

เหมวตลตร

พระสูตรว่าด้วยพระพุทธคุณโดยละเอียด

พระโสภณมหาเถระ (มหาสิษยาตอ) : รจนา
สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสโม ป.ธ.๙, M.A., Ph.D.) : ตรวจชำระ
พระคันธสารากวีวงศ์ ป.ธ.๙, ธรรมจาริยะ, อภิวิงสะ, พธ.ด. : แปลและเรียบเรียง

มหาตสูตร

พระสูตรว่าด้วยพระพุทธรูปโดยละเอียด

พระคันธसारาวังศ์ : แปลและเรียบเรียง

จัดทำโดย : พระคันธसारาวังศ์

๓๕ วัดพิชยญาติการาม เขตคลองสาน กรุงเทพฯ ๑๐๖๐๐

ISBN : 978-616-445-965-6

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : ธันวาคม ๒๕๖๐

จำนวน : ๒,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ที่ : หจก. ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์

๔๔/๑๓๒ ซอยก้านันแม่นัน ๓๖ ถนนก้านันแม่นัน

แขวงบางขุนเทียน เขตจอมทอง กรุงเทพมหานคร ๑๐๑๕๐

โทรศัพท์ ๐๒-๘๐๒-๐๓๗๗, ๐๒-๘๐๒-๐๓๗๘

มือถือ ๐๘๑-๕๖๖-๒๕๕๐, ๐๘๖-๗๗๕-๔๙๔๙

คำอนุโมทนา

พระธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าบรมครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายที่ประทานแก่ชาวโลก ในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า สัตถุศาสน์ จำแนกโดยลักษณะแล้วมี ๙ ประการที่เรียกว่า นวังกัสตถุศาสน์ มีความละเอียดลึกซึ้งและวิจิตรพิสดารด้วยนัยหลากหลาย ตรัสไว้เพื่อส่องนำทางแก่มวลชนผู้มุ่งหวังประโยชน์สุขทั้งในชาตินี้และชาติต่อไป ตลอดจนอำนาจประโยชน์สูงสุดแก่ผู้แสวงหาความหลุดพ้นจากวัฏสงสาร

ท่านผู้ประพันธ์หนังสือ เหมาตสูตร ที่ออกสู่สายตาของท่านผู้อ่านนี้ คือ ท่านอาจารย์มหาสีสยาตอ (พระโสภณมหาเถระ) อัครมหาบัณฑิต อดีตเจ้าสำนักมหาสิสาสนยิตดา จังหวัดอ่างทอง ประเทศเมียนมาร์ ท่านมีเกียรติคุณเลื่องลือว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญพระไตรปิฎกและแตกฉานภาษาบาลีสันสกฤต เป็นกรรมการชำระพระไตรปิฎกในสมัยสังคายนาครั้งที่ ๖ (ฉัฏฐสังคีติ) และดำรงตำแหน่งผู้ถามพระไตรปิฎก (สังคีติปจจฉะ) อีกด้วยนอกจากนั้น ท่านยังเป็นวิปัสสนาจารย์ที่ผ่านการ ปฏิบัติธรรม

อย่างจริงจังเป็นเวลานาน และมีประสบการณ์ในการสอนกรรมฐาน หนังสือธรรมบรรยายเกี่ยวกับการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ซึ่งได้รับการถอดเทปและจัดพิมพ์เป็นหนังสืออีกราว ๗๐ เล่ม โดยส่วนใหญ่ได้รับการแปลเป็นภาษาอังกฤษไว้แล้ว ท่านได้รับการยกย่องว่าเป็นหนึ่งในบุคคลสำคัญระดับโลก ชีวประวัติโดยย่อของท่านได้รับการบันทึกไว้ในหนังสือ Who's Who in the World ซึ่งบันทึกชีวประวัติของบุคคลสำคัญระดับโลกไว้

โดยเหตุที่ท่านผู้ประพันธ์มีความแตกฉานเชี่ยวชาญในปริยัติและปฏิบัติ ทั้งจากตำราและประสบการณ์ตรง ดังนั้น ข้อเขียนของท่านจึงเจาะลึกถึงแก่นแท้ของเนื้อหาที่ได้นำมาอธิบายอย่างแจ่มแจ้งชัดเจนที่จริงแล้ว เรื่องเหมวตสูตรนี้เป็นพระสูตรที่ ๒ ซึ่งแสดงต่อจากธัมมจักกัปปวัตตนสูตร และกล่าวอธิบายไว้พระพุทธานุภาพโดยละเอียด แต่ชาวพุทธมักมองข้ามไปอย่างน่าเสียดาย ด้วยเหตุดังกล่าว ผู้ประพันธ์จึงนำเสนอผลงานที่เทียบเคียงปริยัติเข้ากับปฏิบัติเพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจหลักการปฏิบัติอย่างถูกต้อง อันจะนำไปสู่ความก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรมตามลำดับ

ในวงวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา ยากนักที่จะหาหนังสือที่มีชีวิตชีวาและความสำคัญต่อชีวิตได้ และเป็นการยากเช่นเดียวกันที่จะหาหนังสือชวนให้เกิดพลังดึงดูดจิตใจให้สว่างไสว และมีอำนาจพอที่จะช่วยจัดความมืดบอดแห่งความระทมทุกข์ และช่วยนำความหวังและความสุขมาให้แก่มวลเวไนยสัตว์ได้ ถึงกระนั้น ข้าพเจ้ายังมีความ

ปรารธนาอยู่เสมอว่า เมื่อไรหนอจึงจะมีหนังสือที่เป็นสื่อการศึกษา วิเคราะห์พระพุทธรูปในรูปของภาษาไทยอย่างกระจ่างแจ้งทั้งในเชิงปริยัติและปฏิบัติ เพื่อให้สมกับคำสวดสรรเสริญกันอยู่ทุกเมื่อเชียววันว่า สาตถ์ สพฺพยุชนํ เกวลปริปุณฺณํ ปรีสุทฺธํ พุทฺทมจรียํ (พระพุทธรองค์ทรงประกาศพระมจรย์อันบริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิงพร้อมทั้งอรรดและพญฺยุชนะ) ซึ่งจะก่อให้เกิดศรัทธาและความเคารพเทิดทูนบูชาว่า พระพุทธรูปที่ตรัสไว้นั้นช่างบริสุทธิ์บริบูรณ์ทั้งอรรดและพญฺยุชนะ ต่อเมื่อข้าพเจ้าได้พบตำราของท่านอาจารย์มหาสีสยาตอ จึงเข้าใจว่าเป็นหนังสือที่มีความสมบูรณ์ทั้งในแงุ่มวิชาการและแนวทางปฏิบัติ มีคำอธิบายกระจ่างชัดเจนทั้งในด้านภาษา สภาวธรรม และขั้นตอนการปฏิบัติ เป็นหนังสือที่เหมาะสมสำหรับพุทธศาสนิกชนชาวไทยควรมีไว้เป็นแนวทางในการศึกษาแนวทางในการปฏิบัติ

ด้วยเหตุดังกล่าว ข้าพเจ้าจึงเชิญชวนแกมขอร้องให้พระคณธ-
สารถีวงศ์ดำเนินการแปลหนังสือเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมทุกเล่มที่
แปลและอธิบายโดยพระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ) ทั้งนี้เพื่อให้
ศาสนิกชนชาวไทยได้เข้าใจหลักการปฏิบัติอย่างถ่องแท้ตรงตามพุทธร-
ธิบาย และเป็นหลักสูตรเรียนของนิตยปริยญาโท หลัก สูตรพุทธศาสนา
มหาบัณฑิต สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา ณ มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

ท่านผู้แปลนี้ได้เรียนบาลีใหญ่ที่วัดท่ามะโอตั้งแต่เป็นสามเณร อายุ ๑๕ ปี และได้ไปศึกษาต่อที่ประเทศสหภาพมาเป็นเวลา ๑๐ ปี จนจบการศึกษาระดับธรรมาจารย์ (เทียบเปรียญธรรม ๙ ประโยคในระบบการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย) จาก ๒ สถาบัน คือ สถาบันรัฐบาล และสถาบันเอกชนเจติยังคณะ จังหวัดย่างกุ้ง ได้รับเกียรติบัตรเป็นพระคันธสाराภิงค์ สาสนชธรรมาจารย์ และเจติยังคณะ คณวจากธรรมาจารย์ โดยสอบชั้นธรรมาจารย์ของสถาบันเอกชนได้เป็นอันดับสองของประเทศ อีกทั้งสอบได้เปรียญธรรม ๙ ประโยค และปริญญาพุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย นอกจากนี้ ยังมีผลงานเขียนและแปลคัมภีร์ภาษาบาลีและพม่ากว่า ๕๐ เล่ม ดังนั้น ข้าพเจ้าจึงเห็นว่าท่านเป็นผู้เหมาะสมที่จะดำเนินการแปลหนังสือเล่มนี้ เพื่อให้เป็นมรดกธรรมฝากไว้ในพระพุทธศาสนา

ข้าพเจ้าได้อ่านตรวจทานแก้ไขสำนวนแปลเป็นตอนๆ ไปตั้งแต่ต้นจนจบ เห็นว่าท่านผู้แปลได้ดำเนินการแปลและเรียบเรียงไว้โดยละเอียด มีหลักฐานอ้างอิงจากพระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกาอย่างสมบูรณ์ จึงขออนุโมทนากุศลจิตของพระคันธสाराภิงค์ผู้แปลหนังสือเล่มนี้ และหวังว่าท่านผู้อ่านจะได้รับประโยชน์ตามสมควร

(สมเด็จพระพุทธชินวงศ์)

ประวัติท่านอาจารย์ มหาสีสยาตอ

ท่านอาจารย์โสภณมหาเถระ ซึ่งรู้จักกันกว้างขวางในนามมหาสีสยาตอ เป็นบุตรคนที่ ๒ ถือกำเนิดเมื่อวันเสาร์ที่ ๒๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๔๗ (ค.ศ. ๑๙๐๔) เวลา ๓.๐๐ น. บิดาชื่อ อุ กันตอ (U Kan Htaw) มารดาชื่อ ดอ อุต (Daw Ok) ท่านเกิดที่หมู่บ้านซิกโข่น (Seikkhun) เมืองชเวโบ รัฐสะไกย ท่านมีชื่อเดิมว่า มอญ ตวิน (หมู่บ้านซิกโข่นอยู่ห่างจากด้านตะวันตกของเมืองชเวโบไปประมาณ ๗ ไมล์ เมืองชเวโบนี้ตั้งอยู่ทางตอนเหนือของประเทศสหภาพพม่า และเคยเป็นราชธานีของกษัตริย์อลองพญาผู้ก่อตั้งราชวงศ์สุดท้ายของพม่ามาก่อน)

ใน พ.ศ. ๒๔๕๓ (ค.ศ. ๑๙๑๐) เมื่ออายุ ๖ ปีท่านเริ่มเข้าเรียนกับพระอาทิตย์จะ (เปียนมะนาสยาตอ) วัดอินจิน (วัดสาละ) ที่อยู่ในหมู่บ้านซิกโข่นนั่นเอง จนอายุได้ ๑๒ ปีใน พ.ศ. ๒๔๕๙ (ค.ศ. ๑๙๑๖) จึงบรรพชาเป็นสามเณรในสำนักของพระอาทิตย์จะด้วยการอุปถัมภ์ของโยมพ่อและโยมแม่ ท่านมีฉายาของสามเณรว่า โสภณะ (ผู้งดามในพระศาสนา) และเมื่ออายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุในวันพุธที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๖ (ค.ศ. ๑๙๒๓) เวลา ๘.๐๐ น. ด้วยการอุปถัมภ์ของ อุ อ่องบอ และดอ ติด ฌ สีมาในวัดอินจินตอ

(ปาสาละ) โดยมีพระนิมลมหาเถระ วัดสุเมธา หมู่บ้านฉันจิน (แถวตาล) เป็นอุปัชฌาย์

ในปีถัดมาท่านได้สอบผ่านในสนามสอบบาลีสนามหลวงของรัฐบาลพม่าตามลำดับ โดยสอบได้ชั้นปฐมมเญ (ชั้นต้น) ใน พ.ศ. ๒๔๖๗ (ค.ศ. ๑๙๒๕) สอบได้ชั้นปฐมลัต (ชั้นกลาง) ใน พ.ศ. ๒๔๖๙ (ค.ศ. ๑๙๒๗) และสอบได้ชั้นปฐมจี (ชั้นสูง) ใน พ.ศ. ๒๔๗๐ (ค.ศ. ๑๙๒๘) และใน พ.ศ. ๒๔๘๔ (ค.ศ. ๑๙๔๒) ได้สำเร็จการศึกษาชั้นธรรมาจริยะ ซึ่งเป็นชั้นสูงสุดของการศึกษาของคณะสงฆ์พม่า ซึ่งทางรัฐบาลได้จัดสอบเป็นครั้งที่ ๒ โดยสอบได้ทั้ง ๓ คัมภีร์ในปีเดียวพร้อมกับคัมภีร์อื่นอีก ๕ คัมภีร์ ได้รับตำแหน่งทางการศึกษาว่า ภัททันตโสภณะ สาสนธชะ สิริปวระ ธรรมาจริยะ

ใน พ.ศ. ๒๔๗๑ (ค.ศ. ๑๙๒๙) ช่วงพรรษาที่ ๔ ท่านได้เดินทางไปศึกษาต่อที่เมืองมันดเลย์ (Mandalay) พร้อมกับพระเถระหลายรูปที่เป็นครูสอนหนังสือของท่านเอง ท่านพำนักอยู่ในวัดชินมะกันที่อยู่ทางทิศตะวันตกของเมืองมันดเลย์ และได้ศึกษาพระไตรปิฎกและคัมภีร์อรรถกถาจากพระเถระหลายรูปที่มีชื่อเสียงว่าทรงปริยัติธรรมในสมัยนั้น เช่น ภัททันตลักขณะ วัดขันตาคี ภัททันตอินทวังสาวิวงศ์ วัดชินมะกัน จนกระทั่งถึง พ.ศ. ๒๔๗๒ (ค.ศ. ๑๙๓๐) เดือน ๘ ท่านพระอาทิจจะผู้เป็นอาจารย์ของท่านได้เรียกตัวกลับให้ไปสอนปริยัติธรรมแก่ภิกษุสามเณร วัดตองไวกะเล (Taung-waing-galay) เมืองมอกลำโย (Mawlamyaing)

ใน พ.ศ. ๒๔๗๔ (ค.ศ. ๑๙๓๒) ปีพรรษาที่ ๘ ท่านประสงคจะเจริญสมณกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน จึงออกเดินทางจาริกไป

พร้อมกับพระภิกษุสหายอีกรูปหนึ่งชื่อภททันตเตชินทะ โดยมีเฉพาะ
เครื่องบริวารที่จำเป็นติดตัวไปด้วย เช่น บาตร และไตรจีวร ท่านเดินทาง
ไปสถานที่ต่างๆ เพื่อศึกษาวิธีปฏิบัติอย่างถูกต้องในเมืองชินไ้ เมืองตะ
โทง เมืองเกลาส ภูเขามะตะปิต (ภูเขบาตรทัพบิม) ภูเขาไ้ทีโย (ภูเขา
คันฉัตรทอง) ภูเขาเวยองปะยะ (ภูเขาสุวรรณรังสี) และวัดป่าของ อุ โองไซ
เป็นต้น ในที่สุดได้ฝากตนเป็นศิษย์ของท่านอาจารย์พระนารทมหาเถระ
ซึ่งชาวพม่าเรียกว่า มินกุน เซตวัน สยาดอ (Mingun Jetawun Sayadaw
the First) ณ เมืองตะโทง (สะเทิมหรือสุธรรมบุรีในอดีต –Thaton) ท่าน
ปฏิบัติธรรมในสำนักของพระนารทมหาเถระนานหลายเดือน และได้
เดินทางกลับไปวัดตองไวกะเล เมืองมอกลำโย หรือเมืองมระแหม่ง
(Moulmein) ในวันขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๘ พ.ศ. ๒๔๗๕ (ค.ศ. ๑๙๓๓) เพราะ
พระอาทิตย์จมหะผู้เป็นอาจารย์ของท่านอาพาธหนัก จึงจำต้องเดิน
ทางกลับไปวัด หลังจากทีกลับมาถึงวัดได้ไม่นานท่านเจ้าอาวาสก็
มรณภาพ พระอาจารย์มหาสีสยาดอได้รับการขอร้องให้ดำรงตำแหน่ง
สืบต่อแทน และกลับมาสอนพระภิกษุสามเณรที่จำพรรษาที่นั่นอีกครั้ง

ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๑ (ค.ศ. ๑๙๓๘) ท่านกลับไป
เยี่ยมบ้านเกิดเพราะน้องชายเสียชีวิตที่หมู่บ้านชิกโซ่น ได้พำนักอยู่ที่
หมู่บ้านเป็นเวลา ๗ เดือนเต็ม และเริ่มสอนสติปัญญาวิปัสสนากาวนา
แก่ญาติ ๓ ท่าน คือ อุ ทวนเอ อุ โพโงง และสยาจัน หลังจากนั้นจึงกลับ
ไปวัดตองไวกะเล เมืองมอกลำโย ต่อมาในเดือน ๑ พ.ศ. ๒๔๘๔ (ค.ศ.
๑๙๔๑) ท่านได้เดินทางกลับไปอยู่ที่บ้านเกิดของท่านเพื่อหลีกเลี่ยงภัย
สงครามโลกครั้งที่ ๒ ในครั้งนั้นท่านได้แสดงธรรมเกี่ยวกับการปฏิบัติ

วิปัสสนาอย่างต่อเนื่อง ทำให้มีชาวบ้านมาปฏิบัติธรรมมากขึ้นเรื่อยๆ ท่านเลือกจำพรรษาอยู่ที่วัดช้อมหาสี (Maha-Si Kyaung) หรือวัดกลองใหญ่ (ที่มาของชื่อวัดก็คือวัดนี้มีกลองขนาดใหญ่มาก ในภาษาพม่า สี = กลอง และ มหา = ใหญ่) และจากชื่อของวัดนี้เองที่ทำให้ชาวบ้านขนานนามท่านต่อๆ มาว่า มหาสีสยาตอ (ท่านอาจารย์วัดกลองใหญ่) ตามชื่อวัดที่ท่านพำนักอยู่นั่นเอง

ใน พ.ศ. ๒๔๘๗ (ค.ศ. ๑๙๔๔) ท่านแต่งคัมภีร์วิปัสสนานัย เล่ม ๑ และเล่ม ๒ ที่มีจำนวนหน้าราว ๙๕๐ หน้าให้แล้วเสร็จภายใน ๗ เดือน และจัดพิมพ์เผยแพร่หลายครั้ง นอกจากนั้น ท่านได้แต่งคัมภีร์แปลของวิสุทธิมรรคมหาฎีกาชื่อว่า วิสุทธิมรรคมหาฎีกานิสสัย ๔ เล่ม พร้อมกับตำราเล่มอื่นๆ อีกราว ๘๐ กว่าฉบับ

ใน พ.ศ. ๒๔๙๐ (ค.ศ. ๑๙๔๗) สมาคมพุทธศาสนานูกระหะ (Buddha Sasana Nuggaha Organization) ได้ก่อตั้งขึ้นในนครย่างกุ้ง โดยมีท่านเซอร์ อุ ตวิน (Sir U Thwin) เป็นประธานกรรมการบริหาร สมาคมคนแรก ภายใต้จุดประสงค์ที่มุ่งจะสืบสานจารีตของพระพุทธศาสนาต่อไปทั้งทางด้านปริยัติและปฏิบัติ ใน พ.ศ. ๒๔๙๑ (ค.ศ. ๑๙๔๗) ท่านเซอร์ อุ ตวินได้บริจาคที่ดิน 5 เอเคอร์ที่อำเภอปะทัน นครย่างกุ้งเพื่อให้สมาคมจัดสร้างเป็นศูนย์วิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งในกาลต่อมาสถานที่แห่งนี้ก็คือสำนักมहाสีสาสนยิกตา (Sasana Yeiktha) ในปัจจุบัน ซึ่งขยายใหญ่ขึ้นบนเนื้อที่ ๒๐ เอเคอร์พร้อมด้วยอาคารใหญ่น้อยมากมาย ประกอบด้วยธรรมศาลา ที่พักของนายกสยาตอ และที่พักของผู้ปฏิบัติที่เป็นพระภิกษุสามเณร คฤหัสถ์ทั้งชายหญิง

ใน พ.ศ. ๒๔๙๒ (ค.ศ. ๑๙๔๙) ท่าน อุ นู นายกรัฐมนตรีของสหภาพพม่าในขณะนั้น และท่านรัฐบุรุษ เซอร์ อู ตวิน ได้ร่วมกันอาราธนาท่านอาจารย์มหาสีสยาตอเข้ามายังนครย่างกุ้งเพื่อสั่งสอนอบรมวิปัสสนากรรมฐานที่ศูนย์วิปัสสนากรรมฐานแห่งนี้ โดยเริ่มสอนวิปัสสนากรรมฐานเป็นครั้งแรกให้แก่ผู้ปฏิบัติ ๒๕ คนเมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๙๒ (ค.ศ. ๑๙๔๙) เพียงไม่กี่ปีหลังจากที่ท่านอาจารย์มหาสีสยาตอได้เริ่มเข้ามาสอนวิปัสสนากรรมฐานในนครย่างกุ้ง ได้มีการก่อตั้งศูนย์วิปัสสนาสาขาย่อยเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ อย่างกว้างขวาง ปัจจุบันมีศูนย์วิปัสสนาสาขาย่อยกว่า ๖๘๓ แห่งภายในประเทศเมียนมาร์ และเผยแพร่ไปสู่ประเทศเพื่อนบ้านที่นับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาท เช่น ประเทศไทย และศรีลังกา จำนวนของผู้ปฏิบัติธรรมที่เข้ารับการฝึกจากศูนย์วิปัสสนากรรมฐานทั้งหมดทั้งในและนอกประเทศเมียนมาร์ จนถึง พ.ศ. ๒๕๕๙ (ค.ศ. ๒๐๑๖) มีจำนวน ๔,๘๐๕,๘๔๔ คน และการฝึกวิปัสสนาตามแนวของท่านอาจารย์มหาสีสยาตอยังแพร่หลายอย่างต่อเนื่องในนานาประเทศ

หลังจากท่านอาจารย์มาพำนักอยู่ที่สำนักมมหาสีสาสนยิกตาครบ ๔ ปี ใน พ.ศ. ๒๕๐๐ (ค.ศ. ๑๙๕๔) ทางรัฐบาลพม่าเลื่อมใสศรัทธาในศีล สมาธิ และปัญญาของท่าน จึงมอบถวายสมณศักดิ์ชั้นสำคัญยิ่ง คือ อัครมหาบัณฑิต (Agga-Maha-Pandita)

ในคราวทำงานประชุมสังคายนาครั้งที่ ๖ (ฉัฏฐสังคายนา - Chattha Sangayana) เริ่มจัดขึ้นที่นครย่างกุ้งเป็นเวลา ๒ ปี เริ่มตั้งแต่วันที่เพ็ญเดือน ๖ ตรงกับวันพุธที่ ๑๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๗ (ค.ศ.

๑๙๕๔) ท่านอาจารย์มหาสิสยาตอได้มีบทบาทสำคัญยิ่งเช่นกันโดยรับหน้าที่สำคัญยิ่งอันได้แก่ เป็นผู้ตั้งปุจฉา-ปุจฉกะ (Pucchaka) ซึ่งเป็นผู้ถามข้อความในพระไตรปิฎกเพื่อให้ท่านพระวิจิตตสाराภังค์ (Venerable Vicittasara bhivamsa) ผู้ทรงพระไตรปิฎกได้วิสัชนาคำถามของท่านในสังคายนา นอกจากนี้ ท่านยังรับหน้าที่เป็นหนึ่งในคณะกรรมการการที่รับผิดชอบการตรวจชำระพระไตรปิฎกเป็นรอบสุดท้าย (โอสานุวิโสธกะ) เพื่อให้สังฆสภาที่มาประชุมรับรองเพื่อร่วมกันสาธยายในงานสังคายนา

เพื่อให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจถึงความสำคัญของหน้าที่ทั้งสองนี้ ก็อาจเปรียบเทียบได้ว่า เมื่อคราวปฐมสังคายนาที่จัดขึ้นเมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานได้หนึ่งร้อยวันนั้น ท่านพระมหากัสสปเถระได้ทำหน้าที่ตั้งปุจฉาเพื่อให้ท่านพระอุบาลีและท่านพระอานนท์เป็นผู้วิสัชนา ในกรณีเดียวกัน ท่านอาจารย์มหาสิสยาตอได้รับหน้าที่ปุจฉกะเหมือนท่านพระมหากัสสปะนั่นเอง หลังสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๖ เสร็จสิ้นลง ที่ประชุมได้มีมติให้ทำสังคายนาคัมภีร์อรรถกถาและฎีกา (ancient commentaries and sub-commentaries) ซึ่งเป็นงานที่ยากและละเอียดลอออย่างยิ่ง ท่านอาจารย์มหาสิสยาตอก็เป็นหนึ่งในคณะกรรมการตรวจชำระคัมภีร์อรรถกถาและฎีกาให้ถูกต้อง จัดว่าท่านได้รับหน้าที่หลักในงานสำคัญชิ้นนี้ในสมัยสังคายนา

ท่านอาจารย์มหาสิสยาตอได้ประพันธ์ตำรากว่า ๑๐๐ เล่ม โดยส่วนใหญ่ใช้ภาษาพม่า มีเพียงส่วนน้อยที่รจนาด้วยภาษาบาลี ตำราสำคัญเล่มหนึ่งที่ควรต้องกล่าวถึงไว้ในที่นี้คือ คัมภีร์แปลและอธิบายวิ

สุทฺธิมรรคมหาฎีกา (The Commentary to the Visuddhimagga : Visuddhimagga Maha-Tika) เป็นภาษาพม่า ชื่อว่า วิสุทฺธิมรรค-มหาฎีกานิสสัย ใช้เวลาเขียนราว ๖ ปีจึงเสร็จบริบูรณ์ในวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ ซึ่งตรงกับวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๓ พ.ศ. ๒๕๐๙ (ค.ศ. ๑๙๖๗) เล่มแรกจัดพิมพ์ใน พ.ศ. ๒๕๐๙ (ค.ศ. ๑๙๖๗) เล่มที่ ๒ และที่ ๓ จัดพิมพ์ใน พ.ศ. ๒๕๑๐ (ค.ศ. ๑๙๖๘) ส่วนเล่มที่ ๔ จัดพิมพ์ใน พ.ศ. ๒๕๑๑ (ค.ศ. ๑๙๖๙) นอกจากนั้น ยังได้จัดพิมพ์หมวดที่ว่าด้วยลัทธิของฝ่ายพราหมณ์ที่เรียกว่า สมัยนตระ ไว้ต่างหากโดยตั้งชื่อว่า วิสุทฺธิมรรค-มหาฎีกา หมวดสมัยนตระ คณฺฐินิสสัย

ท่านอาจารย์มหาสีสยาตอได้เดินทางไปเผยแพร่ศาสนาในต่างประเทศหลายครั้ง โดยเดินทางไปที่ประเทศแถบเอเชีย เช่น ไทย ลาว เขมร ศรีลังกา อินเดีย เนปาล อินโดนีเซีย ญี่ปุ่น และประเทศแถบยุโรป เช่น อเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส อิตาลี ท่านได้แสดงธรรมเกี่ยวกับสติปัฏฐานวิปัสสนาภาวนาเพื่อเผยแพร่คำสอนของศาสนาพุทธนิกายเถรวาทไปสู่นานาชาติทั่วโลก

สำนักปฏิบัติที่ใช้แนวปฏิบัติตามวิธิมหาสีสติปัฏฐานภาวนามีเพิ่มขึ้นในทุกๆ ปี พระนิสิตที่สำเร็จหลักสูตรการศึกษาปริยัติภาคบังคับในวิทยาลัยพม่าทั้งย่างกุ้งและมันดเลย์ ต้องผ่านการปฏิบัติตามแนวมหาสีสติปัฏฐานภาวนาที่สำนักมหาสีศาสนิกตาก่อน จึงจะได้รับใบประกาศนียบัตรต่อไป

ในเวลาเย็นของวันที่ ๑๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๕ (ค.ศ. ๑๙๘๒) ท่านอาจารย์มหาสีสยาตอได้แนะนำวิธีปฏิบัติแก่ผู้ปฏิบัติธรรม และใน

เวลาเย็นของวันนั้นนั่นเอง ท่านเกิดอาการหัวใจวายคุกคาม ต่อมาจึงได้
ละสังขารที่กุฏิของท่านในเวลา ๑๓.๓๖ น. วันเสาร์ที่ ๑๔ สิงหาคม
ซึ่งตรงกับวันแรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๘ ที่สอง พ.ศ. ๒๕๒๕ (ค.ศ. ๑๙๘๒)
สิริอายุรวม ๗๘ ปี พรรษา ๕๘ ทางสำนักได้จัดพิธีประชุมเพลิงในวันที่
๒๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๕ (ค.ศ. ๑๙๘๒)

ท่านอาจารย์มหาสิริสยาตเป็นปูชนียบุคคลผู้เพียบพร้อมด้วย
รูปสมบัติที่สูงสง่าน่าเลื่อมใส จัดว่าเป็นผู้ที่มีสติปัญญาล้ำเลิศและมี
ประสบการณ์ทางวิปัสสนาปัญญาอันลุ่มลึก ท่านได้ปฏิบัติสติปัฏฐานตาม
คำสอนของพระพุทธองค์จนรู้แจ้งเห็นประจักษ์ด้วยตนเอง จึงสามารถ
แสดงธรรมเกี่ยวกับสติปัฏฐานให้สอดคล้องตามหลักปริยัติและปฏิบัติ
อย่างหาได้ยาก

หลักธรรมคำสอนที่ท่านอาจารย์ได้สั่งสอนศิษยานุศิษย์ตลอด
ระยะเวลาอันยาวนานด้วยการเทศน์สอนหรือเขียนเป็นตำรา ก่อให้
เกิดแรงบันดาลใจแก่ผู้คนนับแสนนับล้านทั้งในซีกโลกตะวันออกและ
ตะวันตก วัตรปฏิบัติอันน่าชื่นชมของท่านตลอดจนผลงานที่ทรงคุณค่า
สุดจะนับคณนา ส่งให้ท่านเป็นรัตนะน้ำเอกอีกหนึ่งดวงในวงการพุทธ
ศาสนานิกายเถรวาท

(ฉบับตรวจชำระใหม่ในเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๐)

คำนำ

พระพุทธองค์ทรงแสดงปฐมเทศนาคือธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ในวันเพ็ญเดือน ๘ หลังจากตรัสรู้แล้ว และในวันเดียวกันได้แสดง เหมวตสูตรเพื่อตอบคำถามของเทพเหมวตะซึ่งมาฟังธรรมตามคำชักชวน ของเทพสาตาคิระ เหมวตสูตรนี้มีบันทึกไว้ในคัมภีร์สูตรนิบาต เหมวตสูตร (ขุ.ธ. ๒๕/๑๕๓-๑๘๒/๓๘๖-๓๖๗) แม้พระสูตรนี้จะไม่เป็นที่รู้จักมากนักก็นับว่าเป็นหลักธรรมที่ทรงคุณค่าเป็นอย่างยิ่ง เนื่องด้วยกล่าวถึง พระพุทธคุณโดยละเอียด

เนื้อหาของพระสูตรนี้เป็นคาถาล้วน ๒๙ บท คาถา ๑๖ บท แรกเป็นคำสนทนาระหว่างเทพเหมวตะและเทพสาตาคิระ ส่วนคาถา ๑๓ บทหลังเป็นคำถามของเทพเหมวตะและคำตอบของพระพุทธเจ้า ในที่สุดแห่งพระธรรมเทศนา เทพทั้งสองตนและเทพบริวารได้บรรลุ ธรรมเป็นพระโสดาบัน อีกทั้งนางกุลธิดาชื่อกาฬิณีที่เมืองราชคฤห์ได้ฟัง คำสนทนาของเทพทั้งสองตน จึงเกิดปิติปราโมทย์จนกระทั่งบรรลุธรรม เป็นพระโสดาบันโดยที่ยังไม่เคยเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้ามาก่อน

การที่เทพเหล่านั้นและนางกาฬิได้บรรลุเป็นพระโสดาบันก็
เนื่องจากพระสูตรนี้กล่าวถึงพระพุทธรูปโดยละเอียด ทำให้ท่านเหล่านี้น
เจริญพระพุทธรูปจนเกิดปีติปราโมทย์ แล้วกำหนดรู้ปีติปราโมทย์
ที่เป็นนามธรรมปัจจุบัน จึงบรรลุวิปัสสนาญาณขั้นต่างๆ จนกระทั่ง
ได้บรรลุธรรมเป็นพระโสดาบันในที่สุด นอกจากนั้น พระสูตรนี้ยังเป็น
บรรทัดฐานในการตัดสินใจว่าพระพุทธเจ้าจริงต้องประกอบด้วยคุณธรรม
อย่างใดบ้าง จึงประกาศตนว่าเป็นพระสัพพัญญู ในขณะที่มีศาสนา ๖
คนประกาศตนว่าเป็นพระสัพพัญญูก่อนพระพุทธเจ้าเสียอีก

ท่านอาจารย์มหาสีสยาดอ (พระโสมณมหาเถระ อัครมหาบัณฑิต)
อดีตเจ้าสำนักมหาสีสาสนยิตดา จังหวัดย่างกุ้ง ประเทศเมียนมาร์ ได้
แสดงธรรมจักกัปปวัตนสูตร ๘ ครั้งเริ่มตั้งแต่วันแรม ๑๔ ค่ำ เดือน
๑๐ พ.ศ. ๒๕๐๕ จบในวันเพ็ญเดือน ๕ พ.ศ. ๒๕๐๖ ณ ฝัลยนิธรรม
ศาลา สำนักมหาสีสาสนยิตดา ในขณะนั้นท่านผู้พิพากษาชื่อ อุ เตงหัน
รู้สึกประทับใจที่ได้ฟังพระสูตรดังกล่าวโดยละเอียด จึงอาราธนาให้ท่าน
อาจารย์มหาสีสยาดอบรรยายเรื่องเหมาตสูตรต่อไปด้วยเห็นว่าเป็น
พระสูตรที่พระพุทธองค์ทรงแสดงต่อจากธรรมจักร ท่านอาจารย์รับ
อาราธนาแล้วบรรยายพระสูตรนี้ไว้ ๖ ครั้งเป็นตอนๆ ไป เริ่มตั้งแต
วันแรม ๖ ค่ำ เดือน ๕ พ.ศ. ๒๕๐๖ และท่านผู้พิพากษาได้อัดเทปไว้
เพื่อจัดทำหนังสือต่อไป หลังจากนั้น พระวันฉัตตะซึ่งเป็นผู้ช่วยวิปัสสนา
จารย์ได้ถอดเทปธรรมบรรยายนี้แล้วจึงนำไปให้ท่านอาจารย์ชัตเตลา
สำนวน ต่อมาจึงจัดพิมพ์ใน พ.ศ. ๒๕๑๖ ภายหลังชาวพม่าศิษย์ของท่าน

คือ U On Pe (Tet Toe) ได้แปลเป็นภาษาอังกฤษชื่อว่า A Discourse
On The HEMAVATA SUTTA จัดพิมพ์ครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๕๒๓

ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๔๘ เป็นต้นมาจนถึงบัดนี้ ผู้แปลได้แปลตำรา
วิปัสสนาของมหาสีสยาตอ ๑๐ ฉบับ คือ

- พ.ศ. ๒๕๔๘ วิปัสสนานัย เล่ม ๑
- พ.ศ. ๒๕๔๙ วิปัสสนานัย เล่ม ๒
- พ.ศ. ๒๕๕๐ มหาสติปัฏฐานสูตร
- พ.ศ. ๒๕๕๑ ฉัมมจักกัปปวัตตนสูตร
- พ.ศ. ๒๕๕๓ ปฏิจจสมุปบาท
- พ.ศ. ๒๕๕๔ นิพพานกถา
- พ.ศ. ๒๕๕๕ พรหมวิหาร
- พ.ศ. ๒๕๕๖ อนัตตลักขณสูตร
- พ.ศ. ๒๕๕๗ วัมมิกสูตร
- พ.ศ. ๒๕๖๐ เหมวตสูตร

การแปลตำราวิปัสสนาของท่านอาจารย์มหาสีสยาตอนั้น
เนื่องจากผู้แปลได้รับอาราธนาจากพระเดชพระคุณเจ้าประคุณสมเด็จ
พระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสโม ป.ธ.๙, Ph.D.) ซึ่งกล่าวปรารภว่า
“ท่านประสงค์จะให้เมืองไทยมีตำราทางศาสนาที่ทรงคุณค่าเหมือนตำรา
ที่ชาวพม่าแต่งไว้ จึงควรแปลตำราพม่าของท่านอาจารย์มหาสีสยาตอเป็น
ภาษาไทยเพื่อให้กุลบุตรชาวไทยมีโอกาสศึกษาค้นคว้า ทั้งนี้เพื่อสืบทอด
พระพุทธศาสนาต่อไป” ดังนั้น ผู้แปลจึงดำเนินการแปลเหมวตสูตรใน

พ.ศ. ๒๕๖๐ นี้ และจะแปลเรื่องปุราณสูตรของท่านอาจารย์มหา-
สีสยาตอในปี ๒๕๖๑ เป็นลำดับต่อไป ปุราณสูตรนี้นักกล่าวถึงวิธีเจริญ
วิปัสสนากรรมฐานโดยละเอียด ซึ่งพระพุทธองค์ทรงแสดงแก่เทวดาและ
พรหมผู้มีปัญญา จึงเป็นพระสูตรที่ชาวพุทธควรศึกษาเพื่อประเทือง
ปัญญาและเป็นแนวทางในการเจริญวิปัสสนาอย่างถูกต้อง

หนังสือเล่มนี้มีเนื้อหาที่น่าสนใจหลายอย่าง อาทิเช่น

๑. ใช้ภาษาเข้าใจง่าย
๒. นำเรื่องที่พบในพระสูตรและอรรถกถามาแสดงไว้เป็น
ตัวอย่าง
๓. อธิบายความตามเนื้อหาในอรรถกถาและฎีกา
๔. เทียบเคียงกับประสบการณ์ในการปฏิบัติวิปัสสนาอย่าง
แท้จริง

ในการแปลครั้งนี้ ผู้แปลได้เพิ่มเชิงอรรถเกี่ยวกับหลักภาษา
และหลักธรรมโดยอ้างอิงหลักฐานจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา
และไวยากรณ์บาลี นอกจากนี้ ในภาคผนวกท้ายเล่มยังเพิ่มบทความ
เกี่ยวกับการปฏิบัติธรรม ๓ เรื่อง คือ ภาวนสูตร อาสิวิโสฬสมสูตร และ
วิมุตตยาตนสูตร พระสูตรเหล่านี้ถอดเทปมาจากธรรมบรรยายของ
ผู้แปลแล้วนำมาขัดเกลาสำนวนให้อ่านง่าย หวังว่าจะเป็นประโยชน์
แก่ท่านผู้อ่านตามสมควร

ผู้แปลขอขอบวาทของหลวงพ่อัมมานันทมหาเถระ อัครมหา
บัณฑิต อดีตเจ้าอาวาสวัดท่ามะโอ ที่สอนหลักภาษาบาลีแก่ผู้แปล และ
ขอขอบวาทของพระวิปัสสนาจารย์เหล่านี้ คือ

๑. พระสุชาตมหาเถระ อดีตรองเจ้าสำนักมหาสิยิตตา จังหวัด
ย่างกุ้ง
๒. พระชนกาภิงค์ เจ้าสำนักเขมเยยิตตา จังหวัดย่างกุ้ง
๓. พระชาकरะ อดีตรองเจ้าสำนักเขมเยยิตตา จังหวัดย่างกุ้ง
๔. พระอินทวงศ์ เจ้าสำนักเขมเยยิตตา จังหวัดมอปี

ผู้แปลขออนุโมทนาขอบคุณ :-

พระมหาพิเชษฐ กนตสีโล (ป.ธ.๙)	ผู้ช่วยตรวจแก้คำผิด
คุณอุดมพร สิริสุทธิ	ผู้ช่วยตรวจแก้คำผิด
อ.นันทนา สันตติวุฒิ	ผู้ช่วยตรวจแก้คำผิด
	และจัดทำบรรณ
	ตลอดทั้งเล่ม

การบริจาคร่วมสร้างหนังสือธรรมะมีอานิสงส์มาก ทั้งนี้เพราะ
หนังสือธรรมะก็คือพระพุทธเจ้าผู้สามารถเทศน์และสั่งสอนเวไนยชนได้
จัดว่าเป็นการธำรงรักษาพระศาสนาและจุดประกายแห่งปัญญาแก่ปวงชน
เหมือนการจุดประทีปในที่มืด และบอกทางแก่คนหลงทางเพื่อประโยชน์
แก่มวลชนชั่วกาลนาน หนังสือที่ท่านทั้งหลายจัดพิมพ์เผยแพร่นี้จะนำไป
มอบให้สำนักเรียน ห้องสมุด และประชาชนทั่วไปที่สนใจใฝ่รู้ธรรมะโดย
ไม่มีการจำหน่ายแต่อย่างใด

ขออนุโมทนากุศลจิตของท่านเจ้าภาพผู้อุปถัมภ์การแปลและจัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ไว้เป็นสมบัติในบวรพระพุทธศาสนา ขอให้ทุกท่านที่ได้บำเพ็ญบุญร่วมกันในครั้งนี้จึงมีความสุขสวัสดิ์ เจริญรุ่งเรืองในธรรมของพระอริยเจ้าทั้งปวง และบรรลู่ศานตสุขอันเป็นจุดมุ่งหมายของชาวพุทธโดยพลันเทอญ

พระคันธसारากวีวงศ์

วัดพิชัยญาติการาม

กรุงเทพมหานคร

sarabhivong@gmail.com

bhavana-manjari.com

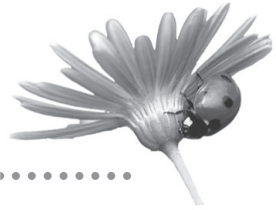
รจนารมโก

๑. ยกฺโข สาทาคีโร ฌมม-
“อโทย’มจฺฉริโย ฌมโม
๒. ตโต โส สมฺปาคณฺธิ
อุโฆ เต สมณฺหา’สุ
๓. ตํ พุทฺธํ นิปุณํ ปญฺหิ
อปุณฺธิ เหมวโต ยกฺโข
๔. ตสฺส ปุณฺโณ วียากาสิ
เตสํ สปริวารานํ
๕. มหาสี เถเรน ตํ สุตตํ
ปริยตติปฏิปตติ-
๖. สวฺภิกฺกาจกถาปาฬิ-
อุชฺช พยตฺตํ อลํ ทาตุ
๗. คุณฺฎปการตํ ตสฺส
เถโร ทิสวาน อชฺฌเมสิ
๘. เตน พุทฺธสฺส ฌมมสฺส
นโม กตฺวา สภาสาย

จกํ สุตฺวาน จินฺตยิ
สมพุทฺธโย ย’มเทสยิ.
สมิตตํ เหมวตฺวหํ
คนฺตุํ พุทฺธสฺส สนฺติกํ.
คมภีโร ภาวนารหํ
ปริยตติโร ปุเร.
ปุณฺณํ ตํ ภควา ตโต
อุปัชฺชยิ จกฺขมุตฺตมํ.
สฺสุตฺตณฺณนา สุธัมมตา
กุสเลน สุเทสิตํ.
อนฺุโลเมน ตํ กตํ
ปฏิปตฺตินยํ สุภํ.
สมเด็จฺจพระพุทฺธชินวรงค์ อิติ
มมํ ตํ ปรีวตติตฺตํ.
สงฺฆสฺส ครุณฺณจ เม
ปรีวตฺตยา มิ สาธุกํ.

กณฺธสาราภิวโส

พจนานุกรม

๑. เทพสาตาคิระได้ฟังธรรมจักรแล้วดำริว่า ธรรมที่พระสัมพุทธเจ้าทรงแสดงนี้น่าอัศจรรย์จริงหนอ

๒. หลังจากนั้น เทพตนนั้นได้เข้าไปหาสหายของตนนามว่า เหมวตะ เทพทั้งสองตนนั้นมีฉันทะเสมอกันเพื่อเข้าไปเฝ้าพระพุทเจ้า

๓. เทพเหมวตะผู้เคยทรงปริยัติในชาติก่อน ได้ทูลถามปัญหาที่ละเอียดลึกซึ้ง ควรแก่ภavana กับพระพุทเจ้าพระองค์นั้น

๔. พระผู้มีพระภาคซึ่งเทพตนนั้นทูลถามได้ตรัสตอบคำถามนั้น ต่อจากนั้น เทพทั้งสองตนนั้นพร้อมบริวารของตนได้บังเกิดธรรมจักขุอันยอดเยี่ยม

๕. พระมหาสีเถระผู้ทรงปัญญาแตกฉานในปริยัติและปฏิบัติ เข้าใจพระสูตร ได้แสดงพระสูตรนั้นไว้อย่างดี

๖. พระสูตรที่ท่านแสดงนั้นประพันธ์โดยคล้อยตามพระบาลี อรรถกถา และฎีกา ตรงประเด็น ชัดเจน สามารถแสดงวิธีปฏิบัติอันดีงามได้

๗. พระเถระผู้ปรากฏสมณศักดิ์ว่า “สมเด็จพะพุทธชินวงศ์” เห็นว่าพระสูตรนั้นอำนวยการประโยชน์ จึงมอบหมายให้ข้าพเจ้าแปลหนังสือดังกล่าว

๘. ด้วยเหตุนี้ ข้าพเจ้าขอนมัสการพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ และครูของตนแล้ว จักแปลด้วยภาษาไทยเป็นอย่างดี

พระคันธसारากวีวงศ์

สารบัญ

หน้า

คำอนุโมทนา	[๑]
ประวัติท่านอาจารย์มหาสีสยาตอ	[๕]
คำนำ	[๑๓]
วจนารมโม	[๑๙]
พจนารมภ์	[๒๐]
บทนำ	๓
วันแสดงพระสูตรนี้	๕
ผู้ที่ได้บรรลุธรรมด้วยปฐมเทศนา	๖
จิตที่สงบเป็นสิ่งสำคัญ	๗
วิธีที่ถูกต้องในการฟังธรรม	๘
ถามคุณทำให้ลุ่มหลง	๑๐
ชวนสหายมาฟังธรรม	๑๒
สตรีผู้ไถ่เงินคำสนทนาของเทพทั้งสอง	๑๔

การเชื่อเชิญของเทพสาตาคิระ	๑๖
พระอรหันต์	๑๘
ผู้ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง	๒๒
พระพุทธเจ้า	๒๓
คำถามที่ ๑ ของเทพเหวมตะ	๒๔
ตกตะลึงเมื่อถูกถาม	๒๗
คำตอบที่ ๑ ของเทพสาตาคิระ	๒๘
พระพุทธเจ้ามีพระทัยสมำเสมอในสัตว์โลกทุกจำพวก	๒๙
พระมหากรุณาคุณของพระพุทธองค์	๓๑
ชาวโลกไม่มีที่พึ่ง	๓๔
คนเดินทางผิดที่น่าสงสาร	๓๗
คำถามตอบระหว่างพระเจ้าโกรัพยะกับพระรัฏฐปาละ	๓๘
ชาวโลกไม่มีอะไรเป็นของตน	๔๐
ค้นหาไม่รู้จักอิม	๔๒
พระพุทธเจ้าทรงควบคุมจิตได้	๔๕
พระพุทธเจ้ามีพระทัยคงที่	๔๗
เห็นอิฏฐารมณ์ให้เป็นอนิฏฐารมณ์	๔๙
เห็นอนิฏฐารมณ์ให้เป็นอิฏฐารมณ์	๕๐
พระมหากัสสปะกับคนโรคเรื้อน	๕๑
วางเฉยต่ออิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์	๕๒

หมวดสูตร

คำถามที่ ๒ ของเทพเหวมตะ	๕๕
ทรงไม่ลักขโมยจริงหรือ	๕๕
ทรงสำรวมในสัตว์ทั้งหลายและห่างไกล	
จากความหลงเพลินจริงหรือ	๕๗
คำหยาบของอเจลลช็อกัสสปะ	๕๘
ไม่ทรงละทิ้งฉันทาจริงหรือ	๖๐
คำตอบที่ ๒ ของเทพสาตาคิระ	๖๑
ทรงไม่ลักทรัพย์จริง	๖๑
พระพุทเจ้าปลอม	๖๓
ไม่มีใครต้องการถูกฆ่าและลักทรัพย์	๖๕
พ้นจากบาปอย่างเด็ดขาดด้วยสมุจเฉทวิริติ	๖๖
คนเห็นใจผู้อื่นไม่อาจลักทรัพย์ได้	๖๘
พ้นจากการลักทรัพย์ชั่วขณะด้วยวิปัสสนา	๗๐
พ้นจากการลักทรัพย์โดยเด็ดขาดด้วยอริยมรรค	๗๑
ทรงสำรวมในสัตว์ทั้งหลายจริง	๗๔
บุคคลที่ยังฆ่าสัตว์ไม่ใช่พระโสดาบัน	๗๖
ทรงห่างไกลจากความหลงเพลินจริง	๗๘
● สมถฌาน	๘๐
● วิปัสสนาฌาน	๘๑
ทรงเข้าฌานเมื่อผู้ฟังกล่าวว่า สาธุ	๘๔
สาธุการของชาวเมียนมาร์และชาวสิงหล	๘๔
การเจริญวิปัสสนาฌานด้วยความไม่ประมาท	๘๘

คำถามที่ ๓ ของเทพเหมวตะ	๙๒
การยุแหย่ของวัสสการพราหมณ์	๙๓
คำตอบที่ ๓ ของเทพสาตาคิระ	๙๖
ตรัสถ้อยคำ ๒ อย่างในถ้อยคำ ๖ อย่าง	๑๐๐
พระพุทธเจ้าตรัสถ้อยคำ ๒ ประเภท	๑๐๔
คุณธรรมของพระสุคต	๑๐๖
คำถามที่ ๔ ของเทพเหมวตะ	๑๐๗
มิฉฉาทิฎฐิ ๓ ประการ	๑๐๘
คำตอบที่ ๔ ของเทพสาตาคิระ	๑๑๑
ทรงปลอดจากความยินดีพอใจในกาม	๑๑๑
จิตของพระพุทธเจ้ายังปลอดจากโมหะอีกด้วย	๑๑๓
ทรงปลอดจากมิฉฉาทิฎฐิตั้งแต่ได้รับพุทธทำนาย	๑๑๓
เหมือนทฤษฎีว่าคนตายกลับมาเกิดเป็นคนอีก	๑๑๕
ความเห็นผิดเกิดขึ้นตั้งแต่เมื่อไร	๑๑๖
ปลอดจากโมหะทั้งปวง	๑๑๗
มีปัญญาจักขุ	๑๑๘
เรื่องพาหิยทารุจริยะ	๑๒๑
อาสยานุสยญาณ	๑๒๒
คำถามที่ ๕ ของเทพเหมวตะ	๑๒๘
คำตอบที่ ๕ ของเทพสาตาคิระ	๑๓๐

วิชา ๓	๑๓๒
• ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ	๑๓๒
• ทิพยจักขุญาณ	๑๓๒
เห็นเปรตด้วยทิพยจักขุ	๑๓๔
• อาสวักขยญาณ	๑๓๖
วิชา ๘	๑๓๘
• วิปัสสนาญาณ	๑๓๘
• มโนมยิทธิและอิทธิวิธญาณ	๑๔๔
• เจโตปริยญาณ	๑๔๕
มาติกมาตา สตรีผู้ทรงอภิญญา	๑๔๕
ไม่กล้าคิดอกุศลในขณะที่อยู่ใกล้คนรู้วาระจิต	๑๕๔
• ทิพโสตญาณ	๑๕๖
• จรณะ ๑๕	๑๕๗
ผู้เพียบพร้อมด้วยความรู้และความประพฤดีเป็นผู้ประเสริฐสุด	๑๖๑
ผู้ปฏิบัติธรรมในปัจจุบันเพียบพร้อมด้วยความรู้	
และความประพฤดี	๑๖๖
เรื่องสุปปพุทธะ	๑๖๗
คำตอบสุดท้าย ๒ ข้อ	๑๗๐
ว่าด้วยเรื่องสตรีชื่อกาฬี	๑๗๑
การสรรเสริญและเชื่อเชืงซึ่งกันและกันของเทพทั้งสอง	๑๗๒
คำถามที่ ๑ ของเทพเหวมตะ	๑๗๖

คำตอบที่ ๑ ของพระพุทธเจ้า	๑๗๗
(ก) เมื่ออายตนะ ๖ เกิด สัตว์โลกจึงเกิด	๑๗๘
(ข) สัตว์โลกเกี่ยวพันกับอายตนะ ๖	๑๘๓
ตาและการเห็นทำปฏิสัมพันธ์กับรูปารมณ์	๑๘๓
หูและการได้ยินทำปฏิสัมพันธ์กับสัทธารมณ์	๑๘๔
จมูกและการดมกลิ่นทำปฏิสัมพันธ์กับคันธารมณ์	๑๘๕
ลิ้นและการลิ้มรสทำปฏิสัมพันธ์กับรสธารมณ์	๑๘๖
กายและการสัมผัสทำปฏิสัมพันธ์กับโผฏฐัพพารมณ์ ..	๑๘๗
สภาวะพองยุบก็เป็นอาภักิริยาทางกาย	๑๘๘
ความคิดเกี่ยวพันกับเรื่องที่คิด	๑๙๐
การทรมานตนทุกอย่างมีใช้อัตตภิณฑานุโยค	๑๙๒
คำตักเตือนของพระพุทธเจ้า	๑๙๓
กามสุขัลลิกานุโยคกับอัตตภิณฑานุโยค	๑๙๔
สมณะกับวิปัสสนา	๑๙๖
หลักธรรมไม่ขัดแย้งกัน	๑๙๗
ความเห็นผิดของพระอริยฐานะ	๑๙๘
ไม่ก้าวล่วงขอบเขตของสมาธิ	๑๙๙
(ค) อาศัยอายตนะ ๖ จึงได้ชื่อว่าสัตว์โลก	๒๐๑
(ข) สัตว์โลกเดือดร้อนเพราะอายตนะ ๖	๒๐๑
คำตอบที่ ๒ ของเทพเหมาตตะ	๒๐๔
คำตอบที่ ๒ ของพระพุทธเจ้า	๒๐๕

หมวดสูตร

นางปฐาจาราทุลขอบวช	๒๐๙
ทรงประทานคำสอนแก่พระมาลunkyบุตร	๒๑๐
กำจัดตัณหาที่อาจเกิดขึ้นในขณะที่เห็น	๒๑๒
การกำจัดตัณหาที่อาจเกิดขึ้นในขณะที่ได้ยินเป็นต้น	๒๑๓
คำถามที่ ๓ ของเทพเหมวตะ	๒๑๗
คำตอบที่ ๓ ของพระพุทเจ้า (ก)	๒๑๘
กระแสกาม	๒๑๙
กระแสภพ	๒๒๐
กระแสทิฏฐิ	๒๒๑
กระแสอริชา	๒๒๓
คุณสมบัติที่ ๑ ในการว่าข้ามกระแสกิเลส	๒๒๔
คุณสมบัติที่ ๒ ในการว่าข้ามกระแสกิเลส	๒๒๕
คุณสมบัติที่ ๓ ในการว่าข้ามกระแสกิเลส	๒๒๗
อย่าเข้าใจผิดเรื่อง เอโก ฌมโม (ธรรมอย่างหนึ่ง)	๒๒๘
คำตอบที่ ๓ ของพระพุทเจ้า (ข)	๒๓๒
ประวัติในอดีตของเทพเหมวตะและคณะ	๒๓๖
คำลงท้าย	๒๔๗

ภาคผนวก

การสูตร	๒๕๑
ชั้น ๕ เป็นของหนัก	๒๕๓
ชั้น ๕ เป็นทุกข	๒๕๗
ความหมายของชั้น	๒๕๙
อุปาทาน ๔	๒๖๐
ความยึดมั่นด้วยตัณหาและทิฏฐิ	๒๖๖
รูปชั้นเป็นของหนัก	๒๖๘
เวทนาชั้นเป็นของหนัก	๒๗๒
สัญญาชั้นเป็นของหนัก	๒๗๕
สังขารชั้นเป็นของหนัก	๒๘๐
วิญญาณชั้น	๒๘๒
การถือของหนักคือตัณหา	๒๙๐
การวางของหนักคือการกำจัดตัณหา	๒๙๖
 อาสีวิโสฬสมสูตร	 ๓๐๑
งูพิษ ๔ ตัว = ธาตุ ๔	๓๐๓
การกำหนดรู้ธาตุ ๔	๓๐๗
นักฆ่า ๕ คน = ชั้น ๕	๓๑๒
• รูปชั้น	๓๑๓
• เวทนาชั้น	๓๑๓

ເຫມາດສູ່ຕຣ

● ສັຍູຢາຂັນຣ໌	໓໑໕
● ສັງຂາຣຂັນຣ໌	໓໑໗
● ວິຢູຢາຣຂັນຣ໌	໓໑໘
ສາຍລັບ = ນັ້ນທີ່ຣາກະໃນກາມຄຸນ ໕	໓໑໐
● ກຣຣມອາຣມຣ໌	໓໑໑
● ກຣຣມນິມິຕ	໓໑໒
● ຄຕິນິມິຕ	໓໑໒
ຮູບ້ຳນຣ້າງ = ອາຍຕະນະກາຍໃນ ໒	໓໑໔
ໂຈຣ ໒ ຄນ = ອາຍຕະນະກາຍນອກ ໒	໓໑໗
ວິຣິກຳຮຸນດຣູ້ອາຍຕະນະ	໓໑໘
ຮ້າງນ້ຳໃຫຍ່ = ໂອຊະ ໔	໓໑໙
● ກາໂມຊະ	໓໑໙
● ກໂວຊະ	໓໓໐
● ທິຢູໂຊຊະ	໓໓໑
● ອວິຊໂຊຊະ	໓໓໒
ການຮ້ອມໃຈ ໒ ປຣະກາຣ	໓໓໘
ຝັງນີ້ = ກອງຣູປນາມ, ຝັງນັ້ນ = ປຣະນິພຖານ	໓໔໐
ການໃຊ້ມື້ອເຖ້າຕ່າງຖາຍ = ວິຣິຢາຣັມຖະ	໓໔໓
ຜູ້ຂ້າມຝັງ = ປຣະອຣທັດ	໓໔໓
ແຟ = ອຣິຢມຣຣກມື້ອຣ໌ ໘	໓໔໓
● ອຣິຢມຣຣກຮຸມວຕິລ ໓	໓໔໔
ສັມມາວາຈາ	໓໔໔

สัมมากัมมันตะ	๓๔๕
สัมมาอาชีวะ	๓๔๖
● อริยมรรคหมวดสมาธิ ๓	๓๔๗
สัมมาวายามะ	๓๔๗
สัมมาสติ สัมมาสมาธิ	๓๔๘
● อริยมรรคหมวดปัญญา ๒	๓๔๙
สัมมาทิฐิ	๓๔๙
สัมมาสังกัปปะ	๓๕๐
วิมุตตายนตสูตร	๓๕๓
เชิงอรรถ : เหมาตสูตร	๓๗๕
เชิงอรรถ : ภารสูตร	๔๓๗
เชิงอรรถ : อาสีวิโสภมสูตร	๔๔๓
เชิงอรรถ : วิมุตตายนตสูตร	๔๕๘
ดัชนีค้นคำ	๔๖๐
บรรณานุกรม	๔๖๑
ประวัติ พระคันธसारากวีวงศ์	๔๖๒
รายนามผู้อุปถัมภ์การแปลต้นฉบับและผู้ร่วมจัดพิมพ์	๔๖๓

เหมาตสูตร

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส

บทนำ

พระสูตรนี้เป็นคำสอนสั้นๆ คำสอนหนึ่งของพระบรมศาสดา จึงทำให้คนส่วนใหญ่มองข้ามไปอย่างน่าเสียดาย ที่จริงแล้วพระสูตรนี้เป็นคำสอนที่สองของพระพุทธเจ้า เพราะพระองค์ได้ทรงแสดงไว้ถัดจากธัมมจักกัปปวัตตนสูตรอันเป็นปฐมเทศนา ถัดจากพระสูตรนี้จึงเป็นอนัตตลักขณสูตรอันเป็นที่รู้จักกันเป็นอย่างดี พระพุทธองค์ทรงแสดงเหมาตสูตรนี้ในคืนวันเดียวกันกับธัมมจักกัปปวัตตนสูตร

พระสูตรนี้เหมาะสำหรับทุกคน เพราะเป็นคำสนทนาระหว่างเทพเหมาตะกับเทพสาตาคริระ ซึ่งกล่าวถึงพระคุณที่น่าสรรเสริญของพระพุทธเจ้า และยังกอบปรด้วยวิธีแห่งความประพฤดีสำหรับผู้ปฏิบัติตามพุทธธรรม ที่จริงแล้วพระพุทธคุณที่กล่าวถึงในลักษณะของคำถามและคำตอบในเรื่องนี้เป็นสิ่งที่น่าประทับใจยิ่งนัก ทำให้สตรีที่ได้ยินคำสนทนาระหว่างเทพทั้งสองนั้นรู้สึกซาบซึ้งในพระพุทธานุคุณจนกระทั่งได้บรรลุธรรมเป็นพระโสดาบันแม้จะยังไม่ทราบว่าพระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นก็ตาม

บัดนี้ หากท่านผู้ฟังธรรมบรรยายนี้สามารถบรรลุคุณธรรมวิเศษเฉกเช่นสตรีผู้นั้น ก็จะเป็นการดีอย่างมาก เพราะเธอเพียงได้ยินการสนทนาสั้นๆ ก็บรรลุธรรมได้ ส่วนผู้ฟังธรรมบรรยายในครั้งนี้อาจใช้เวลา

หมวดสูตร

ฟังนานวันละ ๒ ชั่วโมงเป็นอย่างต่ำราว ๓-๔ วัน ทำให้เรียนรู้รายละเอียด
จากคำสอนนี้มากกว่าสิ่งที่สตรีผู้ที่ได้ยินเพียงคำสนทนาสั้นๆ ดังนั้น อาจ
เป็นไปได้ที่ผู้ฟังจะได้บรรลุธรรมเหมือนสตรีผู้นั้น หรืออย่างน้อยก็เป็น
บารมีเพื่อให้บรรลุเป็นพระโสดาบันต่อไป

วันแสดงพระสูตรนี้

พระพุทธองค์ได้ประทานธรรมรสอันชุ่มชื่นแก่มนุษย์ เทวดา และพรหมเป็นเวลาตลอด ๔๕ ปีหลังจากการแสดงปฐมเทศนาจนถึงเวลาก่อนจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน นับแต่วันนั้นจนถึงวันนี้เป็นเวลาถึง ๒๕๐๖ ปี หากรวมเวลา ๔๕ ปีแห่งการตรัสรู้เข้าด้วยแล้วก็จะเป็นเวลา ๒๕๕๑ ปี ดังนั้น พระพุทธองค์จึงทรงแสดงธรรมจักรตั้งแต่ ๒๕๕๑ ปีที่ผ่านมา และทรงแสดงเหมาตสูตรนี้ตั้งแต่ ๒๕๕๑ ปีที่ผ่านมาเช่นเดียวกัน เพราะเป็นพระสูตรที่ทรงแสดงในคืนเดียวกับธรรมจักร จึงถือว่าพระสูตรนี้เป็นเทศนายุคแรกของพระพุทธองค์

พระพุทธองค์ได้บรรลุนิพพานเป็นพระสัพพัญญูในวันเพ็ญเดือน ๖ (ราวเดือนพฤษภาคม) ตั้งแต่ ๒๕๕๑ ปีที่ผ่านมา หลังจากนั้นได้ประทับอยู่ ณ โขนิมิตถ์และสถานที่อื่นรวม ๗ แห่งๆ ละ ๗ วันจนครบ ๔๙ วัน ต่อจากนั้นพระองค์ได้เสด็จไปยังป่าอิสิปตนมฤคทายวันใกล้เมืองพาราณสี เพื่อแสดงปฐมเทศนาแก่ปัญจวัคคีย์ วันของการแสดงปฐมเทศนาขึ้นคือวันเพ็ญเดือน ๘ ผ่านมา ๒๕๕๑ ปี ในเพลายืนขณะที่พระอาทิตย์สีแดงกำลังจะลับขอบฟ้าทางทิศตะวันตกและพระจันทร์เพ็ญสีเหลืองกำลังจะขึ้นทางทิศตะวันออก จึงเป็นเวลา que พระพุทธองค์เริ่มแสดงปฐมเทศนาด้วยพระดำรัสเป็นต้นว่า

“ภิกษุทั้งหลาย บรรพชิตไม่ควรเสพส่วนที่สุที่สุด ๒ อย่างเหล่านี้”๑

ผู้ที่ได้บรรลุธรรมด้วยปฐมเทศนา

ในขณะนั้นเทวดาและพรหมจากหมื่นจักรวาลมาชุมนุมฟังปฐมเทศนานั้น ในบรรดาปัญญาวัคคีย์ห้ารูป รูปที่อาวุโสที่สุดคือท่านโกณฑัญญะได้บรรลุธรรมเป็นโสดาบันในขณะฟังธรรม ส่วนพรหม ๑๘ โภควีและเทวดานับไม่ถ้วนได้บรรลุธรรมเช่นกัน ดังที่กล่าวไว้ในคัมภีร์มิลินทปัญหาว่า

“พรหม ๑๘ โภควีและเทวดานับไม่ถ้วนได้บรรลุธรรมแล้ว”^๒

ในบรรดาเทวดาที่มาฟังธรรมนั้น มีเทพตนหนึ่งชื่อสาตาคิระ ซึ่งตั้งชื่อตามภูเขาสาตะอันเป็นสถานที่พำนัก เทพตนนี้รู้สึกซาบซึ้งปีติยินดีอย่างยิ่งเมื่อได้ฟังธัมมจักกัปปวัตตนสูตร แต่ยังไม่แน่ใจว่าสหายชื่อเหมาตะมาฟังธรรมหรือไม่ เมื่อสำรวจดูจนทั่วแล้วก็รู้ว่าสหายของตนมิได้มา จึงกระวนกระวายใจอยากให้สหายมาฟังธรรม เนื่องจากคิดว่าหลังจากปัจฉิมเทศนาของพระพุทธเจ้าองค์ก่อนพระนามว่ากัสสปะเวลาได้ผ่านมาช้านาน การได้ฟังธรรมเช่นนี้ถือเป็นครั้งแรกที่จะได้ฟังคำสอนที่คล้ายคลึงกัน เทพสาตาคิระจึงปรารภนาให้สหายของตนได้เข้าร่วมฟังเทศน์นี้ด้วย แต่สงสัยว่าเหตุใดเทพเหมาตะจึงไม่มาฟังปฐมเทศนา ทำให้ท่านไม่อาจได้บรรลุธรรมเพราะจิตซัดส่ายนั่นเอง

จิตที่สงบเป็นสิ่งสำคัญ

บุคคลที่จะเข้าถึงธรรมได้ในขณะที่ฟังนั้นต้องมีจิตที่เป็นสมาธิ เพราะเขาอาจเข้าถึงสมาธิได้ด้วยจิตแน่วแน่ในการฟังธรรม และสมาธิเท่านั้นที่จะช่วยให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริง หากจิตซัดส่ายขณะฟังธรรม ไปยังเรื่องภายในครอบครัว เศรษฐกิจ รวมทั้งเรื่องทางโลกอื่นๆ จิตก็ไม่สามารถเข้าถึงสมาธิได้ ยิ่งถ้าหากคิดถึงเรื่องที่เดือดร้อนด้วยแล้วสถานการณ์ก็จะยิ่งเลวร้ายลงไปอีก

ถ้าความยินดีพอใจจากคุณ ความคิดบงร้าย ความซัดส่าย หรือ ความเดือดร้อนรำคาญใจยังมีอยู่ในจิต ธรรมรสก็จะห่างออกไปอีก เมื่อไม่มีสมาธิ ความรู้แจ้งเห็นจริงคือวิปัสสนาญาณก็ไม่อาจเกิดขึ้นแต่อย่างใด และถ้าเขาไม่อาจรู้แจ้งเห็นจริง เขาจะบรรลุธรรมคือมรรคผลได้อย่างไร ดังนั้น จิตที่เป็นสมาธิขณะฟังธรรมจึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญมาก วิธีปฏิบัติตนในขณะฟังธรรมนั้นมีกล่าวไว้ในกัศสปสังยุตต์ ดังนี้

วิธีที่ถูกต้องในการฟังธรรม

“กัสสปะ เพราะเหตุนั้นแหละ เธอพึงสำเหนียกอย่างนี้ว่า เราจักฟังธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งประกอบด้วยกุศล จักใส่ใจกระทำธรรมทั้งหมดนั้นให้เป็นประโยชน์ จักประมวลจิตมาทั้งหมด เจียโสตสดับธรรม”^๓

ในการฟังธรรมนั้น ผู้ฟังต้องฟังด้วยเจตนาที่มุ่งถึงประโยชน์ที่จะได้รับ อธิบายว่า ในการทำการค้ำน้นการเจรจาต่อรองที่ดีและยุติธรรมต้องยึดหลักการด้วยความระมัดระวัง เช่นเดียวกับการเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตรก็ต้องใช้ความระมัดระวังเพื่อไม่ให้ข้าวโพดแม้อย่างเดียวหรือถั่วหนึ่งฝักถูกทิ้งเหลือไว้ ไม่ต้องกล่าวถึงเรื่องการระมัดระวังอย่างสูงสุดสำหรับทองคำและเครื่องเพชรนิลจินดา ในทำนองเดียวกันผู้ฟังธรรมต้องตั้งใจฟังอย่างจดจ่อเพื่อไม่ให้คำพูดเพียงคำเดียวของผู้บรรยายต้องขาดหายไป และเขายังต้องพยายามทำความเข้าใจความหมายของคำแต่ละคำที่ได้บรรยายแล้วให้ลึกซึ้งอีกด้วย ตามหลักคำสอนแล้วผู้ฟังต้องฟังอย่างตั้งใจด้วยจิตที่แน่วแน่จริงๆ ไม่ซัดส่าย ฟุ้งซ่านนึกคิดถึงเรื่องราวทางโลกอื่นๆ

ที่กล่าวมานี้เป็นวิถีทางที่เหมาะสมสำหรับการฟังธรรมเทศนา หากบุคคลใดฟังธรรมตามวิธีนี้ จิตของเขาจะสงบและซึมซับในธรรมนั้นๆ เขาจะปลอดจากสิ่งที่เข้ามารบกวนจิตคือนิวรณ์ (วินีวรณ์จิตต์)^๔ จนในที่สุดก็จะเข้าถึงความบริสุทธิ์แห่งจิตของตน จิตที่สงบปราศจากนิวรณ์นี้เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้บรรลุธรรมในขณะดับธรรมเทศนาว่าด้วย อริยสัจ ๔

แม้การบรรลุความหลุดพ้นจากสังสารวัฏของท่านโกณฑัญญะ เทวดา และพรหมทั้งหลายหลังจากได้ฟังธรรมจักรในวันนั้นก็เพราะจิตที่เป็นสมาธิตั้งมั่นนั่นเอง ในกรณีนี้ เทพสาตาคิระอาจไม่ได้ฟังคำสอนบางคำในขณะที่กำลังคิดถึงสหายของตนก็ได้ หรือแม้จะฟังคำสอนทุกคำก็อาจมิได้ใส่ใจใคร่ครวญความหมายของพระธรรมเทศนาอย่างถ่องแท้ อย่างไรก็ตาม คาดว่าเทพสาตาคิระนั้นคงจะเข้าใจพระธรรมเทศนาพอสมควร แต่มิได้บรรลุธรรมเพราะคิดเป็นห่วงสหายว่า เหตุใดเขาจึงไม่มา เขาเพลิดเพลिनหลงระเรีงอยู่ในกามสุข เพราะถูกกามคุณทำให้ลุ่มหลงอยู่หรือไร ด้วยเหตุนี้เทพสาตาคิระจึงไม่อาจบรรลุคุณธรรมวิเศษได้

การคุณทำให้ลุ่มหลง

เมื่อกล่าวถึงการครุ่นคิดถึงสหายของเทพสาตาคิระ ได้มีการกล่าวอ้างถึงเทพเหวตะว่าถูกการคุณลงให้ลุ่มหลง (วณฺหิต)๕ กล่าวอีกอย่างหนึ่งคือ ถูกมอมเมาด้วยความสุขทางโลก ความสุขทางโลกนั้นทำให้ลุ่มหลงได้ แม้ว่ามันไม่มีคุณค่าภายในใดๆ ก็ตาม บางคนไม่สามารถเข้าร่วมฟังธรรมครั้งนี้เพราะพวกเขาถูกมอมเมาด้วยความสุขทางโลก ไม่ต้องการกล่าวถึงการปฏิบัติธรรมสำหรับบุคคลพวกนี้ พวกเขาคิดว่าเราอาจจะปฏิบัติในภายหลังก็ได้ การทำมาหาเลี้ยงชีพ การมุ่งหน้าทำงาน และความสนุกสนานรื่นเริงในชีวิตเป็นเรื่องเร่งด่วนมากกว่า อันที่จริงสิ่งที่กล่าวอ้างนั้นเป็นการหมกมุ่นอยู่กับความสุขทางโลกต่างหาก

ในกรณีตรงกันข้าม สิ่งทีเร่งด่วนและสำคัญจริงๆ ก็คือการปฏิบัติธรรม การปฏิบัติธรรมจะมีได้เฉพาะภายใต้ร่มเงาแห่งคำสอนของพระพุทธเจ้าเท่านั้น ส่วนความสุขทางโลกนั้นอาจเสาะแสวงหาที่ใดหรือเวลาใดก็ได้ ฉะนั้น ขอแนะนำว่าควรให้ความสนใจต่อการปฏิบัติธรรมให้มากขึ้นหลังจากมีภาระงานอาชีพที่เพียงพอแล้ว

บุคคลอาจบรรลุถึงความสำเร็จของจิตขั้นใดขั้นหนึ่งคือมรรคผล ด้วยการปฏิบัติธรรมอันช่วยให้พ้นไปจากอภายภูมิทั้ง ๔ ได้ แต่ถึงแม้ว่าเขายังไม่อาจบรรลุถึงมรรคผลในชาตินี้ ก็นับว่าได้ศึกษาธรรมของสัตว์บุรุษ

แล้วสามารถสั่งสมบุญกุศลต่อไป เขาอาจได้ไปเกิดเป็นมนุษย์หรือเทวดาด้วยผลบุญนั้น และได้รับประโยชน์สุขเจริญรุ่งเรืองทั้งทางโลกและทางธรรมต่อไป

อย่างไรก็ตาม หากบุคคลใดใช้เวลาหมดไปกับธุระต่างๆ ของชีวิตทางโลกแล้ว เขาก็จะไร้สิ่งเกื้อหนุนเพื่อชีวิตที่ดีสำหรับภพหน้า ดังนั้นการคิดว่าความผาสุกทางโลกนั้นสำคัญและเร่งด่วนมากกว่าแม้ความสุขเหล่านั้นจะไม่ใช่ความจริง ก็เนื่องจากความสุขทางโลกนั้นเป็นเพียงภาพลวงตาที่ชวนให้ลุ่มหลงนั่นเอง เทพสาตาศิระเข้าใจอย่างนี้แล้วมัวแต่คิดว่าเหตุใดสหายจึงเพลิดเพลินอยู่กับกามสุขมาพึงธรรมไม่ได้ ทำให้จิตของท่านซัดส่ายจนกระทั่งไม่อาจบรรลุคุณธรรมวิเศษได้

ชวนสหายมาฟังธรรม

หลังจากได้ฟังปฐมเทศนาแล้ว เทพสาตาคิระได้ออกจากที่ประชุมเพื่อไปเชิญสหายของตน เขาเป็นเทพฝ่ายทหารระดับหัวหน้าที่เรียกว่า ยักษ์เสนาบดี ดังนั้น เมื่อเขาเดินทางออกไปจึงมีผู้ห้อมล้อมที่เป็นเทพฝ่ายทหารห้าร้อยพร้อมด้วยราชรถที่เทียมด้วยช้าง ม้า และพญาครุฑในเวลาเดียวกัน เทพเหมวตะก็กำลังเดินทางเพื่อไปหาสหายสาตาคิระเช่นกัน เพื่อเชิญให้ไปงานดอกไม้บานที่บานสะพรั่งทั่วทั้งภูเขานิมาลัย เทพเหมวตะเองก็เดินทางพร้อมด้วยทหารและราชรถเต็มอัตราากำลังทั้งสองเหาะไปทางอากาศ เทพเหมวตะมุ่งไปทางใต้ของภูเขานิมาลัย ส่วนเทพสาตาคิระมุ่งไปทางเหนือ แล้วทั้งสองได้พบกันบนท้องฟ้าเหนือเมืองราชคฤห์

ในคัมภีร์อรรถกถากล่าวว่า ภูเขาสาตะซึ่งเป็นที่พักของเทพสาตาคิระอยู่ทางทิศใต้ของเมืองราชคฤห์ และอยู่ภายในขอบเขตของมัชฌิมประเทศ^๖ แต่ท่านมิได้ระบุแน่ชัดว่าเป็นภูเขาลูกไหน จึงมีข้อมูลเกี่ยวกับภูเขาสาตะเพียงเท่านี้ เมื่อทั้งสองได้พบกันแล้ว เทพเหมวตะกล่าวว่า “สหายสาตาคิระ ภูเขานิมาลัยตอนนี้กำลังเต็มไปด้วยดอกไม้บานสะพรั่งอย่างไม่เคยมีมาก่อน ฉันทึ่งต้องมาเชิญท่านไปเฉลิมฉลองในโอกาสนี้”

เหมาตสูตร

เทพสาตาศิระจึงถามสหายว่า “เหตุใดภูเขานิมาลัยจึงมีดอกไม้บานผิดปกติ ท่านทราบหรือไม่” เทพเหมาตตอบว่าตนไม่ทราบเหตุผลเหมือนกัน เทพสาตาศิระจึงตอบว่า “ไม่ใช่เฉพาะภูเขานิมาลัยเท่านั้นที่มีดอกไม้บานสะพรั่งผิดปกติ ที่อื่นก็มีดอกไม้บานเต็มไปหมด เหตุผลก็คือพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณเป็นเวลาสองเดือนแล้วนั่นเอง วันนี้พระองค์ทรงแสดงปฐมเทศนาเรื่องธรรมจักรดอกไม้จึงบานสะพรั่งเพื่อเป็นการบูชาปฐมเทศนาของพระองค์ ฉันทะลึกลึถึงท่านมากในขณะที่ฟังพระธรรมนั้น การที่ฉันมาที่นี่ก็เพื่อจะมาเชิญท่านไปฟังธรรมด้วยกัน”

สตรีผู้ไถ่ยีนคำสนทนาของเทพทั้งสอง

ขณะที่เทพสองตนกำลังสนทนากันอยู่นั้น ธิดาเศรษฐีชื่อกาฬี กำลังชื่นชมกับสายลมอ่อนๆ หลังจากที่เธอได้เปิดหน้าต่างห้องไว้ อุณหภูมิของเดือนกรกฎาคมในเมืองราชคฤห์นั้นร้อนพอสมควร ตอนนั้น นางกาฬีกำลังตั้งครรภ์อยู่และรู้สึกร้อน จึงเปิดหน้าต่างให้สายลมอ่อน ได้สัมผัสร่างกาย ที่จริงแล้วเธอเป็นชาวเมืองราชคฤห์ ได้แต่งงานกับ กุลบุตรชาวเมืองกุรุมระในแคว้นอวันตี จึงย้ายไปอยู่เมืองกุรุมระตามสามี พอตั้งครรภ์ใกล้คลอดได้กลับมาคลอดที่บ้านบิดามารดาตามธรรมเนียมชาวอินเดียในสมัยนั้น

เมื่อเธอไถ่ยีนเทพสองตนสนทนาอยู่เบื้องบน จึงตั้งใจฟังการสนทนานั้นอย่างใจจดใจจ่อ เธอเข้าใจได้ว่าคำสนทนานั้นไม่ใช่ของมนุษย์ธรรมดาแน่ ๆ คงเป็นเสียงสนทนาของเทวดาในตอนนั้นเธอคงจะมีอายุราว ๑๖ หรือ ๑๗ ปี เพราะตามธรรมเนียมของชาวอินเดียสมัยก่อนผู้หญิงมักแต่งงานเร็วและตั้งครรภ์ในช่วงนั้น เด็กในครรภ์นั้นมีใครอื่นแต่เป็นศิษย์ในอนาคตของพระพุทธเจ้า คือท่านโสณกุฎิภณณะ ผู้ได้รับฉายาว่าเป็นผู้เลิศในการสวดมนต์ทำนองสรภัญญะ^๗

นางกาฬีนันได้บรรลุธรรมเป็นพระโสดาบันในขณะที่ฟังคำสนทนา
ระหว่างเทพทั้งสอง ในขณะนั้นนางได้ระลึกถึงพระพุทธรูปอันน่า
อัศจรรย์ของพระพุทธเจ้าแล้วเกิดปีติโสมนัส ได้กำหนดรู้ปีติโสมนัสตั้ง
กล่าวแล้วยังเห็นความเกิดดับของปีติโสมนัสนั้น ต่อมาพัฒนาวิปัสสนา
ญาณขั้นต่างๆ จนกระทั่งเกิดมรรคญาณและผลญาณ บรรลุธรรมเป็น
พระโสดาบันในที่สุด เธอจัดว่าเป็นพระโสดาบันสตรีคนแรกในพระพุทธ
ศาสนา การที่เธอได้ยินเสียงสนทนาของเทพทั้งสองนั้นก็เพราะว่าเธอได้
บำเพ็ญบารมีที่จะได้บรรลุคุณวิเศษมาแล้วในชาติก่อนนั่นเอง การบรรลุ
คุณวิเศษของนางกาฬีนีนี้เป็นเรื่องที่น่าอัศจรรย์จริงๆ^๘

ต่อมาภายหลังพระผู้มีพระภาคทรงตั้งนางไว้ตำแหน่ง
เอตทัคคะว่า “อุบาสิกาภาฬีผู้มาจากเมืองกุรรขระ เป็นผู้เลิศกว่าอุบาสิกา
ผู้เป็นสาวิกาของเรา ผู้เลื่อมใสด้วยการฟังต่อจากผู้อื่น”^๙

การเชื่อเชิญของเทพสาตาคิระ

เทพสาตาคิระกล่าวว่า

อชช ปณณโรโส อุโปสโก ทิพพา รตติ อุปปุจिता
อโนมนามํ สุตถารํ หนท ปสสาม โคตม^{๑๐}

“วันนี้เป็นวันอุโบสถ ๑๕ ค่ำ ราตรีที่เป็นทิพย์ปรากฏแล้ว เรา
ทั้งสองไปเฝ้าพระโคตมผู้เป็นศาสดา ทรงพระนามสูงส่งกันเถิด”

ความหมายของคานานี้ คือ วันนี้เป็นวันเพ็ญเดือน ๘ เป็นวันที่
พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนา มวลรุกขชาติจึงออกดอกบานสะพรั่ง
ไม่เฉพาะแต่ในย่านกุเขาทิมาลัยเท่านั้น แต่รวมทั้งแถบกุเขาสาตะและ
รวมทุกบริเวณทั่วโลกอีกด้วย บุปผชาติที่บานสะพรั่งเหล่านี้เป็นไปเพื่อ
บูชาพระพุทธเจ้าในโอกาสอันเป็นอุดมฤกษ์นี้ ทวยเทพและพรหมที่ได้
เข้าร่วมฟังพระธรรมนั้นมีมากจนกระทั่งโลกสว่างไสวด้วยรัศมีที่แผ่ชาน
จากสิริระของเทพและพรหมเหล่านั้น ทางทิศตะวันออกพระจันทร์เพ็ญ
กำลังส่องแสงสดใสพร้อมด้วยดาวอาสาฬหี ฉะนั้นในคืนนี้จึงเต็มไปด้วย
แสงจากแหล่งเหล่านี้ เป็นคืนที่ศักดิ์สิทธิ์คืนหนึ่งทีเดียว

โลกคงสวยงามมากด้วยดอกไม้บาน ปรากฏในสายตาของ
เหล่าเทพ แม้กระทั่งในสายตามนุษย์โลกก็ต้องสวยงามเช่นกัน ฉะนั้น
เทพสาตาคิระจึงมาเชิญเทพเหมวตะให้เข้าเฝ้าองค์สมเด็จพระสัมมา-
สัมพุทธเจ้าด้วยกัน

เทวตสูตร

เทพสาตาคิระกล่าวต่อไปว่า ตอนนี้อยากให้พวกเราไปเข้าเฝ้า
พระบรมครูที่ยิ่งใหญ่ของเรา พระองค์เป็นเชื้อพระวงศ์แห่งโคตมโคตร
ได้ปฏิบัติธรรมในป่าอูรุละเป็นเวลา ๖ ปี และทรงพระนามสูงส่งด้วย
คุณธรรม ๙ ประการที่หาที่เปรียบมิได้มีความเป็นพระอรหันต์เป็นเบื้องต้น
คุณธรรม ๙ ประการของพระพุทธองค์ กล่าวโดยย่อดังนี้

พระอรหันต์

คำว่า อรหันต์ หมายความว่า “สมควรได้รับ” คือ พระพุทธเจ้าสมควรได้รับการเคารพบูชาเป็นพิเศษ ผู้คนทั่วโลกเคารพสิ่งต่างๆ หลากหลาย บางคนเคารพต้นไม้ บ้างก็เคารพป่าไม้ ภูเขา มหาสมุทร ท้องฟ้า ดวงจันทร์ ดาวเคราะห์ บ้างก็เคารพเทวดาหลายประเภท เช่น บางคนเคารพสักการะเทพในสวรรค์ บ้างก็สักการะพระพรหม ในระหว่างมนุษย์ด้วยกันก็มีผู้เคารพสักการะ เช่น บางคนสักการะเจ้าลัทธิและนิกายต่างๆ คราวนี้ลองดูว่าทำไมคนจึงเคารพสักการะสิ่งที่กล่าวนั้นที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะเหตุว่าพวกเขาต้องการความปลอดภัยจากอันตรายและภัยพิบัตินั่นเอง ทุกคนต้องการความปลอดภัยจากอันตรายและภัยพิบัติต่างๆ และต้องการจะเจริญมั่งคั่งร่ำรวย มีอายุยืน สุขภาพดี ร่ำรวยไม่เฉพาะมนุษย์เท่านั้น เหล่าเทวดาต่างก็ต้องการจะเจริญมั่งคั่งเช่นเดียวกัน คนทั้งหลายต้องการสร้างความสำเร็จที่ยิ่งใหญ่มากกว่าความสามารถที่ตนเองจะทำได้ ดังนั้น พวกเขาจึงต้องอาศัยเทวดาทุกประเภท เช่น เทวดารักษาต้นไม้ เทวดารักษาภูเขา คนเหล่านั้นจึงเคารพสักการะและนำสิ่งของต่างๆ ไปบูชาบวงสรวงเทพดังกล่าว บางคนจินตนาการว่ามีผู้มีอำนาจยิ่งใหญ่เหนือมนุษย์ สามารถสร้างโลก สร้างคน และสร้างสิ่งต่างๆ ได้ อย่างไรก็ตามไม่มีใครได้พบเห็นผู้ยิ่งใหญ่ดังกล่าวเลย และยังไม่สามารถจะบรรยายถึงรูปร่างหน้าตาของผู้นั้นได้อีกด้วย คน

เหล่านี้สักการะสิ่งทีว่ำนั้ก็เพราะว่าบางคนในอดีตได้กล่าวว่าเขาได้เห็น
ผู้ยิ่งใหญ่ นั้น ที่จริงคนที่เล่าเรื่องต่งนั้นคงฝันไปมากกว่า

ผู้คนที่นับถือแต่ละศาสนาสักการะสิ่งต่าง ๆ นั้นเป็นไปตามความ
เชื่อจากรุ่นสู่รุ่นโดยไม่มีการพินิจพิเคราะห์ แม้กระทั่งในยุคแห่งการ
ค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์ก็ตาม ความเชื่อตามจารีตประเพณีก็ยังดำรงอยู่
ตามความเป็นจริงแล้ว ไม่มีหลักฐานใดที่ว่่าผู้ที่สวดอ้อนวอนแล้วจะ
ปลอดภัยจากความวิบัติทั้งหลาย และจะปลอดภัยหากสวดอ้อนวอน
โดยลำพังอย่างเดียว หากเทพหรือพระเจ้าสามารถช่วยผู้ที่สวดอ้อน
ดังกล่าวได้ พวกเขาทุกคนคงจะร่ำรวย เป็นสุข และเจริญรุ่งเรืองมั่งคั่ง
ไปแล้ว แต่ไม่เห็นเป็นไปตามนั้นเลย ส่วนผู้ที่ไม่ได้สวดอ้อนวอนอาจจะ
ร่ำรวยก็ได้ ตามความเป็นจริงแล้ว ผู้ที่ทำงานโดยมิได้สวดอ้อนวอนเพื่อ
หวังการค้าขายและอาชีพให้มีกำไรก็ร่ำรวยและเจริญรุ่งเรืองได้ ทุกคน
ได้รับรางวัลเพราะการทำงานของตนเองตามคุณค่าของงานนั้นๆ เป็น
ที่แน่ชัดว่าคนเกียจคร้านไม่อาจร่ำรวยได้ การได้รับรางวัลนั้นเป็นเพราะ
ผลของการเพียรพยายามของตน ความเจริญรุ่งเรืองมั่งคั่งไม่ใช่ได้มาจาก
การกราบไหว้สักการะเทวดาเป็นต้น

พระพุทธเจ้ามีเคยตรัสเลยว่า “จงนับถือเลื่อมใสศรัทธาแล้ว
ตถาคตจะช่วยเธอ” แต่พระองค์ตรัสว่า “บุคคลย่อมได้รับผลที่ดีหรือ
ไม่ดีตามกรรมของตนเอง” หากเขาเลื่อมใสศรัทธาถวายทานแก่ผู้ทรง
ศีลเป็นต้น ย่อมได้รับผลบุญอันยิ่งใหญ่ หากผลบุญที่ได้ทำไว้มีโอกา
สอำนวยผลให้แล้ว เขาย่อมได้รับผลดีแน่นอนในภพนี้และภพต่อไปตลอด

สังสารวัฏอันยาวนาน หากบุคคลเลื่อมใสบูชาผู้ไม่บริบูรณ์ด้วยศีลเป็นต้น เขาย่อมไม่อาจได้รับผลบุญอันใหญ่หลวงสมปรารถนา อุปมาเหมือนการเก็บสะสมอิฐกับกรวดทรายแทนที่จะเก็บเพชรนิลจินดาโดยคิดว่าอิฐและกรวดทรายนั้นมีคุณค่า เราจะคาดหวังได้อย่างไรว่าจะได้ราคาดีเหมือนขายเพชรนิลจินดา หากเก็บรักษาเครื่องเพชรแท้ๆ เมื่อขายไปก็จะได้ราคาที่เหมาะสม ในทำนองเดียวกัน ถ้าบุคคลเลื่อมใสบูชาผู้ประเสริฐ ก็จะได้ผลบุญตามที่คาดหวังไว้ สำหรับพระพุทธเจ้าแล้วพระองค์ทรงเป็นผู้ประเสริฐสุดในบรรดาผู้ทรงศีลและคุณงามความดีอื่นๆ คือ สมภาติ และปัญญา ฉะนั้น ถ้าเทวดา พรหม และมนุษย์เคารพเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธเจ้าแล้ว พวกเขาจะสั่งสมผลบุญและได้รับผลดีต่างๆ นับตั้งแต่ประโยชน์สุขในชีวิตของมนุษย์ เทวดา และพรหม จนถึงการรู้แจ้งพระนิพพาน ประโยชน์สุขที่ได้รับเช่นนั้นไม่ใช่เป็นเพราะพระพุทธเจ้าทรงประทานให้แก่พวกเขา แต่เป็นเพราะผลบุญที่ได้สั่งสมจากการเคารพเลื่อมใสในพระพุทธเจ้าต่างหาก ดังนั้น พระพุทธองค์สมควรได้รับสมญานามว่า อรหัง คือ ผู้ควรได้รับการเคารพบูชาจากมนุษย์และเทวดา นี่เป็นพระนามอันประเสริฐ ฉะนั้น เทพสาตาภิระจึงได้ยกย่องสรรเสริญพระพุทธเจ้าว่าพระองค์ทรงพระนามสูงส่ง

อีกความหมายหนึ่งของคำว่า อรหัง คือ “ทรง
ห่างไกลจากกิเลส” ความหมายคือ พระพุทธเจ้าทรง
ห่างไกลจากกิเลสของจิต สรรพชีวิตทั้งหลายใน
ทุกภพภูมิเพลิดเพลินยินดีกับสิ่งที่น่าปรารถนา กล่าว
อีกนัยหนึ่งคือ พวกเขามีความโลภนั่นเอง พวกเขามัก
โกรธหากพบกับสิ่งที่ทำให้โกรธ และตกอยู่ภายใต้
ความหลงในทุกขณะที่เห็นหรือได้ยิน ฯลฯ เพราะไม่
อาจรู้เห็นสภาวะธรรมตามความเป็นจริง ในทางตรง
กันข้าม พระพุทธเจ้าทรงห่างไกลและหมดจดจาก
ความโลภ โกรธ หลง พระองค์แม้พบกับสิ่งที่น่า
ปรารถนาก็ไม่รู้สีกินดี แม้พบกับสิ่งที่ไม่น่าปรารถนา
ก็รู้สึกกินร้าย อีกทั้งรู้เท่าทันสภาวะธรรมตามความ
เป็นจริง นี่คือเหตุที่พระพุทธเจ้าได้รับพระนามว่า
อรหัง และทรงพระนามสูงส่งด้วยพระนามนี้

ผู้ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง

คุณความดีถัดมาคือ สัมมาสัมพุทธะ คำว่า สัมมา คือ “โดยชอบ, อย่างถูกต้อง” คำว่า สัม หมายถึง “ด้วยตนเอง” คำว่า พุทธะ หมายความว่า “ตรัสรู้” ดังนั้น คำว่า สัมมาสัมพุทธะ จึงหมายความว่า “ผู้ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง” คือ ผู้รู้ความจริงโดยครบถ้วนบริบูรณ์ด้วยตนเอง ก่อนหน้านั้นพระพุทธเจ้าทรงรับการอบรมสั่งสอนจากท่านอาจารย์กับท่านอุทกะซึ่งเป็นนักบวชในด้านสมณะ แต่เมื่อพระองค์บรรลุเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว พระองค์มิใช่เป็นพุทธะเพราะความรู้ที่ได้จากนักบวชทั้งสองนั้นแต่อย่างใด แต่ด้วยวิธีที่ได้วิวัฒน์ขึ้นด้วยความรู้แจ้งเห็นจริงของพระองค์เอง พระองค์ทรงบำเพ็ญเพียรเพื่อให้ได้มานในการกำหนดลมหายใจเข้าออก ทรงรู้แจ้งปฏิจจนูปบาทด้วยความรู้แจ้งเห็นจริงด้วยพระองค์เอง ทรงหยั่งเห็นความเกิดดับของรูปนามด้วยสยัมภูญาณแล้วเห็นปัจจุวัฏฏะ อริยสัจ ๔ ด้วยพระองค์เอง ในที่สุดพระองค์ก็บรรลุเป็นพระพุทธเจ้า ที่กล่าวมานี้เป็นการสรุปย่อๆ ของการหยั่งเห็นสัจธรรมอย่างแท้จริงของพระพุทธเจ้าเท่านั้น ฉะนั้นพระองค์จึงควรได้รับการยกย่องสรรเสริญว่าทรงพระนามสูงส่งว่าเป็นสัมมาสัมพุทธะ คือ ผู้ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง

พระพุทธเจ้า

เมื่อบรรลุเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว พระองค์ทรงหยั่งรู้ธรรมทุกอย่าง ทั้งอดีต ปัจจุบัน และอนาคต หมายความว่า พระองค์ทรงรู้โดยทันที ถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่ใคร่ครวญ ไม่มีสิ่งใดที่พระองค์มิทรงทราบ ด้วยเหตุผลที่ว่า พระองค์ทรงรู้ธรรมทุกสิ่งทุกอย่างครบถ้วนบริบูรณ์ ฉะนั้นพระพุทธองค์ จึงควรได้รับการยกย่องสรรเสริญว่าทรงพระนามสูงส่งว่าเป็นพุทธะ คือ ผู้หยั่งรู้ธรรมทั้งมวล

หลังจากได้ยินเพื่อนกล่าวดังนั้น เทพเหมาตะจึงได้พิจารณาเรื่องราวอย่างรอบคอบเพื่อตัดสินว่าบุคคลที่เพื่อนของเขาอ้างถึงนั้นเป็น พระพุทธเจ้าจริงหรือไม่ ดังนั้น เทพเหมาตะจึงตั้งคำถามหลายคำถาม ให้สหายของเขาตอบดังนี้ ในขณะที่นั้นมีเจ้าลัทธิ ๖ คนตั้งตัวเป็นศาสดา คือ ปุณณกัสสปะ และมักขลิโคศล เป็นต้น พวกเขาอวดอ้างตนเองว่า เป็นพระพุทธเจ้า ฉะนั้นจึงจำเป็นต้องตรวจสอบเรื่องนี้

คำถามที่ ๑ ของเทพเหมวตะ

กจจิ มโน สุปณิหิโต

สพพญเตสุ ตาทีโน

กจจิ อิกฺกุเช อนิกฺกุเช จ

สงกปปสส วสีกตา.^{๑๑}

“พระโคตมเป็นผู้คงที่มีพระทัยสม่ำเสมอในสัตว์โลกทุกจำพวก
จริงหรือ พระองค์ทรงทำความดำริในอิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์ให้อยู่
ในอำนาจได้จริงหรือ”

สหายสาตาศิระ ในโลกนี้มีคนจำนวนมากอ้างตัวเองว่าเป็น
พระพุทธเจ้า ขอลถามท่านว่า พระพุทธเจ้าของท่านมีพระทัยทัดเทียมกัน
ในสัตว์โลกทุกจำพวกจริงหรือ พระองค์ไม่ลำเอียงต่อศิษย์ของพระองค์
และศิษย์ของผู้อื่นหรือ คือ ทรงมีเมตตากรุณาต่อทุกคน ประรณนาให้
พวกเขามีความสุขโดยมีพระทัยสม่ำเสมอไม่แบ่งเขาแบ่งเราจริงหรือ

นี่เป็นคำถามที่ควรถาม เพราะบางคนอ้างว่าเป็นพระพุทธเจ้า
แต่ลำเอียงให้ความเมตตากรุณาเฉพาะคนที่เคารพนับถือตนเองเท่านั้น
ถ้าเขาช่วยเหลือเฉพาะคนที่นับถือบูชาตนและลงโทษคนที่ไม่เชื่อฟัง รวม
ไปถึงให้ตกรรตตลอดกาลนिरันตร์ บุคคลเช่นนั้นย่อมมีจิตไม่สม่ำเสมอ
ในสรรพสัตว์ ผู้ที่อวดอ้างตนว่าเป็นพระพุทธเจ้าเช่นนี้ไม่สมควรจะนับว่า
เป็นพระพุทธเจ้าจริงๆ เพราะพระพุทธเจ้าจริงๆ นั้นต้องมีพระทัย
ทัดเทียมกันด้วยเมตตากรุณาในสัตว์โลกทุกจำพวก ดังนั้น เทพเหมวตะ

จึงถามว่า “พระโคตมเป็นผู้คงที่มีพระทัยสม่ำเสมอในสัจจโลกทุกจำพวกจริงหรือ”

เทพเหวตะกล่าวถามต่อดังนี้ “พระองค์ทรงทำความดำริในอิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์ให้อยู่ในอำนาจได้จริงหรือ” หมายความว่า พระพุทธเจ้าทรงควบคุมจิตให้เป็นกลางในการตอบสนองต่อสิ่งที่น่าพอใจและสิ่งที่ไม่น่าพอใจได้หรือ กล่าวคือ ในโลกนี้ผู้คนพอใจเมื่อพวกเขาพบกับสิ่งที่น่าพอใจ และชื่นชมกับสิ่งนั้นจนไม่อาจหักห้ามความพอใจได้ในทางกลับกัน เขามักไม่พอใจและไม่อาจควบคุมความไม่ชอบนั้นได้เมื่อพบกับสิ่งที่ไม่น่าพอใจ เขาปล่อยให้จิตของเขาเป็นไปตามการกระทบของอารมณ์นั้นจึงไม่อาจควบคุมจิตได้ แต่พระพุทธเจ้าที่แท้จริงสามารถควบคุมจิตได้โดยไม่ตกไปในความพอใจหรือไม่พอใจจริงหรือ คำถามของเทพเหวตะนี้ถือว่าสำคัญมาก

คราวนี้ขอกล่าวถึงคนทั่วไป พวกเขาปล่อยให้จิตของเขาเป็นไปตามความรู้สึกกับการกระทบอารมณ์ พวกเขายึดถ้ามีสิ่งกระตุ้นให้เขาจะแสร้งยิ้มแสดงการถูกเหยียดหยามเมื่อสิ่งนั้น น่าดูหมิ่น จะหัวเราะกับสิ่งที่น่าตลกและร้องไห้กับสิ่งที่ทำให้ต้องหลั่งน้ำตาหรือสิ่งที่ทำให้เสียใจ แม้จะต่อต้านต่อการที่ต้องไปยังสถานที่ที่ไม่น่าพึงพอใจในตอนแรก แต่หลังจากนั้นเมื่อมีสิ่งเข้ายวนใจและเร่งเร้า พวกเขาก็จะไปยังที่นั้นอีก ในทำนองเดียวกัน พวกเขาอาจถูกหลอกล่อให้พูดหรือทำสิ่งต่างๆ ที่ไม่ควรพูดหรือทำต่อมา นี่คือนิสัยที่เรียกว่าการปล่อยใจให้เป็นไปตามความรู้สึกในขณะที่ใจกระทบอารมณ์ต่างๆ

ลองพิจารณาเรื่องอื่นๆ บ้าง เช่น ผู้ปฏิบัติบางคนผิดหวังเพราะการเจริญกรรมฐานไม่ก้าวหน้า จึงคิดจะเลิกปฏิบัติ เตรียมเก็บข้าวของจะกลับ เมื่อวิปัสสนาจารย์แนะนำเพิ่มเติมแล้วห้ามไว้ เขาเริ่มปฏิบัติใหม่จนเกิดความก้าวหน้า ก็จะพอใจ แต่มีผู้ปฏิบัติบางคนกลับบ้านไปแม้จะถูกห้ามไว้ก็ตาม นี่ถือว่าเป็นอีกกรณีหนึ่งของการปล่อยใจให้ไหลไปตามอารมณ์ความรู้สึกทั้งหลาย แต่ยังมีกรณีอื่นๆ อีกของผู้ปฏิบัติบางคนที่เข้าถึงนิพพิทาญาณ (การหยั่งเห็นความเบื่อหน่าย) จึงรู้สึกเบื่อหน่ายเพราะพบกับสิ่งที่น่าเบื่อหน่าย หากผู้ปฏิบัติที่กล่าวถึงนี้เจริญกรรมฐานต่อ เขาอาจเข้าถึงวิปัสสนาญาณที่พัฒนาต่อไป แต่เขากลับควบคุมจิตใจไม่ได้ จึงล้มเลิกเสีย ถือเป็นสิ่งที่สูญเสียมาก อย่างไรก็ตาม ผู้ปฏิบัติส่วนใหญ่มักเชื่อฟังคำสอนของวิปัสสนาจารย์และสามารถควบคุมจิตของตนได้

ในชีวิตของฆราวาสก็เช่นเดียวกัน มีหลายสิ่งหลายอย่างที่ชาวพุทธสามารถควบคุมจิตของตนได้ คำสอนของพระพุทธเจ้ามีจุดมุ่งหมายเพื่อการควบคุมจิต ส่วนมากผู้เข้าฟังพระธรรมสามารถควบคุมจิตใจได้เป็นอย่างดี แต่ผู้ที่ไม่ฟังพระธรรมและไม่มีธรรมะอยู่ในใจ มักขาดความละอายหรือหวั่นเกรง มักทำและพูดในสิ่งที่ตนเองชอบ เหตุนี้เทพเหมาตะจึงถามสหายว่า พระพุทธเจ้าของท่านสามารถควบคุมจิตของพระองค์ได้จริงหรือไม่ นี่เป็นคำถามที่สมควรยิ่ง

ตกตะลึงเมื่อถูกถาม

นับเป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องตั้งคำถามที่ตรงประเด็นเพื่อค้นคว้าหาคำตอบ ครั้งหนึ่งผู้บรรยายได้รับนิมนต์ไปฉันภัตตาหารที่บ้านหลังหนึ่ง พระเถระรูปหนึ่งพูดว่า ท่านถูกชาวอเมริกันคนหนึ่งถามคำถามที่เจาะลึก ทำให้ลำบากใจที่จะตอบ เขาถามว่าท่านใช้เวลาฝึกปฏิบัตินานเท่าไร และพบเห็นนิมิตอะไรบ้าง ท่านสยาดอกกล่าวว่าคำถามเช่นนั้นน่าตกตะลึง แต่ข้าพเจ้าเห็นว่าคำถามนั้นสมควรแล้ว เพราะผู้ถามมีความรู้เรื่องธรรมะ จึงถามคำถามเช่นนั้นกับคนที่ควรรู้เรื่องนี้ สำหรับพระภิกษุที่อายุ ๗๐ กว่าซึ่งมีชื่อเสียงว่าเป็นผู้ทรงปริยัติ ผู้ถามจึงถามคำถามที่เกี่ยวกับประสบการณ์ส่วนตัวในการปฏิบัติ สิ่งสำคัญคือต้องอาจหาญและตอบอย่างแจ่มแจ้งชัดเจนโดยไม่ต้องตกตะลึงแต่อย่างใด

เทพเหมวตะไม่ใช่บุคลลธรรมดาในอดีตสมัยพระพุทธเจ้าก็สสปะ ท่านเคยเป็นพระเถระสอนปริยัติแก่ศิษย์ ๕๐๐ รูป นี่คือนิสเหตุที่ท่านถามคำถามเกี่ยวกับคุณธรรมของพระพุทธเจ้า เทพสาตาคิระก็เป็นพระเถระในตอนนั้นและสอนศิษย์ ๕๐๐ รูปเช่นเดียวกัน สำหรับคำถามที่เทพเหมวตะตั้งนั้น เทพสาตาคิระได้ให้คำตอบดังต่อไปนี้

คำตอบที่ ๑ ของเทพสาตาคิระ

มโน จสส สุปณิหิโต

สพพญเตสฺ ตาทีโน

อโถ อวิญฺเฐ อนิฏฺเฐ จ

สงกปปสฺส วสีกตา.^{๑๒}

“พระโคตมเป็นผู้คนที่ มีพระทัยสม่ำเสมอในสัตว์โลกทุกจำพวก
จริง และทรงทำความดำริในอริยธรรมและอนิยธรรมให้อยู่ในอำนาจ
ได้จริง”

นี่คือคำตอบของเทพสาตาคิระ ซึ่งมีหมายความว่า พระพุทธรองค์
มีพระทัยทัดเทียมกันในสัตว์โลกทุกจำพวก ไม่ว่าเขาเหล่านั้นจะเป็นผู้ที่
นับถือพระองค์หรือไม่นับถือก็ตาม มีศิษย์ที่ใกล้ชิดพระองค์ได้เข้าถึงธรรม
เนื่องจากได้ฟังเทศนาเรื่องธรรมจักร ทั้งยังมีผู้ที่เข้าถึงพระองค์ว่าเป็น
สรณะบ้าง ผู้ที่มีได้เข้าถึงพระองค์ว่าเป็นสรณะบ้าง ตลอดจนผู้ที่ไม่เชื่อ
คำสอนของพระองค์ซึ่งเป็นพวกพญามารบ้าง พระองค์มีพระทัยทัดเทียม
กันในบุคคลเหล่านั้นในขณะที่แสดงธรรมจักร ทรงมีเมตตากรุณาต้องการ
ให้พวกเขาได้รับความสุข นี่คือการณในระยะแรกๆ หลังจากตรัสรู้

ถัดจากนั้นมาอาจกล่าวได้ว่าพระพุทธรองค์ทรงมีเมตตากรุณา
อย่างเท่าเทียมกันระหว่างสาวกผู้ถวายปัจจัย ๔ กับพราหมณ์หรือเดียรถีย์
ผู้ต่อต้านพระองค์อย่างเอาเป็นเอาตาย ทรงมีเมตตากรุณาเท่าเทียมกัน
ระหว่างพระโอรสราहुลและพระเทวทัตผู้คิดบงร้าย พระองค์แผ่เมตตา

และกรุณาต่อทุกชีวิต ไม่เคยปฏิบัติอย่างลำเอียงต่อบุคคลใด ดังนั้น
เทพสาตาคริระจึงตอบคำถามด้วยประโยคข้างต้น

พระพุทธเจ้ามีพระทัยเสมอ ในสัตว์โลกทุกจำพวก

เมื่อนำเรื่องการลำเอียงเข้ามาพิจารณาแล้วจะเห็นว่า ความ
ลำเอียงมีอยู่ในทุกด้านของกิจกรรมมนุษย์ คนในโลกนี้มักแบ่งเขาแบ่งเรา
สำหรับคนที่เราชอบ เราจะหาหนทางทุกทางที่จะให้แก่เขาเท่าที่เราจะ
ช่วยเหลือได้ แม้จะมีได้ช่วยเหลือก็มีใจเมตตาให้เขาได้รับความสุข แต่
สำหรับคนที่ต่อต้าน เราไม่ยอมให้ความช่วยเหลือใดๆ หรืออาจจะคิด
มุ่งร้ายอีกด้วย แม้กระทั่งกับคนที่ไม่เคยช่วยเหลืออะไรเราเลย เราก็
อาจให้ความช่วยเหลืออย่างเสียมิได้ ความเมตตากรุณาที่มีต่อบุคคลใด
บุคคลหนึ่งหรือทั้งหมดนั้นเป็นเรื่องยากยิ่ง ไม่ต้องกล่าวถึงบุคคลภายนอก
เลย แม้กระทั่งการวางใจให้ทัดเทียมกันต่อสมาชิกในครอบครัวของเรา
ก็อาจไม่ใช่เรื่องง่ายสำหรับบางคน

ไม่ต้องกล่าวถึงมนุษย์ทั่วไป แม้กระทั่งศาสนาในศาสนาอื่นที่ได้
รับการเคารพสักการะในฐานะเป็นพระเจ้ายิ่งยากที่จะยอมรับทัศนะ
แห่งความเท่าเทียมกันของทุกชีวิต ท่านอาจเคยได้ยินพระเจ้ากล่าวว่

“ฉันจะช่วยเฉพาะสาวกของฉันเท่านั้น และไล่พวกอื่นไปนรกตลอดกาล
นิรันดร์” หากเปรียบเทียบพระพุทธเจ้าแล้ว พระพุทธองค์สมควรที่จะ
ได้รับความเคารพนับถือเลื่อมใสมากกว่ายิ่งนัก

พระพุทธเจ้าทรงปรารถนาให้ทุกชีวิตเป็นสุขเช่นเดียวกับที่ทรง
ปรารถนาให้ราहुลพระโอรสของพระองค์เป็นสุข ทรงปรารถนาให้ทุกชีวิต
บรรลุนิพพาน เช่นเดียวกับที่ทรงปรารถนาให้ราहुลบรรลุนิพพาน
พระองค์ทรงสงสารและเห็นใจทุกชีวิตเหมือนกับราहुล นับเป็นเรื่องยาก
สำหรับคนทั่วไปที่จะให้ความเมตตากรุณาแก่ทุกชีวิตอย่างเสมอภาคได้
แต่ในกรณีของพระพุทธเจ้านั้น เมื่อพระองค์ทรงให้ความเมตตากรุณา
ก็จะทรงแผ่ให้แก่ทุกชีวิตในทุกภพภูมิโดยเท่าเทียมกัน

พระมหากรุณาคุณของพระพุทธองค์

พหูเกหิ อากาเรหิ ปสฺสนตานํ พุทฺธานํ ภควนฺตานํ
สฺตเตสฺส มหาคฺรุณา โอภกฺมติ.^{๑๓}

“พระมหากรุณาย่อมหยั่งลงในสัตว์ทั้งหลายแก่พระผู้มี
พระภาคผู้ตรัสรู้ด้วยลักษณะเป็นอันมาก”

อุปนิยติ โลโก อหฺรวิติ ปสฺสนตานํ พุทฺธานํ ภควนฺตานํ
สฺตเตสฺส มหาคฺรุณา โอภกฺมติ.^{๑๔}

“พระมหากรุณาย่อมหยั่งลงในสัตว์ทั้งหลายแก่พระผู้มี
พระภาคผู้ตรัสรู้ทรงเห็นว่า ชาวโลกถูกขรณำไปแล้ว ไม่
ยั่งยืน”

ข้อนี้หมายความว่า พระพุทธองค์ทรงตรวจดูภพภูมิทั้งปวง
ด้วยปัญญาจักขุแล้ว ทรงเห็นเหล่าสัตว์ที่น่าสงสาร ฉะนั้นความกรุณาที่
ยิ่งใหญ่จึงบังเกิดขึ้นในพระหฤทัยของพระองค์ เหมือนกับคนที่สงสาร
บุคคลที่ตกอยู่ในความทุกข์อย่างใหญ่หลวง ความสงสารของบุคคลธรรม
ดาๆ นั้นเป็นเรื่องธรรมดาๆ เท่านั้น มิได้ลึกซึ้งมากนัก แต่ความสงสาร
ของพระพุทธเจ้านั้นลึกซึ้งและขยายไปกว้างไกลมากที่สุดเช่นกัน
พระองค์ทรงเห็นบุคคลที่ได้รับความทุกข์ในปัจจุบันแล้วทรงเกิดความ
กรุณา อีกทั้งเล็งเห็นผู้ที่อยู่เป็นสุขในปัจจุบันแล้วต้องไปเกิดในนรก

สัตว์ดิรัจฉาน หรือเปรต ก็ทรงเกิดความกรุณา หรือการที่พระองค์รับรู้ว่
เหล่าสัตว์ต้องไปเกิดในภพชาติต่างๆ ได้รับทุกข์จากความแก่ ความเจ็บ
และความตายในทุกภพที่จะตามมาซ้ำแล้วซ้ำเล่า ก็ทรงเกิดความกรุณา
อันยิ่งใหญ่เช่นเดียวกัน

คราวนี้ลองหันมาดูชีวิตของมนุษย์ หลังจากเกิดมาสู่ภพภูมิเป็น
มนุษย์แล้ว เขาต้องชวนขวายหาความรู้เพื่อหาเลี้ยงชีพของตน หลังจาก
เข้าสู่อายุยี่สิบปี เขาก็จำเป็นต้องแสวงหางานและทำงานต่อไปเรื่อยๆ
จนกระทั่งเริ่มแก่ และอ่อนแอไม่แข็งแรง ถัดมาเขาก็ตกทุกข์ทรมานจาก
การเจ็บป่วยจากโรคหลายชนิด และตายไปในที่สุดเมื่อไม่สามารถรักษา
โรคได้

มนุษย์มีชีวิตอยู่โดยไม่ตระหนักรู้จริงๆ ถึงความเสื่อมถอยของ
ร่างกายที่เป็นไปอย่างช้าๆ ทีละเล็กละน้อย แล้วเชื้อโรคก็บุกรุกร่างกาย
จนถึงวาระสุดท้าย ที่จริงแล้วความเยาว์วัยนำไปสู่ความแก่ ความแก่นำ
ไปสู่ความเจ็บป่วย ความเจ็บป่วยนำไปสู่ความตาย เมื่อไม่มีสิ่งใดที่จะ
เยียวยารักษาโรคนั้นได้ ความตายก็อยู่แค่เอื้อม ถึงตอนนั้นพวกเขาจึง
จะรู้แจ้งถึงความจริงอันน่าเศร้านี้ สมาชิกในครอบครัวของคนที่กำลังจะ
ตายพยายามอย่างสุดความสามารถที่จะรักษาพยาบาลและบรรเทาความ
ทุกข์ของเขา แต่ไม่มีสิ่งใดจริงๆ ที่จะสามารถช่วยได้ เขาจึงต้องจากไป
เป็นเวลาเพียงสองสามเดือนเท่านั้นที่บรรดาญาติๆ จะคิดถึงเขาและรู้สึก
เศร้าโศก แต่ต่อมาก็เริ่มลืมเลือน กล่าวอย่างสรุปก็คือชีวิตของมนุษย์เป็น
เพียงขั้นตอนหนึ่งในสายธารแห่งการเกิดที่ไม่สิ้นสุด

รูปแบบที่เหมือนกันนี้มีได้ในภพหน้าของเขาเช่นกัน โดยความเยาวย้วยนำไปสู่ความแก่ ความแก่นำไปสู่ความเจ็บป่วย ความเจ็บป่วยนำไปสู่ความตาย พระพุทธเจ้าทรงเล็งเห็นเรื่องนี้ จึงเกิดความกรุณา พระองค์ทรงเห็นเหล่าสัตว์จำนวนมากที่กำลังเจ็บป่วยและกำลังจะตาย รวมทั้งความเศร้าโศกเสียใจของผู้ที่อยู่ใกล้และเป็นที่รักของพวกเขา จึงเกิดความกรุณาในจิตของพระองค์ หากประวัติความเป็นมาของภพของสัตว์ฉายออกมาเป็นภาพแล้ว ภาพที่นำมาแสดงนั้นอาจไม่เพียงพอที่จะวางไว้ในโลก นอกจากนั้น พระพุทธองค์ยังเห็นเหล่าสัตว์ถูกนำไปสู่ความแก่ ความเจ็บป่วย และความตายในภพใหม่ที่เกิดขึ้นเรื่อยไป จึงรู้สึกสลดใจเกิดความกรุณาอันใหญ่หลวง

พระพุทธองค์ทรงเล็งเห็นว่า ถ้าพระองค์ไม่ทรงช่วยสัตว์เหล่านี้ให้พ้นไปจากภัยของความแก่ การเจ็บป่วย และความตาย ก็จะไม่มีความช่วยเหลือ สัตว์เหล่านั้นต้องปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์จึงจะถึงความพ้นทุกข์ได้ ถ้ามิได้ปฏิบัติตามก็ต้องได้รับทุกข์เช่นนั้น ยิ่งถ้าบาปส่งผลให้ไปตกนรก ก็ยังได้รับทุกข์ทรมานไม่มีที่เปรียบ ถึงเกิดเป็นเปรตหรือสัตว์ดิรัจฉาน ก็ได้รับทุกข์ทรมานไม่น้อย ฉะนั้น พระพุทธองค์จึงทรงรู้สึกสงสารสรรพสัตว์ในทุกภพภูมิเหมือนกับที่พระองค์รู้สึกกับพระราหุลโอรสของพระองค์ ด้วยเหตุนี้ เทพสาตาภิระจึงกล่าวตอบคำถามที่ ๑ ของเทพเหมวตะว่า “พระโคตมเป็นผู้คงที่ มีพระทัยสม่ำเสมอในสัตว์โลกทุกจำพวกจริง”

ชาวโลกไม่มีที่พึ่ง

อตาโณ โลโก อนภิสสโรติ ปสฺสนตานํ พุทธานํ ภควน-
ตานํ สตฺเตสฺส มหากฺรณา โอภกมตี.^{๑๕}

“พระมหากษัตริย์ยอมหยั่งลงในสัตว์ทั้งหลายแก่พระผู้มี
พระภาคผู้ตรัสรู้ทรงเห็นว่า ชาวโลกไม่มีผู้คุ้มครอง ไม่มีที่พึ่ง”

สรรพสัตว์ทั้งปวงทุกภพภูมิไม่มีใครเฝ้าคอยปกป้องคุ้มครอง
และดูแลช่วยเหลือได้ ฉะนั้นพระพุทธร่องค์จึงทรงมีพระมหากษัตริย์ต่อ
สรรพสัตว์ทั้งมวล อย่างไรก็ดี ในชีวิตปัจจุบันของมนุษย์นั้นมีคนที่พัก
เขาพอมองหาความช่วยเหลือและเกื้อหนุนได้บ้าง เช่น บิดามารดาให้
ความช่วยเหลือแก่บุตรธิดา บุตรธิดาให้ความช่วยเหลือบิดามารดาใน
ยามชรา ครูให้ความช่วยเหลือศิษย์ ศิษย์ให้ความช่วยเหลือครู รวมทั้ง
ญาติพี่น้องช่วยเหลือเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ทว่าการช่วยเหลือและเกื้อ
หนุนเช่นนั้นเป็นเพียงเรื่องธรรมดาเท่านั้น เพราะความช่วยเหลือเกื้อ
หนุนจริงจังนั้นไม่มีบุคคลใดจะให้ได้ ตัวอย่างเช่น บุตรธิดาไม่สามารถ
ช่วยเหลือบิดามารดาไม่ให้แก่ชรา บิดามารดาก็ไม่สามารถช่วยเหลือ
บุตรธิดาไม่ให้แก่ชราเช่นกัน ในทำนองเดียวกัน ไม่มีใครช่วยใครไม่ให้เจ็บ
ป่วยได้ แพทย์เพียงช่วยให้อาการเจ็บป่วยทุเลาลงเท่านั้น แต่ถ้าเป็นกรณี
ของโรคร้ายที่ไม่อาจรักษาได้ แพทย์เหล่านั้นก็ไม่สามารถทำอะไรอย่างได้

ผลนั้น ไม่สามารถหันเหความตายที่กำลังคืบคลานเข้ามาได้ ทั้งบุตรธิดา ญาติพี่น้อง และเพื่อนสนิทมิตรสหายของผู้ที่กำลังจะตายก็ไม่สามารถจะ หันเหความตายให้เปลี่ยนไปได้ ทุกอย่างที่เขาสามารถทำได้ก็คือ เพียงแต่มองดูผู้ที่กำลังจะตายนั่นเท่านั้น ในทำนองเดียวกันนี้ ทุกคนไม่ อาจช่วยให้ผู้อื่นให้พ้นไปจากความแก่ชรา การเจ็บป่วย และความตาย หรือหลังจากเขาตายแล้วคนอื่นก็ไม่อาจช่วยเหลือเพื่อไม่ให้ตนรก เกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉาน เกิดเป็นเปรต หรือเกิดเป็นคนยากจนได้

พระพุทธเจ้าเท่านั้นที่จะช่วยเหลือสัตว์ทั้งหลายจากหายนะด้วยการชี้แนะให้ปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์ ผู้ดำเนินไปตามหนทางนี้ ย่อมพ้นไปจากความแก่ ความเจ็บ ความตาย ทุกข์ในอบายภูมิ และทุกข์ ในสังสารวัฏได้ วิธีที่ช่วยนั้นเหมือนกับวิธีที่แพทย์ใช้ในการบำบัดรักษา คนไข้เพื่อรักษาโรค นั่นคือ ด้วยการสั่งยาที่เหมาะสม ห้ามกินอาหาร และ กระทำการต่างๆ ที่ไม่เหมาะสม ไม่มีวิธีการใดที่เป็นปาฏิหาริย์ด้วยการ สั่งให้โรคหายไปได้ หากผู้ป่วยไม่ปฏิบัติตามคำสั่งของแพทย์ โรคก็ไม่อาจ หายได้ ในทำนองเดียวกัน พระพุทธเจ้าเพียงแต่ชี้ทางและให้คำแนะนำ ที่ถูกต้องให้เท่านั้น ผู้ที่ปฏิบัติตามคำแนะนำของพระองค์ก็จะปลอดภัย จากนรก ความแก่ชรา ความเจ็บป่วย และความตายได้ อีกทั้งยัง ปลอดภัยจากวิภูฏสงสารอันเป็นวงจรที่ไม่มีที่สิ้นสุดของภพชาติ

พระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นเพียงบางครั้งหลังจากผ่านไปหลายกัป แต่ละพระองค์ดำรงพระชนมชีพอยู่ระยะเวลาหนึ่งตามอายุขัยของชีวิต ในสมัยนั้นแล้วบริณพพานไป ฉะนั้น การจะมีโอกาสได้รับฟังคำสอนของ

พระพุทธเจ้าจึงเป็นโอกาสที่ยากยิ่ง แม้ว่าพระพุทธเจ้าได้ปรินิพพานไปแล้ว บุคคลยังได้ฟังคำสอนของพระองค์ที่ถ่ายทอดโดยพระภิกษุและฆราวาสที่มีความรู้ และสามารถปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธองค์ เพื่อช่วยตนเองให้พ้นจากนรกและไม่ตกอยู่ในวังวนของสังสารวัฏต่อไปอีก แต่โอกาสที่ว่านั้นไม่อาจจะได้รับในทุกภพชาติ ในโลกนี้มีความเชื่อหลากหลาย หากใครก็ตามปฏิบัติตามความเชื่อที่ผิดนั้นก็จะเป็นการเสี่ยงอันตราย เนื่องจากหากคนนั้นปฏิบัติตามคำสอนที่ผิดเพื่อไปสู่ปลายทางที่ผิด เขาก็จะจมลึกลงไปสู่วังวนของสังสารวัฏไม่รู้จบ แต่พระพุทธเจ้าทรงสงสารสรรพสัตว์ไม่ว่าสัตว์เหล่านั้นปฏิบัติตามความเชื่ออะไร ความสงสารของพระองค์นั้นใหญ่หลวงมากเพราะทรงเข้าใจว่าสรรพสัตว์ในหลากหลายภพภูมิกำลังปฏิบัติตามทางที่ผิดอยู่ ดังที่ทรงพิจารณาใคร่ครวญว่า

กัมมมคฺคํ ปฏิปนฺโน โลกสนฺนิวาโสติ ปสฺสนตานํ พุทฺธานํ
ภควนฺตานํ สดฺเตสุ มหากฺรุณา โอกมฺติ .^{๑๖}

“พระมหากษัตริย์ย่อมหยั่งลงในสัตว์ทั้งหลายแก่พระผู้มี
พระภาคผู้ตรัสรู้ทรงเห็นว่า ชาวโลกดำเนินไปสู่ทางผิด”

คนเดินทางผิดที่นำสงสาร

ผู้ปฏิบัติตามความเชื่อผิดน้าสงสารมากกว่าคนอื่นจริงๆ แม้ว่าเขาได้พยายามแสวงหาทางที่ถูกต้องเพื่อความสุขและความเป็นอยู่ที่ดีแล้วก็ตาม เขาเข้าใจว่าทางที่ผิดนั้นเป็นทางถูก แล้วปฏิบัติไปตามทางผิดซึ่งจะชักนำเขาไปสู่หายนะมากยิ่งขึ้น ส่วนผู้ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าก็ไม่ควรเห็นว่าปลอดภัยที่ได้พบทางที่ถูกต้องแล้ว แต่ควรปฏิบัติเพื่อให้บรรลุถึงมรรคผลขั้นใดขั้นหนึ่งเป็นอย่างน้อย เนื่องจากเป็นทางเดียวที่ทำให้มั่นใจว่าปลอดภัยจากภัยพิบัติทั้งปวง

แม้ในปัจจุบันเราจะเป็นชาวพุทธ ในภพหน้าอาจไม่อยู่กับบิดามารดาและครูบาอาจารย์ในปัจจุบัน อาจกลับไปเกิดกับบิดามารดาที่นับถือศาสนาอื่น ก็อาจทำให้เดินทางผิดได้ ด้วยเหตุนี้ พระพุทธองค์จึงทรงสงสารสัตว์ทั้งหลายที่ไม่มีใครช่วยให้พ้นจากภัยพิบัติแห่งความชรา การเจ็บป่วย และความตาย หรือพ้นไปจากนรกวมทั้งความเชื่อที่ผิดๆ นั้นด้วย และความสงสารนี้ก็เท่าเทียมกันในสรรพสัตว์ทั้งมวล ไม่มีการแบ่งฝ่ายใดๆ ว่าเป็นสาวกของตนหรือผู้อื่น

คำถามตอบระหว่างพระเจ้าไกรภยะ กับพระรัฐपालะ

ในโลกนี้มีกษัตริย์หลายพระองค์ที่มีกองทัพอันยิ่งใหญ่พอจะคุ้มครองพระองค์ได้ สำหรับกษัตริย์เหล่านั้นอาจกล่าวว่าพระองค์ปลอดภัยทางโลกวิสัย แต่กษัตริย์เหล่านั้นก็ต้องแก่ไปตามกาลเวลา ไม่มีกองรักษาพระองค์ที่จะสามารถปกป้องให้พ้นจากความแก่ การเจ็บป่วย และความตายมิให้ศัตรูเข้ามาได้

ในสมัยพุทธกาลมีพระอรหันต์รูปหนึ่งชื่อพระรัฐपालะ เป็นบุตรเศรษฐีและพระสหายของพระเจ้าไกรภยะ วันหนึ่งพระเจ้าไกรภยะตรัสถามท่านว่าเหตุใดจึงออกบวช ท่านตอบเรื่องที่ยอกบวชหลังจากได้ฟังเทศนาของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับหลักธรรม ๔ ประการ เช่น การที่สัตว์ทั้งปวงไม่มีผู้คุ้มครองป้องกันและไม่มีที่พึ่งพิง เป็นต้น ดังที่จะกล่าวต่อไป

พระเจ้าไกรภยะไม่เข้าใจพระทัยความหมายของข้อความนี้ จึงตรัสถามพระรัฐपालะว่า “ท่านรัฐपालะ เรามีกองทัพมากมายที่จะป้องกันเรา กองทัพของเราพึ่งพาอาศัยได้ คำที่ท่านกล่าวว่า ‘ไม่มีผู้คุ้มครองป้องกันและไม่มีที่พึ่งพิง’ หมายความว่าอะไร”

พระรัฐपालะวิสีชนาว่า “มหาบพิตร พระองค์ไม่เคยประชวรหนักเลยหรือ ถ้าพระองค์ต้องประชวรหนักจะรู้สึกอย่างไร”

พระเจ้าโกรัพยะตรัสตอบว่า “ท่านอาจารย์ ข้าพเจ้าเคยเจ็บหนัก บางครั้งก็เกือบตาย บรรดาอำมาตย์และญาติมิตรได้เข้ามาห้อมล้อมแล้ว ร้องให้สะอึกสะอื้นเพราะคิดว่าข้าพเจ้ากำลังจะตาย”

พระรัฐपालะถามต่อว่า “มหาบพิตร เมื่อพระองค์เสวยเวทนา กล้าอยู่นั้น พระองค์แบ่งความเจ็บปวดนั้นให้แก่ญาติและสหายได้บ้างหรือไม่เล่า หรือว่าพระองค์ต้องเสวยเวทนาแต่ผู้เดียว”

พระเจ้าโกรัพยะตรัสตอบว่า “ข้าพเจ้าไม่สามารถแบ่งความเจ็บปวดให้ได้ ข้าพเจ้าต้องเสวยเวทนาแต่ผู้เดียว”

พระรัฐपालถวายพระพรว่า “ถูกแล้ว มหาบพิตร ไม่มีใครจะสามารถคุ้มครองป้องกันหรือเป็นที่พึ่งพาอาศัยในยามตกทุกข์ได้ยาก เช่นนี้ เหตุนี้ พระพุทธองค์จึงตรัสว่า สัตว์โลกไม่มีผู้คุ้มครองและไม่มีที่พึ่ง”

ฉะนั้น เป็นที่แน่ชัดว่า แม้ว่าบุคคลนั้นจะมีคนมากมายคอย ปกป้องคุ้มครองเขาในเรื่องทางโลกก็ตาม แต่อาจกล่าวได้ว่าเขาไร้ความช่วยเหลือเกี่ยวกับความแก่ชรา การเจ็บป่วย และความตาย

ชาวโลกไม่มีอะไรเป็นของตน

อัสสโก โลโก สพุพํ ปหาย คมนียนติ ปสฺสนตานํ
พุทฺธานํ ภควนฺตานํ สดฺเตสฺส มหากฺรณฺหา โอภกฺมตี.^{๑๗}

“พระมหากษัตริย์ย่อมหยั่งลงในสัตว์ทั้งหลายแก่พระผู้มี
พระภาคผู้ตรัสรู้ทรงเห็นว่า ชาวโลกไม่มีอะไรเป็นของตน
จำต้องละทิ้งสิ่งทั้งปวงไป”

ชาวโลกไม่มีทรัพย์สินใดที่อาจเรียกได้ว่าเป็นของตนเอง
เนื่องจากว่าบุคคลนั้นต้องละทิ้งทุกสิ่งทุกอย่างไว้เมื่อเขาเสียชีวิตแล้ว
ไปสู่ภพใหม่ พระพุทธองค์ทรงรู้แจ้งความจริงข้อนี้ ความกรุณาของ
พระองค์ที่มีต่อสรรพสัตว์จึงยิ่งใหญ่ หรืออาจกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า พระ
มหากษัตริย์ได้บังเกิดขึ้นในพระอุทรของพระองค์

โดยทั่วไปคนทั้งหลายมีสิ่งที่พวกเขาเรียกว่าทรัพย์สินส่วนตน
เช่น เงิน ทอง ข้าวเปลือก วัว ควาย ช้าง ม้า พาหนะ นา สวน ฯลฯ แต่
เมื่อเขาเสียชีวิตแล้วก็ต้องละทิ้งสิ่งของเหล่านั้นทั้งหมดไว้ข้างหลัง แม้แต่
ร่างกายของตนเองก็ต้องถูกละทิ้งไว้เช่นกัน ความตายอาจจะมาถึงใน
วันนี้หรือพรุ่งนี้ก็ได้ ฉะนั้นเราไม่อาจกล่าวได้ว่าเวลาเช่นนั้นยังอยู่
ห่างไกล แม้กระทั่งในช่วงอายุของบางคน สิ่งของทางโลกเหล่านี้อาจถูก
ลักขโมยและยึดเอาไปด้วยการใช้กำลังก็ได้ เพราะว่าที่จริงแล้วทรัพย์สิน
เหล่านั้นไม่ใช่ของตนเอง

สิ่งที่เราครอบครองได้จริงๆ ก็คือความดีหรือบุญกุศลของตนที่เป็นการให้ทาน การรักษาศีล และการเจริญภาวนา สิ่งเหล่านี้มีอาจถูกขโมยหรือปล้นเอาไปได้ แล้วเรายังสามารถนำไปยังภพหน้าได้อีก ผู้ที่กระทำความดีไว้มากจะอยู่ดีมีสุขในภพต่อไป เพราะฉะนั้น จึงจำเป็นที่จะต้องสั่งสมคุณงามความดีด้วยการให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนาอย่างจริงจัง แม้เราจะจนทรัพย์ก็อย่าเป็นคนจนทาน จนศีล จนภาวนา

โดยเฉพาะอย่างยิ่งประการสุดท้ายคือภาวนา เป็นสิ่งสำคัญที่สุด เราต้องพยายามจนสุดความสามารถ ถ้ามีโอกาสปฏิบัติธรรมเพียงวันหรือสองวัน ก็ควรพยายามอย่าละเลย ถ้ารู้วิธีปฏิบัติธรรมอย่างถูกต้องด้วยเวลาเพียงสองสามวันแล้ว เราก็อาจนำไปปฏิบัติต่อได้ที่บ้านเท่าที่มีเวลา การปฏิบัติเช่นนั้นทรงค่ามากและไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายแต่อย่างใด

คนที่สั่งสมอริยทรัพย์เหล่านี้ไว้อย่อมสามารถพึ่งพาบุญกุศลของตนได้ในเวลาเสียชีวิต ในตอนนั้นเขาจะสิ้นใจอย่างสงบด้วยการปฏิบัติวิปัสสนาจนกระทั่งลมหายใจสุดท้าย หลังจากเสียชีวิตแล้วเป็นที่เชื่อได้ว่าเขาจะไปเกิดในสวรรค์ ดังนั้น **ทุกคนจึงควรหมั่นสั่งสมทาน ศีล และภาวนาเพื่อเป็นเสบียงทิพย์ในภพต่อไป**

ทรัพย์สินทางโลกนั้นไม่ใช่ของตนเอง แต่เป็นทรัพย์สินทั่วไปที่ต้องละทิ้งไว้ให้คนที่อยู่เบื้องหลังไว้ชื่นชม ฉะนั้น ถ้าเรามีใจยึดติดผูกพันกับทรัพย์สินทางโลกแล้ว บางทีอาจไปเกิดเป็นเปรตที่ต้องรับทุกข์แสนสาหัส พระพุทธองค์ทรงรู้เห็นว่าชาวโลกสะสมทรัพย์สินแล้วต้องละทิ้งไว้ในยามสิ้นชีวิต จึงเกิดพระมหากรุณาอันใหญ่หลวงแก่สรรพสัตว์

ตัณหาไม่รู้จักอิม

อุโน โลโก อติโต ตณหาทาโสติ ปสสนตานํ พุทธานํ
ภควนตานํ สดเตสุ มหารุณา โอกมติ.^{๑๘}

“พระมหารุณาย่อมหยั่งลงในสัตว์ทั้งหลายแก่พระผู้มี
พระภาคผู้ตรัสรู้ทรงเห็นว่า ชาวโลกพร่อง ไม่รู้จักอิม เป็น
ทาสของตัณหา”

พระพุทเจ้าทรงเล็งเห็นว่า เหล่าสัตว์ถูกครอบงำด้วยความอยาก
ได้ที่ไม่รู้จักพอ จึงเป็นเหตุให้ตกเป็นทาสของตัณหา สรรพสัตว์นั้นถูก
ตัณหาทำให้หิวกระหายตลอดเวลา ตัณหานั้นเปรียบได้กับการหิวข้าว
หรือกระหายน้ำ มันกระหายใคร่ได้สิ่งที่ดีและน่าพอใจอยู่เสมอ ถึงได้รับ
รูปที่สวยงาม เสียงที่ไพเราะอ่อนหวาน กลิ่นที่หอมหวาน รสที่อร่อย สัมผัส
ที่นุ่มนวลถูกใจ ก็ไม่รู้จักอิมหรือเพียงพอ แม้จะเกิดในภพที่อุดมสมบูรณ์
หรือมีอายุยืนยาวนานเพียงใด ก็ไม่เพียงพอต่อความต้องการ หรือแม้จะ
ได้รับชื่อเสียงมากเพียงใด ก็ยังไม่รู้สึกเพียงพอ

ความต้องการของพวกเขาทวีคูณขึ้นเรื่อยๆ ไม่รู้จัก ความอยาก
เหล่านี้เองที่บงการให้พวกเขาไม่รู้จักพอ แม้มีของสิ่งหนึ่งแล้วก็อยากได้
เพิ่มเป็นหลายอย่าง แม้มีบริวารหนึ่งคนแล้วก็อยากได้เพิ่มมากขึ้น ทุกคน
หิวกระหายอยากได้มากขึ้นเรื่อยไป ในปัจจุบันนี้มีเศรษฐกิจมากมายในบาง

ประเทศที่มีเงินนับแสนล้าน แต่ความต้องการทะยานอยากก็ไม่มีพุดาน
อยู่ดี เพราะพวกเขาไม่เคยพอใจ กษัตริย์ไม่เคยหยุดแผนการขยาย
อาณาจักรเพราะต้องการดินแดนให้มาอยู่ใต้อำนาจของตนมากขึ้นๆ

เหล่าเทวดายังมีความกระหายอยากมากกว่ามนุษย์ เทวดาบาง
ตนที่มีอำนาจยิ่งใหญ่มักมีนางฟ้าราว ๕๐๐ หรือ ๑,๐๐๐ นางเป็นบริวาร
ในวิมานของตน เทวดาเหล่านี้สนุกสนานรื่นรมย์กับสิ่งที่ชื่นชอบในชีวิต
บนสวรรค์ แล้วยังต้องการเพิ่มขึ้นอีกไม่รู้จักอิ่ม ดังที่ท้าวสักกะจอมเทพ
ได้กล่าวว่า “เทวดาคลายกับเปรตที่หิวอยู่ตลอดเวลาเพราะไม่รู้จักพอ”^{๑๙}

เป็นความจริงที่ว่าสรรพสัตว์เป็นทาสของความโลภ ต้องทำตาม
ที่ตัณหาสั่งทุกอย่าง ถ้าตัณหาต้องการสิ่งนี้ ก็ต้องแสวงหาให้ได้มาแม้จะ
ต้องเสี่ยงภัยต่อชีวิต บางคนออกไปแสวงหาตามที่ตัณหาเร่งเร้า ก็ต้องภัย
พิบัติถึงแก่ชีวิต พวกเขาต้องทำงานทุกวันและตลอดชีวิตของเขาเพื่อ
สนองตัณหา หลังจากเสียชีวิตแล้วไปสู่ภพหน้า พวกเขาก็กายเป็นทาสของ
เจ้านายคนเดิมอีกด้วย นั่นคือตัณหานั่นเอง พวกเขาจึงไม่มีเวลาพักผ่อน
เลย

ในโลกนี้ ทาสคนหนึ่งอาจยังคงเป็นทาสอยู่เฉพาะช่วงชีวิตของ
เขาเท่านั้น แต่ว่าทาสของตัณหานั้นมีช่วงเวลาที่ไม่รู้จบสิ้น จนกว่าเวลา
แห่งความหลุดพ้นจะมาถึงเมื่อเขาได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์นั้นแหละ
ก่อนจะเป็นพระอรหันต์นั้น อวิชชาทำหน้าที่ปิดบังให้ชาวโลกไม่เห็น
โทษของตัณหา จึงผลิตเพลนิยนิตยอมตกเป็นทาสด้วยความเต็มใจ^{๒๐}
ตัณหาทำให้สิ่งเหล่านั้นน่ารื่นรมย์ จึงช่วยเร่งให้สรรพสัตว์ดิ้นรนไขว่คว้า

เพื่อให้ได้สิ่งเหล่านั้นมาครอบครอง พวกเขาดิ้นรนตลอดชีวิต ไม่เคยพอใจกับสิ่งที่ได้มาแล้ว และหิวกระหายอยู่เสมอไม่มีช่วงเวลาใดที่จะพอใจเลย จึงทำให้พวกเขาตกอยู่ในสภาพทุกข์ทรมานตลอดไป สิ่งที่ถูกกล่าวมานี้พระพุทธเจ้าทรงรับทราบ จึงทำให้พระองค์มีความกรุณาอันใหญ่หลวงแก่สรรพสัตว์ในทุกภพภูมิ

สรุปความว่า ประเด็นในคำสนทนาระหว่างพระภิกษุपालกะกับพระเจ้าโกรัพะยะ เรียกว่า ธัมมทเทศ คือ หัวข้อธรรมที่สำคัญ^{๒๑} มี ๔ ประการ คือ

๑. ชาวโลกถูกขรณำไปแล้ว ไม่ยั่งยืน (อุปนิยติ โลโก อหตุโว)
๒. ชาวโลกไม่มีผู้คุ้มครอง ไม่มีที่พึ่ง (อตาโณ โลโก อนภิสสโร)
๓. ชาวโลกไม่มีอะไรเป็นของตน จำต้องละทิ้งสิ่งทั้งปวงไป (อสุสโก โลโก, สพพิ ปหาย คมนีย)
๔. ชาวโลกพร่อง ไม่รู้จักอิม เป็นทาสของตัณหา (อุโน โลโก อติตโต ตณหาทาโส)

พระภิกษุपालกะกล่าวว่า พระพุทธองค์ทรงเห็นสภาพอันน่าเศร้าสลดของสรรพสัตว์นี้ จึงเป็นเหตุให้พระองค์เกิดความกรุณาอย่างยิ่ง ได้ทรงรำพึงกับพระองค์เองว่า ไม่มีใครนอกจากพระองค์เท่านั้นที่จะช่วยสัตว์เหล่านี้ได้ ฉะนั้นเทพสาตาคิระจึงกล่าวถึงพระมหากรุณาอันยิ่งใหญ่ของพระพุทธเจ้าว่าทรงมีต่อสรรพสัตว์ทั้งปวงอย่างเสมอภาค ไม่แบ่งแยกลำเอียงเป็นฝักฝ่าย

พระพุทเจ้าทรงควบคุมจิตได้

เทพสาตาศิระกล่าวต่อไปว่า “พระพุทเจ้าทรงทำความดำริในอิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์ให้อยู่ในอำนาจได้” นี่คือการตอบต่อคำถามของเทพเหวมตะที่ถามว่า พระพุทเจ้าทรงเว้นจากความพอใจเมื่อพบกับสิ่งที่น่าพอใจ และความโกรธเมื่อพบกับสิ่งที่ไม่น่าปรารถนาหรือ อันต่างจากบุคคลอื่นที่หวั่นไหวกวัดแกว่งไปมาเมื่อเผชิญกับอารมณ์ต่างๆ คำถามนี้จึงตรงประเด็นมากๆ และคำตอบก็เหมาะสมชัดเจน

ครั้งหนึ่งมีชายคนหนึ่งเชิญเพื่อนผู้ดูเหมือนไม่สนใจเรื่องศาสนา โดยต้องการให้เขามารับศีลฟังธรรมจากภิกษุที่ทรงความรู้ เพื่อนที่ได้รับเชิญนั้นตั้งคำถามว่า “พระอาจารย์ของท่านทำอะไรเป็นบ้าง ดูดวงได้ไหม หรือเล่นแร่แปรธาตุ ช่วยให้ร่ำรวย ช่วยคุ้มครองที่แตกแยกให้ปรองดองกัน ช่วยให้เลื่อนตำแหน่งสูง ช่วยให้อยู่ในตำแหน่งอย่างมั่นคงได้ไหม” ดังนี้ เป็นต้น

คำถามเหล่านี้จัดว่าเป็นคำถามที่อวดดี ผู้บรรยายมิได้พูดเรื่องนี้ขึ้นเองจากจินตนาการ แต่ฟังมาจากผู้ที่เชื่อถือได้ คำถามเช่นนี้มีสาเหตุมาจากความโง่เขลาไร้ศรัทธา แต่คำถามในเรื่องนี้ของเทพเหวมตะตรงประเด็นและสมควรถาม จัดว่าเป็นคำถามของผู้มีปัญญา เพราะในสมัยพุทธกาลมีเจ้าลัทธิหลายคนอ้างว่าตนเป็นพระพุทเจ้า มี ๖ คน^{๒๒} ได้แก่

หมวดสูตร

๑. ปุณณกัสสปะ ครุปุณณะผู้เกิดในตระกูลกัสสปะ
๒. มักขลิโคสาล ครุโคสาล (คนเกิดที่คอกวัว)
ซึ่งเจ้านายพูดว่าอย่าลั่นล้ม
๓. อชิตเกสกัมพล ครุอชิตะผู้นุ่งห่มผ้าที่ทอด้วยผมมนุษย์
๔. ปกุกัจจายณะ ครูปกุระผู้เกิดในตระกูลกัจจายณะ
๕. นิครนถ์นาฏบุตร ครุนิครนถ์บุตรนักฟ้อน^{๒๓}
๖. สัณฺฑชัยเพลลฐบุตร ครุสัณฺฑชัยบุตรนายเพลลฐะ

ศาสดาจอมปลอมเหล่านี้มีสาวกจำนวนมากเชื่อถือว่าเป็นพระ
สัพพัญญูผู้รู้แจ้งอดีต ปัจจุบัน และอนาคต เป็นที่เลื่อมใสนับถือของคน
จำนวนมาก อย่างไรก็ดี เทพเหวตะรู้ดีว่าศาสดาเหล่านี้ไม่อาจทำความ
ดำริในอิฏฐารมณและอนิฏฐารมณให้อยู่ในอำนาจได้ พวกเขายังเป็นไป
ตามอำนาจของจิตโดยรู้สึกใคร่หรือโกรธเคืองอยู่ ท่านต้องการทราบ
ว่าพระบรมครูของสหายสาตาคิระนั้นเป็นเหมือนศาสดาทั้ง ๖ หรือไม่ จึง
ถามคำถามเช่นนี้ สาตาคิระได้ตอบคำถามนั้นโดยรับรองว่าพระพุทธรองค์
ทรงทำความดำริในอิฏฐารมณและอนิฏฐารมณให้อยู่ในอำนาจได้จริง

พระพุทธเจ้ามีพระทัยคงที่

พระพุทธเจ้าทรงเห็นอิฏฐารมณ์ให้เป็นอนิฏฐารมณ์ เห็นอนิฏฐารมณ์ให้เป็นอิฏฐารมณ์ และวางเฉยต่ออิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์ทั้งสองอย่างได้ โดยปฏิเสธทั้งอิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์ด้วยทัศนะแห่งจิตที่เท่าเทียมกัน จะเห็นได้ว่า พระพุทธองค์ทรงดำริสิ่งที่สวยงามน่ารักให้เป็นสิ่งปฏิกลน่ารังเกียจได้ ดังที่ทรงเห็นว่าหญิงงามชื่อนางมาคณทียา เต็มไปด้วยยอวัยยะ ๓๒ มี ผม ขน ฯลฯ ที่น่ารังเกียจขยะแขยง ไม่มีส่วนใดเลยที่ถือว่าน่าปรารถนาชื่นชม^{๒๔} ในทำนองเดียวกัน ทรงมองเห็นลูกสาวสวยสามนางของพญามารว่าเป็นเพียงกองรูปที่เกิดดับอยู่ทุกขณะ รวมกันเป็นองค์ประกอบทางกายภาพที่น่ารังเกียจโดยแท้^{๒๕}

ไม่เฉพาะแต่พระพุทธองค์เท่านั้น แม้พระอรหันต์สาวกของพระองค์ก็เห็นสิ่งทั้งหลายในทำนองเดียวกัน ท่านสามารถควบคุมจิตของตนให้อยู่ในอำนาจได้โดยเห็นอิฏฐารมณ์ให้เป็นอนิฏฐารมณ์ แม้ผู้ที่ไม่เป็นพระอรหันต์แต่ฝึกปฏิบัติกรรมฐานพิจารณาความไม่สวยงาม (อสุภกรรมฐาน) ก็ยังเห็นองค์ประกอบทางกายภาพเหล่านั้นตามอาการที่เป็นจริงเหมือนกัน

เทวตสูตร

สมัยหนึ่งในประเทศลังกา ท่านพระมหาติสสะเดินบิณฑบาตมาจากภูเขาเจติยบรรพต ได้เห็นหญิงสาวนางหนึ่งกำลังหัวเราะ ท่านพิจารณาฟันของนางแล้วเกิดอสุภามิตได้บรรลุฌาน ครั้นออกจากฌาน เจริญวิปัสสนาต่อก็ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์^{๒๖} ผู้ที่กำลังปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานจนบรรลุถึงญาณมักรู้เห็นสิ่งต่างๆ ว่าดับไปอยู่เสมอในทุกขณะ จัดว่าเปลี่ยนสิ่งสวยงามที่เห็นให้เป็นอนิฏฐารมณ์ได้เช่นเดียวกัน

เห็นอริยกรรมให้เป็นอนิยกรรม

พระพุทธเจ้าทรงควบคุมความคิดให้อยู่ในอำนาจของพระองค์ได้ จึงสามารถเห็นอริยกรรมให้เป็นอนิยกรรมได้ ไม่ว่ารูปที่เห็นนั้นจะสวยงาม เสี่ยงจะไฟระเริง กลิ่นจะหอมหวาน รสจะอร่อย หรือสัมผัสดีเลิศเพียงใด ก็เห็นว่าเป็นอารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนาโดยรับรู้ว่าเป็นอสุภะที่น่ารังเกียจ หรือรู้ว่าเป็นสิ่งที่เกิดดับอยู่ในทุกขณะ

นอกจากนั้น ผู้ที่เจริญกรรมฐานที่พิจารณาว่าอาหารเป็นสังขาร (อาหาเรปภิกขุสสังขาร) ก็อาจมองอาหารที่เป็นอริยกรรมให้เป็นอนิยกรรมได้ แม้ผู้ปฏิบัติที่ได้บรรลุถึงญาณแล้วย่อมรู้เห็นความดับไปอย่างรวดเร็วในขณะที่บริโภคอาหาร จึงปราศจากความรู้สึกยินดีพอใจต่อสิ่งที่บริโภค เขาบริโภคโดยคิดว่าอาหารจำเป็นต่อร่างกาย ไม่ใช่สิ่งที่น่ายินดีพอใจ

คนทั่วไปบริโภคอาหารด้วยความพอใจในรสชาติ จึงยากที่จะพิจารณาให้เห็นความน่ารังเกียจของอาหาร บางคนถึงกับพูดว่า “อาหารเป็นสิ่งที่ทำให้น่ากิน การพิจารณาอาหารที่น่ากินให้ไม่น่ากิน ไม่มีประโยชน์อันใด” คำพูดนั้นเป็นไปด้วยความหลงไม่รู้จริงและค้นหาที่พอใจในรสชาตินั่นเอง

แม้กระทั่งสัมผัสที่ดีเลิศคือที่นั่ง ที่นอน เป็นต้น พระพุทธเจ้าก็ทรงรู้เห็นความเกิดดับของสิ่งเหล่านั้นแล้วเห็นว่าเป็นอนิฏฐารมณ์เช่นเดียวกัน

เห็นอนิฏฐารมณ์ให้เป็นอิฏฐารมณ์

ในการเห็นอนิฏฐารมณ์ให้เป็นอิฏฐารมณ์นั้น พระพุทธเจ้าทรงเปลี่ยนสัตว์ที่น่ารังเกียจให้เป็นที่รักได้ด้วยเมตตาของพระองค์ พระองค์ทรงเห็นสัตว์เหล่านั้นว่าน่าสงสารด้วยกรุณา เมื่อพระองค์ทรงเห็นสัตว์เหล่านั้นว่าน่ารักน่าสงสารเสมือนของราहुลโอรสของพระองค์ ดังนั้น จึงทรงเห็นพระเทวทัตผู้ที่ยพยายามปลงชีวิตของพระองค์ด้วยการกลิ้งศิลาก้อนใหญ่ลงมาจากเขาคิชฌกูฏด้วยความเมตตาและกรุณาเท่าๆ กับที่ทรงมองโอรส ทรงมีความปรารถนาดีต่อเทวทัตเช่นเดียวกับโอรสของพระองค์^{๒๗} จึงทรงเปลี่ยนสิ่งที่ไม่น่าพอใจเป็นเป็นสิ่งที่พอใจได้

นอกจากนั้น พระองค์ยังเห็นอนิฏฐารมณ์ที่สกปรกน่ารังเกียจขยะแขยงให้เป็นอิฏฐารมณ์ด้วยการเพ่งดูว่าร่างกายนี้เป็นเพียงธาตุ ๔ ดังเช่นทรงหยิบผ้าสำหรับซักล้างของนางทาสีชื่อปุณณมาที่เสียชีวิตมาเป็นผ้าบังสุกุลจีวรโดยไม่รู้สีกขยะแขยงแต่อย่างใด^{๒๘} ด้วยเหตุผลเดียวกันนี้ พระองค์เสวยขนมที่ตกลงจากชายผ้าห่มของพระนางมัลลิกาโดยไม่มี ความขยะแขยง^{๒๙} อีกทั้งยังรับและเสวยอาหารที่เป็นเดนของพราหมณ์ ชื่อปัญจัคทายกโดยไม่ทรงขยะแขยงเลย^{๓๐}

พระมหากัสสปะกับคนโรคเรื้อน

ในเรื่องนี้การไม่รู้สึกละอายของท่านพระมหากัสสปะเป็นสิ่งที่ชัดเจนมาก ครั้งหนึ่ง ท่านพระมหากัสสปะยืนรออาหารบิณฑบาตในสถานที่ซึ่งคนโรคเรื้อนกินอาหารอยู่ ท่านยืนรออยู่ตรงนั้นเพื่อจะช่วยให้ผู้ป่วยคนนั้นได้บุญกุศลซึ่งจะให้ผลเป็นความสุขในภพหน้า คนโรคเรื้อนที่กำลังกินอาหารอยู่ก็ถวายอาหารแก่ท่านด้วยศรัทธาอย่างแรงกล้า ในขณะที่ใส่อาหารลงในบาตร บังเอิญนิ้วข้างหนึ่งที่ติดโรคขาดหลุดลงไป ในบาตร ท่านมิได้หยิบนิ้วนั้นออกไป แต่กลับฉันอาหารนั้นโดยไม่รู้สึกอายแต่อย่างใด^{๓๑}

ที่กล่าวมานี้เป็นตัวอย่างของการเห็นสิ่งที่เป็อนิฏฐารมณ์ให้เท่ากับสิ่งที่ถือว่าเป็นอิฏฐารมณ์ในมุมมองที่เป็นสภาวะของธาตุ ๔ พระอรหันต์ทุกรูปสามารถพิจารณาเช่นนี้ได้โดยมิจำเป็นต้องกล่าวถึงพระพุทธเจ้าเลย

วางเฉยต่ออิฏฐารมณและอนิฏฐารมณ

นอกจากนั้น พระพุทธเจ้ายังทรงวางเฉยต่ออิฏฐารมณและอนิฏฐารมณทั้งสองอย่างได้ โดยปฏิเสธทั้งฝ่ายดีและไม่ดี ที่สำคัญที่สุดก็คือความวางเฉยไม่รู้สึกรบกวนต่อความเจ็บป่วยทางกาย พระพุทธเจ้าทรงรู้สึกเจ็บเพราะพระบาทของพระองค์ถูกสะเก็ดหินจากก้อนหินที่พระเทวทัตถ่วงลงมาจากภูเขาระทอบ แต่พระองค์ทรงเห็นการเจ็บปวดนั้นอย่างไม่ทรمان สามารถวางเฉยต่อทุกขเวทนานั้นได้ ยิ่งกว่านั้น ในช่วงพรรษาสุดท้ายของพระชนมชีพ พระองค์ทรงได้รับทุกข์ทรมานจากโรคภัยอย่างแสนสาหัส แต่พระองค์กลับวางเฉยต่อทุกขเวทนาทางร่างกายได้

ไม่เพียงแต่พระพุทธเจ้าเท่านั้น แต่พระอรหันต์ทั้งหลายก็สามารถวางเฉยต่ออารมณ์ฝ่ายดีและไม่ดีทั้งสองอย่างได้เช่นกัน คุณลักษณะนี้เรียกว่า ฉฬงคุเปกขา คือ อุเบกขาที่มีองค์ ๖ คือ วางเฉยต่ออารมณ์ ๖ ที่มาปรากฏทางใจนั่นเอง^{๓๒}

ผู้เจริญวิปัสสนากรรมฐานที่ได้บรรลุสังขารุเปกขาญาณแล้วย่อมสามารถวางเฉยต่ออิฏฐารมณและอนิฏฐารมณได้ด้วยการสักแต่รู้เท่าทันรูปนามปัจจุบัน ผู้ปฏิบัติเหล่านั้นอาจกล่าวได้ว่าเพียบพร้อมด้วยคุณธรรมบางส่วนของพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ชั่วคราว ผู้ที่ได้บรรลุวิปัสสนาญาณขั้นนี้ควรจะได้ใจกับเรื่องนี้

นอกจากนั้น ความดำริที่เป็นอกุศล มี ๓ ประเภท^{๓๓} คือ

๑. กามสังกัปปะ ความตรึกในทางอยากได้กามคุณ ๕
๒. พยาบาทสังกัปปะ ความตรึกในทางโกรธเคือง
๓. วิหิงสาสังกัปปะ ความตรึกในทางเบียดเบียนทำร้าย

ส่วนความดำริที่เป็นกุศล มี ๓ ประเภท^{๓๔} คือ

๑. เนกขัมมสังกัปปะ ความตรึกในทางออกจากกาม
๒. อัพยาบาทสังกัปปะ ความตรึกในทางไม่โกรธเคือง
ด้วยเมตตา
๓. อวิหิงสาสังกัปปะ ความตรึกในทางไม่เบียดเบียน
ด้วยกรุณา

ความดำริที่เป็นอกุศลนี้ต้องถูกกำจัดให้หมดสิ้นไปจากจิตของทุกคน ส่วนความดำริที่เป็นกุศลเป็นสิ่งที่ควรส่งเสริมให้เกิดขึ้นอย่างบริบูรณ์อยู่เสมอ

ชาวโลกส่วนใหญ่มักอยากได้สิ่งที่น่าพอใจในเวลาพบกับอิฏฐารมณ์ อีกทั้งมักโกรธอยากเบียดเบียนทำลายสิ่งที่ตนไม่พอใจในเวลาพบกับอนิฏฐารมณ์ แต่พระพุทธเจ้าทรงปราศจากความคิดชั่วร้ายเหล่านั้น จิตของพระองค์พ้นไปจากความพลัดเพลนยินดีในเวลาพบกับอิฏฐารมณ์ มีเพียงจิตที่ประกอบด้วยความดำริที่ดีงามเท่านั้น แม้ในเวลาพบกับอนิฏฐารมณ์ จิตของพระองค์ก็ประกอบด้วยเมตตากรุณา และมีลักษณะผ่องใสดีงามและอยู่ในการควบคุมอย่างดีเสมอ

พระพุทธองค์ทรงควบคุมจิตของพระองค์อย่างละเอียดประณีตด้วยความดำริที่ติงามตามที่กล่าวมานี้ อีกทั้งทรงควบคุมจิตให้ดีเลิศไม่ว่าจะเป็นชั่วขณะหนึ่ง ตลอดวันหนึ่ง หรือตลอดเจ็ดวันตามที่พระองค์ปรารณาด้วยการเข้าฌานสมาบัติหรือผลสมาบัติ ฉะนั้น เทพสาตาคริระจึงกล่าวว่า “พระพุทธเจ้าทรงทำความดำริในอิฏฐารมณและอนิฏฐารมณให้อยู่ในอำนาจได้จริง” ซึ่งหมายความว่า พระองค์ทรงมีความดำริที่ติงามต่อสิ่งที่น่าพอใจและไม่น่าพอใจเหมือนกัน โดยมีความดำริที่ปราศจากความปรารถนาพอใจ ความดำริที่ต้องการให้เป็นสุขด้วยเมตตา และความดำริที่คิดสงสารด้วยกรุณา

กล่าวโดยสรุป พระพุทธองค์ทรงเป็นผู้ที่นำเคารพบูชา พระองค์ไม่เคยคิดแบ่งแยกระหว่างคนในกับคนนอก ไม่ว่าจะเกี่ยวข้องเป็นญาติหรือไม่ใช่ญาติ จะเลื่อมใสหรือไม่เลื่อมใส จะนับถือหรือไม่นับถือคิดเป็นศัตรู ก็ทรงกอบปรด้วยเมตตาต้องการให้สัตว์เหล่านั้นเป็นสุขเสมอภาคกัน ทรงมีกรุณาต้องการให้พวกเขาพ้นไปจากทุกข์อย่างเท่าเทียมกัน อีกทั้งทรงควบคุมจิตให้อยู่ในอำนาจได้ตามต้องการด้วยความดำริที่ติงาม ๓ ประการต่อสิ่งที่น่าพอใจและไม่น่าพอใจเหมือนกัน

คำถามต่อคำตอบแรกที่ให้แก่เทพเหมวตะนั้นเพียงพอที่จะทำให้อย่างมั่นใจว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นพระสัพพัญญูอย่างแท้จริงตามที่เทพสาตาคริระรับรอง แต่เพื่อให้เชื่อมั่นยิ่งขึ้น เทพเหมวตะจึงได้ตั้งคำถามที่ ๒ ที่จำแนกรายละเอียดเกี่ยวกับกายทุจริตเป็นต้น

คำถามที่ ๒

ของเทพเหมาตะ

กจจิ อทินัน นาทิยติ

กจจิ ปาณสฺส สมฺมโต

กจจิ อารา ปมาทมฺหา

กจจิ ฌานัน น ริณฺจติ.^{๓๕}

“พระโคตมไม่ทรงถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้จริงหรือ ทรง
สำรวมในสัตว์ทั้งหลายจริงหรือ ทรงห่างไกลจากความหลงเพลินจริงหรือ
พระองค์ไม่ทรงละทิ้งฌานจริงหรือ”

ทรงไม่ลักขโมยจริงหรือ

ในข้อแรกเทพเหมาตะถามว่า “สหายสาตาคิระ ครูของท่านไม่
ปล้นหรือลักขโมยทรัพย์สินของผู้อื่นหรือ” หมายความว่า การถือเอาสิ่ง
ที่เจ้าของมิได้ให้ คือการลักขโมย การลักขโมยอาจมิได้ด้วยการแอบถือ
เอาหรือใช้กำลังบังคับ ทั้งสองอย่างถือว่าเป็นการลักขโมยทั้งนั้น

คำถามนี้ดูเหมือนจะทำให้ชาวพุทธรู้สึกว่าเป็นการดูหมิ่นประการ
หนึ่ง การถามเช่นนี้กับบุคคลเช่นพระพุทธเจ้าว่า “พระองค์ทรงลักขโมย
อยู่หรือ” เป็นความหยาบคายยิ่งนัก มิจำเป็นต้องกล่าวถึงพระพุทธเจ้า
เลย ถ้ามีคนถามถึงพระสงฆ์ในปัจจุบันว่า “พระอาจารย์ของท่านยัง

ลักขโมยอยู่หรือ” ก็ถือว่าเป็นคำถามที่ดูหมิ่นอย่างยิ่ง แต่ในสมัยนั้น คำถามเช่นนี้ถือว่าตรงประเด็นและสมควรถาม เนื่องจากในสมัยนั้นคนจำนวนมากกำลังแสวงหาพระพุทธเจ้าที่แท้จริง แต่มีพระพุทธเจ้าจอมปลอมอยู่มากมาย

พระพุทธเจ้าจอมปลอมที่เห็นได้ชัดๆ ก็คือศาสดา ๖ คนมี ปุรณกัสสปะเป็นต้นที่กล่าวไว้เมื่อวันก่อน พวกเขาอดอ้างว่าตนเป็น พระพุทธเจ้า สาวกของพวกเขาให้ความเคารพบูชาเลื่อมใส และถือเอา เป็นที่พึ่งเพราะเชื่อว่าพวกเขาเป็นพระพุทธเจ้าที่แท้จริง พระพุทธเจ้า จอมปลอมเหล่านี้แสดงธรรมสั่งสอนโดยไม่รู้ปฏิเสธบาปบุญคุณโทษ จึง เป็นไปไม่ได้ว่าพวกเขาจะหลีกเลี่ยงจากการลักขโมย

นอกจากนี้ ทั้งเทพสาตาคิระและเทพเหมวตะได้เป็นเทวดามา ชำนาญนับตั้งแต่ปลายสมัยของพระพุทธเจ้ากัสสปะ จนถึงการอุบัติขึ้น ของพระพุทธเจ้าโคดม ระยะเวลาที่ยาวนานเช่นนี้ทำให้เทพทั้งสองได้ พบเห็นผู้เสสร้างอ้างตนเป็นพระพุทธเจ้าในช่วงที่มหาชนกำลังรอคอย การอุบัติของพระพุทธเจ้า เช่นเดียวกับประชาชนที่กำลังรอการกลับ ของกษัตริย์ที่แท้จริง ในขณะที่ผู้เสสร้างโผล่ขึ้นมาเพื่อแอบอ้างชิงบัลลังก์ เทพเหมวตะทราบดีว่าพระพุทธเจ้าจอมปลอมนั้นยังไม่พ้นไปจากการ ลักขโมย จึงตั้งคำถามที่เกี่ยวกับทุจรีตดังกล่าวด้วยเกรงว่าพระพุทธเจ้า โคดมจะเหมือนกับตัวปลอมที่ตนเคยพบเห็นมาก่อน

เราอาจเปรียบเทียบเรื่องนี้กับพวกที่เคารพนับถือพระเจ้าใน
ปัจจุบัน จะเห็นได้ว่า ตามคัมภีร์ของพวกเขา พระเจ้านั้นดูเหมือนว่ายัง
ไม่พ้นไปจากทฤษฎี เพราะพระเจ้าหรือพระผู้สร้างโลกของเขายัง
ลงโทษบางคนถึงตายหรือทำลายทรัพย์สิน ในทางพระพุทธศาสนา
ถือว่าการกระทำเช่นนั้นเป็นการทำชั่ว ดังนั้น คำถามของเทพเหมวตะ
จึงไม่เป็นการดูหมิ่น ถือว่าเหมาะสมกับสถานการณ์ในสมัยนั้น

ทรงสำรวจในสัตว์ทั้งหลายและท่ามกลาง จากความหลงเพลนจริงหรือ

ถัดจากนั้น เทพเหมวตะจึงถามต่อว่า “ครูของท่านทรงสำรวจ
ในสัตว์ทั้งหลายจริงหรือ ทรงท่ามกลางจากความหลงเพลนจริงหรือ” ซึ่ง
หมายความว่า พระพุทธเจ้าโคดมทรงเว้นขาดจากการทำร้ายฆ่าฟัน และ
เว้นขาดจากความหลงเพลนคือการปล่อยจิตตามต้องการเพื่อให้สว
ภาคมคุณ (เครื่องผูก) ๕ ประการมีรูป เสียง เป็นต้นหรือจริง

ความหลงเพลนในเรื่องนี้ก็คือการร่วมประเวณีตามสิกขาบทข้อ
๓ ว่า กาเมสุมิฉฉาจาร (ความประพฤติผิดในกาม) หรือ อพรัหมจริยะ
(การไม่ประพฤติพรหมจรรย์) จัดเป็นคำสุภาพที่ใช้ทางศาสนา โดยระบุ
ถึงการร่วมประเวณีทั่วไปที่เรียกว่า อพรัหมจริยะ และการร่วมประเวณี
ที่ผิดศีลธรรมที่เรียกว่า กาเมสุมิฉฉาจาร เหมือนการใช้คำสุภาพที่เรียก
อูจจาระและปัสสาวะนั่นเอง

คำหยาบของอเจลลช็อกัสสปะ

ภายหลังพุทธปรินิพพานราว ๔๐ ปี อเจลล (ชีเปลือย) คนหนึ่ง ช็อกัสสปะได้เข้าไปหาท่านพระพากุลละ อเจลลคนนี้เป็นสาวกที่สืบทอด ลัทธิของนิครนถ์นาฏบุตรในสมัยพุทธกาล ลัทธินี้ภายหลังเรียกว่า ศาสนา เซน

เมื่อครั้งที่ผู้บรรยายไปเยี่ยมชมวัดมิกทายวัน เมืองพาราณสี ประเทศอินเดีย ได้เข้าไปเยี่ยมชมวัดเซนแห่งหนึ่ง ในวัดนั้นมีภาพวาด และรูปถ่ายจำนวนมากของพระนิกายเซน ซึ่งได้รับยกย่องว่าเป็น พระอรหันต์ตามความเชื่อของพวกเขา อีกทั้งมีข้อความเขียนว่า มุณี มุณี คำว่า มุณี หมายถึงพระ ผู้บรรยายใคร่ครวญว่า พระในพระพุทธศาสนา ห่มจีวรปิดกายมิดชิด แต่พระของพวกเขาเปลือยกายล่อนจ้อนเป็นที่ อูจาด ผู้บรรยายยังพบพวกชีเปลือยตามฝั่งแม่น้ำคงคาด้วย ชีเปลือย เหล่านี้เรียกว่า ทิคัมพร คือ นุ่งลมห่มฟ้า (ทิสา = ทิศ, อมพร = ท้องฟ้า) วิธีบวชของพวกนี้ง่ายมาก เพียงถอดเสื้อผ้าออกแล้วโกนหัว ก็เป็นพระ ชีเปลือยได้แล้ว

อเจลลช็อกัสสปะนี้เคยเป็นสหายของท่านพระพากุลละเมื่อครั้งที่ ท่านยังเป็นฆราวาส เขาถามท่านว่า “สหาย ท่านบวชอยู่ในพระพุทธ ศาสนานานเท่าไร” ท่านตอบว่า “๘๐ ปี” เขาถามต่อว่า “ท่านได้ร่วม

ประเวณีก็ครั้งในระยยะ ๘๐ ปีนี้” คำถามดังกล่าวจัดว่าหยาบคายเพราะถามโดยนักบวชจากศาสนาที่มีได้ฝึกตนให้สุภาพ

ท่านพระพากุละตอบว่า “สหายกัสสปะ ท่านไม่ควรถามคำถามที่หยาบคายเช่นนี้ ท่านควรถามคำถามที่สุภาพว่า ได้คิดถึงกามคุณ (กาม สัญญา) ก็ครั้งมากกว่า” กัสสปะจึงแก้ไขคำถามของตนแล้วถามเช่นนั้น ท่านพระพากุละตอบว่า “เราได้เป็นพระอรหันต์ที่ดับกิเลสโดยสิ้นเชิงในวันที่ ๘ ของการบวช ตั้งแต่เวลาที่ออกบวช เราได้คิดถึงกามคุณในระยยะ ๘๐ ปีนี้เลย”

คำตอบนี้สร้างความประหลาดใจให้กัสสปะมาก เขาจึงเลื่อมใสพระพุทธศาสนา ได้ออกบวชปฏิบัติธรรมจนกระทั่งได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ คำถามที่หยาบคายของอเจลกชื่อกัสสปะนั้นเกิดจากการไม่เคยได้ยินคำสุภาพทางศาสนา แต่เทพเหมวตะมีความรู้ทางศาสนาเป็นอย่างดี จึงใช้คำสุภาพที่กล่าวถึงการร่วมประเวณีทั้งสองอย่างว่าเป็นความหลงเพลิน

ไม่ทรงละทิ้งฌานจริงหรือ

เทพเหมาตะถามเทพสาตาศิระว่า “พระพุทธรเจ้าไม่ทรงละทิ้งฌานจริงหรือ” ฌาน คือ สภาวะที่ปราศจากนิรวณ (เครื่องปิดกั้นความดี) เริ่มตั้งแต่ปฐมฌานเป็นต้นไป และความยินดีพอใจกามคุณ (กามฉันทะ) ก็เป็นพื้นฐานของนิรวณทั้งหมด ด้วยเหตุนี้ พระพุทธรองค์จึงมักตรัสถึงการสัจจากกามคุณด้วยพระดำรัสว่า วิวิจเจว กามเมหิ (สัจจากกามคุณทั้งหลาย) ในเวลาแสดงถึงการบรรลุฌาน หมายความว่า บุคคลต้องละเว้นจากความยินดีพอใจกามคุณที่น่าปรารถนาพลิตพลิน จึงสามารถบรรลุปฐมฌานได้

ผู้ที่ไม่ละทิ้งฌานอยู่เสมอนับว่าเป็นผู้ปราศจากความหลงเพลินอย่างแท้จริง ดังนั้น เทพเหมาตะจึงสอบถามเรื่องความหลงเพลินต่อจากกายทุจจริตทั้งสาม คือ การลักทรัพย์ การฆ่าสัตว์ และการไม่ประพฤติพรหมจรรย์ ส่วนคำตอบของเทพสาตาศิระมีดังต่อไปนี้

คำตอบที่ ๒

ของเทพสาตาคิระ

น โส อทินัน อาทิยติ

อโถ ปาณสุ สณฺญโต

อโถ อารา ปมาทมหา

พุทฺโธ ฌานํ น ริณฺจติ.^{๓๖}

“พระโคตมไม่ทรงถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้จริง ทรงสำรวม
ในสัตว์ทั้งหลายจริง ทรงห่างไกลจากความหลงเพลินจริง พระองค์ตรัสรู้
แล้ว ไม่ทรงละทิ้งฌานจริง”

ทรงไม่ลักทรัพย์จริง

คำตอบของเทพสาตาคิระ คือ สหายเหมาตะ พระบรมครูของ
เราทรงหมดจดจากมลทินด้านการลักทรัพย์ พระองค์ไม่เคยลักขโมย
เหมือนกับศาสดาจอมปลอม ทำไมเราจึงมั่นใจดังนั้น ทั้งนี้เพราะว่า
พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในปฐมเทศนาว่า พระองค์ได้ค้นพบทางสายกลาง
หรือมัชฌิมาปฏิปทา และยังตรัสอีกว่าทรงเจริญมรรคสังคี่อริยมรรค
มีองค์ ๘^{๓๗} ที่ประกอบด้วยสัมมากัมมันตะ หรือการกระทำชอบ ซึ่งหมายถึง
การละเว้นจากการฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ และการประพฤติดิฉินในกาม
ที่รวมถึงการไม่ประพฤติพรหมจรรย์อีกด้วย ทั้งหมดนี้เป็นการกระทำที่
บุคคลต้องหลีกเลี่ยง เรียกว่า วิริติ

หมวดสูตร

การละเว้นจากการกระทำชั่วทั้งปวงโดยไม่ต้องสมาทานศีล ชื่อว่า **สัมปัตตวิริติ** คือ การงดเว้นสิ่งมาถึงตรงหน้า การละเว้นจากการกระทำชั่วหลังจากสมาทานศีลแล้ว ชื่อว่า **สมาทานวิริติ** คือ การงดเว้นด้วยการสมาทาน ส่วนการหลีกเลี่ยงอย่างถาวรด้วยอริยมรรค ชื่อว่า **สมุจเฉทวิริติ** คือ การงดเว้นโดยเด็ดขาด

เทพสาตาคิระรู้ว่าพระพุทธเจ้าทรงปลอดจากมลทินหรือการกระทำผิดทางกาย เนื่องจากพระองค์ได้ประกาศว่าเราได้เจริญมรรคสังขโดยสมบูรณ์แล้ว ซึ่งข้อนี้ได้รวมถึงวิริติหรือการหลีกเลี่ยงจากการกระทำผิดทางกายทั้งหมด ดังนั้น เทพสาตาคิระจึงรับรองว่าพระพุทธองค์ไม่ทรงถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้จริง

พระพุทธเจ้าปลอม

ผู้บรรยายประสงค์จะอธิบายเพิ่มเติมอันเกี่ยวกับคำถามเรื่อง การลักทรัพย์ ก่อนที่จะถึงสมัยของพระพุทธเจ้าที่แท้จริง มีพระพุทธเจ้าปลอมที่อ้างตนเอง ๖ คน พระพุทธเจ้าปลอมเหล่านั้นมีทัศนะดังต่อไปนี้

ปุณณกัสสปะกล่าวว่า การฆ่าและการลักขโมยเป็นต้นไม่ใช่ความชั่ว ไม่อาจส่งผลที่ไม่ดีให้ ในทำนองเดียวกัน การให้ทานและการกระทำดีอื่นๆ ไม่ใช่ความดี และไม่อาจส่งผลดีให้^{๓๘}

มักขลิโคสาลกล่าวว่า เหล่าสัตว์ไม่มีสาเหตุของความสุขหรือทุกข์ เพราะสภาวะเช่นนั้นเป็นสิ่งที่ได้กำหนดไว้ก่อนแล้ว ดังนั้น ไม่ว่าคนจะทำความชั่วมากเท่าไร เขาก็จะไม่เวียนตายเวียนเกิดนานกว่าคนอื่น ในทำนองเดียวกัน บุคคลไม่พ้นไปจากการเวียนตายเวียนเกิดด้วยการกระทำความดี เหล่าสัตว์ย่อมหลุดพ้นจากสังสารวัฏได้ในเวลาที่เหมาะสมตามที่ถูกกำหนดไว้แล้ว^{๓๙}

อชิตเกสกะมพลกล่าวว่า ความดีและความชั่วไม่ให้ผลใดๆ ภาพหน้าไม่มีจริง เป็นต้น^{๔๐}

ปฏักจายนะกล่าวว่ สรรพสัตว์ประกอบด้วยองค์ประกอบ
๗ อย่าง คือ ธาตุ ๔ ความทุกข์ ความสุข และชีวะ (วิญญาณ, อาตมัน)
ถ้าคนใดจะแทงคนอื่นด้วยดาบ ดาบนั้นจะเข้าไปในองค์ประกอบเหล่านี้
ไม่นับว่าเป็นการฆ่าสัตว์^{๔๑}

ส่วนนิครนถ์นาฏบุตรและสญชัยเพล์ฐบุตรมิได้กล่าวถึงความ
ประพัตติเกี่ยวกับความดีหรือความชั่วว่าให้ผลหรือไม่ จึงไม่ขอเอ่ยถึง
ทัศนะของศาสดาทั้งสองคนนี้^{๔๒}

คำสอนของพระพุทธเจ้าปลอมเหล่านี้ชี้ให้เห็นถึงการส่งเสริม
ให้คนทำชั่ว ดูเหมือนพวกเขาจะอนุญาตให้คนฆ่ากันและลักขโมยทรัพย์
ของคนอื่น

ไม่มีใครต้องการถูกฆ่าและลักทรัพย์

ตามความเป็นจริง ทุกชีวิตปรารถนาจะมีชีวิตที่ยืนยาว และไม่ต้องการจะถูกฆ่า หรือถูกปล้นสะดมทรัพย์สินที่มีอยู่ซึ่งได้มาอย่างยากลำบาก ฉะนั้นไม่ว่าใครก็ตามไม่ควรฆ่าคนอื่นเพื่อตนเองหรือเพื่อให้ได้บุญจากการบูชาบุญเป็นต้น ในทำนองเดียวกัน ไม่ควรมีผู้ใดลักขโมยทรัพย์สินของผู้อื่น ไม่ว่าจะทำเพื่อตนเองหรือผู้อื่นก็ตาม

ในสมัยก่อนพุทธกาล หัวหน้าลัทธิเหล่านี้ยังยืนยันว่า การฆ่าและการลักขโมยนั้นไม่เป็นบาป จึงอาจกล่าวได้ว่า คนที่พูดแบบนี้ก็ไม่ปลอดภัยจากการทำบาปเช่นนั้น แต่พระพุทธเจ้าที่แท้จริงไม่ควรกระทำบาปเหล่านี้ และควรสอนให้ผู้อื่นหลีกเลี่ยงจากการทำบาปดังกล่าวอีกด้วย นี่คือสิ่งที่ทำให้เทพเหมวตะตั้งคำถามเกี่ยวกับการลักขโมยโดยเปรียบเทียบกับพระพุทธเจ้าปลอมเหล่านั้น เทพสาตาคิระได้ตอบว่า พระบรมครูของเราทรงปลอดจากบาปแห่งการลักขโมย เนื่องจากพระองค์ได้เจริญสัมมา-กัมมันตะอย่างครบถ้วนบริบูรณ์นั่นเอง

พ้นจากบาปอย่างเด็ดขาดด้วยสมุจเฉทวิริติ

หากบุคคลใดมิได้เจริญสัมมากรรมันตะอย่างครบถ้วนบริบูรณ์แล้ว เขาไม่อาจจะวางใจได้แม้จะสมათานสิกขาบทว่า อทินนาทานา วิรมณิสิกขาปทํ สมာதியามิ (ข้าพเจ้าขอสมათานสิกขาบททั้งดเว้นจากการลักทรัพย์) เพราะเขาอาจลักขโมยได้หากมีโอกาส ซึ่งเขาไม่อาจจะต้านทานต่อสิ่งเย้ายวนนั้นได้ ตัวอย่างเช่น ได้ยินว่าเมื่อคราวกองทัพของอังกฤษอพยพออกไป และก่อนหน้าที่กองทัพญี่ปุ่นจะเข้ามาในประเทศไทยนี้ เป็นเวลาที่มีการปกครองขาดช่วงไประยะหนึ่ง ชาวเมืองส่วนใหญ่ต่างหลบหนีไปจากบ้านของตน ทำให้ชาวชนบทได้พากันกรุเข้าเมืองเพื่อลักขโมยข้าวของเครื่องใช้และทรัพย์สินต่างๆ บางคนขนตัวใหญ่ นำกลับไปไว้ในกระต๊อบ แต่ตัวใหญ่กว่ากระต๊อบ จึงต้องวางไว้หน้าบ้าน ทำให้เป็นภาพที่ไม่น่าดูอย่างยิ่ง

พวกหัวขโมยเหล่านี้คงเป็นคนที่รักษาศีล ๕ เป็นปกติอยู่แล้ว แต่เมื่อโอกาสอำนวยให้เพราะไม่มีคนปกครอง พวกเขาก็จะทำการลักขโมยตามใจ ศีลของเขาก็ขาดทันที เหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะการขาดสมุจเฉทวิริติ แต่ถ้าได้บรรลุธรรมเป็นพระโสดาบันแล้ว ก็จะบริบูรณ์ด้วยสมุจเฉทวิริติ เขาจะปลอดจากทุจริตทั้งหมดอย่างเด็ดขาด สำหรับพระพุทธเจ้าแล้วได้ทรงเจริญสัมมาสัมมันตะโดยครบถ้วนบริบูรณ์พระองค์จึงหมดจดจากบาปต่างๆ ทางกาย คือ การลักทรัพย์หรือการฆ่าสัตว์เป็นต้น (ในเรื่องนี้ได้กล่าวถึงการลักทรัพย์ก่อนการฆ่าสัตว์ตามหลักฉันทลักษณะ เพื่อให้คำในคาถาต้องคณะฉันทตามคัมภีร์ฉันทศาสตร์นั่นเอง)

คนเห็นใจผู้อื่นไม่อาจลัทธิภัยได้

การลักขโมยทรัพย์สินของผู้อื่นนั้นเป็นการกระทำของคนต่ำช้า เลวทรามที่ขาดความรู้สึกเห็นอกเห็นใจผู้อื่น คนที่รู้สึกเห็นใจคนอื่น อย่างนี้ว่า “เราไม่ชอบที่จะถูกลักทรัพย์ด้วยการแอบถือเอาหรือปล้นชิง แม้คนอื่นก็ไม่ชอบใจเช่นกัน” แม้จะมีได้สมทานรักษาศีล ก็ไม่คิดอยากที่จะลักขโมย การหลีกเลี่ยงการกระทำเช่นนี้โดยมิได้สมทานศีล เรียกว่า สัมปัตตวิริติ ส่วนการหลีกเลี่ยงหลังจากการรับศีลแล้ว เรียกว่า สมทานวิริติ

ครูสอนศาสนาเซนคนหนึ่งกล่าวถึงการลักขโมยว่า “ทรัพย์สินของบุคคลหนึ่งๆ คือชีวิตภายนอกของเขา การลักขโมยก็คือการลักเอาชีวิตของเจ้าของทรัพย์สินไป ดังนั้น จึงไม่ควรลักขโมยทรัพย์สินของคนอื่น” คำพูดเช่นนี้แม้จะไม่ใช่ความจริงเสียทีเดียว ก็ฟังดูมีเหตุผลอยู่บ้าง

หมวดสุดท้าย

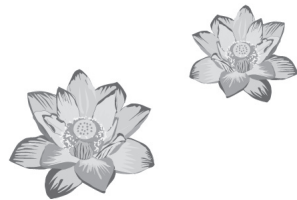
ครูสอนศาสนาเซนนั้นหมายความว่า การฆ่าเป็นการเอาชีวิตของอีกคนหนึ่ง ฉนั้นใด การลักขโมยก็เป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการเอาชีวิตฉนั้นนั้น เพราะทรัพย์สินของเขาก่อให้เกิดชีวิตภายนอกกาย เนื่องจากเขาต้องอาศัยทรัพย์สินนั้นเพื่อการมีชีวิตอยู่ บางคนแสวงหาได้ทรัพย์มาด้วยการขยันหมั่นเพียรทำงานหนัก และประหยัดสะสมเสียดายที่จะกินจะใช้เอง บางคนตายไปโดยมิได้ใช้ทรัพย์ของเขาเลย ดังนั้น ทรัพย์ของเขาก็เป็นส่วนหนึ่งของชีวิต บางคนเกือบเสียชีวิตจากความโศกเศร้าเสียใจเพราะสูญเสียทรัพย์สินของตนไป นั่นคือสาเหตุที่เจ้าลัทธิเซนนั้นกล่าวว่า ทรัพย์สินเป็นชีวิตภายนอกของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง การพูดเช่นนี้ฟังดูมีเหตุผลโดยอ้อมเช่นเดียวกัน

พ้นจากการลัทธิพหุชั่วขณะด้วยวิปัสสนา

แม้บางคนยังไม่ปลอดจากความโลภ เขาก็ควรละเว้นจากการลัทธิพหุด้วยความเห็นอกเห็นใจหรือด้วยการรักษาศีล ผู้ปฏิบัติที่กำหนดรู้รูปนามในปัจจุบันขณะจัดว่าได้ทำการหลีกเลี่ยงจากทุจจริตมีการลัทธิพหุเป็นต้นให้สำเร็จได้ในทุกขณะที่กำหนดรู้อยู่ คือ ผู้ที่กำหนดรู้รูปนามปัจจุบันในทุกขณะที่เห็น ได้ยิน ฯลฯ แล้วหยั่งเห็นว่าเป็นเพียงสภาวะธรรมที่ไม่เที่ยง เพราะเกิดขึ้นแล้วดับไปทันที เป็นทุกข์ที่ถูกบีบคั้นด้วยความเกิดดับ และเป็นอนัตตาที่เกิดดับตามสภาวะของตน ไม่อยู่ในการควบคุมของผู้ใด ย่อมปลอดจากจิตที่ต้องการจะลัทธิพหุหรือฆ่าสัตว์ มีพักต้องกล่าวถึงการลงมือทำเลย ดังนั้น ผู้ปฏิบัติที่ระลึกรู้รูปนามในทุกๆ ขณะที่เจริญสติกำหนดรู้อยู่ นับว่าได้ทำวิริติคือการงดเว้นจากทุจจริตให้สำเร็จได้ตามปกติ

พ้นจากการลักทรัพย์โดยเด็ดขาดด้วยอริยมรรค

เมื่อวิปัสสนาญาณแก่กล้าแล้ว ผู้ปฏิบัติได้รู้เห็นการดับของรูปนามทั้งหมดด้วยอริยมรรค ในขณะนั้นความคิดอยากจะทำทุจริตต่างๆ ย่อมไม่เกิดขึ้น นั่นคือการที่วิริติได้ขุดรากถอนโคนทุจริตความชั่วทั้งปวง ด้วยสมุจเฉตพหวนคือการกำจัดอย่างสิ้นเชิง นี้เรียกว่าสมุจเฉตวิริติ คือการงดเว้นโดยเด็ดขาด พระพุทธเจ้าทรงกำจัดทุจริตทุกอย่างด้วยวิริติที่เกิดขึ้นร่วมกับอริยมรรค การกำจัดดังกล่าวนี้เกิดขึ้นไม่เฉพาะเมื่อบุคคลได้เข้าถึงมรรคญาณขั้นสูงเท่านั้น แม้กระทั่งขั้นต่ำลงมา เมื่อเขาได้บรรลุธรรมเป็นโสดาบัน การกระทำชั่วทั้งปวงตามที่กำหนดไว้ในศีล ๕ นั้นได้ถูกขุดรากถอนโคนไปจนหมดสิ้น

ดังนั้น ในอัมมาทาสสูตรจึงกล่าวว่า โสดาบันเป็นผู้ประกอบด้วยศรัทธาเลื่อมใสอย่างมั่นคงในคุณธรรมของพระพุทธเจ้า ฉะนั้น ท่านจึงมีความเคารพนับถืออย่างลึกซึ้งในพระพุทธองค์ ในท่านองเดียวกัน ท่านมีความเชื่อมั่นไม่หวั่นไหวต่อพระธรรมและพระอริยสงฆ์ อีกทั้งสามารถรักษาศีลห้าได้อย่างครบถ้วนบริบูรณ์ ซึ่งเรียกว่า อริยกันตะ (ศีลที่พระอริยะเคารพรัก)^{๔๓}

พระโสดาบันเคารพรักศีล ๕ และไม่ทำผิดศีลตามธรรมชาติของตน พวกท่านรักษาศีลไม่ใช่เกรงว่าจะมีผู้อื่นคอยตรวจสอบ แต่เป็นเพราะจิตของพวกท่านบริสุทธิ์ต่างหาก เนื่องจากความบริสุทธิ์ของจิตทำให้การรักษาศีลสมบูรณ์ได้ และไม่ใช่เฉพาะในชีวิตนี้เท่านั้น แต่รวมภพในอนาคตทั้งหมดด้วย พวกท่านจะไม่ทำผิดศีลอีกเลย สมมติว่าพวกท่านอาจไม่รู้ว่าได้บรรลุโสดาบันในชาติก่อนแล้ว แต่ในชาตินี้ต้องรู้ว่าจำต้องรักษาศีลให้ครบถ้วนไม่มีมลทิน

ในบางครั้งเราอาจได้พบกับคนบางคนที่ไม่เคยกระทำชั่วใดๆ เช่นฆ่าสัตว์ หรือลักทรัพย์ ตั้งแต่วัยเป็นเด็กเล็กๆ เขาไม่เคยได้รับคำสั่งสอนจากบิดามารดาเลย แต่เขาารู้ได้ด้วยตนเองว่า อะไรเป็นการกระทำชั่วแล้วละเว้นจากสิ่งนั้นๆ รักษาศีลให้บริสุทธิ์ตั้งแต่วัยเด็ก ทั้งนี้อาจจะเพราะว่าเขาได้บรรลุคุณธรรมพิเศษในภพก่อนมาแล้วก็ได้ นอกจากนั้น ยังมีบางคนที่เกิดมาในครอบครัวต่างศาสนา กลับสนใจศาสนาพุทธ จึงเดินทางมาจากต่างประเทศที่ห่างไกลเพื่อมาปฏิบัติธรรม อาจเป็นไปได้ว่าเขาได้เคยฝึกปฏิบัติพุทธธรรมในภพก่อน เหตุการณ์เหล่านี้มากมายไว้ในเรื่องนี้เพื่อให้เป็นกรณีศึกษาถึงการอบรมบ่มบารมีที่อาจติดตามมาจากชาติก่อนได้

พระโสดาบันที่แท้จริงได้เข้าสู่แนวทางของอริยะแล้ว ดังนั้นเขาจึงรักษาศีล ๕ อย่างเคร่งครัด และสามารถขุดรากถอนโคนการกระทำชั่วทั้งปวงได้ด้วยสมุจเฉตพหุทาน คือ การละได้โดยเด็ดขาด แม้ท่านจะหมดจากความโลภและความโกรธได้อย่างสิ้นเชิงก็ตาม แต่ความโลภและ

ความโกรธของท่านก็ไม่มากจนกระทั่งผลักดันให้กระทำความบาปต่างๆ อันขัดต่อการรักษาศีล ๕ ดังนั้น แม้ท่านจะโกรธที่ถูกยุง เหลือบ หรือตัวเรือด กัด ก็ไม่คิดจะฆ่ามัน หากท่านอยากได้บางอย่างที่อาจเป็นประโยชน์ ก็ไม่คิดถึงเรื่องการลักขโมยอย่างไม่เป็นธรรม แต่อาจจะซื้อหาหรือขอรับบริจาคในรูปของการกุศลก็ได้ นี่เป็นพฤติกรรมของผู้เป็นอริยะทั่วไปที่สามารถกำจัดความชั่วมีการลักทรัพย์เป็นต้นด้วยโศคาปัตติมรรค

ส่วนพระพุทธเจ้าทรงกำจัดการกระทำชั่วได้หมดด้วยวิธีที่เกิดร่วมกับอริยมรรค ๔ ฉะนั้น จึงเว้นขาดจากการลักขโมยอย่างสิ้นเชิง ในขณะที่พระองค์แสดงปฐมเทศนาอยู่นั้น ได้ประกาศว่าทรงกำจัดการกระทำชั่วทั้งหมด ดังนั้น เทพสาตาคิระจึงรับรองอย่างอาภายาญว่า “พระโคตมไม่ทรงถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้จริง”

เทพเหมาตะมิได้ตั้งคำถามที่เกี่ยวกับการไม่ลักทรัพย์ชั่วคราว ด้วยการรักษาศีลทั่วไป แต่มุ่งถามการไม่ลักทรัพย์อย่างเด็ดขาดด้วยสมุจเฉทปฏิบัติสัสติ (ความสงบอย่างเด็ดขาด) เพราะกำจัดทุจริตได้ด้วยอริยมรรค แม้เทพสาตาคิระก็ตอบคำถามโดยรับรองถึงสมุจเฉทปฏิบัติสัสติเช่นเดียวกัน ทั้งคำถามและคำตอบของเทพทั้งสองตนจึงมีเนื้อหาหลุ่มลึกคัมภีร์ภาพยิ่งนัก

ทรงสำรวมในสัตว์ทั้งหลายจริง

ถัดจากนั้นก็เป็นการตอบประการที่ ๒ ได้แก่ “พระโคตมทรงสำรวมในสัตว์ทั้งหลายจริง” หมายความว่า ทรงหมดจดสะอาดจากการเบียดเบียนสัตว์หรือฆ่าสัตว์ คำตอบนี้ดูเหมือนไม่สอดคล้องกับคุณธรรมอันสูงส่งของพระองค์ แต่ถือว่าเป็นคำถามที่เหมาะสมกับสมัยนั้นซึ่งมีพระพุทเจ้าปลอมจำนวนมาก โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อต้องการแยกแยะระหว่างพระพุทเจ้าจริงและพระพุทเจ้าปลอม อีกทั้งในสมัยนั้นยังมีความเชื่อเรื่องพระเจ้าว่าเป็นผู้สร้างสรรพสิ่งที่มีชีวิตและสิ่งต่างๆ พระเจ้างัดกล่าวมักลงโทษคนที่ไม่นับถือตนเองตามที่ปรากฏในตำราของศาสนาอื่นๆ

การลงโทษของพระเจ้านั้นประกอบด้วยการสร้างน้ำท่วมและพายุใหญ่เพื่อฆ่าคน สร้างแผ่นดินไหวรุนแรง และทำลายพืชพันธุ์ธัญญาหารเพื่อจุดประสงค์เดียวกัน หากเป็นดังนั้นจริง พระเจ้าของพวกเขาก็ไม่พ้นบาปจากการฆ่าสัตว์ คำถามที่เทพเหมาตจะสอบถามเกี่ยวกับบาปจากการลักทรัพย์และการฆ่าสัตว์ จึงเหมาะสมกับสถานการณ์ในสมัยนั้น

เราไม่ชอบให้มีใครมาทำร้ายหรือฆ่าเรา ถ้าเราไปทำร้ายหรือฆ่าผู้อื่น เขาย่อมไม่ชอบเช่นเดียวกัน ดังนั้น เมื่อพิจารณาโดยเอาใจเขามาใส่ใจเราเช่นนี้ การทำร้ายหรือฆ่าผู้อื่นจึงเป็นสิ่งที่ไม่ควรกระทำ แต่ควรหลีกเลี่ยงในทุกกรณี และควรหลีกเลี่ยงจากการฆ่าสัตว์ด้วยการสมทาน ศีลข้อแรกว่า ปาณาติปาตา เวรมณสิกขาบท สมาธิยามิ (ข้าพเจ้าขอสมทานสิกขาบททั้งดเว้นจากการฆ่าสัตว์) หรือแม้จะไม่สมทานศีลก็หลีกเลี่ยงจากการกระทำชั่วดังกล่าวเมื่อโอกาสมาถึง การหลีกเลี่ยงโดยมิได้สมทานศีลเรียกว่า **สัมปัตตวิริติ** ส่วนการหลีกเลี่ยงหลังจากสมทานศีลแล้วเรียกว่า **สมทานวิริติ**

ผู้ที่เจริญวิปัสสนาระลึกรู้รูปนามปัจจุบันทางทวาร ๖ จัดว่าได้ทำการหลีกเลี่ยงจากการฆ่าสัตว์ให้สำเร็จได้ ต่อเมื่อวิปัสสนาญาณพัฒนาจนกระทั่งยังเห็นพระนิพพานด้วยอริยมรรค ก็จะกำจัดทุจริตความชั่ว มีการฆ่าสัตว์เป็นต้นโดยเด็ดขาด นี่เรียกว่า**สมุจเฉทวิริติ** คือ การงดเว้นโดยเด็ดขาด ฉะนั้น พระโสดาบันจึงหมดจดจากการฆ่าสัตว์เป็นต้นโดยเด็ดขาดตามปกติ

บุคคลที่ยังฆ่าสัตว์ไม่ใช่พระโสดาบัน

ครั้งหนึ่งมีนักเขียนคนหนึ่งได้เขียนบทความลงในวารสารเล่มหนึ่งว่า “โสดาบันจะไม่ฆ่าผู้อื่น แต่หากผู้ใดจะฆ่าเขา เขาก็จะฆ่าผู้ที่เขาทำการนั้น ไม่ยอมเป็นฝ่ายถูกกระทำแน่นอน” นักเขียนคนนั้นกล่าวเช่นนี้เพื่อต้องการจะโอ้อวดว่าตนได้ทำการวิจัยถึงธรรมชาติของจิตมนุษย์มานาน

นับเป็นเรื่องที่น่าขบขันมาก ผู้บรรยายเพียงแต่สงสัยว่า เขาทำการวิจัยจิตของใคร เขาไม่อาจรู้จิตของคนอื่นแล้วจะทำการวิจัยจิตของคนอื่นได้อย่างไร อีกทั้งทำการวิจัยจิตของพระโสดาบันคนไหน ผู้บรรยายเข้าใจว่าเขาคงจะวิจัยจิตของตัวเองมากกว่า และคงจะทึกทักเอาเองว่า ตนเป็นพระโสดาบันกระมัง เขาคงถามตนเองว่า ถ้าเราถูกคนอื่นมาทำร้ายและมีอาวุธที่ดีพร้อมที่จะต่อสู้ตอบโต้เพื่อป้องกันตนเองก็ต้องโจมตีผู้บุกรุกก่อน สรุปความว่าเขาตั้งสมมุติฐานว่าตนเป็นพระโสดาบัน และมีจิตที่คิดจะทำร้ายศัตรู จึงตัดสินใจว่าพระโสดาบันอาจฆ่าสัตว์ได้ การพูดเช่นนี้เป็นสิ่งที่น่าขบขันยิ่ง

ເໝາດສຸດ

ความเข้าใจว่าตนเองอาจฆ่าสัตว์ได้นั้นเป็นเครื่องพิสูจน์ว่า เขาไม่ใช่พระโสดาบันจริงๆ ทั้งนี้เพราะคนที่ยังฆ่าสัตว์ได้จัดว่าเป็นเพียงปุถุชน ไม่ใช่พระโสดาบันแน่นอนตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า พระโสดาบันที่แท้จริงจะไม่ฆ่าแม้แต่ยุง เหลือบ หรือแมลงต่างๆ ไม่ต้องพูดถึงมนุษย์ แม้กระทั่งจิตหยาบที่คิดต้องการจะทำร้ายคนอื่นก็ไม่เกิดขึ้นแก่พระโสดาบัน ความจริงข้อนี้เป็นสิ่งที่เราต้องยอมรับกันเสียก่อน

พระพุทธเจ้าทรงกำจัดทุกขจิตความชั่วเช่นนั้นด้วยวิธีที่เกิดขึ้นพร้อมกับอริยมรรค ๔ โดยเด็ดขาดไม่เหลือแม้แต่อนุสัย (กิเลสที่นอนเนื่องในกระแสน้ำ) เรื่องนี้มีกล่าวไว้ในธรรมจักร^๔ ดังนั้นเทพสาตาภิระจึงรับรองว่า “พระโคตมทรงสำรวมในสัตว์ทั้งหลายจริง”

ทรงห่างไกลจากความหลงเพลินจริง

ถัดจากนั้นเป็นคำตอบที่ ๓ คือ “พระโคตมทรงห่างไกลจากความหลงเพลินจริง” หมายความว่า ความประมาทเผอเรอทางโลกนั้นเป็นที่รู้จักกันดีอยู่แล้ว เราอาจหลงลืมทำบางอย่าง ลืมชื่อคนหรืออย่างอื่นได้ หรืออาจหมดสติเนื่องจากตกจากที่สูง จมน้ำ หรือถูกโรคบีบคั้น แต่ความหลงเพลินในเรื่องนี้ไม่ใช่เป็นเช่นนั้น ความหลงเพลินในที่นี้หมายถึง การปล่อยจิตให้หลงสู่ความรื่นรมย์ทางกามคุณ ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส การปล่อยจิตไปสู่กามคุณเช่นนี้จัดว่าเป็นความหลงเพลิน^{๔๕}

ข้อนี้เหมือนการคลายเชือกที่ผูกไว้แล้วปล่อยให้มันเดินไปทั่วๆ เทียวและเล็มหญ้าในที่ที่มันชอบ หากจิตของเราถูกปล่อยให้ไปรื่นรมย์กามคุณอย่างนี้ ก็เรียกว่า ความหลงเพลิน จัดว่าเป็นการหลงลืมอย่างใหญ่หลวง คนทั่วไปพึงพอใจกับการหลงลืมเช่นนี้ในขณะที่เดินไปมา กินดื่ม พูดคุย หัวเราะ ร่าเริงยินดี จึงชื่นชมความงามของหญิงหรือชาย ความไพเราะของเสียง ความหอมของกลิ่น ความอร่อยของรส และความดีเลิศของสัมผัส อีกทั้งคิดถึงของใช้ดีๆ ในชีวิตก็รู้สึกเพลิดเพลิน แม้เราไม่สามารถจะมีได้จริงๆ เพียงแค่คิดถึงสิ่งที่ชอบใจก็เป็นความสุขประการหนึ่ง

ตลอดเวลาที่ตื่นอยู่เรามักคิดถึงสิ่งที่น่าพอใจเหล่านั้น และหาทางจัดการเพื่อชื่นชมสิ่งเหล่านั้น เราทำเช่นนั้นมิใช่เพียงเพื่อวันเดียว อาจเป็นหนึ่งเดือนหรือหนึ่งปีก็ได้ แต่ความจริงก็คือเราทำอย่างนี้ตลอดชีวิต หากเราไม่มีโอกาสคิดถึงสิ่งที่น่าพอใจเหล่านั้น ก็จะรู้สึกเบื่อหน่าย ไม่สนุกสนาน ถ้าไม่มีอารมณ์ที่น่าพอใจให้คิดถึงและจัดการเพื่อให้ได้มาแล้ว คนทั่วไปคงไม่อยากอยู่ในโลกนี้ทีเดียว

การหลงเพลินไปกับความรื่นรมย์ในกามคุณทั้งหลายจัดว่าเป็นความประมาทในทางพระศาสนา ในบรรดาความรื่นรมย์ทั้งหลายนั้น การรื่นรมย์ทางเพศถือว่าเป็นหัวข้อสำคัญที่ผู้ถามต้องการจะถาม ฉะนั้นเทพเหวมตะจึงถามสหายของเขาว่า พระบรมครูของเขาหมดจดจากการร่วมประเวณีหรือไม่ โดยใช้คำถามที่สุภาพว่าพระองค์ทรงห่างไกลจากความหลงเพลินจริงหรือไม่ เทพสาตาคิระให้คำตอบที่แน่ชัดว่า พระบรมครูของเราทรงหมดจดจากเรื่องดังกล่าวโดยเด็ดขาด

การหลงเพลินในเรื่องนี้อาจหมายถึงความถึงความประมาททุกประการอีกด้วย กล่าวคือ พระพุทธเจ้าทรงห่างไกลจากความประมาทในการปล่อยจิตไปสู่ทุจริตทางกาย ๓ และการปล่อยจิตไปสู่กามคุณ ๕ ดังนั้นจึงมิได้ทรงห่างไกลจากการร่วมประเวณีที่เป็นสัมผัสทางกายเท่านั้น แต่ยังห่างไกลจากกามคุณ ๕ ทั้งหมด นอกจากนั้น ยังทรงห่างไกลจากความประมาทที่เรียกว่าการไม่เจริญสติปัฏฐานเป็นต้นอีกด้วย ดังข้อความที่เทพสาตาคิระจะกล่าวต่อไปว่า “พระองค์ตรัสรู้แล้ว ไม่ทรงละทิ้งฌานจริง”

ฉนวนมี ๒ ประเภท คือ สมนฉนวน และวิปัสสนาฉนวน อย่างแรก เป็นการเพ่งนิมิตอารมณ์มีวงกลินเป็นต้น อย่างหลังเป็นการเพ่งไตรลักษณ์ คือ ความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ และความไม่ใช่ตัวตนของรูปนามทั้งปวง^{๔๖}

สมนฉนวน

การเพ่งจิตให้มีอารมณ์เดียวด้วยการจดจ่อวงกลินเป็นต้นแล้ว บริกรรมว่า ปฐวี ปฐวี (ดินๆ) มีประโยชน์เพื่อให้จิตตั้งมั่นเท่านั้น เมื่อจิตตั้งมั่นในอารมณ์เดียวเช่นนี้ นิรวรณที่รบกวนจิตอันได้แก่กามฉันทะ คือ ความพอใจสิ่งที่น่าเพลิตเพลินยินดี เป็นต้น ย่อมไม่มีโอกาสเกิดขึ้น ผู้ปฏิบัติสามารถข่มนิรวรณแล้วได้บรรลุฉนวน ๔ คือ ปฐมฉนวน ทุตติยฉนวน ตติยฉนวน และจตุตถฉนวน หลังจากนั้นก็เพิกกลินอารมณ์แล้วปฏิบัติต่อไปก็จะได้บรรลุอรุณูปฉนวน ๔

บางคนใช้ฉนวนเป็นพื้นฐานฝึกปฏิบัติต่อไปก็จะได้รับคุณวิเศษบางอย่าง เช่น หูทิพย์ ตาทิพย์ รู้อิคนอื่น ระลึกถึงชาติก่อน นอกจากนั้น บางคนเจริญกรรมฐานด้วยการตามรู้ลมหายใจ (อานาปานะ) หรือพิจารณาอาการ ๓๒ (โกฏฐาสะ) จนได้บรรลุฉนวน แล้วอาศัยฉนวนเป็นพื้นฐานเจริญวิปัสสนาต่อไป ก็อาจบรรลุวิปัสสนาญาณ มรรคญาณ และผลญาณได้อีกด้วย จึงไม่ควรดูหมิ่นสมนฉนวนเหล่านี้

สรุปความว่า รูปฉนวนและอรุณูปฉนวนเหล่านี้ทำให้จิตสงบเท่านั้น ไม่อาจรู้เห็นรูปนามตามความเป็นจริง และไม่อาจหยั่งเห็นไตรลักษณ์ของ

รูปนามได้ เพราะมิได้ระลึกรู้รูปนามในปัจจุบันขณะตามความเป็นจริง
จึงมีประโยชน์เพื่อให้จิตตั้งมั่นได้ชั่วขณะเท่านั้น เหมือนใช้หินทับหญ้า
ไว้ชั่วคราวนั่นเอง

วิปัสสนาญาณ

การเพ่งจิตจดจ่อไตรลักษณ์ คือ ความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และ
ไม่ใช่ตัวตนของรูปนาม จัดเป็นวิปัสสนาญาณ แต่เราไม่อาจจะเริ่มปฏิบัติ
ด้วยการรู้เห็นไตรลักษณ์ได้ จึงต้องเริ่มด้วยการเจริญสติระลึกรู้สภาวะที่
มีจริงของรูปนามที่ปรากฏในปัจจุบันขณะทางทวาร ๖ ตามวิธีปฏิบัติที่
ตรัสไว้ในมหาสติปัฏฐานสูตรว่า คจฺจนฺโต วา คจฺจามิตี ปชานาติ^{๔๗} (เมื่อ
เดิน ย่อมรู้ชัดว่าเดินอยู่) เป็นต้น ดังนั้น ในสำนักนี้จึงสอนให้ผู้ปฏิบัติเจริญ
สติด้วยการกำหนดว่า เดินหนอ ยกหนอ อย่างหนอ เหยียบหนอ นั่งหนอ
นอนหนอ คู้หนอ เหยียดหนอ พองหนอ ยุบหนอ เห็นหนอ ได้ยินหนอ
 เป็นต้น

หลังจากผู้ปฏิบัติรู้เห็นสภาวะที่มีจริงของรูปนามที่กำลังเกิดขึ้น
อย่างนี้ ย่อมยังเห็นสภาวะที่กำลังเกิดขึ้นใหม่ๆ และยังเห็นว่าสภาวะ
นั้นหมดสิ้นไปทันทีอยู่เสมอ จึงเข้าใจว่ารูปนามไม่เที่ยง นี่คือการเข้าใจ
อนิจจลักษณะ ต่อจากนั้นจะยังเห็นว่า รูปนามที่ถูกความเกิดดับบีบคั้น
อยู่นั้นเป็นทุกข์ล้วนๆ นี่คือการเข้าใจทุกขลักษณะ แล้วผู้ปฏิบัติจะยัง
เห็นว่า รูปนามเกิดดับตามธรรมชาติของมัน ไม่เป็นไปตามความต้องการ
ของเรา ไม่มีใครบังคับให้อยู่ในอำนาจได้ นี่คือการเข้าใจอนัตตลักษณะ

ความเข้าใจเช่นนี้เริ่มเกิดขึ้นตั้งแต่สัมมสนญาณ (ปัญญาพิจารณารูปนาม) เป็นต้นไป ในระยะสัมมสนญาณดังกล่าว ผู้ปฏิบัติยังต้องแสวงหารูปนามมาเป็นอารมณ์ที่ควรกำหนด และต้องเคล้าคลึงอารมณ์ซ้ำแล้วซ้ำเล่า ปิติและสุขเกิดขึ้นพอสมควร อีกทั้งสมาธิที่ทำให้จิตตั้งมั่นมีอารมณ์เดียว (เอกัคคตา) ก็ปรากฏเหมือนวิ่งไปแนบชิดกับรูปนามที่รับรู้อยู่ ดังนั้น สัมมสนญาณนี้จึงเสมอกับปฐมฌานที่มีองค์ฌาน ๕

ต่อเมื่อได้บรรลุอุทยัพพญาณ (ปัญญาหยั่งเห็นความเกิดดับ) แล้ว ผู้ปฏิบัติไม่จำเป็นต้องแสวงหารูปนามมาเป็นอารมณ์ที่ควรกำหนด เพราะอารมณ์มักปรากฏชัดเจนขึ้นเองต่อๆ มาโดยไม่ต้องตั้งใจแสวงหา ผู้ปฏิบัติเพียงรับรู้รูปนามทุกอย่างที่เกิดขึ้นอย่างชัดเจนในปัจจุบันขณะเท่านั้น และไม่ต้องเคล้าคลึงอารมณ์ซ้ำแล้วซ้ำเล่า ดังนั้น ในระยะนี้จึงไม่มีวิตกและวิจารณ์ มีเพียงปิติและสุขที่มีกำลังแก่กล้า ดังนั้น อุทยัพพญาณระดับอ่อนจึงเสมอกับทุติยฌานที่มีองค์ฌาน ๓

หลังจากนั้นเมื่อได้บรรลุอุทยัพพญาณระดับแก่กล้า วิปัสสนูปกิเลส (สิ่งที่ทำให้วิปัสสนาเศร้าหมอง) มีแสงสว่างและปิติเป็นต้นมักหายไป มีเพียงสุขและสมาธิปรากฏชัดเจน ระยะนี้จึงเสมอกับตติยฌานที่มีองค์ฌาน ๒ คือ สุข และเอกัคคตา ส่วนตั้งแต่ถึงคญาณ (ปัญญาหยั่งเห็นความดับ) เป็นต้นไป ผู้ปฏิบัติย่อมหยั่งเห็นความดับไปอย่างรวดเร็วของรูปนาม แม้กระทั่งสุขก็ไม่ปรากฏชัดเจนในระยะเหล่านี้ จึงจัดว่าเสมอกับจตุตถฌานที่มีองค์ฌาน ๒ คือ อุเบกขา และเอกัคคตา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อุเบกขาและเอกัคคตาเหล่านี้ปรากฏชัดเจนในขณะบรรลุ

สังขารเปกขาณฺณ (ปัญญาวางเฉยสังขาร) ผู้ปฏิบัติที่ก้าวหน้าถึงขั้นนี้
ย่อมเห็นประจักษ์ด้วยตนเอง

นอกจากนี้ แม้มรรคผลก็เรียกว่า ฌาน เพราะเพ่งลักษณะที่แท้
จริงของพระนิพพาน ดังที่กล่าวไว้ในคัมภีร์อรรถกถา^๘ จะเห็นได้ว่า
ข้อความที่เทพสาตาคีระกล่าวว่าพระพุทธเจ้าไม่ทรงละทิ้งฌาน เกี่ยวกับ
ฌานทั้งหมดที่กล่าวมานี้

ทรงเข้าฌานเมื่อผู้ฟังกล่าวว่า สาธุ

พระพุทธเจ้าทรงอยู่ในฌานอย่างสม่ำเสมอ ด้วยเหตุนี้ พระองค์จึงทรงเป็นที่น่าเคารพนับถือ ขณะที่ฟังพระธรรมเทศนา ผู้ฟังที่เกิดความปีติยินดีจะเปล่งเสียงสาธุการว่า สาธุ สาธุ สาธุ (ดีเยี่ยมๆ) พระองค์จะทรงเข้าผลฌานที่เรียกว่า ผลสมาบัติ ในขณะนั้นแม้กระทั่งช่วงเวลาพักสั้นๆ ก็ตาม ถัดจากนั้นพระองค์จะกลับมาแสดงธรรมต่อไป การเข้าฌานอย่างสม่ำเสมอเช่นนี้เป็นที่น่าอัศจรรย์ยิ่งนัก

สาธุการของชาวเมียนมาร์และชาวลิงหล

ผู้ฟังมีหลายโอกาสที่จะกล่าวสาธุการได้บางครั้งระหว่างการบรรยายธรรมของผู้บรรยาย แต่มีเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ในประเทศเมียนมาร์ถือเป็นเรื่องปกติของผู้ฟังจะกล่าวสาธุการเมื่อผู้แสดงธรรมแปลคำบาลีจบลงด้วยน้ำเสียงที่ลากยาวลงท้ายด้วยคำว่า ตะดี (ภาษาไทยใช้เป็น เทอญ) ผู้ฟังจะกล่าวพร้อมกันโดยไม่ลังเลว่า สาธุ พวกเขาไม่สนใจว่าคำเทศน์นั้นถูกต้องและดีอย่างไร ตรงกับเรื่องหรือไม่ พวกเขาเพียงแต่กำหนดคำลงท้ายดังกล่าว แล้วเปล่งเสียงออกมาว่า สาธุ

ตัวอย่างเช่น ในเวสสันดรชาดก พระเจ้าเวสสันดรได้ประทาน
โอรสและธิดาที่มีอายุเพียงสี่ห้าขวบให้แก่พราหมณ์ชุกก คำบาลีที่
เกี่ยวข้องบรรยายการกระทำอันทารุณโหดร้ายของพราหมณ์ชุกกต่อ
เด็กทั้งสอง โดยกล่าวถึงการที่ชุกกทุบตีอย่างโหดร้ายทารุณ แล้วฉุด
กระชากลากถูไปตลอดทาง เมื่อพระนักเทศน์แปลคำบาลีเป็นภาษา
เมียนมาร์ จบลงด้วยคำสำนวนของท่านเองด้วยคำว่า ตะดี (เทอญ) ผู้ฟัง
ก็เปล่งเสียงเป็นปกติว่า สาธุ นี่เป็นส่วนหนึ่งของเรื่องเวสสันดรชาดกที่เรียกครอง
ความเห็นอกเห็นใจและความเศร้าจากผู้ฟัง แม้จะไม่ใช่เรื่องดีงามและ
คำว่า สาธุ ก็ดูผิดที่ผิดทาง แต่ในประเทศเมียนมาร์นี้ผู้ฟังมักไม่สนใจที่
จะแยกแยะการใช้คำดังกล่าว

แต่สำหรับในประเทศศรีลังกา ผู้ฟังชาวสิงหลมักเปล่งสาธุการ ๓
ครั้งเฉพาะส่วนของคำเทศน์ที่เกี่ยวกับการเป็นพระอรหันต์หรือได้บรรลุ
นิพพาน เป็นต้น เพราะถือเป็นโอกาสของการแสดงความปลื้มใจ การกล่าว
สาธุการตามธรรมเนียมของชาวสิงหลในลักษณะนี้ถือว่าเหมาะสมยิ่ง

ผู้ฟังธรรมในสมัยพุทธกาลคงจะกล่าวสาธุการในเวลาได้ยิน
ข้อความที่ประทับใจเหมือนชาวสิงหล ในขณะที่ผู้ฟังกล่าวสาธุการอยู่นั้น
พระพุทธเจ้าจะหยุดแสดงธรรม เพราะถ้าแสดงธรรมในตอนนั้นอาจทำให้
ผู้ฟังทุกคนไม่ได้ยินชัดเจน อย่างไรก็ตาม ในช่วงพักหยุดสั้นๆ นี้ พระพุทธ
องค์ก็ทรงเข้าผลสมาบัติทันที หลังจากนั้นจึงออกจากผลสมาบัติเมื่อสิ้น
สุดเสียงสาธุการ แล้วเริ่มแสดงธรรมต่อจากข้อความที่ค้างไว้ นับว่าน่า
เลื่อมใสยิ่งนัก

ในปัจจุบันพระธรรมกถึกที่สามารถเข้าผลสมาบัติได้ คงหาได้ยาก แม้บางรูปจะเข้าสมาบัติได้ก็คงไม่อาจเข้าได้ภายในเวลาสั้นมากที่มีเสียงสาธุการ ๓ ครั้ง ส่วนใหญ่ในช่วงนั้นพระนักเทศน์มักพักการใช้เสียงชั่วคราว หรือคิดถึงเรื่องที่กำลังจะเทศน์ต่อไป

พระพุทธเจ้ามิได้คิดล่วงหน้าถึงเรื่องที่จะเทศน์ พระองค์สามารถเทศน์ได้ด้วยการพิจารณาเรื่องที่กำลังจะเทศน์อยู่นั้น ทั้งนี้เพราะญาณของพระองค์เนื่องด้วยการพิจารณา^{๔๙} หมายความว่า ทรงรู้เห็นทุกร่องราวในทุกขณะที่ทรงพิจารณา ไม่มีสิ่งใดที่ไม่อาจพิจารณารู้ได้ ดังนั้นพระองค์จึงสามารถเทศน์ต่อได้หลังจากออกจากผลสมาบัติ การที่พระองค์ไม่ทรงอยู่เฉย และเข้าผลสมาบัติแม้ในระยะเวลาสั้นเพียงชั่วเวลาที่ผู้ฟังกล่าวสาธุการเท่านั้น เป็นตัวอย่างแสดงให้เห็นถึงการที่พระองค์ไม่ละทิ้งฉันทาน

ยิ่งกว่านั้น ทุกวันพระพุทธเจ้าทรงตรวจดูเหล่าสัตว์ด้วยความสงสารแล้วเข้ามหากรุณาสมาบัติ ๑๒ แสนโกฏิขณะ และทรงเข้าอรหัตตผลสมาบัติอีก ๑๒ แสนโกฏิขณะ รวมทั้งสองอย่างเป็นสมาบัติ ๒๔ แสนโกฏิขณะ^{๕๐} ข้อนี้เป็นตัวอย่างอีกเรื่องหนึ่งของการไม่ละทิ้งฉันทาน ดังนั้น เทพสาตาคิระจึงกล่าวตอบคำถามของสหายของท่านว่า พระพุทธเจ้าทรงรู้เห็นธรรมทั้งหมดโดยครบถ้วนสมบูรณ์ ไม่ทรงละทิ้งฉันทานเลย

หมวดสูตร

โดยเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงรู้เห็นธรรมทั้งหมดอย่างครบถ้วน ฉะนั้นพระองค์จึงไม่จำเป็นต้องคิดล่วงหน้า เมื่อพระองค์จะแสดงธรรมก็ทรงพร้อมอยู่เสมอ พระองค์ยังทรงทราบที่จะประเมินความเหมาะสมของแต่ละบุคคลว่าสมควรจะสอนเรื่องอะไรสำหรับคนเหล่านั้นตามอินทรีย์ที่อ่อนหรือแก่กล้าของผู้ฟัง ดังนั้น พระองค์จึงไม่ต้องการเวลาเพื่อเตรียมตัวเทศน์แต่อย่างใด และยังทรงใช้เวลาในช่วงพักเพียงสั้นๆ ระหว่างการแสดงธรรมเพื่อเข้าสมาบัติในขณะที่ผู้ฟังกล่าวคำสาธุการ พระองค์มีทรงอยู่เฉยแม้แต่ชั่วขณะเดียว

ถ้านำเรื่องนี้มาพิจารณาแล้วเราทั้งหลายจะรู้ว่า พระองค์สมควรได้รับความเคารพนับถือเพียงใด เราจึงควรน้อมเอาพระพุทธคุณมาเป็นอารมณ์จนเกิดปิติ เมื่อปิติเกิดขึ้นแล้วก็ควรกำหนดรู้ปิตินั้น จะทำให้รู้เห็นความเกิดขึ้นแล้วดับไปอย่างรวดเร็วของปิตีด้วยการปฏิบัติเช่นนี้ เมื่อวิปัสสนาพัฒนาจนกระทั่งแก่กล้าแล้ว ผู้ฟังธรรมอาจได้บรรลุอรหัตตผลต่อไป

การเจริญวิปัสสนาด้วยความไม่ประมาท

การระลึกรู้รูปนามในทุกๆ ขณะที่เราเห็น ได้ยิน ฯลฯ จัดเป็นความไม่ประมาท นักปฏิบัติใหม่ที่ไม่อาจรับรู้รูปนามทุกอย่างที่ปรากฏทางทวาร ๖ ได้ ควรเริ่มปฏิบัติด้วยการกำหนดรู้สภาวะตั้งหย่อนของท้องเป็นลำดับแรกโดยปริกรรมว่า “พองหนอ ยุบหนอ พองหนอ ยุบหนอ” การระลึกรู้สภาวะของธาตุลมนในลักษณะนี้เรียกว่า **กายานุปัสสนา** คือ การตามรู้กองรูป แม้ในขณะที่เหยียดหรือคู้แขนและขา ก็กำหนดว่า “เหยียดหนอ” “คู้หนอ” หรือถ้าผู้ปฏิบัติทำอาภักปิริยาทางกายอย่างใดอย่างหนึ่งก็ต้องกำหนดรู้สภาวะทุกอย่างนั้นอีกด้วย เพราะสภาวะทางกายทุกอย่างตั้งแต่สภาวะพองยุบเป็นต้นไป เป็นสิ่งที่ผู้ปฏิบัติต้องกำหนดรู้ด้วยวิปัสสนา ไม่มีสภาวะทางกายที่ผู้ปฏิบัติไม่ควรกำหนดรู้

อนึ่ง ในขณะที่กำหนดรู้อย่างนี้ ถ้ามีความคิดฟุ้งซ่านเกิดขึ้นแทรกซ้อนเข้ามาก็ควรกำหนดว่า “คิดหนอ” หรือ “ฟุ้งหนอ” การระลึกรู้จิตที่เกิดขึ้นเช่นนี้เรียกว่า **จิตตานุปัสสนา** คือ การตามรู้จิต

ถ้าความรู้สึกหนได้ยากที่เป็นความเมื่อย เจ็บปวด ร้อน หรือเสียดแทง อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นทางกาย ผู้ปฏิบัติก็ควรกำหนดรู้สภาวะนั้นว่า “เมื่อยหนอ” หรือ “ร้อนหนอ” เป็นต้น การระลึกรู้เวทนาที่เกิดขึ้นเช่นนี้เรียกว่า **เวทนานุปัสสนา** คือ การตามรู้ความรู้สึก

ถ้าสภาวะเห็นหรือได้ยินเป็นต้นปรากฏชัดเจน ผู้ปฏิบัติก็ควรกำหนดว่า “เห็นหนอ” หรือ “ยินหนอ” เป็นต้น การระลึกถึงสภาวะธรรมที่ปรากฏชัดเจนทางทวาร ๖ ตามความเป็นจริงเช่นนี้ เรียกว่า **ธัมมานุปัสสนา** คือ การตามรู้สภาวะธรรม ถ้าผู้ปฏิบัติรู้สึกพอใจ ให้กำหนดว่า “ชอบหนอ” ถ้ารู้สึกโกรธให้กำหนดว่า “โกรธหนอ” การกำหนดเช่นนี้เป็นการตามรู้สภาวะของกามฉันทะและพยาบาทะตามความเป็นจริง จัดว่าเป็นธัมมานุปัสสนาเช่นเดียวกัน

เมื่อเป็นดังนี้จัดว่าผู้ปฏิบัติในสำนักกรรมฐานแห่งนี้ได้เจริญสติปัฏฐาน ๔ คือ กายานุปัสสนา เวทนานุปัสสนา จิตตานุปัสสนา และธัมมานุปัสสนา ตามสมควร การปฏิบัติดังกล่าวนี้จัดเป็นความไม่ประมาท และเรียกว่าวิปัสสนาญาณ ผู้ที่ปฏิบัติวิปัสสนาเช่นนี้ย่อมสามารถพัฒนาวิปัสสนาญาณยิ่งๆ ขึ้นไปจนกระทั่งได้บรรลุมรรคญาณในที่สุดภายในช่วงเวลานับวันหรือนับเดือนเป็นต้นไป

เทมาตสุตฺร

ในบรรดามรรคญาณ ๔ โสดาปัตติมรรคสามารถช่วยให้บุคคลที่เข้าถึงมรรคญาณพัฒนาสติให้มีความยิ่งขั้น ถ้าเจริญสติปฏิบัติต่อไปก็จะได้บรรลุสุกขาคามิมรรค สติของผู้ปฏิบัติในระดับนี้จะมีกำลังยิ่งขึ้นกว่าเดิม ต่อมาผู้ปฏิบัติจะบรรลุอนาคามิมรรค สติของท่านก็จะมีกำลังมากขึ้น โดยพระอนาคามีแทบจะไม่มีความฟุ้งซ่านในใจเลย และเมื่อปฏิบัติธรรมต่อไปก็ได้บรรลุอรหัตตมรรคญาณเป็นพระอรหันต์ในระดับนี้ถือว่าผู้ปฏิบัติได้อบรมความไม่ประมาทโดยสมบูรณ์ ท่านปราศจากความประมาทที่หลงลืมสติโดยสิ้นเชิง และสามารถระลึกถึงรูปนามที่ปรากฏทางทวาร ๖ ได้ตลอดเวลา ดังข้อความที่ชมเชยสติและความรู้แจ้งเห็นจริงของพระอรหันต์ว่า

ตสฺส จรโต เจว ติฏฺฐโต จ สุตตสฺส จ ชาครสฺส จ
สตตํ สมิตํ ญาณทสฺสนํ ปจฺจุปฺภุจิตํ.^{๕๑}

“ปัญญาารู้เห็นย่อมปรากฏแก่พระอรหันต์นั้นผู้เดินอยู่
ยืนอยู่ นอนอยู่ และตื่นอยู่อย่างสม่ำเสมอไม่ขาดช่วง”

พระอรหันต์ไม่เคยขาดสติในสภาวะธรรมทางกายและจิตแม้แต่ขณะเดียว สติของท่านนั้นเป็นไปตามธรรมชาติ ท่านสามารถหยั่งเห็นรูปนามที่เกิดดับอย่างรวดเร็วได้ตลอดเวลา การนอนหลับในเรื่องนี้หมายความว่า ท่านมีสติอยู่จนกระทั่งถึงจุดที่กำลังหลับ และสติจะกลับมาอีกเมื่อถึงจุดที่กำลังตื่น มิได้หมายถึงขณะกำลังหลับสนิท เพราะไม่มีใครรู้สึกตัวในขณะนั้น นี่คือนิยามของการฝึกฝนมาทุกๆ ขณะของการมี

ชีวิตขึ้นอยู่กับพระอรหันต์ ตามคำสอนของพระพุทธเจ้าว่า อปปมาเทน
สมปาเทธ^{๕๒} (จงพยายามทำหน้าที่ให้สำเร็จด้วยสติที่ไม่ประมาท)^{๕๓} อาจ
กล่าวได้ว่าคำสอนนี้กระตุ้นให้ชาวพุทธพากเพียรเจริญวิปัสสนาฌาน
มรรคฌาน และผลฌานอย่างไม่ลดละ

ผู้ปฏิบัติที่ได้ฝึกเจริญวิปัสสนาด้วยการระลึก rūpanam ที่กำลัง
ปรากฏทางทวาร ๖ ถือว่าได้สั่งสมความไม่ประมาทเพื่อให้ห่างไกลจาก
ความหลงเพลินเช่นกับพระผู้มีพระภาค และถือว่ามิได้ละเลยการเจริญ
วิปัสสนาฌาน นับเป็นเรื่องที่น่าชื่นชมยินดี ขอให้ผู้ปฏิบัติรู้สึกชื่นชมยินดี
แล้วมุ่งหน้าปฏิบัติต่อไปให้บรรลุโสดาปัตติมรรคเป็นอย่างต่ำ ก็จะสามารถ
อดประทุษร้ายได้ ทำให้สบายใจที่ไม่ต้องไปเกิดในอบาย แต่ถ้า
สามารถทำได้ก็ควรปฏิบัติให้บรรลุถึงมรรคผลขึ้นสูงยิ่งๆ ขึ้นไป ก็จะเป็น
การดีที่สุด

คำถามที่ ๓ ของเทพเหมาตะ

สองคำถามที่เทพเหมาตะสอบถามนั้นเกี่ยวกับการกระทำบาปทางกาย ส่วนเทพสาตาคิระตอบว่า พระพุทธเจ้าทรงปลอดจากการกระทำบาปทางกายดังกล่าว และไม่ทรงละเลยฉนวนอีกด้วย ถัดจากนั้นเทพเหมาตะได้ตั้งคำถามเกี่ยวกับบาปทางวาจาอีกด้วย ดังนี้

กจจิ มุสา น ภณติ

กจจิ น ชีณพยุปปโ

กจจิ เวฏติยํ นาห

กจจิ สมณํ น ภาสติ.^{๕๔}

“พระโคตมไม่ตรัสคำเท็จจริงหรือ มีพระวาจาไม่หยาบคายจริงหรือ ไม่ตรัสคำส่อเสียดจริงหรือ ไม่ตรัสคำเพ้อเจ้อจริงหรือ”

ความหมายของคานี้ คือ สหายสาตาคิระ พระบรมครูของท่านทรงเว้นจากการพูดเท็จคือการพูดสิ่งที่ไม่จริงให้เป็นจริงหรือ ทรงเว้นจากการพูดคำหยาบคือคำด่าว่าดูถูกเหยียดหยามผู้อื่นจริงหรือ ทรงเว้นจากการพูดส่อเสียดคือคำทำลายมิตรภาพและความสามัคคีจริงหรือ ทรงเว้นจากการพูดคำเพ้อเจ้อคือคำไร้แก่นสารไม่ประกอบด้วยประโยชน์ในสังสารวัฏจริงหรือ

คำว่า เวฏติก มาจากรากศัพท์ว่า วิภูติ (พินาศ) + ก (ทำ) คำนี้จึงหมายความว่า ทำให้พินาศ คือ ทำลายมิตรภาพและความสามัคคี

ระหว่างคนหนึ่งกับอีกคนหนึ่ง กล่าวคือ พุதுชนให้คนที่มีไมตรีต่อกัน
เกิดความไม่พอใจกันและทำให้ความสามัคคีระหว่างคนสองคนพินาศไป
คำส่อเสียดบางคำอาจไม่ใช่คำหยาบคาย แต่เป็นคำสุภาพเพียงหนึ่งหรือ
สองคำก็อาจทำให้เข้าใจผิดจนกระทั่งเกิดความแตกแยกได้^{๕๕}

การยุแหย่ของวัสสการพราหมณ์

ในสมัยพุทธกาล พระเจ้าอชาตศัตรูต้องการจะบุกยึดแคว้นวัชชี
ที่มีเจ้าลิจฉวีปกครองอยู่ เจ้าลิจฉวีเหล่านี้ปกครองแคว้นด้วยความสามัคคี
เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ความสามัคคีนี้สร้างความเข้มแข็ง พระเจ้า
อชาตศัตรูต้องการจะขัดขวางทำลายความเข้มแข็งและความสามัคคี
ของเจ้าลิจฉวีแห่งแคว้นวัชชี จึงใช้ยุทธวิธีทำลายให้แตกแยก^{๕๖} พระองค์
ทรงเนรเทศวัสสการพราหมณ์ให้ออกจากเมือง พราหมณ์คนนี้จะเข้าไป
ไปเข้าเฝ้าเจ้าลิจฉวีเพื่อขอที่พักพิง เจ้าลิจฉวีบางองค์กล่าวกับองค์อื่นๆ
ว่า พราหมณ์คนนี้เป็นคนเจ้าเล่ห์เพทุบาย ไม่ควรให้ที่พักพิงแก่เขา
ส่วนเจ้าลิจฉวีคนอื่นก็ว่า พราหมณ์ถูกเนรเทศมาเพราะคัดค้านพระเจ้า
อชาตศัตรูเพื่อไม่ให้บุกรุกแคว้นของเรา ดังนั้นเราจึงควรรับไว้
วัสสการพราหมณ์จึงได้รับที่พักพิง และได้รับการแต่งตั้งให้สอนบุตรหลาน
ของเจ้าลิจฉวีเหล่านั้น

พราหมณ์ได้ตั้งใจสอนลูกหลานของเจ้าลิจฉวีเหล่านั้นอย่างดี จนได้รับความไว้วางใจ เมื่อได้รับความไว้วางใจและความเชื่อถือมากขึ้น เขาก็เริ่มยุแหย่เจ้าชายองค์หนึ่งให้ขัดแย้งกับอีกองค์หนึ่ง กลอุบายที่พราหมณ์คนนี้ใช้นั้นแยบยลมาก คือ เขาเรียกเจ้าชายคนหนึ่งเข้ามาใกล้ๆ แล้วกระซิบบอกว่า เสวยกระยาหารหรือยัง เสวยแกงอะไร เป็นต้น

เจ้าชายองค์อื่นเห็นเช่นนั้นจึงถามเจ้าชายองค์นั้นว่า ครูพูดอะไร เจ้าชายองค์ที่ครูพูดด้วยก็ตอบด้วยความสัตย์จริงว่า ครูถามว่ากินอะไร กินแกงอะไร เจ้าชายองค์อื่นไม่เชื่อ ต่างพากันคิดเอาเองว่า คงไม่มีใครถามเรื่องนี้แบบกระซิบกระซาบเช่นนั้น ต้องมีความลับสำคัญแน่นอน

ต่อมาพราหมณ์ก็เรียกเจ้าชายองค์อื่นถามอีกว่า บิดาของเธอ ไถนาไหม ไข่วัวกี่ตัวลากไถ เมื่อคนอื่นถามถึงสิ่งที่พราหมณ์พูดกับเจ้าชายที่ถูกกระซิบถาม เจ้าชายองค์นั้นก็ตอบด้วยความสัตย์จริงอีก แต่ก็ไม่มีใครเชื่อ แล้วพราหมณ์ก็เรียกคนอื่นมาถามแบบกระซิบกระซาบเช่นเดิม อีกว่า เจ้าซื้อขาลาดไข่วัวไหม เจ้าชายก็ถามพราหมณ์ด้วยความสงสัยว่า ทำไมใครบอกเรื่องนี้แก่ท่าน พราหมณ์ก็พูดเอาเองว่า โอ้ ก็เพื่อนของเจ้านะซิ เจ้าชายองค์นั้นยังงั้น เจ้าชายองค์นั้นก็โกรธเพราะถูกกล่าวหา แล้วเริ่มเข้าใจผิดซึ่งกันและกันกับเจ้าชายองค์อื่นๆ

ด้วยการใช้คำพูดง่ายๆ เช่นนี้ วัสสการพราหมณ์เริ่มทำให้เจ้าชายองค์หนึ่งขัดแย้งกับอีกองค์หนึ่ง ภายในเวลา ๓ ปีเท่านั้นพราหมณ์ก็ประสบความสำเร็จในการสร้างความเข้าใจผิดในหมู่เจ้าลิจฉวี การขัดแย้ง

มีมากจนกระทั่งเจ้าชายแต่ละองค์ไม่อยากจะมองหน้ากัน แล้วพราหมณ์ก็แอบส่งข่าวลับไปถึงพระเจ้าอชาตศัตรู พระเจ้าอชาตศัตรูจึงนำกองทัพบุกเข้าแคว้นวัชชี เนื่องจากเจ้าชายแต่ละองค์เข้าใจผิดคิดว่าเจ้าชายองค์อื่นๆ กล่าวหาว่าตนเป็นคนชั่วลาด จึงไม่ยอมออกไปรบ ต่างก็พูดว่าใครกล้าหาญก็ออกไปรบเอง เมื่อไม่มีใครยอมออกไปต่อสู้กับศัตรูผู้รุกราน พระเจ้าอชาตศัตรูจึงบุกเข้ายึดแคว้นวัชชีไว้ได้อย่างง่ายดาย เรื่องนี้เป็นบทเรียนอย่างดีเกี่ยวกับการพุดุญแจให้แตกแยก ดังนั้น เทพเหวมตะจึงถามเทพสาตาคิระว่า พระบรมครูของท่านทรงละเว้นจากการพุดส่อเสียดจริงหรือ

คำถามที่ ๔ คือ พระบรมครูของท่านทรงละเว้นจากคำเพ้อเจ้อจริงหรือ คำเพ้อเจ้อเป็นคำพูดที่ไม่มีแก่นสารสาระ คำพูดเช่นนั้นรวมไปถึงนิยายในปัจจุบันและนิทานปรัมปราที่เล่ากันต่อมา ซึ่งไม่มีคุณค่าทางศีลธรรมและข้อความที่มีประโยชน์เพื่อชีวิตและจิตวิญญาณที่ดีของประชาชน นิทานหรือนิยายเหล่านั้นเขียนขึ้นเพื่อให้อ่านสนุกสรวลเริงรมย์ มีแต่เรื่องเล่าต่างๆ และคำพรรณนาเพียงเพื่อการอ่านให้สนุกเท่านั้น เทพเหวมตะจึงถามสหายสาตาคิระว่า พระบรมครูของท่านไม่ตรัสคำพูดไร้สาระที่ไม่เกี่ยวกับประโยชน์ในโลกนี้และประโยชน์ในสังสารวัฏเช่นนั้นหรือ

คำตอบที่ ๓

ของเทพสาตาคิระ

มุสา จ โส น ภณติ

อโถ น ชีณพยุปปโก

อโถ เวฏติยํ นาห

มนตา อตถํ ส ภาสติ.^{๕๖}

“พระโคตมไม่ตรัสคำเท็จ มีพระวาจาไม่หยาบคาย ไม่ตรัสคำ
ส่อเสียด ไม่ตรัสคำเพ้อเจ้อ พระองค์ทรงพิจารณาด้วยปัญญาแล้วตรัส
คำที่เป็นประโยชน์อย่างเดียว”

เทพสาตาคิระตอบว่า สหายเหมวตะ พระโคตมทรงเว้นจาก
การพูดเท็จ ที่จริงแล้วการที่พระองค์ไม่ตรัสคำเท็จนี้มิได้มีเมื่อได้บรรลุ
ธรรมเป็นพระพุทธเจ้าเท่านั้น แต่มีมานับตั้งแต่เวลาที่พระองค์ยังทรงเป็น
พระโพธิสัตว์ที่ได้รับพยากรณ์แล้ว ถ้าหากว่าเป็นบาปอย่างอื่น เช่น การ
ฆ่าสัตว์ พระองค์อาจกระทำบ้างในชาติที่เกิดเป็นนายพรานหรือสัตว์
กินเนื้อ แต่ทรงงดเว้นจากการพูดเท็จด้วยการรักษาสัจวาจาอยู่เสมอ^{๕๗}
เหตุที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะคนพูดเท็จไม่รักษาสัจจะย่อมอาจทำบาป
ทุกอย่าง เพราะเขาจะพูดเท็จเมื่อถูกถามว่าทำจริงไหม ดังพระพุทธดำรัส
ว่า

เอก ธมม อติตสส

มุสาวาทิสส ชนฺดูโน

วิติณฺณปรโลกสส

นตฺถิ ปาปํ อการิยฺ.^{๕๙}

“คนที่ละเลยคุณธรรมข้อหนึ่ง [คือสังกะ] มักพูดเท็จ ไม่คำนึงถึงปรโลก ไม่มีความชั่วที่ไม่กล้าทำ”

การละเลยคุณธรรมข้อหนึ่ง หมายถึง การไม่สำรวม ไม่เคารพต่อคำสัตย์ บุคคลเช่นนั้นสามารถจะกระทำความผิดใดๆ ก็ได้เพื่อผลประโยชน์ส่วนตนของเขาเท่านั้น เขาไม่คำนึงถึงปรโลก ไม่สนใจกับสิ่งที่จะเกิดขึ้นกับเขาในโลกหน้าอีกด้วย บุคคลเช่นนั้นจะกระทำบาปทุกอย่าง ถ้าการกระทำนั้นๆ สามารถบันดาลผลประโยชน์ทางวัตถุแก่เขาได้ในชีวิตปัจจุบัน ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าการพูดเท็จจึงเป็นตัวนำของบาปทั้งหมด

ด้วยเหตุนี้ พระโพธิสัตว์จึงเว้นจากการพูดเท็จในทุกภพชาติของพระองค์เพราะมีโทษอันใหญ่หลวง การเว้นบาปชนิดนี้มีได้ด้วยสัมปัตต-วิริติและสมาทานวิริติ แต่ไม่ใช่ด้วยสมุจเฉทวิริติ เมื่อพระพุทธองค์ได้เป็นพระพุทธเจ้าแล้วจึงทรงละเว้นได้เด็ดขาดด้วยสมุจเฉทวิริติ นั่นคือการละเว้นด้วยอรหัตตมรรค

ขออธิบายต่อไปว่า พระโพธิสัตว์ทรงเว้นจากการพูดเท็จแม้ว่าจะมิได้สมาทานศีล พระองค์ก็ได้พูดเท็จ แต่ตรัสคำจริงเสมอ นั่นคือการละเว้นด้วยสัมปัตตวิริติ แต่ในขณะสมาทานศีลด้วยการกล่าวว่า มุสาวาทา เวรมณฺสิฯ ขาปํ สฺมาทียามิ (ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาบททั้งเจ็ดเว้นจากการพูดเท็จ) นับว่าเป็นการละเว้นจากการพูดเท็จด้วยสมาทานวิริติ

กรณีของการละเว้นการพูดเท็จเช่นนี้ด้วยวิริยทั้งสองอย่างนั้น ขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยต่างๆ เช่น อายุเพิ่มขึ้น มีชื่อเสียง กลัวคำตำหนิของคนอื่น หรือเกรงกลัวการกระทำความผิด เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ผู้ที่ได้บรรลุโสดาปัตติผลด้วยการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแล้ว ย่อมจะละเว้นการพูดเท็จได้อย่างเด็ดขาด การละเว้นเช่นนี้เป็นสมุจเฉทวิริย บุคคลนั้นย่อมไม่พูดเท็จตามธรรมชาติของเขา พระพุทธเจ้าทรงกำชับบาปนี้ตั้งแต่ได้บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว มิพักต้องกล่าวถึงการที่พระองค์ได้บรรลุอรหัตตผลแล้วตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า นอกจากนั้น พระพุทธองค์ตรัสไว้ในธรรมจักรว่าได้เจริญมรรคสังคยโดยบริบูรณ์แล้ว^{๖๐} ฉะนั้น เทพสาตาคิระจึงให้คำตอบที่อาจหาญต่อคำถามนี้ว่า พระบรมครูของเราทรงเว้นขาดบาปจากการพูดเท็จโดยสิ้นเชิงแล้ว

ถัดจากนั้น เทพสาตาคิระได้ตอบคำถามต่อไปว่า พระพุทธเจ้ายังทรงเว้นขาดการใช้ คำหยาบคายที่ไม่น่าฟังซึ่งเป็นคำดูต่ำหรือดูหมิ่นเหยียดหยามผู้อื่น นอกจากนั้น ทรงเว้นขาดคำพูดที่ทำลายความสมัคกระสมานสามัคคีของผู้อื่น การละเว้นเช่นนี้มีได้เกิดจากการคำนึงถึงชาติตระกูลเป็นต้น แต่เป็นไปตามธรรมชาติของพระองค์ที่กำจัดกิเลสได้โดยสิ้นเชิงด้วยอริยมรรคนั่นเอง

ในกรณีของพระอรหันต์นั้น มีอยู่ในหลายๆ กรณีที่มีการใช้ภาษาหยาบคาย เพราะท่านเหล่านั้นแม้จะกำจัดกิเลสได้แล้ว ก็ยังมีความเคยชินที่ทำเป็นประจำในช่วงที่มีกิเลสอยู่ จึงอาจพูดถ้อยคำที่ไม่สุภาพตามความเคยชินโดยมิได้ตั้งใจ ตัวอย่างเช่น ท่านปิลินทวัจฉะมักเรียก

ผู้อื่นว่า วสละ (เจ้าคนถ้อย) ตั้งแต่ครั้งเป็นพราหมณ์ในชาติที่ผ่านมาจนถึงชาติปัจจุบัน ท่านจึงไม่อาจละทิ้งความเคยชินนี้^{๖๑} แต่พระพุทธเจ้าทรงกำจัดกิเลสพร้อมทั้งความเคยชินที่มีมาแต่ภพก่อนๆ โดยสิ้นเชิง^{๖๒} จึงทรงหมดจดจากถ้อยคำที่หยาบคาย

เทพสาตาคิระตอบคำถามที่ ๔ ว่า พระองค์ทรงพิจารณาด้วยปัญญาแล้วตรัสคำที่เป็นประโยชน์อย่างเดียว หมายความว่า ทรงพิจารณาด้วยปัญญาแล้วตรัสสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อชีวิตทางโลกหรือทางธรรม พระองค์จึงทรงหมดจดจากคำพูดเหลวไหลไร้สาระ

คำพูดประกอบด้วยองค์ประกอบ ๔ อย่าง คือ (๑) การพูดคำจริง ไม่เป็นเท็จ (๒) การพูดคำสมัครสมานสามัคคี ไม่พูดส่อเสียด (๓) การพูดคำไพเราะ ไม่พูดคำหยาบ (๔) การพูดคำที่มีประโยชน์ทางโลกหรือทางธรรม ไม่พูดเพื่อเจ้อ องค์ประกอบทั้งสี่นี้นำมาใช้ในการสื่อสารกิจการทางโลก เช่นเดียวกับในกิจการทางศาสนา หากบุคคลได้รักษากฎเกณฑ์ทั้งสี่ประการนี้ได้ เขาสมควรได้รับการเรียกขานว่าเป็นผู้มีวาจาสะอาด และพระพุทธเจ้าก็ตรัสถ้อยคำที่มีองค์ประกอบทั้ง ๔ อย่างเหล่านี้อยู่เสมอ จึงมีพระวาจาหมดจดอย่างแท้จริง

ตรัสถ้อยคำ ๒ อย่างในถ้อยคำ ๖ อย่าง

คำพูดที่ใช้ในการสื่อสารกันของมนุษย์มี ๖ ประเภท ได้แก่ คำพูดประเภทที่ ๑ คือ คำพูดเท็จที่ไม่มีประโยชน์ และคนอื่นก็ไม่ชอบ เช่น การพูดถึงคนที่มีศีลบริสุทธิ์ว่าเป็นคนทุศีล การพูดเช่นนี้เป็นคำเท็จ ไม่มีประโยชน์ เพราะทำให้คนพูดทำบาปและทำให้คนได้ยินเชื่อถือนำมาความเคียดแค้นกับคนที่ถูกกล่าวหา อีกทั้งคนที่ถูกกล่าวหาวยังรู้สึกไม่ดีอีกด้วย เพราะเขาถูกกล่าวหาใส่ความอย่างผิดๆ คนดีมีศีลธรรมที่ทรงปัญญา ก็ไม่ชอบใจคำเช่นนั้น ฉะนั้นคำพูดที่มีองค์ประกอบ ๓ อย่าง คือ เป็นคำเท็จ ไม่มีประโยชน์ และไม่น่าชอบใจ จึงไม่เหมาะสม พระพุทธเจ้าไม่ตรัสคำพูดดังกล่าว

คำพูดประเภทที่ ๒ คือ คำพูดเท็จไม่มีประโยชน์ แต่มีคนชอบ คำพูดประเภทนี้มีทั้งนิทานปรัมปรา คำพูดที่ทำให้แตกความสามัคคี และคำสอนทางศาสนาที่ผิดๆ ที่จริงแล้ว นิทานปรัมปราหรือนิยายเป็นเรื่องราวที่แต่งขึ้น เรื่องเหล่านี้ไม่มีสาระใดๆ การอ่านเรื่องดังกล่าวไม่ก่อให้เกิดประโยชน์อันใดแก่ผู้อ่าน เพียงกระตุ้นกิเลสที่พลัดพลินเจริญใจ บางคราวก็เกิดโทษเมื่อได้อ่านเรื่องที่ชวนโกรธ หรือรู้สึกเสียใจเมื่ออ่านเรื่องที่เศร้า แต่คนจำนวนมากชอบนิทานหรือนิยายเหล่านี้

นอกจากนั้น การพูดส่อเสียดหรือการนินทาหลังก็เป็น การกล่าวหาใส่ความอย่างผิดๆ โดยมุ่งหมายเพื่อทำลายความเป็นมิตรและความกลมเกลียว การโฆษณาชวนเชื่อในปัจจุบันมีความเท็จมากมาย คำกล่าวร้ายเหล่านี้เป็นสาเหตุให้เกิดความเศร้าหมองแก่ผู้ฟัง แต่ผู้ฟังอาจจะรู้สึกว่า คำพูดดังกล่าวเป็นประโยชน์ต่อตนเองจึงชอบ

ในปัจจุบันการพุทธวิจารณ์ศาสนาอื่นมักไม่เป็นที่พอใจของคนในศาสนาอื่นๆ ผู้บรรยายจะขออ้างถึงข้อความบางตอนจากพระไตรปิฎก กล่าวคือ ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จอุบัติขึ้นในโลก ในยุคนั้นมีบางศาสนากล่าวว่า การฆ่าสัตว์เพื่อบูชายัญเป็นการล้างบาป และนำความเจริญมั่งคั่งมาให้ ครั้งหนึ่งแม้แต่พระเจ้าปเสนทิโกศลก็เคยเตรียมพิธีฆ่าสัตว์บูชายัญ พระองค์ทรงจัดสัตว์แต่ละประเภทๆ ละห้าร้อยตัว เช่น แมววัว วัว แพะ และแกะ เพื่อบูชาบวงสรวงทวยเทพ

ในขณะนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าตามคำแนะนำของพระนางมัลลิกาแล้วทูลถามเรื่องนี้ พระพุทธเจ้าตรัสว่า “เสียงพระเจ้าปเสนทิโกศลได้ยินในขณะสุบินนั้นมิได้เกี่ยวข้องกับพระองค์แต่อย่างใด” การฆ่าสัตว์บูชายัญนั้นเป็นบาปมหันต์ในกรณีตรงกันข้าม การปล่อยสัตว์เหล่านั้นให้มีชีวิตต่อไปและการให้ทานอื่นๆ เป็นบุญกุศลที่จะนำความสงบสุขมาสู่พระองค์” พระเจ้าปเสนทิโกศลจึงรับสั่งให้ปล่อยสัตว์บูชายัญเหล่านั้นไป ไม่ปรากฏว่ามีตรรกะอันใดที่ยอมรับได้ว่า การฆ่าสัตว์บูชายัญเป็นการทำบุญล้างบาป ทำให้ได้รับประโยชน์สุข นับเป็นเรื่องไม่สมเหตุสมผลที่จะทึกทักว่า ความทุกข์ของคนอื่นจะนำมาซึ่งความสุขแก่ตนเอง อย่างไรก็ดี ยังมีคนจำนวนมากที่ชอบการบูชายัญ

แม้ในสมัยพุทธกาล เจ้าลัทธิคนหนึ่งชื่อชิตเกสกัมพลกล่าวว่า “บุญบาปไม่มีจริง ผลของบุญบาปไม่มีจริง ภาพหน้าไม่มีจริง”^{๖๔} หากเราพิจารณาผลลัพธ์ของการทำความดีและความชั่ว ก็จะเห็นว่าการกล่าวเช่นนี้ไม่น่าเชื่อถือ ตามหลักพระพุทธศาสนาความเชื่อเช่นนี้เรียกว่า อุกฺเขตทิฏฐิ คือ ความเห็นผิดว่าโลกขาดสูญ ผู้เชื่อตามจะไม่ทำความดีใดๆ และจะไม่หลีกเลี่ยงการทำชั่วอีกด้วย ฉะนั้นจึงไม่มีคุณความดีใดๆ ในตัวเขาที่ควรได้รับการยกย่องชมเชย เมื่อเขาเสียชีวิตก็จะไปสู่โลกหน้าที่เขาได้ปฏิเสธไว้ เขาจึงไปสู่อบายภูมิและต้องทุกข์ทรมานอย่างมากมาย นี่คือชะตากรรมที่เขาจะได้รับตามคำสอนของพระพุทธเจ้า

ความเชื่อเช่นนั้นไม่มีประโยชน์ใดๆ แต่ก็ยังมีคนจำนวนมากหลงเชื่ออยู่ ฉะนั้น คำกล่าวที่ว่า บุญบาปไม่มีจริง ผลของบุญบาปไม่มีจริง ภาพหน้าไม่มีจริง จึงเป็นคำเท็จที่ไม่มีประโยชน์ แต่คนจำนวนมากชอบ นี่คือตัวอย่างของคำพูดประเภทที่สองที่มีองค์ประกอบ ๓ อย่าง คือ เป็นคำเท็จ ไม่มีประโยชน์ แต่มีคนชอบ พระพุทธเจ้าทรงเว้นขาดคำพูดเช่นนั้นเพราะไม่มีประโยชน์ใดๆ แม้ว่าจะเป็นที่ชื่นชอบของคนจำนวนมากก็ตาม

คำพูดประเภทที่ ๓ คือ คำจริงที่ไม่มีประโยชน์ และคนอื่นก็ไม่ชอบ ตัวอย่างเช่น คำพูดที่เรียกโจรว่าโจร เรียกคนโกงว่าคนโกง หรือคนตาบอดว่าโง่เขลา เป็นต้น ซึ่งเป็นคำพูดจริง แต่ไม่มีประโยชน์ คนที่เกี่ยวข้องไม่ชอบ พระพุทธเจ้าไม่ตรัสคำพูดประเภทนี้

หมวดสุดท้าย

คำพูดประเภทที่ ๔ คือ คำพูดที่เป็นจริงแต่ไม่มีประโยชน์ แม้ว่าคนส่วนมากชอบ ตัวอย่างเช่น คำพูดที่ได้ยินมาจากคนอื่นจริงๆ แล้วนำไปบอกคนอื่นเพื่อให้เขาแตกแยกกัน คำพูดเช่นนี้เป็นสาเหตุให้เกิดความเข้าใจผิดและความเสียใจของคนที่เกี่ยวข้อง แต่คนที่ได้ยินก็ยังชอบเพราะเขาประทับใจว่าผู้มาบอกนั้นช่วยให้เขาารู้สิ่งที่ผู้อื่นพูดถึงเขา คำพูดในลักษณะนี้ยังรวมถึงข่าวทั่วไปซึ่งเกี่ยวกับการเมือง ขโมย โจร นคร หมู่บ้าน เป็นต้น ข่าวเหล่านี้อาจเป็นความจริงและคนส่วนมากชอบฟังแต่ไม่มีประโยชน์ต่อภิกษุและผู้ปฏิบัติธรรม เพียงทำให้สมาธิปัญญาเสื่อมลงเท่านั้น บางถ้อยคำทางโลกียวิสัยอาจทำให้ศีลวิบัติได้อีกด้วย ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงไม่ตรัสถ้อยคำประเภทนี้เพราะไม่มีประโยชน์แม้จะเป็นความจริงก็ตาม

พระพุทธเจ้าตรัสถ้อยคำ ๒ ประเภท

คำพูดประเภที่ ๕ คือ คำพูดจริงมีประโยชน์ แต่บางคนไม่ชอบ คำพูดประเภที่นี้ได้แก่ คำตักเตือนซึ่งกล่าวว่า “ในชาติก่อนเธอได้กระทำความชั่วไว้มาก ในชาตินี้จึงต้องได้รับทุกข์ หากเธอไม่แก้ไขวิถีทางเสียใหม่แล้วยังทำความชั่วต่อไปอีก ก็เป็นเรื่องยากที่เธอจะช่วยให้ตัวเองปลอดภัยจากนรก” คำตักเตือนเช่นนี้กระทำด้วยความปรารถนาดีเพื่อความสุขของผู้ที่เกี่ยวข้อง แต่คนที่เกี่ยวข้องบางคนอาจไม่ชอบแม้จะเป็นคำพูดที่เป็นจริงก็ตาม แต่พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาด้วยปัญญาแล้วใช้วาจาเช่นนี้เพื่อประโยชน์ของคนฟัง

ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงตรัสถึงพระเทวทัตผู้ทำให้สงฆ์แตกแยกว่า “เทวทัตจะตกนรก ได้รับทุกข์ตลอดกัปหนึ่ง” เป็นต้น การพยากรณ์เช่นนี้ไม่เป็นที่ชอบใจของพรรคพวกพระเทวทัต แต่เป็นประโยชน์แก่คนอื่นเพื่อให้เห็นโทษของการทำสังฆเภทแล้วหลีกเลี่ยงจากกรรมดังกล่าว พระพุทธเจ้าตรัสคำพูดเช่นนี้ในโอกาสที่เหมาะสม เพราะพระองค์ทรงรู้ว่าเป็นความจริงและเป็นประโยชน์ต่อคนส่วนมาก แม้บางคนจะไม่ชอบก็ตาม

คำพูดประเภที่ ๖ คือ คำจริงที่เป็นประโยชน์ และมีคนชอบ เช่น คำสอนที่ว่าด้วยทาน ศีล และภavana เป็นต้น คำพูดเหล่านี้เป็นความ

จริง เป็นประโยชน์ ผู้มีปัญญาชอบฟัง ดังนั้นจึงทรงตรัสคำพูดประเภทนี้
ในโอกาสที่เหมาะสม จุดประสงค์หลักของพระพุทธองค์คือ การใช้คำพูด
ประเภทนี้

ในบรรดาคำพูด ๖ ประเภทดังกล่าว คำที่เป็นเท็จและไม่เป็น
ประโยชน์ แม้ว่าบางคนชอบหรือไม่ชอบก็ตาม พระพุทธองค์ไม่ตรัสคำ
เช่นนี้ นอกจากนั้น พระพุทธองค์ไม่ตรัสคำแม้จะเป็นจริง แต่ไม่เป็น
ประโยชน์ที่อาจมีคนชอบหรือไม่ชอบ ดังที่กล่าวมานี้พระพุทธองค์ไม่ตรัส
คำพูด ๔ ประเภทแรก แต่พระพุทธองค์ทรงเลือกโอกาสที่เหมาะสมเพื่อ
ตรัสคำพูดจริงและเป็นประโยชน์ แม้ว่าบางคนอาจชอบหรือไม่ชอบก็ตาม
ไม่ตรัสในเวลาที่ไม่เหมาะสม

การเลือกใช้คำพูดที่ถูกต้องเหมาะสมกับโอกาสเป็นเรื่องที่สำคัญ
อย่างหนึ่ง นับเป็นการไม่เหมาะสมที่จะกล่าวบางอย่างที่เป็นจริงและมี
ประโยชน์ในสถานที่จัดงานเฉลิมฉลอง เช่น ในพิธีแต่งงาน หรือพิธีบวช
สามเณร ซึ่งไม่เหมาะที่จะแสดงธรรมเรื่องการระลึกถึงความตาย หรือ
ธรรมที่ก่อให้เกิดความสลดใจ ในทำนองเดียวกัน นับเป็นเรื่องไม่เหมาะ
สมที่จะพูดถึงคำสอนว่าด้วยเรื่องมงคลในพิธีถวายทานในงานศพ เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป พระพุทธเจ้าตรัสพระวาจาที่เป็นคำจริงและมี
ประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่โดยพิจารณาโอกาสที่เหมาะสมด้วยปัญญาของ
พระองค์ ฉะนั้นเทพสาตาคิระจึงตอบว่า พระองค์ทรงพิจารณาด้วยปัญญา
แล้วตรัสคำที่เป็นประโยชน์อย่างเดียว

คุณธรรมของพระสุคต

พระผู้มีพระภาคมักตรัสพระวาทาที่ดั่งามอยู่เสมอ จึงประกอบ ด้วยคุณธรรมประการหนึ่งว่า สุคต (ผู้ตรัสดี) คำนี้มาจาก สุ (ดี) + คต (ตรัส) โดย คต ศัพท์มีศัพท์เดิมมาจาก คท ธาตุ (พูด) เปลี่ยน ท เป็น ต จึงมีรูปว่า สุคต ตามนัยนี้พระพุทธองค์ตรัสคำพูด ๒ ประเภท คือ คำพูด ที่เป็นคำจริง มีประโยชน์ มีคนชอบประเภทหนึ่ง และมีคนไม่ชอบอีก ประเภทหนึ่ง ทรงหลีกเลี่ยงจากคำพูด ๔ ประเภท คือ คำพูดเท็จที่ไม่มี ประโยชน์ มีคนชอบและไม่ชอบ และคำพูดจริงที่ไม่มีประโยชน์ มีคนชอบ และไม่ชอบ^{๒๕}

หลังจากเทพสาตาคิระได้ตอบคำถามเกี่ยวกับบวจิตุจริต ๔ อย่าง ของพระพุทธเจ้าแล้ว เทพเหมวตะได้ตั้งคำถามเกี่ยวกับบาปทางใจ (มโน ทุจริต) ดังนี้

คำถามที่ ๔ ของเทพเหมาตะ

กจจิ น รชชติ กาเมสุ

กจจิ จิตต์ อนาวิล

กจจิ โมห อติกนโต

กจจิ ธมเมสุ จกขมา.^{๖๖}

“พระโคตมไม่ทรงยินดีในกามทั้งหลายจริงหรือ พระหทัยของพระองค์ไม่ชุ่มมัวจริงหรือ พระองค์ทรงล่วงพ้นโมหะได้จริงหรือ พระองค์ทรงมีปัญญาจักขุในธรรมทั้งหลายจริงหรือ”

เทพเหมาตะถามว่า สหายสาตาศิระ พระบรมครูของท่านทรงหมดจดจากความยินดีพอใจในกามทั้งหลายจริงหรือ หมายความว่า ในบรรดาบาปทางใจ (มโนทุจริต) ๓ ประการ บาปประการแรก คือ อภิชฌา หมายถึง ความอยากได้ทรัพย์สินของผู้อื่นแล้ววางแผนที่จะทำให้เป้าหมายนั้นสัมฤทธิ์ผล เทพเหมาตะต้องการจะทราบว่า พระพุทธเจ้าทรงปลอดจากอภิชฌาจริงหรือ ตามปกติคนทั่วไปมักต้องการจะครอบครองสิ่งต่างๆ ที่ตนยินดีพอใจ ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ไม่เพียงแต่คนทั่วไปเท่านั้น แม้แต่พระพุทธเจ้าปลอมที่ประกาศตนว่าเป็นพระพุทธเจ้าก็ไม่ปลอดจากอภิชฌาดังกล่าว

ข้อความว่า “พระหทัยของพระองค์ไม่ชุ่มมัวจริงหรือ” หมายความว่า พระพุทธเจ้าทรงหมดจดจากความปองร้ายที่เป็นบาปทางใจ อย่างที่ ๒ จริงหรือ ความปองร้ายนั้นเป็นความปรารถนาจะให้คนที่ตนเกลียดชังเสียชีวิตหรือถูกทำลาย โดยทั่วไปบางคนอยากให้คนที่ตนไม่ชอบตายเร็วๆ บางคนยังปลั่งวาทจาพูดคำเช่นนั้นออกมาด้วยซ้ำ แม้พระพุทธเจ้าปลอมในยุคก่อนก็ไม่ปลอดจากความปองร้ายเช่นนี้ พวกเขาจึงสอนว่า “บุคคลสามารถฆ่าสัตว์ได้ไม่ต้องรับโทษ” เป็นต้น **แม้กระทั่งพระเจ้าผู้ลงโทษสัตว์ทั้งหลายให้ถึงตายก็อาจถือได้ว่าไม่ปลอดจากความปองร้าย** ความคิดทำลายคนอื่นให้พินาศหรือตายทำให้จิตชุ่มมัวไม่ใสสะอาด เทพเหวมตะต้องการจะทราบว่าพระพุทธเจ้าทรงมีพระหทัยใสสะอาดจริงหรือ จึงถามว่า พระบรมครูของท่านมีพระหทัยหมดจดไม่ชุ่มมัวจริงหรือ

ถัดจากนั้นเทพเหวมตะได้ตั้งคำถามต่อไปว่า พระพุทธเจ้าทรงล่วงพ้นโมหะจริงหรือ โดยหมายความว่า พระองค์ทรงล่วงพ้นไปจากมิจฉาทิฎฐิจริงหรือ เพราะมิจฉาทิฎฐิมักเกิดร่วมกับโมหะที่ไม่รู้สภาวะธรรมตามความเป็นจริง ดังนั้น คำถามนี้จึงเป็นการถามถึงการล่วงพ้นมิจฉาทิฎฐิอันเป็นหนึ่งในมโนทุจริต ๓

การตั้งคำถามว่าพระพุทธเจ้าทรงหมดจดจากมิจฉาทิฎฐิหรือไม่ ดูเหมือนเป็นความหยาบคายไม่เหมาะสมที่จะตั้งคำถามเช่นนี้กับพระพุทธเจ้า แต่ในสมัยนั้นมีเจ้าลัทธิเป็นอันมากอ้างตนว่าเป็นพระพุทธเจ้า คำถามจึงตรงประเด็นและเหมาะสม เพราะถามเพื่อเทียบเคียงกับพระพุทธเจ้าปลอมเหล่านั้น

มิจฉาทิฏฐิ ๓ ประการ

ในบรรดาพระพุทธรูปเจ้าปทุมเหล่านั้น **ปุณณาสก** สอนว่า “การฆ่าและการลักขโมยเป็นต้นไม่ใช่ความชั่ว แม้การให้ทานและการกระทำดีอื่นๆ ก็ไม่ใช่ความดี” ความเชื่อเช่นนี้เป็นการปฏิเสธกฎแห่งกรรมและผลกรรม จึงเรียกว่า อภิริยทิฏฐิ คือ ความเห็นผิดว่ากรรมไม่มี ความเห็นนี้ปฏิเสธกรรมที่เป็นเหตุไว้โดยตรง และถือว่าปฏิเสธผลของกรรมโดยอ้อมอีกด้วย

เจ้าลัทธินี้คนหนึ่งชื่อ **อิตถิสก** สอนว่า “ความดีและความชั่วไม่ให้ผลใดๆ ภาพหน้าไม่มีจริง” ความเชื่อเช่นนี้เรียกว่า นัตถิกทิฏฐิ คือ ความเห็นผิดว่าผลกรรมไม่มี ความเห็นนี้ปฏิเสธผลกรรมที่เป็นผลไว้โดยตรง และถือว่าปฏิเสธเหตุของกรรมโดยอ้อมอีกด้วย

เจ้าลัทธินี้ **มักขลิโคสาล** สอนว่า “เหล่าสัตว์ไม่มีสาเหตุของความทุกข์หรือทุกข์ เขาอยู่เป็นสุขหรือทุกข์โดยไม่มีเหตุปัจจัยแต่อย่างใด” ความเชื่อเรื่องไม่มีสาเหตุนี้เรียกว่า อเหตุกทิฏฐิ คือ ความเห็นผิดว่าไม่มีเหตุ จัดเป็นการปฏิเสธกรรมและผลกรรมทั้งสองอย่าง

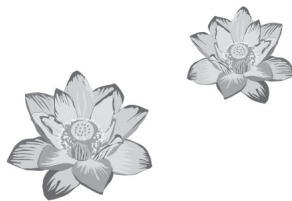
เจ้าลัทธินี้ **ปุฏฐกัจฉายณะ** สอนว่า “สรรพสัตว์ประกอบด้วยองค์ประกอบ ๗ อย่าง คือ ธาตุ ๔ ความทุกข์ ความสุข และชีวะ (วิญญาณ, อาตมัน)” ธาตุเหล่านี้คงอยู่ตลอดไปไม่วิบัติ ไม่มีใครทำลายได้ การ

กระทำดีหรือชั่วไม่เป็นผลกระทบกับองค์ประกอบดังกล่าว บาปหรือบุญจึงไม่มีความหมายใดๆ ทั้งสิ้น ความเห็นนี้จัดว่าปฏิเสธกรรมและผลกระทบเช่นเดียวกัน

พระพุทธเจ้าปลอมเหล่านี้แสดงธรรมที่เป็นมิจฉาทิฎฐิด้วยโมหะหรือวิชาที่ไม่รู้จริง แต่รู้สิ่งที่ไม่จริง ฉะนั้น คำถามของเทพเหมาตะว่า พระพุทธเจ้าทรงหมดจดจากมิจฉาทิฎฐิหรือไม่ จึงตรงประเด็นกับเหตุการณ์ในสมัยนั้น

เทพเหมาตะได้ถามคำถามเกี่ยวกับบาปทางกาย วาจา และใจ หรือทุจริต ๑๐ ทางทวารทั้งสามแล้ว จึงถามคำถามสุดท้ายว่า “พระองค์ทรงมีปัญญาจักขุในธรรมทั้งหลายจริงหรือ” เพื่อให้มั่นใจถึงความเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทั้งนี้เพราะพระปัจเจกพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลายก็อาจล่วงพ้นทุจริต ๑๐ ได้เช่นเดียวกัน

คำตอบที่ ๔ ของเทพสาตาคิระ

น โส ราชติ กาเมสุ
สพพโมหํ อติภกนโต

อโถ จิตตํ อนาวลိ
พทุโธ ธมเมสุ จกขมา.^{๖๗}

“พระโคตมไม่ทรงยินดีในกามทั้งหลาย พระหทัยของพระองค์ไม่ชุ่มมัว พระองค์ทรงล่วงพ้นโมหะทั้งปวงได้ พระองค์ตรัสรู้แล้ว ทรงมีปัญญาจักขุในธรรมทั้งหลาย”

ทรงปลอดจากความยินดีพอใจในกาม

นับตั้งแต่พระโพธิสัตว์ทรงออกผนวชเมื่อพระชนมายุ ๒๙ พรรษา พระองค์ทรงปลอดจากจิตที่โน้มไปสู่กามคุณอันเป็นโลกีย์วิสัย แม้กระทั่งเมื่อพระองค์ได้รับทุกข์ทรมานอย่างแสนสาหัสจากการบำเพ็ญทุกรกิริยา จิตของพระองค์ไม่เรียกร้องหวนกลับสู่ความรื่นเริงในราชสมบัติเมื่อครั้งอดีตอีก^{๖๘} มิจำเป็นต้องกล่าวถึงเรื่องที่พระองค์มีความอยากได้ต้องการครอบครองทรัพย์สินของผู้อื่นเลย และในขณะที่ได้บรรลุความเป็นพระสัพพัญญุนั้น พระองค์ทรงกำจัดตัณหาทุกอย่างด้วยอรหัตตมรรค อีกทั้งได้รับรองเรื่องนี้ไว้ในขณะแสดงปฐมเทศนาโดยตรัสว่าพระองค์ได้กำจัดสมุทัยแล้ว^{๖๙}

เหมาตสูตร

คำตอบที่ ๒ ในคานานี้ คือ “พระหทัยของพระองค์ไม่ชุ่มมัว” หมายความว่า จิตของพระพุทธเจ้านั้นเต็มเปี่ยมด้วยเมตตาต่อสรรพสัตว์ ไม่มีเวลาที่จะคิดร้ายโกรธเคืองผู้อื่น ในขณะที่โจรองคุลิมาลใช้มือถือดาบวิ่งไล่กวตพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์มีจิตที่สะอาดหมดจด เต็มไปด้วยเมตตาและกรุณาต่อโจรที่วิ่งไล่กวตพระองค์ และในขณะที่ช่างนาฬาคิริพุ่งเข้าจะทำร้ายพระพุทธเจ้า พระองค์ก็ทรงมีจิตผ่องใสด้วยเมตตาเช่นกัน เช่นเดียวกับที่พระเวทตกถึงก้อนหินใหญ่ลงมาใส่ พระองค์ก็มีจิตผ่องใสด้วยเมตตากรุณา จะเห็นได้ว่า แม้กระทั่งในโอกาสอันวิกฤตเช่นนี้ จิตของพระองค์ก็ยังหมดจดสะอาดปราศจากโทสะ จึงไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงเวลาอื่นจากนี้เลย พระพุทธองค์ทรงกำจัดโทสะโดยสิ้นเชิงด้วยอนาคามิรรคก่อน แล้วกำจัดความเคยชินที่เกี่ยวกับโทสะด้วยอรหัตตมรรค ดังนั้น พระองค์จึงมีจิตผ่องใสอยู่เสมอ ด้วยเหตุนี้ เทพสาตาคิริระจึงรับรองเรื่องนี้ว่า “พระหทัยของพระองค์ไม่ชุ่มมัว”

จิตของพระพุทธเจ้ายังปลอดจากโมหะอีกด้วย

เทพสาตาคิระตอบคำถามที่ ๓ ว่า “พระองค์ทรงล่วงพ้นโมหะทั้งปวงได้” หมายความว่า สิ่งที่เทพเหมาตะมุ่งถามคือพระพุทธเจ้าทรงล่วงพ้นมิจฉาทิฏฐิที่มีโมหะเป็นสาเหตุจริงหรือ แต่คำตอบของเทพสาตาคิระครอบคลุมเนื้อหามากกว่านั้นโดยกล่าวว่า พระพุทธองค์ไม่เพียงล่วงพ้นโมหะที่เป็นเหตุทำให้เกิดมิจฉาทิฏฐิ แต่ยังล่วงพ้นโมหะทุกอย่างอีกด้วย

ทรงปลอดจากมิจฉาทิฏฐิตั้งแต่ได้รับพุทธทำนาย

นับตั้งแต่พระโพธิสัตว์ได้รับพุทธทำนายจากพระพุทธเจ้าที่ปิงกร พระองค์ก่อนว่าจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้านั้น พระองค์ทรงหมดจดจากความเห็นผิดที่ปฏิเสธกฎแห่งกรรมคือสัสสตทิฏฐิและอุจเฉททิฏฐิ เมื่อพระองค์ใกล้จะตรัสรู้พระสัพพัญญุตญาณ ได้กำจัดมิจฉาทิฏฐิทั้งหมดด้วยโสคาปัตติมรรค อีกทั้งกำจัดกิเลสทุกอย่างที่มีโมหะเป็นตัวนำและความเคยชินด้วยอหัตตมรรค ดังนั้น พระองค์จึงไม่เพียงหมดจดจากมิจฉาทิฏฐิเท่านั้น แต่ยังหมดจดจากกิเลสทั้งปวง นอกจากนั้น พระองค์ยังทรงแสดงธรรมแนะนำให้สาวกปฏิบัติเพื่อให้หมดจดจากกิเลสมีมิจฉาทิฏฐิเป็นต้นอีกด้วย ในสังยุตตนิกายได้ตรัสถึงสาเหตุของการเกิดมิจฉาทิฏฐิแห่งเจ้าลัทธิมีปุณณกัสสปะเป็นต้นแล้วทรงแนะนำว่าไม่ควรเชื่อความเห็นผิดเช่นนั้นโดยตรัสว่า

“ความเห็นผิดอาศัยอะไรเกิดขึ้น อาศัยรูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณเกิดขึ้น ถ้าบุคคลเข้าใจรูปว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เข้าใจเวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มิฉะพริตฐิฏฐิตังกล่าวย่อมเกิดขึ้นไม่ได้”^{๗๐}

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบความเห็นผิดของเจ้าลัทธิมักขลิโคสาลว่าเหมือนเหตักปลา และทรงแนะนำให้สาวกของพระองค์ปฏิเสธความเห็นผิดเหล่านั้น ขอกล่าวถึงความเห็นข้างต้นว่า “เหล่าสัตว์ไม่มีเหตุที่ทำให้เกิดสุขหรือทุกข์ ไม่มีใครทำให้ตนเป็นสุขได้ เหล่าสัตว์เป็นสุขหรือทุกข์ตามที่ได้ถูกกำหนดไว้แล้ว ต้องเวียนตายเวียนเกิดในภพชั้นสูงบ้างชั้นต่ำบ้างตามที่ได้ถูกกำหนดไว้แล้วเช่นเดียวกัน คนชั่วมิได้เวียนตายเวียนเกิดนานหรือได้รับทุกข์มากกว่าคนดี คนดีมีปัญญาก็มิได้เวียนตายเวียนเกิดสั้นหรือได้รับสุขน้อยกว่าคนชั่ว ทุกคนได้รับสุขทุกข์ที่แน่นอนเหมือนถูกดวงด้วยตาซึ่ง ทั้งคนชั่วและคนดีต้องเวียนตายเวียนเกิดแล้วจบลงตามที่ถูกกำหนดไว้เหมือนม้วนด้ายที่กลิ้งไปสุดแล้วหยุดเมื่อด้ายคลายออก คนดีทำให้สังสารวัฏสั้นลงไม่ได้ คนชั่วทำให้สังสารวัฏยาวขึ้นไม่ได้”

เหมือนทฤษฎีว่าคนตายกลับมาเกิดเป็นคนอีก

แนวคิดข้างต้นเกี่ยวกับการกำหนดของโชคชะตาที่ยืนยันว่า ทุกคนที่มีชีวิตอยู่ในสังสารวัฏไม่จำเป็นต้องทำความเพียรใดๆ เพื่อให้ชีวิตดีขึ้น น่าจะเหมาะสมกับคนเกียจคร้านไม่เอาถ่าน และยังเหมาะสมกับคนที่อยากทำชั่ว แล้วยังดูเหมือนสอดคล้องกับความเชื่อผิดๆ ในประเทศพม่าที่ชักชวนกันเมื่อเร็วๆ นี้ว่า “คนตายกลับมาเกิดเป็นคนอีก” โดยเชื่อว่ามนุษย์ได้เข้าถึงสภาวะของมนุษย์แล้ว เขาจะไม่ตกชั้นหลังจากการตายของเขา เพราะจะค่อยๆ สุกงอมไปสู่ความหลุดพ้นได้เอง

พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบความเห็นของมักขลิโคศาลว่าเหมือนแหดักปลา แต่เป็นแหดักคน เพราะคนที่เข้าไปในแหของความเชื่อแล้วก็จะออกมาไม่ได้ จึงต้องตายอยู่ในแหนั้นเหมือนปลาที่ติดร่างแห พระพุทธเจ้าทรงหมายถึงบุคคลที่ขึ้นชอบความเชื่อนี้จะไม่พยายามทำความดีใดๆ ทำให้พวกเขาไม่สามารถไปสู่สุคติภูมิและนิพพานได้ พวกเขาจึงต้องไปเกิดในอบายภูมิเท่านั้น เพราะไม่ได้สั่งสมความดีไว้เลย

ผู้บรรยายได้อินมาว่า ครูบางคนสอนว่า การได้ฟังสิ่งที่เขาพร่ำสอนก็เพียงพอแล้ว ไม่จำเป็นต้องปฏิบัติกรรมฐานอีก ครูพวกนี้ก็เปรียบได้กับแหดักคนเช่นเดียวกัน นอกจากนั้น ไม่เพียงความเห็นของมักขลิโคศาลเท่านั้นที่เหมือนแหดักคน แม้ความเห็นของปุณณกัสสปะ

และอชิตเกสกัมพลก็เหมือนแหดักคนเช่นกัน เพราะปฏิสัธธรรมและผลกรรม ส่งผลให้ไม่อาจไปสู่สุคติภูมิและพระนิพพานได้

ความเห็นผิดเกิดขึ้นตั้งแต่เมื่อไร

ความเห็นผิดที่ปฏิสัธธรรมและผลกรรมนี้เริ่มเกิดขึ้นในเวลาที่มีมนุษย์มีอายุขัยหนึ่งพันปี ดังที่ปรากฏในจักรกวัตติสูตร^{๗๑} อาจเป็นไปได้ว่าในช่วงที่มีมนุษย์มีอายุขัยหนึ่งพันปีขึ้นไป มนุษย์มีความโลภโกรธหลงน้อย ดังนั้นพวกเขาจึงไม่มีความเห็นผิดเช่นนี้ แต่ถัดจากนั้นมาความโลภเป็นต้นเพิ่มมากขึ้น คนจึงเริ่มหลงเชื่อความเห็นผิดเหล่านั้น อย่างไรก็ตามในสมัยพุทธกาลที่อายุขัยของมนุษย์ลดลงเหลือหนึ่งร้อยปี ความเห็นผิดว่ากรรมและผลกรรมไม่มีจริง ภพหน้าไม่มีจริง ไม่ได้รับความนิยมมากนัก

แต่ปัจจุบันความเสื่อมทางศีลธรรมค่อยๆ เพิ่มขึ้น ความเห็นผิดเริ่มงอกงามขึ้นอีก ตามจักรกวัตติสูตรกล่าวว่า ในเวลาที่อายุขัยของมนุษย์ลดลงเหลือเพียงสิบปี ศีลธรรมจะจางหายไป มนุษย์จะไม่รู้จักคำว่าบุญบาป^{๗๒} คนในสมัยนั้นคงจะสนใจความเห็นผิดที่กล่าวมาแล้วมากขึ้น เพราะความโลภของคนเพิ่มขึ้น แม้ในปัจจุบันนี้บางคนเห็นว่า ถ้าใครหลีกเลี่ยงการทำชั่ว ก็อาจทำให้ไม่บรรลุเป้าหมายตามที่มุ่งหวังไว้ หรือถ้าใครทำความดี ก็อาจทำให้งานเสียหาย ความเข้าใจเช่นนี้ทำให้พอใจความเชื่อผิดๆ ที่ว่าบุญบาปไม่มีจริงนั่นเอง

ปลอดจากโมหะทั้งปวง

ความเห็นผิดว่ากรรมและผลกรรมไม่มีจริง เกิดจากโมหะที่ไม่รู้ว่าเหตุและผลเกี่ยวเนื่องกันอยู่ พระพุทธเจ้าทรงเข้าใจเรื่องนี้ด้วยพระองค์เอง และสอนให้คนอื่นเข้าใจอย่างถูกต้อง สาวกที่ปฏิบัติตามคำชี้แนะของพระพุทธเจ้าย่อมเข้าใจแจ่มแจ้งถึงความสัมพันธ์กันระหว่างเหตุกับผล จึงพ้นไปจากความเห็นผิดดังกล่าว ส่งผลให้ความเห็นชอบ (สัมมาทิฐิ) เกิดขึ้นอย่างมั่นคงว่า กรรมในอดีตชาติส่งผลให้เกิดในชาติปัจจุบัน และภพหน้าย่อมเกิดขึ้นด้วยแรงกรรมเมื่อต้นเหตุยังไม่ถูกกำจัดไป มีเพียงกรรมและผลกรรมที่ดำเนินต่อไปตามเหตุปัจจัย

พระพุทธเจ้าทรงหมดจดจากมิจฉาทิฐิอย่างแน่นอน เพราะตรัสรู้ธรรมทั้งปวงที่ประกอบด้วยเหตุและผล แต่เทพสาตาคริระเปรียบเทียบกับพระพุทธองค์กับศาสดาปลอมเจ้าลัทธิในสมัยนั้น จึงตอบว่าพระโคตมไม่เพียงล่องพ้นโมหะที่เป็นเหตุทำให้เกิดมิจฉาทิฐิ แต่ยังล่องพ้นโมหะทั้งปวงอีกด้วย

มีปัญญาจักขุ

เทพสาตาคิระตอบคำถามที่ ๔ ว่า พระบรมครูของเราทรงมี
ปัญญาจักขุในธรรมทั้งหลายจริง จักขุทางพระพุทธศาสนามี ๕ ประเภท^{๗๓}
ดังนี้

๑. มังสจักขุ	ตาเนื้อทั่วไป
๒. ทิพยจักขุ	ตาทิพย์
๓. ปัญญาจักขุ	จักขุแห่งปัญญา
๔. สมันตจักขุ	จักขุที่เห็นทุกอย่างได้แจ่มแจ้ง
๕. พุทธจักขุ	จักขุของพระพุทธเจ้า

มังสจักขุของพระพุทธเจ้าสดใสมาก สามารถมองเห็นโดยรอบ
ในระยะ ๑ โยชน์

ทิพยจักขุของพระพุทธเจ้าสามารถเห็นรูปร่างของวัตถุทุกอย่าง
ไม่ว่าใหญ่หรือ เล็ก ไกล หรือใกล้ สามารถเห็นสวรรค์และพรหมโลกชั้น
บน หรือนรก เปรต และอสุรกายชั้นล่าง อีกทั้งมองออกไปได้ไกลถึง
จักรวาลอื่น ตาทิพย์นี้สามารถเห็นสิ่งต่างๆ ได้ทุกอย่างตามที่ต้องการ
ไม่มีสิ่งใดที่ไม่อาจมองเห็นได้ และยังเห็นภพภูมิที่อยู่ของสัตว์ที่ตายแล้ว
ไปเกิดตามกรรมได้ด้วย พระพุทธเจ้าทรงบรรลุจักขุประเภทนี้ในยาม
เที่ยงคืนของวันที่พระองค์ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ในขณะนั้น

พระองค์ทรงเห็นเหล่าสัตว์ที่กำลังตายหรือกำลังเกิดตามกรรม ทรงเห็น
สวรรค์และพรหมโลกที่อยู่อย่างสุขสบาย อีกทั้งทรงเห็นสัตว์นรก เปต
และอสุรกายที่กำลังได้รับทุกข์ทรมานอยู่ มิจำเป็นต้องกล่าวถึงการมอง
เห็นโลกมนุษย์และสัตว์ดิรัจฉานเลย

ปัญญาจักขุก็คือวิปัสสนาญาณ มรรคญาณ และปัจจเวกขณ
ญาณ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมรรคญาณ ๔ ประเภทเรียกว่าปัญญาจักขุ
ในบางแห่งเรียกว่า ธรรมจักขุ ซึ่งในพระสูตรหลายแห่งระบุถึงโสดาปัตติ
มรรคญาณว่าเป็นธรรมจักขุ^{๗๔} ในพรัหมายสูตรระบุถึงมรรคญาณขั้นสูง
๓ ประเภท^{๗๕} ในจุฬาราลูโรวาทสูตรระบุถึงมรรคญาณและผลญาณ
ทั้ง ๔^{๗๖} ส่วนในธัมมจักกัปปวัตตนสูตรระบุถึงโสดาปัตติมรรคญาณเป็น
หลัก^{๗๗} พระพุทธองค์ทรงเพียบพร้อมด้วยปัญญาจักขุดังกล่าวตามข้อ
ความในธัมมจักกัปปวัตตนสูตรว่า จกขุ อุกพาติ (ดวงตาเห็นธรรมได้เกิด
แล้ว)

สมันตจักขุ คือ พระสัพพัญญุตญาณที่รู้เห็นธรรมทุกอย่าง
พระพุทธเจ้าทรงประกาศไว้ในปฐมเทศนาว่าพระองค์ได้รับจักขุประเภท
นี้ด้วยการปฏิญาณความเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของพระองค์^{๗๘}

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ตราบที่ปัญญาารู้เห็นตามความเป็นจริงที่มี
รอบ ๓ มีอาการ ๑๒ อย่างนี้ในอริยสัจสี่ได้หมดจดแก่ตถาคต ดูก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย ตถาคตได้ปฏิญาณว่าเป็นผู้ตรัสรู้อนตรสัมมาสัมโพธิญาณอัน
ยอดเยี่ยมในโลก ที่มีเทวดา มาร และพรหม ในเหล่าสัตว์มีสมณะ
พราหมณ์ พร้อมด้วยเทวดาและมนุษย์

เหมาตุสูตร

พุทธจักขุ คือ อินทรีย์ปโรปริยัตตญาณและอาสยานุสยญาณ อินทรีย์ปโรปริยัตตญาณเป็นปัญญารู้เห็นความยิ่งหรือหย่อนแห่งอินทรีย์ ๕ มีสัทธินทรีย์เป็นต้นของเหล่าสัตว์ ผู้ที่มีศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญาแก่กล้าแล้ว พอได้ฟังธรรมอันเหมาะสมก็อาจได้บรรลุมรรคผลทันที ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงใช้พระญาณนี้ตรวจดูเหล่าสัตว์ที่ควรได้บรรลุธรรม แต่ถ้าอินทรีย์เหล่านั้นของบางคนยังไม่แก่กล้า พระพุทธองค์ก็ยังไม่แสดงธรรมโปรด ทรงรอคอยโอกาสที่เหมาะสมเพื่อให้อินทรีย์แก่กล้าก่อน บางคราวอาจรอนานนับปีหรือนับเดือน บางคราวอาจรอนานนับวันหรือนับชั่วโมงก็ได้ บางคราวอาจรอนานนับนาที่เท่านั้น ดังตัวอย่างที่จะยกมาอ้างถึงดังต่อไปนี้

เรื่องพาหิยทารุจีริยะ

ในสมัยพุทธกาลมีบุคคลหนึ่งชื่อว่า พาหิยะทารุจีริยะ (นายพาหิยะ ผู้นุ่งผ้าเปลือกไม้) ออกจากท่าเรือสุปпарกะในแคว้นอปรันตะทางฝั่ง ทะเลตะวันตกของอินเดีย มายังวัดพระเชตวัน เมืองสาวัตถี ซึ่งห่างกันถึง ๑๒๐ โยชน์ เขามาถึงวัดในขณะที่พระพุทเจ้าเสด็จออกบิณฑบาตในเมือง ครั้นทราบว่พระพุทเจ้าเสด็จออกไปบิณฑบาตก็ตามเข้าไปในเมืองเพื่อเฝ้าพระพุทเจ้า เมื่อพบแล้วได้ถวายอภิวาทโดยเคารพแล้ว ขอร้องให้แสดงธรรม แต่พระพุทเจ้าทรงเห็นว่าเขายังมีอินทรีย์ไม่แก่กล้า จึงตรัสว่าเวลานี้ไม่เหมาะสม พอเขาทูลขอเป็นครั้งที่สอง พระองค์ก็ทรงปฏิเสธอีก เมื่อเขาทูลขอเป็นครั้งที่สามทรงเห็นว่า อินทรีย์ของเขา แก่กล้าแล้วจึงทรงสอนหลักธรรมดังนี้

“เมื่อเห็นจงเพียงแต่เห็น เมื่อได้ยินจงเพียงแต่ได้ยิน เมื่อรู้จงเพียงแต่รู้ เมื่อคิดจงเพียงแต่คิด เมื่อเป็นเช่นนั้น เธอย่อมไม่เป็นไปร่วมกับ สภาวะเห็นเป็นต้นนั้น และมีได้ยึดติดสภาวะเห็นเป็นต้นนั้น เมื่อมิได้ยึดติดเช่นนั้น เธอจึงไม่มีในโลกนี้ ไม่มีในโลกอื่น ไม่มีในโลกทั้งสอง ความไม่มีนี้เป็นความสิ้นสุดของทุกข์”^{๗๑}

ท่านพาหิยะฟังพระเทศนาอยู่ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์หลังจากรู้แจ้งมรรค ๔ และผล ๔ แล้ว นี่คืตัวอย่างการรอนานับนานาที่เท่านั้น

อาสยานุสยญาณ

อาสยานุสยญาณ หมายถึง ปัญญาที่ยังเห็นความน้อมใจชอบ อยู่เสมอที่เรียกว่า อาสยะ และกิเลสนอนเนื่องที่เรียกว่า อนุสัย ความ น้อมใจชอบนั้นเป็นธรรมชาติเคยชินของจิตที่สั่งสมมาเป็นเวลาช้านาน แบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คือ ทิฏฐิ และปัญญา กล่าวคือ ผู้ที่รีนรมย์ใน วัฏสงสารมักมีใจน้อมไปในทิฏฐิ ซึ่งอาจเป็นสัสสตทิฏฐิหรืออุจเฉททิฏฐิ คนที่มีใจน้อมไปในสัสสตทิฏฐิมักชอบสัสสตทิฏฐิเท่านั้น ไม่ชอบอุจเฉท ทิฏฐิ เขาเข้าใจว่า เมื่อเหล่าสัตว์เสียชีวิตแล้ววิญญาณก็ยังคงอยู่ไม่พินาศ ไปในกาลใดๆ ส่วนคนที่มีใจน้อมไปในอุจเฉททิฏฐิมักชอบอุจเฉททิฏฐิ เท่านั้น ไม่ชอบสัสสตทิฏฐิ เขาเข้าใจว่า เมื่อเหล่าสัตว์เสียชีวิตแล้ว วิญญาณย่อมดับไปสูญไปไม่เกิดอีก

แม้พวกเขาอาจเปลี่ยนแปลงด้วยเหตุผลบางอย่าง ต่อมาก็มักหัน มาชอบทิฏฐิที่เคยชอบมาก่อน พวกเขาคล้ายกับสุนัขที่เหี่ยวไปทั้งวัน พอ ตกเย็นก็จะกลับมานอนที่เดิม พระพุทธเจ้าทรงรู้ด้วยอาสยานุสยญาณว่า คนแต่ละคนมีแนวโน้มไปในความเชื่อทางสัสสตทิฏฐิหรือไม่ก็อุจเฉททิฏฐิ พระองค์จึงทรงสอนไปตามนั้น เพื่อให้เขารู้แจ้งคุณวิเศษคือมรรคผล โดยเร็ว

บางคนที่ต้องการหลุดพ้นจากบ่วงแห่งสังสารวัฏและบรรลุนิพพานมักมีใจโน้มไปในวิปัสสนาญาณและมรรคญาณ ผู้ที่เจริญวิปัสสนาอยู่เสมอมักเข้าใจผิดและยึดมั่นสิ่งที่เห็น ได้ยิน ฯลฯ ว่าเที่ยง เป็นสุข เป็นอิตตา ในขณะที่ยังไม่ได้บรรลุมรรคญาณ ต่อเมื่อฟังธรรมของพระพุทธเจ้าแล้วจึงเข้าใจอย่างถูกต้องว่าสิ่งเหล่านั้นไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน กรณีนี้เกิดขึ้นได้กับผู้ที่เคยเจริญวิปัสสนาเป็นอย่างดีมาแล้วแต่หลงลืมสติมิได้ปฏิบัติธรรม เขาอาจเป็นเหมือนคนทั่วไปที่ไม่ได้ปฏิบัติธรรม แต่เมื่อมีสติกลับมาปฏิบัติธรรมใหม่ ก็จะรู้เห็นไตรลักษณ์ได้อีก นี่คือตัวอย่างของคนที่มีใจโน้มไปในวิปัสสนา ซึ่งเหมือนกับการกลับสู่เรือนของตัวเองอีกครั้งหนึ่ง

นอกจากนั้น โสดาบันและสกทาคามียังไม่หมดจากกามราคะและพยาบาทโดยสิ้นเชิง ท่านเหล่านั้นอาจกล้าเข้าไปสู่อารมณ์ดังกล่าวได้ในบางครั้งเมื่อออกจากการปฏิบัติกรรมฐาน ทำให้เข้าใจผิดสิ่งที่เห็น ได้ยิน ฯลฯ ว่าเป็นสุขและดีงาม แล้วเกิดราคะหรือโทสะตามสมควร แต่เมื่อเข้าสู่กรรมฐานอีก ท่านก็จะกลับเข้าสู่การรู้แจ้งเห็นจริงถึงสัจธรรมอีกครั้งหนึ่งว่าสิ่งเหล่านั้นไม่เที่ยง ไม่ใช่ตัวตน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นทุกข์และไม่ดีงาม นี่คือลักษณะของการกลับไปสู่ความรู้แจ้งที่สำเร็จในขณะที่เกิดมรรคญาณมาก่อน นับเป็นการกลับสู่เรือนของตนเองคือมรรคญาณ ในเรื่องนี้ได้หมายความว่ามรรคญาณเกิดขึ้นอีกครั้งหนึ่งในทุกขณะที่เจริญกรรมฐาน แต่หมายความว่าความรู้แจ้งที่สำเร็จในขณะที่เกิดมรรคญาณมาก่อน คำอธิบายนี้สอดคล้องกับข้อความในคัมภีร์อรรถกถาของ

ญาณวิภังค์ที่กล่าวโดยย่อว่า ยถาภูตญาณ (ปัญญาเห็นตามความเป็นจริง) ก็คือมรรคญาณนั่นเอง^{๑๐}

อนุสัย คือ กิเลสที่นอนเนื่องในกระแสนิจิต^{๑๑} แบ่งออกเป็น ๗ ประเภท คือ กามราคะ (ความยินดีพอใจในกามคุณ ๕) ภวราคะ (ความยินดีพอใจในภพ) ปฏิฆะ (ความโกรธหรือความมุ่งร้าย) มานะ (ความถือดี) ทิฏฐิ (ความเห็นผิด) วิจิกิจฉา (ความสงสัย) และอวิชชา (ความหลงไม่รู้จริง) พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาเห็นจิตของแต่ละบุคคลว่าเป็นคนที่มีราคะมาก หรือมีทิฏฐิมาก แล้วจึงให้คำสอนที่เหมาะสมกับเขา ดังนั้น ผู้ที่มีโอกาสฟังพระเทศนาของพระองค์จึงบรรลุธรรมได้เร็ว

ปัญญาทั้งสองชนิดที่เรียกว่า อินทรีย์ปโรปริยัตตญาณและอาสยานุสยญาณ เรียกรวมกันว่า พุทธจักขุ^{๑๒} ปัญญาเหล่านี้มีเฉพาะในพระพุทธเจ้าเท่านั้น ไม่มีในพระอรหันต์รูปอื่น แม้แต่ท่านพระสารีบุตรก็ไม่สามารถรู้ถึงความยิ่งหย่อนของอินทรีย์ในปัจเจกบุคคลแล้วให้คำสอนที่เหมาะสมได้

ครั้งหนึ่ง ท่านพระสารีบุตรสอนศิษย์ภิกษुरुูปหนึ่งให้ฝึกอสุภกรรมฐาน และขอให้ศิษย์คนนั้นฝึกปฏิบัติตลอดพรรษา ภิกษุนั้นแม้ปฏิบัติธรรมตลอดพรรษาก็ไม่อาจประสบความสำเร็จได้ ดังนั้น ท่านพระสารีบุตรจึงพาศิษย์เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วทูลเรื่องดังกล่าว แล้วส่งมอบศิษย์รูปนั้นให้พระพุทธเจ้าสอนแทน ในขณะนั้นพระพุทธองค์ทรงพิจารณาหยั่งเห็นจิตของภิกษुरुูปนั้นแล้วจึงใช้ฤทธิ์เนรมิตดอกบัวทองขึ้นแล้วมอบให้โดยให้เพ่งสีแดงบริกรรมว่า สีแดงๆ (โลहितก โลहितก)

ภิกษุผู้นั้นปฏิบัติตามที่ได้รับคำแนะนำโดยเฟ่งตูดอกบัวทอง ท่าน
เกิดนิมิตในโลหิตกสิณ (กสิณสีแดง) และได้บรรลุฌาน ๔ ในขณะนั้น
พระพุทธเจ้าทรงเนรมิตให้ดอกบัวทองเหี่ยวเฉา และกลายเป็นสีดำคล้ำ
พอภิกษุผู้นั้นออกจากฌานแล้วพบเห็นว่าดอกบัวเปลี่ยนแปลงไป ก็เจริญ
วิปัสสนาโดยน้อมเข้าหาตนเองว่าแม้ร่างกายของเราก็จะผุพังเปลี่ยนแปลง
ไปเหมือนอย่างนี้ ลำดับนั้นพระพุทธเจ้าได้ปรากฏขึ้นต่อหน้าท่านแล้ว
แสดงพระธรรมเทศนา ท่านได้บรรลุอรหัตตผลในขณะกำลังฟังพระธรรม
เทศนาอยู่นั่นเอง^{๘๓}

ในเรื่องนี้ ภิกษุผู้นั้นเคยเกิดเป็นช่างทองมาตลอด ๕๐๐ ชาติ จึง
ชอบสิ่งทั้งดงามประณีตโดยธรรมชาติ เพราะฉะนั้น ท่านจึงไม่สนใจ
อสุภกรรมฐานซึ่งเกี่ยวกับการพิจารณาความไม่งามของร่างกาย ท่านพระ
สารีบุตรไม่ทราบถึงความชอบใจของภิกษุผู้นั้นมาก่อน จึงได้สอนวิธีเจริญ
อสุภกรรมฐาน ในทางตรงกันข้าม พระพุทธเจ้าทรงทราบความน้อมใจ
ชอบของปัจเจกบุคคลเป็นอย่างดี จึงมอบดอกบัวทองแล้วสอนกสิณ
สีแดง กสิณดังกล่าวเหมาะสมกับความชอบใจของท่าน ทำให้ได้บรรลุ
อรหัตตผลพร้อมทั้งฌาน ๔ ภายในเวลาไม่กี่ชั่วโมงเท่านั้น

สรุปความว่า อาสยานุสยญาณ คือ ปัญญาหยั่งเห็นความชอบใจ
และอนุสัยของเหล่าสัตว์ โดยความชอบใจแบ่งออกเป็นสี่สัททวิภูฏีและ
อุจเฉทวิภูฏีของเหล่าสัตว์ที่รื่นรมย์ในวิภวู (วิภวูนิสสิตะ) หรือได้แก่
วิปัสสนาญาณและมรรคญาณของเหล่าสัตว์ที่รื่นรมย์ในพระนิพพาน
(วิวิภวูนิสสิตะ) พระพุทธเจ้าทรงเพียบพร้อมด้วยพุทธจักขุที่จำแนกเป็น

อินทริยโพรปริยัตตญาณและอาสยานุสยญาณดังกล่าว ฉะนั้นเทพสาตา
คิริจะจึงตอบว่า “พระองค์ตรัสรู้แล้ว ทรงมีปัญญาจักขุในธรรมทั้งหลาย”

ในบรรดาจักขุ ๕ ประเภทที่ได้อธิบายมาแล้วนั้น จักขุทั้งหมด
๔ อย่างเว้นมมังสจักขุซึ่งมิได้เกี่ยวกับการรู้เห็นธรรม เป็นจักขุที่ระบุดังใน
เรื่องนี้ พระพุทธเจ้าทรงเพียบพร้อมด้วยจักขุทั้ง ๔ อย่างเหล่านั้น จึงทรง
รู้เห็นรูปนามด้วยวิปัสสนาปัญญาว่าเป็นไตรลักษณ์ที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์
ไม่ใช่ตัวตน ทรงรู้แจ้งพระนิพพานด้วยมรรคปัญญา ทรงพิจารณาผล
เป็นต้นด้วยปัจจเวกขณะปัญญา ทรงเห็นเหล่าสัตว์ที่เกิดบ้างตายบ้างตาม
กรรมด้วยทิพยจักขุญาณ ทรงเห็นอินทริย์ ความชอบใจ และอนุสัยของ
เหล่าสัตว์ด้วยพุทธจักขุคืออินทริยโพรปริยัตตญาณและอาสยานุสยญาณ
ด้วยเหตุนี้ เทพสาตาคิริจะจึงรับรองว่า พระพุทธเจ้าทรงมีปัญญาจักขุใน
ธรรมทั้งหลาย ซึ่งหมายความว่า ทรงเพียบพร้อมด้วยปัญญาจักขุที่รู้เห็น
ธรรมทุกอย่าง เรื่องราวทุกอย่างโดยสิ้นเชิง

ข้อความโดยสรุปของคานานี้ คือ พระพุทธเจ้าไม่ทรงยินดีในงาม
ทั้งหลาย เพราะกำจัดตัณหาโดยสิ้นเชิงด้วยอรรหัตตมรรคแล้ว พระหทัย
ของพระองค์ไม่ขุ่นมัว เพราะกำจัดโทสะด้วยอนาคามิมรรคและกำจัด
ความเคยชินของโทสะด้วยอรรหัตตมรรค ดังนั้น ไม่ว่าจะพบกับสิ่งที่ไม่น่า
พอใจ พระองค์ก็ไม่รู้สึกโกรธหรือไม่พอใจ จึงมีพระทัยผ่องใสไม่ขุ่นมัวอยู่
เสมอ มิจำเป็นต้องกล่าวถึงพระพุทธเจ้าเลย แม้กระทั่งท่านพระสารีบุตร
ก็มีใจผ่องใสไม่ขุ่นมัว ไม่โกรธผู้อื่นที่มาทำร้ายตนเอง

ครั้งหนึ่งศิษย์ของท่านพระสารีบุตรชมเชยว่าท่านไม่เคยโกรธ ในขณะนั้นพราหมณ์คนหนึ่งที่เป็นคนมีจิตปฏิภาณกล่าวว่าเขาไม่เชื่อ คงเป็นธรรมดาที่คนต่างศาสนาจะไม่เชื่อคุณธรรมของคนในอีกศาสนาหนึ่ง เขาพูดว่าท่านไม่โกรธเพราะไม่มีคนกระตุ้นให้โกรธนั่นเอง

วันหนึ่งขณะที่ท่านพระสารีบุตรกำลังออกบิณฑบาตอยู่ พราหมณ์คนนั้นเดินตามหลังไปแล้วทักท้วงท่านอย่างแรง ท่านมิได้แม้แต่จะหันกลับไปดูพราหมณ์นั้นเลย ท่านได้เดินต่อไปด้วยความสงบ พราหมณ์นั้นจึงเชื่อแล้วไปกราบขออภัยท่าน เพราะตัวเขาร้อนไปทุกส่วน เนื่องจากการทำร้ายผู้มีคุณธรรมสูง^{๔๔} อันที่จริงไม่ใช่ท่านพระสารีบุตรเท่านั้น แม้พระอรหันต์รูปอื่นก็หมดจดจากความโกรธด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี พระอรหันต์ก็ยังคงมีความเคยชินที่เป็นผลของโทสะอยู่บ้าง แต่พระพุทธเจ้าท่านนั้นทรงกำจัดโทสะและความเคยชินได้ จึงมีพระทัยผ่องใสไม่ขุ่นมัว

เทพสาตาคิระกล่าวว่า “พระพุทธเจ้าทรงล่วงพ้นโมหะทั้งปวงได้” โมหะเป็นการไม่รู้จริงในอริยสัจ ๔ กล่าวอีกอย่างหนึ่งคือการรู้ไม่จริง (เข้าใจผิด) ในอริยสัจ คือ การไม่รู้ว่าทุกขสัจเป็นความจริงคือทุกข์ แต่เข้าใจผิดว่าเป็นสุข เช่น การเข้าใจผิดรูปนามที่เกิดดับอยู่ตลอดเวลาในขณะที่เห็น ได้ยิน ฯลฯ ซึ่งเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจไม่ถึงงามไม่น่าพอใจเพราะเกิดดับอยู่เสมอว่าเป็นสุขและดีงาม การเข้าใจผิดเช่นนี้จัดเป็นโมหะ ในทำนองเดียวกัน สิ่งที่ได้ยิน ได้ดม ได้สัมผัส หรือได้นึกคิด เป็นเพียงรูปนามที่เกิดดับอยู่ตลอดเวลา จึงเป็นทุกข์ แต่การเข้าใจผิดว่าเป็นสุขจัดเป็นโมหะ

นอกจากนั้น ความพอใจสิ่งที่น่าเพลิดเพลินยินดีจัดเป็นสมุทัยสัง
ที่เป็นเหตุเพิ่มภพชาติให้มีทุกข์เรื่อยไป การไม่เข้าใจสมุทัยสังว่าเป็นเหตุ
เกิดของทุกข์ แต่กลับเข้าใจผิดคิดว่าความพอใจนี้เป็นเหตุเกิดของสุขที่
น่าสนุกสนานรื่นรมย์ จัดเป็นโมหะที่ไม่รู้สมุทัยสังตามความเป็นจริง

การไม่เข้าใจว่าความดับไม่เกิดอีกเป็นสิ่งที่ดีงาม แต่กลับเข้าใจ
ว่าเป็นความตายนิรันดร์ที่ไม่ดีงาม จัดเป็นการเข้าใจผิดนิโรธสัง ส่วนการ
ไม่เข้าใจว่าการเจริญทาน ศีล และภาวนาที่เป็นเหตุให้บรรลुพระนิพพาน
เป็นปฏิบัติที่ดีงามนำสุขมาให้ แต่เข้าใจผิดว่าทำให้เหนื่อยยากลำบาก
โดยเฉพาะอย่างยิ่งการคิดนี้ว่าการปฏิบัติวิปัสสนาเป็นความลำบากทั้ง
ทางกายและใจ จัดเป็นความเข้าใจผิดมรรคสัง

ที่กล่าวมานี้คือความหมายของโมหะที่ไม่รู้จักจริงในอริยสัง ๔ แม้
เทพเหวมตะจะถามเรื่องโมหะโดยหมายความว่าถึงโมหะอันเป็นที่อาศัยของ
ทิฏฐิเท่านั้น แต่เทพสาตาศิระได้ตอบคำถามโดยหมายถึงโมหะทุกอย่าง
ตามที่กล่าวมานี้ จึงกล่าวว่า “พระองค์ทรงล่วงพ้นโมหะทั้งปวงได้”

คำถามที่ ๕ ของเทพเหวมตะ

กจจิ วิชชาเย สมปนโน

กจจิ สัสสุทธารโณ

กจจิ สส อาสวา ชีณา

กจจิ นตฺถิ ปุนพฺภโว.^{๔๕}

“พระโคตมทรงสมบูรณ์ด้วยความรู้จริงหรือ พระองค์ทรงมีความประพฤติหมดจดจริงหรือ พระองค์ทรงสิ้นอาสวะทั้งหลายจริงหรือ พระองค์ไม่ทรงเกิดอีกจริงหรือ”

ในเรื่องนี้เทพเหวมตะถามว่า สหายสาตาคิระ พระบรมครูของท่านทรงมีญาณพิเศษที่เรียกว่าวิชาบริบูรณ์จริงหรือ ทรงมีความประพฤติดีอันเป็นพื้นฐานของการบรรลุมรรคผลนิพพานที่เรียกว่าจรรณะจริงหรือ พระองค์ขจัดกิเลสในพระองค์โดยสิ้นเชิงได้จริงหรือ พระองค์ปลอดจากวนเวียนแห่งภพโดยไม่มีภพหน้าสำหรับพระองค์อีกจริงหรือ

คำตอบที่ ๕ ของเทพสาตาคิระ

วิชชา ย เจว สมปนโน อโธ สัสสุทธจารโณ
สพพสส อาสวา ชีณา นตฺถิ ตสฺส ปุนพฺภโว.^{๘๖}

“พระโคตมทรงสมบูรณ์ด้วยความรู้ พระองค์ทรงมีความประพุดติ
หมดจด พระองค์ทรงสิ้นอาสวะทั้งหลาย พระองค์ไม่ทรงเกิดอีก”

เทพสาตาคิระตอบว่า พระบรมครูของเราทรงสมบูรณ์ด้วยความรู้ที่เรียกว่า วิชชา แบ่งออกเป็นวิชา ๓ และวิชา ๘ พระองค์ทรงความประพุดติดีอันเป็นพื้นฐานของการบรรลุมรรคผลนิพพานที่เรียกว่าจรณะ พระองค์ทรงหมดสิ้นอาสวะทั้ง ๔ คือ กามาสวะ ภวาสวะ ภิภวาสวะ และ อวิชชาสวะ พระองค์ทรงปลอดจากวิญญูสงสารโดยสิ้นเชิง

การที่เทพสาตาคิระตอบคำถามอย่างมั่นใจเช่นนี้ก็เนื่องจากว่า ได้ฟังปฐมเทศนาของพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นเอง ในปฐมเทศนานั้นพระพุทธองค์รับรองว่าได้อบรมมรรคสำเร็จแล้ว^{๘๗} ในมรรคสังคัลล่าว สัมมาทิฏฐิและ สัมมาสังกัปปะจัดเป็นหมวดปัญญาหรือวิชาซึ่งเป็นความรู้พิเศษ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ จัดเป็นหมวดศีล ส่วนสัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ จัดเป็นหมวดสมาธิ ทั้งศีลและสมาธิเหล่านี้เป็นคุณธรรมที่ก่อให้เกิดจรณะหรือความประพุดติขั้นพื้นฐาน

ในพระสูตรดังกล่าวพระพุทธเจ้ายังทรงปฎิญาณไว้อีกว่าพระองค์ได้บรรลุความเป็นสัมมาสัมพุทธะแล้ว เมื่อพระองค์เป็นพระพุทธเจ้า ผู้ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เองตามที่ทรงปฎิญาณไว้ ก็นับว่าทรงสมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะทั้งหมด ฉะนั้นเทพสาตาคิระจึงตอบคำถามอย่างมั่นใจว่าพระพุทธเจ้าทรงสมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะเหล่านั้น

นอกจากนั้น การตอบคำถามเกี่ยวกับการสิ้นอาสวะมาจากการที่พระพุทธองค์รับรองว่าได้กำจัดสมุทัยสัจแล้วและได้ปฎิญาณความเป็นสัมมาสัมพุทธะไว้ในปฐมเทศนานั้น ทำให้สาตาคิระเชื่อมั่นว่าพระบรมครูของตนนั้นคือพระพุทธเจ้าที่แท้จริง ทั้งนี้ก็เนื่องจากว่าเมื่อสมุทัยสัจถูกกำจัด ก็เป็นอันกำจัดกิเลสทั้งหมด อีกทั้งเมื่อได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว กิเลสและความเคยชินทั้งหมดย่อมถูกกำจัดโดยสิ้นเชิง

คำตอบที่ ๕ ว่าพระพุทธเจ้าทรงไม่มีภพใหม่ในอนาคตอีกแล้ว เทพสาตาคิระยืนยันข้อความนี้จากพระดำรัสในปฐมเทศนาว่า

“ปัญญาผู้เห็นได้เกิดแก่ตถาคตว่า ความหลุดพ้นของเราไม่พินาศแล้ว ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย ไม่มีภพใหม่อีกในกาลนี้”^{๘๘}

จะเห็นได้ว่า ในพระสูตรนี้ตรัสว่า ปัญญาผู้เห็นคือปัจจุเวกขณญาณได้เกิดขึ้นแก่พระองค์ว่า ความหลุดพ้นจากกิเลสของเราไม่พินาศหมายความว่า ความหลุดพ้นจากกิเลสนั้นสมบูรณ์พร้อม มิใช่มีเพียงชั่วครั้งคราว (ตัทธกวิมุตติ) หรือเพียงข่มไว้ชั่วระยะเวลาหนึ่ง (วิกขัมภน-

วิมุตติ) แต่เป็นความหลุดพ้นแบบถาวรและไม่มีการละเมิดอีก (สมุจเฉทวิมุตติและปฏิปัสสัทธิวิมุตติ) ฉะนั้นเทพสาตาคิระจึงตอบคำถามอย่างมั่นใจว่าพระพุทธเจ้าไม่ทรงเกิดอีก

วิชา ๓

วิชามี ๓ หรือ ๘ ประเภท^{๘๙} วิชา ๓ คือ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ทิพยจักขุญาณ และอาสวักขยญาณ มักอ้างด้วยคำย่อว่า ปุ ทิ อา

ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ

คำนี้มาจาก ปุพเพ (ในภพก่อน) + นิวาส (สิ่งที่เคยอยู่) + อนุสสติญาณ (ปัญญาระลึกได้อีก) หมายถึง ปัญญาที่สามารถหวนระลึกถึงอดีตที่เคยอยู่มาก่อนในภพที่แล้วมาได้ พระพุทธเจ้าทรงบรรลุญาณนี้ในปฐมยามของคืนวันเพ็ญเดือน ๖ อันเป็นวันที่พระองค์ทรงบรรลุภาวะแห่งพุทธะ นับแต่นั้นมาพระองค์ทรงระลึกถึงเรื่องราวในภพที่แล้วมาของพระองค์ได้ ดังที่ทรงเล่าเรื่องของพระองค์หรือผู้อื่นไว้ในคัมภีร์ชาดก เป็นต้น

ทิพยจักขุญาณ

ทิพยจักขุญาณ คือ ญาณรู้เห็นด้วยตาทิพย์ เป็นปัญญาที่รู้เห็นเหมือนดวงตาของเทวดา คำอุปมาเปรียบดวงตาของเทวดานำมาใช้เพียงเพื่ออธิบายความสามารถที่ปรากฏในญาณนี้ แต่อันที่จริงความสามารถนี้มีเหนือกว่าดวงตาของเทวดาเสียอีก เพราะเห็นสิ่งที่ดวงตาของเทวดา

ไม่สามารถมองเห็น ผู้ที่มีญาณนี้พิจารณาแล้วอาจแลดูออกไปแสนไกล
หลายแสนหลายล้านโยชน์หรือไมล์ ญาณนี้สามารถเห็นสิ่งที่มนุษย์ไม่
อาจเห็นได้ สามารถมองเห็นลูก้าแพง ภูเขา และสิ่งกีดขวางใดๆ ได้
สามารถเห็นนรกภูมิ สัตว์โลก เปรต เทวดา และพรหม สามารถเห็นคนที่
ทำบาปแล้วตายไปเกิดในนรก สัตว์ดิรัจฉาน หรือเปรต หรือเห็นคนที่
ทำบุญแล้วตายไปเกิดในโลกมนุษย์หรือสวรรค์

โดยทั่วไปจักขุของมนุษย์ไม่สามารถเห็นรุกขเทวดา เทวดารักษา
ป่าหรือภูเขาในบริเวณนั้นได้ บางคนอาจพูดว่าเทวดาไม่มีจริงเพราะเขา
มองไม่เห็น แต่เขาก็ไม่กล้าไปยังสถานที่ที่มีผีดูซึ่งเป็นต้นไม้หรือบ้านผีสิง
และไม่กล้าทำให้ภูตผีไม่พอใจ บางครั้งเทวดา ปุโรสมเฝ้าทรัพย์ หรือภูตผี
ก็ปรากฏร่างให้เห็นทำให้คนตกใจได้ ภูตผีที่หลอกหลอนคนนี้อาจเป็น
เทวดาได้บ้าง เหมือนเรื่องที่มีภูตผีหลอกหลอนภิกษุที่อยู่ในป่าตามเรื่อง
ที่เป็นเหตุให้พระพุทธองค์ทรงแสดงเมตตสูตร ภูตผีเหล่านั้นก็คือ
รุกขเทวดานั้นเอง

มีหลายเหตุการณ์ที่เปรตมาหลอกหลอนให้ตกใจจริงๆ คือ สมัย
หนึ่งพระเจ้าพิมพิสารเสด็จกลับพระราชวังหลังจากได้ถวายภัตตาหารแด่
พระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์แล้ว พอถึงเวลากลางคืนเปรตมากมายได้
ปรากฏให้เห็นในพระราชวังและหลอกหลอนให้พระองค์ตกพระหทัย
เปรตเหล่านี้ได้ยินจากพระพุทธเจ้าก็สสพะพระองค์ก่อนว่าพวกเขาจะได้
รับอาหารกินหลังจากการกล่าวอนุโมทนาสาธุการเมื่อพระเจ้าพิมพิสาร
ได้อุทิศส่วนบุญอันเกิดจากการถวายภัตตาหารคราวนี้ ดังนั้นพวกเปรต

มารออยู่รอบวัดที่ประทับของพระพุทธเจ้าเพื่อรับส่วนบุญ แต่พระเจ้าพิมพิสารมิทรงทราบเรื่องนี้ จึงมิได้แบ่งส่วนบุญให้ พวกเปรตจึงหลอกลอนให้ตกพระทัยเพียงเพื่อเป็นการเตือนพระองค์เท่านั้น

เมื่อพระเจ้าพิมพิสารได้กราบทูลเรื่องนี้แก่พระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ตรัสว่าเปรตดังกล่าวเคยเป็นพระญาติของพระองค์มาก่อนใน ๔๒ กัปที่ผ่านมา การที่พวกเขามาหลอกลอนให้ตกพระทัยนั้นก็เพราะพระองค์มิได้อุทิศส่วนบุญให้พวกเขานั้นเอง ดังนั้นพระเจ้าพิมพิสารจึงได้ถวายภัตตาหารแด่พระพุทธองค์และคณะสงฆ์อีกครั้งหนึ่งในวันรุ่งขึ้นแล้ว ทรงอุทิศส่วนบุญให้เปรตทั้งหมดนั้น พวกเปรตต่างเปล่งเสียงสาธุการแล้ว ได้รับอาหารทิพย์ทันที การหลอกลอนของภูตผีอาจเป็นการกระทำของเทวดาบ้าง เปรตบ้าง บุโสมเผ่าทรัพย์บ้าง แม้พวกเขาจะอยู่ใกล้กับมนุษย์ เราก็ไม่อาจมองเห็นพวกเขาได้ด้วยตาเนื้อ ต้องมองเห็นด้วยตาทิพย์เท่านั้น

เห็นเปรตด้วยทิพยจักขุ

วันหนึ่งในสมัยพุทธกาล ท่านพระมหาโมคคัลลานะและท่านพระลักษณะลงจากเขาคิชฌกูฏเพื่อรับบิณฑบาต ระหว่างทางท่านพระมหาโมคคัลลานะได้เห็นเปรตหลายประเภท บางประเภทมีเพียงโครงกระดูก บางประเภทมีแต่เนื้อ บางประเภทมีไฟลุกไหม้อยู่ตามร่างกาย ประเภทที่มีแต่โครงกระดูกและเนื้อนั้นมันกกา แร้ง และเหยี่ยวพากันจิกอยู่ทั่วร่าง เปรตเหล่านั้นส่งเสียงร้องโหยหวนดังลั่นด้วยความเจ็บปวด วิ่งไปในท้องฟ้า ท่านพระมหาโมคคัลลานะเห็นเปรตเหล่านั้นแล้วจึงยิ้มด้วยคิด

ว่าท่านเป็นอิสระจากความทุกข์เช่นนั้น ในขณะที่ท่านพระลักษณะถามท่านพระมหาโมคคัลลานะเหตุใดจึงยืม การที่ท่านพระลักษณะถามเช่นนั้นก็เพราะท่านไม่เห็นเปรตดังกล่าว ครั้นนั้นท่านพระมหาโมคคัลลานะตอบว่าค่อยถามเรื่องนี้ต่อหน้าพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาคหลังจากกลับจากบิณฑบาตแล้ว

ต่อมาหลังจากกลับจากบิณฑบาตและฉันภัตตาหารแล้ว ท่านพระลักษณะได้ถามท่านพระมหาโมคคัลลานะต่อหน้าพระพักตร์ของพระพุทธรูปว่าเหตุใดท่านจึงยืม ท่านพระมหาโมคคัลลานะตอบว่ายืมเพราะเห็นพวกเปรตที่มีรูปร่างผิดแปลกมากมาย ในขณะที่พระพุทธรูปเจ้าจึงตรัสว่า “สาวกของตถาคตสมบูรณ์ด้วยจักขุแห่งปัญญา จึงมองเห็นเปรตที่จักขุของมนุษย์มองไม่เห็น สาวกจึงเป็นพยานว่าเปรตมีอยู่จริง ตถาคตได้เคยเห็นเปรตเหล่านั้นในคืนวันที่ตถาคตกำลังจะบรรลुสัมโพธิญาณขณะนั่งอยู่เหนืออปราจิตบัลลังก์ใต้ต้นโพธิ์ แต่มิได้เฝ้าถึงเปรตเหล่านั้นไว้เพราะเกรงว่าผู้ฟังจะไม่เชื่อแล้วทำบาปทางใจได้รับทุกข์ต่อไป เปรตเหล่านั้นเคยเกิดเป็นคนฆ่าวัวในเมืองราชคฤห์ ได้เสวยทุกข์ในนรกหลายแสนปีแล้วมาเป็นเปรตเพื่อชดใช้หนี้บาปที่ยังเหลืออยู่ คำที่ท่านพระมหาโมคคัลลานะพูดนั้นถูกต้องแล้ว”^{๙๐}

เปรตที่เกี่ยวกับการยืมของท่านพระมหาโมคคัลลานะมีมากกว่า ๒๐ ประเภท^{๙๑} บางประเภทต้องทนทุกข์เจ็บปวดจากดาบ หอก ลูกศร และเข็มที่พุ่งเข้าใส่ทิมแท่งวางอยู่ตลอดเวลา บางพวกมีก้อนเหล็กหลาขนาดตกใส่ร่างจนต้องวิ่งไปทั่วพลาทิววัดร้องเสียงดังด้วยความเจ็บปวด

ที่กำลังได้รับ มนุษย์ในบริเวณนั้นมองไม่เห็นเปรตเหมือนกับท่าน พระลักษณะซึ่งไม่มีทิพยจักขุญาณ อารูธต่างๆ เหล่านั้นตกลงในตัวเปรต เท่านั้น ไม่ตกลงในมนุษย์ นอกจากนั้น เปรตที่ตกทุกข์ได้ยากไม่เพียงมี อยู่ที่เขาขีดกฎเท่านั้น ในที่อื่นๆ ก็มีอีกด้วย โดยเฉพาะในสถานที่ซึ่งเขา ทำชั่วไว้ คนชั่วมักเกิดเป็นเปรตรับผลกระทบเช่นกัน แต่เรามองไม่เห็นด้วย ตาเนื้อของมนุษย์ ต้องเห็นด้วยตาทิพย์เท่านั้น

ทิพยจักขุอภิญญาไม่ได้เห็นเฉพาะเปรตเท่านั้น แต่เห็นสิ่งมีชีวิต ได้ทั้งหมดอีกด้วยรวมไปถึงสัตว์นรก เทวดา และพรหม ท่านพระอนรุทธะ ผู้เลิศในทางทิพยจักขุสามารถเห็นจักรวาลหนึ่งในขณะเดียวกันด้วย ทิพยจักขุนี้ แต่พระพุทธรองค์สามารถทอดพระเนตรเห็นจักรวาลไม่อาจ นับได้ตามต้องการ เพราะพระองค์ได้บรรลุอภิญญานี้ในคืนวันเพ็ญเดือน ๖ เมื่อกำลังจะบรรลุสัมมาสัมโพธิญาณ

อาสวักขญาณ

ญาณนี้เป็นมรรคปัญญาอันประเสริฐที่ขจัดกิเลสทั้งปวงให้หมด สิ้นไป แบ่งออกเป็น ๔ ขั้น คือ โสดาปัตติมรรคญาณ สกทาคามิมรรค ญาณ อนาคามิมรรคญาณ และอรหัตตมรรคญาณ ในบรรดาญาณเหล่านี้ โสดาปัตติมรรคญาณขจัดทิฐิและกิเลสระดับเดียวกันให้หมดสิ้นไป สกทาคามิมรรคญาณขจัดกามราคะอย่างหยาบและกิเลสระดับเดียวกัน ให้หมดสิ้นไป อนาคามิมรรคญาณขจัดกามราคะอย่างละเอียดและกิเลส ระดับเดียวกันให้หมดสิ้นไป อรหัตตมรรคญาณขจัดกิเลสทั้งปวงให้หมด สิ้นไปอย่างเด็ดขาด ดังนั้น มรรคญาณทั้ง ๔ นี้จึงเรียกว่า อาสวักขญาณ

แต่อรหัตตมรรคญาณสามารถจัดกิเลสโดยสิ้นเชิง จึงได้ชื่อว่าอรหัตตมรรคญาณ เพราะเป็นประธาน พระพุทธเจ้าทรงได้บรรลุญาณนี้ในคืนวันเพ็ญเดือน ๖ ตอนใกล้รุ่ง

วิธีปฏิบัติของพระองค์คือ พระองค์ทรงพิจารณาปฏิจาสมุปบาทหลังเที่ยงคืนในวันนั้น เมื่อพระองค์ออกจากอานาปานฌานแล้วได้ยังเห็นความเกิดขึ้นและดับไปของอุปาทานขันธ ๕ การรู้เห็นเช่นนี้เหมือนการที่ผู้ปฏิบัติในปัจจุบันกำลังรับรู้สภาวะเห็น ได้ยิน ฯลฯ แตกต่างกับที่พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติ นั่นคือ พระพุทธองค์ทรงเข้าฌานทั้งหมดแล้วกำหนดรู้องค์ฌาน อีกทั้งกำหนดรู้รูปนามทุกอย่างที่เป็นทั้งภายในและภายนอกร่างกาย มิมีสิ่งใดที่ละไว้ไม่ได้กำหนดรู้ (อ้าง.....) นี่คือข้อแตกต่างที่สำคัญ แต่การยังเห็นความเกิดดับนั้นเป็นกระบวนการเดียวกัน

พระพุทธเจ้าทรงยังเห็นความเกิดดับของอุปาทานขันธ ๕ แล้วได้พัฒนาวิปัสสนาญาณตามลำดับจนกระทั่งบรรลุมรรคญาณ ๔ ตามลำดับต่อมา เมื่อพระองค์ทรงรู้แจ้งพระนิพพานด้วยอรหัตตมรรคญาณแล้ว ถัดจากนั้นได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าหลังจากได้บรรลุพุทธธรรมทั้งหมดมีพระสัพพัญญุตญาณเป็นต้น ด้วยเหตุนี้ พระองค์จึงทรงประกาศไว้ในขณะแสดงปฐมเทศนาว่า ได้รู้เห็นสัจจะ ๔ ที่ควรรู้เห็นอย่างครบถ้วน และปฎิญาณความเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไว้อีกด้วย ฉะนั้นเทพสาตาคิริะจึงรับรองว่าพระพุทธเจ้าทรงสมบูรณ์ด้วยวิชชา ๓ ดังที่กล่าวมาแล้ว

วิชา ๘

อาตมาได้อธิบายวิชา ๓ ที่เรียกย่อๆ ว่า ปุ ทิ อา มาแล้ว ต่อไปนี้จะอธิบายวิชา ๘ โดยเพิ่มอีก ๕ ประการ คือ วิ ม อ เจ และ ทิ ซึ่งเป็นอักษรตัวแรกของแต่ละวิชา คำเต็มได้แก่ วิปัสสนาญาณ มโนมยธิญาณ อิทธิวิธญาณ เจโตปริยญาณ และทิพโสถญาณตามลำดับ

วิปัสสนาญาณ

วิปัสสนาญาณเป็นปัญญาหยั่งรู้รูปนามตามความเป็นจริงว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน ได้แก่ ปัญญาที่เริ่มต้นตั้งแต่สัมมสนญาณเป็นต้นไป แต่ผู้ปฏิบัติไม่อาจเริ่มปฏิบัติด้วยการรู้เห็นใดโรลักษณะดังกล่าว จึงต้องเริ่มตั้งแต่การรู้เห็นรูปนามปัจจุบันเพื่อให้เกิดนามรูปปัจจุตญาณ คือ ปัญญารู้เห็นรูปนาม ดังนั้น ในทุกขณะที่เห็น ได้ยิน รู้กลิ่น ลิ้มรส กระทบสัมผัส หรือนึกคิดเรื่องราว ผู้ปฏิบัติควรกำหนดรู้รูปนามทุกอย่างที่ปรากฏชัดเจนในปัจจุบันขณะ อนึ่ง ก่อนที่จะสามารถกำหนดรู้รูปนามทุกอย่างได้ ควรเริ่มปฏิบัติด้วยการกำหนดรู้ธาตุ ๔ ที่ปรากฏชัดเจนก่อน ดังพระพุทธดำรัสในมหาสติปัฏฐานสูตรว่า จฉณโต วา จฉณามิติ ปชานาตี^{๙๒} (เมื่อเดิน รู้ชัดว่าเดินอยู่) ตามนัยนี้พระองค์ทรงแนะนำให้ผู้ปฏิบัติตามรู้สภาวะเคลื่อนไหวและผลักดันของธาตุลม

แม้ในขณะที่นั่งก็มีคำแนะนำว่า นิสินโน วา นิสินโนมเหติ ปชานาติ^{๙๓} (เมื่อนั่ง รู้ชัดว่านั่งอยู่) หมายความว่า บุคคลควรกำหนดรู้สภาวะของร่างกายทุกส่วนในขณะที่นั่ง กำหนดว่า “นั่งหนอๆ” ถ้าในขณะที่นั่งมีสภาวะทางกาย ใจ หรือทุกขเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่งปรากฏชัดเจน ก็ควรกำหนดตามสภาวะเหล่านั้น เช่น ถ้ารู้ก็กำหนดว่า “รู้หนอๆ” ถ้าเหี่ยยดก็กำหนดว่า “เหี่ยยดหนอๆ” ถ้าขยับก็กำหนดว่า “ขยับหนอๆ” คนส่วนใหญ่ไม่รู้เห็นสภาวะเคลื่อนไหวของท้องซึ่งเรียกกันโดยทั่วไปว่า พองยุบ ดังนั้น อาตมาจึงสอนให้ฝึกปฏิบัติง่ายๆ ด้วยการเฝ้าดูสภาวะพองขึ้นและยุบลงของท้องในขณะที่นั่งกรรมฐานโดยกำหนดว่า “พองหนอ ยุบหนอ”

ในมหาสติปัฏฐานสูตรได้แนะนำให้ปฏิบัติกำหนดรู้สภาวะทางกายทุกอย่างด้วยพระดำรัสว่า ยถา ยถา วา ปนสสุ กาโย ปณฺหิโต โหติ, ตถา ตถา นํ ปชานาติ^{๙๔} (เธอตั่งกายไว้ด้วยกิริยาท่าทางอย่างใดๆ ก็รู้ กิริยาท่าทางอย่างนั้นๆ) ฉะนั้นอาตมาจึงแนะนำให้ปฏิบัติกำหนดรู้สภาวะพองยุบของท้องตามข้อความในพระบาลีนั้น

หากผู้ปฏิบัติคิดว่ายังมีช่วงว่างในการกำหนดรู้สภาวะพองยุบอยู่ เช่น พอสูดพองแล้วยังไม่มีสภาวะยุบ หรือสูดยุบแล้วยังไม่มีสภาวะพอง ปรากฏชัดเจน ก็อาจเพิ่มการกำหนดรู้สภาวะนั่งอีกด้วย โดยบริกรรมว่า “พองหนอ ยุบหนอ นั่งหนอ” ถ้าในขณะที่นั่งมีการขยับทำนั่งหรือเคลื่อนไหวร่างกายอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ต้องกำหนดรู้สภาวะเคลื่อนไหวนั้นอีกด้วย การกำหนดรู้สภาวะทางกายทุกอย่างเริ่มตั้งแต่สภาวะพองยุบเป็นต้นไป เรียกว่า **กายานุปัสสนา** คือ การตามรู้กอรูปรู

ถ้าในขณะที่นั่งหากผู้ปฏิบัติรู้สึกเมื่อย ซา เจ็บปวด เป็นต้นที่เกิดขึ้นในร่างกาย ก็ควรกำหนดรู้ความรู้สึกนั้น นี้เรียกว่า **เวทนานุปัสสนา** คือ การตามรู้ความรู้สึก หากความคิดใดๆ เกิดขึ้นในขณะนั้น ก็ควรกำหนดรู้ความคิดนั้น นี้เรียกว่า **จิตตานุปัสสนา** คือ การตามรู้จิต นอกจากนั้น ถ้าสภาวะเห็น ได้ยิน ฯลฯ ปรากฏชัดเจน ก็ตามกำหนดรู้สภาวะดังกล่าวอีกด้วย นี้เรียกว่า **ธัมมานุปัสสนา** คือ การตามรู้สภาวะธรรม กล่าวโดยสรุปว่า การฝึกวิปัสสนาตามวิธีนี้เป็นการเจริญสติปัฏฐาน ๔ เริ่มตั้งแต่การรับรู้สภาวะพองยุบที่ปรากฏชัดเจนเป็นต้นไป

ผู้ที่เจริญสติปัฏฐาน ๔ ตามวิธีที่กล่าวมานี้ เมื่อสมาธิมีกำลังมากขึ้น จิตย่อมตั้งมั่นไม่ซัดส่ายคิดเรื่องนั้นเรื่องนี้ และแนบสนิทในสภาวะธรรมที่กำลังกำหนดรู้อย่างต่อเนื่อง มีเพียงภาวนาจิตเกิดขึ้นไม่ขาดช่วง นี่คือ **จิตตวิสุทธิ**ที่เป็นความหมดจดแห่งจิต ในเวลาดังกล่าว ผู้ปฏิบัติสามารถแยกแยะจิตผู้รู้กับอารมณ์ที่ถูกรู้ออกจากกันเป็นสองอย่างได้ เช่น ในขณะกำหนดว่า “พองหนอ” เขาู้เห็นว่าสภาวะพองเป็นส่วนหนึ่ง จิตที่รับรู้เป็นอีกส่วนหนึ่ง ในขณะกำหนดว่า “ยุบหนอ” เขาู้เห็นว่าสภาวะยุบเป็นส่วนหนึ่ง จิตที่รับรู้เป็นอีกส่วนหนึ่ง แม้ในขณะกำหนดสภาวะเคลื่อนไหวทางร่างกาย เช่น คู้ เขยียด เขาก็สามารถแยกสภาวะผู้รู้กับสภาวะที่ถูกรู้ออกจากกันได้

ดังนั้น ผู้ปฏิบัติที่กำหนดรู้อย่างนี้ย่อมเห็นประจักษ์ว่า มีเพียงรูปที่ไม่อาจรับรู้และนามที่รับรู้ได้เพียง ๒ อย่าง ไม่มีตัวเรา ของเรา บุรุษ หรือสตรี ปัญญารู้เห็นเช่นนี้เรียกว่า นามรูปปริจเฉทญาณ คือ ปัญญา

กำหนดแยกรูปนาม ส่วนผู้ที่มีได้กำหนดจดจำตามหลักวิปัสสนา แม้จะเรียนรู้พระอภิธรรมจนกระทั่งเข้าใจจิต เจตสิก และรูปอย่างชัดเจนตามองค์ธรรม ก็ไม่อาจกำหนดแยกรูปนามด้วยปัญญาเห็นประจักษ์ได้ ที่จริงแล้วปัญญาแยกแยะรูปนามนี้สำคัญมากเพราะเป็นพื้นฐานของวิปัสสนาญาณชั้นอื่นๆ เปรียบได้กับเสาหลักค้ำบ้านเรือน ถ้าปัญญานี้ยังไม่เกิดขึ้น วิปัสสนาญาณชั้นสูงต่อไปก็ไม่อาจเกิดขึ้นได้เลย แต่เมื่อปัญญานี้เกิดขึ้นแล้ว ผู้ปฏิบัติย่อมสามารถพัฒนาวิปัสสนาญาณชั้นสูงขึ้นไปได้ตามลำดับด้วยการกำหนดรู้รูปนามในปัจจุบันขณะตลอดเวลา

เมื่อปัญญาแยกแยะรูปนามแก่กล้าบริบูรณ์แล้ว ผู้ปฏิบัติจะเริ่มกำหนดเห็นเหตุและผลของรูปในขณะระลึกรู้สภาวะพอง ยุบ นั่ง เห็นได้ยิน นึกคิด เป็นต้นว่า “รูปเคลื่อนไหวเกิดขึ้นเพราะจิตที่อยากจะเคลื่อนไหว” อีกทั้งกำหนดเห็นเหตุและผลของนามว่า “การรับรู้มีได้เพราะมีอารมณ์ที่ถูกรับรู้ สภาวะเห็นมีได้เพราะมีอารมณ์ที่ถูกเห็น” เป็นต้น ในเวลานั้นผู้ปฏิบัติย่อมเข้าใจว่ามีเพียงรูปนามที่เป็นเหตุเป็นผลกัน ไม่มีเรา ของเรา บุรุษ หรือสตรี นี้เรียกว่า **ปัจจยปริคคหญาณ** คือ ปัญญากำหนดเหตุปัจจัยของรูปนาม ในคัมภีร์อรรถกถาบางแห่งพบชื่อนี้ว่า **สปัจจยปริคคหญาณ** คือ ปัญญากำหนดรูปนามที่เป็นผลพร้อมทั้งเหตุปัจจัย^{๙๕}

ต่อจากนั้นผู้ปฏิบัติย่อมสังเกตเห็นสภาวะเริ่มต้นและสภาวะสิ้นสุดของรูปนามที่กำลังกำหนดรู้อยู่ ในเบื้องต้นผู้ปฏิบัติมักรู้เห็นสภาวะเริ่มต้นและสิ้นสุดของรูปนามที่ต่อเนื่องกันซึ่งเรียกว่า สันตติ เช่น เมื่อ

สภาวะปวดเกิดขึ้นในร่างกาย ผู้ปฏิบัติกำหนดว่า “ปวดหนอฯ” เขาย่อมรู้เห็นการเริ่มเกิดขึ้นของสภาวะปวด พอกำหนดไปเรื่อยๆ เช่นนี้ สภาวะปวดค่อยๆ ลดน้อยลงแล้วหายไป ผู้ปฏิบัติย่อมรู้เห็นสภาวะสิ้นสุดของความปวด บางคราวเวทนาไม่หายไปด้วยการกำหนดเพียงครั้งเดียว อาจต้องกำหนดสี่หรือห้าครั้งจึงจะหายไป บางคราวก็ต้องกำหนดถึงยี่สิบหรือสามสิบครั้งจึงจะหายไป นี่คือนิยามที่รู้เห็นสภาวะเริ่มต้นและสิ้นสุดหรือสภาวะเกิดขึ้นและดับไปของเวทนาที่ต่อเนื่องกันเป็นสันตติ

แม้ในเวลากำหนดรู้สภาวะพอง ยุบ คู้ เหยียด เป็นต้น ผู้ปฏิบัติย่อมเห็นประจักษ์ว่าสภาวะธรรมเหล่านั้นเกิดขึ้นแล้วดับไป จัดว่าเป็นการรู้เห็นความเกิดดับโดยสันตติ เมื่อได้รู้เห็นเช่นนี้แล้วนับว่าได้เห็นประจักษ์ด้วยประสบการณ์ของตนว่า รูปนามเกิดขึ้นแล้วดับไป ไม่เพียงแต่ถาวรนี้คืออนิจจานุปัสสนาญาณ (ปัญญาตามรู้ความไม่เที่ยง) หลังจากได้รู้เห็นความไม่เที่ยงเช่นนี้แล้ว ก็จะรู้เห็นทุกข์และอนัตตาต่อมา เหล่านี้เรียกว่า ทุกขานุปัสสนา คือ ปัญญาตามรู้ทุกข์ และอนัตตานุปัสสนา คือ ปัญญาตามรู้อนัตตา ทั้งหมดนี้เป็นวิปัสสนาญาณ การเพียรปฏิบัติวิปัสสนาในสำนักแห่งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เกิดวิปัสสนาญาณดังกล่าว

หลังจากวิปัสสนาญาณที่รู้เห็นความเกิดขึ้นและดับไปได้บังเกิดขึ้นแล้ว ผู้ปฏิบัติที่กำหนดรู้อย่างจดจ่อต่อเนื่องย่อมสามารถพัฒนาปัญญาขั้นต่อไป เขาย่อมรู้เห็นว่ารูปนามที่ถูกกำหนดรู้อยู่เกิดดับอย่างรวดเร็วเพียงชั่วขณะ เช่น เมื่อเขากำหนดรู้จิตที่เกิดขึ้น ย่อมรู้เห็นว่าจิตนั้นเกิดขึ้นแล้วดับไปอย่างรวดเร็ว หรือเมื่อกำหนดรู้ทุกขเวทนาว่า “ปวดหนอฯ”

ย่อมรู้เห็นว่าความเจ็บปวดหมดสิ้นไปที่ละส่วนๆ อย่างรวดเร็ว โดยไม่รู้
สึกว่าปวดนานอย่างต่อเนื่อง เขาย่อมสังเกตเห็นว่าสภาวะปวดเกิดขึ้น
บ้าง หายไปบ้าง เกิดขึ้นบ้าง หายไปบ้าง นี่คือนิพัญญาารู้เห็นความเกิดดับ
ของเวทนา แม้ในขณะกำหนดรู้สภาวะพองยุบ คู้เหยียด เป็นต้น ก็เช่น
เดียวกัน ผู้ปฏิบัติย่อมสามารถหยั่งเห็นสภาวะเกิดขึ้นแล้วดับไปอย่าง
รวดเร็วที่มีจำนวนมากมายได้ นี่คือนิพัญญาารู้เห็นความเกิดดับโดยขณะ

ผู้ที่หยั่งเห็นสภาวะเกิดขึ้นแล้วดับไปทันทีอย่างรวดเร็วเช่นนี้
ย่อมเข้าใจว่ารูปนามมีธรรมชาติเกิดขึ้นแล้วดับไป ไม่เที่ยงแท้ถาวร ดัง
ข้อความว่า หุตฺวา อภาวภูเทน อนิจฺจา^{๙๖} (สังขารไม่เที่ยงเพราะเป็นสภาวะ
เกิดขึ้นแล้วดับไป) เขาย่อมเข้าใจได้อีกว่า รูปนามเป็นทุกข์ (สภาวะถูก
บีบคั้น หรือสภาวะน่ากลัว) เพราะถูกบีบคั้นด้วยความเกิดขึ้นแล้วดับไป
เช่นนี้ และเข้าใจถึงอนัตตาได้อีกว่า รูปนามไม่ใช่ตัวตน เพราะเกิดดับ
ตามสภาวะของมันเอง ไม่อยู่ในอำนาจของผู้ใด ความเข้าใจดังกล่าวจัด
เป็นวิปัสสนาญาณ ในปัจจุบันผู้เจริญวิปัสสนาต้องกำหนดรู้เพื่อให้
วิปัสสนาญาณเหล่านั้นปรากฏชัดเจน บางท่านในที่นี้สามารถเห็น
ประจักษ์วิปัสสนาญาณดังกล่าวได้แล้ว

ที่กล่าวมาแล้วนี้เป็นขั้นตอนของการเกิดวิปัสสนาญาณใน
ผู้ปฏิบัติทั่วไป แต่พระผู้มีพระภาคทรงบรรลุนิพพานก่อนแล้ว จึง
บริบูรณ์ด้วยจิตตวิสุทธิที่เป็นความหมดจดของจิต ดังนั้น ในปัจจุฉินยาม
แห่งราตรีที่จะตรัสรู้ พระองค์ทรงเข้าฌานสมาบัติอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว
ออกจากฌาน หลังจากนั้นได้กำหนดรู้องค์ฌานพร้อมทั้งรูปนามอื่น

ทั้งหมด ด้วยกำลังของสมาธิที่บริบูรณ์ทำให้พระองค์เห็นประจักษ์ฉานจิต เจตสิก และรูป (หทัยวัตถุ) อันเป็นที่อาศัยของฉานว่าทุกอย่างเหล่านั้นเกิดขึ้นแล้วดับไปทันที จึงเกิดวิปัสสนาญาณที่หยั่งเห็นความไม่เที่ยงเป็นทุกข์ และไม่ใช่ตัวตนโดยสะดวกด้วยกำลังของสมาธินั้น การที่พระองค์สามารถรู้เห็นไตรลักษณ์ได้โดยสะดวกในทุกขณะที่กำหนดรู้เช่นนี้ จัดเป็นวิชาประเภทหนึ่งคือวิปัสสนาญาณ หลังจากพระองค์ได้บรรลุวิปัสสนาญาณชั้นต่างๆ ได้แล้ว จึงบรรลุมรรคญาณ ๔ ตามลำดับแล้ว ตรัสรู้เป็นพระสัพพัญญูในที่สุด

มโนมยิทธิและอิทธิวิธญาณ

มโนมยิทธิและอิทธิวิธญาณเป็นปัญญาใช้ฤทธิ์ที่เนรมิตสิ่งต่างๆ มีข้อต่างกันคือ มโนมยิทธิเป็นการเนรมิตรูปร่างที่เหมือนกับตน ส่วนอิทธิวิธญาณเนรมิตสิ่งต่างๆ หลากหลายตามต้องการ

วิธีเนรมิตของอิทธิวิธญาณมีขอบเขตกว้างขวางมาก เช่น เนรมิตห้องฟ้าให้เป็นแผ่นดินเดินไป เนรมิตร่างกายให้เบาเหมือนปุยพู่แล้วเหาะไป เนรมิตแผ่นดินให้เป็นน้ำหรืออุโมงค์แล้วดำลงไป เนรมิตคนเดียวให้กลายเป็นหลายคน หรือเนรมิตหลายคนให้กลายเป็นคนเดียว เป็นต้น ทุกอย่างสามารถถูกเนรมิตได้ตามใจชอบด้วยอิทธิวิธญาณนี้ โดยองค์ธรรมคืออภิญญาปัญญาที่ประกอบกับจตุตถฌานที่เนรมิตสิ่งต่างๆ ได้

เจโตปริยญาณ

เจโตปริยญาณโดยองค์ธรรมคืออภิญญาปัญญาที่ประกอบด้วย
จตุตถฌาน ผู้ที่มีญาณนี้สามารถอ่านความคิดของผู้อื่นได้ และยังรู้ถึงสิ่ง
ที่ได้เกิดขึ้นเมื่อสัปดาห์ที่ผ่านมา รวมทั้งความคิดที่จะเกิดขึ้นในอีกเจ็ดวัน
ข้างหน้าอีกด้วย จึงเป็นการยากที่จะอยู่ร่วมกับคนประเภทนี้ กล่าวอีก
นัยหนึ่งคือ การอยู่ใกล้กับคนประเภทนี้อาจทำให้อกุศลจิตลดน้อยลง
เกี่ยวกับเรื่องนี้จะขอเล่าเรื่องนางมาติกาตามาต่อไป

มาติกา มาตาสตรีผู้ทรงอภิญญา

เมื่อพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่วัดพระเชตุวัน เมืองสาวัตถี ภิกษุ
๖๐ รูปเรียนกรรมฐานจากพระพุทธองค์แล้วออกเดินทางแสวงหาสถานที่
ที่อยู่อันเหมาะสม ภิกษุเหล่านั้นไปถึงหมู่บ้านแห่งหนึ่งชื่อมาติกา มาตาสตรี
หัวหน้าหมู่บ้านชื่อว่ามาติกา มาตาสตรีได้นิมนต์ให้ภิกษุเหล่านั้นมาอยู่จำ
พรรษาในช่วงเข้าพรรษา อีกทั้งได้สร้างที่พักหลายแห่งเพื่อภิกษุเหล่านั้น
ดังนั้น ภิกษุทั้ง ๖๐ รูปจึงจำพรรษาในหมู่บ้าน

วันหนึ่งภิกษุเหล่านั้นมาชุมนุมกันและตักเตือนซึ่งกันและกันว่า
“พวกเราไม่ควรประมาทเพราะนรกแปดขุมเปิดรออยู่เหมือนบ้านของ
เรา พวกเราเรียนกรรมฐานมาจากสำนักของพระพุทธเจ้าผู้ยังดำรง
พระชนม์อยู่ ขึ้นชื่อว่าพระพุทธเจ้าไม่อาจทำให้พ้อพระทัยได้ด้วยคน
คดโกงที่แม้จะเดินตามทุกฝีก้าว คนที่ประพฤติดุชร้ายของพระองค์

เท่านั้นจึงจะทำให้พอพระทัยได้ พวกท่านจงอย่าประมาท ไม่ควรยืนหรือนั่งสองรูปในสถานที่แห่งเดียวกัน” ภิกษุเหล่านั้นพากันไปปฏิบัติธรรมตามข้อตกลงที่ตั้งไว้

วันหนึ่ง มาติกาตาให้คนใช้นาเนยใส น้ำมัน และน้ำอ้อยเป็นต้นไปวัดตอนเย็นพร้อมกับบริวาร วันนั้น เธอไม่พบพระจึงถามว่าพวกท่านอยู่ที่ไหน คนที่ทราบเรื่องนี้บอกว่า พวกภิกษุไปอยู่ในสถานที่พักกลางคืนและกลางวัน จะมาชุมนุมกันที่นี่เมื่อมีสัญญาณระฆัง มาติกาตาจึงให้ตีระฆัง พวกภิกษุคิดว่าคงจะมีพระล้มป่วยจึงให้ตีระฆังเพื่อให้อยู่ช่วยเหลือจึงออกจากสถานที่พักของตนที่ละรูปเพื่อมาชุมนุม

มาติกาตาเห็นภิกษุเดินออกมาทีละรูป จึงเข้าใจผิดถามว่า “ท่านทั้งหลายทะเลาะเบาะแว้งกันหรือ” ภิกษุปฏิเสธเรื่องนั้น เมื่อถูกถามว่าเหตุใดไม่มาพร้อมกันเหมือนตอนออกบิณฑบาตมาที่บ้านของเธอในเวลาเช้า ภิกษุเหล่านั้นตอบว่า “อาตมาปฏิบัติสมณธรรมอยู่ จึงต้องแยกกันอยู่” มาติกาตาไม่เคยได้ยินคำว่าสมณธรรมมาก่อน จึงถามว่า “สมณธรรมคืออะไร” ภิกษุอธิบายว่า “สมณธรรมคือการสละขันธ์ ๓๒ มีผม ขน เป็นต้น และเป็นการใส่ใจให้เห็นประจักษ์ความผูกพันเสื่อมสิ้นไปในร่างกาย” มาติกาตาถามว่า “สมณธรรมนี้เป็นข้อปฏิบัติสำหรับพระสงฆ์เท่านั้นหรือ ขรवासสามารถฝึกปฏิบัติได้หรือไม่” ภิกษุตอบว่า “ทุกคนสามารถฝึกปฏิบัติสมณธรรมนี้ได้”

หลังจากนั้นมาติกาตาได้ขอร้องให้ภิกษุสอนวิธีปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานให้ ภิกษุเหล่านั้นจึงบอกกรรมฐานตามที่ขอ ซึ่งคงจะใช้เวลา

เพียงไม่เกินหนึ่งหรือสองชั่วโมง ในปัจจุบันมีบางคนกล่าวว่า การปฏิบัติ
กรรมฐานนั้นดำเนินไปได้หลังจากต้องเรียนรู้พระอภิธรรมเกี่ยวกับชั้น
อายตนะ ธาตุ สัจจะ และปัจจุสมุปบาท คำกล่าวเช่นนั้นเป็นคำ
ไร้สาระที่ทำให้ลายกำลังใจของผู้ที่ตั้งใจจะปฏิบัติธรรมเท่านั้น ขอนี้รู้ได้
จากเรื่องของมาติกาตานี้แน่นอน

มาติกาตากลับบ้านและเริ่มปฏิบัติตามที่ได้เรียนรู้ ไม่เป็นที่
ทราบแน่นอนว่าเธอใช้เวลาานเพียงใดในการปฏิบัติ แต่เธอได้บรรลุ
ธรรมก่อนภิกษุเหล่านั้น เมื่อเธอได้บรรลุอนุคามิมรรคแล้วยังบรรลุ
ปฏิสัมภิทาญาณ ๔ และอภิญญาอีกด้วย ดังนั้นเธอจึงเธอใช้อภิญญาตรวจ
ดูพบว่าภิกษุเหล่านั้นยังมิได้บรรลุภูมานหรือแม้กระทั่งวิปัสสนาญาณ
เนื่องจากการขาดอาหารที่เพียงพอ เธอจึงถวายอาหารที่เหมาะสมเพียง
พอแก่ภิกษุเหล่านั้น ภิกษุ ๖๐ รูปเหล่านั้นได้ฉันอาหารที่เหมาะสมแล้ว
เพียรปฏิบัติธรรม จึงได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ในพรรษานั้นเอง ใน
กรณีนี้มีข้อสังเกตว่าอาหารเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งในการปฏิบัติธรรม

เมื่อออกพรรษาแล้ว ภิกษุทั้งหมดได้กลับไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่
วัดพระเชตวัน ภิกษุเหล่านั้นยกย่องอุปการะของมาติกาตาต่อหน้าพระ
พักตร์ของพระพุทธเจ้าโดยกล่าวว่า อุบาสิกานั้นยังรู้ความนึกคิดของ
พวกตนแล้วถวายอาหารที่เหมาะสม ทำให้พวกตนสามารถสร้างสมาธิ
และคุณธรรมอันพิเศษได้ เมื่อได้ยินข่าวดังนี้ ภิกษุรูปหนึ่งต้องการจะไป
ที่หมู่บ้านนั้นเพื่อปฏิบัติธรรมบ้าง จึงได้เรียนกรรมฐานจากพระพุทธเจ้า
แล้วไปยังวัดป่าในหมู่บ้านดังกล่าว

เมื่อภิกษุนั้นไปถึงวัดนั้นแล้วจึงรำพึงกับตัวเองว่า “อุบาสิกานี้มีผู้กล่าวว่าสามารถหยั่งรู้จิตของผู้อื่นได้ วันนี้เราเหนื่อยจากการเดินทางจึงมีอาจะกวาดวัดได้ จะเป็นการดีมากเธอส่งใครสักคนหนึ่งมาช่วยกวาดวัดให้” มาติกมาตาล่วงรู้วาระจิตของภิกษุดังกล่าว จึงส่งชายคนหนึ่งไปกวาดวัดให้ ถัดจากนั้นพระรูปนั้นรู้สึกกระหายอยากดื่มน้ำปานะ อุบาสิกาก็ส่งน้ำปานะส่งไปถวายตามนั้น เช้าวันรุ่งขึ้นพระรูปนั้นอยากฉันข้าวต้มมะคนเนื้อ อุบาสิกาก็ส่งสิ่งที่ท่านต้องการมาถวาย พอฉันเสร็จแล้วท่านอยากฉันขนมอีก อุบาสิกาก็ให้ส่งขนมมาถวาย

ถัดจากนั้นภิกษุนั้นอยากจะพบกับอุบาสิกา เธอรับรู้ความคิดนี้แล้วจึงไปพบที่วัดพร้อมนำอาหารไปด้วยตามที่ภิกษุต้องการ หลังจากฉันอาหารแล้วภิกษุนั้นจึงถามอุบาสิกาว่า

“เธอคือมาติกมาตาหรือ”

“ใช่เจ้าค่ะ พระคุณเจ้า”

“โยมรู้วาระจิตของคนอื่นได้ใช่ไหม”

“เหตุใดท่านจึงถามเช่นนั้นเจ้าค่ะ”

“เพราะโยมจัดการทุกอย่างตามที่อาตมาคิดไว้”

“ภิกษุที่รู้วาระจิตของผู้อื่นได้มีมากมายเจ้าค่ะ”

“อาตมาไม่ได้กล่าวถึงภิกษุรูปอื่น แต่ถามถึงโยมเป็นหลัก”

“คนที่รู้วาระจิตของผู้อื่นมักทำอย่างนี้ได้เจ้าค่ะ”

จะเห็นว่าคำตอบนี้เป็นการยอมรับโดยอ้อม พระอริยบุคคลต้องการให้คนอื่นบรรลุคุณวิเศษที่ตนได้บรรลุ แต่ก็ไม่ต้องการจะเปิดเผยคุณธรรมของตน นี่คือความมกน้อยของพระอริยบุคคล ถ้าจำเป็นต้องตอบคำถามอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ท่านมักพูดโดยอ้อม ดังนั้น มาติกาตาจึงตอบโดยอ้อมเช่นนั้น

เมื่อภิกษุนั้นทราบว่อุบาสิกานี้รู้วาระจิตของผู้อื่นได้จริง จึงรู้สึกไม่ค่อยสบายใจที่จะพำนักในวัดที่เธอสร้างถวาย ท่านพิจารณาโดยละเอียดว่า ตามปกติปุถุชนมักจะคิดเรื่องที่ติบ้าง ไม่ติบ้าง ถ้าเราคิดเรื่องไม่ดี ก็จะถูกตำหนิให้อับอายเหมือนขโมยถูกจับพร้อมของกลาง ฉะนั้น ภิกษุนั้นจึงพูดว่า “อาตมาจะกลับ”

อุบาสิกากล่าวว่า “ท่านจะกลับไปทีไหน” ภิกษุตอบว่า “อาตมาจะกลับไปเฝ้าพระพุทธเจ้า” แม้อุบาสิกานั้นจะขอร้องให้อยู่ที่วัดนี้ต่อไป ก็ไม่อาจชักชวนให้อยู่ได้ เพราะท่านคงจะกลัวอุบาสิกานั้นจริงๆ ถ้าพิจารณาให้ดีก็เห็นว่ากลัว เพราะแต่ละคนมีความคิดมากมาย ถ้าคิดเรื่องไม่ดีก็อาจถูกจับได้คาหนังคาเขา

ในเวลาทีภิกษุนั้นมาเฝ้า พระพุทธเจ้าตรัสถามว่า “เหตุใดเธอถึงกลับมา” พระองค์นั้นทูลตอบว่า “ข้าพระองค์กลัวที่จะอยู่ที่วัดนี้นั้น เพราะมาติกาตาล่วงรู้ความคิดทุกสิ่งทุกอย่าง ตามปกติปุถุชนมักจะคิดเรื่องที่ติบ้าง ไม่ติบ้าง ถ้าเราคิดเรื่องไม่ดี ก็จะถูกตำหนิให้อับอายเหมือนขโมยถูกจับพร้อมของกลาง ข้าพระองค์จึงไม่กล้าอยู่ในวัดนั้น พระพุทธเจ้าข้า” พระพุทธองค์ทรงพิจารณาสถานที่เหมาะสมแล้วทรงเล็งเห็นว่าวัด

นั่นเป็นสถานที่เหมาะสมแก่ภิกษุเช่นนี้ ภิกษุนั้นมีความคิดมาก จึงควร
อยู่ในสถานที่ที่มีคนรู้วาระจิต จะทำให้ความคิดลดน้อยลงและเกิดสมาธิ
ได้ง่าย ในปัจจุบันถ้าผู้ปฏิบัติสามารถปฏิบัติธรรมในสำนักของวิปัสสนา
จารย์ที่ยังรู้วาระจิตของคนอื่นได้ ก็จะเป็นการดีที่สุด ผู้ปฏิบัติบางคน
คิดว่าวิปัสสนาจารย์ไม่อาจรู้วาระจิตของตนได้ จึงคิดฟุ้งซ่านทั้งวัน
บางคนยังพูดคุยกันโดยไม่ตั้งใจปฏิบัติอย่างเต็มที่

ภิกษุนั้นกราบทูลว่าตนไม่กล้าไปวัดดังกล่าว พระพุทธเจ้าจึงสอน
ให้ควบคุมจิตของตนให้ดี ถ้ากำหนดรู้จิตและควบคุมจิตได้ ก็ไม่ต้องกลัว
สิ่งใดอีก แล้วตรัสพระคาถาว่า

“จิตควบคุมยาก เปลี่ยนแปลงเร็ว ไฟในอารมณ์ตามที่ต้องการ
ฝึกจิตเช่นนั้นได้เป็นการดี เพราะจิตที่ฝึกได้แล้วนำสุขมาให้” ^{๙๗}

จิตนั้นควบคุมได้ยาก แม้มันถูกขอร้องไม่ให้คิดก็จะไปคิดถึงสิ่ง
นั้นๆ อยู่เสมอ เราไม่อาจเขียนตีหรือลงโทษจิตได้ จึงไม่สามารถควบคุม
มันได้จริงๆ จิตนั้นเปลี่ยนแปลงเร็วมาก ในขณะที่เริ่มปฏิบัติวิปัสสนา
กรรมฐาน การกำหนดจิตที่รวดเร็วนั้นเป็นภาระที่ยากยิ่ง พอกำหนดรู้สิ่ง
นี้มันก็ซัดสายไปหาสิ่งนั้น พอกำหนดรู้สิ่งนั้นมันก็ซัดสายไปหาสิ่งนี้ จิต
นั้นไฟในอารมณ์ตามที่ต้องการ ไม่อาจถูกขัดขวางและกักขังได้เหมือนรูป
ถ้ารูปถูกขังไว้ในห้องหรือถูกเชือกผูกไว้ ก็ไปสถานที่อื่นไม่ได้ แต่จิตมิได้
เป็นเช่นนั้น แม้อยู่ในห้องกรรมฐานก็ออกไปข้างนอกและตระเวน
ท่องเที่ยวไปทุกหนทุกแห่งได้ การฝึกจิตได้เป็นการนำสุขมาให้อย่างถาวร
ดังนั้น การฝึกจิตจึงเป็นงานที่สำคัญอย่างยิ่ง

คนที่ทั้งหลายต้องการความสุข ไม่มีใครอยากเป็นทุกข์ หนทางที่ดีที่สุดที่จะทำให้ตนเองเป็นสุขก็คือการควบคุมจิตให้สงบ วิธีควบคุมจิตให้สงบก็คือการฟังธรรม การพิจารณาด้วยปัญญา (โยนิโสมนสิการ) และการปฏิบัติธรรม คนที่ควบคุมจิตให้สงบได้น้อย ก็จะได้ความสุขน้อย คนที่ควบคุมจิตให้สงบได้มาก ก็จะได้ความสุขมาก คนที่ควบคุมจิตให้สงบได้อย่างบริบูรณ์ ก็จะได้ความสุขอย่างบริบูรณ์

อย่างน้อยที่สุดผู้ที่เคารพนับถือพระรัตนตรัยและตั้งมั่นในไตรสรณคมน์ อาจพบความสุขในภพมนุษย์หรือสวรรค์ได้ บางคนมีใจหยาบกระด้าง ไม่อาจฝึกจิตของตนให้เคารพพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เขาไม่มีศรัทธาจิตเช่นนี้จึงไม่เข้าถึงไตรสรณคมน์ ทำให้ไม่อาจได้รับความสุขที่เนื่องด้วยกุศลเหล่านั้น ยิ่งถ้าเขาว่าร้ายพระพุทธ พระธรรม หรือพระสงฆ์ด้วยแล้ว ก็ต้องไปเกิดในอบายภูมิได้รับทุกข์ทรมานเพราะมิได้ฝึกจิตนั่นเอง

นอกจากการเข้าถึงไตรสรณคมน์แล้ว จิตอาจได้รับการฝึกให้ประณีตได้มากขึ้นหากเขารักษาศีล ๕ ได้หนึ่งหรือสองข้อ ยิ่งถ้าสามารถรักษาศีลได้ทั้ง ๕ ข้อจะดียิ่งขึ้นแน่นอน หากผู้ใดทำบุญให้ทานและรักษาศีลอย่างหมดจด จิตที่ประณีตของเขาย่อมนำสุขของมนุษย์และเทวดามาให้ ยิ่งถ้าบุคคลฝึกจิตให้ประณีตด้วยภาวนา ก็จะดียิ่งขึ้นไปอีก ในภาวนาสองประเภทนั้น สมถภาวนาส่งผลให้ไปเกิดในรูปภูมิหรืออรูปภูมิแล้วได้รับความสุขหลายกับ ส่วนวิปัสสนาภาวนาพัฒนาปัญญาให้แก้กิเลสจนกระทั่งได้บรรลุอรหัตตผลเห็นประจักษ์พระนิพพานอันเป็นบรมสุข

ใจความของคาถาที่กล่าวมานี้มุ่งแสดงถึงการตามรู้จิตในทุกขณะที่เกิดขึ้นตามหลักจิตตานุปัสสนา ถ้าบุคคลกำหนดรู้จิตในทุกขณะแล้ว ควบคุมให้ดี จิตที่คิดไม่ดีย่อมไม่เกิดขึ้น แม้ในบางขณะที่เผลอสติคิดเรื่องที่ไม่ดี ผู้ปฏิบัติก็อาจกำหนดรู้และกำจัดมันได้ จิตดังกล่าวย่อมหายไปทันทีเช่นกัน

อย่างไรก็ตาม อาจไม่ถนัดนักสำหรับผู้เริ่มปฏิบัติใหม่จะกำจัดความฟุ้งซ่านให้หายไปด้วยการกำหนดรู้เพียงครั้งเดียว เขาต้องพยายามกำหนดสองหรือสามครั้งเป็นต้นไปจนกว่าความฟุ้งซ่านจะหายไปจริงๆ จิตเป็นสิ่งที่ยากจะควบคุมฝึกฝน เปลี่ยนแปลงเร็ว ใฝ่ในอารมณ์ตามที่ต้องการ ยากที่จะจับและคุมบังเหียนให้อยู่ถูกที่

จิตที่คุมไม่ได้นั้นล่องลอยจากความคิดหนึ่งไปเป็นอีกความคิดหนึ่ง ไร้ทิศทาง จิตที่คิดไปไร้ทิศทางไม่มีสาระจะเกิดขึ้นกับคนที่ไม่ควบคุมจิต ปลดปล่อยให้จิตจินตนาการอย่างเต็มที่ ฉะนั้น ความคิดและความปรารถนาที่ไม่เหมาะสมจึงอาจผลักดันให้กระทำความชั่ว เช่น ขำสัตรี ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม ฯลฯ การกระทำชั่วเหล่านี้ก่อให้เกิดความทุกข์อย่างไร้ขีดจำกัด อาจส่งคนลงสู่นรกหรือเปรตที่ได้รับทุกข์ยากลำบาก

มีพระบาลีตรัสว่า จิตเตน นียเต โลโก^{๔๘} (จิตนำชาวโลกไป) หมายความว่า จิตสามารถนำพาใครก็ได้ให้ไปสู่ภพภูมิต่างๆ **จิตที่ดีงาม** ย่อมนำไปสู่ภพภูมิที่อยู่ดีมีสุข **จิตที่เลวทราม** ย่อมนำไปสู่ภพภูมิที่เดือดร้อนเป็นทุกข์ ดังนั้น จึงเป็นหน้าที่ของเราที่จะต้องควบคุมจิตให้ นำเราไปสู่ภพภูมิที่สูงขึ้นไป

การฝึกวิปัสสนาที่เริ่มด้วยการกำหนดสภาวะพองยุบของท้อง เป็นต้นว่า “พองหนอ ยุบหนอ นิ่งหนอ ถูกหนอ” เป็นวิธีควบคุมจิตไม่ให้ซัดส่าย ถ้าหากผู้ปฏิบัติพยายามควบคุมจิตด้วยการกำหนดรู้ความฟุ้งซ่านซ้ำแล้วซ้ำเล่าเช่นนี้ จิตจะค่อยๆ ละเอียดอ่อนมากขึ้นเรื่อยๆ เมื่อผู้ปฏิบัติได้บรรลุสังขารุเปกขาญาณ จิตของเขาจะละเอียดอ่อนขึ้นอย่างเห็นได้ชัด จิตที่ละเอียดอ่อนเช่นนี้จะนำไปสู่ความสุขเริ่มตั้งแต่สุขในโสดาปัตติผลจนกระทั่งถึงสุขในอรหัตตผล

คราวนี้ขอกลับมากล่าวถึงภิกษุข้างต้น ท่านได้รับโอวาทจากพระบรมศาสดาแล้วได้กลับไปวัดของมาติกาตา ในขณะที่เดินทางกลับ ท่านกำหนดรู้จิตอยู่ตลอดเวลา ถ้าความคิดฟุ้งซ่านเกิดขึ้นในบางครั้ง ท่านก็กำจัดความคิดฟุ้งซ่านนั้นให้หมดไปด้วยการกำหนดรู้ พอไปถึงวัดแล้วก็ตั้งใจกำหนดจิตตลอดเวลา ไม่ปล่อยให้คิดฟุ้งซ่านเรื่อยไปเหมือนก่อน

ฝ่ายมาติกาตาเห็นการกลับมาของภิกษุรูปเดิมด้วยอภิญญา จึงเตรียมอาหารที่เหมาะสมแล้วนำไปถวาย ภิกษุนั้นได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ภายในเวลาสองสามวันเท่านั้น เรื่องที่นำมาเล่าในที่นี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อแสดงว่า ไม่เพียงเฉพาะพระพุทธเจ้าที่สามารถรู้วาระจิตของผู้อื่นด้วยเจโตปริยญาณ แต่มาติกาตาเป็นต้นก็สามารถรู้วาระจิตของผู้อื่นได้ อีกประเด็นหนึ่งต้องการจะกล่าวถึงคือ การกำจัดความคิดฟุ้งซ่านทำให้บรรลุธรรมได้ง่าย

ไม่กล้าคิดอกุศลในขณะที่อยู่ใกล้คนรู้วาระจิต

นับเป็นความจริงที่ว่าบุคคลที่อยู่ใกล้คนรู้วาระจิตของคนอื่นได้ จะไม่กล้าคิดสิ่งที่เป็นอกุศลใดๆ ใน พ.ศ. ๒๔๗๔ เมื่ออาตมาอุปสมบทได้ ๘ ปียังมีได้ฝึกเจริญวิปัสสนาแต่อย่างใด เพราะอยู่ระหว่างแสวงหา วิปัสสนาจารย์ที่เหมาะสม วันหนึ่งได้ไปวัดของพระโง้งไขที่มีชื่อเสียงใน สมัยนั้น ท่านอยู่ที่เชิงเขาชเวยองปิยะทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของ สถานีรถไฟโดงวอนในเขตเมืองสะเทิม พระคุณเจ้ารูปนี้มักจะสมาทาน รุทงค์และอยู่ในสุสาน พอถึงเวลากลางคืนท่านจะไปอยู่ที่สุสานอยู่เสมอ ท่านมักย้ายจากสุสานหนึ่งไปยังอีกแห่งหนึ่งใกล้ๆ กับหมู่บ้านที่ออก ปิณฑบาตได้

เมื่ออาตมาไปถึงวัดของท่าน พระโง้งไขไปที่สุสานแห่งหนึ่งกับ ศิษย์คนหนึ่งของท่าน ส่วนภิกษุหลายรูปและฤๅษีอีกหลายคนไปที่สุสาน อีกแห่งหนึ่ง อาตมาตามไปที่สุสานกับกลุ่มภิกษุและฤๅษีโดยไปถึงสุสาน ก่อนพระอาทิตย์ตกดิน ต่อจากนั้นไม่นานมีชาวบ้านจากหมู่บ้านใกล้ๆ มา นิมนต์ให้ไปสุสานอีกแห่งหนึ่ง เพราะมีเด็กสาวอายุ ๑๕ ปีผูกคอตาย จึง นิมนต์ไปเผ่าหลุมศพเพื่อป้องกันพวกเล่นคุณไสยมาขุดศพแล้วตัดเอา กระดูกแขนช่วงแรกของศพที่ฆ่าตัวตายเพื่อใช้ในการทำมนต์ดำ

อาตมาและภิกษุอื่นรวม ๘ รูปปรับคำขอร้องนั้นแล้วไปยังสุสาน ที่มีศพของเด็กหญิงที่ฆ่าตัวตาย พวกเราไปถึงสุสานนั้นเกือบจะพลบค่ำ พอไปถึงก็มีโยมมาปูเสื่อให้ข้างๆ หลุมศพ และจัดวางหม้อน้ำดื่มไว้ พระรูปอื่นนั่งห่างๆ ไปหน่อย แต่อาตมาเลือกที่นั่งใกล้ศพมากที่สุด ห่าง

เพียง ๒ ศอกเท่านั้น พระรูปอื่นเคยอยู่ที่สุสานจนชินแล้ว แต่อาตมาไม่เคยอยู่ในสุสานเลย จึงรู้สึกหวาดกลัว และไม่อาจเปลี่ยนที่นั่งใหม่กับพระรูปอื่นได้ เพราะอาตมาเป็นพระอาวุธที่สุดไพบรดาภิษุทั้งหมด

ตอนนั้นพระรูปอื่นสวดพระปริตรและแผ่เมตตาแล้วก็จำวัดกันหมด อาตมาไม่ยอกนอนจึงนั่งตลอดคืนโดยสมาทานเนสขิกังคธุดงค์ (ธุดงค์นั่งไม่เอนหลังนอน) อาตมารำลึกถึงข้อความในคัมภีร์วิสุทธีมรรคว่าพวกยักษ์มักมาใกล้หลุมศพ^{๙๙} จึงนั่งอยู่เจี๊ยบๆ ตลอดคืนและทำอยู่เช่นนั้นเป็นเวลา ๔ คืน

ขณะที่อาตมานั่งอยู่เช่นนั้น อาตมาต้องควบคุมความคิดต่างๆ เพราะเทวดาผู้รักษาสุสานและยักษ์ในบริเวณนั้นอาจจะหยั่งรู้ความคิดของอาตมาและหลอกหลอนให้หวาดกลัวได้ ดังนั้น ความคิดของอาตมาจึงอยู่ในขอบเขตจำกัด จากประสบการณ์ครั้งนี้อาตมาพบความจริงว่า ภิษุที่อยู่ใกล้มาติกมาตาสามารถควบคุมจิตของตนเองและรักษาจิตนั้นให้บริสุทธิ์ จึงบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์อย่างรวดเร็ว

ทิพโสตญาณ

ญาณนี้เป็นญาณสุดท้ายของญาณทั้ง ๕ ทิพยจักขุญาณเป็นฤทธิ์ที่สามารถมองเห็นวัตถุทุกอย่างทั้งเล็กใหญ่ ใกล้ ไกล ฉับใด ทิพโสตญาณก็เป็นฤทธิ์ที่ทำให้ได้ยินเสียงทุกเสียงได้ไม่ว่าจะมีความดังหรืออยู่ไกลขนาดไหน ไม่ว่าจะเป็นเสียงจากโลกมนุษย์ หรือเสียงจากเทวโลก พรหมโลก หรือแม้กระทั่งเสียงจากจักรวาลอื่น ฉะนั้น

ด้วยเหตุนี้ เทพสาตาศิระจึงบอกเทพเหมาตะว่า พระพุทธเจ้าทรงเพียบพร้อมด้วยวิชา ๓ และวิชา ๘ เทพสาตาศิระยังกล่าวต่ออีกว่า นอกจากนี้ พระบรมครูของเรายังเพียบพร้อมด้วยจรณะอันหมดจดอีกด้วย

จรรยา ๑๕

พระพุทธองค์ทรงเพียบพร้อมด้วยจรรยาอันเป็นความประพฤติ
พื้นฐานของการบรรลุมรรคผลนิพพาน ๑๕ ประการ^{๑๐๐} ดังนี้

๑. ปาติโมกขสังวรศีล คือ ศีลที่คัมภีร์ผู้รักษาให้พ้นไปจาก
ภัยทางโลกและภัยในสังสารวัฏ ได้แก่ ศีล ๕ ของฆราวาส และศีล
๒๒๗ ข้อโดยย่อ หรือศีล ๙ โภกีกวาทของภิกษุ หากผู้ใดรักษาศีลเหล่านี้
เขาจะปลอดภัยจากคำตำหนิของผู้เฒ่าทางโลกและรอดพ้นจากการลงโทษ
ทางกฎหมายอีกด้วย ในทางสังสารวัฏแล้วเขาจะพ้นไปจากภัยใน
สังสารวัฏมือบายภูมิเป็นต้น ศีลดังกล่าวจึงเรียกว่าปาติโมกขสังวรศีล

๒. อินทริยสังวรศีล คือ การคัมภีร์อินทริยหรือทวาร ๖ อัน
ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เพื่อไม่ให้เกิดความโลภและความโกรธ
ในทุกขณะที่เห็น ได้ยิน รู้กลิ่น ลิ้มรส กระพบสัมผัส หรือนึกคิดเรื่องราว
ต่างๆ ศีลดังกล่าวจะรักษาได้ก็ต่อเมื่อบุคคลนั้นอยู่ระหว่างการเจริญ
ภาวนาอย่างใดอย่างหนึ่ง คนทั่วไปอาจรักษาให้สำเร็จได้เพียงบางส่วน
เท่านั้น

๓. โภชนมัตตัตถุญตา คือ การรู้จักบริโภคพอประมาณ เป็น
ความรู้จักความพอดีในการรับของถวายและบริโภคอาหาร เมื่อบุคคลใด
รับของถวาย เขาควรรู้จักความพอดีในการรับโดยไม่รับจนเกินความ

ต้องการ หรือเมื่อบริโภคอาหารก็พิจารณาว่าตนบริโภคอาหารไม่ใช่เพื่อความมัวเมาประมาท แต่เพื่อให้สามารถปฏิบัติธรรมได้ ตามปกติเมื่อคนบริโภคอาหารอร่อย เขามักดีใจ หากบริโภคอาหารไม่อร่อยก็ผิดหวังและไม่เป็นสุข อีกทั้งยังอยากได้อาหารที่ดีกว่าเดิม การพิจารณาดังกล่าวมีประโยชน์เพื่อกำจัดความชอบใจและไม่ชอบใจโดยเนื่องด้วยอาหาร

การบริโภคอาหารของผู้ปฏิบัติไม่ใช่เพื่อเล่นสนุกสนาน ไม่ใช่เพื่อความมัวเมา ไม่ใช่เพื่อประดับตกแต่งเนื้อหนังให้สวยงามเต็มบริบูรณ์ แต่การบริโภคอาหารมีประโยชน์เพื่อให้ร่างกายนี้ดำรงอยู่ได้ ไม่ให้เกิดความหิวกระหาย และมีสุขภาพดีสามารถประพาสไตรสิกขาอันเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าได้ ในทำนองเดียวกัน การใช้เครื่องนุ่งห่มก็เพื่อป้องกันความเย็น ความร้อน เพื่อป้องกันตนเองจากอันตรายของยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลาน ดังนั้น ในการฉันและการห่มจีวรเป็นต้น ผู้ปฏิบัติต้องรู้จักประมาณและรู้ว่าเหตุใดต้องใช้สิ่งเหล่านี้ นี่แหละคือการใช้จักบริโภคพอประมาณ

๔. ชาคริยานุโยค คือ ความเพียรเจริญสติ คำว่า ชาคริยะ หมายถึง “ตื่นอยู่เสมอ” และ อนุโยค หมายถึง “ความเพียร” รวมกันจึงหมายความว่า ความพยายามทำให้จิตตื่นโดยนอนให้น้อยลงและเจริญสติอยู่เสมอ นี่คือการเจริญภาวนานั่นเอง บางคนตื่นอยู่ก็จริงแต่ไม่ได้เจริญภาวนา การตื่นในลักษณะนี้มีผลน้อยมาก ครั้งหนึ่งมีภิกษุรูปหนึ่งพูดว่า ถ้าท่านตื่นนอนก็จะเกิดอกุศลจิตต่างๆ จึงมักนอนหลับมากๆ เพื่อไม่ให้เป็นที่มาของอกุศลจิตเหล่านั้น สิ่งที่ท่านพูดนั้นคล้ายจะมีเหตุผล หาก

คนใดมีแต่ความคิดอกุศลมากในยามตื่นอยู่ด้วยความพอใจมากุม (กามวิตก) คิดผูกโกรธ (พยาบาทวิตก) หรือคิดปองร้าย (วิหิงสาวิตก) เขาถือว่าเกิดอกุศลอยู่เสมอ ฉะนั้นจึงฟังดูค่อนข้างเป็นเหตุเป็นผลที่จะกล่าวว่า คนที่นอนหลับมีโอกาสน้อยที่จะเกิดความคิดไปในทางอกุศล แต่ชาคริยานุโยคนี้ไม่ใช่การตื่นโดยปราศจากภาวนา แต่เป็นการตื่นโดยการจัดนิรณด้วยภาวนา ดังพระพุทธพจน์ว่า

“ภิกษุในธรรมวินัยนี้ย่อมชำระจิตให้หมดจดจากธรรมที่รบกวน ด้วยการเดินจงกรมและนั่งกรรมฐานตลอดวัน”^{๑๐๑}

แม้อิริยาบถยืนก็นับเข้าในเรื่องนี้อีกด้วย เพราะอยู่ระหว่างการเดินและการนั่ง หรือการนั่งและการเดิน นอกจากนั้น พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงอิริยาบถนอนไว้ในเรื่องนี้ ดังนั้น ผู้ที่ปฏิบัติธรรมอย่างอุกฤษฏ์จึงควรเดินจงกรม นั่งกรรมฐาน และยืนกรรมฐานสลับกันไปตลอดวันด้วยอิริยาบถสามอย่างเท่านั้นเพื่อให้จิตพ้นไปจากนิรณ มีเพียงเวลาหลับนอนหลังเวลาเที่ยงคืน ๔ ชั่วโมงเท่านั้นโดยเป็นเพียงส่วนเดียวใน ๖ ส่วนของกลางวัน ๓ ส่วนและกลางคืน ๓ ส่วน^{๑๐๒} การตื่นด้วยภาวนาอย่างใดอย่างหนึ่งโดยหลับนอนเพียงเล็กน้อยเช่นนี้จัดเป็นชาคริยานุโยค

๕-๘. รูปมาน ๔ ดังที่กล่าวไว้ในคัมภีร์อรรถกถา^{๑๐๓} อย่างไรก็ตาม ถ้านับรวมรูปมานเหล่านั้นเข้าในจุดตุลฉาน ก็นับว่าเหมาะสม

๙-๑๕ สัทธรรม (ธรรมของสัตว์บุรุษ) ๗ คือ ศรัทธา หิริ โอตตัปปะ พาหุสัจจะ (ความรู้หลักธรรม) วิริยะ สติ และปัญญา

ความรู้หลักธรรมในเรื่องนี้เป็นการได้ยินและจดจำหลักธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้โดยจำได้หนึ่งคำหรือสองคำเป็นต้น เรียกว่า อาคมสุตะ คือ ความรู้จากปริยัติ ส่วนความเข้าใจผ่านประสบการณ์ในการปฏิบัติ ชื่อว่า อธิคมสุตะ คือ ความรู้จากปฏิบัติ ความรู้ทั้งสองอย่างนี้เรียกว่า พาหุสัจจะ (การมีความรู้มาก)^{๓๐๔} สวาททั่วไปได้ฟังคาถาหนึ่งบทเพื่อความหลุดพ้นแล้วปฏิบัติจนได้บรรลุธรรม กล่าวได้ว่าเป็นผู้บริบูรณ์ด้วยปริยัติ ส่วนผู้ที่ตั้งตนเป็นอาจารย์สอนคนอื่นก็ควรสั่งสมความรู้ปริยัติให้มากที่สุด ยิ่งมากยิ่งดี

มีคำถามว่า พระพุทธเจ้ามิได้เรียนรู้จากคนอื่นจะเป็นผู้บริบูรณ์ด้วยความรู้จากปริยัติได้อย่างไร? คำตอบของเรื่องนี้คือ พระพุทธองค์ทรงบริบูรณ์ด้วยความรู้จากปฏิบัติ พระองค์ทรงรู้เห็นทุกอย่างแล้วจึงไม่จำเป็นต้องเรียนรู้จากผู้อื่น เรื่องนี้เหมือนกับคนที่รู้ทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่ในบ้านของตนเอง จึงไม่จำเป็นต้องเรียนรู้จากใครอีก เพราะรู้ทุกสิ่งทุกอย่างในบ้านของตนอยู่แล้ว โดยเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงรู้แจ้งธรรมทั้งปวงโดยสิ้นเชิงไม่มีส่วนเหลือ ดังนั้น ความรู้ของพระองค์จึงบริบูรณ์ครบถ้วนทั้งความรู้จากปริยัติและปฏิบัติ

ผู้เพียบพร้อมด้วยความรู้และความประพฤติ เป็นผู้ประเสริฐสุด

ผู้เพียบพร้อมด้วยความรู้และความประพฤติเป็นบุคคลผู้น่า
เคารพเลื่อมใส นับว่าเป็นผู้ประเสริฐสุดในมนุษย์และเทวดา ดังพระพุทธ
พจน์ว่า

“ในหมู่ชนบุคคลเหล่าใดนับถือตระกูล กษัตริย์เป็นผู้ประเสริฐ
สุดในบุคคลเหล่านั้น ส่วนผู้เพียบพร้อมด้วยความรู้และความประพฤติ
เป็นผู้ประเสริฐสุดในมนุษย์และเทวดา”

ขตติโย เสฏโฐ ชเนตสมี เย โคตตปฏิสาริโน
วิชชาจรณสมปนโน โส เสฏโฐ เทวมานุเส.^{๑๐๕}

ในประเทศอินเดียมีระบบชั้นวรรณะที่แบ่งแยกประชาชนออกเป็น
ชั้นต่างๆ วรรณะพราหมณ์และกษัตริย์ได้รับการนับถือว่าสูงส่งกว่า
วรรณะแพศย์และศูทรที่ถือว่าเป็นคนวรรณะต่ำ นอกจากชั้นวรรณะแล้ว
ยังมีวงศ์ตระกูลอื่นๆ อีก เช่น ตระกูลโกศิยะและภาร์ทวาชะถือว่าต่ำกว่า
ตระกูลโคตมะ โมคคัลลานะ และกัจจายนะ เป็นต้น

โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนจัณฑาล คนเก็บขยะ เป็นต้น เป็นวรรณะ
ต่ำต้อยที่คนวรรณะอื่นหลีกเลี่ยงไม่สัมผัส ถ้าไปกระทบสัมผัสเข้าถือว่า

ทำให้เกิดอัมพมคฺค คนเหล่านี้จึงต้องไปอาศัยอยู่ในหมู่บ้านของตนเองนอกเมือง เมื่อพวกเขาเดินไปในเมืองต้องใช้ไม้เท้าเคาะพื้นให้มีเสียงดัง เพื่อให้คนวรรณะสูงหลีกเลี่ยงเขา ในเรื่องมาตังคชาตค^{๑๐๖} ลูกสาวเศรษฐีชื่อทิกฺขุณิมังคฺคิกา (คนเชื่อว่าสิ่งที่เห็นเป็นมงคล) บังเอิญพบเห็นขอทานชื่อมาตังคะ จึงถือว่าเป็นอัมพมคฺค ได้สั่งให้บริวารเขี่ยนติแล้วนำไปโยนทิ้งระบบชั้นวรรณะที่เด่นชัดนั้นมิได้ตั้งแต่สมัยก่อนโน้น และทุกวันนี้ก็ยังมีอยู่ในอินเดีย

ได้ยินมาว่า พระอาจารย์เวฬุวัน (เวฬุวันสยาดอ) ในอำเภอบะทัน จังหวัดย่างกุ้ง ซึ่งเพิ่งมรณภาพไปไม่นานมานี้ ได้เล่าประสบการณ์ของท่านว่า ในสมัยอังกฤษปกครองพม่าอยู่นั้น ท่านได้เดินทางไปประเทศอินเดียและลังกาเพื่อแสวงบุญ และได้รับการต้อนรับในฐานะเป็นแขกของบ้านของชาวอินเดียที่ร่ำรวยคนหนึ่ง เศรษฐีแขกนั้นบอกกับพระเถระว่า “ท่านสามารถพักที่บ้านของข้าพเจ้าได้ แต่พวกเราจะอยู่ในสถานที่ที่ท่านเคยพักไม่ได้ จึงจัดทำสถานที่พิเศษสำหรับท่าน รวมทั้งห้องน้ำพิเศษด้วย เพราะเราไม่อาจใช้ห้องเดียวกับที่ท่านใช้”

นี่นับว่าเป็นการดูแลพิเศษที่จัดให้เฉพาะท่านที่มาจากประเทศเมียนมาร์ตามคำแนะนำของคนที่รู้จักเท่านั้น คนวรรณะต่ำในประเทศอินเดียไม่อาจเข้าไปวัดที่คนวรรณะสูงนับถือได้ ตามความเชื่อของพวกเขา คนที่เกิดในวรรณะต่ำไม่สามารถพัฒนาสถานภาพทางสังคมให้สูงขึ้นได้ และคนที่เกิดในครอบครัววรรณะสูงก็ยังคงเป็น “ผู้ประเสริฐ” อย่างเดิมไม่ว่าคนนั้นจะกระทำเลวร้ายเพียงใด ความเชื่อเช่นนี้ปรากฏในคัมภีร์ทางศาสนาของพวกเขาเหมือนกับพบในตำราของชาวพุทธเช่นเดียวกัน

ในประเทศลังกาก็มีการแบ่งชั้นวรรณะด้วยเหมือนกัน แต่ไม่รุนแรงมาก ในประเทศนั้นคนวรรณะสูงไม่ค่อยนับถือภิกษุที่มาจากครอบครัววรรณะต่ำ ส่วนภิกษุที่อยู่วรรณะต่ำกว่าดูเหมือนจะค่อนข้างสงบเสถียรกับฆราวาสที่มีวรรณะสูงกว่า แต่ที่ประเทศเมียนมาร์นี้ไม่มีการแบ่งแยกชนชั้นวรรณะเช่นนี้ คนส่วนใหญ่มักให้ความเคารพคนที่มีความประพฤติดีหรืออำนาจบารมี

ในบรรดาฆราวาสนั้น วรรณะกษัตริย์หรือวรรณะผู้ปกครองได้รับยกย่องว่ามีสถานภาพสูงที่สุด สมาชิกของคนวรรณะนี้มักจะไม่แต่งงานกับคนวรรณะอื่น พวกเขาจึงบริสุทธิ์โดยชาติตระกูล เพราะไม่ปะปนกับคนวรรณะอื่น สมาชิกของวรรณะนี้เป็นคนกล้าหาญและปกป้องประเทศชาติ พวกเขาเป็นผู้ถืออำนาจ ดังนั้น วรรณะกษัตริย์จึงเป็นผู้ประเสริฐสุดในระบบชั้นวรรณะตามทัศนะทางโลก

ทัศนะทางโลกถือว่าบุคคลของวรรณะกษัตริย์เป็นผู้ประเสริฐสุด แต่ทัศนะทางศาสนาถือว่า บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยความรู้และความประพฤติเป็นผู้ประเสริฐสุด ที่จริงแล้วคำกล่าวข้างต้นเป็นถ้อยคำของท้าวมหาพรหมสหัมบดีผู้เป็นพระอริยะ แม้พระพุทธองค์ได้ทรงพิจารณาด้วยพระสัพพัญญุตญาณแล้วได้ตรัสสนับสนุนคำกล่าวนี้ว่าเป็นความจริง

จะเห็นว่ากษัตริย์เป็นผู้ประเสริฐสุดเฉพาะตราบเท่าที่ยังมีชีวิตอยู่ หรือตราบเท่าที่มีอำนาจอยู่ เมื่อเขาเสียชีวิตหรือหมดอำนาจแล้ว เขาไม่มีอะไรที่จะพึ่งพาเป็นเสบียงในชาติต่อไป แต่ผู้ที่มีคุณธรรมแห่งความ

รู้และความประพฤติยังคงประเสริฐตลอดเวลา ยิ่งเขามีคุณธรรมมากเท่าไร บุคคลนั้นยิ่งประเสริฐมากขึ้น

คนทั่วไปมักเคารพนับถือผู้ที่มีความสามารถเหาะไปในอากาศ ดำดิน สามารถอ่านจิตผู้อื่น หรือมีดาตัพย์บอกได้ว่าคนที่ตายแล้วไปเกิดที่ไหน ผู้ปฏิบัติบางคนที่เจริญวิปัสสนาก็อาจได้หุติพย์ดาตัพย์คล้ายกับผู้ที่ได้บรรลุอุภยญาณ

ขอยกตัวอย่างว่า มีอุบาสิกคนหนึ่งอาศัยอยู่บนเกาะแห่งหนึ่งในจังหวัดปทุมธานี เธอได้ปฏิบัติวิปัสสนาตามคำสอนของอาตมา และกล่าวกันว่าเธอได้หุติพย์ดาตัพย์ อยู่มาวันหนึ่ง น้องสาวของเธอถูกขโมยทองในบ้าน เธอจึงถามพี่สาวว่าทองอยู่ที่ไหน ในตอนแรกที่พี่สาวปฏิเสธว่าไม่อยากพูด แต่เมื่อถูกรบเร้าก็นั่งเข้าสมาธิแล้วบอกว่า สาวใช้ของบ้านนี้ได้ขโมยทองไปแล้วซ่อนไว้ในหม้อที่ห้องครัว น้องสาวของเธอจึงนำตำรวจไปที่บ้านสาวใช้คนนั้นแล้วค้นบ้าน ได้พบทรัพย์สินตามสถานที่แจ้งไว้ ทำให้ตำรวจรู้สึกประหลาดใจมาก

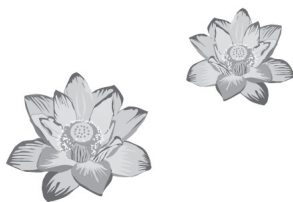
เรื่องที่กล่าวมานี้เป็นกรณีอย่างหนึ่งของฤทธิ์เช่นนั้นในปัจจุบัน แต่กรณีที่คล้ายๆ กันนี้ยังมีอีกมากมาย ถ้าผู้แสดงธรรมได้บรรลุอุภยญาณแล้วสามารถแสดงฤทธิ์ในขณะที่แสดงธรรม ก็จะเป็นที่เคารพนับถืออย่างสูง

ในวิชาทั้งหมดที่กล่าวมานี้ วิชาที่สำคัญที่สุดคือวิปัสสนาญาณ และอัสวักขยญาณ หากบุคคลใดได้บรรลุวิปัสสนาญาณ เขานับว่าเป็น

จุฬโศดาบันที่มีภพภูมิอันดีงามแน่นอน^{๑๐๗} หากบุคคลใดได้บรรลุอาส-
วักขยญาณ เขาจะเป็นโศดาบันอย่างสมบูรณ์แล้วพ้นไปจากอบายภูมิ ๔
และปลอดภัยจากทุกข์ในวัฏฏสงสารเกินไปกว่า ๗ ชาติ เขาจะเป็นพระ
อรหันต์ภายใน ๗ ชาติแล้วเข้าสู่นิพพาน หากบุคคลใดได้บรรลุมรรคญาณ
ขั้นสูงขึ้นไปอีก เชื่อได้ว่าเขาจะบรรลุภาวะที่สูงขึ้นไปอีกแน่นอน

นอกจากนั้น มนุษย์ เทวดา และพรหมที่อยู่เป็นสุขในภพภูมิชั้น
สูงคือมนุษยโลก เทวโลก และพรหมโลก ล้วนเป็นผู้บริบูรณ์ด้วยความ
ประพัตติมีศีลเป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นผู้เพียบพร้อมด้วยคุณธรรม
ของสัตบุรุษ ๗ มีศรัทธาเป็นต้น จะเห็นว่าคนที่มีศรัทธาเป็นต้นมักสั่งสม
บุญกุศลมีทานเป็นต้นอยู่เสมอ พวกเขาจึงเกิดเป็นมนุษย์หรือเทวดาที่อยู่
เป็นสุข แม้การฟังธรรมและปฏิบัติธรรมก็เกิดแก่ผู้มีศรัทธาเป็นต้น ส่วน
ผู้ที่ได้บรรลุมรรคผลนับว่าเพียบพร้อมด้วยความรู้และความประพัตติ จัด
ว่าเป็นบุคคลผู้สูงส่งยิ่งกว่า

ผู้ปฏิบัติธรรมในปัจจุบันเพียบพร้อมด้วย ความรู้และความประพฤติ

ผู้ปฏิบัติที่ปฏิบัติธรรมอยู่ในขณะนี้ ในขั้นแรกนับว่ามีคุณธรรมของวิปัสสนาญาณแล้ว ส่วนบุคคลผู้ได้บรรลุมรรคผลก็นับว่าเพียบพร้อมด้วยอัสภักขยญาณ ในความประพฤติ ๑๕ อย่าง ผู้ปฏิบัตินี้มีศีล มีการสำรวมกายและจิต บริโภคพอประมาณ และตื่นอยู่ตลอดด้วยการเจริญสตินอนหลับเพียงวันละ ๔ ชั่วโมง มิจำเป็นต้องกล่าวถึงคุณธรรมของสัตบุรุษมีศรัทธาเป็นต้นเลย ฉะนั้นผู้ปฏิบัติที่อยู่ในสำนักกรรมฐานแห่งนี้จึงจัดว่าเพียบพร้อมด้วยความรู้และความประพฤติ บุคคลดังกล่าวเป็นผู้ประเสริฐโดยคล้อยตามคำสอนของพระพุทธเจ้า จึงขอให้ผู้ปฏิบัติทั้งหลายรู้สึกปีติยินดีและพยายามกำหนดรู้ต่อไปให้บริบูรณ์มากขึ้น

พระพุทธองค์เป็นผู้เพียบพร้อมด้วยความรู้คือวิชา ๓ วิชา ๘ และความประพฤติคือจรณะ ๑๕ อย่างสูงสุด ดังนั้น จึงมีคุณบทเกี่ยวกับพระพุทธคุณในพระพุทธคุณ ๙ ประการ คือ วิชาจรณสมปนโน (ถึงพร้อมด้วยความรู้และความประพฤติ)

เรื่องสุปปพุทธะ

เกี่ยวกับเรื่องนี้จะขอกล่าวถึงเรื่องคนเชื่อใจชื่อว่าสุปปพุทธะในสมัยพุทธกาล เขาอยู่ในเมืองราชคฤห์ เขาถูกบิดามารดาทอดทิ้งตั้งแต่เล็ก จึงถือถ้วยเทียวขอทานเรื่อยไป เขาเป็นทุกข์ทรมานจากโรคเรื้อนทั่วตัว ไร้บ้านเรือนอาศัยต้องนอนข้างถนน เนื่องจากโรคที่เป็นอยู่ทำให้เขาเจ็บปวดร้าวทรมานครวญครางในตอนกลางคืน ทำให้รบกวนผู้อื่นที่นอนอยู่ เขาจึงถูกเรียกว่า สุปปพุทธะ (ผู้ปลุกคนนอนหลับ)^{๑๐๘}

วันหนึ่งเขาออกขอทานอยู่เห็นคนกลุ่มใหญ่มาชุมนุมกัน จึงคิดว่าคงจะได้รับบริจาคจากคนกลุ่มนั้น พอเข้าไปใกล้ได้พบว่าพระพุทธเจ้ากำลังแสดงธรรมอยู่ ในเวลานั้นเขาอยากฟังธรรมจึงตั้งใจฟังโดยเคารพ พระพุทธองค์ทรงทราบด้วยพุทธจักขุว่าสุปปพุทธะจะได้บรรลุคุณวิเศษในวันนี้ จึงแสดงธรรมว่าด้วยทานและศีลเป็นต้นตามลำดับที่เรียกว่าอนุปพุททิกา^{๑๐๙} เขาฟังธรรมอยู่ได้เกิดศรัทธาที่เชื่อมั่นเลื่อมใสพระรัตนตรัย กรรม และผลกรรม พระพุทธองค์จึงสอนเรื่องศีลต่อมา เขาตัดสินใจที่จะรักษาศีลโดยหลีกเลี่ยงจากการฆ่าสัตว์และลักทรัพย์เป็นต้น ต่อจากนั้นเขาได้ฟังอานิสงส์ของทานและศีลพร้อมทั้งโทษของกามคุณ และการพ้นไปจากกามคุณ จึงเกิดปีติปราโมทย์จนกระทั่งนิรวันเสื่อมสูญไป ในขณะนั้นพระพุทธองค์ทรงแสดงอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ

และมรรค เขาฟังอริยสัจ ๔ เหล่านี้อยู่ได้เจริญวิปัสสนาและบรรลุมรรค
เป็นพระโสดาบันในขณะที่ฟังนั่นเอง^{๑๑๐}

หลังการฟังธรรมสิ้นสุดลง สุปปพุทธะจึงออกจากที่นั่งในขณะที่
กลุ่มชนต่างแยกกันออกไป ถัดจากนั้นเล็กน้อยเขาก็กลับมาเข้าเฝ้า
พระพุทธเจ้าอีกเพื่อกราบทูลธรรมที่ตนรู้แจ้ง แต่ในระหว่างทางท้าวสักกะ
ต้องการจะทดสอบความเลื่อมใสของเขา ท้าวเธอจึงกล่าวว่า “นี่เจ้าสุปป
พุทธะ เจ้าเป็นคนยากจนที่สุด แล้วยังต้องเจ็บป่วยทุกข์ทรมานจาก
โรคเรื้อนอีกด้วย หากเจ้าเชื่อฟังฉัน ฉันจะให้ทรัพย์สินมากมายแก่เจ้า
และรักษาเจ้าให้หายจากโรคที่เป็นอยู่จะเอาไหม”

สุปปพุทธะถามว่า “ท่านเป็นใคร ฉันต้องเชื่อฟังอะไรจากท่าน”
ท้าวสักกะจึงตรัสว่า “ข้าเป็นท้าวสักกะจอมเทพ สิ่งที่เจ้าต้องเชื่อฟังคือ
เจ้าต้องพูดว่า พระโคตมที่แสดงธรรมอยู่นั้นไม่ใช่พระพุทธเจ้าที่แท้จริง
พระธรรมไม่ใช่ธรรมที่ติงามและจริงแท้ พระสงฆ์ไม่ใช่สงฆ์ที่แท้จริงอีก
เช่นกัน ข้าพเจ้าไม่ต้องพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะ”

สุปปพุทธะตอบว่า “ท่านหยาบคายมากสำหรับผู้เป็นท้าวสักกะ
จอมเทพ ท่านไม่ควรมาพูดกับฉัน ท่านพูดใส่ร้ายฉันว่าเป็นคนยากจน
และไม่มีที่พึ่งพิง แต่บัดนี้ฉันเป็นพุทธบุตรที่แท้จริงแล้ว ฉันไม่ยากจน ฉัน
ร่ำรวยเป็นสุขด้วยความสุขอันสูงสุด เพราะฉันบริบูรณ์ด้วยอริยทรัพย์ ๗
ประการ คือ ศรัทธา ศีล หิริ โอตตัปปะ สุตะ จาคะ และปัญญา ตามที่
พระพุทธเจ้าตรัสว่าผู้บริบูรณ์ด้วยอริยทรัพย์เหล่านี้เป็นคนร่ำรวย ท่าน
ไม่ควรจะมาพูดกับฉัน จงกลับไปเถิด”

ต่อจากนั้นสุปปพุทธะได้ไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า แล้วทูลเรื่องที่ตนได้บรรลุธรรมแก่พระพุทธองค์ เรื่องนี้เป็นไปในทำนองเดียวกันกับผู้ปฏิบัติในปัจจุบันที่กระตือรือร้นต้องการจะรายงานผลที่ตนเองได้รับในการปฏิบัติวิปัสสนาต่อวิปัสสนาจารย์ของตน หลังจากสุปปพุทธะกราบทูลรายงานต่อพระพุทธเจ้าแล้วก็กลับไป ด้วยกรรมเก่าเขาได้ถูกวัชวิดตายระหว่างทางกลับจากวัด หลังจากเสียชีวิตแล้วเขาไปเกิดเป็นเทวดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ มีฤทธาณภาพเหนือเหล่าเทวดาที่เกิดในสวรรค์ด้วยบุญที่พวกเขาทำภายนอกพระพุทธศาสนา

ด้วยเหตุนี้ เทวดาที่มีฤทธาณภาพน้อยจึงไม่พอใจ ต่างพากันพูดว่า “เจ้าสุปปพุทธะนี้เคยเป็นมนุษย์ระดับล่าง แต่กลับได้รับสถานะสูงกว่าพวกเรา” ท้าวสักกะได้ยินเช่นนั้นจึงสอนเทวดาเหล่านั้นว่า “พวกท่านอย่าไปปรียาเทพสุปปพุทธะ เขาได้รับผลแห่งกุศลที่ทำไว้ในชาติก่อน โดยเขาได้ฟังธรรมจากพระพุทธองค์ในวาระสุดท้ายของชีวิตแล้ว สมาทานเจริญคุณธรรมของสัตบุรุษ ๗ ประการมีศรัทธาและศีลเป็นต้น ดังนั้น ในภพนี้จึงเกิดเป็นเทวดาผู้ทรงฤทธาณภาพมีบริวารมากมายยิ่งกว่าพวกท่าน”

เรื่องที่เล่ามานี้มุ่งให้เห็นประเด็นว่า แม้คนชั้นต่ำที่ยากจนเสียใจ ก็อาจกลายเป็นคนประเสริฐสูงส่งได้ด้วยธรรมของสัตบุรุษดังกล่าว ศรัทธาเป็นต้นนี้จัดเป็นความประพจน์ นอกจากนี้ สุปปพุทธะได้ฟังธรรมเจริญวิปัสสนาญาณจนได้บรรลุมรรคญาณ จึงจัดว่าบริบูรณ์ด้วยความรู้อีกด้วย ดังนั้น สุปปพุทธะจึงเป็นผู้บริบูรณ์ด้วยความรู้และความประพจน์เป็นเวลาเพียงไม่กี่ชั่วโมงก่อนเสียชีวิต ทำให้เขาได้ชีวิตที่สูงส่งในสวรรค์

ในเรื่องนี้การที่เขาเป็นโรคเรื้อนก็เพราะว่า ในชาติก่อนที่เขาเป็น
เศรษฐี ได้คิดก้าวร้าวต่อพระปัจเจกพุทธเจ้าพระนามว่าตครสีขีว่าเป็นคน
ขี้เรื้อน^(๑๑๑) การที่เขาถูกวัชชีวิตายก็เพราะว่า ในชาติก่อนเขาเกิดเป็นบุตร
ของเศรษฐี ได้ปล้นและฆ่าหญิงงามเมือง^(๑๑๒) พระพุทธเจ้าทรงปรารภเรื่อง
นี้แล้วเปล่งอุทานว่า “บุคคลควรหลีกเลี่ยงจากบาป เหมือนคนตาดีหลีกเลี่ยง
จากหนามตอฉะนั้น”^(๑๑๓)

คำตอบสุดท้าย ๒ ข้อ

เทพเหมวตะถามอีกว่า “พระบรมครูของท่านทรงหมดจาก
อาสวะจริงหรือ และทรงไม่เกิดอีกจริงหรือ” ส่วนเทพสาตาคิระตอบว่า
“พระบรมครูของเราทรงหมดอาสวะ และไม่ทรงเกิดอีก”

ประเด็นสำคัญในเรื่องนี้คือ การกำจัดกิเลสและการดับวัฏจักร
แห่งการเกิดนั่นเอง หากบุคคลใดไม่บริสุทธิสะอาดจากกิเลสแล้ว แม้เขา
จะมีคุณธรรมแห่งวิชาและจรณะอยู่แล้วก็ตาม ก็จะมีการเกิดอีก แล้ว
จะต้องตกทุกข์จากความเกิด ความชรา การเจ็บป่วย รวมทั้งความทุกข์
อื่นๆ เมื่อไม่มีภพหน้าบุคคลนั้นก็กำจัดความทุกข์ทั้งปวงหมดสิ้น
ประเด็นทั้งสองนี้สำคัญอย่างยิ่งยวด

ว่าด้วยเรื่องสตรีชื่อกาฬี

ขอกลับมาเรื่องนางกาฬีอีกครั้งหนึ่ง หญิงสาวผู้มีศรัทธาได้ยืน เทพสองตนสนทนากันด้วยบุญบารมีที่ตนได้เคยสั่งสมไว้ ทำให้เธอรู้สึก ปลื้มใจเป็นอย่างยิ่งที่ได้ฟังคุณธรรมของพระพุทธเจ้า เธอได้กำหนดรู้ ความปิตินิธิที่เกิดขึ้นในขณะนั้น ได้หยั่งเห็นความดับไปอย่างรวดเร็ว ของปิตินั้น เธอรู้เห็นเช่นนี้อยู่ได้พัฒนาวิปัสสนาญาณขั้นต่างๆ ตามลำดับ อย่างรวดเร็วจนกระทั่งบรรลุโสดาปัตติผลเป็นพระโสดาบันในที่สุด ใน เวลาต่อมาเธอได้ให้กำเนิดบุตรซึ่งภายหลังก็คือท่านพระโสณกุฎทิณณะ นางกาฬีจึงเป็นสตรีคนแรกที่ได้เป็นพระโสดาบัน เธอประสบความสำเร็จ อย่างเด่นชัดเช่นนี้เนื่องจากได้ยืนคุณธรรมของพระพุทธเจ้า รวมทั้งมี ศรัทธาเชื่อมั่นในพระองค์ ภายหลังต่อมาเธอได้รับแต่งตั้งในตำแหน่ง เอตทัคคะว่าเป็นอุบาสิกาผู้เลิศในศรัทธาต่อพระพุทธเจ้า^{๑๑๔}

การสรรเสริญและเชื่อเชิญซึ่งกันและกัน ของเทพทั้งสอง

เทพเหวมตะได้ฟังคุณธรรมของพระพุทธรเจ้าจากเทพสาตาคิระ
ผู้สหายแล้ว จึงยอมรับว่าพระโคตมเป็นพระพุทธรเจ้าที่แท้จริงเหมือน
พระกัสสปสัมมาสัมพุทธรเจ้าที่เสด็จอุบัติขึ้นมาก่อน และตัดสินใจว่าเรา
จะเข้าเฝ้าพระพุทธรองค์พร้อมกับสหายของตน ฉะนั้นจึงกล่าวว่า

สมปนโน มุนิโน จิตตํ

กมมุนา พยปปเลน จ

วิชชาจรณสมปนโน

ธมมโต นํ ปสฺสสี.^{๑๑๕}

“พระหทัยของพระมุนิหมดจดบริบูรณ์ อีกทั้งหมดจดบริบูรณ์
ทางกายและวาจา ท่านได้สรรเสริญพระองค์ผู้ถึงพร้อมด้วยความรู้และ
ความประพฤติดีตามความเป็นจริง”

ข้อความนี้เป็นคำแสดงความยินดีของเทพเหวมตะในการที่เทพ
สาตาคิระสรรเสริญพระพุทธรเจ้า มีใจความว่า พระมุนิทรงหมดจดบริบูรณ์
ด้วยกายกรรม วาจากรรม และมโนกรรมตามที่สหายสาตาคิระรับรองไว้
ท่านสรรเสริญพระพุทธรเจ้าผู้ควรแก่การสรรเสริญอย่างแท้จริง เพราะ
พระองค์ทรงถึงพร้อมด้วยความรู้และความประพฤดี ข้าพเจ้าขอกล่าว
อนุโมทนาสาธุการด้วยความยินดี

เพื่อเป็นการตอบคำของเทพเหมาตะ เทพสาตาคิระจึงแสดงความยินดีกับเทพเหมาตะที่ยอมรับการสรรเสริญพระพุทธเจ้าของเขา ด้วยศรัทธา ดังข้อความว่า

สมปนฺโน มุนิโน จิตฺตํ	กมฺมฺนา พฺยฺปปฺเถน จ
วิชฺชาจรณสมฺปนฺนํ	ธมฺมโต อนฺโมทสิ. ^{๑๑๖}

“พระหทัยของพระมุนีหมดจดบริบูรณ์ อีกทั้งหมดจดบริบูรณ์ทางกายและวาจา ท่านก็ชื่นชมพระองค์ผู้ถึงพร้อมด้วยความรู้และความประพฤติตามความเป็นจริง”

หลังจากนั้น เทพสาตาคิระจึงเชิญเทพเหมาตะให้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้าพร้อมกันเพื่อฟังธรรม ดังข้อความว่า

สมปนฺโน มุนิโน จิตฺตํ	กมฺมฺนา พฺยฺปปฺเถน จ
วิชฺชาจรณสมฺปนฺนํ	หนฺต ปสฺสาม โคตมฺ. ^{๑๑๗}

“พระหทัยของพระมุนีหมดจดบริบูรณ์ อีกทั้งหมดจดบริบูรณ์ทางกายและวาจา เราไปเฝ้าพระโคตมผู้ถึงพร้อมด้วยความรู้และความประพฤติกันเถิด”

เทพเหมาตะก็รับคำเชื่อเชื่อนี้ด้วยความชื่นชมยินดีโดยกล่าวว่า

เอณฺธิขงฺฆํ กิสฺสํ วีรํ	อปฺปาหารํ อโกลฺลปํ
มุนี วนสฺมิมิ ฌายนฺตํ	เอหิ ปสฺสาม โคตมฺ. ^{๑๑๘}

“มาเถิด เราทั้งสองจะไปเฝ้าพระโคตม ผู้มีพระชนงศ์ดังปลีแข้งเนื้อทราย มีพระวรกายชูปพอม มีลักษณะองอาจ เสวยพระกระยาหารน้อย ไม่มักมากในอาหาร ทรงเป็นมุนีผู้เพ่งฌานอยู่ในป่า”

พระชนม์ของพระพุทธเจ้าเหมือนปลีแข้งเนื้อทรายที่เรียบเนียน ไม่มีปุ่มตามลำดับตั้งแต่ปลายจนถึงโคน ขอนี้ต่างกันแข้งของคนทั่วไปที่ด้านหน้าลื่นไม่มีเนื้อแต่มีเนื้อบวมขึ้นทางด้านหลังเหมือนท้องจระเข้^{๑๑๙} พระพุทธองค์มีพระวรกายชুবผอมที่เกิดจากการบำเพ็ญทุกรกิริยา หรือมีพระวรกายชুবผอมเพราะเพิ่งออกจากการบำเพ็ญทุกรกิริยาเพียงสองเดือนกว่า ในคัมภีร์อรรถกถากล่าวว่า พระพุทธองค์มีพระวรกายชুবผอมเพราะทรงบริบูรณ์ด้วยองค์คุณน้อยใหญ่เช่นนั้น ในสถานที่ควรยาว สั้น เสมอกัน และกลมมน ไม่ทรงมีรูปร่างอ้วนเหมือนคนอ้วนทั่วไป^{๑๒๐}

พระพุทธองค์มีลักษณะองอาจ เพราะกำจัดข้าศึกทั้งภายใน และภายนอกได้^{๑๒๑} นอกจากนั้น พระพุทธองค์เสวยพระกระยาหารน้อย คำนี้อาจจะกล่าวชมเชยพระองค์ในขณะที่พระองค์ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยา ตลอด ๖ ปี ในคัมภีร์อรรถกถากล่าวว่า เสวยพระกระยาหารน้อยเพราะเสวยเพียงมือเดียวและเสวยพอประมาณ^{๑๒๒}

นอกจากนั้น ในคัมภีร์อรรถกถาของสุตตนิบาตยังนำพระพุทธพจน์มากล่าวว่า โดยปกติพระพุทธองค์มักเสวยเพียงหนึ่งบาตรเต็ม หากจะต้องออกเดินทางเป็นต้นในบางวันก็จะเสวยเพิ่มอีกเพียงเล็กน้อย ทำให้สาวกบางรูปที่ฉันทน้อยเพียงถ้วยเล็ก ครึ่งถ้วยเล็ก ผลมะตูม หรือครึ่งผลมะตูม มิได้เคารพนับถือเลื่อมใสพระองค์เพราะเสวยพระกระยาหารน้อย แต่เคารพนับถือเลื่อมใสพระองค์เพราะเหตุอื่น^{๑๒๓} อย่างไรก็ตาม ในคัมภีร์อรรถกถาของมัชฌิมนิกายกล่าวว่า พระพุทธองค์เสวยพระกระยาหารน้อยในขณะบำเพ็ญทุกรกิริยา ขณะจำพรรษาใน

เมืองเวสาลีซึ่งเกิดข้าวยากมากแพง และในขณะพำนักอยู่ที่ป่า
ปาลีโลย^{๑๒๔} ดังนั้น คาถานีจึงน่าจะหมายถึงการบำเพ็ญทุกรงิรยาดังกล่าว

หลังจากนั้นเทพเหวมตะได้หันไปทางเหล่าเทวดาบริวารทั้งหมด
แล้วขอเชิญให้ตามไปพร้อมกับสหายสาตาคิระด้วยคาถาว่า

สีหเวกจร นาคี กาเมสุ อนเปกขินิ
อุปสงกมม ปุจฉาม มจจุปาสปโมจน^{๑๒๕}

“พวกเราไปเฝ้าพระโคตม ผู้องอาจดุจราชสีห์ เสด็จจาริก
พระองค์เดียว ไม่กระทำความบาป ไม่อ้าลัษในกามคุณ จะทูลถามถึงธรรมที่
ทำให้พ้นไปจากบ่วงมัจจุ”

ตั้งแต่คาถาที่ ๑ จนถึงคาถาที่ ๑๗ ข้างต้น เป็นคำนำของ
พระสูตรนี้ ต่อจากนี้ไปเป็นเนื้อหาโดยตรงของพระสูตร หลังจากเทพ
เหวมตะและสหายสาตาคิระพร้อมทั้งบริวารได้ไปถึงสถานที่ประทับของ
พระผู้มีพระภาคแล้ว ได้ทูลขอโอกาสในการถามปัญหาด้วยข้อความว่า

อกุขาตาริ ปวตตาริ สพพรมมาน ปารคิ
พุทฺธิ เวรภยาสิติ มยิ ปุจฉาม โคตม^{๑๒๖}

“ข้าพระองค์ขอทูลถามพระโคตมผู้ตรัสอรียสัจ ๔ โดยย่อบ้าง
จำแนกโดยพิสดารบ้าง ทรงถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง ทรงเป็นผู้ตรัสรู้ ล่วง
พ้นเวรภัยได้ทุกอย่าง”

การอนุญาตถามปัญหานี้เป็นธรรมเนียมที่สุภาพของคนชั้นสูง
และผู้มีปัญญาในสมัยนั้น บุคคลเหล่านั้นมักขออนุญาตก่อนจะถาม

ปัญหา เมื่อได้รับอนุญาตแล้วจึงค่อยถาม จัดว่าเป็นธรรมเนียมที่สุภาพ
ดีงาม แต่คนที่ไม่มีการศึกษาจะถามตรงๆ โดยไม่มีพิธีรีตองใดๆ จัดว่า
เป็นการแสดงความไม่รอบร้อม เพราะเขาไม่ทราบว่าผู้ตอบว่าจะตอบ
ปัญหาของตนอยู่หรือไม่ เทพเหวมตะเคยเป็นพระเถระผู้ทรงปริยัติ ใน
ปัจจุบันก็เป็นเทพผู้มีศักดิ์ยิ่งใหญ่ จึงขอโอกาสถามปัญหาตามธรรมเนียม
ของคนชั้นสูงที่สุภาพอ่อนโยน เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตโดยดุขฎิ
ภาพแล้ว เทพเหวมตะจึงทูลถามปัญหาข้อแรกดังนี้

คำถามที่ ๑

ของเทพเหวมตะ

กิสฺมี โลโก สมฺบุปฺพนโน

กิสฺมี กุพฺพติ สฺนถวํ

กิสฺส โลโก อุปาทย

กิสฺมี โลโก วิหฺณฺยติ.^{๑๒๗}

“เมื่ออะไรเกิด สัตว์โลกจึงเกิด สัตว์โลกเกี่ยวพันกับอะไร อาศัย
เหตุอะไรจึงได้ชื่อว่าสัตว์โลก สัตว์โลกเดือดร้อนเพราะอะไร”

ความหมายของคำถามนี้ คือ เมื่อมีสิ่งใดเกิดขึ้น สัตว์โลกจึงเกิด
ขึ้น สัตว์โลกเกี่ยวพันกับอะไรอยู่เสมอ อาศัยเหตุอะไรบัญญัติว่าสัตว์โลก
จึงมีได้ และ สัตว์โลกถูกบีบคั้นให้เป็นทุกข์เพราะอะไร

คำถาม ๔ ประเด็นเหล่านี้ลึกซึ้งมาก เทวดาทัวไปไม่อาจจะ
ตั้งคำถามเช่นนี้ได้ แต่เทพเหวมตะได้เคยศึกษาพระไตรปิฎกเป็นอย่างดี
ในสมัยพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงตั้งคำถามที่ลึกซึ้งเหล่านี้ได้

คำตอบที่ ๑ ของพระพุทธเจ้า

พระพุทธองค์ทรงตอบคำถามของเทพเหวมตะ ดังนี้

ฉสุ โลโก สมุปปโน

ฉสุ กุพฺพติ สนถว

ฉนฺนเมว อุปาทาย

ฉสุ โลโก วิหณฺยติ.^{๑๒๘}

“เมื่ออายตนะ ๖ เกิด สัตว์โลกจึงเกิด สัตว์โลกเกี่ยวพันกับ
อายตนะ ๖ อาศัยอายตนะ ๖ จึงได้ชื่อว่าสัตว์โลก สัตว์โลกเดือดร้อน
เพราะอายตนะ ๖”

อายตนะ ๖ ในคำตอบทั้ง ๔ ข้อนี้ คือ อายตนะภายใน ๖ และ
อายตนะภายนอก ๖ ตามที่กล่าวไว้ในอรรถกถาของสุตตนิบาต ส่วน
อรรถกถาของสคาถวรรคกล่าวว่าหมายถึงอายตนะภายใน ๖ อย่างเดียว
ส่วนตามความเห็นของพระพุทธโฆสาจารย์กล่าวว่า คำตอบที่ ๑ และที่
๓ หมายถึงอายตนะภายนอก ๖ ส่วนคำตอบที่ ๒ และที่ ๔ หมายถึง
อายตนะภายใน ๖ ความเห็นสุดท้ายนี้เข้าใจง่ายที่สุด จึงจะอธิบาย
เนื้อความของคาถานี้ตามความเห็นดังกล่าว

(ก) เมื่ออายตนะ ๖ เกิด สัตว์โลกจึงเกิด

องค์ ๖ ที่พระพุทธเจ้าทรงระบุถึงคือ อายตนะ ๖ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ทั้งหมดนี้เรียกว่า อายตนะภายใน หากมีอายตนะเหล่านี้ สัตว์โลกย่อมบังเกิดขึ้น หมายความว่า สัตว์โลกต้องมีตาที่เห็น หูที่ได้ยิน เป็นต้น จึงเรียกว่าสัตว์โลก รูปและสัททและรูปปั้นที่ทำด้วยหิน ดิน หรือปูน แม้จะมีรูปร่างของอายตนะเหล่านั้น แต่เนื่องจากมันไม่มีชีวิตที่เห็นหรือได้ยิน เป็นต้น จึงไม่ชื่อว่าสัตว์โลก

ถ้ามีอายตนะ ๔ หรือ ๕ อย่างก็อาจเรียกว่าสัตว์โลกได้ คือ คนตาบอดมีอายตนะ ๕ อย่างมีหูเป็นต้น คนตาบอดและหูหนวกมีอายตนะ ๔ อย่างมีจมูกเป็นต้น เมื่อราว ๓๐ กว่าปีมาแล้วอาตมาเคยพบภิกษุรูปหนึ่งที่มีจมูกบกพร่องตั้งแต่กำเนิด จึงไม่มีขานายตนะ ดังนั้น ถ้ามีอายตนะ ๓ อย่าง คือ ลิ้น กาย และมีใจเป็นอย่างต่ำ ก็อาจเรียกว่าสัตว์โลกได้ สัตว์ทะเลบางประเภทมีรูปคล้ายต้นไม้หรือเห็ด แต่ก็เป็นสิ่งมีชีวิต สัตว์เหล่านั้นคงจะไม่มีตา หู และจมูก แต่ก็ยังนับว่าเป็นสัตว์ได้ ดังนั้น อายตนะ ๓ คือ ลิ้น กาย และใจ ต้องมีเป็นอย่างต่ำในกามภูมิ จึงนับว่าเป็นสัตว์โลกได้

รูปพรหมไม่มีจมูก ลิ้น และกาย มีเพียงอายตนะ ๓ คือ ตา หู และจิต ก็นับว่าเป็นสัตว์โลกได้ด้วยอายตนะ ๓ เหล่านี้ ส่วนอรุปรหมมี

เพียงจิตที่เรียกว่านายตนะ ก็นับว่าเป็นสัตว์โลกเช่นกัน นอกจากนั้น
อสังขยัตตพรหมที่ไม่มีสัญญาและจิต ไม่นับว่ามีตา หู จมูก ลิ้น กาย
และใจ จึงไม่มีอายตนะภายใน ๖ แต่ยังนับว่าเป็นสัตว์โลกอยู่ อย่างไรก็ตาม
ก็ตาม พรหมเหล่านั้นไม่มีความคั่นเคยและไม่เดือดร้อนเพราะอายตนะ
๖ จึงเข้าใจว่าพระพุทธรองค์มิได้ทรงระบุถึงอสังขยัตตพรหมไว้ใน
ข้อความนี้

สรุปความว่า เมื่อมีเพียงจิตก็อาจนับว่าเป็นสัตว์โลกได้ จึง
เป็นการชัดเจนว่าเมื่อสัตว์โลกมีอายตนะครบทั้ง ๖ ก็ไม่มีอะไรที่จะกล่าว
เพิ่มอีก ภูมิที่มีอายตนะ ๓, ๔ หรือ ๕ นั้นรวมอยู่ในอายตนะ ๖ แล้ว

การที่สัตว์โลกเกิดขึ้นเมื่อมีอายตนะ ๖ คือ ในมนุษยโลกนั้น
ปฏิสนธิจิตย่อมปรากฏในครรภ์มารดาในเวลาเดียวกับการก่อตัวของ
ตัวอ่อน ดังนั้นจิตและกายจึงเกิดพร้อมกัน สัตว์โลกจึงเป็นสิ่งมีชีวิต
เพราะมีอายตนะ ๒ คือจิตและกายดังกล่าว หลังจากคลอดออกมาแล้ว
สามารถเห็นสิ่งต่างๆ ได้ทางตา ตาและจิตย่อมเกิดขึ้นและอายตนะ
ทั้งสองนี้ทำให้ได้ชื่อว่าสัตว์โลก เช่นเดียวกับหูและการได้ยิน จมูกและ
การได้กลิ่น ลิ้นและการลิ้มรส กายและการสัมผัส สำหรับจิตนั้นทำให้ได้
ชื่อว่าสัตว์โลกเพราะนึกคิดเรื่องราวต่างๆ ฉะนั้น อายตนะทั้งหมดนี้จึง
สร้างสัตว์โลกขึ้น

หากไม่มีตาสัตว์โลกก็ไม่อาจมองเห็น ไม่มีหูก็ไม่อาจได้ยินเสียง
ไม่มีลิ้นก็ลิ้มรสไม่ได้ ไม่มีกายก็ไม่อาจสัมผัสได้ ไม่มีจิตก็ไม่มีมานะนึกคิด
ดังนั้นจึงไม่มีสัตว์โลกเกิดขึ้นในมนุษยโลก ลองพิจารณาศพหลังจากเสียชีวิต

ชีวิตเพียงเล็กน้อย ศพนั้นดูเหมือนมนุษย์ที่มีชีวิต แต่ความแตกต่างก็คือ ไม่มีอายตนะใดๆ ในร่างนั้นเลย เพราะปราศหรูปคือตา หู จมูก ลิ้น และ กายดับไป อีกทั้งนามธรรมคือจิตก็ดับไปเช่นเดียวกัน ฉะนั้น ศพจึงไม่ใช่สิ่งมีชีวิต ไม่อาจเห็น ได้ยิน รู้กลิ่น ลิ้มรส กระทบสัมผัส หรือนึกคิดเรื่องราวต่างๆ ได้ หากผู้ใดผ่าตัดศพนั้น ก็ไม่ถือว่าเขาฆ่าสัตว์ แต่หากผู้ใดแสดงความก้าวร้าวไม่เคารพต่อศพของบุคคลผู้ทรงศีลเป็นต้น ถือว่าผู้นั้นกระทำความบาป บางคนยังมีความผูกพันอยู่กับศพที่เพิ่งเสียชีวิต แต่ศพนั้นไม่มีอายตนะใดๆแล้ว จึงไม่อาจเรียกได้ว่าสัตว์โลก

บางคนเข้าใจว่าความตายหมายถึงการที่วิญญาณออกไปจากร่างกาย แต่ความจริงมิได้เป็นเช่นนั้น กล่าวคือ ถ้าอายตนะ ๖ ยังทำงานอย่างต่อเนื่องอยู่ ก็กล่าวได้ว่ายังมีชีวิตอยู่ แต่ในช่วงสุดท้ายของชีวิตอายตนะ ๖ หยุดทำงานโดยสิ้นเชิง โดยเฉพาะอย่างยิ่งจิตที่เกิดดับอยู่ในทุกขณะตลอดเวลา นั้นได้ดับสนิทไม่เกิดอีก จึงกล่าวว่าได้เสียชีวิตแล้ว ทันทันทีที่จิตจิตดังกล่าวดับลง และบุคคลนั้นยังมีกิเลสอยู่ จิตดวงใหม่ย่อมเกิดขึ้นในฐานะอีกแห่งหนึ่ง

จิตดวงสุดท้ายจากภพก่อนชื่อว่า จุติจิต (จิตเคลื่อน) เพราะมีลักษณะเคลื่อนจากภพก่อน จิตดวงใหม่ที่เกิดขึ้นในฐานะอีกแห่งหนึ่งทำหน้าที่เชื่อมโยงให้เนื่องกับภพก่อน จึงชื่อว่า ปฏิสนธิจิต (จิตเชื่อมโยงภพ) ปฏิสนธิจิตดังกล่าวก็คือมนายตนะนั่นเอง ในบางภูมิมีรูปที่เกิดร่วมกับปฏิสนธิจิต ในรูปเหล่านี้มีรูปประเภทหนึ่งๆที่เรียกว่ากายอายตนะเกิดขึ้นแน่นอน ถ้าเป็นปฏิสนธิของสังเสทขสัตว์ (สัตว์ที่เกิดในยางเหนียว เช่น

โคลน ตม น้ำ) หรือโอปปาติกะ (สัตว์ที่ผุดเกิดขึ้นทันที เช่น เทวดา พรหม) ก็จะมีอายตนะคือ ตา หู จมูก ลิ้น เกิดขึ้นทันที ดังนั้น ตั้งแต่จุดเริ่มต้น (ปฏิสนธิขณะ) ของสิ่งมีชีวิตก็จะมีอายตนะหนึ่ง สอง สาม สี่ ห้า หรือ ครบทั้งหกเกิดขึ้น ด้วยการปรากฏขึ้นของอายตนะเหล่านี้ ชีวิตใหม่จึงบังเกิดขึ้น ฉะนั้นพระพุทธองค์จึงตรัสว่า “เมื่ออายตนะ ๖ เกิด สัตว์โลกจึงเกิด”

อย่างไรก็ดี ไม่ใช่ชีวิตใหม่จะเกิดขึ้นในบัดนี้เท่านั้น ตามความเป็นจริงแล้ว อายตนะ ๖ เกิดขึ้นได้เพราะกรรมที่เคยทำไว้ในภพก่อน หากปราศจากอายตนะ ๖ ชีวิตก็มิได้ เช่นเดียวกับสายน้ำในแม่น้ำที่กำลังไหลอยู่ มีน้ำเก่า น้ำใหม่ไหลเวียนกันอยู่ตลอดเวลา อายตนะ ๖ เหล่านี้ก็เกิดดับเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาเช่นเดียวกัน แต่คนที่มีได้เจริญวิปัสสนาย่อมเข้าใจผิดว่าเป็นตัวตนที่เที่ยงแท้ถาวร

ผู้ปฏิบัติที่กำหนดรู้รูปนามทุกอย่างที่ปรากฏในทุกขณะที่เห็น ได้ยิน กระทบ หรือรู้เห็น อาจยังเห็นความเกิดดับอย่างรวดเร็วของอายตนะ ๖ ในขณะที่สมาธิกำลังแก่กล้า เช่น เมื่อกำหนดว่า “ถูกหนอ” อาจยังเห็นว่าจิตที่รู้กระทบ มีสภาพดับไปอย่างรวดเร็ว นี่คือการรู้เห็นมนายตนะ บางคราวเมื่อกำหนดว่า “คิดหนอ” “รู้หนอ” อาจยังเห็นวามนายตนะคือจิตที่คิดหรือจิตที่รู้ มีสภาพดับไปอย่างรวดเร็ว บางคราวเมื่อกำหนดว่า “เห็นหนอ” ในขณะที่เห็น อาจยังเห็นวามนายตนะคือจิตที่เห็นและจักขายตนะคือรูปที่เห็น มีสภาพดับไปอย่างรวดเร็ว บางคราวเมื่อกำหนดว่า “ยินหนอ” ในขณะที่ได้ยิน อาจยังเห็นวามนายตนะคือ

หมวดสูตร

จิตที่ได้ยินและโสตายตนะคือรูปที่ได้ยินเสียง มีสภาพดับไปอย่างรวดเร็ว บางคราวเมื่อกำหนดว่า “ดมหนอ” หรือ “ลิ้มหนอ” ในขณะที่ได้กลิ่นหรือ ลิ้มรส อาจยังเห็นว่ามีอายตนะคือจิตที่ดมกลิ่นหรือจิตที่ลิ้มรส และฆานายตนะคือรูปที่ดมกลิ่นหรือชีวหายตนะคือรูปที่ลิ้มรส มีสภาพดับไปอย่างรวดเร็ว จะเห็นว่าสัตว์โลกก็คืออายตนะ ๖ ที่เกิดดับอยู่ตลอดเวลา และมีสภาพแปรปรวนไม่จีรังยั่งยืน พระพุทธองค์จึงตรัสว่า “เมื่ออายตนะ ๖ เกิด สัตว์โลกจึงเกิด” เพื่อให้ผู้ฟังธรรมเข้าใจความจริงของชีวิตในเรื่องนี้

(ข) สัตว์โลกเกี่ยวข้องกับอายตนะ ๖

พระพุทธเจ้าตรัสว่า สัตว์โลกคือการรวมตัวกันอย่างต่อเนื่องของอายตนะภายใน ๖ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ทำปฏิสัมพันธ์กับอายตนะภายนอก ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และธรรมารมณ์ (มนัสสัมผัส) กล่าวโดยย่อว่า อายตนะภายใน ๖ ทำปฏิสัมพันธ์กับอายตนะภายนอก ๖ นั่นเอง

ตาและการเห็นทำปฏิสัมพันธ์กับรูปารมณ์

เราแยกแยะระหว่างสตรีกับบุรุษด้วยภาพที่ปรากฏ โดยอาศัยสาเหตุคือตาและการเห็น (จิตที่รู้อารมณ์ทางตา) ทำปฏิสัมพันธ์กับภาพหรือสิ่งที่ถูกเห็น ทันทีที่มองเห็นอายตนะทางจิตก็จะรับเอาภาพนั้นไว้ในใจ และหวนคิดถึงอีกซ้ำแล้วซ้ำเล่า แม้ภาพนั้นได้หายไปและไม่อยู่ที่นั่นอีกต่อไป แต่อายตนะทางจิตยังหวนคิดถึงรับเอาภาพนั้นเป็นอารมณ์ได้ในทุกขณะที่คิดถึง เพราะรับเอาไว้ทางใจเรียบร้อยแล้ว เมื่อหวนคิดถึงบุรุษ สตรี หรือวัตถุสิ่งของต่างๆ ก็ย้อนกลับไปรู้ตามที่พบเห็นในลักษณะนั่ง ยืน ยิ้ม หัวเราะ ขมวดคิ้ว เป็นต้น

การที่บุคคลคนหนึ่งพบเห็นและติดต่อสัมพันธ์กับอีกคนหนึ่งได้นั้น เป็นเพราะว่าจิตที่เห็นอันเป็นมนายตนะสัมผัสกับสิ่งที่ถูกเห็นอันเป็นรูปายตนะ ถ้าพิจารณาโดยละเอียดจะพบว่า ในขณะที่เห็นมีเพียงตา

(จักขายตนะ) จิตที่เห็น (มนายตนะ) ทำปฏิสัมพันธ์กับภาพหรือสิ่งที่ถูกเห็น (รูปายตนะ) หรือในขณะหวนระลึกสิ่งที่เห็นก็มีเพียงอายตนะ ๒ คือ จิตที่หวนระลึกถึง และรูปที่เคยเห็น ไม่มีผู้เห็นหรือบุคคลสิ่งของที่ถูกเห็นโดยปรมาตม์แต่อย่างใด หากคิดอย่างละเอียดลึกซึ้งแล้วจะเข้าใจได้ว่า การพบเห็นเป็นเพียงสัมผัสภาพระหว่างจักขายตนะ มนายตนะ กับรูปายตนะเท่านั้น ผู้ปฏิบัติที่กำหนดรู้ความคตินึกที่มาจากสิ่งที่เคยเห็นมาก่อนย่อมจะเข้าใจเรื่องนี้อย่างชัดเจน

ผู้ปฏิบัติที่เจริญสติอยู่ตลอดเวลาและมีสมาธิแก่กล้าพอสมควร เมื่อเห็นรูปอย่างใดอย่างหนึ่งโดยกำหนดว่า “เห็นหนอ” ย่อมรู้เห็นว่ามีเพียงดวงตา (จักขุประสาท) รูป และจิตที่เห็นเท่านั้น แม้ในเวลาหวนคิดถึงสิ่งที่เคยเห็นมาก่อน ย่อมรู้เห็นว่ามีเพียงรูปที่เคยเห็นและจิตที่หวนคิดถึงเช่นเดียวกัน พระพุทธองค์ทรงหมายถึงความเข้าใจดังที่กล่าวมานี้ จึงตรัสว่า “สัตว์โลกเกี่ยวพันกับอายตนะ ๖”

หูและการได้ยินทำปฏิสัมพันธ์กับสัททารมณ์

การแยกชายหญิงทำได้ด้วยการฟังเสียงของชายหรือหญิง โดยอาศัยสาเหตุคือหูและการได้ยิน (จิตที่รู้อารมณ์ทางหู) ทำปฏิสัมพันธ์กับเสียงที่ถูกได้ยิน ทันทีที่ได้ยินอายตนะทางจิตก็จะรับเอาเสียงนั้นไว้ในใจ และหวนคิดถึงอีกซ้ำแล้วซ้ำเล่า แม้เสียงนั้นได้หายไปและไม่อยู่ที่นั่นอีกต่อไป แต่อายตนะทางจิตยังหวนคิดถึงรับเอาเสียงนั้นเป็นอารมณ์ได้ในทุกขณะที่คิดถึง เพราะรับเอาไว้ทางใจเรียบร้อยแล้ว จิตนั้นจะรักษา

ความจำเสียงนั้นไว้ ไม่ว่าจะเป็นเสียงของผู้ชายหรือผู้หญิงคนใด ไม่ว่าจะเป็นเสียงที่น่าฟังหรือขัดหูก็ตาม

ถ้าพิจารณาโดยละเอียดจะพบว่า ในขณะที่ได้ยินเสียงมีเพียงหู (โสตายตนะ) จิตที่ได้ยิน (มนายตนะ) ทำปฏิสัมพันธ์กับเสียงที่ถูกได้ยิน (สัททายตนะ) หรือในขณะที่หวนระลึกสิ่งที่ได้ยินก็มีเพียงอายตนะ ๒ คือ จิตที่หวนระลึกถึง และเสียงที่เคยได้ยิน ไม่มีผู้ได้ยินโดยปรมาตม์แต่อย่างใด หากคิดอย่างละเอียดลึกซึ้งแล้วจะเข้าใจได้ว่า การได้ยินเป็นเพียงสัมพันธ์ภาพระหว่างโสตายตนะ มนายตนะ กับสัททายตนะเท่านั้น

ผู้ปฏิบัติที่เจริญสติอยู่ตลอดเวลาและมีสมาธิแก่กล้าพอสมควร เมื่อได้ยินเสียงอย่างใดอย่างหนึ่งโดยกำหนดว่า “ยินหนอ” ย่อมรู้เห็นว่ามีเพียงหู (โสตประสาท) เสียง และจิตที่ได้ยินเท่านั้น ไม่มีเรา ของเรา บุรุษ หรือสตรี แม้ในเวลาหวนคิดถึงเสียงที่เคยได้ยินมาก่อน ย่อมรู้เห็นว่ามีเพียงเสียงที่เคยได้ยินและจิตที่หวนคิดถึงเช่นเดียวกัน พระพุทธองค์ทรงหมายถึงความเข้าใจดังที่กล่าวมานี้ จึงตรัสว่า “สัตว์โลกเกี่ยวพันกับอายตนะ ๖”

จุมูกและการดมกลิ่นทำปฏิสัมพันธ์กับคันธารมณ

จุมูกกับการดมกลิ่นทำปฏิสัมพันธ์กับกลิ่นทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็นกลิ่นของผู้ชายหรือผู้หญิง กลิ่นดอกไม้ และ ฯลฯ จิตก็จะจดจำกลิ่นนั้นไว้ ในเรื่องนี้ไม่ใช่เฉพาะกลิ่นเท่านั้น แต่ยังทำปฏิสัมพันธ์กับเจ้าของกลิ่นนั้นด้วย ไม่ว่าจะเป็นกลิ่นของผู้หญิงหรือชายที่ได้สร้างความประทับใจให้แก่จิตนั้น

ถ้าพิจารณาโดยละเอียดจะพบว่า ในขณะที่จูบบุตรน้อย คนจูบแม่จะเข้าใจว่าเราจูบบุตรของเรา แต่ความจริงคนจูบไม่มีจริง และคนที่ถูกจูบก็ไม่มีจริง มีเพียงจุมพ (ฆานายตนะ) จิตที่รู้จักลิ้น (คันธายตนะ) ทำปฏิสัมพันธ์กับกลิ่นที่ถูกดม (คันธายตนะ) หรือในขณะที่หวนระลึกกลิ่นที่เคยดมก็มีเพียงอายตนะ ๒ คือ จิตที่หวนระลึกถึง และกลิ่นที่เคยดมโดยแท้จริงแล้วผู้ดมกลิ่นไม่มีอยู่จริงโดยปรมาตม์แต่อย่างใด หากคิดอย่างละเอียดลึกซึ้งแล้วจะเข้าใจได้ว่า การดมกลิ่นเป็นเพียงสัมผัสภาพระหว่างฆานายตนะ มนายตนะ กับคันธายตนะเท่านั้น

ผู้ปฏิบัติที่เจริญสติอยู่ตลอดเวลาและมีสมาธิแก่กล้าพอสมควร เมื่อดมกลิ่นดอกไม้หรือกลิ่นอาหารเป็นต้นโดยกำหนดว่า “ดมหนอ” ย่อมรู้เห็นว่ามีเพียงจุมพ (ฆานาประสาท) กลิ่น และจิตที่ดมเท่านั้น ไม่มีเราของเรา บุรุษ หรือสตรี พระพุทธรูปทรงหมายถึงความเข้าใจดังที่กล่าวมานี้ จึงตรัสว่า “สัตว์โลกเกี่ยวพันกับอายตนะ ๖”

ลิ้นและการลิ้มรสทำปฏิสัมพันธ์กับรสารมณ์

จิตมักเกิดความประทับใจในรสชาติของอาหารพร้อมกับคนเตรียมอาหารที่ตนพอใจ หลังรับประทานแล้วก็มักหวนระลึกถึงอยู่เสมอ อย่างไรก็ตาม ครั้นกลิ่นอาหารนั้นไปแล้ว รสชาติของอาหารนั้นก็หมดสิ้นไป แต่คนรับประทานยังติดใจรสชาติหรือคนเตรียมอาหารอยู่

ผู้ปฏิบัติที่เจริญสติอยู่ตลอดเวลาและมีสมาธิแก่กล้าพอสมควร เมื่อกำหนดรู้รสชาติของอาหารตามสภาวะนั้นๆ ว่า “หวานหนอ” หรือ

“เค็มหนอ” ย่อมรู้เห็นวาระชาติของอาหารหรือจิตที่รู้รสดับไปอย่างรวดเร็ว จึงเข้าใจว่ามีเพียงลิ้น (ชีวหาประสาท) รส และจิตที่รู้รสนั่น ไม่มีเราผู้บริโภค เขาย่อมไม่ยึดติดผูกพันกับวัตถุสิ่งของอันเป็นที่ตั้งของรส เช่น หมู ไก่ และคนเตรียมอาหาร เพราะรู้เห็นสภาวะดับไปซึ่งไม่จีรังยั่งยืนของรสและจิตที่รู้รส พระพุทธองค์ทรงหมายถึงความเข้าใจดังที่กล่าวมานี้ จึงตรัสว่า “สัตว์โลกเกี่ยวพันกับอายตนะ ๖”

กายและการสัมผัสทำปฏิสัมพันธ์กับโณภูัพพารมณ

กายที่เรียกว่าบุรุษหรือสตรีและการสัมผัส (จิตที่รู้สัมผัส) ทำปฏิสัมพันธ์กับโณภูัพพารมณ หมายความว่า โณภูัพพารมณ (สิ่งที่กระทบสัมผัส) มาปะทะกับกายประสาท ทำให้เกิดการสัมผัสที่เรียกว่า กายวิญญานจิตที่รับรู้สภาวะกระทบสัมผัส นี่คือนตัวอย่างที่อายตนะ ๒ คือ กายและการสัมผัสทำปฏิสัมพันธ์กับอายตนะภายนอกคือโณภูัพพารมณ

โณภูัพพารมณเป็นองค์ประกอบของธาตุ ๓ ได้แก่ ปฐวี (ธาตุดิน) เตโช (ธาตุไฟ) และวาโย (ธาตุลม) ความหยาบกระด้างหรือความละเอียดอ่อน คือปฐวี ความอบอุ่นหรือความเย็นคือเตโช ความผลัดดันหย่อน ตึง หรือความเคลื่อนไหว คือวาโย สัมผัสดังกล่าวเป็นการกระทบที่มีในร่างกายบ้าง เช่น มือเท้ากระทบกันเอง หรือมือเท้ากระทบกับร่างกาย หรือลิ้นกระทบกับเพดาน เป็นต้น นอกจากนั้น ยังเป็นการกระทบกับสิ่งภายนอกร่างกาย เช่น การที่มือเท้ากระทบกับเสื้อผ้าที่นอน หรือกระทบกับร่างกายของคนอื่น

ไม่ว่าจะกระทบกับอะไรก็ตาม คนทั่วไปมักเข้าใจผิดว่า เรากระทบ และกระทบคน เสื้อผ้า ที่นอน ฯลฯ นี่คือลักษณะที่ยึดมั่น โง่เขลา พหุพารมณฺ์และจิตที่รู้การสัมผัสว่าเป็นตัวตนความจริงโง่เขลา พหุพารมณฺ์ดับไปตั้งแต่เวลาที่เริ่มกระทบแล้ว แต่จิตยังหวนระลึกถึงสิ่งที่ถูกกระทบนั้นซ้ำแล้วซ้ำเล่า ทำให้เห็นผิดว่าคนที่กระทบสัมผัสและสิ่งที่ถูกกระทบเป็นของเที่ยงแท้ถาวรจริงยั่งยืน โดยทั่วไปผู้ปฏิบัติต้องกำหนดรู้ โง่เขลา พหุพารมณฺ์นี้เป็นหลักในขณะปฏิบัติ

ด้วยเหตุนี้ พระพุทธร่องค์จิ่งตรัสไว้ในมหาสติปัฏฐานสูตร หมวด กายานุปัสสนาว่า คจฺฉนโตะ วา คจฺฉามิติ ปชานาติ^{๑๒๙} (เมื่อเดิน ย่อมรู้ชัดว่าเดินอยู่) เป็นต้น นี่คือการสอนหนึ่งที่แนะนำให้ผู้ปฏิบัติรู้เห็นธรรมชาติอันแท้จริงของวาโย ในทำนองเดียวกัน พระพุทธร่องค์ตรัสสอนให้กำหนดสภาวะต่างๆ คือ สภาวะเดิน สภาวะยืน สภาวะนั่ง และสภาวะนอน^{๑๓๐} อีกทั้งยังแนะนำให้ตามรู้อากัปภิกิริยาทางกายทั้งหมดด้วยข้อความว่า

“หรือเธอตั้งกายไว้ด้วยกิริยาท่าทางอย่างใดๆ ก็รู้กิริยาท่าทางอย่างนั้นๆ”^{๑๓๑}

สาเหตุที่พระพุทธร่องค์ตรัสสอนให้สาวกตามรู้อิริยาบถทางกายทั้งหมด ทั้งที่เป็นอิริยาบถใหญ่ทั้ง ๔ คือ การยืน เดิน นั่ง และนอน และที่เป็นอิริยาบถย่อยต่างๆ ได้แก่ การคู้เหยียด เป็นต้น ก็เพราะว่าผู้ที่มิได้กำหนดรู้อากัปภิกิริยาทางกายย่อมจะเกิดกิเลสเริ่มตั้งแต่อวิชชาที่เกี่ยวกับการกระทบสัมผัสทางกายเป็นต้นไป ซึ่งอาจทำให้บุพฺพบาปเกิดขึ้นด้วยอำนาจของกิเลส และส่งผลให้ไปเกิดในอบายภูมิหรือสุคติภูมิที่เป็นมนุษย์

และเทวดาตามสมควร หลังจากนั้นก็ประสบความทุกข์คือความแก่ เจ็บ ตายเป็นต้นในภพที่ไปเกิดนั้นๆ

ถ้าผู้ปฏิบัติกำหนดรู้รูปรูปนามแล้วยังเห็นตามความเป็นจริงว่ามีเพียงรูปนามเท่านั้นที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน ก็เลสดังกล่าวย่อมสงบไปไม่อาจก่อให้เกิดกรรมและผลกรรมในภพต่อไปได้ ต่อเมื่อได้บรรลุนิยามรรคแล้วกิเลสและทุกข์ในภพเหล่านี้ย่อมสงบไปโดยสิ้นเชิง ดังนั้น พระพุทธองค์จึงทรงแนะนำให้ตามรู้รูกักปฏิกิริยาทางกายดังที่กล่าวมาแล้วเพื่อตัดวัฏฏะ ๓ คือ กิเลสวัฏ (วนเวียนกิเลส) กรรมวัฏ (วนเวียนกรรม) วิปากวัฏ (วนเวียนวิบาก)

สภาวะพองยุบก็เป็นอากัปกิริยาทางกาย

ในที่นี้อาตมาใคร่จะชี้แจงว่า สภาวะพองขึ้นและยุบลงของท้องได้รวมไว้ในอากัปกิริยาทางกายแล้ว เพราะฉะนั้น อาตมาจึงสอนให้กำหนดรู้สภาวะพองยุบของท้อง ผู้เริ่มฝึกปฏิบัติควรใช้คำบริกรรมเพื่อให้เรียกโดยสะดวกว่า “พองหนอ” “ยุบหนอ” เมื่อผู้ปฏิบัติเข้าถึงสมาธิแล้วก็จะเข้าใจความรู้สึกสัมผัสที่มีความตึงหรือหย่อนของท้อง นี่คือสภาวะที่อายตนะภายในคือกายกับจิตทำปฏิสัมพันธ์กับอายตนะภายนอกคือโณภูมัพพารมณ

ผู้ปฏิบัติที่เจริญสติอยู่ตลอดเวลาและมีสมาธิแก่กล้าพอสมควรย่อมรู้เห็นว่ามิเพียงสิ่งที่ถูกกระทบสัมผัสซึ่งก็คือสภาวะตึงหย่อน (โณภูมัพพารมณ) และจิตที่รับรู้เท่านั้น ไม่มีเราผู้กระทบสัมผัส หรือในเวลากระทบ

สัมผัสกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ก็รู้ว่ามีเพียงกายประสาท สิ่งที่ถูกกระทบสัมผัส และจิตที่รับรู้เท่านั้น ไม่ใช่เรากระทบสัมผัสบุรุษ สตรี หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แต่อย่างใด พระพุทธรองค์ทรงหมายถึงความเข้าใจดังที่กล่าวมานี้ จึงตรัสว่า “สัตว์โลกเกี่ยวพันกับอายตนะ ๖”

ความคิดเกี่ยวพันกับเรื่องที่เกิดขึ้น

จิตที่จัดเป็นความคิด (มนายตนะ) ทำปฏิสัมพันธ์กับเรื่องที่เกิดขึ้น (ธรรมายตนะ) เป็นลักษณะที่คิดถึงเรื่องที่ต้องการคิดนึกด้วยจิตของตน คนทั้งหลายมักกล่าวว่า “ฉันคิดถึงใครบางคน” “ฉันพบใครบางคนในความคิด” “ฉันฝันถึงใครบางคน” ฯลฯ ตามความเป็นจริงแล้วไม่มีใครพบกับใครเลย เป็นเพียงความคิดรับเอาเรื่องที่เกิดขึ้นเป็นอารมณ์แล้วทำปฏิสัมพันธ์กันเท่านั้น ความคิดเช่นนั้นมักเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดเวลาที่ตื่นอยู่ จวบความคิดเรื่องหนึ่งแล้วก็ไปคิดอีกเรื่องหนึ่งอยู่เสมอไม่ขาดช่วง บางคราวก็คิดเรื่องที่ไม่สมควรจะคิด ในทุกๆ ขณะที่เกิดขึ้น จิตรับเอาอารมณ์ทางใจอยู่เสมอและเกี่ยวพันกับเรื่องที่เกิดขึ้นตลอดเวลา ทำให้เพลิดเพลิดกับความคิด ไม่เพลิดเพลิดกับการรู้เท่าทันรูปนามปัจจุบันในขณะเจริญวิปัสสนา เพราะเข้าใจว่าถูกกักกันไว้ไม่ให้ซัดส่ายตามใจชอบ

วิปัสสนาจารย์บางคนดำนิว่า การปฏิบัติธรรมเป็นการกักกันจิต และสอนให้ปล่อยจิตไปตามสบายไม่ต้องจำกัดความคิด พวกเขาสอนว่าการปฏิบัติธรรมเป็นความลำบากอย่างเดียว ข้อความนี้ถือว่าขัดแย้งกับคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างร้ายแรง เพราะผู้ที่เชื่อคำสอนนี้จะ

ปล่อยจิตไปตามสบายและคิดแต่เรื่องที่ต้องทำ อยุ่ด้วยการพอใจใน
กามคุณที่จัดเป็นวิธีปฏิบัติกามสุขัลลิกานุโยค แม้จะไม่ได้สัมผัสกับ
กามคุณโดยตรง จิตของคนทั่วไปก็นึกคิดถวิลหา กามคุณมีบุรุษหรือสตรี
เป็นต้นแล้วหลงใหลยินดี คงจะเหมือนกับความคิดเหลวไหลของคนสุข
ผีน เพราะความความคิดเหลวไหลของคนสุขผีนเช่นนั้นก็เปรียบได้กับ
การลุ่มหลงที่พอใจความนึกคตินั่นเอง

ข้อความในเหมาตสูตรนี้ที่กล่าวว่าจิตคือมนายตนะทำปฏิสัมพัธ
กับความนึกคิดคือธรรมายตนะ เป็นสิ่งที่สมควรอย่างยิ่ง จะเห็นได้ว่าถ้า
บุคคลไม่ควบคุมจิตไว้ แต่ปล่อยไปตามสบายเพื่อหวนคิดถึงกามสุข
ก็จัดเป็นวิธีปฏิบัติกามสุขัลลิกานุโยค มิจำเป็นต้องกล่าวถึงการเสพกาม
สุขโดยตรง ดังนั้น จึงควรเจริญสมณะหรือวิปัสสนาอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อ
ควบคุมจิตไม่ให้เกี่ยวพันกับความนึกคิด ผู้ที่พยายามเจริญสมณะหรือ
วิปัสสนาเช่นนี้ก็ยังคงคิดซัดส่ายไปสู่อารมณ์ภายนอกในขณะที่สมาธิยัง
ไม่แก่กล้า ดังผู้ปฏิบัติได้เคยพบมาแล้วด้วยตนเอง

ผู้สอนวิปัสสนาบางคนตำหนิการปฏิบัติสมณะและวิปัสสนาว่า
เป็นวิธีทำให้ตนลำบาก จัดเป็นอัตตกลีณานุโยค นี่ถือว่าเป็นการพูดที่
ลบลู่คำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างยิ่ง ผู้ที่ปฏิบัติตามคำแนะนำของ
วิปัสสนาจารย์ก่ามะलोเหล่านั้่นอาจสูญเสียโอกาสที่จะได้รับความรู้แจ้ง
อันแท้จริง แล้วยังอาจจะกระทำบาปที่ยิ่งใหญ่โดยมิได้ตั้งใจด้วยการว่า
ร้ายพระอริยะอีกด้วย

การทรมานตนทุกอย่างมิใช่อัตตกิลมณญโยค

การทรมานตนเองตามแบบอัตตกิลมณญโยคนั้นเป็นวิธีทำตนให้ลำบากโดยไม่เกี่ยวกับการเจริญศีล สมาธิ หรือปัญญาแต่อย่างใด จัดเป็นการทรมานตนด้วยความเชื่อผิดๆ เพื่อไม่ให้จิตตำรในกาม (กามวิตก) เป็นต้น กิเลสจึงสงบลงในขณะร่างกายเจ็บปวดทรมาน แต่การปฏิบัติเพื่อให้เกิดศีล สมาธิ หรือปัญญา แม้จะทำให้ตนลำบากก็ไม่จัดเป็นอัตตกิลมณญโยค แม้บุคคลจะได้รับความทุกข์จากการปฏิบัติจนกระทั่งเสียชีวิตโดยบังเอิญก็ไม่จัดเป็นอัตตกิลมณญโยคเช่นกัน

ลองพิจารณากรณีของคนตีตีผืนที่เลิกสูบบุหรี่เพราะต้องการจะรักษาศีล ถ้าเขารักษาศีลแล้วเลิกสูบบุหรี่ ก็ต้องได้รับทุกข์ทรมาน แต่เขาได้สั่งสมบุญที่เนื่องด้วยศีล พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญบุคคลเช่นนั้นที่ทำบุญกุศลได้แม้จะได้รับทุกข์ทรมาน

นอกจากนั้น การละเว้นจากเรื่องชู้สาวด้วยการรักษาศีล ๕ ก็เป็นความลำบากอย่างหนึ่งทางกาย พระพุทธเจ้าทรงดำหนิคคนประเภทนี้ใหม่ ในทำนองเดียวกัน ผู้ที่เว้นการรับประทานอาหารมื้อบ่ายเพียงเพื่อรักษาศีล ๘ พระพุทธเจ้าจะทรงดำหนิคคนนี้ใหม่ มีตัวอย่างหนึ่งเรื่องคนไข้ของอนาถปิณฑิกเศรษฐีที่รักษาศีล ๘ งดอาหารเย็น ทำให้เขาเจ็บป่วยด้วยโรคกระเพาะเสียชีวิตไป หลังจากสิ้นชีวิตแล้วเขาไปเกิดเป็นรุกขเทวดา ถ้าวิธปฏิบัติของเขาเป็นอัตตกิลมณญโยค เขาก็ไม่อาจจะไปเกิดเป็นเทวดาได้เลย พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญการรักษาศีลแม้กระทั่งยอมเสียชีวิตของตน ดังข้อความว่า

“สาวกทั้งหลายของเราอย่ามัวละเมิดศึกษาบทที่เราบัญญัติไว้
แม้เพราะชีวิตเป็นเหตุ” ๑๓๒

คำตักเตือนของพระพุทธเจ้า

พระพุทธองค์ทรงตักเตือนสาวกให้มุ่งมั่นปฏิบัติธรรมอย่างไม่
ท้อถอยด้วยพระดำรัสว่า

“ เพราะเหตุนั้นแล เธอทั้งหลายพึงสำเหนียกอย่างนี้ว่า เราจัก
พากเพียรไม่ย่อหย่อนว่า จะเหลืออยู่แต่หนึ่ง เอ็น และกระดูกก็ตามที่
เนื้อและเลือดในสรีระจงเหือดแห้งไปเกิด เมื่อยังไม่บรรลुผลที่พึงบรรลु
ด้วยริ้วแรง ความเพียร และความบากบั่นของบุรุษแล้ว จักไม่หยุดความ
เพียร” ๑๓๓

แม้ในมูลปณณาสก มหาโคสิงคสูตร ก็ตรัสถึงเรื่องดังกล่าวว่า

“สาริบุตร ภิกษุในธรรมวินัยนี้กลับจากบิณฑบาต ภายหลังฉัน
ภัตตาหารเสร็จแล้ว นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติเฉพาะหน้าว่า เรา
จักไม่ทำลายบัลลังก์นี้ตราบที่จิตของเรายังไม่พ้นไปจากอาสวะ เพราะยัง
ไม่หมดความถือมั่น[ด้วยตัณหาและทิฏฐิ] ป่าโคสิงคสาละวันจะพึงงามด้วย
ภิกษุเช่นนี้” ๑๓๔

ข้อความที่กล่าวมานี้ชี้ให้เห็นว่า พระผู้มีพระภาคต้องการให้ผู้
ปฏิบัติบำเพ็ญเพียรอย่างเคร่งครัดเพื่อให้เกิดสมาธิและปัญญาโดยไม่
เหลียวแลร่างกายและชีวิตของตน ดังนั้น การปฏิบัติข้างต้นจึงไม่จัดเป็น
อัตตกิลมณญโยค ด้วยเหตุนี้ ขอให้ชาวพุทธสำนึกว่า การยอมลำบาก
ทางกายเพื่อบำเพ็ญศีล สมาธิ และปัญญา เป็นหนทางที่ถูกต้องซึ่ง

พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญ และต้องจดจำว่าคนที่ดำเนินแนวปฏิบัติที่ถูกต่อนั้นเป็นคนทำลายปฏิบัติและปฏิเวธของศาสนา เราจึงต้องหลีกเลี่ยงจากวิปัสสนาจารย์กัมมะลอเหล่านี้ มิฉะนั้นอาจถูกชักนำไปในทางผิดได้

กามสุขัลลิกานุโยคกับอรรถกถาญานุโยค

การปฏิบัติที่มีได้ใช้สติควบคุมจิตของตน แต่ปล่อยจิตไปตามต้องการ จัดเป็นกามสุขัลลิกานุโยค ภิกษุต้องพยายามควบคุมจิตให้เป็นอิสระจากสิ่งที่กล่าวมานี้ด้วยสมณะหรือวิปัสสนา อย่างน้อยที่สุด ต้องมีสติพิจารณาปัจจัย ๔ ในขณะบริโภควัตถุใช้สอยจีวรหรืออาหารว่าเพื่อให้ร่างกายดำรงอยู่เพื่อเจริญสมณธรรม จึงจะไม่นับว่าเป็นกามสุขัลลิกานุโยค การพิจารณาในขณะบริโภควัตถุใช้สอยดังกล่าวนี้ มีตรัสไว้ในทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค ปาสาทิกสูตร เป็นต้น

นอกจากนั้น ในพระสูตรมากมายมีคำสอนที่แนะนำให้ภิกษุเจริญสมณะและวิปัสสนาเพื่อกำจัดความดาร์ในกาม (กามวิตก) เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อไม่ให้ดำเนินไปสู่กามสุขัลลิกานุโยค โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสติปัฏฐานสังยุตต์เป็นต้นมีพระพุทธดำรัสที่ตรัสไว้โดยตรงว่า

“ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเพ่งกำหนด[ด้วยสมณะหรือวิปัสสนา] อย่างประมาท”^{๑๓๕}

ส่วนอรรถกถาปกรณ์นั้นเป็นข้อปฏิบัติที่ทรมานตนล้วนๆ โดยปราศจากวัตถุประสงค์เพื่อบำเพ็ญศีล สมาธิ และปัญญา เช่น อดอาหาร เปลือยกาย ผิงไฟ ตากแดด แช่น้ำเย็น เป็นต้น นั่นแหละคืออรรถกถาปกรณ์ที่แท้จริง

การทำให้กายและจิตของตนเองลำบากเพื่อรักษาศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ ศีลของสามเณร และศีลของภิกษุ ไม่จัดเป็นอรรถกถาปกรณ์แต่อย่างใด แต่เป็นการปฏิบัติตามทางสายกลางของศีลมรรค คือ สัมมาวาจา (การกล่าวชอบ) สัมมากรรมันตะ (การกระทำชอบ) และสัมมาอาชีวะ (การเลี้ยงชีพชอบ) การเจริญสมาธิเพื่อให้เกิดฌานสมาธิ อุปจารสมาธิ และอัปปนาสมาธิ ก็ไม่ใช่อรรถกถาปกรณ์ แต่เป็นการปฏิบัติตามทางสายกลางแห่งสมาธิมรรค คือ สัมมาวายามะ (ความเพียรชอบ) สัมมาสติ (การระลึกชอบ) และสัมมาสมาธิ (การตั้งมั่นชอบ) การกำหนดรู้รูปนามอย่างต่อเนื่องเพื่อให้บรรลุวิปัสสนาปัญญาและปัญญาในมรรคผล มิได้ถือว่าเป็นอรรถกถาปกรณ์ แต่เป็นการปฏิบัติตามทางสายกลางแห่งปัญญามรรค คือ สัมมาทิฐิ (ความเห็นชอบ) และสัมมาสังกัปปะ (ความดำริชอบ)

สมถะกับวิปัสสนา

ในบรรดาทางสายกลางสามประเภท คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ศีลนั้นถือว่าชัดเจน ไม่จำเป็นต้องอธิบายโดยละเอียด จึงจะอธิบายสองประเภทที่เหลือ กล่าวคือ **สมถะคือการมุ่งเน้นจิตให้จดจ่ออยู่ที่อารมณ์อย่างเดียวมิหลมหายใจเข้าออกเป็นต้น ทั้งนี้เพื่อการรักษาจิตให้สงบไม่ซัดส่ายฟุ้งซ่าน** เช่น การกำหนดลมหายใจเข้าออกขณะที่ลมหายใจสัมผัสสปลายจมูก การกำหนดเช่นนี้ เรียกว่า อานาปานภาวนา ขณะที่บุคคลนั้นมีจิตมุ่งจดจ่ออยู่กับลมหายใจเข้าออก เขาค่อยๆ มีสมาธิเกิดขึ้นทีละน้อย ซึ่งก็คือ ความตั้งมั่นของจิตนั่นเอง ในทำนองเดียวกัน สมาธิก็เกิดขึ้นได้ด้วยสมถกรรมฐานแบบอื่น เช่น การเพ่งกสิณ การพิจารณาศพ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม สมาธิในสมถภาวนานี้มีประโยชน์เพื่อให้จิตตั้งมั่นเท่านั้น ไม่เกี่ยวข้องกับการรู้เห็นแยกแยะรูปรูปนาม และมีได้ก่อให้เกิดปัญญาหยั่งเห็นไตรลักษณ์ตามความเป็นจริง พระพุทธเจ้าทรงแนะนำให้สาวกควบคุมจิตด้วยวิธีสมถะดังที่กล่าวมานี้

การกำหนดรู้รูปรูปนามปัจจุบันที่ปรากฏทางทวาร ๖ ตามความเป็นจริงในทุกขณะที่เห็น ได้ยิน ฯลฯ เป็นวิปัสสนา ตามวิธีนี้ผู้ปฏิบัติต้องรู้เห็นลักษณะเฉพาะของรูปรูปนามในเบื้องต้นก่อน หลังจากนั้นจึงรู้เห็นความสภาวะเริ่มต้นและสิ้นสุด ซึ่งก็คือความเกิดขึ้นและดับไป ของรูปรูปนามเหล่านั้น ก็จะได้เห็นประจักษ์ความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่ใช่อัตถน ดังข้อความว่า

“ภิกษุทั้งหลาย พึงกำหนดรู้รูปนามทุกอย่าง” ๑๓๖

ข้อนี้หมายความว่า ผู้ปฏิบัติต้องกำหนดรู้รูปนามทุกอย่างที่ปรากฏชัดเจนทางทวาร ๖ ตามลักษณะที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมไว้ในพระสูตรนัฬันสูตรเพื่อควบคุมจิตด้วย วิปัสสนา ผู้ที่เจริญวิปัสสนาตามคำแนะนำของพระพุทธองค์ย่อมรู้เห็นว่อายตนะภายใน ๖ ที่เรียกว่าบุรุษหรือสตรีเป็นต้นทำปฏิสัมพันธ์กับอายตนะภายนอก ๖ ที่เรียกว่าบุรุษหรือสตรีเป็นต้นเช่นกัน และเขายอมเข้าใจว่อายตนะภายใน ๖ มีตาและจิตที่เห็นเป็นต้นเกี่ยวพันกับอายตนะภายใน ๖ มีรูปที่เห็นเป็นต้น จึงเกิดการเห็น การได้ยิน ฯลฯ โดยไม่มีบุคคลสิ่งของที่ทำปฏิสัมพันธ์กันอย่างแท้จริง

หลักธรรมไม่ขัดแย้งกัน

หลักธรรมจากสายหนึ่งไม่ขัดแย้งกับอีกสายหนึ่ง เช่น ปัญญาไม่ขัดแย้งกับศีล บางคนไม่รู้สภาวะที่เกิดขึ้นของอายตนะและธาตุจากประสบการณ์ของตนอย่างแท้จริง เพียงเรียนรู้จากการฟังคนอื่นก็หลงตัวเอง แล้วมักทีกักทึกรูปแบบผิดๆ เอาเองว่ น้ำเต้าเป็นธาตุดิน เช่นเดียวกับเปิดไ่ก่ ดังนั้น การฆ่าเปิดไ่ก่จึงไม่บาปเหมือนการตัดเฉือนน้ำเต้า น้ำเชื่อมเป็นธาตุน้ำเช่นเดียวกับเหล้าเปียร์ ฉะนั้นการดื่มสุราจึงไม่บาป เช่นเดียวกับการดื่มเครื่องดื่มทั่วไป สัมผัสของบุรุษจัดเป็นโณฏฐัพพารมณั์ สัมผัสของสตรีก็จัดเป็นโณฏฐัพพารมณั์เช่นกัน ฉะนั้นการกระทบสัมผัสกับสตรีจึงไม่บาปเช่นเดียวกับการกระทบสัมผัสกับบุรุษและ

การสัมผัสพุทหรือหมอน การโต้แย้งแบบโง่เขลาที่เหมือนกับความเห็น
ผิดของพระอริยฐานะในสมัยพุทธกาล

ความเห็นผิดของพระอริยฐานะ

พระอริยฐานะคิดว่า เหตุใดฆราวาสที่พอใจงามคุณ ๕ จึงสามารถ
บรรลุนิพพานเป็นพระโสดาบันและพระสกทาคามีได้ ส่วนภิกษุถูกปฏิเสธ
เรื่องเช่นนั้น ถึงแม้ว่าภิกษุจะได้รับอนุญาตให้นอนบนที่นอนอ่อนนุ่มได้
เหตุใดภิกษุเหล่านั้นจึงไม่ได้รับอนุญาตให้แต่ละต้องตัวสตรี เพราะเป็น
สัมผัส (โผฏฐัพพายตนะ) เหมือนกัน ภิกษุจึงแต่ละต้องตัวสตรีได้ ไม่ผิด
วินัย

แม้ภิกษุผู้ทรงความรู้จะอธิบายให้เขาเข้าใจด้วยเหตุผลต่างๆ
นานา แต่เขากลับพูดว่า ความเห็นนี้สอดคล้องกับคำสอนของพระพุทธเจ้า
เขาเข้าใจตามที่พระพุทธองค์ตรัสสอนเป็นอย่างดี ดังนั้น เขาจึงถูกนำไป
เฝ้าพระพุทธเจ้า เมื่อพระพุทธองค์ถามเขาก็ตอบว่า ความเห็นของเขา
เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ตรัสว่า พระองค์ไม่เคยสอน
ในทำนองนั้น แล้วเรียกพระอริยฐานะว่าโมฆบุรุษ คือ ผู้สิ้นหวังจากมรรคผล
แล้วตรัสว่าเธอเข้าใจธรรมที่เราแสดงแล้วอย่างนี้จากใครเล่า เธอกล่าวตู่
ตลาคดด้วยความเห็นผิดของตนเอง แม้กระนั้นก็ตามพระอริยฐานะก็ยังไม
ล้มเลิกความเห็นผิดของตน ในปัจจุบันนี้ มีคนเช่นเดียวพระอริยฐานะมาก
อาจกล่าวได้ว่า พวกเขาเหล่านั้นคือลูกหลานของพระอริยฐานะผู้ที่ยังคง
โต้แย้งว่า ความเชื่อของเขาสอดคล้องกับคำสอนของพระพุทธเจ้า

คราวนี้หากพวกเขาพูดว่าเครื่องดื่มเหมือนเหล้า เพราะทั้งสองอย่างต่างก็เป็นของเหลวเหมือนกัน ฉะนั้นเหล้าก็เหมือนปัสสาวะ พวกเขาดื่มปัสสาวะได้ไหม ถ้าพวกเขาพูดว่าน้ำเต้าเหมือนเปิดโก๋ พวกเขาอยากให้ลูกหลานของตนถูกเชือดคอเหมือนน้ำเต้าและเปิดโก๋ไหม ถ้าพวกเขาพูดว่าการแตะต้องตัวสตรีก็เหมือนการสัมผัสฟูกและหมอน ถ้าเป็นดังนั้น เหตุใดพวกเขาไม่แต่งงานกับฟูกและหมอนเล่า ถ้าเราถามคำถามเช่นว่ามาแล้วนี่ก็คงจะได้คำตอบที่ถูกต้อง

พระอรหันต์ทั้งหลายผู้เห็นประจักษ์สภาวะของอายตนะและธาตุได้แล้วมักรักษาศีลโดยเคร่งครัด ไม่ก้าวล่วงขอบเขตของศีล แม้กระทั่งพระโสดาบันก็ไม่ละเมิดศีล แต่คนที่มีความรู้ผิดเพี้ยนมักก้าวล่วงขอบเขตของศีล พวกเขาไม่เพียงแต่พูดเช่นนั้น แต่อาจกระทำการก้าวล่วงทางกายตามความเชื่อของตนอีกด้วย หากพวกเขาทำเช่นนั้นก็เป็นเหมือนการกำก้อนไฟไว้ พร้อมกับคิดว่ามันไม่ร้อน บาบคงไม่ปล่อยให้พวกเขาละอายนวลเป็นแน่ และต้องให้ผลชั่วอย่างเต็มที่เท่าที่จะเป็นไปได้ ยิ่งคนที่กำก้อนไฟไว้แน่นเพราะคิดว่าไม่ร้อน ก็ยิ่งถูกไหม้ปวดแสบปวดร้อนอย่างที่สุด

ไม่ก้าวล่วงขอบเขตของสมาธิ

บางคนพูดว่า “การฝึกสมาธิเป็นเรื่องไม่จำเป็น หากคนใดพิจารณาเฉพาะปัญญามรรค ๒ ประการ คือ สัมมาทิฏฐิ และสัมมาสังกัปปะ เขาก็อาจรู้เห็นรูปรนามตามความเป็นจริงได้” นี่เป็นการรุกร้าขอบเขตของสมาธิ อันที่จริงแล้ว การเจริญภาวนาที่แท้จริงจะเกิดขึ้นได้

ก็ด้วยการอุปถัมภ์ของสมาธิเท่านั้น ยิ่งถ้าผู้ปฏิบัติได้บรรลุฌานสมาธิ ก็
เป็นการดีที่สุด ถ้าฌานสมาธิยังไม่เกิดขึ้น ผู้ปฏิบัติก็ควรได้บรรลุอุปะการ
สมาธิหรือฌณิกสมาธิที่มีกำลังเทียบเท่าอุปะการสมาธิเป็นอย่างต่ำ มิเช่น
นั้นก็ไม่ใช่วิปัสสนาปัญญาที่แท้จริง ดังพระพุทธพจน์ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอพึงเจริญสมาธิ ภิกษุผู้มีจิตตั้งมั่นย่อมรู้
ชัดเห็นประจักษ์ตามความเป็นจริง รู้ชัดอะไร รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า
จักขุไม่เที่ยง รูปไม่เที่ยง จักขุวิญญาณไม่เที่ยง”^{๑๓๗}

“เมื่อไม่มีสัมมาสมาธิ ยถาภูตญาณทัสสนะ (วิปัสสนาญาณ)
ของผู้วิบัติจากสัมมาสมาธิ ชื่อว่ามีเหตุถูกขจัดแล้ว”^{๑๓๘}

พระพุทธดำรัสข้างต้นแสดงว่า **ความเข้าใจที่ปราศจากสมาธิ
ไม่ใช่วิปัสสนาญาณ และไม่อาจนำไปสู่มรรคผลนิพพานได้** ที่จริงแล้ว
ความเข้าใจจากการเรียนรู้อาจเกิดขึ้นได้ด้วยการศึกษาพระอภิธรรม ถึง
แม้ไม่ใช่ชาวพุทธก็สามารถเรียนรู้จนเข้าใจได้เช่นเดียวกัน ดังนั้น จึง
จำเป็นต้องพยายามกำหนดรู้รูปนามที่เกิดขึ้นอย่างแท้จริงภายในตน จึง
จะเห็นประจักษ์สภาวะของอายตนะและธาตุได้ แม้ในเหมาตสูตรนี้ก็ระบุ
ถึงความเข้าใจด้วยภาวณาปัญญา จึงตรัสว่า “เมื่ออายตนะ ๖ เกิด สัตว์
โลกจึงเกิด สัตว์โลกเกี่ยวพันกับอายตนะ ๖”

(ค) อาศัยอายตนะ ๖ จึงได้ชื่อว่าสัตว์โลก

คำถามที่ ๓ กล่าวว่า “อาศัยเหตุอะไรจึงได้ชื่อว่าสัตว์โลก” พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า “อาศัยอายตนะ ๖ จึงได้ชื่อว่าสัตว์โลก” คำตอบของคำถามนี้เหมือนกับข้อความว่า “เมื่ออายตนะ ๖ เกิด สัตว์โลกจึงเกิด” หมายความว่า เพราะอาศัยอายตนะ ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ จึงทำให้เรียกว่าสัตว์โลก

(ข) สัตว์โลกเดือดร้อนเพราะอายตนะ ๖

คำถามที่ ๔ กล่าวว่า “สัตว์โลกเดือดร้อนเพราะอะไร” พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า “สัตว์โลกเดือดร้อนเพราะอายตนะ ๖” หมายความว่า อายตนะภายนอกหรืออารมณ์ ๖ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และธรรมารมณ์มากระทบกับอายตนะภายในมีจักขุเป็นต้นแล้วทำให้สัตว์โลกเดือดร้อน เพราะตณฺหาทำให้เพิลิตเพิลินยินดีอารมณ์ ๖ เหล่านั้นแล้วบีบคั้น เหล่าสัตว์ถูกบีบคั้นเช่นนี้จึงเดือดร้อน

คนส่วนใหญ่เพียรแสวงหาเพื่อให้ได้รับสิ่งสวยงาม ทั้งมีชีวิตและไม่มีชีวิต หากพวกเขายังไม่ได้สิ่งเหล่านั้น ก็จะพยายามแสวงหาต่อไป

เรื่อยๆ จนกว่าจะได้มาครอบครอง เมื่อพวกเขาได้ครอบครองเป็นเจ้าของแล้ว ก็จะพยายามปกป้องสิ่งเหล่านั้นมิให้สูญหายหรือถูกทำลายไป ฉะนั้นคนส่วนใหญ่ที่พยายามแสวงหาและปกป้องจึงต้องตกทุกข์ต่อไป ในลักษณะเดียวกัน คนทั่วไปยังคงพยายามแสวงหาสิ่งอื่นๆ ที่ทำให้พอใจ เช่น เสี่ยงไพอะระ รสอร่อย สัมผัสที่น่าพอใจ และความคิดที่ชื่นชอบ พวกเขาพยายามที่จะทำให้ตนมีสุขภาพดีและอายุยืนเพื่อจะได้ชื่นชมสิ่งเหล่านั้นนานยิ่งขึ้น ดังนั้น คนส่วนใหญ่จึงต้องเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าเกี่ยวกับตนบ้าง คนอื่นบ้าง แม้พวกเขายังพยายามอย่างต่อเนื่องเพื่อให้ได้มาและธำรงรักษาสิ่งเหล่านี้ สิ่งทั้งหลายย่อมไม่เกิดขึ้นตามที่ปรารถนามันดับไปอย่างรวดเร็วในทันทีที่เห็นหรือได้ยินเป็นต้น บางคราวต้องพบกับอุปสรรคอันตรายที่ทำให้เสียทรัพย์สินไป ในเวลาเช่นนั้นมักรู้สึกเป็นทุกข์ทั้งกายและใจเหลือคณานับ

ความทุกข์เช่นนี้มีได้เกี่ยวข้องกับมนุษย์เท่านั้น แต่ยังส่งผลถึงเทวดาอีกด้วย บางคนทำบุญกุศลตามความเชื่อของตนโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อแสวงสุขในสวรรค์ เขาเสียชีวิตแล้วไปเกิดเป็นเทวดา แม้เขาจะเกิดในสวรรค์ที่อุดมไปด้วยความสุขอันล้นพ้น แต่เขาก็ไม่รู้จักพอ ยังเดือดร้อนต้องการได้รับเพิ่มยิ่งๆ ขึ้นไป จะเห็นว่าสิ่งที่เขาต้องการนั้นไม่มีแก่นสารอะไรเลย

คนที่ทำบาปฆ่าสัตว์เพื่อบูชายัญเป็นต้น ย่อมได้รับทุกข์ในอบาย และเสวยทุกข์อย่างแสนสาหัส แม้คนที่ฆ่าสัตว์และลักทรัพย์เป็นต้นเพื่อ ให้อตนหรือคนที่เกี่ยวข้องอยู่ดีมีสุข ก็ต้องได้รับทุกข์ในอบายและเสวยทุกข์ อย่างแสนสาหัสเช่นกัน

การชื่นชมอารมณ์ที่ตนคิดว่าดีงามนั้นมีได้นำความสุขอันแท้จริง มาให้ แต่กลับนำมาเฉพาะความทุกข์เท่านั้น ตัวอย่างเช่น เราไม่ยากกิน อาหารอร่อยๆ ต่อไปหลังจากที่กินอิ่มแล้ว การกินอาหารอร่อยๆ ในตอน แรกดูเหมือนน่าชื่นชม แต่ความชื่นชมเหล่านั้นจะค่อยๆ ลดลงทีละน้อยๆ ความทุกข์กลับจะเพิ่มขึ้น อารมณ์ในด้านอื่นๆ ก็เช่นเดียวกัน หากบุคคล ใดดูหรือได้ยินแต่สิ่งที่สวยงามอยู่ตลอดเวลาอย่างต่อเนื่อง เขาก็จะเบื่อ และเป็นทุกข์ ความชื่นชมนั้นเป็นเพียงชั่วคราวเท่านั้น และมันยังปกปิด ความทุกข์ภายในเพียงชั่วคราวเช่นกัน ดังนั้น พระพุทธองค์จึงตรัสว่า “สัตว์โลกเดือดร้อนเพราะอายตนะ ๖”

คำถามที่ ๒

ของเทพเหมาตะ

กตมํ ตํ อุปาทานํ

ยตถ โลโก วิหณณติ

นิยยานํ ปุจฺฉิตํ พฺรหฺมิ

กถํ ทุกฺขา ปมฺณจติ.^{๑๓๙}

“ธรรม ๖ อย่างที่ถูกยึดมั่น[ว่าเป็นเราของเรา] ซึ่งทำให้สัตว์โลกเดือดร้อนนั่นคืออะไร ข้าพระองค์ทูลถามแล้ว ขอพระองค์โปรดตรัสบอกวิธีหลุดพ้น สัตว์โลกจะพ้นไปจากทุกข์ได้อย่างไร”

ใจความของคาถานี้คือ ในคาถาก่อนพระพุทธองค์ตรัสตอบว่า “สัตว์โลกเดือดร้อนเพราะอายตนะ ๖” เทพเหมาตะจึงทูลถามว่า อายตนะ ๖ ที่ถูกยึดติดผูกพันว่าเป็นเราของเราคืออะไร ผู้ที่ยังคงยึดมั่นอยู่ย่อมจะต้องเดือดร้อนซ้ำแล้วซ้ำเล่า บุคคลจะพ้นไปจากทุกข์นั้นได้อย่างไร ในคัมภีร์อรรถกถาอธิบายเพิ่มเติมว่า คำถามข้อแรกกระ बुद्धि ทุกข์สัง ส่วนคำถามที่สองหมายความว่าถึงสมุทัยสังโดยอ้อม เพราะถามว่าควรปฏิบัติอย่างไรจึงจะพ้นไปจากทุกข์ได้^{๑๔๐}

คำตอบที่ ๒ ของพระพุทธเจ้า

ปณฺจ กามคุณา โลเก มโนณฺฐา ปเวทิตา
เอตถ ฉนฺทํ วิราเซตวา เอวํ ทุกฺขา ปมฺพจติ.^{๑๔๑}

“กามคุณ ๕ อันมีใจเป็นที่ ๖ ซึ่งมีอยู่ในโลก เราแสดงว่าเป็นธรรมที่ถูกยึดมั่น สัตว์โลกคลายความพอใจในอารมณ์ ๖ เหล่านี้แล้วย่อมพ้นจากทุกข์ด้วยวิธีดังกล่าว”

กามคุณ ๕ คือ สิ่งที่น่าเพลิดเพลินยินดี ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส เมื่อกล่าวถึงอารมณ์ ๕ เหล่านี้ก็รวมเอาทวาร ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น และกาย ซึ่งรับรู้อารมณ์เหล่านี้อีกด้วย เพราะถ้าไม่มีดวงตา เป็นต้นก็ไม่อาจรับรู้และยึดมั่นกามคุณดังกล่าวได้ นอกจากนั้น การกล่าวถึงใจด้วยคำว่า มโนณฺฐา (มีใจเป็นที่ ๖) ก็รวมเอาธรรมายตนะอันเป็นอารมณ์ของจิตอีกด้วย ดังนั้น คำว่า “กามคุณ ๕ อันมีใจเป็นที่ ๖” จึงรวมถึงอายตนะภายใน ๖ และอายตนะภายนอก ๖ ไว้ทั้งหมด ซึ่งเป็นธรรมที่ถูกยึดมั่นว่าเป็นเราของเรา

กามคุณ ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส และทวาร ๕ ที่รับเอาเป็นอารมณ์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น และกาย พร้อมทั้งใจที่เรียกว่า มนายตนะ และอารมณ์ของใจที่เรียกว่า ธรรมายตนะ อายตนะภายใน และภายนอกทั้ง ๑๒ อย่างนี้ถูกสัตว์โลกยึดมั่นว่าเป็นเราของเรา

ผู้ที่ไม่ได้ฝึกวิปัสสนามองเห็นสิ่งใด เขามักเข้าใจว่าตาคือตัวเรา หรือของเรา คนหนุ่มที่มองเห็นได้มักคิดว่าตาของเราดีและแจ่มใส แต่คนแก่ซึ่งมีสายตาบกพร่องก็จะเสียใจว่าตาของเราพร่ามัว ความเข้าใจเช่นนี้จัดเป็นความยึดมั่นว่าเป็นเราของเรา นอกจากนั้น คนทั่วไปยังยึดมั่นการเห็น (จิตที่เห็น) ว่าเป็นเราเห็นหรือการเห็นของเรา นี่คือการยึดมั่นว่าเป็นเราของเราเช่นกัน คนทั่วไปยังเห็นอวัยวะมีมือและเท้าของตนว่าเป็นมือของเรา เท้าของเรา ความยึดมั่นว่าเป็นเราของเรา หรือเมื่อพบเห็นคนอื่นที่เป็นบุรุษสตรี ก็เข้าใจว่าเราเห็นบุรุษ เห็นสตรี เห็นคนโน้นคนนี้ เป็นต้น จัดว่าเป็นความยึดมั่นสัตว์บุคคล นับว่าเหมือนกับ ความยึดมั่นตนเองว่าเป็นตัวเรา ของเรา นอกจากนั้น บางคราวยังคิดว่าสิ่งที่เห็นสวยงามน่าพอใจ ก็ยึดมั่นว่าเป็นของเรา แม้เขาจะไม่ใช่ว่าเจ้าของจริงๆ ก็คิดเหมือนกับว่าตนเป็นเจ้าของด้วยความพอใจ

ตัวอย่างเช่น เราไปตลาดและมองเห็นเสื้อผ้าหรือรองเท้า เพียงแค่มองเราก็ยึดมั่นว่าเป็นของเรา จึงซื้อหาเพื่อครอบครอง ที่จริงสิ่งที่เราเห็นเป็นเพียงสี ไม่ใช่รูปร่างสัญญาณ แต่คนทั่วไปเห็นสีแล้วยังนึกไปถึงรูปร่างสัญญาณแล้วยึดมั่นอีกด้วย ที่จริงแล้ว ทุกขณะที่เห็นรูปร่างของตนหรือผู้อื่น มีเพียงอายตนะภายใน ๒ คือ ดวงตาและการเห็น (จิตที่เห็น) อีกทั้งอายตนะภายนอก ๑ คือ สิ่งที่ถูกเห็น มีอยู่จริงในปัจจุบัน ทำให้เรายึดมั่นว่านี่คือของเรา นี่คือตัวเรา เราเป็นเจ้าของมัน

การยึดมั่นถือมั่นนี้สามารถนำมาใช้ได้กับกรณีของการฟังเสียง การดมกลิ่น การลิ้มรส การสัมผัส ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นไปเพื่อการยึดมั่น

ถ้อยคำทั้งหมดนั้น ตัวอย่างเช่น หากเราสัมผัสคนบางคนแล้วรับรู้การสัมผัสนั้น ก็จะกล่าวว่า ร่างกายของเราสัมผัส เขาสัมผัสร่างกายของเรา เราสัมผัส เราร้อน เย็น เจ็บปวด เราสัมผัสได้ดี และเข้าใจผิดว่า สิ่งที่เราสัมผัสได้ดี เป็นเรา เราจับคนอื่น หรือกระทบคนอื่น เป็นต้น แม้ในการนึกคิดก็เช่นเดียวกัน มักยึดมั่นถือมั่นว่า เราคิด เราพิจารณา เราสนุก เราเบื่อ เราเกลียดชัง เราดีใจ เราเสียใจ เรารู้เราเก่ง เป็นต้น หรือยึดมั่นว่า คนโน้นน่ารัก น่ารังเกียจ เป็นต้น อีกทั้งยังเข้าใจผิดว่า การนึกคิดเป็นของเรา เราเป็นผู้นึกคิด เป็นต้น ดังนั้น พระพุทธองค์จึงตรัสว่า “กามคุณ ๕ อัน มีใจเป็นที่ ๖ ซึ่งมีอยู่ในโลก เราแสดงว่าเป็นธรรมที่ถูกยึดมั่น” ในที่นี้ พระพุทธองค์ตรัสถึงกามคุณ ๕ ซึ่งเป็นอารมณ์ที่น่ายินดีพอใจเป็นหลัก แต่ยังหมายรวมถึงรูปารมณ์ทั่วไปเป็นต้นอีกด้วย

สรุปความว่า อารมณ์ ๖ เป็นสาเหตุแห่งตัณหา สัตว์โลกจึงต้องปฏิบัติเพื่อกำจัดตัณหาให้หมดสิ้นไป ถ้าตัณหาถูกกำจัดได้แล้ว ความหลุดพ้นจากทุกข์ย่อมสัมฤทธิ์ผลแน่นอน

ตัณหาอาจถูกกำจัดได้ด้วยวิปัสสนาญาณและมรรคญาณ กล่าวคือ ตัณหาเกิดขึ้นในทุกขณะที่เห็น ได้ยิน ดมกลิ่น ลิ้มรส กระทบสัมผัส และนึกคิด เช่น เมื่อเราเห็นรูปารมณ์ก็เกิดความยินดีพอใจสิ่งที่เห็นว่าสวยงาม เราไม่เพียงพอใจสิ่งที่ถูกเห็นเท่านั้น แต่ยังพอใจรูปร่างของตน หรือผู้อื่นและวัตถุสิ่งของทั้งหมดที่อยู่ร่วมกับสิ่งอีกด้วย อีกทั้งยังพอใจการเห็นของตนอีก การพอใจเช่นนี้เกิดจากความไม่รู้จริงในอายตนะคือดวงตาและการเห็น อวิชชานี้เหมือนกับความวิกลจริต คนบ้าที่มีจิต

แปรปรวนไม่สามารถแยกความดีออกจากความชั่ว สิ่งที่มีค่าออกจากสิ่งไม่มีค่าได้ พวกเขาไม่รู้ว่าส่งใดเป็นประโยชน์มีคุณค่า กลับเก็บสิ่งที่ไร้ค่าไว้ในถุงของเขา ทุกคนคงจะเคยเห็นคนบ้ามาแล้ว แม้คนธรรมดาที่อาจจะทำสิ่งที่เหมือนๆ กันหากพวกเขาตกอยู่ภายใต้ความเห็นผิดเช่นเดิม

ตอนปลายสงครามโลกครั้งที่สองเหลือเพียงไม่กี่เดือน ผู้ที่คาดการณ์ล่วงหน้าว่าการยึดครองเมียนมาร์ของญี่ปุ่นจะจบเมื่อไร ต่างก็แลกเปลี่ยนเงินญี่ปุ่น คนจำนวนมากยินดีรับธนบัตรของญี่ปุ่นไว้ด้วยหวังว่าธนบัตรนั้นยังคงมีค่าต่อไป ถัดจากนั้นมาเพียงไม่กี่วัน ค่าเงินญี่ปุ่นค่อยๆ ลดลง ในที่สุดธนบัตรเงินตราของญี่ปุ่นก็กลายเป็นสิ่งไร้ค่า คนที่เก็บเงินตราเหล่านั้นไว้ต่างสะสมด้วยความยินดีเพราะความไม่รู้เป็นเหตุ

สมัยผู้บรรยายเป็นหนุ่มได้เคยพบบางคนที่เขาทราบดีว่าในตุ่มจนเต็มแล้วคอยเพราะหวังว่าหลังจากหนึ่งปีแล้วทรายจะกลายเป็นทองคำ ตามคำบอกของนักต้มตุ๋นผู้แสดงตนว่ามากด้วยอิทธิฤทธิ์ คนเหล่านั้นเห็นผิดว่าทรายจะกลายเป็นทองได้ ในสมัยพระพุทธกาล นางปฏาจราเป็นบ้าเดินไปทั่วโดยไม่สวมเสื้อผ้า เนื่องจากเธอเสียสติเธอคิดว่าสิ่งที่เธอทำนั้นดีงามเหมาะสมแล้ว เมื่อเธอเข้าใกล้พระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าตรัสว่า “จงได้สติกลับมาเถิด” เธอจึงได้สติหายจากความวิกลจริตด้วยเมตตากรุณาของพระพุทธองค์ เนื่องจากเธอเป็นผู้มีบารมีที่จะได้บรรลุธรรม ต่อมาเธอจึงรู้ตัวว่าต้องนุ่งผ้า จึงรับผ้าคลุมจากคนที่อยู่ใกล้ๆ มาปกปิดร่างกาย แล้วนั่งลงฟังพระเทศนาจากพระพุทธเจ้า ขณะที่ฟัง

พระเทศนานั้น เธอได้บรรลุธรรมเป็นพระโสดาบัน^{๑๔๒} หลังจากนั้นได้ออกบวชและบรรลุเป็นพระอรหันต์ในที่สุด นี่คือตัวอย่างของการที่บุคคลได้ความเห็นที่ถูกต้องแล้วหลุดพ้นด้วยการสละความยึดมั่นถือมั่น เพราะความไม่รู้ถูกกำจัดไป

นางปฐาจาราทุลขอบวช

ฝ่ายนางปฐาจารานั้นเป็นพระโสดาบันแล้ว ทุลขอบรรพชากะพระศาสดา. พระศาสดาทรงส่งนางไปยังสำนักของพวกภิกษุณีให้บรรพชาแล้ว. นางได้อุปสมบทแล้วปรากฏชื่อว่า ปฐาจารา เพราะนางกลับความประพัตได้.

คนที่สะสมธนบัตรญี่ปุ่นและหม้อทรายที่พูดถึงเมื่อครู่นี้ ถ้ายังไม่ถึงเวลาอันควร แม้คนอื่นจะบอกให้ทิ้งไปก็ไม่ยอมทิ้ง แต่เมื่อถึงเวลาอันควร เขาพบว่าไม่ได้เป็นไปตามที่คาดหวัง ก็จะหมดความเชื่อใจแล้วทิ้งไปเอง ฉะนั้น ผู้ที่เจริญสติและหยั่งเห็นว่าดวงตา สิ่งที่ถูกเห็น และจิตที่เห็น เป็นเพียงสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นแล้วดับไปตลอดเวลา ย่อมจะไม่ยึดมั่นถือมั่นสิ่งใดๆ ที่คนอื่นได้กำหนดว่ามีค่ามากมาย ถ้าเขาพิจารณาดูจะพบว่า สิ่งที่พบเห็นในขณะเห็นไม่มีอยู่จริง เป็นเพียงสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นแล้วดับไปทันที นี่คือนิยามที่บุคคลเห็นแต่เหมือนกับไม่ได้เห็นอย่างแท้จริง

ทรงประทานคำสอนแก่พระมาลากยบุตร

ถ้าผู้ปฏิบัติสามารถกำหนดรู้สภาวะเห็นได้ทันปัจจุบันขณะที่กำลังเห็นว่า “เห็นหนอๆ” รูปนั้นก็ดับไปในขณะที่เห็น ทำให้กระบวนการที่รับรู้สมมติบัญญัติเกี่ยวกับสิ่งที่เห็นไม่สามารถเกิดขึ้นได้ดังพระบาลีว่า

“มาลากยบุตร เธอเกิดความพอใจกำหนดยินดีเกี่ยวกับรูปารมณ์ที่เธอไม่เคยเห็นมาก่อน หรือไม่เห็นในบัดนี้ หรือไม่คาดหวังที่จะเห็นหรือไม่”

“ไม่มีเลย พระพุทธเจ้าข้า”

คราวนี้ ถ้าผู้บรรยายถามคำถามเช่นเดียวกันเหมือนกับพระพุทธานุญาตพระมาลากยบุตร ทุกท่านอาจจะให้คำตอบเช่นเดียวกับพระมาลากยบุตรก็ได้ จะเห็นได้ว่า ความรู้สึกยินดีพอใจได้ในสิ่งที่เคยเห็น กำลังเห็นอยู่ หรือนึกคิดจินตนาการขึ้น ส่วนคนที่เราไม่เคยพบเห็นหรือกระทั่งไม่นึกคิดในจินตนาการ ไม่อาจเป็นอารมณ์ที่ก่อให้เกิดความรักหรือความซึ้งได้ ในปัจจุบันนี้มีบุคคลเช่นนั้นมากมายทั้งในหมู่บ้านหรือประเทศต่างๆ ซึ่งเราไม่รู้สึกรักหรือซึ้งแต่อย่างใด เพราะไม่เคยเห็นพวกเขาเหล่านั้นเอง ดังนั้น ถ้าผู้ปฏิบัติเจริญสติกำหนดรู้สิ่งที่เห็นให้เหมือนกับสิ่งที่ไม่ได้เห็น ความรักและความซึ้งย่อมเกิดขึ้นไม่ได้

การไม่เกิดกิเลสโดยเนื่องด้วยอารมณ์ที่ไม่ได้รู้เห็นเป็นไปตาม
ธรรมชาติ ไม่จำเป็นต้องกำจัดด้วยวิปัสสนา แต่เกี่ยวกับสิ่งที่ได้เห็นแล้ว
กิเลสย่อมเกิดขึ้นทั้งในขณะที่กำลังเห็นและหลังจากที่ได้เห็นแล้ว เพราะ
ภาพในจิตยังคงอยู่ในความจำแล้วสะท้อนกลับหรือระลึกได้ กิเลสจึง
อาจหวนกลับมาอีกเมื่อมีเหตุปัจจัยที่เหมาะสม กิเลสที่อาจหวนกลับมา
อีกนี้เรียกว่าอนุสัย (กิเลสนอนเนื่อง) ดังนั้น จึงจำเป็นต้องปฏิบัติวิปัสสนา
เพื่อถอนรากของอนุสัยนี้ออกไปด้วยวิธีวิปัสสนา

ด้วยเหตุนี้ พระพุทธองค์จึงตรัสถามคำถามข้างต้นกับพระ
มาลุงกยบุตรเพื่อแสดงว่า ผู้ปฏิบัติควรกำจัดการนอนเนื่องของกิเลสด้วย
การเจริญสติกำหนดรู้ในขณะที่เห็น ฯลฯ อยู่ตลอดเวลา โดยทำให้ไม่เกิด
ความยินดีพอใจนอนเนื่องในกระแสนจิตเหมือนในอารมณ์ที่ไม่เคยรู้เห็น
มาก่อนนั่นเอง

การจัดค้นหาที่อาจเกิดขึ้นในขณะที่เห็น

หลังจากนั้น พระพุทธองค์ประทานกรรมฐานแก่พระมาลunky บุตรด้วยข้อความเริ่มต้นว่า ทิฏฐุ ทิฏฐมตตํ ภวิสสตี^{๑๔๓} (เมื่อเห็นจงเพียงแต่เห็น) เพื่อให้ใส่ใจระลึกรูปรูปนามปัจจุบันเท่านั้น

ข้อนี้หมายความว่า เมื่อเห็นก็สักแต่ว่าเห็น เพราะจิตที่เห็นได้หยุดอยู่เพียงการเห็นเท่านั้น ไม่เลยต่อไปว่าสิ่งที่เห็นคืออะไร อนึ่งข้อความข้างต้นตรัสตามเทศนานัย คือ วิธีแสดงเทศนาโดยทั่วไป แต่ตามลำดับการปฏิบัติแล้วผู้ปฏิบัติควรเริ่มกำหนดรูปรูปนามทุกอย่างที่มาปรากฏชัดเจนทางทวาร ๖ และโดยทั่วไปธาตุ ๔ เป็นสิ่งที่ปรากฏชัดเจนในรูปทั้งหลาย ในวันก่อนผู้บรรยายได้กล่าวถึงการระลึกรู้ธาตุดังกล่าวตามข้อความในมหาสติปัฏฐานสูตรว่า คจฺจนฺโต วา คจฺจามิตี ปชานาตี^{๑๔๔} (เมื่อเดิน ย่อมรู้ชัดว่าเดินอยู่) เป็นต้น ผู้ที่ปฏิบัติตามวิธีนี้แล้วได้พัฒนาสมาธิและปัญญาจนแก่กล้าขึ้น ย่อมรู้เห็นว่าสิ่งที่เห็นทุกอย่างเกิดขึ้นแล้วดับไปอย่างรวดเร็ว จึงเป็นเพียงแต่เห็นเท่านั้น ในขณะที่นั้นเขาไม่เกิดค้นหาในอายตนะทั้งสาม คือ ดวงตา การเห็น และสิ่งที่ถูกเห็น นี่คือการการจัดค้นหาที่อาจเกิดขึ้นในขณะที่เห็นด้วยวิปัสสนา แม้การจัดค้นหาในขณะที่ได้ยินเป็นต้นด้วยวิปัสสนา ก็มีลักษณะอย่างเดียวกัน

การกำจัดต้นเหาที่อาจเกิดขึ้นในขณะที่ไต่ยีนเป็นต้น

ผู้ที่มิได้เจริญวิปัสสนาในขณะที่ไต่ยีน หรือบางคนที่ไม่เจริญวิปัสสนาแล้วแต่ปัญญายังไม่แก่กล้า มักรู้สึกพอใจเสียงที่ได้ยิน การไต่ยีน และหูพร้อมทั้งร่างกายทุกส่วน แต่ผู้มีวิปัสสนาญาณแก่กล้าแล้วกำหนดรู้ว่า “ไต่ยีนหนอฯ” ย่อมเห็นประจักษ์ว่าสภาวะไต่ยีนเกิดขึ้นแล้วดับไปเป็นช่วงๆ อย่างรวดเร็ว บางคนอาจรู้สึกกลัวเสียงมากระทบที่หู และยังจำแนกได้ว่าหูซ้ายหรือหูขวาที่ได้ยินเสียง ผู้ที่รู้เห็นความเกิดดับโดยเนื่องด้วยการไต่ยีนเช่นนี้ ย่อมไม่เกิดต้นเหาแต่อย่างใด

กลืนก็เช่นเดียวกัน มันเกิดขึ้นแล้วก็ดับไปติดต่อกันอย่างรวดเร็วและไม่มีการยึดมั่นใดๆ เกิดขึ้น การลิ้มรสอาหารก็เหมือนกัน ผู้ที่รู้เห็นความเกิดดับของรสอาหารเช่นนี้มักรู้สึกว่าการบริโภคอาหารไม่อร่อย ไม่มีรสชาติ เขาพบว่าสภาวะรู้รสเกิดขึ้นแล้วดับไปเป็นช่วงๆ อย่างรวดเร็ว ทำให้ไม่รู้สึกรออร่อยในการบริโภค เพราะไม่เกิดต้นเหานั้นเอง

ผัสสะด้านการสัมผัสนั้นเป็นอารมณ์กรรมฐานที่ปรากฏชัดเจนที่สุด ผู้ปฏิบัติจึงควรกำหนดว่า “พองหนอ ยุบหนอ นิ่งหนอ รู้หนอ” เป็นต้น ถ้ามีทุกขเวทนาเกิดขึ้นก็ควรกำหนดว่า “ร้อนหนอ เย็นหนอ ปวดหนอ คันหนอ” เป็นต้น การกำหนดรู้เช่นนี้ทำให้พัฒนาวิปัสสนาปัญญาจนกระทั่งเห็นประจักษ์ว่า สภาวะกระทบสัมผัสหรือสภาวะเจ็บปวดเกิดขึ้นแล้วดับไปอย่างรวดเร็ว

นอกจากนี้ อากัปกริยาทางกาย เช่น สภาวะคู้ เหยียด ยก ย่าง เหยียบ เป็นต้น ก็อาจปรากฏแก่ผู้ปฏิบัติว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นแล้วดับไปทันทีไม่ดำเนินไปสู่อีกระยะหนึ่งที่เคลื่อนไหว เช่น ในสภาวะเคลื่อนไหวของเท้า ๖ ระยะ คือ ยกส้น ยกเท้า ย่าง เหยียด กด และสัมผัส ระยะหนึ่งๆ นั้นดับไปในระยะของมันเอง ไม่ดำเนินต่อไปสู่ระยะอื่น นี่คือลักษณะที่ตัณหาไม่เกิดขึ้นโดยเนื่องด้วยอายตนะ ๓ คือ การสัมผัส กายประสาท และสิ่งที่ถูกสัมผัส ตัณหาที่ไม่เกิดขึ้นในลักษณะนี้จัดว่าถูกกำจัดไปด้วยวิปัสสนา

ความคิดฟุ้งซ่านมักหายไปเร็วด้วยการกำหนดรู้ ยิ่งสมาธิดีขึ้นเพียงใด ความคิดฟุ้งซ่านก็ลดน้อยลงเพียงนั้น บางคราวเพียงผู้ปฏิบัติกำหนดว่า “คิดหนอ” เพียงครั้งเดียว ความคิดฟุ้งซ่านนั้นก็หายไปทันที บางคราวผู้ปฏิบัติอาจเห็นประจักษ์ว่า จิตที่คิดฟุ้งซ่านและจิตที่กำหนดรู้เกิดขึ้นแล้วดับไปเป็นคู่ๆ ในบางคราวสภาวะพอง ยุบ นั้ง และสัมผัส ไม่ปรากฏชัดเจน ร่างกายทั้งหมดของผู้ปฏิบัติก็หายไป ในขณะนั้นให้กำหนดว่า “รู้หนอๆ” ไปเรื่อยๆ ผู้ปฏิบัติอาจเห็นประจักษ์ว่าจิตดวงแรกและจิตดวงหลังเกิดขึ้นแล้วดับไปทันทีในขณะที่รับรู้เช่นนั้น นี่คือลักษณะที่ตัณหาไม่เกิดขึ้นด้วยวิปัสสนาโดยเนื่องด้วยอายตนะ ๒ คือ จิตผู้รู้ และจิตที่ถูกรู้

บางคราวภาพต่างๆ ทางจิตของบุคคล ภิกษุ สอน หรือสิ่งอื่นๆ ปรากฏขึ้นมา สิ่งเหล่านั้นเป็นเพียงภาพปรุงแต่งของจินตนาการเท่านั้น มันอาจจางหายไปด้วยการกำหนดรู้ว่า “เห็นหนอๆ” เป็นต้น ในเวลาที่

วิปัสสนาญาณมีกำลังแก้กล้าขึ้น มันอาจหายไปทันทีด้วยการกำหนดรู้เพียงครั้งเดียว ที่จริงแล้วภาพที่คิดเห็นเป็นธรรมารมณ์ที่จัดเป็นบัญญัติซึ่งไม่มีจริง แต่จิตที่คิดฟุ้งซ่านเป็นปรมาต্মที่มีจริง และจิตดังกล่าวนี้แหละเกิดขึ้นแล้วดับไปอย่างรวดเร็ว การยึดมั่นยอมไม่เกิดขึ้นด้วยการเจริญสติเช่นนี้

ในบางคราวอาจได้ยินเสียงเหมือนมีเทวดาหรือวิปัสสนาจารย์มากระซิบบอก ถ้าเขากำหนดรู้ว่า “ได้ยินหนอๆ” เสียงที่ได้ยินก็จะหายไป และการยึดมั่นก็จะเกิดขึ้นไม่ได้ ผู้ปฏิบัติที่มีประสบการณ์กับการได้ยินเสียงเช่นนั้นไม่ควรจะหลงดีใจผิดๆ หากหลงขึ้นขมดีใจ ควรจะทำการกำหนดความดีใจนั้นทันที มันก็จะหายไป หรือถ้ารู้สึกเบื่อ ไม่สบายใจ ก็ควรกำหนดรู้สภาวะนั้นอีกด้วย นี่คือการที่ค้นหาถูกกำจัดออกไปจากความนึกคิด จัดว่าได้กำจัดต้นเหตุที่อาจเกิดขึ้นในมนายตนะและธรรมายตนะด้วยวิปัสสนา

ผู้ปฏิบัติที่เจริญวิปัสสนาเช่นนี้ย่อมเห็นประจักษ์พระนิพพานด้วยมรรคญาณในเวลาที่วิปัสสนาญาณแก้กล้าถึงที่สุด ในขณะที่นั้นต้นเหตุก็จะถูกกำจัดได้เด็ดขาดไม่เกิดขึ้นอีกด้วยกำลังของมรรคญาณนั้นๆ พระพุทธองค์ทรงระบุถึงการกำจัดต้นเหตุที่อาจเกิดขึ้นได้อย่างนี้ด้วยวิปัสสนาญาณและมรรคญาณ จึงตรัสว่า “สัตว์โลกคลายความพอใจในอารมณ์ ๖ เหล่านี้แล้วย่อมพ้นจากทุกข์ด้วยวิธีดังกล่าว” หมายความว่า ผู้ที่กำจัดต้นเหตุโดยสิ้นเชิงด้วยอหัตตมรรคญาณแล้ว ย่อมพ้นจากทุกข์มีความเกิดความแก่ชรา ความเจ็บป่วย และความตายเป็นต้น

พระพุทธองค์ทรงลงท่ายคำตอบของพระองค์ด้วยข้อความว่า

เอตํ โลกสฺส นียฺยานํ

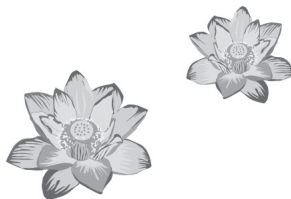
อกฺขาตํ โว ยถาตถํ

เอตํ โว อหฺมกฺขามิ

เอวํ ทฺวฺกฺขา ปมฺจุจฺจติ. ๑๔๕

“วิธีปฏิบัตินี้[คือวิปัสสนาและมรรคญาณ]ทำให้สัตว์โลกหลุดพ้น เราได้บอกพวกเธอตามความเป็นจริง เราบอกวิธีปฏิบัตินี้แก่พวกเธอ สัตว์โลกย่อมพ้นไปจากทุกข์ด้วยวิธีดังกล่าว”

คำตอบทั้ง ๒ คาถาของพระพุทธองค์แสดงปฏิปทาที่ทำให้บรรลุมรรคผลอย่างบริบูรณ์ แต่เทพเหมาตะและเทพสาตาคิระรวมทั้งบริวารของตนได้เจริญวิปัสสนาและพัฒนาวิปัสสนาญาณขั้นต่างๆ สามารถเห็นประจักษ์พระนิพพานด้วยโสดาปัตติมรรค จึงบรรลุธรรมเป็นพระโสดาบัน เพราะได้บำเพ็ญบารมีพอที่จะเป็นพระโสดาบันเท่านั้น

คำถามที่ ๓

ของเทพเหมาตะ

เทพเหมาตะได้บรรลุนิพพานเป็นพระโสดาบันหลังจากได้ฟังคำตอบ
ของคำถามที่ ๒ ของพระพุทธเจ้า จึงทูลถามคำถามที่ ๓ ดังต่อไปนี้

โกสุธ ตรติ โอหิ

โกธ ตรติ อณณว

อปปติฏฺเฐ อนาลมเพ

โก คมภิเร น สีหติ.^{๑๔๖}

“ในโลกนี้ใครข้ามกระแสกลีสได้ ใครข้ามมหรณพแห่งสงสาร
ได้ ใครไม่จมลงในมหรณพแห่งสงสารที่ลุ่มลึก ปราศจากพื้นยันและ
เครื่องยึดเหนี่ยว”

ทุกคนอาจเคยเห็นกระแสน้ำในลำธารหรือแม่น้ำ สิ่งที่อยู่ใน
กระแสน้ำมักถูกน้ำพัดพาไป คนที่ว่ายน้ำเก่งจึงจะว่ายน้ำข้ามกระแสน้ำเชี่ยว
กรากได้ ในกรณีเดียวกัน กิเลสก็เหมือนกระแสน้ำอันเชี่ยวกรากใน
สังสารวัฏ ใครจะข้ามกระแสกลีสนั้นไปได้

สังสารวัฏคือห่วงโซ่อันไม่รู้จบของภพทั้งหลาย เป็นกระแสรูป
นามที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องไม่ขาดช่วงภพแล้วภพเล่า พระพุทธองค์ทรง
เปรียบสังสารวัฏนี้เหมือนกับมหรณพอันกว้างใหญ่ ซึ่งไร้ก้นน้ำอย่าง
ชัดเจน และไม่มีสิ่งใดอยู่เหนือน้ำที่ตะเกาะยึดได้อีกด้วย จึงนับเป็น
เรื่องยากที่ใครจะสามารถว่ายน้ำข้ามไปได้

คำตอบที่ ๓

ของพระพุทธเจ้า (ก)

สพพทา สีสสมปนโน

ปณณวา สุสมาหิโต

อชมตตจินตี สติมา

โอฆิ ตรีติ ทุตตริ.^{๑๔๗}

“ผู้มีปัญญา[ทั้งฝ่ายโลกียะและโลกุตตระ] สมบูรณ์ด้วยศีลเป็น
นิตย มีจิตตั้งมั่นดีแล้ว เพ่งกำหนดธรรมภายใน มีสติทุกเมื่อ ย่อมข้ามพ้น
กระแสกิเลสที่ข้ามได้ยาก”

กระแสน้ำในโลกเรียกว่าโอฆะ แม้กระแสกิเลสก็เรียกว่าโอฆะ
เช่นกันเพราะท่วมทับสัตว์โลก คนว่ายน้ำเก่งจึงว่ายข้ามกระแสน้ำที่เชี่ยว
กรากได้ คนที่ว่ายน้ำไม่เก่งย่อมถูกกระแสน้ำพัดพาไป ในกรณีเดียวกัน
คนที่เจริญศีล สมาธิ และปัญญาจึงจะข้ามพ้นไปจากกระแสกิเลสได้
กระแสกิเลสนั้นแบ่งออกเป็น ๔ ประเภท คือ กาโมฆะ (กระแสนาม)
ภโวฆะ (กระแสนภพ) ภวิญฺโฆฆะ (กระแสภวิญฺญู) และอวิชฺโชฆะ (กระแสน
อวิชชา)

กระแสดกม

ความยินดีพอใจหรือตัณหาที่อยากได้กามคุณที่น่าชื่นชมยินดี ชื่อว่า กระแสดกม (กาโมหะ) คนที่ยินดีพอใจกามคุณเหล่านั้นย่อมถูกพัดพาไปในกระแสดกม คนทั่วไปมักพอใจบุคคลหรือวัตถุสิ่งของที่น่ายินดีอันจำแนกเป็นรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส สตรี บุรุษ หรือสิ่งของต่างๆ เขาต้องพยายามเพื่อครอบครองสิ่งเหล่านั้น ครั้นได้รับมาแล้วก็ต้องใช้ความพยายามเพิ่มขึ้นอีกเพื่อที่จะทะนุถนอมและรักษาความเป็นเจ้าของสิ่งของดังกล่าวไว้ บางคนต้องทำบาปถึงกระทั่งปล้นฆ่าหรือลักขโมยเพื่อให้ได้อยู่ดีมีสุขในปัจจุบัน การทำบาปด้วยความยินดีพอใจกามคุณเช่นนี้ย่อมส่งผลให้เขาไปเกิดในอบายภูมิ จิตว่าถูกกระแสดกมพัดพาไปสู่อบายภูมินั่นเอง เขาต้องจมลงในห้วงน้ำแห่งอบายภูมิได้รับทุกข์แสนสาหัส

บางคนทำบุญกุศลคือทานและศีลเป็นต้นเพื่อให้ส่วยสุขในมนุษยโลกหรือเทวโลก เขาย่อมไม่เกิดเป็นมนุษย์หรือเทวดาด้วยผลบุญของตน นับว่าอยู่ดีมีสุขชั่วขณะเพราะได้ส่วยสุขของมนุษย์และเทวดา เขาจิตว่าถูกกระแสดกมพัดพาไปสู่มนุษยโลกหรือเทวโลก อย่างไรก็ตามเขาต้องพบกับทุกข์ที่ต้องแก่ชรา เจ็บป่วย เศร้าโศก หรือพลัดพรากเป็นต้นในภพนั้นๆ นับว่าเขาจมลงในห้วงน้ำแห่งสังสารวัฏ

กระแสภ

ความยินดีพอใจภ ชื่อว่า กระแสภ (กาโมหะ) เช่น บางคน ต้องการไปเกิดในรูปภูมิหรืออรุภูมิ จึงเจริญรูปฌานหรืออรุฌานเพื่อ ให้ไปเกิดในภพดังกล่าว ฌานกุศลของเขาอ่อมส่งให้เขาไปเกิดในรูปภูมิ หรืออรุภูมิเหล่านั้นตามต้องการ เขามีอายุขัยยาวนานอาจจะนับเป็น กัปทีเดียว อย่างไรก็ตาม เขาก็ไม่อาจคงอยู่ชั่วกาลนิรันดร์ ครั้นหมดบุญก็ ต้องตายอยู่ดี บางคนอาจจะไปเกิดในมนุษยโลกหรือเทวโลก แต่ก็ยัง ตกทุกข์ได้ภัยอยู่ดี นับว่าเขาถูกกระแสภพัดพาไปเกิดในภพดังกล่าว และอยู่สุขสบายเพียงระยะสั้นๆ เท่านั้น ยังคงไม่หลุดพ้นจากห้วงโซ่ของ สังสารวัฏ

กระแสวิญญู

ความเห็นผิดที่เป็นมิจฉาทิญญู ชื่อว่า กระแสวิญญู (ทิญญูโฐฆะ) ความเห็นผิดนี้มีหลายชนิด บางอย่างเป็นของกลุ่มเชื้อชาติ บ้างก็เป็นของท้องถิ่น ความเห็นผิดอาจแบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภทโดยย่อ คือ ประเภทแรกเห็นผิดว่าสรรพสัตว์ดำรงคงอยู่ตลอดกาลไม่แปรผัน เรียกว่า สัสสตทิญญู อีกประเภทหนึ่งเห็นผิดว่าสรรพสัตว์ดับสูญไปหมดหลังความตาย เรียกว่า อุกฺเขตทิญญู พวกที่ยึดถือความเชื่อประเภทหลังย่อมไม่นำพาที่จะหลีกเลี่ยงการทำความชั่ว หรือไม่รู้สึกรู้ว่าต้องกระทำความดีอีกด้วย พวกเขาสามารถทำอะไรก็ได้ตามที่ตนชอบ ตราบใดที่หลบหลีกการลงโทษทางกฎหมายได้ พวกเขาเชื่อว่าจะไม่ถูกบังคับให้ต้องชดใช้สำหรับการกระทำที่เขาได้ทำไปในช่วงชีวิตของเขา เพราะภพใหม่ไม่มีสำหรับพวกเขาอีกแล้ว คนพวกนี้มักไปเกิดในอบายภูมิด้วยผลบาปที่ทำไว้ในช่วงชีวิต และเป็นการยากที่จะมาเกิดเป็นมนุษย์ได้อีก นี่คือนิยามที่ถูกระแสวิญญูพัฒนาไปแล้วได้รับทุกขในสังสารวัฏต่อไป

ทุกวันนี้มีบางคนพยายามเปลี่ยนแปลงคำสอนของพระพุทธเจ้าแบบกลับตาลปัตร แล้วสอนให้สาวกไม่ต้องกระทำความดีแต่อย่างใด ไม่ต้องปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน มิฉะนั้นพวกเขาจะตกที่นั่งลำบากได้รับทุกข์ยากต่างๆ นานา สาวกของพวกเขาจะทำเฉพาะความชั่วเท่านั้น พวกเขาส่วนมากจึงมีแนวโน้มดำเนินไปสู่อบายภูมิ

พวกที่เชื่อเรื่องวิญญูณไม่ดับสูญคงอยู่ตลอดไปอาจทำความดีบางอย่างตามความเชื่อของตนเพื่อให้อยู่ดีมีสุขในภพหน้า แต่การฆ่าสัตว์ บูชายัญจัดเป็นความชั่วตามคำสอนของพระพุทธเจ้า พวกเขาทำบาปเช่นนั้นแล้วยอมไปสู่อบายภูมิได้รับทุกข์ภัยต่อไป ข้อนี้เหมือนการกินยาผิดที่จะทำให้โรครุนแรงมากขึ้นไปอีก นี่คือลักษณะที่ถูกกระแสนิโฆฏิภาพพาไปได้รับทุกข์ในอบาย

บางคนเชื่อว่าพวกเขาสามารถทำอะไรก็ได้ ไม่ว่าจะด้วยความชั่วใดๆ หรือไม่ทำความดีเลยก็ได้ เพราะได้รับยกเว้นการลงโทษจากพระเจ้าตราบที่พวกเขายังมีศรัทธาในพระเจ้าอยู่ พวกเขาต้องไปเกิดในอบายภูมิตามผลแห่งบาปของตน นี่คือการถูกกระแสนิโฆฏิภาพพาไปสู่อบายภูมิเช่นกัน

มีคนมากมายนับถือดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ภูเขา ภูตผีปีศาจ หรือพระเจ้า เป็นต้น บางคนเชื่อว่าพวกเขาอาจหลุดพ้นจากทุกข์ได้ด้วยการทรมานร่างกายให้ลำบากมีการอดอาหาร เปลือยกาย ตากแดด หรือแช่น้ำ เป็นต้น และบางคนเชื่อว่าพวกเขาจะเป็นอิสระจากทุกข์ได้ด้วยการปล่อยใจให้จิตล่องลอยไปเรื่อยๆ อย่างไร้สาระ ความเชื่อทั้งหมดนี้ที่คิดว่าตนอาจพ้นทุกข์ได้รับสุขด้วยการปฏิบัติที่ไม่ใช่ศีล สมาธิ และปัญญาชื่อว่า **ลิลัพพตปรามาส** คือ การยึดมั่นศีลพรตที่นอกจากอริยมรรคมีองค์ ๘ ว่าเป็นทางหลุดพ้น คนที่เห็นผิดเช่นนั้นต้องเวียนตายเวียนเกิดตามกรรมไม่รู้จบ ถูกกระแสนิโฆฏิภาพพาไปในวนเวียนแห่งภพ นับว่าน่าสะพรึงกลัวอย่างแท้จริง

สรุปความว่า ความเห็นผิดที่คิดว่าไม่จำเป็นต้องปฏิบัติสมณะและ
วิปัสสนา แม้จะปฏิบัติเช่นนั้นก็ไม่อาจหลุดพ้นได้ จัดเป็นมิจฉนาทิกิริยาที่
ทำให้ต้องวนเวียนอยู่ในสังสารวัฏไม่อาจหลุดพ้นไปได้

กระแสอวิชชา

ต่อจากนั้นคือกระแสอวิชชาที่เรียกว่า อวิชโชฆะ ซึ่งหมายถึง
ความไม่รู้หรือยาสัจ ๔ ตามความเป็นจริง แต่เป็นความรู้ผิดจากความจริง
คนส่วนใหญ่มักเข้าใจผิดว่าความทุกข์เป็นความสุข จึงสำคัญว่ารูปที่
ต้องการเห็น เสียงที่อยากฟัง กลิ่นที่อยากดม อาหารที่อยากกิน สัมผัสที่
อยากกระทบ และความคิดที่อยากคิด ทั้งหมดนั้นจึงมาเป็นสุข ความ
เข้าใจเช่นนั้นคือโมหะหรืออวิชชา ส่วนความชอบเช่นนั้นคือตัณหา ตัณหา
ทำให้ยึดติดผูกพันที่จัดเป็นอุปาทาน ส่งผลให้ดิ้นรนแสวงหาให้ได้วัตถุที่
อยากได้ ซึ่งเป็นการกระทำทั้งดีและเลวหรือกุศลและอกุศล ทำให้มีภพ
ต่อเนื่องซ้ำแล้วซ้ำเล่าด้วยกรรมดังกล่าว

ภพทั้ง ๓๑ ภูมิเป็นผลมาจากอวิชชานี้ กระแสแห่งอวิชชาไหล
ลงสู่รกรกชั้นต่ำที่สุด และไหลกลับขึ้นสู่ภูมิชั้นสูงสุด (ภวักคภูมิ) คือ
เนวสัณญานาสนัญญายตนภูมิในภุริทัตตชาดกและจัมเปยยชาดกพบเรื่อง
ที่พระโพธิสัตว์ทำบุญแล้วไปเกิดพญานาคด้วยความเข้าใจผิดว่าสมบัติ
ของพญานาคยิ่งใหญ่ นี่คือการถูกกระแสอวิชชาพัดพาไป นับว่าน่าหวาด
กลัวยิ่งนัก

นับเป็นเรื่องไม่ยากที่จะพ้นไปจากกระแสวิกฤตทั้ง ๔ ประการ เหล่านี้ กล่าวคือ บุคคลนั้นต้องมีความสามารถที่ว่ายออกมาจากกระแสนั้นๆ ดังนั้น เทพเหวตะจึงทูลถามคุณสมบัติในการว่ายข้ามจากกระแสวิกฤตเหล่านั้น

พระบรมศาสดาทรงแสดงคุณสมบัติของผู้ที่จะว่ายข้ามกระแสวิกฤตไว้ ๓ ประการ ดังต่อไปนี้

คุณสมบัติที่ ๑ ในการว่ายข้ามกระแสวิกฤต

คุณสมบัติประการแรกในการว่ายข้ามกระแสวิกฤต คือ บุคคลนั้นต้องเพียบพร้อมด้วยศีลบริสุทธิ์อยู่เสมอ (สพพทา สีสสมฺปนฺโน) นี้ถือว่าเป็นคุณสมบัติที่จำเป็นจริงๆ ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงกำหนดให้คุณสมบัตินี้เป็นประการแรก บุคคลผู้เชื่อถือคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างมั่นคงต้องเชื่อมั่นว่า ผู้เพียบพร้อมด้วยศีลบริสุทธิ์อยู่เสมอจะสามารถเอาชนะกระแสวิกฤตอันใหญ่หลวงแล้วบรรลุพระนิพพานได้

อาจมีคำถามว่า บางคนไม่ต้องรักษาศีลให้หมดจดก่อนก็บรรลุพระนิพพานได้ ดังเช่นสันตติอำมาตย์ที่ได้บรรลุธรรมในขณะที่กลืนของสุรายังไม่ทันหมดไปจากปาก^{๑๔๔} คำตอบของเรื่องนี้คือ บุคคลเช่นนี้มีบารมีขั้นสูงสุดพร้อมสรรพแล้ว จึงบรรลุธรรมได้ง่าย เรื่องเช่นนั้นเป็นเพียงตัวอย่างสองสามกรณีเท่านั้น อาจกล่าวได้ว่ามีเพียงหนึ่งในแสนคน แม้ในสมัยพุทธกาลก็มีน้อยมาก พวกเขาเป็นข้อยกเว้น พระพุทธองค์ทรงทราบอุปนิสัยของเขาแล้วแสดงธรรมในเวลาที่เหมาะสม จึงทำให้เขาบรรลุธรรมได้ง่าย

จะเห็นว่าท่านอัญญาโกณฑัญญะเพียงรูปเดียวได้บรรลุธรรมในขณะฟังธรรมจักร^{๑๔๙} ส่วนปัญจวัคคีย์อีก ๔ รูปต้องเพียรปฏิบัติธรรมจึงได้บรรลุธรรมทีละรูปถัดจากนั้นไป ๑ วัน ๒ วัน ๓ วัน และ ๔ วันตามลำดับ พระพุทธองค์ทรงทราบว่าปัญจวัคคีย์ ๔ รูปที่เหลือไม่อาจบรรลุธรรมด้วยการฟังธรรมเท่านั้น จึงแนะนำให้ดำเนินการปฏิบัติด้วยตนเองจนกระทั่งได้บรรลุธรรม^{๑๕๐}

ด้วยเหตุนี้ ผู้ที่ไม่อาจบรรลุธรรมได้ด้วยการฟังอย่างเดียว ต้องดำเนินการปฏิบัติเป็นเวลาหลายปี หลายเดือน หลายวัน หรือหลายชั่วโมง พวกเขาจำเป็นต้องมีสติบริสุทธิ์เสียก่อนเพื่อไม่ให้เกิดความเดือดร้อนใจเกี่ยวกับความประพฤติของตน ดังนั้น พระพุทธองค์จึงทรงกำหนดศีลว่าเป็นคุณสมบัติข้อแรกในเรื่องนี้ แม้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคก็เริ่มต้นด้วยเรื่องศีลที่เรียกว่า สีลนิตเทส ตามพระพุทธดำรัสที่นำมาอ้างไว้ในอารัมภบทของคัมภีร์นั้นว่า สีเล ปติญฺญาย (ดำรงอยู่ในศีลแล้ว)^{๑๕๑}

ในข้อความว่า “สมบุรณด้วยศีลเป็นนิตย” คำว่า เป็นนิตย หมายถึง การมีศีลบริบูรณ์ตลอดทิวาราตรีตั้งแต่ก่อนมาปฏิบัติธรรมจนถึงเวลาปฏิบัติธรรมอยู่ ผู้ที่สมบุรณด้วยศีลเช่นนี้พิจารณาศีลของตนแล้วย่อมเกิดปีติโสมนัสแล้วพัฒนาสมาธิต่อมา ในกรณีตรงกันข้าม ผู้ที่มีศีลไม่บริสุทธิ์มักเกิดความเดือดร้อนใจในความประพฤติของตน ทำให้จิตซัดส่ายไม่อาจตั้งมั่นเป็นสมาธิได้ เมื่อสมาธิไม่เกิดขึ้น วิปัสสนาญาณที่เรียกว่า ยถากุตญาณ (ญาณเห็นประจักษ์ตามความเป็นจริง)^{๑๕๒} ก็เกิดขึ้นไม่ได้ มิต้องกล่าวถึงมรรคผลนิพพานแต่อย่างใด ดังนั้น คฤหัสถ์ผู้เพียรปฏิบัติธรรม

ต้องรักษาศีล ๕ เป็นอย่างต่ำ ส่วนภิกษุต้องรักษาปาติโมกขสังวรศีล จึงจะนับว่าเพียบพร้อมคุณสมบัติประการแรกในการว่า่ยข้ามกระแสกิเลส

คุณสมบัติที่ ๒ ในการว่า่ยข้ามกระแสกิเลส

คุณสมบัติประการที่ ๒ นั้นเกี่ยวกับสติและสมาธิ หมายความว่า หลังจากการมีศีลบริสุทธิแล้ว บุคคลนั้นต้องพยายามปฏิบัติเพื่อให้บรรลุฌาน (ในคาถากล่าวถึงผู้มีปัญญาก่อนการมีจิตตั้งมั่นด้วยคำว่า ปญญาสุสมาหิตो เพื่อรักษานั่นลักษณะ) เขาต้องปฏิบัติให้ได้บรรลุสมาบัติทั้ง ๘ หรือสมาบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง วิธีเจริญสมาธิในลักษณะนี้เป็นธรรมเนียมปฏิบัติของสาวกระดับสูง หากบุคคลใดไม่อาจก้าวหน้าสู่อุปฌาณได้ เขาต้องปฏิบัติเพื่อให้ได้อุปปจารสมาธิ หรือฌณิกวิปัสสนาสมาธิเป็นอย่างต่ำ ผู้ที่ถึงพร้อมด้วยสมาธิระดับนี้จะมีใจหมดจดจากนิรวณเป็นจิตตวิสุทธิ และสามารถพัฒนาวิปัสสนาญาณต่อไปจนกระทั่งบรรลุมรรคผลนิพพาน แต่ผู้ยังมีได้บรรลุฌณิกวิปัสสนาสมาธิย่อมมีใจไม่หมดจดจากนิรวณ จึงไม่อาจพัฒนาวิปัสสนาญาณที่แท้จริงได้^{๑๕๓} ฉะนั้นพระพุทธองค์จึงตรัสว่า สติมา (มีสติทุกเมื่อ) และ สุสมาหิตो (มีจิตตั้งมั่นดีแล้ว) เพื่อเน้นความสำคัญของสติและสมาธิในเรื่องนี้

คุณสมบัติที่ ๓ ในการวាយข้ามกระแสกิเลส

คุณสมบัติประการที่ ๓ คือ ปัญญา ทรงแสดงไว้ด้วยข้อความว่า อชุตตจินตีย์ (เพ่งกำหนดธรรมภายใน) ธรรมภายในดังกล่าวคือรูปนามที่เกิดดับภายในตนของผู้เจริญวิปัสสนา บุคคลต้องกำหนดรู้รูปนามเหล่านั้นจึงจะเกิดปัญญาเห็นประจักษ์อย่างแท้จริง เพียงการคาดเดารูปนามที่เกิดขึ้นในบุคคลอื่น ไม่สามารถทำให้เห็นประจักษ์ได้ แม้เราอาจคิดว่าบุคคลหนึ่งเป็นสุข แต่ความจริงเขาเศร้าโศกอยู่ก็ได้ ในลักษณะเดียวกัน เราอาจจะคิดว่าบุคคลหนึ่งกำลังทำดี แต่เขาอาจทำชั่วอยู่ก็ได้ การกำหนดรู้ที่กล่าวถึงในเรื่องนี้ก็คือการเพ่งจิตจดจ่อให้ทันปัจจุบันด้วยสติและปัญญา ไม่ใช่การนึกคิดด้วยจินตนาการ เพราะคำว่า ฌายติ และ ฌาน (เพ่งกำหนด) มีความหมายเหมือนคำว่า จินตติ และ จินตา จะเห็นได้ว่า พระพุทธองค์ตรัสว่า ฌายถ มา ปมาทตถ^{๑๕๔} (จงเพ่งกำหนด อย่าประมาท) และในคัมภีร์วิสุทธิมรรคก็กล่าวว่า สลลภขณานิ วิปัสสนา^{๑๕๕} (คำว่า สลลภขณา <การกำหนด> เป็นวิปัสสนา)

อย่าเข้าใจผิดเรื่อง เอโก รมโม (ธรรมอย่างหนึ่ง)

ผู้ที่ได้บรรลุนิพพานแล้วต้องกำหนดองค์ฌานหรือสภาวะที่ปรากฏชัดเจนทางทวาร ๖ มีการเห็น การได้ยิน เป็นต้นซึ่งเรียกว่า ปกิณณกสังขาร (สังขารทั่วไป) ส่วนผู้ที่ไม่ได้บรรลุนิพพานไม่อาจกำหนดรู้องค์ฌานได้ จึงต้องกำหนดรู้ปกิณณกสังขารภายในร่างกายของตนเท่านั้น ปัจจุบันมีบางคนพูดว่า “การกำหนดรู้รูปนามที่ปรากฏชัดเจนทางทวาร ๖ ทำให้สมาธิเสื่อมไป ไม่จัดเป็น เอโก รมโม คือ ธรรมอย่างหนึ่งอันได้แก่อารมณ์เพียงอย่างเดียว” บุคคลที่พูดเช่นนั้นไม่เข้าใจวิธีปฏิบัติวิปัสสนาโดยแท้

ตามความเป็นจริง วิปัสสนามีได้หมายความว่าถึงการกำหนดรู้อารมณ์หนึ่งเท่านั้น แต่เป็นการกำหนดรู้สภาวะธรรมทางกายและใจทุกอย่างในทุกขณะที่เห็น ได้ยิน สัมผัส หรือนึกคิด ผู้ที่มีได้กำหนดรู้เช่นนี้ย่อมยึดมั่นสิ่งเหล่านั้นว่าเที่ยง เป็นสุข เป็นอัตตา และเพราะอุปาทานจึงเกิดกรรมและรูปนามรวมทั้งทุกข์อื่นๆ ในภพต่อไป แต่การเจริญวิปัสสนาเป็นการกำหนดรู้เท่าทันปัจจุบันรูปนามเพื่อไม่ให้เกิดความยึดมั่นและกรรมตลอดจนทุกข์ในภพใหม่ ฉะนั้นผู้ปฏิบัติจึงควรกำหนดรู้รูปนามที่ปรากฏชัดเจนทางทวาร ๖ ให้เห็นประจักษ์ไตรลักษณ์อย่างแท้จริง ดังพระพุทธดำรัสว่า สัพพ อภิญญะยัม^{๓๖} (พึงกำหนดรู้รูปนามทุกอย่าง)

ในพระบาลีและอรรถกถาฎีกาไม่มีการกล่าวว่าจะต้องกำหนดรู้ อารมณ์เดียวเท่านั้นตามคำว่า เอโก ฌโม อย่างไรก็ตาม มีการอ้างถึงใน ทีฆนิกาย ทสฺสตรสูตร^{๑๕๗} แต่ความหมายนั้นคือการเจริญสติที่เป็นไปใน กาย (กายคตาสติ) ไม่ใช่กล่าวถึงการรับรู้อารมณ์เดียวตามที่เข้าใจผิดนั้น และในพระสูตรนั้นได้กล่าวถึงธรรมที่ควรเจริญตั้งแต่ธรรม ๑ อย่างเรื่อย ไปจนถึงธรรม ๑๐ อย่าง ดังนั้นจึงไม่ควรพูดเรื่อง เอโก ฌโม โดยไม่รู้ ความหมายที่ถูกต้อง

ผู้ที่กำหนดรู้รูปนามปัจจุบันภายในตนเช่นนี้ เมื่อสมาธิแก่กล้าขึ้น ย่อมสามารถจำแนกรูปนามทั้งสองอย่างออกจากกัน อีกทั้งสามารถ กำหนดเหตุและผลของรูปนามได้ชัดเจน ต่อมาจะรู้เห็นลักษณะที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่ใช่อัตนของรูปนาม ต่อจากนั้นเมื่อวิปัสสนาญาณพัฒนา ขึ้นจนถึงระดับแก่กล้า มรรคญาณ ๔ ย่อมเกิดขึ้นตามลำดับ พระพุทธ องค์จึงตรัสว่า “ผู้มีปัญญาทั้งฝ่ายโลกียะและโลกุตระ เพ่งกำหนดธรรม ภายใน ย่อมข้ามพ้นกระแสกลีเลสที่ข้ามได้ยาก”

ใจความสำคัญของเรื่องนี้ คือ ผู้ปฏิบัติต้องรักษาศีลอย่างหมั่นจด ก่อน แล้วเจริญสติระลึกถึงรูปนามปัจจุบันจนกระทั่งเกิดสมาธิที่ทำให้จิต ตั้งมั่น และปัญญาที่เห็นประจักษ์ไตรลักษณ์อย่างแท้จริง ในที่สุดมรรค ญาณที่รู้แจ้งพระนิพพานย่อมเกิดขึ้น เขาจึงสามารถข้ามพ้นไปจาก กระแสกลีเลสได้

ลักษณะของการว่ายข้ามกระแสกลีเลส คือ ผู้ที่รู้แจ้งพระนิพพาน ด้วยโสดาปัตติมรรคย่อมว่ายข้ามกระแสกลีเลสได้ พระโสดาบันจึงไม่มี

ความยึดมั่นในตัวตน ไม่ว่าจะเป็นความเห็นว่าเป็นอัตมันเที่ยง (สัสสตทิกฺขุ) หรือความเห็นว่าเป็นอัตมันขาคตฺสฺย (อฺจฺเณททิกฺขุ) หรือความเห็นว่าเป็นความประพฤติดอย่างอื่นที่นอกเหนือจากศีล สมาธิ และปัญญาเป็นทางพ้นไปจากสังสารวัฏ (สัลลพตปฺรามาส) ความเห็นผิดทั้งหมดนี้ถูกกำจัดได้โดยเด็ดขาด พระโศดบันจึงมีศรัทธามั่นคงในพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์อย่างแท้จริง และไม่สงสัยเกี่ยวกับการปฏิบัติเพื่อเจริญไตรสิกขา ท่านเชื่อมั่นความประพฤติดของตนอย่างไม่คลอนแคลน ส่วนผู้ที่มิใช่พระโศดบันยังลังเลใจ และยึดติดกับความเชื่อของตนเอง จึงเที่ยวแสวงหาครูบาอาจารย์ และมากไปกว่านั้นยังเข้าสู่แนวทางของความเห็นผิดหรือนับถือศาสนาจอมปลอม ฉะนั้นเขาจึงได้รับทุกข์มหันต์ตลอดระยะเวลาอันยาวไกลในสังสารวัฏ

ในด้านพระโศดบัน ท่านไม่เพียงเบนไปจากทางที่ถูกต้อง และจะปลอดภัยจากทุกข์ ในอบาย อย่างมากที่สุดก็เกิดอีกเพียง ๗ ชาติ จึงเป็นที่แน่ชัดว่าถ้าบุคคลใดสามารถว่ายข้ามกระแสทิกฺขุไปได้ เขาก็จะได้รับประโยชน์มหาศาล

หลังจากได้บรรลุธรรมเป็นพระโศดบันแล้ว ผู้ที่ดำเนินการปฏิบัติต่อไปด้วยการกำหนดรู้รูปนามภายในเพื่อให้บรรลุมรรคผลระดับสูงขึ้นไปอีก ย่อมรู้แจ้งพระนิพพานด้วยสกทาคามิมรรคญาณในเวลาทีวิปัสสนาญาณแก่กล้า นับว่าเขาได้ข้ามพ้นกระแสกามอย่างหยาบได้ แต่ยังเหลือกระแสกามอย่างละเอียดที่ต้องข้ามพ้นต่อไป

หมวดสูตร

บุคคลนั้นต้องพยายามปฏิบัติวิปัสสนาต่อไป เมื่อถึงเวลาที่ได้บรรลุอนาคามีมรรคญาณ เขาจึงจะสามารถจัดกระแสกามได้โดยสิ้นเชิง ไม่มีความอยากที่เกี่ยวกับกามคุณ ๕ โดยไม่คิดอยากบริโภคอาหารโน่นนี่ หรืออยากสูบบุหรี่เคี้ยวหมากพลู เขาปราศจากความอยากในกามคุณดังกล่าว ทำให้รู้สึกเป็นสุข และไม่มีทุกข์ใจใดๆ เพราะปราศจากโทษอีกด้วย นอกจากนั้น ทุกข์ที่เนื่องด้วยกามภูมิก็ไม่มีแก่เขา เพราะจะไม่ไปเกิดในกามภูมิอีก แต่เขายังมีกระแสภพที่ต้องวាយข้ามต่อไป เพราะยังพอใจยึดมั่นรูปภพหรือรูปภพอยู่

ผู้ปฏิบัติที่บรรลุถึงอนาคามีมรรคญาณแล้วต้องปฏิบัติต่อไปอีกจนกระทั่งเห็นประจักษ์พระนิพพานด้วยอรหัตตมรรคญาณ ถึงตอนนี้เขาสามารถวាយข้ามกระแสภพและกระแสอวิชชาไปได้ นั่นคือเขาไม่มีภพใหม่อีกแล้ว จัดว่าเขาวាយข้ามกระแสกิเลส ๔ ประการได้สำเร็จแล้วบรรลุถึงฝั่งแห่งความหลุดพ้น

คำตอบที่ ๓ ของพระพุทธเจ้า (ข)

วิโรต กามสณนาย

สพฺพสยโณชนาติโค

นนฺทีภาวปริกฺขิโณ

โส คมฺภีเร น สีหติ.^{๑๕๘}

“ผู้นั้นเว้นขาดจากกามสัญญาได้แล้ว เป็นผู้ละสังโยชนได้ทุกอย่าง หมดสิ้นความเพติดเพลินและภพแล้ว ย่อมไม่จมลงในมหรณพแห่งสงสารอันลุ่มลึก”

ตามคำตอบที่ ๓ ตอนแรกของพระพุทธเจ้าที่ว่า ผู้ที่เพียรปฏิบัติ วิปัสสนาจนกระทั่งได้บรรลุมรรคญาณขั้นสูงสุดแล้วเป็นพระอรหันต์ ย่อมเว้นขาดจากกามสัญญาคือความหมายรู้ในกาม เพราะได้กำจัดกามสัญญาดังกล่าวตามลำดับมรรคญาณทั้ง ๔ และท่านละสังโยชนคือเครื่องผูกมัดภวราคะ (ความพอใจในภพ) เป็นต้น ดังนั้น ท่านจึงหมดสิ้นความเพติดเพลินในภพ ๓ คือ กามภพ รูปภพ และอรูปรภพ ส่งผลให้ท่านไม่มีภพใหม่ที่จะต้องไปเกิดอีก ท่านจึงไม่จมลงในมหรณพแห่งสงสารอันลุ่มลึกไม่มีพื้นสำหรับทรงกายและที่ยึดเกาะช่วยให้ลอยได้

ไม่เพียงแต่พระอรหันต์เท่านั้น แม้พระอนาคามีเป็นต้นก็พ้นไปจากมหรณพแห่งสงสารได้บางส่วน กล่าวคือ พระอนาคามีพ้นไปจากกามภพได้ พระสกทาคามีพ้นไปจากภพที่เกินกว่า ๒ ภพในกามภูมิ

พระโสดาบันพ้นไปจากภพที่เกินกว่า ๗ ภพในกามภูมิ และพ้นไปจาก
อบายภูมิโดยเด็ดขาด ไม่จมลงในอบายภูมิแน่นอน แต่ปุถุชนทั้งหลาย
ยังไม่มีเครื่องประกันใดที่จะช่วยไม่ให้ตกลงสู่นรกแม้พวกเขาจะกระทำ
ความดีมาตามกัฏฐัง สังสารวัฏจึงเป็นท้องทะเลอันน่าสะพรึงกลัวสำหรับ
ปุถุชนอย่างแท้จริง ดังนั้น ขณะนี้จึงเป็นเวลาที่จะต้องจะปฏิบัติให้หลุดพ้น
จากมรรณพแห่งสังสารวัฏ

อย่างน้อยที่สุดก็ควรปฏิบัติให้พ้นไปจากมรรณพแห่งอบายภูมิ
๔ แต่ถ้าสามารถทำได้ก็ควรปฏิบัติให้เป็นพระอรหันต์ผู้พ้นไปจากภพ
ทั้ง ๓๑ ภูมิ เมื่อได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์แล้ว กามราคะย่อมหมด
สิ้นไป สังโยชน์อื่นๆ จากกามราคะมีภวราคะเป็นต้นและความเพิลิตเพลิน
ในภพและอารมณ์อื่นๆ ที่เรียกว่า นันทิราคะ ก็หมดสิ้นไปเช่นเดียวกัน
พระอรหันต์จึงไม่มีภพใหม่ที่จะไปเกิดอีก จัดว่าไม่จมลงในมรรณพแห่ง
สังสารวัฏอย่างแท้จริง

ถึงตอนนี้การแสดงธรรมของพระผู้มีพระภาคได้จบบริบูรณ์แล้ว
แต่ข้อความที่ยังเหลืออยู่เป็นคำกล่าวยกย่องพระพุทธเจ้าเท่านั้น
เทพเหมาตะได้ฟังธรรมแล้วบรรลุคุณวิเศษในพระศาสนา จึงเกิดปีติ
โสมนัสกล่าวสรรเสริญพระพุทธองค์ตามกำลังสติปัญญาของตน ดัง
ข้อความว่า

คมภีรปณณํ นิปฺนตฺถทสฺสี อภิณฺจณํ กามภเว อสฺตตํ
ตํ ปสฺสสฺส สพฺพทฺธิ วิปฺปมฺตตํ ทิเพยฺย ปเถ กมฺมานํ มเหสี.^{๑๕๙}

“ท่านทั้งหลายโปรดมาเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ผู้ทรงปัญญาลึกซึ้ง แสดงเนื้อความอันลุ่มลึก ไม่มีความกังวล ไม่ข้องใน กาม ๒ (กิเลสกามและวัตถุกาม) และภพ ๓ ทรงหลุดพ้นได้เด็ดขาดใน ชั้นร้งทั้งปวง เสด็จดำเนินอยู่ในปฏิปทาอันเป็นทิพย์ (สมาบัติ ๘ หรือผล สมาบัติ)”

อโนมนามํ นิปฺนตฺถทสฺสี ปณฺณาทํ กามาลเย อสฺตตํ
ตํ ปสฺสสฺส สพฺพทฺธิํ สุเมธํ อริเย ปเถ กมฺมานํ มเหสี.^{๑๖๐}

“ท่านทั้งหลายจงมาดูพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น มีพระนาม เนื่องด้วยคุณธรรมอันสูงส่ง แสดงเนื้อความอันลุ่มลึก ประทานปัญญา [ทั้งฝ่ายโลกียะและโลกุตระ] ไม่ติดข้องในกามคุณ รู้แจ้งธรรมทั้งปวง ทรงปัญญา เสด็จดำเนินอยู่ในปฏิปทาของพระอริยะทั้งหลาย”

สุทฺธิจฺจํ วต โน อชฺชํ สุปฺปภาตํ สุทฺธิจฺจํ
ยํ อทฺทสาม สมพฺพทฺธิํ โขมฺติณฺณมนาสว.^{๑๖๑}

“วันนี้เราทั้งหลายเห็นดีแล้ว เป็นยามรุ่งดี ยามตื่นดี เพราะได้ เข้าเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ข้ามพ้นกระแสนิเลสและสงสาร ผู้ ปราศจากอาสวะ”

อิเม ทสสตา ยกฺขา

อิทฺธิมนฺโต ยสสสิโน

สพเพ ตํ สรณํ ยนฺติ

ตุวํ โน สตถา อนฺตฺตโร.^{๑๖๒}

“เทพยักร์ ๑,๐๐๐ คนทั้งหมดที่มีฤทธิ์เดชบริวารในที่นี้ ขอถึง
พระองค์เป็นสรณะ พระองค์ทรงเป็นพระศาสดาผู้ยอดเยี่ยมของข้า
พระองค์ทั้งหลาย”

เทพยักร์ทั้งสองนั้นมีบริวารตนละ ๕๐๐ จึงกล่าวถึงเทพยักร์
๑,๐๐๐ คนในเรื่องนี้ เทพยักร์ทั้งหมดนั้นได้ฟังเพียงคาถา ๓ บทจาก
พระพุทธองค์ ก็ได้บรรลุธรรมเป็นพระโสดาบัน จะขอกล่าวถึงอดีตชาติ
ของเทพยักร์เหล่านั้นต่อไป

ประวัติในอดีตของเทพเหมาตะและคณะ

เมื่อพระพุทธเจ้ากัสสปะเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระบรมสารีริกธาตุของพระองค์ได้บรรจุไว้ในมหาเจดีย์ทองคำองค์ใหญ่ ในขณะนั้นมีกุลบุตรสองคนออกบวชเป็นภิกษุเพื่อพ้นจากภัยในวัฏฏะ จัดเป็นผู้บวชด้วยศรัทธา (สัทธาบรรพชิต) ส่วนบางคนออกบวชด้วยความกลัวภัยจากกษัตริย์ โจร หรือความเป็นอยู่ เรียกว่าผู้บวชด้วยความกลัว (ภยบรรพชิต) ประเภทแรกเป็นสาวกที่แท้จริงของพระพุทธเจ้า ส่วนประเภทที่สองเป็นผู้ที่มีจิตใจไม่ตั้งมั่น อาจจะกระทำให้พระศาสนาอ่อนแอและเสียหายได้หากไม่ได้รับคำแนะนำสั่งสอนที่เหมาะสม หน้าที่ต่างๆ ของภิกษุแบ่งเป็นประเภทหลักได้ ๒ ประการ คือ คันถธุระ และ วิปัสสนาธุระ คันถธุระเป็นการศึกษาเล่าเรียนและสอนผู้อื่นเพื่อเผยแผ่หลักธรรม พระศาสนาสามารถคงอยู่ได้นานจนถึงปัจจุบันด้วยการสืบทอดคันถธุระต่อๆ กันมานั่นเอง ส่วนวิปัสสนาธุระเป็นการปฏิบัติตามระเบียบวินัยของภิกษุตลอดจนการเจริญสมณะและวิปัสสนาเพื่อบรรลุมรรคผล

ในสมัยพระพุทธเจ้าโคตมะนั้นมีภิกษุเป็นจำนวนมากเริ่มด้วยวิปัสสนาธุระ กล่าวคือ ปัญจวัคคีย์ ๕ รูปแรก ท่านพระยสสะบุตรเศรษฐีและสหายอีก ๔ รูปรวมเป็น ๕ รูป ทั้งหมดอุปสมบทเป็นภิกษุแล้วเจริญวิปัสสนาธุระจนได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ หลังจากนั้นท่านพ

ระกัททวักคีย์ ๓๐ รูป ฤๅษี ๑ พันที่มีท่านพระอรุเวลากัสสปะเป็นหัวหน้า ท่านพระสารีบุตรและท่านพระมหาโมคคัลลานะพร้อมด้วยปริพาชก ๒๕๐ คน ทั้งหมดได้ปฏิบัติธรรมจนบรรลุปะเป็นพระอรหันต์ ต่อมาเมื่อมีภิกษุ มากมายเป็นพระอรหันต์ด้วยวิปัสสนาธุระ ในบรรดาภิกษุทั้งหมดนั้น เรื่องการปฏิบัติธรรมของท่านพระโสณะพิเศษกว่าภิกษุรูปอื่น

ท่านพระโสณะเป็นบุตรเศรษฐีผู้เป็นสุขุมาลชาติ ท่านไม่เคย เหยียบพื้นดิน ฝ่าเท้าของท่านห่อหุ้มด้วยขนอ่อนๆ ท่านออกบวชด้วย ศรัทธาต้องการจะหลุดพ้นจากวัฏฏสงสาร จึงพากเพียรปฏิบัติธรรมอย่าง แรงกล้า ท่านพากเพียรเดินจงกรมจนกระทั่งเท้าแตกมีเลือดไหลท่วม ทางเดินจงกรม แต่ก็ยังไม่เลิกปฏิบัติ อย่างไรก็ตาม ท่านไม่อาจบรรลุความ สำเร็จตามเป้าหมายได้จึงรู้สึกหมดหวังท้อแท้ และคิดลาสิกขาออกจาก คณะสงฆ์เพราะคิดว่าตนไม่มีบารมีพอที่จะบรรลุธรรมได้ ต่อมา พระพุทธเจ้าเสด็จมาหาท่านแล้วแนะนำว่าให้ปฏิบัติตามทางสายกลาง โดยผ่อนวิริยะลง ท่านปฏิบัติตามคำแนะนำนั้น ในไม่ช้าก็บรรลุธรรมเป็น พระอรหันต์

ในสมัยพระพุทธกาลมีผู้บรรลุพระอรหันต์มากมายนับไม่ถ้วน หรือไม่กี่เป็นพระโสดาบัน พระสกทาคามี และพระอนาคามี พระ อริยบุคคลทั้งหมดนี้เป็นผู้บรรลุความประสงค์ของพระพุทธเจ้าด้วยการ ปฏิบัติวิปัสสนา ทำให้พระศาสนางดงามสว่างไสว ภิกษุผู้เป็นอดีตเทพ เหมวตะและสาตาคิระดำริว่า วิปัสสนาธุระประเสริฐกว่าคณธุระ แต่พวก เราอายุยังน้อย พออายุมากขึ้นค่อยปฏิบัติวิปัสสนาธุระก็ได้ ตอนนี้พวก

เราจะปฏิบัติคันถธุระก่อน ดังนั้น พวกท่านจึงศึกษาเล่าเรียนปริยัติอย่าง
ขยันขันแข็งจนเป็นผู้เชี่ยวชาญพระไตรปิฎกในกาลไม่นาน เพราะมี
ปัญญาเฉียบแหลม ท่านทั้งสองได้สอนปริยัติแก่ภิกษุอื่นอีกสองกลุ่ม กลุ่ม
ละ ๕๐๐ รูป มีชื่อเสียงเป็นพระวินัยธรปกครองคณะสงฆ์

การตัดสินใจของภิกษุทั้งสองรูปนั้นว่าจะศึกษาพระธรรมในขณะ
ยังหนุ่ม และปฏิบัติธรรมในตอนแก่ชรา คล้ายกับเป็นการตัดสินใจที่มี
เหตุผล แต่ใครจะประกันได้ว่าบุคคลใดจะไม่เสียชีวิตเมื่อยังหนุ่มอยู่ ถ้า
เขาเสียชีวิตในขณะยังหนุ่มอยู่ ก็ขาดโอกาสในการปฏิบัติธรรม ส่วน
ใหญ่ภิกษุที่รอจนแก่แล้วค่อยปฏิบัติธรรม มักเสียชีวิตไปโดยมิได้ปฏิบัติ
ธรรมใดๆ ความประสงค์ของพระพุทธเจ้านั้นคือเพื่อให้ทุกคนได้เริ่ม
ปฏิบัติธรรมเสียตั้งแต่อายุน้อย ดังข้อความว่า

โย หเว ททโร ภิกขุ

ยุถชติ พุทธสาสนเ

โสมี โลกั ปภาเสติ

อพภา มุตโตว จนทิมฯ ^{๑๖๓}

“ภิกษุหนุ่มผู้หมั่นปฏิบัติธรรมในพระศาสนา ย่อมส่องโลกนี้
(ชั้น ๕ ของตน) ให้สว่างไสวดุจพระจันทร์พ้นจากเมฆ”

บางครั้งท้องฟ้ามีเมฆทึบ ทำให้แสงจันทร์ไม่อาจส่องสว่างโลก
ได้ ต่อเมื่อท้องฟ้าปราศจากเมฆ แสงจันทร์จึงส่องสว่างสิ่งต่างๆ บนโลก
ให้ปรากฏชัดเจนได้ ผู้ที่ปฏิบัติธรรมตั้งแต่ยังหนุ่มก็สามารถส่องโลกของ
ตนคือชั้น ๕ ให้สว่างไสวได้ กล่าวคือ ผู้ที่เริ่มปฏิบัติด้วยการกำหนดรู้
สภาวะพอง ยุบ นั่ง คู้ เหยียด เป็นต้น ย่อมจะเห็นประจักษ์รูปขั้นที่ไม่
เคยรู้เห็นมาก่อน หมายความว่า ก่อนจะมาปฏิบัติธรรม เขาเข้าใจผิดว่า

สภาวะพองยุบเป็นต้นเป็นตัวเรา แต่เมื่อเจริญสติกำหนดรู้จนกระทั่งสมาธิแก่กล้าแล้วย่อมเข้าใจชัดเจนโดยแยกแยะออกเป็นทีละส่วนว่า สภาวะพองเป็นส่วนหนึ่ง สภาวะยุบเป็นส่วนหนึ่ง สภาวะนั่งเป็นส่วนหนึ่ง สภาวะคู้เป็นส่วนหนึ่ง สภาวะเหยียดเป็นส่วนหนึ่ง นี่คือการหยั่งเห็นรูปขันธ์เป็นลำดับแรก

ในขณะกำหนดรู้สภาวะพองยุบเป็นต้นอยู่ อาจมีความรู้สึกขาเมื่อย เจ็บ หรือคัน ปรากฏขึ้นในร่างกาย ผู้ปฏิบัติต้องกำหนดรู้ความรู้สึกนี้อีกด้วย หรือถ้ามีความรู้สึกเป็นทุกข์ทางใจ เช่น หงุดหงิด ไม่สบายใจ ก็ต้องกำหนดรู้อีกเช่นกัน นอกจากนั้น ถ้ามีความรู้สึกเป็นสุขทางกาย หรือทางใจปรากฏชัดเจน ผู้ปฏิบัติก็ต้องกำหนดรู้ความรู้สึกดังกล่าว ก่อนจะเจริญสติกำหนดรู้เท่าทัน เรามักเข้าใจผิดว่าความรู้สึกเป็นทุกข์หรือสุขทางกายหรือทางใจ เป็นตัวเราที่รู้สึกเช่นนั้น แต่การกำหนดรู้ด้วยการเจริญสตินี้จะทำให้ผู้ปฏิบัติยังเห็นความจริงของสภาวะธรรมว่า ความรู้สึกเป็นทุกข์หรือสุขดังกล่าวเป็นเพียงความรู้สึกที่ดีหรือไม่ดี ไม่มีตัวเราผู้กำลังเสวยอารมณ์เช่นนั้นอยู่ นี่คือการหยั่งเห็นเวทนาขันธ์

ในลักษณะเดียวกัน การกำหนดรู้สิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อไม่ให้หลงลืม เป็นการหยั่งเห็นสัญญาขันธ์ การกำหนดรู้ฉันทะที่ต้องการจะทำ พูด หรือคิด หรือความตั้งใจจะทำสิ่งต่างๆ เป็นการหยั่งเห็นสังขารขันธ์ ส่วนการกำหนดรู้จิตที่คิดนึกเป็นต้น เป็นการหยั่งเห็นวิญญาณขันธ์ ที่กล่าวมานี้เป็นการหยั่งเห็นขันธ์ ๕ โดยย่อ ต่อมาวิปัสสนาญาณพัฒนาขึ้นจนถึงระดับแก่กล้าแล้ว ผู้ปฏิบัติย่อมรู้เห็นว่ารูปนามที่ถูกกำหนดรู้อยู่ได้เกิดขึ้น

แล้วดับไปทันทีอย่างรวดเร็ว นี่คือการหยั่งเห็นความไม่เที่ยงของรูปนาม แล้วต่อมาจะหยั่งเห็นไตรลักษณ์ของรูปนามได้ ผู้ที่เกิดปัญญาเห็น ประจักษ์เช่นนี้ย่อมส่องจันทร์ ๕ ของตนให้สว่างไสว

อาจจะมีคำถามว่า ผู้สูงอายุก็อาจเกิดวิปัสสนาญาณที่เห็น ประจักษ์ได้มิใช่หรือ แน่แน่นอนว่าวิปัสสนาญาณเกิดขึ้นได้จริง แต่ความ เข้าใจแจ่มแจ้งอาจจะไม่เหมือนคนหนุ่มสาว เพราะอายุทำให้สุขภาพ และปัญญาเสื่อมซาบลง คนอายุ ๓๐ ปีอาจจะบรรลุเป้าหมายของเขาได้ ภายในเวลา ๑ เดือน ส่วนคนอายุ ๖๐ หรือ ๗๐ ปีอาจจะบรรลุได้ใน เวลา ๒ หรือ ๓ เดือน ความแตกต่างอยู่ที่สุขภาพกายและจิต รวมทั้ง พลังกำลังและความคิดกังวลด้วย พลังสมองของคนอายุน้อยนั้นเฉียบ แลคม ส่วนคนที่อายุมากนั้นลดลง ฉะนั้น พระพุทธองค์จึงทรงสนับสนุน ให้ปฏิบัติวิปัสสนาตั้งแต่อายุยังน้อย

ในกรณีของภิกษุ พระหนุ่มที่บวชใหม่ควรเริ่มปฏิบัติธรรมจะดี ที่สุด เพราะพระบวชใหม่อายุน้อย ศรัทธาเข้มแข็ง และมีศีลที่หมดจด จากข้อกังขา แม้จะเป็นที่ยอมรับกันว่าการศึกษาปริยัติสำคัญมากก็ตาม แต่พระหนุ่มที่บวชใหม่ก็ควรปฏิบัติกรรมฐานอย่างน้อย ๓ เดือน นี่คือการ คิดเห็นของผู้บรรยาย ภิกษุจำนวนมากคิดว่าจะปฏิบัติธรรมตอน แก่ แต่ก็ไม่มีโอกาสจนกระทั่งมรณภาพไปก่อน อาจเป็นไปได้ที่ภิกษุสอง รูปซึ่งจะเกิดเป็นเทพเหวมตะและเทพสาตาคริระได้เสียชีวิตก่อน ดูเหมือน ว่าท่านทั้งสองไม่มีโอกาสได้ปฏิบัติธรรมแต่อย่างใด

พระเถระทั้งสองได้รับการยกย่องนับถืออย่างสูงจากศิษย์ของท่านทั้งภิกษุและฆราวาส ในสมัยนั้นพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองเหมือนสมัยที่พระพุทธเจ้ายังดำรงพระชนม์อยู่ ในขณะนั้นมีพระหนุ่มสองรูปพำนักอยู่ในวัดแห่งหนึ่ง รูปหนึ่งเป็นผู้ปฏิบัติตนตามวินัยอย่างเคร่งครัดอีกรูปหนึ่งนั้นมักฝ่าฝืนวินัย เมื่อภิกษุที่ดีชี้ข้อบกพร่องของอีกรูปหนึ่ง ภิกษุที่ไม่เคร่งครัดวินัยก็ไม่ยอมรับความผิดของตน ภิกษุรูปแรกจึงบอกให้รูปที่สองรองกว่าวันปวารณามาถึง เพราะท่านจะโจทก์ท้วงข้อผิดพลาดในวันนั้นกับพระวินัยธร

ภิกษุทั้งหมดต้องเข้าร่วมพิธีปวารณาหลังจากออกพรรษาแล้วทุกรูปต่างปวารณากันเพื่ออนุญาตให้ชี้ข้อบกพร่องได้ พิธีนี้มีขึ้นเป็นประจำในวันเพ็ญเดือน ๑๑ ขณะออกพรรษา ภิกษุที่ถูกกล่าวโทษจะแสดงความขอบคุณภิกษุที่ชี้ข้อบกพร่องให้ และให้สัญญาที่จะระมัดระวังให้มากขึ้นในอนาคต พิธีการนี้จัดขึ้นเพื่อให้พระพุทธศาสนาสะอาดหมดจดและคงอยู่อย่างบริบูรณ์ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทเพื่อให้ทำปวารณาในวันดังกล่าว

โดยทั่วไปภิกษุที่ถูกชี้โทษควรจะแสดงความขอบคุณภิกษุผู้ชี้โทษ เพราะการชี้โทษนี้เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ที่ถูกชี้โทษได้แก้ไขตนเอง อาบัติหรือการกระทำผิดของภิกษุนั้นถือว่าร้ายแรงกว่าความผิดของฆราวาส หากภิกษุมรณภาพโดยไม่รู้ว่าตนเองมีอาบัติ ก็ไม่มีโอกาสปรับปรุงแก้ไข ท่านอาจไปเกิดในอบายภูมิด้วยอาบัติของตน หากภิกษุรู้อาบัติของตนแล้วแก้ไขด้วยการปลงอาบัติ ศีลก็อาจบริสุทธิ์ได้ และถ้าในเวลานั้นได้

ปฏิบัติธรรมก็อาจพัฒนาสมาธิและปัญญาในระดับสูงได้ หรือถ้ามรณภาพไปในขณะนั้นก็อาจจะไปสู่สุคติภูมิได้ ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า ผู้ชี้ให้เห็นข้อบกพร่องของคนอื่นด้วยเจตนาดี จะเป็นที่เคารพนับถือของคนดีทั้งหลาย แต่เขามักถูกเกลียดชังจากคนทราม^{๑๖๔}

ภิกษุทราหมทำตัวเป็นปฏิปักษ์ต่อภิกษุตัวอย่างเด่นชัด ภิกษุดีจึงกล่าวว่า จะรายงานเรื่องนี้ไปยังพระวินัยธร ภิกษุทราหมเกรงกลัวว่าตนจะเสื่อมเสียชื่อเสียง จึงเข้าหาพระวินัยธรทั้งสองรูปนั้นแล้วถวายจีวร บาตร และวัตถุสิ่งของอีกมากมาย พร้อมกับถือนิสสัย (ขอเป็นที่พึ่ง) จากพระวินัยธรทั้งสอง อีกทั้งได้ปรนนิบัติวัตรน้อยใหญ่จนเกิดความสนิทสนม วันหนึ่งภิกษุทราหมนั้นบอกพระวินัยธรว่าตนได้มีปากเสียงกับเพื่อนในวัดเกี่ยวกับความประพฤติไม่ดีของตน แล้วขอร้องให้พระอาวุโสระงับการพิจารณาตัดสินไว้เมื่อเรื่องของตนเข้าที่ประชุม พระวินัยธรมักกล่าวว่า พวกท่านมีอาจะระงับคดีใดๆ ได้ แต่ภิกษุทราหมก็ยังยืนยันกรานขอร้องต่อไป พระวินัยธรได้รับสิ่งของและการรับใช้ต่างๆ ทำให้รู้สึกเกรงใจไม่อาจปฏิเสธคำขอร้องได้ ดังนั้น จึงให้สัญญาว่าจะเก็บเรื่องเมื่อมาถึง แน่แน่นอนว่านี่คือการลำเอียงด้วยความรักสนิทสนม (ฉันทาคติ) และคอร์ปชั่น เมื่อเรื่องแน่ชัดแล้วภิกษุทราหมจึงกลับไปวัดเดิม และปฏิบัติต่อเพื่อนของตนอย่างหยิ่งโสโอหัง ภิกษุดีจึงสงสัยแล้วไปถามศิษย์ของพระวินัยธรเจียบๆ ถึงความล่าช้าในการตัดสินคดีที่เขาร้องเรียนไป ศิษย์ของพระวินัยธรที่ได้เข้าพบนั้นกลับปิดปากเจียบไม่พูดไม่จา

ภิกษุทราหมยิ่งหน้าด้านมากขึ้น เขาได้ถามภิกษุถึงคดีนั้นแล้ว ทำทายเป็นหยิ่งผยองว่า ถึงตอนนี้เธอแพ้คดีกับฉันแล้ว เธอไม่ควรกลับ เข้าวัดอีก จะไปไหนก็ไป ไม่ต้องมาอยู่กับฉันอีก ภิกษุดีจึงเดินทางไปถาม พระวินัยธรเกี่ยวกับคดีนี้ด้วยตนเองแล้วร่ำไห้พูดด้วยเสียงอันทันทีว่า ท่าน ทั้งสองรูปไม่เห็นแก่หน้าพระศาสนา กลับเห็นแก่หน้าของพระที่มา อุปัฏฐากรับใช้ตน หลังจากพระพุทเจ้ากัสสปะเสด็จดับขันธปรินิพพาน แล้ว ชาวพุทธต่างพึ่งพาท่านทั้งสองรูปเหมือนพระพุทเจ้าอีกพระองค์ หนึ่ง แต่ท่านทั้งสองมิได้ตัดสินคดีอย่างยุติธรรม กระผมจะกำหนดว่า ในวันนี้ศาสนาของพระพุทเจ้ากัสสปะได้เสื่อมสูญไปเสียแล้ว หลังจาก ร่ำไห้แล้วภิกษุนั้นก็กลับไป ตามมุมมองของความถูกต้อง การปฏิบัติแบบ ไม่ยุติธรรมเช่นนั้นน่าเป็นสิ่งที่น่าสลดใจอย่างยิ่ง

ถ้อยคำดังกล่าวเป็นเหมือนหนามทิ่มตำใจของพระวินัยธรทั้งสอง รูปไปตลอดชีวิต ท่านทั้งสองได้สติกลับมาแล้วรู้สึกเสียใจ อันที่จริงท่าน เหล่านี้เป็นผู้มีจิตใจดีงามโดยปกติ แต่กระทำผิดด้วยความเกรงใจภิกษุ ทราหม พวกท่านดำริว่า ศาสนาของพระพุทเจ้าเป็นคำสอนที่สถาปนาขึ้น ด้วยการบำเพ็ญบารมีถึง ๔ อสงไขยแสนกัป แต่พวกเรามิได้เห็นแก่หน้า ของพระศาสนา เพียงเห็นแก่หน้าของภิกษุที่มาถวายสิ่งของและปรนนิบัติ รับใช้ แล้วทำให้พระศาสนามัวหมอง คิดดังนี้แล้วพวกท่านรู้สึกเดือดเนื้อ ร้อนใจจนกระทั่งถึงเวลามรณภาพ

ในเวลานั้นท่านทั้งสองรูปได้ออกบวชรักษาศีลอย่างเคร่งครัด และสอนปรีชาเป็นเวลาราว ๒ หมื่นปี ในคัมภีร์อรรถกถาไม่ได้เอ่ยถึง

เรื่องการปฏิบัติธรรมของท่านเหล่านั้น จึงอาจจะเคยปฏิบัติธรรมมาบ้าง แต่พวกท่านไม่อาจพัฒนาสมาธิให้เกิดขึ้นในใจได้ เพราะความร้อนใจใน ความผิดพลาดของตน ที่จริงแล้วความร้อนใจดังกล่าวนั้นอาจถูกกำจัด ได้ด้วยการกำหนดรู้เท่าทันปัจจุบัน คนที่ไม่อาจกำจัดความร้อนใจหรือ ความคิดฟุ้งซ่านได้นั้นว่าตกเป็นทาสของมัน เพราะทั้งสองอย่างนั้นจะ ปิดกั้นความก้าวหน้าในการปฏิบัติ โดยทำให้สมาธิและปัญญาไม่อาจ เกิดขึ้นได้ เหมือนทาสที่ต้องทำตามความต้องการของนาย ไม่เป็นอิสระ แก่ตนเอง

พระวินัยธรทั้งสองรูปควรจะได้ไปเกิดในเทวโลกชั้นสูงด้วยบุญ กุศลที่ตนบำเพ็ญไว้ ๒ หมื่นปี แต่กลับไปเกิดเป็นเทพยักษ์ที่เรียกว่า ยักษ์ เสนาบดี อยู่ในจำนวนยักษ์เสนาบดี ๒๘ ตนผู้เป็นบริวารของท้าวกุเวร ตนหนึ่งอยู่ที่ภูเขาหิมาลัย อีกตนหนึ่งอยู่ที่ภูเขาสาตะทางทิศใต้ของเมือง ราชคฤห์แถบภาคกลางของอินเดีย สันนิษฐานว่าน่าจะอยู่แถบภูเขาอุทัย คิริและทันตคิริที่อยู่บริเวณริมฝั่งทะเล แม้เทพยักษ์ทั้งสองจะมีตำแหน่ง ยักษ์เสนาบดี ก็น่าจะมีรูปร่างไม่งดงามเหมือนเทวดาชั้นสูง คงจะมีรูปร่างค่อนข้างหยาบกระด้าง แม้ภิกษुकุ่มละ ๕๐๐ รูปที่เป็นศิษย์ของพวกเขา ก็ไปเกิดเป็นเทพยักษ์บริวารของท่านเหล่านั้น^{๑๖๕}

วันหนึ่งเทพยักษ์ทั้งสองตนมาพบกันในการประชุมเทวสภา จึง ถามกันและกันแล้วจำกันได้ ทำให้รู้สึกเศร้าใจต่อชะตากรรมของตนแล้ว กล่าวว่ พวกเราปฏิบัติสมณธรรมตลอด ๒ หมื่นปี แต่ต้องมาตกอับเพราะ ศิษย์ที่เป็นภิกษุทราหม ทั้งสองรู้สึกเสียใจที่พบว่า ศิษย์คฤหัสถ์บางคนได้

ไปสู่ภพภูมิที่สูงกว่าตน ส่วนเขาทั้งสองต้องรับสถานะที่ต่ำกว่า ทั้งสองตน จึงให้สัญญาต่อกันว่า หากคนใดคนหนึ่งมีข่าวดีเกี่ยวกับการอุปบัติของ พระพุทธเจ้าพระองค์ต่อไป เขาจะแจ้งให้อีกคนหนึ่งทราบทันที

หลังจากศาสนาของพระพุทธเจ้าก็สสประอันตรธานแล้ว อายุขัย ของมนุษย์ก็ค่อยๆ ลดน้อยลงจาก ๒ หมื่นปีไปตามลำดับจนกระทั่งถึง อายุขัย ๑๐ ปี ในขณะนั้นมีสงครามที่โหดเหี้ยมจนคนฆ่ากันตายเพื่อเป็น อาหารยังชีพ คนที่รอดชีวิตได้รู้สึกสลดใจจึงบำเพ็ญกุศลมีการเจริญ เมตตาและรักษาศีลเป็นต้น ทำให้อายุขัยของมนุษย์เพิ่มขึ้นจนถึง ๑ อสงไขย ต่อจากนั้นอายุขัยของมนุษย์ก็ลดลงมาอีกเพราะความประพฤติ เสื่อมทรามลง พอถึงปีที่มนุษย์มีอายุขัย ๑๐๐ ปี เมื่อปี ๒๕๕๒ ที่ผ่านมา ในวันเพ็ญเดือน ๖ พระพุทธเจ้าโคตมะเสด็จอุปบัติขึ้นในโลก หลังจากนั้น ถัดมา ๒ เดือน ในวันเพ็ญเดือน ๘ ทรงแสดงธัมมจักกัปปวัตตนสูตรเป็น ลำดับแรก

ท่านอัญญาโกณฑัญญะฟังพระธรรมเทศนานี้แล้วได้บรรลุธรรม เป็นพระโสดาบัน พรหม ๑๘ โภคว์และเทวดานับไม่ถ้วนได้บรรลุธรรมด้วย ปฐมเทศนานี้เช่นกัน ในขณะนั้นเทพสาตาคิระคิดถึงเทพเหวมตะสหาย ของตน มัวแต่คิดว่าเหตุใดจึงไม่พบสหาย ทำให้จิตซัดส่ายไม่สงบ จึง ไม่อาจบรรลุธรรมด้วยการฟังธรรมได้ ต่อมาเทพสาตาคิระได้พา เทพเหวมตะมาฟังธรรมคือเหมาตสูตรนี้จากพระพุทธเจ้าเป็นครั้งที่ ๒ จึง ได้บรรลุธรรมเป็นพระโสดาบันพร้อมกับสหายและบริวารทั้ง ๑ พันตน

เทพเหมาตะได้บรรลุธรรมเป็นพระโสดาบันแล้ว ได้เกิดปีติ
โสมนัสและศรัทธาปราศหยาเลื่อประมาณ จึงกราบทูลข้อความนี้แด่
พระพุทธเจ้าด้วยปีติโสมนัสของตนว่า

เต มยฺ วิจริสสาม

คามา คามํ นคา นคํ

นมสสมานา สมพุทฺธํ

ธมฺมสฺส จ สุธมฺมตํ^{๑๖๖}

“ข้าพระองค์เหล่านี้ขอนอบน้อมพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระ
ธรรมที่พระองค์ตรัสไว้ดีแล้ว เทียวประกาศคุณของพระพุทธเจ้าและพระ
ธรรมไปทุกหนทุกแห่งตามหมู่บ้านหรือตามขุนเขาลำเนาไพร”

เหมาตะรู้สึกดีใจและเกิดศรัทธาอย่างแรงกล้าเพราะได้บรรลุคุณ
วิเศษแล้ว ท่านจึงกราบทูลว่าจะเทียวประกาศคุณของพระพุทธเจ้าและ
พระธรรมไปทุกหนทุกแห่งตามหมู่บ้านหรือตามขุนเขาลำเนาไพร เข้าใจ
ว่าในขณะนั้นพระสงฆ์ยังไม่ปรากฏชัดเจน จึงกล่าวถึงคุณของพระพุทธเจ้า
และพระธรรมเท่านั้น อันที่จริงข้อนี้เป็นธรรมดาว่าผู้ที่เข้าใจพระพุทธเจ้า
และพระธรรมที่แท้จริงย่อมต้องการประกาศให้ผู้อื่นทราบเรื่องนี้เช่น
เดียวกันที่ตนได้ทราบมาก่อน

คำลงท้าย

ด้วยอานุภาพแห่งบุญกุศลที่เกิดจากการสดับรับฟังเหมาตสูตรนี้
โดยเคารพ ขอให้ผู้ปฏิบัติธรรมทุกท่านสามารถกำจัดความเพลิดเพลน
ยินดีที่อาจเกิดขึ้นในอารมณ์ ๖ ด้วยการเจริญสติกำหนดรู้และเห็น
ประจักษ์อารมณ์ ๖ ที่มาปรากฏทางทวาร ๖ เพื่อไม่ให้จมลงในมหรณพ
แห่งสงสารอันลุ่มลึก เพราะข้ามพ้นกระแสนิเสสได้ และบรรลุนิพพานสุข
อันดับทุกข์ทั้งสิ้นได้ตามลำดับวิปัสสนาญาณและมรรคญาณต่อไป

จบเหมาตสูตร

ภาคผนวก

การสูตร

สัตว์โลกทุกจำพวกประกอบด้วยชั้น ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ชั้นทั้ง ๕ ได้ประชุมกันขึ้นเป็นสิ่งที่มีชีวิตก็คือตัวเรานั้นเอง อย่างไรก็ตาม ชาวโลกมิได้คิดว่าชั้นเหล่านี้เป็นของหนักแต่อย่างใด เพราะเมื่อถึงเวลากิน เราก็ได้กิน ถึงเวลานอน เราก็ได้นอน ถึงเวลาเพลิดเพลินสนุกสนาน เราก็เพลิดเพลินสนุกสนาน จึงไม่คิดว่าชั้น ๕ เหล่านี้เป็นของหนัก

แม้เราจะต้องแบกชั้นอยู่เช่นนี้ ก็ไม่คิดว่าเป็นของหนัก เพราะถูกอวิชชาห่อหุ้มและถูกตัณหาเหนี่ยวรั้งไว้^๑ อวิชชาและตัณหาทั้งสองอย่างนี้ทำให้หลงผิดว่าชั้น ๕ น่าเพลิดเพลินยินดี ชาวโลกจึงไม่คิดว่าแบกของหนักไว้ และไม่ต้องการวางลง

อวิชชาเหมือนความมืดที่ปิดบังของที่มีอยู่ในห้อง แม้ในห้องจะมีวัตถุสิ่งของต่าง ๆ เราก็มองไม่เห็น เพราะถูกอวิชชาคือความมืดปิดบังไว้ นอกจากนั้น เรายังมีตัณหาคือมีความเพลิดเพลินยินดีต่อสิ่งที่เราได้รับอยู่ตลอดเวลา หากเราได้รับสิ่งที่ใดอย่างหนึ่ง ก็ต้องการให้สิ่งนั้นคงอยู่ตลอดไป รวมถึงอยากได้สิ่งอื่นที่ดีกว่า เมื่ออวิชชาและตัณหาได้ห่อหุ้ม

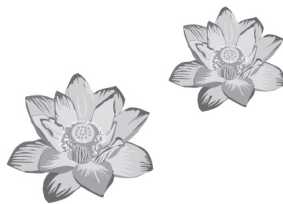
และเหนียวรังเหล้าสัตว์ไว้นี้ คนทั่วไปจึงไม่รู้สีกว่าขันธ ๕ เป็นของ
หนัก ดังพระพุทธดำรัสว่า

เอต มมฺ, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา.^๒

“สิ่งนี้ของเรา สิ่งนี้เป็นเรา สิ่งนี้เป็นอัตตาของเรา”

ทุกขณะที่รับรู้อารมณ์ทางทวาร ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย
และใจ ชาวโลกมักรู้สีกว่าสิ่งนี้ของเรา กล่าวคือ สภาวะเห็นนี้เป็นการเห็น
ของเรา ดวงตาหรือจักขุทวารก็เป็นของเรา หรือสิ่งที่เห็นนั้นเป็นบุคคล
อื่นที่ไม่ใช่ตัวเราก็จริง แต่ถ้าสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่เราครอบครองอยู่เราพอใจว่า
สิ่งนี้เป็นของเรา ดังนั้น ไม่ว่าจะเห็นสภาวะเห็น ดวงตา หรือสิ่งที่พบเห็น
คือรูปารมณ์ เราเข้าใจสิ่งเหล่านี้ว่าเป็นของเราอยู่ตลอดเวลา

นอกจากนั้น เรายังเข้าใจว่าสิ่งนี้เป็นตัวเรา กล่าวคือ ตัวเราเป็น
องค์รวมของร่างกายทั้งหมด และเมื่อเป็นเช่นนั้น เราจึงเข้าใจว่าสิ่งนี้
เป็นอัตตาหรือเป็นตัวตนของเราอีกด้วย เมื่อเราเข้าใจว่าเป็นตัวตน จึง
แสวงหาสิ่งที่ยังไม่ได้และพยายามคุ้มครองสิ่งที่มีอยู่แล้วให้คงอยู่กับเรา
ตลอดไป นี่คือลักษณะของอวิชชาและตัณหาที่ปิดบังโทษของขันธ ๕
ทำให้ไม่รู้เห็นความจริงว่าขันธเป็นของหนัก

ขั้น ๕ เป็นของหนัก

ในสังยุตตนิกาย ขันธวารวรรค^๓ พระพุทธองค์ตรัสพระสูตรหนึ่งเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรม ชื่อว่า การสูตร แปลว่า “พระสูตรว่าด้วยของหนัก” หมายความว่า คนที่ใช้ศีรษะหนุนของหนักไว้ ไม่ว่าจะหนักของใดก็ตาม เขาต้องได้รับความทุกข์ยากลำบากจากการแบกของหนัก^๔ อย่างไรก็ตาม เขามีได้แบกมันไว้ตลอดเวลา เพียงแบกไว้ชั่วขณะที่ทำงานเท่านั้น แต่ชาวโลกต้องแบกขั้น ๕ ไว้ตลอดเวลา เพราะเรามีรูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ซึ่งต้องดูแลรักษาตลอดเวลา

คนที่แบกของหนักนั้นอาจแบกไว้เป็นเวลาไม่นาน แต่คนที่เดินทางอยู่ในวัฏฏสงสารนี้จำต้องแบกของหนักตั้งแต่วเวลาที่เรายู่ในครุฑมารดา กล่าวคือ มารดาก็ต้องบริโภคอาหารหรือเคลื่อนไหวร่างกายให้เหมาะสมกับลูกน้อยที่อยู่ในครุฑ เมื่อเราคลอดมาแล้วยังดูแลตัวเองไม่ได้ บิดามารดาต้องดูแลด้วยการป้อนข้าว ป้อนน้ำ และเปลี่ยนผ้าอ้อม เป็นต้น ท่านดูแลตัวเราจนกระทั่งเติบโตใหญ่สามารถดูแลตัวเองได้ นับจากนั้นมาเราต้องดูแลขั้นเหล่านี้ด้วยตัวเอง นอกจากนั้น บางคนอาจต้องดูแลขั้นของคนอื่นอีก เช่น คนที่มีสามี ภรรยา หรือบุตรธิดา ก็ยังต้องดูแลขั้นของบุคคลเหล่านั้นอีกด้วย

บุญชนแบกของหนักคือขันธ ๕ โดยไม่รู้ตัว แต่พระอรหันต์
ผู้กำจัดอวิชชาและตัณหาโดยเด็ดขาดย่อมเข้าใจว่าเป็นของหนัก
จะเห็นได้ว่า พอตื่นขึ้นเราต้องทำความสะอาดร่างกาย ต้องล้างหน้า
แปรงฟัน ขับถ่าย อาบน้ำ บริโภคอาหาร ดังนี้ เป็นต้น

นอกจากนั้น เราต้องเปลี่ยนอิริยาบถอยู่เสมอเพื่อให้หายเมื่อย
เมื่อยืนนานก็เมื่อยต้องเปลี่ยนมานั่ง พอนั่งเมื่อยแล้วก็ลุกขึ้นเดิน พอเดิน
นานไปก็ต้องมานั่งและในที่สุดก็ต้องนอนพักผ่อน ทั้งนี้เพื่อดูแลรักษา
ร่างกายให้คงอยู่ต่อไปจนถึงเวลาสิ้นอายุขัย พระอรหันต์มักดำริว่าร่างกาย
ของตนเหมือนคราบงู งูที่ใกล้จะลอกคราบมักรู้สึกอึดอัดต่อคราบเก่า
ของตน จึงต้องลอกหนังเก่าออกเพื่อให้เกิดหนังใหม่

ด้วยเหตุดังกล่าว พระพุทธองค์จึงตรัสไว้ในการสูตรนี้ว่า ภารา
หเว ปญจกฺขนธา^๕ (ขันธ ๕ เป็นของหนักโดยแท้) ข้อความนี้สอดคล้อง
กับคำกล่าวของท่านพระสารีบุตรว่า

ทยหมาโน ตีหคคิหิ

ภเวสุ สัสสี อหิ

ภริโต ภวภาเรน

คิริ อฺจจาริโต ยถา.^๖

“เราถูกไฟ ๓ กองเผาอยู่ ท่องเที่ยวไปในภพ แบกของหนักคือ
ภพเหมือนแบกภูเขาไว้”

ความเห็นของท่านพระสารีบุตรและพระอรหันต์ทั้งหลาย คือ การที่ท่านต้องแบกของหนักคือชั้น ๕ นี้เปรียบได้กับการแบกภูเขา ทั้งลูก ถึงอยากจะวางลงก็วางไม่ได้ ตราบใดที่ยังมีชีวิตอยู่ ก็ต้องแบกหาม ของหนักอันได้แก่ชั้น ๕ นี้อยู่ตลอดเวลาจนกว่าจะสิ้นชีวิต

นอกจากนั้น ชั้น ๕ เหล่านี้ดำเนินไปในสังสารวัฏอันยาวนาน และสังสารวัฏเปรียบได้กับทางกันดาร โดยทั่วไปทางกันดารเป็นทาง ขรุขระเดินลำบาก มีอันตรายมากมาย และมีสิ่งที่ช่วยชีวิตน้อยมาก ผู้ที่ เดินทางกันดารต้องพบอันตรายต่างๆ เช่น โจรผู้ร้าย สัตว์ดุริจฉาน หรือ อมนุษย์มียักษ์ เป็นต้น ถ้าโชคดีก็เดินทางผ่านพ้นทางกันดารได้ ถ้าโชค ไม่ดีก็ต้องเผชิญกับอุปสรรคอันตรายนานาประการ แต่ผู้ที่เดินทางอยู่ใน ทางกันดารแห่งสังสารวัฏไม่อาจอยู่ดีมีสุข ไม่อาจอยู่รอดปลอดภัยพ้นไป จากทางกันดารได้ ทางกันดารดังกล่าว คือ

ก. ขรา ความแก่ หมายความว่า หลังจากที่เราได้รับชั้น ๕ แล้ว เดินทางอยู่ในทางกันดารแห่งภพ เราต้องพบกับความแก่อยู่ตลอดเวลา ไม่อาจหลีกเลี่ยงไปได้ ไม่ว่าเราจะว่างแก่หรือไม่ว่างแก่ ก็ต้องแก่อยู่ ทุกวัน จะบอกว่าตอนนี้งานยุ่งมากเหลือเกิน ฉะนั้นยังไม่ว่างแก่ ก็ต้องแก่ ไม่ว่าจะทำอะไรหรือไม่ชอบมันก็ต้องแก่ จะเห็นได้ว่า เด็กแก่ขึ้นทุกวัน ส่วน ผู้ใหญ่แก่ลง เด็กที่เกิดมา ๑ วันก็ถือว่าแก่ ๑ วัน เมื่อมีอายุ ๑ ขวบ ก็แก่ ไป ๑ ปี นั่นก็คือเวลาของเขาลดน้อยลง เชื่อก็คือขราดึงชาวโลกไปสู่ความ แก่อยู่ตลอดเวลา ขรานั้นหาได้ง่ายสำหรับคนหนุ่มสาว ความตายหา ได้ง่ายสำหรับคนมีชีวิตอยู่ เมื่อขราปรากฏชัดเจน หนังสือของเราก็จะ

เหยวี่ยน ฟันหัก ดวงตาฝ้าฟาง หูตึง ผมหาว หลังโก่ง เป็นต้น ลักษณะเหล่านี้เป็นลักษณะของชราในขณะที่ยังมีนัยปรากฏชัดเจน

ข. พยาธิ ความเจ็บป่วย จะเห็นได้ว่า บางครั้งเราปวดหัว ตัวร้อน ปวดฟัน ต้องไปหาหมอรักษา แต่หลังจากนั้นไม่มีใครประกันได้ว่าเราจะไม่เจ็บป่วยอีก ความเจ็บป่วยนี้เป็นการแปรปรวนของธาตุในร่างกาย ซึ่งปรากฏในเวลาที่ธาตุแปรปรวน

ค. มรณะ ความตาย ความตายนี้เป็นสิ่งที่เราทั้งหลายกลัวมากที่สุด เพราะมันทำให้เราต้องพลัดพรากจากญาติมิตร พี่น้อง และครอบครัวซึ่งเป็นที่ยรัก ทำให้เราต้องละทิ้งวัตถุสิ่งของทรัพย์สินสมบัติต่างๆ และสิ่งที่สำคัญคือ เราเกิดความวิตกกังวลว่าชาติหน้าจะต้องไปเกิดในภพภูมิที่ต่ำทราม ข้อนี้เป็นสิ่งที่ทุกคนห่วงกังวลมากกว่าอย่างอื่น

ชั้น ๕ เป็นทุกข์

ด้วยเหตุนี้ ในทางกันดารแห่งภพนี้มีอันตรายคือความแก่ ความเจ็บป่วย และความตายปรากฏอยู่ตลอดเวลา เราไม่อยากแก่ก็ต้องแก่ ไม่อยากเจ็บป่วยก็ต้องเจ็บป่วย ไม่อยากตายก็ต้องตาย ไม่มีใครหลีกเลี่ยงจากทางกันดารแห่งภพไปได้ ตราบใดที่เรายังมีชั้น ๕ เหล่านี้ อยู่ ทุกข์ดังกล่าวย่อมเกิดขึ้นอยู่เสมอ ดังพระพุทธดำรัสว่า

โย ภิกขเว รูปสส อุปปาโท จิตฺติ อภินิพพตฺติ ปาตุภาโว,
ทุกฺขสเสโส อุปปาโท โรคาณํ จิตฺติ ชรามรณสฺส ปาตุภาโว.”

“ภิกษุทั้งหลาย การเกิดขึ้น ตั้งอยู่ บังเกิด ปรากฏของ
รูปนี้ เป็นการเกิดขึ้นแห่งทุกข์ การตั้งอยู่แห่งโรค การปรากฏ
ของชราและมรณะ”

ข้อนี้หมายความว่า ทุกขณะที่เรามีรูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ นับว่าเป็นช่วงประสบกับทุกข์อยู่ตลอดเวลา จะเห็นว่าเมื่อมีดวงตา เราใช้ดวงตาในการเห็น ขณะที่ดวงตามองเห็นสิ่งต่างๆ อาจพบกับสิ่งที่ไม่อยากเห็นบ้าง หรือในขณะที่ใช้หูฟังเสียง ก็อาจได้ยินเสียงที่ไม่ต้องการฟัง จมูก ลิ้น หรือสัมผัสทางกายก็เหมือนกัน แม้เราต้องการได้รับเฉพาะสิ่งที่น่าพอใจ ก็อาจได้กลิ่น ลิ้มรส หรือกระทบสัมผัสสิ่งที่ตนไม่ต้องการ นอกจากนั้น ดวงตาไม่ได้คงทนถาวรอยู่ตลอดไป เมื่ออายุ

มากขึ้นก็ฝึฟางขมูกขมัว เกิดโรคตาบ้าง เหล่านี้ถือว่าการเกิดขึ้นของชั้น
๕ เป็นความเกิดขึ้นแห่งทุกชั้นนั่นเอง

ด้วยเหตุนี้ พระพุทธองค์จึงตรัสอุปาทานชั้น ๕ ว่าเป็นของหนัก
ไว้ในการสูตรนี้ว่า

กตโม จ ภิกขเว ภาโร ? “ปญฺจุปาทานกฺขนฺธาติสฺส
วจนีโย. กตเม ปณฺจ ? รุปฺปาทานกฺขนฺโธ เวทฺฐปาทานกฺขนฺโธ
สญฺญปาทานกฺขนฺโธ สงฺขารูปาทานกฺขนฺโธ วิญญานูปาทา-
นกฺขนฺโธ. อโย วุจฺจติ ภิกขเว ภาโร.”

“อะไรเป็นของหนัก ควรตอบว่าเป็นอุปาทานชั้น
(กองรูปนามอันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น) ๕ ประการ อุปาทาน
ชั้น ๕ ประการมีอะไรบ้าง คือ

๑. รูปุปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือรูป)
 ๒. เวทฐุปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือเวทนา)
 ๓. สัญญุปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือสัญญา)
 ๔. สังขารุปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือสังขาร)
 ๕. วิญญานุปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือวิญญาน)
- อุปาทานชั้น ๕ นี้เรียกว่าของหนัก”

ความหมายของขันธ

คำว่า ขันธ ในภาษาบาลีแปลว่า “กอง” เนื่องจากรูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ มิได้มีเพียงอย่างเดียว กล่าวคือ รูปนั้น จำแนกออกเป็น ๑๑ อย่าง คือ รูปอดีตบ้าง อนาคตบ้าง ปัจจุบันบ้าง รูปภายในบ้าง ภายนอกบ้าง รูปหยาบบ้าง รูปละเอียดบ้าง รูปดีบ้าง รูปทรามบ้าง รูปไกลบ้าง รูปใกล้บ้าง ตามกาลเวลา บุคคล และสถานที่ หมายความว่า รูปอดีต อนาคต และปัจจุบัน เป็นการจำแนกตามกาลเวลา รูปที่เป็นภายในและภายนอก จำแนกตามสถานที่ว่าเกิดกับตัวเราหรือเกิดกับผู้อื่น ส่วนรูปหยาบ ละเอียด รูปดี รูปทราม รูปไกล หรือรูปใกล้ จำแนกตามบุคคล ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่ารูปขันธ คือกองรูป และกองรูปนี้ได้ชื่อว่าอุปาทานขันธโดยมีคำว่า อุปาทาน นำหน้าเพื่อแสดงว่ากองรูปดังกล่าวเป็นอารมณ์ของความยึดมั่นนั่นเอง แม้เวทนาขันธเป็นต้น ก็มีความหมายเดียวกันนี้

ความยึดมั่นนี้มีได้ด้วยตัณหาและทิฏฐิ กล่าวคือ ในทุกขณะที่รับรู้อารมณ์ทางทวาร ๖ ตัณหาที่ยินดีพอใจขันธ ๕ ย่อมเกิดขึ้น และทิฏฐิที่เห็นผิดว่าเป็นตัวตนย่อมเกิดขึ้นเช่นกัน นอกจากนั้นอวิชชาก็เกิดร่วมกับตัณหาในทุกขณะ โดยอวิชชาทำหน้าที่ปิดบังโทษของตัณหาและทิฏฐิ จึงทำให้ไม่เห็นโทษของกิเลสเหล่านี้

อุปาทาน ๔

พระพุทธองค์ได้ทรงจำแนกอุปาทานออกเป็น ๔ ประการ ดังนี้

ประการแรกคือ**กามุปาทาน** ความเพติดเพลนยินดีในกามคุณ หมายความว่า ความเพติดเพลนยินดีในตัวเองและบุคคลอื่น ไม่ว่าจะเป็นตัวเรา ของเรา รวมทั้งบุคคลอื่นซึ่งเราพึงพอใจ ก็นับว่าเป็นกามุปาทานทั้งสิ้น

ในขณะที่เกิดกามุปาทาน เรามักพึงพอใจยึดติดผูกพันสิ่งเหล่านั้น ต้องการได้รับอารมณ์ต่างๆ ที่ตนชอบใจ คือรูปสวย เสียงเพราะ กลิ่นหอม รสอร่อย และสัมผัสถูกใจ เราพึงพอใจกามคุณ ๕ เหล่านี้ตลอดเวลา จะเห็นได้ว่า เมื่อเห็นรูปทางดวงตา เราอยากเห็นรูปที่สวยงามที่อยาก จะเห็น เมื่อได้ยินเสียง เราก็อยากได้ยินเสียงไพเราะที่ถูกต้อง ไม่ชอบเห็น รูปที่ไม่พอใจ ไม่ชอบพบกับคนที่เราไม่ชอบ ไม่ชอบได้ยินเสียงที่เป็น คำนิทานคำหนิ แม้การได้รับกลิ่น รส และสัมผัสก็เช่นเดียวกัน เราพึงพอใจสิ่งเหล่านั้นอยู่เสมอ เมื่อเป็นเช่นนั้นก็ถือว่าเราพึงพอใจกามคุณ ทั้ง ๕ ซึ่งยังไม่ได้รับ หรือเมื่อเราได้รับแล้ว ก็ต้องการให้สิ่งเหล่านั้นคงอยู่ ตลอดไป และอยากได้รับเพิ่มมากกว่าเดิม นี่คือลักษณะของ กามุปาทาน เป็นความอยากได้สิ่งที่ยังไม่ได้รับและหวงแหนสิ่งที่ยังมีอยู่พร้อมกับปรารถนาเพิ่มมากกว่าเดิม นอกจากนั้นแล้ว แม้ความพอใจรูปโฉมกับ

อรุณมาน หรือรูปภพกับอรุณภพ อันเป็นความต้องการจะไปเกิดเป็นพรหมที่มีรูปหรือไม่มีรูป ก็นับเข้าในกามุปาทานนี้เช่นกัน

อุปาทานที่ ๒ คือ**ทิฏฐุปาทาน** ความเห็นผิด ความเห็นผิดนี้มีจำแนกไว้เป็นหลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเห็นผิดที่เข้าใจผิดว่ากรรมและผลของกรรมไม่มี นรกสวรรค์ไม่มี ชาตินี้ชาติหน้าไม่มี ถือว่าเป็นความเห็นผิดที่ใหญ่หลวงมีโทษมาก นอกจากนั้น บางคนอาจเข้าใจว่า การเห็นรูปที่สวยงามเป็นมงคล การได้ยินเสียงที่ไพเราะเป็นมงคล เป็นต้นเหล่านี้ ก็ถือว่าเป็นความเห็นผิดเช่นเดียวกัน

อุปาทานที่ ๓ คือ**สัทธูปาทาน** ความยึดมั่นในศีลพรต นอกจากอริยมรรคมีองค์ ๘ ว่าเป็นทางหลุดพ้น หมายความว่า ในยุคราว ๕,๐๐๐ ปีก่อนซึ่งเป็นช่วงที่ศาสนาพราหมณ์เจริญรุ่งเรืองที่ประเทศอินเดีย ชาวอินเดียส่วนใหญ่นับถือศาสนาพราหมณ์โดยบูชาพระพรหมเป็นหลัก มีการบูชาไฟ สาธยายคาถาเพื่อนอบน้อมพระพรหม และบูชาอัญญ์เพื่อนอบน้อมเทพเจ้าต่างๆ

หลังจากนั้นเมื่อประมาณ ๒,๕๐๐ ปีก่อนที่พระพุทธเจ้าจะตรัสรู้ ได้มีชาวอินเดียบางกลุ่มคิดว่า การบูชาไฟหรือการบวงสรวงเทพเจ้าเป็นเรื่องไร้สาระ เพราะไม่อาจพบเห็นตัวตนของเทพเจ้าเหล่านั้น และให้ความสำคัญต่อการพัฒนาจิตด้วยการเจริญภาวนา เมื่อเป็นเช่นนั้นจึงเกิดการปฏิบัติแนวหนึ่งคือการเจริญภาวนานั่นเอง

จะเห็นได้ว่า อาฬารดาบสและอุทกดาบสเป็นผู้นำจิตวิญญานในสมัยนั้น ท่านเหล่านั้นปฏิเสธการบูชาเทพเจ้าและเน้นถึงความเพียร

ในปัจจุบันด้วยการเจริญณานโดยทำให้จิตมีสมาธิหยุดนิ่งอยู่ในอารมณ์เดียวเป็นเวลานาน และตาบสทั้งสองก็เข้าใจว่าอรุณมานที่ตนได้บรรลุคือนิพพาน

นอกจากวิธีพัฒนาจิตด้วยการเจริญณาน ยังมีอีกความเห็นหนึ่งซึ่งแตกต่างออกไปตามความเห็นของนิครนถ์นาฏบุตร เจ้าลัทธินั้นเข้าใจว่ามนุษย์ได้ทำบาปมาหลายภพหลายชาติ จึงต้องเวียนตายเวียนเกิดมาช้านานด้วยกรรมเก่าที่เคยทำไว้ ถ้าเขาชดใช้กรรมเก่าให้หมดสิ้นไป การเวียนตายเวียนเกิดย่อมไม่เกิดขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้จึงได้มีวิธีปฏิบัติที่เรียกว่าทุกรจริยา คือ การทรมานตัวเองให้ลำบากด้วยการอดอาหาร ยืนขาเดียว นอนบนหนาม เปลือยกาย เป็นต้น วิธีปฏิบัติอย่างหนึ่งเรียกว่าปัญญาตปะ คือ การเผาตัวเองด้วยความร้อน ๕ อย่างโดยก่อกองไฟกองใหญ่ ๔ กองไว้รอบตัวแล้วยืนในเวลาเที่ยงเพื่อให้แสงอาทิตย์เหนือศีรษะแผดเผา ทั้งนี้เพื่อทรมานร่างกายของตนเพื่อชดใช้กรรมเก่า

ในเรื่องนี้พระพุทธองค์ได้เคยเสด็จเข้าไปหานิครนถ์เหล่านั้นแล้วตรัสถามนิครนถ์เหล่านั้นว่า “พวกท่านได้ปฏิบัติพรตเหล่านี้แล้วทราบหรือไม่ว่า กรรมเก่าของท่านหมดสิ้นไปมากน้อยเพียงใด” นิครนถ์เหล่านั้นก็ตอบว่า “หามิได้ พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระองค์ไม่อาจทราบว่าการมนเหล่านั้นหมดสิ้นไปมากเพียงใด”

พระพุทธองค์ได้ตรัสถามอีกว่า “พวกท่านทราบหรือไม่ว่าตนได้เคยทำกรรมชั่วมากน้อยเพียงใดจึงต้องมาได้รับกรรมเช่นนี้” นิครนถ์เหล่านั้นทูลตอบว่า “หามิได้ พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระองค์ไม่ทราบว่าภพก่อน

ได้ทำกรรมชั่วมากน้อยเพียงใด” ในขณะนั้นพระพุทธองค์ตรัสสรุปว่า “พวกท่านไม่ทราบว่าคุณทำกรรมชั่วมากน้อยเพียงใด อีกทั้งไม่ทราบว่ากรรมเก่าลดน้อยไปมากน้อยเพียงใดด้วยวิธีปฏิบัติเช่นนี้ ดังนั้น การทรมานร่างกายตนตามวิธีนี้จึงหาประโยชน์ได้”^๙

วิธีการปฏิบัติที่เรียกว่าอัตตกิลมณญโยคนี้ก็คือสัลลพตูปาทาน นั่นเอง เป็นการยึดมั่นศีลพรตนอกจากอริยมรรคมีองค์ ๘ ว่าเป็นทางหลุดพ้น นอกจากการทรมานตนด้วยวิธีดังกล่าว ในสมัยพุทธกาลยังมีวิธีปฏิบัติแปลกๆ จำนวนมาก เช่น การปฏิบัติแบบสุนัข เรียกว่า กุกกุรวัตร คือ เดิน ๔ ขา เปลือยกาย เห่าหอนเหมือนสุนัขและกินอาหารเหมือนสุนัข บางวิธีเรียกว่าโควัตร คือ วิธีที่เหมือนวัวโดยกินหญ้าเหมือนวัว ทำเหมือนวัวทุกอย่าง และมีวิธีปฏิบัติเหมือนแพะ แกะ และค่างคาวอีกด้วย บุคคลเหล่านั้นเข้าใจว่าการปฏิบัติเช่นนี้เป็นหนทางบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ ความเข้าใจเช่นนี้จัดเป็นสัลลพตูปาทาน

อุปาทานที่ ๔ คืออัสตวาทูปาทาน ความยึดมั่นในตัวตน นั่นก็คือตามความเชื่อในศาสนาพราหมณ์มักยึดมั่นว่าคนทั่วไปมีวิญญาณหรืออาตมันสิงอยู่ในร่างกาย หรือแอบแฝงอยู่ในร่างกาย เมื่อสัตว์โลกเสียชีวิตแล้ว อาตมันหรือวิญญาณนี้ก็จะล่องลอยเคลื่อนย้ายจากร่างกายนี้ออกไปสู่ร่างกายอื่น โดยร่างกายเดิมพินาศไปได้ แต่อาตมันไม่พินาศขาดสูญความเห็นเช่นนี้จึงเรียกอัสตวาทูปาทาน

ตามความเห็นทางศาสนาพราหมณ์ อาตมันของคนทั่วไปเรียกว่า ชีวาตมัน คืออาตมันที่มีชีวิตอยู่ หมายความว่า แม้ร่างกายพินาศแล้ว

อาตมณก็ยังมีชีวิตเรื่อยต่อไปไม่สิ้นสุด ต่อเมื่อผ่านการบูชายัญหรือว่า
บวงสรวงเทพเจ้าหรือบูชาไฟเป็นต้น เมื่อเสียชีวิตแล้วชีวาตมณนี้จะ
ไปรวมเป็นหนึ่งกับอาตมณของพรหมซึ่งเรียกว่าปรมาตมณ คือ อาตมณที่
ยิ่งใหญ่ เมื่อเป็นเช่นนั้น การเวียนตายเวียนเกิดจึงสิ้นสุดลงได้ ความเชื่อ
เช่นนี้เป็นการยึดมั่นในตัวตนคือวิญญาณหรืออาตมณนั่นเอง

ชาวพุทธทั่วไปมักเข้าใจเรื่องรูปนามว่า รูปนามนี้เป็นปรมาณ คือ
มีอยู่จริงไม่เปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา บุคคล หรือสถานที่ ความเข้าใจ
ของคนที่ยืนยันพระอภิธรรม จิตมี ๘๙ ดวง เจตสิกมี ๕๒ ดวง รูปมี
๒๘ อย่าง ถือว่าเป็นความเข้าใจตามสัญญาที่จำได้หมายรู้ ไม่ใช่ความ
เข้าใจอย่างถ่องแท้จากประสบการณ์ของตน

ผู้ที่ปฏิบัติธรรมจนกระทั่งรู้เห็นรูปนามจากประสบการณ์ของตน
มักรู้สึกว่ ในขณะเดินจงกรม ขาของเราหายไป มีเพียงอะไรบางอย่าง
เคลื่อนไปเคลื่อนมาโดยไม่รู้สึกว่เป็นขาเคลื่อนที่อยู่ ความรู้สึกนี้ถือว่
เป็นการกำจัดสักกายทิฏฐิ ความเห็นผิดว่เป็นตัวตน ในคัมภีร์อรรถ
กถากล่าวว่ นามรูปปริจเฉทญาณ คือ ปัญญากำหนดแยกรูปนาม
ย่อมกำจัดสักกายทิฏฐิได้ชั่วขณะ เหมือนเป็นหน่วยกิตที่เราสะสมไว้ใน
รูปนามนั่นเอง เมื่อเรากำจัดสักกายทิฏฐิชั่วขณะเช่นนี้ ย่อมไม่รู้สึกว่เป็น
ตัวตน เรา ของเรา บุรุษ หรือสตรี หน่วยกิตแห่งการปฏิบัติวิปัสสนา
เปรียบได้กับเมล็ดพันธุ์ที่จะผลิดอกออกผลเป็นมรรคผลนิพพานต่อไป
ในที่สุดก็จะบรรลุถึงภาวะของพระโสดาบันที่กำจัดสักกายทิฏฐิได้โดย
เด็ดขาด

บุคคลผู้ไม่รู้เห็นรูปรนามจากประสบการณ์ของตน ในพระสูตร
ต่างๆ เรียกว่า อันธปุถุชน คือ ปุถุชนคนบอด หมายถึง ปุถุชนที่เหมือน
คนตาบอด ส่วนปุถุชนที่รู้เห็นรูปรนามตามความเป็นจริงชื่อว่า กัลยาณ
ปุถุชน คือ ปุถุชนคนดี

การเจริญวิปัสสนานี้ส่งผลให้ผู้ปฏิบัติยังเห็นรูปรนามตามความ
เป็นจริง สามารถพัฒนาปัญญาตามลำดับโสหสญาณ อันธปุถุชนเปรียบ
ได้กับตอไม้ที่แห้งตายอยู่ในไร่นา^{๑๑} ไม่สามารถที่จะเจริญเติบโตผลิดอก
ออกผลเป็นมรรคผลนิพพานในโอกาสต่อไป

ความยึดมั่นด้วยตัณหาและทิฐิ

ขั้นที่ ๕ เหล่านี้เป็นอารมณ์แห่งความยึดมั่นด้วยตัณหาและทิฐิ กล่าวคือ เรายึดมั่นรูปอันได้แก่ ดวงตา หู จมูก ลิ้น และร่างกายของตนว่า สิ่งเหล่านั้นดีงามน่าพอใจ เช่น เมื่อเรามองเห็นสีต่างๆ ทางดวงตา เรามักพอใจดวงตาที่สามารถเห็นได้ชัดเจน เมื่อได้ยินเสียงก็รู้สึกพอใจว่า โสตประสาทรับรู้เสียงได้ชัดเจน เวลาจมูกรู้กลิ่น ลิ้นลิ้มรส หรือร่างกายกระทบสัมผัส เรามักพึงพอใจสิ่งเหล่านี้ว่ารูปธรรมซึ่งก็คือร่างกายนี้เป็นสิ่งที่ดีงาม เป็นเรา ของเรา บุรุษ หรือสตรี ในขณะที่เหยียดแขน คู้แขน นั่งลง ลุกขึ้น เรามักรู้สึกพึงพอใจร่างกายของตนเองว่าเป็นสิ่งที่ดีงาม

นอกจากนั้น ไม่เพียงแต่ร่างกายของเรา แม้กระทั่งโลกภายนอกของบุคคลอื่นซึ่งเป็นวัตถุสิ่งของที่เรารอบครองอยู่ ไม่ว่าจะเป็นทรัพย์สินสมบัติ บุตรธิดา สามี หรือภรรยา เรามักรู้สึกพึงพอใจและยึดมั่นว่าเป็นของเรา บุรุษ หรือสตรี นี่คือนิยามที่คนทั่วไปยึดมั่นรูปขั้นที่

เวทนาขั้นนี้ก็เช่นเดียวกัน ในเวลาที่เรารู้สึกเป็นสุขบ้าง เป็นทุกข์บ้าง หรือวางเฉยบ้าง ก็รู้สึกว่าเป็นตัวเรา เวลาดีใจก็รู้สึกว่าเป็นตัวเราที่ดีใจ เวลาเสียใจเป็นทุกข์ก็รู้สึกว่าเป็นตัวเราที่เสียใจเป็นทุกข์ ความรู้สึกเช่นนี้เป็นความยึดมั่นเวทนาขั้นที่ความรู้สึกต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นความรู้สึกเป็นสุข เป็นทุกข์ หรือวางเฉย เรามักรู้สึกว่าเป็นตัวเราของเราอยู่ตลอดเวลา

สัญญาชั้นนี้ก็เหมือนกัน สัญญามีลักษณะจำได้หมายรู้เหมือน
กล้องถ่ายรูปที่ถ่ายภาพเก็บไว้ ทำให้เราสามารถระลึกถึงหรือจำได้ใน
สิ่งที่เคยพบมาก่อน เวลาที่จำสิ่งเหล่านั้นได้ ไม่ว่าจะเป็นขณะเห็น ได้ยิน
รู้กลิ่น ลิ้มรส กระทบสัมผัส หรือนึกคิดเรื่องราวต่างๆ สัญญามักเกิดร่วม
กับจิตตลอดเวลา และเราก็รู้สึกว่าเป็นตัวเราที่จำได้หมายรู้อยู่ตลอดเวลา
เช่นเดียวกัน

สังขารชั้นนี้ หมายถึงเจตสิก ๕๐ ดวงนอกจากเวทนาและสัญญา^{๑๒}
นั่นก็คือรวมไปถึงเจตนา โลภะ โทสะ โมหะ เป็นต้น ขณะเกิดสังขารชั้น
นั้นชาวโลกมักรู้สึกว่าเป็นตัวเราอยู่เสมอ เช่น เมื่อตั้งใจทำอะไรอย่าง
หนึ่งมักรู้สึกว่าเป็นตัวเราที่ประกอบด้วยเจตนา เมื่อเกิดความชอบใจหรือ
ความโลภก็เป็นตัวเราที่กำลังชอบอยู่ ขณะเกิดความโกรธก็เป็นตัวเราที่
กำลังเกิดโทสะอยู่ ในทุกขณะดังกล่าวถือว่าสังขารชั้นเหล่านี้เป็นที่ตั้ง
ของตัณหาและทิฐิ

นอกจากนั้น วิญญาณคือสภาวะรู้อารมณ์ทางทวาร ๖ กล่าวคือ
ในขณะเห็น ได้ยิน รู้กลิ่น ลิ้มรส กระทบสัมผัส หรือนึกคิด ชาวโลก
มักรับรู้ถึงสภาวะโดยมีความยึดติดผูกพันว่าเป็นตัวเราที่กำลังเห็น ได้ยิน
รู้กลิ่น ลิ้มรส กระทบสัมผัส หรือนึกคิดเรื่องราวต่างๆ ในขณะนั้นเรา
ประกอบด้วยตัณหาที่พึงพอใจสิ่งเหล่านั้นและทิฐิที่เข้าใจผิดว่าเป็น
ตัวเรา

รูปขันธ์เป็นของหนัก

ในพระสูตรนี้พระพุทธองค์ตรัสว่าขันธ์ ๕ เป็นของหนัก แต่คนทั่วไปมักไม่คิดว่ามันเป็นของหนัก ต่อเมื่อเราแก่ชราขึ้นมาเดินไม่ไหวแล้ว ตาก็มองเห็นไม่ชัดเจน หูก็ได้ยินไม่ชัดเจน เราถึงเริ่มเข้าใจว่าขันธ์ ๕ เป็นของหนัก เป็นของที่ไม่น่ายินดี แต่ในขณะที่เรายังอยู่ดีมีสุขอยู่นี้เราก็กังขาใจคิดว่าขันธ์ ๕ เป็นของที่น่าเพลิดเพลินยินดีไม่ใช่ของหนักแต่อย่างใด

รูปขันธ์คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ประกอบมาจากธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม จะเห็นได้ว่า :-

ก. ธาตุดินมีลักษณะแข็ง/อ่อน เช่น กล้ามเนื้อ เส้นเอ็น กระดูก ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เหล่านี้จัดเป็นธาตุดิน

ข. ธาตุน้ำมีลักษณะเกาะกุมเป็นรูปร่างต่างๆ รวมไปถึงน้ำเลือด น้ำหนอง หรือน้ำลายเป็นต้นที่มีลักษณะไหล เหล่านี้จัดเป็นธาตุน้ำ

ค. ธาตุไฟมีลักษณะเย็น/ร้อน เป็นอุณหภูมิในร่างกายซึ่งขึ้นๆ ลงๆ ไม่สม่ำเสมอ

ฅ. ธาตุลมมีลักษณะหยาบ/ตึง หรือเคลื่อนไหว ซึ่งปรากฏในร่างกาย

คนทั่วไปต้องดูแลรักษาร่างกายอยู่ทุกวัน พอตื่นขึ้นก็ต้องล้างหน้า แปรงฟัน อาบน้ำ หายอาหารให้ร่างกาย ถ้ายังไม่อิ่มก็ต้องหากินให้อิ่ม มีสุภาจิตพมาบทหนึ่งกล่าวว่า “**ท้องกว้างคับหนึ่ง ลึกดั่งมหาสมุทร**” หมายความว่า ท้องของเรากว้างเพียงคับเดียว แต่ลึกเหมือนมหาสมุทร หมดเท่าไรก็ไม่เต็ม เราต้องพยายามหาอาหารมท้องนี้ตั้งแต่เกิดจนถึงตาย

เวลานุ่งห่มเสื้อผ้า ชาวโลกมักใช้เสื้อผ้าที่สวยงามทันสมัยเทียบเท่ากับบุคคลอื่น ไม่นุ่งเสื้อผ้าขาด หรือเก่าคร่ำคร่า ถ้าเสื้อผ้าที่ใช้สอยไม่สวยงาม เราก็พยายามแสวงหาเสื้อผ้าให้สวยงามเพื่อปรนเปรอร่างกายอยู่ตลอดเวลา

ถ้าร่างกายนี้ถูกฝนหรือกระทบกับความเย็นก็เป็นไข้ หรือเมื่ออยู่กลางแจ้งนานๆ ถูกแดดเผา ก็เป็นไข้ตัวร้อน ดังนั้น เพื่อให้ร่างกายนี้อยู่อย่างสุขสบาย ชาวโลกจึงแสวงหาที่อยู่คือบ้าน และแสวงหาเครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ เพื่อปรนเปรอร่างกาย

แม้ชาวโลกจะรักษาดูแลปรนเปรอร่างกายนี้เพียงใด แต่มันมิได้ซื้อสัตย์ต่อเรา มิได้เป็นไปในอำนาจของเรา ทุกคนอยากเป็นหนุ่มสาวตลอดไป แต่ก็ไม่สามารถเป็นเช่นนั้นได้ ต้องแก่ลงทุกวัน ดวงตาของเราก็เช่นกัน เราอยากมีดวงตาที่สดใสอยู่ตลอดไป แต่สักวันหนึ่งมันก็จะฝ้าฟาง ไม่เชื่อฟังคำสั่งของเรา เราอยากให้หูได้ยินเสียงชัดเจนอยู่ตลอดเวลา พอนานไปหูเราก็มืดได้ยินเสียงไม่ชัดเจน เราอยากมีผมดกดำอยู่เสมอ สักวันหนึ่งผมเราก็มืดร่วง ดังนั้นเราอยากจะทำให้มันคงอยู่ในสภาพที่เรา

ต้องการอยู่ตลอดไป แต่ร่างกายนี้ไม่ได้เป็นเช่นนั้น มันไม่ได้ซื่อสัตย์ต่อเรา และมันก็ดำเนินไปสู่ความแก่ ความเจ็บไข้ และความตายตามธรรมชาติของมันเอง

จะเห็นได้ว่า ร่างกายนี้มีได้ซื่อสัตย์ต่อเรา เนื่องจากพระพุทธองค์ตรัสเปรียบธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม ว่าเหมือนงูพิษ ๔ ตัว ดังต่อไปนี้

งูพิษตัวแรกเรียกว่า กัมมฐมุขะ (งูปากไม้) หมายถึง ธาตุดิน เป็นงูที่กัดแล้วทำให้คนถูกกัดตัวแข็งตาย ธาตุดินที่มีลักษณะแข็งหรืออ่อนก็เช่นเดียวกัน เมื่อมันแปรปรวนก็ทำให้ร่างกายเกิดการแปรปรวนในลักษณะของความแข็ง เช่น เกิดผดผื่นคันตามร่างกาย หรือเกิดเนื้อร้ายคือมะเร็ง

งูพิษตัวที่ ๒ เรียกว่า ปุติมุขะ (งูปากเน่า) หมายถึง ธาตุน้ำ เป็นงูที่กัดแล้วทำให้คนถูกกัดมีน้ำหนองเน่าไหลออกจากตัวก่อนจะตายไป จะเห็นได้ว่า เมื่อธาตุน้ำแปรปรวน เรามักถ่ายท้อง

งูพิษตัวที่ ๓ เรียกว่า อัคคิมุขะ (งูปากไฟ) หมายถึง ธาตุไฟ เป็นงูที่กัดแล้วทำให้คนถูกกัดตัวร้อนและตายไป จะเห็นได้ว่า เมื่อธาตุไฟแปรปรวนในเวลาเป็นไข้ อุณหภูมิในร่างกายจะเกิดการแปรปรวน เย็นบ้าง ร้อนบ้าง

งูพิษตัวที่ ๔ เรียกว่า สัตถมุขะ (งูปากมีด) หมายถึง ธาตุลม เป็นงูที่กัดแล้วทำให้คนถูกกัดรู้สึกเหมือนถูกมีดกรีดตามร่างกายแล้วตายไป และหลังจากเสียชีวิตแล้วอวัยวะต่างๆ ในร่างกายย่อมหลุดลุ่ย

กระจัดกระจาย จะเห็นได้ว่า เมื่อธาตุลมแปรปรวน ก็ทำให้ร่างกายเคลื่อนไหวผิดปกติโดยเป็นโรคัมพฤษ อัมพาต หรืออาเจียน

จะเห็นได้ว่า รูปที่เราเข้าใจว่าเป็นสิ่งที่ติงามและรักษาปรนเปรอมันตลอดเวลาด้วยการให้อาหาร หาเครื่องอุปโภคบริโภคซึ่งเป็นเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่มและสถานที่พักเพื่อดูแลมัน นับว่าเราทำเพื่อร่างกาย แต่มันมิได้ซื้อสัตย์กับเรา

นอกจากนั้น ลองคิดว่าสัตว์เดรัจฉานต้องแสวงหาอาหารด้วยการกินสัตว์อื่น ภาวะของสัตว์เดรัจฉานนั้นถือว่าเป็นภาวะที่ทุกข์ระทมอย่างยิ่ง เนื่องจากสัตว์เหล่านั้นมิได้เกิดตายตามธรรมชาติของมันเอง สัตว์กินเนื้อมักต้องตายด้วยสัตว์อื่นที่แข็งแรงกว่าในวันใดวันหนึ่ง จะเห็นได้ว่า จระเข้หรือเสือสิงโตเป็นต้นมิได้แก่ตายตามธรรมชาติ เมื่อมันแก่ตัวลง จระเข้อาจถูกเสือกินบ้าง เสืออาจถูกจระเข้กินบ้าง หรือจระเข้อาจถูกงูกินบ้าง เป็นต้น เมื่อสัตว์เหล่านั้นต่างกินกันและกันเช่นนี้ มันก็จะตายด้วยโทษะ และเมื่อตายด้วยโทษะ การที่สัตว์เหล่านั้นจะไปเกิดในสุคติภูมิย่อมเป็นไปได้ยาก

ด้วยเหตุนี้ พระพุทธองค์จึงตรัสว่า ผู้ที่ไปเกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉาน แม้เพียงภพเดียว การกลับมาเกิดเป็นมนุษย์ของเขาเป็นสิ่งที่แสนยากมาก เพราะสัตว์เหล่านั้นมักเสียชีวิตด้วยโทษจิตที่ผูกพยาบาทต่อสัตว์ที่ทำร้ายตน พวกมันจึงเป็นจองเวรกัน คอยทำลายล้างกันแบบนี้ต่อไปไม่มีที่สิ้นสุด

ตามที่กล่าวมานี้ เมื่อธาตุ ๔ แปรปรวน ชาวโลกย่อมเปรียบ
เหมือนคนถูกงูพิษกัด ทำให้เกิดทุกข์ ดังนั้น รูปขันธ์จึงเป็นของหนักร้อย
หนึ่งซึ่งชาวโลกต้องแบกหามอยู่ตลอดเวลาตราบเท่าที่ยังมีชีวิตอยู่

เวทนาขันธ์เป็นของหนัก

เวทนาขันธ์เป็นของหนักเช่นเดียวกัน กล่าวคือ ในบางขณะ
ชาวโลกรู้สึกดีใจบ้าง เสียใจบ้าง แต่ความรู้สึกดีใจนั้นมิได้ปรากฏอยู่เสมอ
ไม่มีใครพบเห็นอิฏฐารมณ์ตลอดเวลา สุขดังกล่าวมิใช่สุขถาวรที่แท้จริง
มันเกิดขึ้นเพียงชั่วขณะมิได้คงอยู่ตลอดไป นอกจากนั้น แม้เราได้รับ
ความสุขอย่างหนึ่งก็ต้องการรักษาความสุขที่ได้มานั้นให้คงอยู่กับเรา
ตลอดไป อีกทั้งต้องการได้รับความสุขอื่นๆ ขึ้นไป นี่คือความเป็นของ
หนักของสุขเวทนา

สุขเปรียบได้กับหางงู ส่วนทุกข์เปรียบได้กับหัวงู เมื่อจับหาง
งูก็กัดเอา แต่เวลาที่จับหางงู งูก็กัดเอาเช่นเดียวกัน เพียงแต่เวลากัด
ของงูอาจจะช้าลงกว่าเดิม ทั้งนี้เพราะสุขกับทุกข์เป็นสังขตธรรม คือ ธรรม
ที่มีปัจจัยปรุงแต่ง มันเกิดขึ้นตามเหตุปัจจัยและดับลงตามเหตุปัจจัย
เช่นกัน

ในขณะที่อาตมาเดินทางไปศึกษาปริยัติธรรมที่ประเทศพม่า ได้
พำนักรอยู่ที่เมืองแปร ท่านอาจารย์พาราณสีสยาดอ (พระอานันทปณ-

จิตาภิวังศ์) มักโอวาทสั่งสอนลูกศิษย์ว่า **ความทุกข์ทนได้ยาก ความทุกข์ทนได้ง่าย** หมายความว่า ทุกคนอดทนต่อความทุกข์ได้ยากกว่าความทุกข์ เพราะเวลามีความสุขชาวโลกมักอยากได้รับสุขยิ่งๆ ขึ้นไป แต่เมื่อมีทุกข์ก็ต้องอดทน ถ้าอดทนไม่ได้ก็ต้องทนอด ในเวลาที่มีสุขนั้นคนส่วนใหญ่มักหลงระเริงกับความทุกข์ที่ได้ ทุกคนจึงอดทนต่อความทุกข์ได้ยากและอดทนต่อความทุกข์ได้ง่ายกว่า

เมื่อประสบอนิฏฐารมณ์ทางกาย ชาวโลกมักรู้สึกเป็นทุกข์ทางกาย เช่น ปวดหัว ปวดฟัน หิวกระหาย นอนไม่พอ บางครั้งก็เกิดอนิฏฐารมณ์ทางใจโดยความรู้สึกหงุดหงิดรำคาญใจ เสียใจ ไม่พอใจ เหล่านี้ถือว่าเป็นทุกข์ทางใจ เป็นสิ่งที่ทุกคนไม่ชอบให้เกิดขึ้น ในบางขณะต้องพลัดพรากจากญาติพี่น้องที่รัก เราต้องเศร้าโศก ร้องไห้ เสียใจ เหล่านี้ถือว่าเป็นของหนักของทุกข์ขเวทนา

แม้ขณะที่ประสบเวทนาปานกลาง ไม่สุขไม่ทุกข์ เราก็อยากได้รับความสุขยิ่งๆ ขึ้นไป เพราะทุกคนน้อมไปในความสุข ดังนั้น อุเบกขาเวทนาจึงเป็นของหนัก

ตามคำสอนในศาสนาพุทธ พระพุทธองค์ตรัสแนะนำให้ชาวพุทธนั้นไม่หลงระเริงเพลิดเพลินต่อความสุขจนเกินพอดี และต้องรู้จักอดทนไม่เศร้าโศกต่อความทุกข์ที่มากระทบใจ สิ่งนี้เรียกว่า อุเบกขาบารมี การวางใจเป็นกลาง กล่าวคือ โดยทั่วไปคนส่วนใหญ่มักจะหลงระเริงเพลิดเพลินกับความสุขที่ได้รับมาก่อน และปรารถนาได้รับสุขยิ่งๆ ขึ้นไป เราจึงเอาเวลาไปแล่งงาน เอาจานมาแล่งเงิน แต่เมื่อได้เงินแล้วเรา

ไม่อาจใช้เงินนั้นมาแลกเวลาที่สูญเสียไปได้ เพราะสิ่งที่มีค่าที่สุดในชีวิต
มนุษย์ก็คือเวลานั่นเอง

พระพุทธองค์ตรัสความสำคัญของเวลาว่า

กาโล ฆสติ ภูตานิ

สพพาเนว สหตฺตนา

โย จ กาลมโส ภูโต

ส ภูตปจินี ปจิ.^{๑๓}

“กาลเวลาย่อมกินเหล่าสัตว์ทั้งปวงพร้อมกับตนเอง ผู้ใดกินกาล
เวลาได้ ผู้นั้นชื่อว่าเผาตัดหาที่เผาเหล่าสัตว์ได้แล้ว”

ข้อนี้หมายความว่า กาลเวลากินชาวโลกโดยนำไปสู่ชรา พยาธิ
และมรณะ รวมทั้งกินตัวเอง คือ วินาทีกินนาที่ นาที่กินชั่วโมง ชั่วโมง
กินวัน วันกินเดือน เดือนกินปี แต่พระอรหันต์เป็นผู้กินกาลเวลาได้ เพราะ
ท่านไม่ถือว่าถูกนำไปสู่ชรา พยาธิ และมรณะ เนื่องจากท่านรอเวลา
ปรินิพพานเพื่อการไม่เกิดอีก เหมือนลูกจ้างรอรับค่าจ้าง^{๑๔}

เราใช้เงินซื้อเวลาที่ล่วงเลยไปแล้วไม่ได้ ใช้ฤทธิ์ยื้อนเวลาก็ไม่ได้
พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า เป็นต้น แม้ทรงฤทธิ์ยิ่งใหญ่เพียงใด
ก็ต้องปรินิพพาน ไม่อาจคงอยู่ตลอดไป และเราไม่อาจยื้อนเวลาด้วย
เครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ ดังนั้น จึงไม่ควรหลงระเหิรในขณะเกิดสุข และ
ไม่ควรเศร้าโศกเสียใจจนเกินไปในขณะเกิดทุกข์ว่า เหตุใดทุกข์นี้จึงเกิด
กับเรา ไม่เกิดกับผู้อื่น

ทุกคนเกิดมาเพื่อชดใช้กรรมเก่าและทำกรรมใหม่ ไม่มีความ
บังเอิญในโลกนี้ สมมุติว่าเราไปตีหัว นาย ก. พอนาย ข. พบเรา ก็อาจ

หมั่นไส้มาตีหัวเราก็ได้ ถึงไม่มีนาย ข. ก็มีนาย ค. แม้จะไม่มีใครเลยเรา
อาจหกล้มหัวแตกได้ สิ่งนี้คือกรรมที่ส่งผลให้ได้รับทุกข์ต่างๆ ทางร่างกาย
หรือจิตใจ

มีข้อความเกี่ยวกับการเจริญอุเบกขาบารมีว่า

สุขปตฺโต น รชขามิ

ทุกฺเข น โหมิ ทุมมน

สพฺพตฺถ ตฺลิตฺโต โหมิ

เอสา เม อุเบกฺขาบารมี.^{๑๕}

“เมื่อได้รับสุข เราไม่ยินดี เมื่อได้รับทุกข์ก็ไม่เสียใจ มีจิตสมดุล
กันเหมือนตาชั่งในสุขและทุกข์ทั้งปวง นี่คือนุเบกขาบารมีของเรา”

สัญญาขันธเป็นของหนัก

สัญญาขันธเป็นของหนักเช่นเดียวกัน สัญญาคือความจำได้หมาย
รู้ หมายความว่า ในขณะที่ตาเห็นภาพอย่างใดอย่างหนึ่ง สัญญาเหมือน
กล้องถ่ายรูปที่ถ่ายภาพเก็บไว้ หรือเมื่อหูได้ยินเสียง สัญญาก็เก็บเสียงนั้น
ไว้ เพื่อทำให้จำได้ว่าสิ่งนั้นคืออะไรในโอกาสต่อไป แม้กลิ่น รส หรือสัมผัส
รวมไปถึงธรรมารมณ์คือมนัสสัมผัสก็เช่นเดียวกัน สัญญาที่เกิดร่วมกับจิต
นี้ถ่ายภาพเก็บไว้อยู่ในกระแสดิจของเรตลอดเวลา เมื่อเราได้พบกับ
สิ่งนั้นอีก หรือเมื่อหวนระลึกถึงสิ่งเหล่านั้นก็สามารถจำได้ นี่คือนิยาม
ของสัญญา ซึ่งเป็นเจตสิกดวงหนึ่งทำหน้าที่จำได้หมายรู้

เมื่อสัญญาบันทึกรหรือจำได้หมายรู้ คือทำเครื่องหมายไว้ เวณาย่อมเกิดขึ้นเพื่อทำหน้าที่รู้สึกถึงสิ่งที่กำลังพบอยู่ เมื่อเวทนาเกิดขึ้นก็เกิดตัณหาคือความยินดีพอใจ จากนั้นจึงก่อให้เกิดกรรมเพื่อแสวงหาสิ่งที่ต้องการ ดังนั้นจึงเกิดทุกข์ตามมา ถ้าสัญญาไม่ได้บันทึกไว้ ไม่ได้หมายรู้ไว้เช่นนี้ เวณาย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ เช่น ถ้าสัญญาหมายรู้เสียงที่ไพเราะ เราก็รู้ว่าเสียงนี้เป็นเสียงที่เราชอบ ดังนั้น สัญญาย่อมเป็นเหตุให้เกิดสุข เวทนา สุขเวณาย่อมก่อให้เกิดตัณหา ตัณหา ย่อมก่อให้เกิดกรรมต่อมานั่นเอง จึงถือว่าสัญญาเป็นเหตุให้เกิดเวทนา ตัณหา และกรรมเป็นประการต่อมา สัญญาจึงนับว่าเป็นของหนกอย่างหนึ่ง

ในบางขณะสัญญาอาจจำได้หมายรู้อย่างไม่ถูกต้อง จึงก่อให้เกิดความทุกข์แก่ตนเองเป็นอย่างมาก เพราะชาวโลกนั้นต่างมีสัญญาวิปลาส คือการแปรปรวนแห่งสัญญา เป็นความจำได้หมายรู้อย่างผิดพลาด คือเข้าใจผิดว่าสิ่งที่ไม่เที่ยงเป็นของเที่ยง สิ่งที่เป็นทุกข์ว่าเป็นสุข สิ่งที่เป็นอนัตตาว่าเป็นอัตตา และสิ่งที่ไม่สวยงามว่าสวยงาม ชาวโลกประกอบด้วยสัญญาวิปลาสเช่นนี้จึงเข้าใจว่าสรรพสิ่งทั้งหลายเป็นของเที่ยง เป็นสุข เป็นอัตตา และสวยงาม จะเห็นได้ว่า เราเข้าใจผิดว่าสมารถที่จะทำใหรูปรนามเป็นไปตามที่ต้องการ ถึงรูปร่างไม่สวยงามก็ปรุงแต่งให้สวยงามหรือประดับตกแต่งร่างกายเท่าที่ทำได้ด้วยอำนาจของสัญญาวิปลาสนั่นเอง

ในสมัยหนึ่งท่านพระวังคิสะได้พบเห็นอารมณ์ภายนอกที่สวยงามแล้วเกิดราคะขึ้น จึงเข้าไปถามท่านพระอานนทว่า ท่านเกิดราคะแล้ว

ควรปฏิบัติอย่างไร^{๑๖} ในขณะนั้นท่านพระอานนทตอบว่า

สณฺณาย วิปริเยสา

จิตฺตํ เต ปริทยหติ

นิमितฺตํ ปริวชฺเชหิ

สุภํ ราคุปสณฺหิตํ.^{๑๗}

“จิตของท่านเราร้อน เพราะความสำคัญผิด ท่านจงละทิ้งนิमित
ว่างามซึ่งประกอบด้วยราคะ”

นั่นก็คือ ชาวโลกถูกสัญญาบิดเบือนความจริงของชีวิต ทำให้
เข้าใจผิดสิ่งที่ไม่สวยงามว่าสวยงาม ราคะจึงเกิดขึ้น แต่เมื่อเข้าใจอย่าง
ถูกต้องว่ารูปนามเหล่านั้นเป็นของไม่เที่ยง เกิดดับตลอดเวลา เป็นทุกข์
ไม่ใช่สุขถาวร เป็นอนัตตาที่บังคับบัญชาไม่ได้ และไม่สวยงาม เมื่อเป็น
เช่นนั้นราคะย่อมเกิดขึ้นในจิตไม่ได้

สัญญาที่แปรปรวนนี้เปรียบได้กับหุ่นไล่กา เมื่ออีกา กวาง หรือ
เนื้อทรายเห็นหุ่นไล่กา พวกมันมักตกใจแล้ววิ่งหนีเพราะเข้าใจผิดว่า
เป็นคน ชาวโลกก็เหมือนกัน สัญญาที่เข้าใจกันนี้ส่วนใหญ่เป็นความเข้าใจ
ที่ไม่ถูกต้องตามจิตทั่วไปของปุถุชนคือคนกิเลสหนาปัญญาหยาบ ดังนั้น
จึงเกิดการแปรปรวนของสัญญา สัญญาจึงเป็นของหนักอย่างหนึ่งซึ่งเรา
ต้องแบกหามอยู่ตลอดเวลา และตราบไคที่เรายังมีสัญญาที่เป็นต้นเหตุ
ให้เกิดเวทนาอันก่อให้เกิดตัณหาและกรรม หรือยังมีสัญญาที่แปรปรวน
อยู่เช่นนี้ตามลักษณะของปุถุชนทั่วไป เราก็ต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ใน
ทางกัณดารแห่งสังสารวัฏซึ่งถูกความแค้น ความเจ็บ และความตายบีบคั้น
อยู่ตลอดเวลา

ที่พ่ามีเรื่องเล่าว่า ในสมัยก่อนมีพ่อค้ากลุ่มหนึ่งได้เดินทางค้าขายในหมู่บ้านชนบท ครั้งหนึ่งขณะที่เดินทางอยู่ ได้พบกับหมู่บ้านกันดารแห่งหนึ่ง และในหมู่บ้านนั้นไม่มีไฟฟ้าใช้ ชาวบ้านได้อาหารมาเลี้ยงพ่อค้ากลุ่มนั้นซึ่งถือว่าเป็นแขกของหมู่บ้าน มีอาหารชนิดหนึ่งคล้ายๆ วุ้นเส้นยาวๆ นุ่มๆ อร่อยมาก พ่อค้าบางคนจึงเก็บไว้เพื่อรับประทานในตอนเช้าต่อไป

พอรุ่งเช้าพวกเขาพบว่าวุ้นเส้นที่กินอร่อยนั้นก็คือไส้เดือนนั่นเอง ทำให้ทุกคนอาเจียนกันออกมาหมดเพราะไม่รู้ว่าเป็นแกงไส้เดือน ตัวอย่างนี้ถือว่าเป็นสัญญาณวิปาสที่เข้าใจผิดว่าไส้เดือนเป็นอาหารอร่อย ชาวโลกก็เหมือนกัน เรามีสัญญาณวิปาสอยู่ตลอดเวลา จิตของเราเร้าร้อน ถูกความโลภ โกรธ หลงเผาผลาญอยู่ตลอดเวลาด้วยอำนาจของสัญญาณวิปาสนั่นเอง

พระพุทธองค์จึงได้ตรัสถึงการเจริญอสุภสัญญา ก็คือความสำคัญว่าไม่สวยงาม การเจริญอนิจจสัญญาความสำคัญว่าไม่เที่ยง การเจริญสัพพโลเกอนภิตสัญญาความสำคัญว่าไม่น่าเพลิดเพลินยินดีในโลกทั้งหมด และอาหาเรปภิกุลสัญญา ความสำคัญว่าอาหารเป็นสิ่งปฏิกูลไว้ในพระสูตรบางสูตร เพื่อให้ผู้ปฏิบัติธรรมได้สามารถกำจัดสัญญาณวิปาสดังกล่าวได้

เพราะเหตุนี้ พระพุทธองค์จึงได้ตรัสสอนให้ผู้ปฏิบัติเจริญสัญญา ๕ อย่าง^{๑๘} คือ

ก. อสุภสัญญา คือ สัญญาว่าเป็นสิ่งที่ไม่สวยงามเพื่อกำจัดราคะ
ข. อาหาเรปฏิกูลสัญญา คือ สัญญาว่าเป็นสิ่งปฏิกูลไม่สวยงาม
ในอาหารเพื่อบรรเทาความยึดติดผูกพันในรสชาติของอาหาร

ค. สัพพะโลเก อนภริตติสัญญา คือ สัญญาว่าสรรพสิ่งในโลก
ทั้งหมดไม่น่ายินดีเพื่อคลายตัณหาในโลกซึ่งก็คือโลกภายในและโลก
ภายนอก (โลกภายใน หมายถึง ร่างกายที่กว้างศอกยาววาหนาสี่บ อัน
ประกอบด้วยชั้น ๕ ส่วนโลกภายนอก คือ คน สัตว์ บุคคล สิ่งของต่างๆ)

ฅ. อนิจจสัญญา คือ สัญญาว่าไม่เที่ยงเพื่อปล่อยวางและเข้าใจ
อย่างถูกต้องว่ารูปนามเป็นของไม่เที่ยง

ง. มรณสัญญา คือ สัญญาว่าทุกคนต้องตาย

เมื่อผู้ปฏิบัติได้เจริญสัญญา ๕ อย่างเหล่านี้ เราก็จะค่อยๆ ปล่อย
วางความยึดติดว่ามีตัวตน ปล่อยวางความยึดติดในรูปนามของตนและ
ผู้อื่น ส่งผลให้ตัณหาลดน้อยลง เมื่อตัณหาลดน้อยลงเช่นนี้ เราก็จะไม่
ขวนขวายทำกรรมเพื่อแสวงหาสิ่งที่ตนต้องการด้วยอำนาจของตัณหา
ซึ่งมีสัญญาเป็นมูลเหตุนั่นเอง

สังขารชั้นนี้เป็นของหนัก

ของหนักประการต่อไปคือ สังขารชั้นได้แก่ เจตนา ความตั้งใจ และสภาวะอื่นๆ อีกหลายประการที่เกิดร่วมกับจิต สังขารชั้นนี้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอยู่เสมอในขณะที่รับรู้รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และนึกคิด ในขณะนั้นจะเกิดสังขารขึ้นมาด้วย

สังขาร แปลว่า สภาวะปรุงแต่ง เช่น ความโลภปรุงแต่งลักษณะพอใจในเชิงบวก ดังข้อความว่า โลโภ อารมมณคฺคหณลกฺขโณ^{๑๙} (ความโลภมีลักษณะยึดอารมณ์) โทสะปรุงแต่งลักษณะไม่พอใจในเชิงลบ ดังข้อความว่า โทโส จณฺทิกกลกฺขโณ^{๒๐} (โทสะมีลักษณะดุร้าย) ओโลภะ (ความไม่โลภ) คือ จาคะ ปรุงแต่งลักษณะไม่ยึดติดผูกพัน^{๒๑} เช่น เวลาให้ทานเป็นขณะที่ประกอบด้วยอโลภะ ถ้าคนให้ยังยึดติดสิ่งของอยู่ เขาก็ให้ทานไม่ได้ หรืออโทสะ คือเมตตา ทำให้รู้สึกปรารถนาดี ไม่มีลักษณะดุร้าย

นอกจากนั้นยังมีสังขารชั้นอีกหลายอย่าง เช่น เจตนา ความตั้งใจ ฉันทะ ความต้องการ เป็นต้น ในขณะที่เกิดสังขารชั้นเหล่านี้ ชาวโลกมักเกิดความโลภ โกรธ หลง หรือความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง (ปัญญา) เจตนา และ ฉันทะ เป็นต้น ในขณะนั้นไม่ว่าสังขารนั้นจะเป็นอะไรก็ตาม สัญญาย่อมเกิดขึ้นร่วมด้วย ทำให้บุคคลนั้นเกิดตัณหา เพราะ

สัญญาเป็นเหตุให้เกิดเวทนาที่รู้สึกดีหรือไม่ดี เวทนาทำให้เกิดตัณหาที่พึงพอใจ ตัณหาทำให้เกิดอุปาทานที่ยึดไว้สละไม่ได้ ส่งผลให้ทำกรรมเพราะอุปาทานนั้น

ในขณะที่ความโลภเกิดขึ้น บุคคลอาจฆ่าสัตว์หรือลักทรัพย์ด้วยความโลภ การกระทำความผิดด้วยการฆ่าสัตว์หรือลักทรัพย์นี้ มีสาเหตุมาจากความโลภที่เป็นกรรมชั่วอันจะส่งผลให้ไปเกิดในภพไม่ดีต่อไป หรือในขณะที่ให้ทานด้วยอโลภะ ก็ย่อมส่งผลดีในอนาคตชาติ บางคนอาจปรารถนาว่า ขอให้ไปเกิดเป็นเทวดา ขอให้เกิดเป็นเศรษฐีร่ำรวยในภพต่อไป หรือแม้แต่จะไม่ปรารถนาก็ตาม แต่ท่านจะส่งให้ไปเกิดในภพที่มีความสุขต่อไป トラบที่กรรมและกิเลสคืออวิชชาและตัณหายังมีอยู่ กรรมคือการให้ท่านส่งผลให้เราได้รับชั้น ๕ ในภพต่อไป เมื่อไปเกิดใหม่ชาวโลกต้องแก่ เจ็บ ตาย ไม่อาจพ้นไปจากความแก่ ความเจ็บ และความตายได้ ดังนั้น ไม่ว่าสังขารชั้นไหนจะเป็นบุญหรือบาป ก็เป็นสาเหตุให้ทำกรรมและกรรมนั้นย่อมส่งผลให้มีชั้นในภพใหม่ ทำให้การเวียนตายเวียนเกิดหมุนรอบเป็นวงต่อไปไม่สิ้นสุด

ด้วยเหตุนี้ พระพุทธองค์จึงตรัสว่า

สพฺพปาปสฺส กรณํ

กุสลสฺส อุปสมฺปทา

สจฺจิตฺตปริโยทปนํ

เอตํ พุทฺธาน สาสนํ.^{๒๒}

“ไม่ควรทำความชั่วทุกอย่าง ทำแต่ความดี ทำใจให้ผ่องใส นี่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย”

ข้อนี้หมายความว่า แม้ชาวโลกจะไม่ทำชั่ว กระทำแต่ความดี แต่การเวียนตายเวียนเกิดก็ยังคงอยู่ ดังนั้น เพื่อกำจัดสังสารวัฏจึงต้องทำใจให้ผ่องใส กล่าวคือ เมื่อบรรลุความเป็นพระอรหันต์แล้วจึงกำจัดกิเลสและกรรมทุกอย่างได้ ดังข้อความว่า กุสลากุสลं ชหิ^๓ (ผู้สละบุญและบาปได้) นั่นก็คือพระอรหันต์ไม่มีทั้งบุญและบาป ท่านจึงไม่ไปเกิดอีกต่อไป ไม่ต้องได้รับชั้นอีกในภพใหม่

วิญญานชั้นร

ของหนักประการสุดท้ายคือวิญญานชั้นร หมายถึง จิตที่รับรู้อารมณ์ทางทวาร ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ในขณะที่ชาวโลกรับรู้อารมณ์เหล่านี้ถือเป็นขณะที่แบกของหนัก จะเห็นได้ว่า บางครั้งจิตของเราเป็นสุขบ้าง ทุกข์บ้าง รู้สึกหงุดหงิดไม่พอใจ ไม่สบายใจ ผิดหวัง เราร้อน กระวนกระวาย หรือเสียใจ คับแค้นใจ เป็นต้น

แม้จิตของเราอาจรู้สึกเป็นสุขในบางครั้ง แต่ความสุขมิได้ตั้งอยู่ในจิตตลอดไป วิญญานชั้นรจึงถือว่าเป็นของหนักอย่างหนึ่ง ส่วนจิตที่เป็นทุกข์ทำให้ทุกคนไม่พอใจ จึงเป็นของหนักที่ปรากฏชัดเจน นอกจากนั้น จิตที่เป็นสุขหรือทุกข์มักส่งผลให้ทำกรรมดีหรือไม่ดีด้วยอำนาจของจิต กรรมดังกล่าวย่อมส่งผลให้เวียนตายเวียนเกิดต่อไปไม่สิ้นสุด

ด้วยเหตุนี้ ชั้น ๕ เหล่านี้จึงเป็นของหนัก ดังข้อความใน
การสูตรนี้ว่า

ภารา หเว ปณจกชนธา การหาโร จ บุคฺคโล

ภาราทานํ ทุขํ โลเก การนิกเขปนํ สุขิ.^{๒๔}

“ชั้น ๕ เป็นของหนักโดยแท้ บุคคลคือผู้แบกของหนัก การ
ถือของหนักเป็นทุกข์ในโลก การวางของหนักเป็นสุข”

ตราบที่ชาวโลกยังมีชั้นอยู่ เราต้องแบกถือของหนักที่เป็นรูป
ชั้น เวทนาชั้น สัญญาชั้น สังขารชั้น และวิญญาณชั้น แต่ผู้ที่ได้
บรรลุตระเป็นพระอรหันต์ไม่ต้องเกิดอีก ท่านไม่มีชั้น ๕ ที่จะต้องดูแล
รักษาต่อไป การวางของหนักได้จึงถือว่าเป็นสุขในโลก

สรรพสัตว์ทั่วไปไม่รู้ว่ามีชั้น ๕ เป็นของหนัก จึงหลงเพลินชั้น
ของตนด้วยอำนาจของตัณหาที่ผลิตเพลินยินดีภาพและอารมณ์ต่างๆ ต่อ
เมื่อประสบความแก่ชรา ตาฝ้าฟาง ผมหงอก หูตึง หลังค่อม เดินไม่ไหว
เมื่อนั้นจึงค่อยรู้สึกเบื่อหน่ายร่างกาย

นอกจากนั้น ในขณะที่เจ็บไข้ ปวดหัว ปวดฟัน ก็ไม่ยอมมีร่างกาย
แต่ก่อนที่จะปวดหัว ปวดฟัน เรายังมีความยินดีในร่างกายอยู่ ยังตกแต่ง
บำรุงรักษาดูแลร่างกายนี้อย่างดีที่สุด ขณะป่วยใกล้เสียชีวิตจึงรู้สึก
ว่าร่างกายนี้เป็นสิ่งที่ไม่ดีงาม เพราะต้องพบกับทุกขเวทนาแสนสาหัส
ทุกข์ทรมานไปจึงผลิตเพลินยินดีในชั้นด้วยอำนาจของตัณหา อีกทั้งทำนุ
บำรุงดูแลรักษาตลอดเวลาตั้งแต่ตื่นจนถึงหลับ ตั้งแต่เกิดจนถึงตาย

และไม่เพียงในภพนี้เท่านั้น ในภพหน้าก็ต้องแบกของหนักนี้ติดตามตัวเราต่อไปภพแล้วภพเล่า

ดังนั้น ชันธจึงมีชื่อหนึ่งว่า ทุกข์ ซึ่งเป็นหนึ่งในทุกข์สัจ มีรากศัพท์มาจาก ทุ (ว่างเปล่า) + ข (น่ารังเกียจ) ตามคำอธิบายในคัมภีร์วิสุทธิมรรคมหาฎีกา^{๒๕} [คำว่า ทุกข์ ช้อน กุ เป็น กุข เพราะสันสกฤตมาจาก ทฺรุ อุปสรรค เปลี่ยน ร เป็นวิสรรชนีย์ จึงมีรูปว่า ทฺุข] ชันธ ๕ นั้นว่าโดยย่อคือรูปนาม ในบางแห่งใช้เป็น สังขาร คือ สภาวะถูกปัจจัยปรุงแต่ง^{๒๖}

ถ้าตรวจสอบด้วยธรรมจักขุและวิปัสสนาปัญญาที่รู้เห็นตามความเป็นจริงจะพบว่า ชันธ ๕ เหล่านี้ไร้แก่นสารเหมือนกองแกลบ เพราะเป็นสภาวะที่เกิดดับตลอดเวลา จะเห็นว่าจิตและนามคือเวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณที่เกิดร่วมกับจิต เกิดดับเป็นเวลาแสนโกฏินี้ในช่วงขณะเพียงลัดนิ้วมือเดียว ส่วนรูปเกิดดับช้ากว่านาม ๑๗ เท่า ดังนั้นเมื่อสภาวะธรรมเหล่านี้เกิดดับอยู่ตลอดเวลา ไม่ใช่สุขถาวร น่าอึดอัดน่ากลัว และไม่ใช่อัตตาตัวตน ไม่อยู่ในอำนาจของเราที่ต้องการจะให้มันคงอยู่ตลอดไปและเป็นสุขที่ถาวร จึงถือว่าเป็นอนัตตา

ผู้มีปัญญารู้แจ้งเห็นจริงชันธ ๕ ว่าเป็นของหนักด้วยวิปัสสนาปัญญาเช่นนี้ย่อมเห็นโทษของชันธ ส่งผลให้มุ่งมั่นเจริญวิปัสสนาปัญญายิ่งขึ้นไปเพื่อกำจัดชันธด้วยการกำจัดเหตุเกิดของชันธคือต้นหานั้นเอง

ในกาลานี้พระพุทธองค์ตรัสว่า ภารหาโร จ ปุคฺคโล (บุคคลคือผู้แบกของหนัก) หมายความว่า ชันธ ๕ เกิดขึ้นหลังจากที่เหล่าสัตว์ได้รับ

ปฏิสนธิแล้ว แต่คนทั่วไปไม่เข้าใจว่าชั้น ๕ คือสภาวะธรรม กลับเข้าใจว่าเป็นสัตว์ บุคคล มนุษย์ เทวดา หรือพรหม เป็นต้น ดังพระพุทธดำรัสในพระสูตรนี้ว่า

กตโม จ ภิกขเว การหาโร ? “บุคคลโสดิสุส วณีนัย, ยวายนัย
อายสุมหา เอวณานิโม เอวโคตโต. อัย วุจจติ ภิกขเว การหาโร.”^{๒๗}

“ใครคือ ผู้แบกของหนัก ควรตอบว่า บุคคลคือผู้แบก
ของหนัก ได้แก่ ผู้มีชื่อหรือโคตรอย่างนี้ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้แบก
ของหนัก”

บุคคลหรือสัตว์โลกมีอยู่จริงโดยสมมุติบัญญัติ ไม่ว่าจะเป็น
สัตว์ดิรัจฉาน มนุษย์ เทวดา หรือพรหม สิ่งมีชีวิตเหล่านี้เรียกว่าบุคคล
โดยสมมุติบัญญัติ ในเรื่องนี้พระพุทธองค์ได้ตรัสว่าคือผู้ที่มีชื่อหรือโคตร
อย่างนี้

ชาวอินเดียสมัยก่อนมีชื่อกับนามสกุลมาช้านานแล้ว เหมือน
ชื่อกับนามสกุลของชาวตะวันตกนั่นเอง เพราะชาวอินเดียสืบเชื้อสายมา
จากชาวอารยัน จะเห็นได้ว่า ชาวจีนมีแซ่ที่แสดงถึงวงศ์ตระกูลของตน
แต่คนไทยในสมัยก่อนไม่มีนามสกุล ภายหลังจึงมีนามสกุลขึ้นมา ที่
ประเทศพม่านั้นยังไม่มีนามสกุลใช้จนถึงปัจจุบัน แต่ในสมัยพุทธกาลมี
นามสกุลซึ่งก็คือโคตรนั่นเอง

ตัวอย่างเช่น พระพุทธเจ้าของเราทรงพระนามว่าสิทธัตถะ
ตระกูลของพระองค์คือโคตมะหรือโคตม ดังนั้น พวกพราหมณ์จึงเรียก
พระพุทธเจ้าว่า พระสมณโคตม หรือพระโคตมะ การเรียกขานชื่อสกุล
เป็นคำเรียกทั่วไปเหมือนการเรียกชื่อนามสกุลของฝรั่งที่ยังไม่สนิทสนม
กัน แม้พระพุทธเจ้าของเราก็ตรัสเรียกพระราชบิดาของพระองค์ว่าท่าน
โคตมะด้วยชื่อสกุลของพระองค์เอง มีภิกษุบางรูปในสมัยพุทธกาลได้เรียก
ท่านพระอานนท์ว่าท่านโคตมะด้วยชื่อสกุลเช่นเดียวกัน

พระมารดาเลี้ยงของพระพุทธเจ้ามีชื่อว่า มหาปชาบดีโคตมี ชื่อ
จริงของพระนางคือ มหาปชาบดี เนื่องจากอยู่ในโคตมโคตรจึงได้ชื่อสกุล
ว่าโคตมี คำว่า โคตมี เป็นชื่อเรียกสกุลสำหรับสตรี ในภาษาบาลีมีลิงค์
หรือเพศทางไวยากรณ์ ถ้าเป็นสตรีที่เกิดในตระกูลโคตมะ ก็ได้ชื่อว่า
โคตมี โดยลง อี อิตถิปัจจัยเพื่อแสดงเพศหญิง

ดังนั้น ในสมัยก่อนพระพุทธองค์จึงตรัสว่า บุคคลผู้มีชื่อหรือ
โคตรอย่างนี้ ตามที่ชาวโลกเรียกขานว่าเป็นบุคคล บุรุษ หรือสตรี แต่
ความจริงบุคคลดังกล่าวไม่มีจริงตามสภาวะรูปรนาม มีเพียงรูปรนามเท่านั้น
ที่ปรากฏอยู่จริง พระพุทธองค์จึงตรัสสั่งจะว่ามี ๒ ประเภท คือ

๑. สัมมุติสัจจะ ความจริงโดยสมมุติ
๒. ปรมัตถสัจจะ ความจริงโดยปรมัตถ์

ตั้งข้อความว่า

ทุเว สจฺจานิ อกฺขาสิ

สมพุทฺโธ วทํ โวโร

สมมุติ ปรมตถยจ

ตติยํ นุปลพฺภติ.^{๒๘}

“พระสัมพุทธเจ้าผู้ประเสริฐกว่าผู้พูดทั้งหลาย ตรัสสั่งจะ ๒
ประเภท คือ สัมมุติสั่งจะ และปรมัตถสั่งจะ ไม่มีสั่งจะที่ ๓”

สงฺเกตวณํ สจฺจํ

โลกสมมุติการณํ

ปรมตถวณํ สจฺจํ

ธมฺมานํ ตถลกฺขณํ.^{๒๙}

“คำกล่าวโดยสมมุติ ซึ่งเป็นเหตุให้ชาวโลกสมมุติ เป็นความจริง
คำกล่าวโดยปรมัตถ์ ซึ่งเป็นลักษณะที่มีจริงของสภาวะธรรม เป็นความจริง”

ในเรื่องนี้พระพุทธองค์ตรัสความจริงโดยสมมุติว่าเป็นบุคคลที่มีชื่อหรือโคตรอย่างนี้ตามที่ชาวโลกเรียกขานกัน แต่ในพระสูตรบางสูตรทรงปฏิเสธว่าสัตว์โลกหรือบุคคลไม่มีจริงโดยปรมัตถ์ เหมือนที่ศาสนาพราหมณ์ถือว่าบุคคลคือวิญญาณที่แอบแฝงอยู่ในร่างกาย ซึ่งอาจเป็นชั้น ๕ หรือส่วนหนึ่งของชั้น ๕

ครั้งหนึ่งพญามารได้ถามปัญหากุณ्डิรูปหนึ่งชื่อว่าวชิรา โดยกล่าวว่า

เกนายํ ปกโต สตฺโต

กฺวํ สตฺตสฺส การโก

กฺวํ สตฺโต สมฺบุปนฺโน

กฺวํ สตฺโต นิรุชฺฌติ.^{๓๐}

“ใครสร้างสัตว์นี้ ผู้สร้างสัตว์อยู่ที่ไหน สัตว์เกิดขึ้นที่ไหน สัตว์ดับที่ไหน”

ท่านวชิราภิกษุณีตอบว่า

กีนุ สตโตติ ปจเจสิ

มาร ภิภูจิคตํ นุ เต

สพุทธสงฆารบุณโชนํ

นยิธ สตตฺตฺพลพฺภติ.^{๓๑}

“มารเอ๋ย ภิภูจิกของเจ้าเชื่อว่าอะไรเป็นสัตว์ นี่เป็นกองสังฆารล้วนๆ นี่ไม่มีสัตว์ในกองสังฆารนี้”

ตามหลักของพระพุทธศาสนา บุคคลหรือสัตว์โลกมีอยู่โดยสมมุติบัญญัติเท่านั้น แต่โดยปรมาตม์มีเพียงกองสังฆารคือรูปนามหรือขันธ ๕ ซึ่งสรุปแล้วเรียกว่าทุกขสังขาร สังขารบ้าง ขันธบ้าง ในบางแห่งใช้เป็นอุपाทานขันธ (ขันธอันเป็นอารมณ์ของความยึดมั่น) บ้าง

หลังจากนั้น วชิราภิกษุณีได้กล่าวต่อไปว่า

ยถา หิ องคสมุภารา

โหติ สทฺโท รโถ อิติ

เอวํ ขนฺเธสุ สนฺเตสุ

โหติ สตโตติ สมฺมุติ.^{๓๒}

“เมื่อขันธมีอยู่ การสมมุติว่าสัตว์จึงมี เหมือนคำว่ารถมีได้เพราะประกอบส่วนต่างๆ เข้าด้วยกัน”

เมื่อเรามีขันธ ๕ ได้แก่อรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ การสมมุติว่าเป็นสัตว์ บุคคล ชาวโลก บุรุษ หรือ สตรี ย่อมมีได้ด้วยสมมุติล้วนๆ ถ้าขันธ ๕ ดับสูญไป การสมมุติดังกล่าวย่อมไม่เกิดขึ้น

ทุกขเมว हि สมโภติ

ทุกขं दिग्गจติ वेदि ज

นาถยตฺร ทุกฺขา สมโภติ

นาถณิ ทุกฺขา นิรุชฺฌติ.^{๓๓๓}

“ทุกขที่เท่านั้นเกิดขึ้น ทุกขที่เท่านั้นดำรงอยู่และแปรผันไป
นอกจากทุกขไม่มีสิ่งอื่นเกิดขึ้น นอกจากทุกขไม่มีอะไรอื่นดับไป”

ทุกขคือรูปนามหรือขันธ ๕ เกิดขึ้นแล้ว ดำรงอยู่ และดับไป
สิ่งอื่นนอกจากทุกขคือขันธ ๕ ดังกล่าว มิได้เกิดขึ้นและดับไป ด้วยเหตุนี้
พระดำรัสว่า ภารหาโร จ ปุคฺคโล (บุคคลคือผู้แบกของหนัก) จึงตรัส
ไว้โดยสมมุติสัจจะตามที่ชาวโลกเข้าใจกัน

หลังจากนั้น พระพุทธองค์ตรัสว่า ภาราทานํ ทุกฺขํ โลเก (การถือ
ของหนักเป็นทุกขในโลก) ซึ่งอธิบายได้ว่า ถ้าชาวโลกยังแบกของหนักไว้
คือ ยังมีขันธ ๕ ที่ต้องดูแลรักษา เราก็มียุกขอยู่ นั่นก็คือจะต้องเวียนตาย
เวียนเกิด ต้องพบกับความแก่ ความเจ็บ และความตายอยู่เสมอ

ในเรื่องนี้มีคาถาประพันธ์บทหนึ่งกล่าวว่า

นาหิ ทาสो ภิกฺขุ ตฺยหิ

นาหิ โปเสมิ ทานิ ตํ

ตฺวเมว โปเสนโต ทุกฺขํ

ปตฺโต วฏฺเฐ อนนฺตํ.^{๓๓๔}

“เรามีทาสหรือคนงานของเจ้า (ร่างกาย) เราจะไม่เลี้ยงดูเจ้า
อีกในบัดนี้ เราได้รับทุกขมากมายในวัฏฏะ เพราะเลี้ยงดูเจ้าโดยแท้”

ข้อนี้หมายความว่า ชาวโลกเลี้ยงดูร่างกายซึ่งประกอบด้วยชั้น ๕ เหมือนเราเป็นทาสหรือคนใช้ และการเลี้ยงดูมันเช่นนี้มีแต่จะได้รับทุกข์เรื่อยไป ดังนั้นท่านผู้แต่งจึงประพันธ์คาถาบทนี้เพื่อแสดงว่าท่านก็จะไม่ใส่ใจเลี้ยงดูชั้นเหล่านี้อีกแล้วเพื่อไม่ให้ตกอยู่ในอำนาจของกิเลส

การถือของหนักคือตัณหา

พระพุทธองค์ตรัสไว้ในพระสูตรนี้ว่า การถือของหนักคือตัณหานั่นเอง ดังข้อความว่า

กตมณฺจ ภิกฺขเว ภาราทานํ ? ยายํ ตณฺหา โปโนภวิกา
นฺนทีราคสหคตา ตตรตฺตราภินฺนทีนํ.^{๓๕}

“การถือของหนักคืออะไร คือ ความผูกพันที่ก่อให้เกิด
ภพใหม่ ประกอบด้วยความยินดีพอใจที่ผลิตเพิลินภพและ
อารมณ์นั้นๆ”

การยึดมั่นด้วยความพอใจไม่ปล่อยวาง เป็นลักษณะของตัณหา
ส่งผลให้เป็นทุกข์ แต่การปล่อยวางชั้นไม่ยึดมั่นด้วยตัณหา ส่งผลให้พ้น
ไปจากการแบกของหนักไว้ อุปมาเหมือนก้อนหินก้อนหนึ่งไม่ว่าจะหนัก
เพียงใด ถ้าเราไม่ถือไว้ก็ไม่รู้สึกก้อนหินหนัก แต่หมอนใบหนึ่งไม่ว่าจะ

เบาเพียงใด ถ้าเราถือไว้เป็นเวลานานก็จะรู้สึกหนัก ในกรณีเดียวกัน การปล่อยวางขั้น ๕ ย่อมทำให้สัตว์โลกไม่อยู่ในอำนาจของตัณหาที่ยึดถือขั้นไว้มัน

ในพระสูตรนี้ตรัสลักษณะของตัณหา ๓ ประการ คือ

ก. โปโนภวิกา (ก่อให้เกิดภพใหม่) หมายความว่า ตัณหาเป็นตัวการสำคัญในการก่อให้เกิดภพใหม่ ถ้าสัตว์โลกยังมีตัณหาอยู่ ก็ต้องมีภพแน่นอน แม้บางคนกล่าวว่าไม่อยากจะเกิดอีก ไม่ชอบการเวียนว่ายตายเกิด เปื่อขั้น ๕ แต่ถ้าเขายังมีตัณหาที่เพิลิตเพลินยินดีกามคุณ ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส เขาก็ต้องเกิด แก่ เจ็บ ตาย มีขั้นในภพต่อไป เพราะตัณหา มีลักษณะที่ก่อให้เกิดภพใหม่

ในขณะที่รับอารมณ์ทางทวาร ๖ สัญญาก็ทำหน้าที่จำได้หมายรู้ และเวทนาที่รู้สึกเป็นสุข ทุกข์ หรือวางเฉย ย่อมเกิดขึ้น หลังจากนั้นจึงเกิดตัณหาที่พอใจอารมณ์นั้นๆ ก่อให้เกิดอุปาทาน ความยึดมั่น แล้วจึงก่อกรรม ไม่ว่ากรรมนั้นจะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่ว ก็มีสาเหตุมาจากตัณหานั่นเอง

เมื่อสัญญาคำจูนเช่นนี้ ชาวโลกจึงปรุงแต่งอารมณ์ว่าดีหรือไม่ดี และตอบสนองในเชิงลบหรือบวกเป็นลักษณะที่ชอบใจหรือไม่ชอบใจ ต่อมาเวทนาจึงเกิดขึ้นด้วยการชักจูงของสัญญา ในขณะที่รู้สึกเป็นสุข คนส่วนใหญ่อยากให้ความรู้สึกเป็นสุขนั้นคงอยู่ตลอดไป และอยากได้รับสุขยิ่งๆ ขึ้นไป ดังพระพุทธดำรัสว่า นตฺถิ ตณฺหาสมา นตี^{๓๖} (แม่น้ำเสมอด้วยตัณหาไม่มี)

แม้ในขณะที่ได้รับทุกข์อยู่ ถึงแม้ว่าในขณะที่นั้นจะไม่เกิดตัณหา เพราะเกิดโทสะที่ตอบสนองอารมณ์ในเชิงลบ แต่หลังจากนั้นมักเกิดตัณหาเพราะทุกคนรักสุขเกลียดทุกข์ ไม่มีใครที่อยากได้รับความทุกข์ ดังนั้น ในขณะที่ได้รับความทุกข์ก็เกิดตัณหาที่ต้องการพ้นไปจากความทุกข์นั้น และถ้าอุเบกขาเวทนาเกิดขึ้น เราก็มักต้องการได้รับความสุขมากขึ้น เพราะความรู้สึกวางเฉยไม่ใช่เป็นอารมณ์ที่น่าพึงพอใจของคนทั่วไป

จะเห็นได้ว่า เวทนาทั้งสามเป็นเหตุให้เกิดตัณหา และตัณหาที่เป็นตัวการสำคัญในการก่อให้เกิดภพชาติ **พระพุทธองค์ตรัสตักเตือนว่าเหมือนนายช่างที่สร้างเรือนแห่งภพ** กล่าวคือ นายช่างทำหน้าที่สร้างเรือนแก่คนทั่วไป ฉันทิ ตัณหาสร้างเรือนคือขันธให้แก่เหล่าสัตว์ฉันทินั้น หลังจากพระพุทธองค์ได้ตรัสรู้แล้วทรงรำลึกถึงเรื่องที่ตัณหาเป็นนายช่างสร้างเรือนแห่งภพว่า

อนกชาติสํสารี

สนธาวิสฺสํ อนิพฺพิสํ

คหการํ คเวสนํโต

ทุกฺขา ชาติ ปฺนปฺปุนํ^{๓๗}

“เมื่อไม่พบนายช่างผู้สร้างเรือน เราเวียนว่ายตายเกิดในสงสาร นัปชาติไม่ถ้วน การเกิดแล้วเกิดอีกเป็นทุกข์”

คหการก ทิฏโฐสิ

ปนุ เคหํ น กาหสิ

สพพา เต ฆาสุกา

ภคคา คหภูมฺ วิสงขตํ

วิสขารคตํ จิตตํ

ตณฺหานํ ขยมขมคา.^{๓๘}

“นายช่างเอ๋ย บัดนี้เราพบเจ้าแล้ว เจ้าจะสร้างเรือนอีกไม่ได้ เราทำลายจันทันและออกไถ่ได้หมด จิตของเรابرรรลุนิพพาน หมดความทะยานอยากแล้ว”

ข. นันที่ราคสหคตา (ประกอบด้วยความยินดีพอใจ) หมายความว่า ตัณหาที่มีความพอใจอยู่เสมอในทุกขณะที่ตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง จมูกดมกลิ่น ลิ้นลิ้มรส และร่างกายกระทบสัมผัส เช่น ในขณะที่เห็นชาวโลก มักอยากเห็นรูปที่สวยงาม ไม่อยากเห็นสิ่งที่ตนไม่ชอบ เสียงก็เช่นกัน เราอยากได้ยินเสียงที่ไพเราะน่าพอใจ ไม่อยากได้ยินเสียงดุด่าตำหนิ หรือเสียงพูดของคนที่เราไม่พอใจ แม้จมูก ลิ้น และร่างกายก็เช่นกัน เรามีตัณหาที่เพิลิตเพลินยินดีกามคุณ ๕ เหล่านั้นตลอดเวลา ต้องการได้รับรูปสวย เสียงเพราะ กลิ่นหอม รสอร่อย และสัมผัสถูกต้อง ปฏิเสธสิ่งที่ไม่ชอบใจ

ค. ตัตตรัตตราภินันฺทินิ (เพิลิตเพลินภพและอารมณ์นั้นๆ) หมายความว่า ไม่ว่าบุคคลผู้มิตัณหานั้นจะเป็นมนุษย์ สัตว์ดิรัจฉาน เทวดา หรือพรหม ทุกคนต่างเพิลิตเพลินภพที่ตนอยู่ ไม่ว่าจะเกิดเป็นสุนัขกินอาหารจมูอยู่ในคอกกินรำข้าว หรือนอนกินอุจจาระ ชีวีตเหล่านั้นต่างเพิลิตเพลินภพของตน เพลินอยู่กับอารมณ์ที่ตนได้รับอยู่

หลังจากพระพุทธรองค์ตรัสลักษณะของตัณหา ๓ ประการแล้ว
ทรงแสดงประเภทของตัณหาด้วยประโยคต่อไปว่า

เสยยถิ. กามตณหา ภวตณหา วิภวตณหา. อิ. ฐ. วุจติ. ภิกขเว
ภาราทาน. ^{๓๙}

ตัณหากล่าวคือ :-

- ก. ความพอใจในกามคุณ (กามตัณหา)
 - ข. ความพอใจโดยเห็นผิดว่าภพเที่ยง (ภวตัณหา)
 - ค. ความพอใจโดยเห็นผิดว่าภพขาดสูญ (วิภวตัณหา)
- นี้เรียกว่า การถือของหนัก”

ตัณหาประการแรกคือ **กามตัณหา** เป็นความเพติดเพลินพอใจ
ในกามคุณ ไม่ว่าจะเห็นภาพที่เห็นทางตา เสียงที่ได้ยินทางหู เป็นต้น
เมื่อชาวโลกพบสิ่งที่ตนต้องการ ก็รู้สึกพอใจสิ่งเหล่านั้น จึงเรียกว่า
กามคุณ แปลว่า เครื่องผูกคือกาม เป็นโซ่ตรวนที่ผูกเหล่าสัตว์ไว้ไม่ให้หลุด
ไปได้

ที่จริงแล้วอารมณ์ที่คนทั่วไปคิดว่าดีนั้นขึ้นอยู่กับ การตีค่าของ
แต่ละคน เช่น รูปบางอย่างอาจเป็นสิ่งดีสำหรับคนหนึ่ง แต่อาจเป็นสิ่ง
ไม่ดีสำหรับอีกคนหนึ่ง มิตรของบุคคลหนึ่งอาจเป็นศัตรูของอีกคนหนึ่ง
ก็ได้ ดังนั้น อภิธรรมมณคืออารมณ์ที่น่าปรารถนายินดีจึงขึ้นอยู่กับ การ
ตีค่าของแต่ละคน มิได้ขึ้นอยู่กับอารมณ์นั้นเสมอไป บางคนได้ยินเสียง
บางอย่างก็รู้สึกพอใจ บางคนได้ยินแล้วอาจไม่พอใจ อารมณ์เหล่านี้ขึ้น

อยู่กับการตีค่า เรียกว่า ปรีกัปปอญฺฐารมณฺ คือ อญฺฐารมณฺที่เกิดจากการ
ดำริของแต่ละบุคคล

ตัณหาประการที่ ๒ คือ **ภวตัณหา** ความพอใจโดยเห็นผิดว่า
ภพเที่ยง ประกอบด้วย สัสสตทิฏฐิ ความเห็นผิดว่าโลกเที่ยง บางคนเชื่อ
ว่าในร่างกายนี้มีอาตมันหรือวิญญาณแอบแฝงอยู่ แม้คนจะตายไปแล้ว
วิญญาณไม่ตายไปด้วย ไม่ถูกไฟเผาไปพร้อมกับคน วิญญาณจะลอยจาก
ร่างไปเกิดใหม่ ผู้มีความเข้าใจว่าวิญญาณเที่ยงแท้แน่นอนคงอยู่ตลอดไป
มักอยากไปเกิดในภพที่เป็นสุขซึ่งตนชอบใจ และอยากจะไปเกิดในภพที่
ดียิ่งขึ้นไปเรื่อยๆ เพราะคิดว่าสังสารวัฏนี้เป็นการเวียนว่ายตายเกิดของ
วิญญาณ ความพอใจเช่นนี้เรียกว่า ภวตัณหา

ตัณหาประการที่สามคือ **วิภวตัณหา** ความพอใจโดยเห็นผิดว่า
ภพขาดสูญ ประกอบด้วยอุจเฉททิฏฐิ ความเข้าใจผิดว่าโลกขาดสูญ บาง
คนเข้าใจว่าตายแล้วสูญ บาปบุญไม่มี ผลกรรมไม่มี เขาเพลิดเพลिनยินดี
กามคุณเช่นเดียวกัน ความพอใจเช่นนี้เรียกว่า วิภวตัณหา

ความพอใจทั้งสามอย่างเหล่านี้ก่อให้เกิดภพใหม่ เพราะบุคคล
นั้นที่ประกอบด้วยตัณหาย่อมก่อให้เกิดอุปาทานและทำกรรม จึงต้อง
เวียนว่ายตายเกิดด้วยอำนาจของกรรมกิเลสเหล่านั้น

การวางของหนักคือการกำจัดตัณหา

พระพุทธองค์ตรัสการวางของหนักกว่าคือการกำจัดตัณหาด้วย
ข้อความในพระสูตรนี้ว่า

กตมถจ ภิกขเว ภารณิกเขปนํ ? โย ตสสาเยว ตณฺหาเย
อเสสวिरาคนิโรธो จาโค ปฏินิสสัคโค มุตติ อนาลโย. อิทํ
วุจจติ ภิกขเว ภารณิกเขปนนติ.^{๔๐}

“อะไรเป็น การวางของหนัก คือ ความดับสนิทโดย
สิ้นเชิง, ความสละปล่อย และความหลุดพ้นไม่พัวพันในตัณหา
นั้น นี่เรียกว่า การวางของหนัก”

การวางของหนักเป็นการกำจัดตัณหาที่ยอมรับของหนักนั้น
นั่นเอง การกำจัดตัณหาดังกล่าวเป็นการทำให้ตัณหาดับสนิทไม่เกิดขึ้น
อีกด้วยวิปัสสนาและมรรคญาณ อรหัตตมรรคญาณย่อมเกิดขึ้นกำจัด
ตัณหาโดยสิ้นเชิง เหมือนแสงอาทิตย์ที่ทำลายความมืด เมื่อตัณหา
ถูกกำจัดไป รูปนามขันธ ๕ ในภพใหม่ย่อมดับสูญไปไม่เกิดขึ้นอีก

การกำจัดตัณหาด้วยอรหัตตมรรคญาณเป็นการกำจัดตัณหา
โดยสิ้นเชิง แต่พระอนาคามีก็สามารถกำจัดกามตัณหาโดยเด็ดขาด
เช่นเดียวกัน ท่านจึงไม่ไปเกิดเป็นมนุษย์หรือเทวดา แต่ไปเกิดเป็นพรหม

ในรูปพรหมคือพรหมโลกชั้นสุทธาวาสหรือรูปพรหม นับว่าได้วางของหนักคือขันธของมนุษย์และเทวดาได้ พระสกทาคามีกำจัดการาคะอย่างหายาบได้โดยเด็ดขาด ท่านจึงเกิดอีกเพียงชาติเดียว นับว่าได้วางของหนักคือขันธในชาติที่ ๒ เป็นต้นไป ส่วนพระโสดาบันกำจัดการัตถะที่อยู่ระดับเดียวกับสักกายทิฏฐิและวิจิกิจฉา ท่านจึงไม่ตกอบายและเกิดอีกเพียง ๗ ชาติเป็นอย่างมาก จัดว่าวางของหนักคือขันธในอบายและภพชาติที่ ๘ เป็นต้นไป ซึ่งเป็นทุกข์อันนับประมาณมิได้

ครั้งหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงใช้ปลายพระนขาซ้อนฝุ่นขึ้นมาเล็กน้อย แล้วรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ฝุ่นเล็กน้อยนี้ที่เราใช้ปลายเล็บซ้อนขึ้นมา กับแผ่นดินใหญ่นี้ อย่างไหนจะมากกว่ากัน” ภิกษุทั้งหลายทูลตอบว่า “แผ่นดินใหญ่นี้มากกว่า ฝุ่นที่พระองค์ทรงใช้ปลายพระนขาซ้อนขึ้นมามีเพียงเล็กน้อย เทียบไม่ได้กับแผ่นดินใหญ่เลย” พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ทุกข์ที่หมดสิ้นไปของพระโสดาบันผู้หยั่งเห็นสัจจะแล้ว เทียบได้กับแผ่นดินใหญ่ ส่วนทุกข์ที่ยังคงเหลืออยู่ใน ๗ ชาติเทียบได้กับฝุ่นที่ปลายเล็บของเรา”^{๔๑}

แม้ผู้ที่เจริญวิปัสสนาย่อมกำจัดการัตถะได้ตามสมควร กล่าวคือในขณะระลึก rūpānam ปัจจุบัน สมานะที่เกิดขึ้นพร้อมกับสติจะข่มกิเลสเป็นวิกขัมภนปหาน เพราะสติ สมานะ และปัญญา เป็นสมถารธรรมฝ่ายดี เปรียบได้กับแสงสว่าง ส่วนอวิชชาและตัณหาเปรียบได้กับความมืดซึ่งเกิดร่วมกับความสว่างไม่ได้ ดังนั้น สมานะที่เกิดขึ้นพร้อมกับสติพร้อมกับปัญญาจึงข่มกิเลสคือตัณหาและกิเลสอื่นๆ เป็นวิกขัมภนปหาน คือ ละได้ด้วย การข่มไว้

หลังจากนั้น ในขณะที่กิเลสปรากฏขึ้นในใจ ผู้ปฏิบัติกำหนดตามสภาวะนั้นๆ ว่า “ชอบหนอ” “โกรธหนอ” หรือ “ห่วงหนอ” เป็นต้น วิปัสสนาที่เกิดขึ้นกับสติย่อมกำจัดกิเลสได้เป็นตถังคปหาน คือ ละได้ชั่วขณะด้วยวิปัสสนา ตัวอย่างเช่น เราพอใจสิ่งใดสิ่งหนึ่งสมมุติว่าเป็นเสื้อตัวหนึ่ง หรือสิ่งของอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อกำหนดรู้ว่า “ชอบหนอ” โดยรับรู้สภาวะชอบชัดเจนและเห็นความดับไปของสภาวะชอบนั้น หลังจากลากรรมฐานแล้วผู้ปฏิบัติมักไม่รู้สึกรับชอบสิ่งนั้นอีก แต่เจาะจงเฉพาะสิ่งนั้นสิ่งเดียวอันเกี่ยวกับการกำหนดรู้ของผู้ปฏิบัติในขณะนั้น หรือถ้าในขณะปฏิบัติธรรม เราเกิดโทสะไม่พอใจบุคคลใดบุคคลหนึ่งหรือเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เมื่อกำหนดว่า “โกรธหนอ” แล้วรู้สึกวาทะนั้นดับไป หลังจากลากรรมฐานแล้วผู้ปฏิบัติมักไม่รู้สึกรับโกรธบุคคลนั้น เหมือนเขาเป็นอีกบุคคลหนึ่งซึ่งไม่ได้ทำเรื่องดังกล่าว และแม้เราจะคิดถึงเรื่องนั้นก็จะไม่เกิดโทสะซึ่งเกี่ยวกับเรื่องนั้นเลย เหมือนเรื่องนั้นเป็นสิ่งที่เกิดกับบุคคลอื่น มิได้เกิดกับตัวเรา นี่คือลักษณะที่วิปัสสนาสามารถกำจัดกิเลสได้เป็นตถังคปหาน

เมื่อผู้ปฏิบัติเจริญสูตระลึกรู้รูปนามที่ปรากฏทางทวาร ๖ เช่นนี้ อยู่ตลอดเวลา จัดว่าได้กำจัดตัณหาอยู่เสมอ เป็นการวางของหนักคือขั้นธัมมในภพใหม่ที่เกี่ยวข้องกับตัณหา เมื่อหน่วยกิตแห่งปัญญาพัฒนาขึ้น ในที่สุดผู้ปฏิบัติย่อมบรรลุถึงภาวะของพระอรหันต์ที่กำจัดตัณหาโดยสิ้นเชิง ปล่อยาววางของหนักในภพได้โดยเด็ดขาด

พระพุทธองค์ตรัสประโยชน์ของการวางของหนักด้วยข้อความในพระสูตรนี้ว่า การนิกฺเขปนํ สุขี^{๔๒} (การวางของหนักเป็นสุข) หมายความว่า การไม่มีรูปนามขันธ์ ๕ โดยสิ้นเชิงเป็นสุข เพราะการเกิดขึ้นของรูปนามเป็นทุกข์ที่ต้องเกิด แก่ เจ็บ ตาย แต่การดับรูปนามคือนิพพานเป็นบรมสุข ข้อความนี้สอดคล้องกับพระพุทธพจน์ว่า นิพพานํ ปรมํ สุขี^{๔๓} (นิพพานเป็นบรมสุข)

สรุปความในการสูตรนี้ว่า ของหนักคือขันธ์ ๕ เป็นทุกข์สังคตหาที่ยอมรับเอาของหนักเป็นสมุทัยสังค การวางตัณหาเป็นนิโรธสังค วิปัสสนาญาณและอริยมรรคอันเป็นวิถีกำจัดตัณหาเป็นมรรคสังค

ในที่สุดของพระสูตรนี้ พระพุทธองค์ทรงแสดงภาวะของพระอรหันต์ที่วางของหนักได้โดยสิ้นเชิงด้วยข้อความว่า

นิกฺขิปิตฺวา คฺริ ภารํ

อณฺณํ ภารํ อนาทีย

สมฺมลิ ตณฺหํ อพฺพยุห

นิจฺฉาโต ปรินิพฺพุโต.^{๔๔}

“บุคคลวางของหนักได้แล้ว ไม่ถือของหนักอื่นไว้ ถอนตัณหาพร้อมทั้งราก[คืออวิชชา] สิ้นความอยาก ดับสนิทแล้ว”

ข้อนี้หมายความว่า พระอรหันต์ผู้วางของหนักคือขันธ์ ๕ ในปัจจุบันชาติได้ด้วยการปรินิพพาน ไม่ถือเอาขันธ์ใหม่ในภพต่อไป ถอนตัณหาที่พอใจอารมณ์ ๖ พร้อมกับรากคืออวิชชาด้วยอรหัตตมรรคได้แล้ว เป็นผู้สิ้นความอยากในภพ ดับสนิทด้วยการไม่เกิดอีก

คันธसारภิกวัก

แม้ผู้ที่เจริญวิปัสสนาย่อมกำจัดตัณหา
ได้ตามสมควร กล่าวคือ ในขณะที่ระลึก rūpa
นามปัจจุบัน สมาธิที่เกิดร่วมกับสติจะข่ม
กิเลสเป็นวิกัมมणพหวน เพราะสติ สมาธิ
และปัญญา เป็นสภาวะธรรมฝ่ายดี เปรียบได้
กับแสงสว่าง ส่วนอวิชชาและตัณหาเปรียบ
ได้กับความมืดซึ่งเกิดร่วมกับความสว่างไม่ได้
ดังนั้น สมาธิที่เกิดร่วมกับสติพร้อมกับปัญญา
จึงข่มกิเลสคือตัณหาและกิเลสอื่นๆ เป็น
วิกัมมणพหวน คือ ละได้ด้วยการข่มไว้

อาสีวิโสปมสูตร

ผู้ที่เจริญวิปัสสนากรรมฐานจัดว่าได้เห็นโทษของร่างกายและการเวียนว่ายตายเกิดในภพชาติต่างๆ ว่า ภพนี้มีภัยน่าหวาดกลัว จึงต้องการหลุดพ้นจากผังนี้ที่เปรียบได้กับภพที่มีอันตรายมากมาย แล้วข้ามไปสู่ฝั่งโน้นอันเป็นแดนเกษมปราศจากภยันตราย

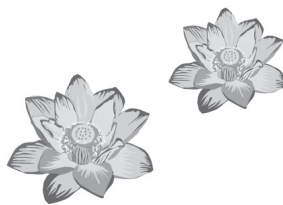
มีพระสูตรสูตรหนึ่งที่สำคัญยิ่งต่อการปฏิบัติธรรมชื่อว่า อาสีวิโสปมสูตร^๑ พบในสังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค แปลว่า “พระสูตรเปรียบธาตุ ๔ เหมือนงูพิษ” ในพระสูตรนี้พระพุทธเจ้าทรงเปรียบธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ และลมว่าเหมือนงูพิษ ๔ ตัว และภพในปัจจุบันเหมือนผังนี้ คนที่ไม่ได้ปฏิบัติธรรมอาจคิดว่า ชีวิตในภพนี้เป็นสิ่งที่มีความสุข แต่หากได้ศึกษาปฏิบัติธรรมจนเข้าใจธรรมะแล้ว โดยเฉพาะข้อความที่ได้ตรัสไว้ในพระสูตรนี้ ก็จะเข้าใจได้ว่า ภพที่เราใช้ชีวิตอยู่นี้มิได้เป็นภพที่มีความสุขเลย แต่ฝั่งโน้นคือพระนิพพานหรือความดับทุกข์จึงนับว่าเป็นความสุขที่แท้จริง

ในพระสูตรนี้มีเรื่องย่อๆ ว่า บุรุษคนหนึ่งพบกับงูพิษ ๔ ตัว เขาเกิดความกลัวได้หนีออกจากหมู่บ้านไปสู่สถานที่อื่นเพื่อต้องการพ้นจาก

อาสีวิโสฬหสูตร

งูพิษเหล่านั้น แต่เมื่อไปถึงสถานที่อื่นแล้วยังพบกับนกกชา ๕ คนคอยติดตามมา เขาจึงต้องหนีต่อไป และมีบุรุษผู้หนึ่งกล่าวว่า ยังมีสายลับอีกคนหนึ่งคอยลอบทำร้ายเขาอยู่ เขาจึงต้องหนีต่อไปจนมาพบหมู่บ้านร้างที่ไม่มีสิ่งของ ไม่มีเครื่องอุปโภคบริโภค และยังมีโจรอยู่ ๖ คนมาปล้นหมู่บ้านร้างนั้น

เขาแลเห็นเช่นนั้นจึงต้องหนีต่อไปจนพบห้วงน้ำใหญ่ ได้ดำริว่า ฝั่งนี้ไม่ปลอดภัย ถ้ากระไรหนอเราควรจะข้ามไปสู่ฝั่งโน้น แต่บังเอิญไม่มีสะพานหรือเรือข้ามฟาก เขาจึงต้องโค่นไม้ผูกแพ แล้วล่องแพไปถึงฝั่งโน้น โดยใช้มือเท้าต่างพายข้ามไปจนถึงฝั่งอีกข้างหนึ่งได้ ชื่อนี้ฉันใด ผู้ที่ดำรงชีวิตอยู่ในปัจจุบันยังต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ มีรูปนามขันธ ๕ อยู่ ก็นับว่าเป็นเช่นเดียวกัน นั่นคือเราพบกับงูพิษ ๔ ตัวอยู่ตลอดเวลา ฉะนั้น

งุพิษ ๔ ตัว = ธาตุ ๔^๒

ในบรรดางุพิษ ๔ ตัวนี้ ตัวแรกคืองูปากไม้ เรียกว่า กัมมฐมุขะ หมายถึง งุพิษที่กัดแล้วทำให้คนถูกกัดตัวแข็งตาย งุตัวที่สองคือ งูปากเน่า เรียกว่า ปุติมุขะ เป็นงุพิษที่กัดแล้วทำให้ร่างกายเน่าเปื่อย มีน้ำหนองไหลแล้วตาย งุตัวที่สามคือ งูปากไฟ เรียกว่า อัคคิมุขะ หมายถึง พอกัดแล้วก็ทำให้ตัวร้อนตาย ส่วนงุตัวสุดท้ายคือ งูปากมีด เรียกว่า สัตถมุขะ เมื่อกัดแล้วทำให้เกิดบาดแผลตามร่างกายเหมือนถูกมีดกรีดฉีกเนื้อแล้วตายไป^๓

ร่างกายของมนุษย์เราก็เช่นเดียวกัน ประกอบด้วยธาตุทั้ง ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม หรือปถวิธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ และวาโยธาตุ ธาตุทั้ง ๔ เหล่านี้เปรียบได้กับงุพิษ ๔ ตัว จะเห็นได้ว่า ธาตุดินมีลักษณะแข็งหรืออ่อน ซึ่งก็คือสิ่งที่เราสำคัญว่าเป็นรูปร่างสัณฐานทั้งร่างกายหรือเพียงอวัยวะบางส่วน ที่จริงแล้วมันได้เป็นสิ่งที่มีความจริงโดยสภาวะเลย แต่เป็นสิ่งที่มีความจริงโดยสมมุติบัญญัติเท่านั้น

หากเราเข้าใจว่าสิ่งเหล่านี้มีความจริง ก็เหมือนกับเรามองเห็นเงาคนที่บินไปในน้ำ มีเพียงรูปนกที่สะท้อนอยู่ในน้ำเท่านั้น แต่ไม่ได้มีตัวนกจริงๆ ธาตุดินนี้มีลักษณะแข็งหรืออ่อน เช่น ในเนื้อหนังเอ็นกระดูกเหล่านี้เป็นธาตุดินที่แข็ง หรือในน้ำลาย น้ำมูก น้ำหนอง เลือด มีธาตุดินที่

อ่อน สภาวะแข็งหรืออ่อนของธาตุดินนี้ถือว่าเป็นสภาวะเดียวกัน ถ้ามีธาตุดินหนาแน่น ก็เป็นสภาวะแข็ง ถ้ามีสภาวะของธาตุดินน้อยไม่หนาแน่น ก็เป็นสภาวะอ่อนนั่นเอง

ธาตุน้ำที่มีลักษณะไหลและเกาะกุมก็เช่นเดียวกัน สภาวะเกาะกุมเป็นรูปร่างต่างๆ เป็นธาตุน้ำ หรือสภาวะไหลไปโดยไม่ได้เกาะกุมก็เป็นธาตุน้ำเช่นเดียวกัน จะเห็นได้ว่าน้ำกับน้ำแข็งเป็นสิ่งเดียวกัน ต่างกันที่ความเกาะกุมหรือความละลายเท่านั้น หากว่ามีธาตุน้ำที่หนาแน่นก็เป็นสภาวะเกาะกุม หากว่ามีธาตุน้ำที่ไม่หนาแน่นก็เป็นสภาวะที่ไหล

ธาตุไฟมีลักษณะเย็นหรือร้อน ก็คือความเย็นหรือร้อนนี้เป็นสิ่งเดียวกันคืออุณหภูมินั่นเอง ต่างกันที่เราเข้าใจว่าเป็นความเย็นหรือความร้อนขึ้นอยู่กับความรู้สึกของตัวเราเอง

ธาตุลมมีลักษณะหย่อนหรือตึง สภาวะตึงเป็นรูปร่างต่างๆ นั้นนับว่าเป็นธาตุลม ส่วนสภาวะหย่อนก็เป็นธาตุลมเหมือนกัน แต่เป็นธาตุลมที่มีกำลังน้อยไม่หนาแน่น ถ้าเป็นธาตุลมที่มีกำลังมากหนาแน่น ก็เป็นธาตุลมที่ตึง ถ้าเป็นธาตุลมที่ไม่หนาแน่นก็เป็นธาตุลมที่หย่อน

ทุกคนต่างมีร่างกายของตน เราอยากให้ร่างกายนี้เป็นไปตามที่เราต้องการ อยากให้มีรูปร่างสวยงาม มีสุขภาพแข็งแรง อยู่ในวัยหนุ่มสาวตลอดเวลา แต่ธาตุทั้ง ๔ มิได้เป็นเช่นนั้น เพราะมันจะดำรงอยู่ได้ดีก็ต่อเมื่อมีความสมดุลกันเท่านั้น หากมันไม่สมดุลกัน เกิดความย่อหย่อนของธาตุอย่างใดอย่างหนึ่งไซ้ จะเกิดสภาวะแปรปรวนทันที

นั่นก็คือ หากธาตุดินแปรปรวนก็เหมือนเราถูกงูปากไม่กัด เรา
มักรู้สึกแข็งตามร่างกาย เช่น ปวดคอ ปวดหลัง ปวดไหล่ ปวดเอว เหล่า
นี้เกิดจากธาตุดินแปรปรวน หรือโรคที่มีผื่นคัน เหล่านี้ก็เป็นธาตุดินที่
แปรปรวน หรือมะเร็งคือเนื้อร้ายก็นับว่าเป็นธาตุดินที่แปรปรวนเช่น
เดียวกัน

ในบางขณะธาตุน้ำก็แปรปรวนเหมือนเราถูกงูปากเน่ากัด เช่น
ขณะถ่ายท้องด้วยอำนาจของธาตุน้ำที่แปรปรวน

ในบางขณะธาตุไฟแปรปรวนก็เหมือนเราถูกงูปากไฟกัด บาง
ขณะที่ไม่สบาย เราจะรู้สึกเป็นไข้ตัวร้อน แต่ก่อนเป็นไข้มักจะรู้สึกเย็น
ก่อน เช่น ตัวเย็น หัวเย็น ขาเย็น แล้วจึงตัวร้อนขึ้นมา สิ่งนี้คือความ
แปรปรวนของธาตุไฟซึ่งปรากฏในร่างกายในขณะที่ไม่สบาย นี่คือธาตุไฟ
ประเภทหนึ่งที่เรียกว่า สันตปาณฑะโซ แปลว่า “ธาตุไฟที่ทำให้ร่างกาย
อบอุ่น” ถ้ามันกำเริบขึ้นก็ทำให้เราไม่สบายมีอุณหภูมิสูงขึ้น

อีกทั้งมีธาตุไฟอีกอย่างหนึ่งซึ่งทำให้เราเกิดการเปลี่ยนแปลงทาง
ร่างกายก็คือแก่งไปเรื่อย ๆ เรียกว่า ชีรณเตโช แปลว่า “ธาตุไฟทำให้
ร่างกายทรุดโทรม” จะเห็นได้ว่า ทุกคนมีผลกำลังลดน้อยลง หนึ่ง
เหยี่ยว ดวงตาฝ้าฟาง หูตึง ผมหงอก ฟันหัก หลังโก่ง เป็นต้น เหล่านี้เกิด
จากชีรณเตโช^๔

ธาตุอย่างที่สองคือวาโยธาตุ มีลักษณะหย่อนหรือตึง ในบางขณะ
วาโยธาตุแปรปรวน เช่น บางครั้งเราเรอบ้าง สะอึกบ้าง อาเจียนบ้าง ก็

เป็นธาตุกลม คนที่เป็นอัมพฤกษ์อัมพาตก็เหมือนกับถูกงูปากมีดกัดเอา ทำให้เคลื่อนไหวร่างกายไม่ได้ ธาตุทั้ง ๔ นี้จึงเหมือนกับงูพิษ ๔ ตัว ถ้า มันกัดเข้าก็จะทำให้เราต้องได้รับทุกข์ต่อไป

ในพระสูตรนี้พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงงูพิษเหล่านี้ว่า โขรวิสา (มีพิษกล้า) อาสีวิสา (มีพิษแล่นเร็ว) มันทำให้เราประสบความทุกข์ ดังนั้น ร่างกายของเราที่ประกอบมาจากธาตุทั้ง ๔ นี้จึงไม่ได้มีแก่นสารเลย ถ้า มันยังสมดุลงัน เราก็คือผู้ดีมีสุข แต่ในขณะใดก็ตามที่มันแปรปรวน เราก็คือ จะได้รับความทุกข์จากการแปรปรวนของธาตุเหล่านั้นเหมือนถูกงูพิษ ๔ ตัวกัด

ในมหาสติปัฏฐานสูตร พระพุทธองค์ตรัสว่า ร่างกายนี้เป็นสิ่ง ที่เราเข้าใจผิดว่าเป็นตัวเรา ของเรา บุรุษ สตรี แต่ถ้าแยกร่างกายนี้ออก ก็จะไม่พบเพียงธาตุทั้ง ๔ เท่านั้น ไม่มีภาวะที่เรียกว่าตัวเรา ของเรา บุรุษ หรือสตรีแต่อย่างใด^๔

พระพุทธองค์ตรัสเปรียบเทียบว่า บุรุษผู้ฆ่าโคหรือลูกมือของบุรุษนั้น ผู้ชำนาญได้ฆ่าโคแล้วชำแหละเนื้อออกเป็นส่วนๆ เป็นกองๆ วางไว้ใน ทางสามแพร่งบ้าง สี่แพร่งบ้าง แล้วนั่งขายเนื้อว่า ในตอนที่คนฆ่าวัว หรือลูกมือของเขากำลังฆ่าวัวอยู่ เขารู้สึกว่าเรากำลังฆ่าวัวอยู่ แต่หลังจากชำแหละเนื้อวัวเป็นกองๆ แล้วนั่งขายอยู่ เขาไม่มีความรู้สึกที่เรา ขายวัวอยู่ หรือคนซื้อกำลังซื้อวัวอยู่ แต่เขารู้สึกว่าเขากำลังขายเนื้ออยู่ และคนซื้อก็ซื้อเนื้อไป ไม่ได้ซื้อวัว

การกำหนดรู้ธาตุ ๔

ผู้ปฏิบัติก็เช่นเดียวกัน ขณะที่เจริญสติระลึกธาตุทั้งสี่เหล่านี้ เราจะรู้สึกว่ามีเพียงธาตุเท่านั้นที่ปรากฏอยู่ เช่น เวลาที่ยกเท้าขึ้น ขอให้ ผู้ปฏิบัติรับรู้สภาวะเบาของธาตุไฟ เวลาอย่างเท้า ให้รับรู้สภาวะผลัดดัน ของธาตุลม เวลาเหยียบเท้าลง ให้รับรู้สภาวะหนักของธาตุน้ำ โดยไม่ต้อง สนใจต่อรูปร่างสัณฐานของเท้าที่เคลื่อนไหวอยู่ ในขณะนั้นขอให้ใส่ใจ ที่บริเวณฝ่าเท้า

นอกจากนั้น ในขณะยกมือ ก็ให้ใส่ใจที่บริเวณฝ่ามือ และรับรู้ สภาวะเบา ผลัดดัน หนักในเวลายกขึ้น เหยียดออก คู้เข้า หรือวางลง สภาวธรรมเหล่านี้แม้เกิดบริเวณฝ่ามือหรือฝ่าเท้า แต่มิได้เป็นส่วนหนึ่ง ของฝ่ามือหรือฝ่าเท้า เปรียบได้กับเงาไม้เกิดโดยอาศัยต้นไม้ แต่ไม่ใช่ ต้นไม้ ฉะนั้นใด สภาวธรรมเหล่านี้ก็เกิดโดยอาศัยบัญญัติคือมือหรือเท้า แต่ เป็นคนละส่วนกับบัญญัติ ฉะนั้น

ดังนั้น เวลาที่เราเจริญสติอยู่ จึงไม่ควรสนใจต่อรูปร่างสัณฐาน พยายามรับรู้เพียงสภาวะเบา ผลัดดัน และหนัก ก็จะทำให้รับรู้สภาวะ ของธาตุชัดเจน และหากสภาวธรรมปรากฏชัดเจนแล้ว รูปร่างของเท้า จะหายไป เราจะรู้ถึงสภาวธรรมเบา ผลัดดันและหนักอย่างชัดเจนโดย ที่ไม่มีรูปร่างของเท้าแต่อย่างใด

นอกจากนั้นแล้ว ในขณะที่เคลื่อนไหวมือหรือเท้าอยู่ เราไม่ควรจะรับรู้ว่าการเคลื่อนไหวเป็นหลัก เช่น ในเวลายกเท้าขึ้น มีอาการเคลื่อนไหวของธาตุลม เวลาอย่างเท้าก็มีอาการเคลื่อนไหว เวลาเหยียบเท้าลง ก็มีอาการเคลื่อนไหวเช่นเดียวกัน แต่เราควรรับรู้สภาวะเคลื่อนไหวเป็นฉากหลัง

ในเมืองไทยมักเข้าใจธาตุลมว่ามีลักษณะหย่อนหรือตึง^๖ แต่ความจริงสภาวะหย่อนหรือตึงนี้เป็นสิ่งที่ปรากฏในขณะที่รับรู้สภาวะพองยุบของท้อง ถ้าเราไม่รับรู้สภาวะพองยุบ สภาวะหย่อนหรือตึงก็มิได้ปรากฏแต่อย่างใด

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคกล่าวถึงธาตุ ๔ โดยแยกออกเป็นธาตุเบาและธาตุหนัก ธาตุเบา มี ๒ อย่าง คือ ธาตุไฟและธาตุลม ธาตุหนัก มี ๒ อย่าง คือ ธาตุดินและธาตุน้ำ^๗ ในคัมภีร์อรรถกถามีได้ระบุว่าธาตุใดเบาหรือหนักกว่า แต่ในคัมภีร์ฎีกาของทีฆนิกายได้ระบุว่าธาตุไฟเบากว่าธาตุลม ธาตุน้ำหนักกว่าธาตุดิน^๘

ดังนั้น ในเวลาที่ยกเท้าขึ้น ผู้ปฏิบัติจึงควรรับรู้สภาวะเบาของธาตุไฟเป็นหลัก แม้จะมีอาการเคลื่อนไหวก็ถือว่าเป็นหน้าที่ของธาตุลม^๙มิได้ปรากฏลักษณะคือสภาวะตึงหย่อนของธาตุลม เพราะธาตุลมไม่ได้เป็นประธานในขณะนั้น

ในธาตุทั้ง ๔ ที่ผู้ปฏิบัติกำหนดรู้เหล่านี้ เราไม่เพียงจะต้องรับรู้สภาวะหรือลักษณะของธาตุใดอย่างเดียว ในบางขณะให้รับรู้ถึงหน้าที่

ของธาตุ บางขณะก็รับรู้อาการปรากฏของธาตุอีกด้วย เช่น ธาตุลมมีหน้าที่เคลื่อนไหว ถ้าไม่มีธาตุลมเราจะเคลื่อนไหวไม่ได้ แม้กระทั่งตอนเหยียบลง ก็ต้องเคลื่อนไหวเช่นเดียวกัน เพราะธาตุทั้ง ๔ เป็นรูปที่เกิดร่วมกัน ไม่แยกจากกัน ตามหลักพระอภิธรรมเรียกว่า อวินิพโกรูป คือ รูปที่ประกอบร่วมกัน แยกจากกันไม่ได้ แต่ในขณะที่เรารับรู้สภาวะของธาตุนอกจากจะรู้ถึงลักษณะแล้ว ในบางขณะต้องรับรู้อาการปรากฏที่เรียกว่าปัจจุภูฐาน

ข้อนี้หมายความว่า ธาตุลมมีลักษณะหย่อนหรือตึง มีหน้าที่เคลื่อนไหว มีอาการปรากฏคือสภาวะผลัดดัน ดังข้อความในคัมภีร์อรรถกถาว่า

วาโยธาตุ วิตถมณลกขณา สมุทธีรณสา อภินีหาร-
ปัจจุภูฐานา.^{๑๐}

“ธาตุลมมีลักษณะหย่อนหรือตึง มีหน้าที่เคลื่อนไหว
มีการผลัดดันเป็นอาการปรากฏ”

นั่นก็คือ ในเวลาที่ย่างเท้าไปข้างหน้า อาการปรากฏของธาตุลมคือสภาวะผลัดดันไปข้างหน้า แต่เวลาก้าวถอยหลัง หรือคู้มือเข้ามา ก็มีอาการปรากฏคือสภาวะผลัดดันไปข้างหลัง นี่คือการปรากฏของธาตุลมนั่นเอง

ในขณะที่เดินจงกรมอยู่ แม้หน้าที่ของธาตุลมจะปรากฏตลอดเวลา แต่เราไม่ต้องรับรู้หน้าที่ของธาตุลม ให้รับรู้อาการปรากฏของธาตุลม

ในขณะที่ย่างเท้าออกไป หรือถ้าเหยียดมือไปข้างหน้าก็ให้รู้สภาวะผลักดันไปข้างหน้า ถ้าถอยหลังหรือคู้มือเข้าก็ให้รับรู้สภาวะผลักดันไปข้างหลังของธาตุลม

ด้วยเหตุนี้ในขณะที่เดินจงกรมอยู่ ผู้ปฏิบัติจึงควรรับรู้สภาวะเบา ในขณะที่ยกเท้า สภาวะผลักดันในขณะที่ย่างเท้า และสภาวะหนักในขณะที่เหยียบเท้า ตามที่กล่าวไว้ในคัมภีร์อรรถกถาและฎีกาของมหาสติปัฏฐานสูตร

ผู้ที่ปฏิบัติดังที่กล่าวมานี้มักรับรู้ว่ามีเพียงธาตุปรากฏอยู่เท่านั้น ส่วนธาตุดินยังไม่จำเป็นต้องสังเกตมาก เนื่องจากในขณะที่ฝ่าเท้าสัมผัสพื้นเต็มที่แล้วแม้จะปรากฏสภาวะของธาตุดินคือสภาวะแข็งหรืออ่อน แต่ในขณะนั้นเรารู้ว่าฝ่าเท้ากระทบพื้นอยู่ รู้ว่าเป็นพื้นที่แข็งหรือเย็นอยู่ ถือว่าเราได้รับรู้บัญญัติไปแล้ว เมื่อเป็นเช่นนี้จึงนับว่าเป็นการกำหนดรู้สภาวะของธาตุดินที่มีลักษณะแข็งหรืออ่อน แต่ก็มีบัญญัติเจือปนด้วย ดังนั้น ขอให้ผู้ปฏิบัติรับรู้สภาวะของธาตุทั้งสามอย่างเป็นเบื้องต้นแรกก่อน

ที่จริงแล้วในขณะที่เดินจงกรม ผู้ปฏิบัติควรเริ่มต้นด้วยการเจริญพระพุทธานุสสติกับเมตตาในทุกครั้งที่เริ่มเดินจงกรม เมื่อเดินจนกระทั่งรู้สึกว่าจิตสงบแล้ว มีชนลุกตามร่างกาย หรือมีความเย็นตามร่างกาย หลังจากนั้นจิตของเราจะโน้มไปสู่วิปัสสนาเอง

นั่นก็คือตอนยกเท้าให้รับรู้สภาวะเบา ย่างเท้าให้รับรู้สภาวะผลักดัน เหยียบเท้าให้รับรู้สภาวะหนัก รวมไปถึงการสังเกตสภาวะเริ่มต้นและ

อาสีวิโสฬสมสูตร

ที่สุดของยก เริ่มต้นและที่สุดของย่าง เริ่มต้นและที่สุดของเหยียบได้เอง
แต่ในเบื้องต้นแรกขอให้ผู้ปฏิบัติเจริญสมถกรรมฐานเสียก่อน คือเริ่มด้วยการ
เจริญพระพุทธรูปกับเมตตา จนกระทั่งจิตของเราอ่อนโยนมีสมาธิเพียง
พอ ในช่วงนั้นจิตของเราถือว่าหลุดพ้นจากนิวรณ์ มีความฟุ้งซ่านน้อยลง
หรือแม้ความฟุ้งซ่านเกิดขึ้น เราก็กำหนดรู้ได้ทันที ก็ถือว่าใช้ได้แล้ว และ
เมื่อเป็นเช่นนั้นผู้ปฏิบัติซึ่งเจริญสติอยู่นี้ถือว่าเราได้รับรู้ธาตุทั้ง ๔ ตาม
ความเป็นจริง

นักฆ่า ๕ คน = ชั้น ๕^{๑๑}

บุรุษนั้นหลังจากหนีพ้นจากกูปิษทั้ง ๔ ตัวแล้วยังพบกับนักฆ่าห้าคน ซึ่งเปรียบได้กับชั้น ๕ นั่นเอง ตราบใดเรามีชั้น ๕ อยู่ ก็เหมือนกับมีนักฆ่าประจำตัวเราอยู่เสมอ

นักฆ่าเหล่านี้มิได้เป็นมิตรของเรา แต่เป็นศัตรูตัวฉกาจ มิตรนั้นมีลักษณะทำสิ่งที่เป็นการประโยชน์เกื้อกูล คอยช่วยเหลือสนับสนุน แต่นักฆ่าเป็นศัตรูที่ปองร้าย จะเห็นได้ว่า ชั้น ๕ เหล่านี้ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ เหมือนนักฆ่า จัดว่าเป็นศัตรูที่จ้องจะทำร้ายเราอยู่เสมอ

รูปชั้น

เราต้องการให้รูปของเราอยู่ในวัยที่สดใสอ่อนเยาว์ ต้องการมีรูปร่างสวยงาม ไม่ต้องการแก่ชรา แต่เราไม่อาจห้ามได้ บางครั้งดวงตาก็ฝ้าฟาง หูตึง ผมหงอก เป็นต้น นอกจากนั้นแล้ว รูปชั้นคือร่างกายของเรานี้ได้ประสบกับความเย็น ความร้อน ก็เปลี่ยนแปลงตามอุณหภูมิ ดินฟ้าอากาศ เช่น เราอยู่ในห้องเย็นจัด ก็จะหนาวและอาจไม่สบาย หรือถ้าอยู่ในที่ร้อนจัด ก็จะเหงื่อไหลมากและอาจไม่สบาย

อาสีวิโสฬสมสูตร

แม้เราต้องการจะให้รูปคงอยู่ตลอดไป แต่มันก็เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา และเมื่อพบกับอุปสรรคซึ่งมีสภาพตรงกันข้ามที่เรียกว่า วิโรธิปัจจัย คือ ปัจจัยที่ตรงกันข้าม ก็มักเปลี่ยนแปลงชัดเจน ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า รูปเป็นเหมือนนักฆ่าคนแรก

เวทนาชั้น

ชั้นต่อมาคือเวทนา (ความรู้สึก) เวทนามี ๓ อย่าง คือ ความรู้สึกเป็นสุขทางกายและใจ หรือสุขเวทนา ความรู้สึกเป็นทุกข์ทางกายและใจ หรือทุกข์เวทนา และความรู้สึกวางเฉย ไม่สุขไม่ทุกข์ หรืออุเบกขาเวทนา

ทุกคนต่างก็ต้องการให้ตนรู้สึกเป็นสุขอยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นความรู้สึกเป็นสุขทางกาย หรือทางใจ เราก็ต้องการให้ตนมีความสุข เพราะธรรมชาติของคนคือความต้องการมีความสุขตลอดเวลา นั่นก็คือเรารักสุขเกลียดทุกข์ ดังพระพุทธดำรัสว่า

ตสฺมา อิมเ โภณโต สมณพราหมณา สีลวนโต กल्याณ-
ธมฺมา ชีวิตุกามา อมรিতุกามา สุขกามา ทุกขปฏิกูลา.

(ที.ม. ๑๐/๔๑๙/๒๘๑)

“ดังนั้น สมณพราหมณ์ผู้เจริญเหล่านี้ผู้ทรงศีลมีกัลยาณธรรม จึงอยากมีชีวิตอยู่ไม่อยากตาย รักความสุข เกลียดความทุกข์”

อาสวิโสฬหสูตร

ขอให้สังเกตว่า เวทนาดังกล่าวเป็นสิ่งที่แปรปรวนอยู่ในใจของเราเสมอ โดยขึ้นอยู่กับอารมณ์ภายนอก มิได้ขึ้นอยู่กับความปรารถนาของตัวเราเอง เช่น เมื่อเราได้พบกับอิฏฐารมณ์ คือ อารมณ์ที่ดีทางกาย เป็นต้นว่า อยู่ในอุณภูมิที่ดี อยู่ในบ้านที่สบาย สถานที่ที่เหมาะสม จัดว่าเป็นความสุขทางกาย

ถ้าเราได้รับอารมณ์ที่ดีทางใจ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่ดีตามสภาวะที่มีจริง เช่น เวลาที่เจริญวิปัสสนา ระลึกถึงพระพุทธคุณ และแม่เมตตา หรือเป็นอารมณ์ที่ดีทางใจโดยการดำริของใจเราเองโดยที่เราคิดว่าเป็นสิ่งที่ดี นั่นก็คือกามคุณอารมณ์ทั้งห้า ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส เมื่อเราได้พบกับอารมณ์ที่ดีเหล่านี้ ก็จะเกิดความสุขใจ

ความสุขกาย ความสุขใจ หรือความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ รวมไปถึงความรู้สึกวามเฉยนั้นเป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับอารมณ์ภายนอก มิได้ขึ้นอยู่กับความปรารถนาของเรา มิฉะนั้นแล้วเราอยากให้อยู่สบาย ก็คงสบายได้ตลอดเวลา แต่มิได้เป็นเช่นนั้น เพราะเดี๋ยวเป็นทุกข์กายบ้าง เป็นสุขกายบ้าง เดี่ยวเราก็รำให้คร่ำครวญเพราะญาติพี่น้องเพื่อนมิตรสหายเสียชีวิตไปบ้าง อย่างนี้เป็นต้น เรามีความรู้สึกเปลี่ยนแปลงทางใจตลอดเวลา โดยขึ้นอยู่กับอารมณ์ภายนอกที่มากระทบใจ

สัญญาชั้น

ชั้นอย่างที่สองคือสัญญาชั้น ชั้นประเภทนี้เป็นความจำได้ หมายรู้ว่าเป็นสีเขียว สีเหลือง สีแดง เป็นต้น แต่ความจำนั้นก็ไม่นั่นอน เสมอไป เตียวจำได้ เตียวก็ลืม ขึ้นอยู่กับสัญญาว่ามีกำลังมากน้อยหรือไม่ ถ้าสัญญามีกำลังมาก เราก็จำได้นาน หากสัญญามีกำลังน้อย ความจำก็สั้นลง

จะเห็นได้ว่า วิชาความรู้หรือความชอบใจของแต่ละคนไม่เหมือนกัน การชอบเรียนวิชาสาขาต่างๆ ของแต่ละคนก็ไม่เหมือนกัน บางคนเรียนวิชานี้ไม่ดี เรียนวิชาอื่นอาจจะดี สิ่งนี้ขึ้นอยู่กับสัญญาก็คือสัญญาเก่าของเรา หากเราเคยสั่งสมวิชาความรู้เช่นนี้มานาน เมื่อได้มาเรียนรู้สิ่งนี้อาจทำให้เรามีความรู้สึกชอบใจและเรียนได้เร็วกว่าบุคคลอื่น สิ่งนี้ถือว่าเป็นสัญญาเก่า

ในคัมภีร์ฎีกากล่าวว่า “ถ้าสัญญาเก่ามีกำลังมาก แม้แต่พระพุทธเจ้าก็ไม่อาจแก้ไขได้ ตัวอย่างเช่น สัญญาเก่าของพวกเดียรฉายที่เชื่อมั่นเรื่องอาตมันหรือเรื่องวิญญาณว่าเป็นวิญญาณที่เที่ยงบ้าง ขาดสูญบ้าง หากเป็นสัญญาเก่าที่แน่นแฟ้นแล้ว แม้แต่พระพุทธเจ้าก็ไม่อาจแก้ไขได้”^{๑๒}

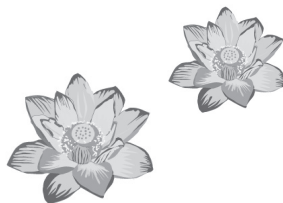
ความจริงแล้วพระพุทธองค์ได้ตรัสถึงร่างกายของเราว่าประกอบด้วยธาตุ ๔ และชั้น ๕ ไม่มีอาตมันหรือกายทิพย์ที่แอบแฝงอยู่ในร่างกาย แต่บางคนในสมัยพุทธกาลยังมีความยึดมั่นแน่นแฟ้นในอาตมันดังกล่าว แม้จะพบพระพุทธเจ้าก็ไม่อาจเพิกถอนสัญญาเก่าได้

อาสีวิโสฬสูตร

ดังเช่นพระสุณักขัตตะ บุตรของเจ้าลิจฉวีพระองค์หนึ่ง เลื่อมใสพระพุทเจ้าแล้วออกบวช หลังจากนั้นท่านเจริญกรรมฐานจนกระทั่งบรรลุฌานอภิญญาจนกระทั่งสามารถเห็นเทวดาได้ วันหนึ่งท่านได้เข้าเฝ้าพระพุทเจ้าเพื่อถามเรื่องนี้ว่า อาตมฉันมีจริงหรือไม่ อาตมฉันเป็นอย่างไร เป็นของเที่ยงแท้ หรือขาดสูญเมื่อบุคคลเสียชีวิตแล้ว คำว่าอาตมฉันเที่ยงแท้ หมายความว่า เมื่อบุคคลเสียชีวิตแล้ว อาตมฉันหรือกายทิพย์ก็ล่องลอยไปเกิดในภพใหม่ หรืออาตมฉันนั้นขาดสูญไม่เกิดอีก

แม้กระทั่งพระพุทเจ้าก็ไม่อาจสั่งสอนพระสุณักขัตตะให้เข้าถึงธรรมได้ หลังจากนั้นท่านลาสิกขาออกไป และยังทำตัวเป็นปฎิปกษต่อพระพุทเจ้าอีกด้วย ดังนั้น สัญญาเก่าจึงนับว่าเป็นสิ่งที่สำคัญมาก ถ้าเรามีสัญญาเก่าในทางผิดโดยเฉพาะในเรื่องปฏิบัติ ก็อาจทำให้เป็นอุปสรรคในการประสบความก้าวหน้าต่อไป

สำหรับผู้ปฏิบัติที่ได้เจริญวิปัสสนา เราได้รับรู้สภาวะธรรมรูปนามซึ่งปรากฏชัดเจนในปัจจุบัน ในขณะที่นั้นจัดว่าได้กำจัดสัkkายทิฏฐิ คือความเห็นผิดว่ามีตัวตน ซึ่งเป็นความเห็นผิดที่เห็นว่ามีรูปร่างสัณฐาน หรือความเห็นผิดว่ามีอาตมฉัน วิญญาณ หรือกายทิพย์ ผู้ปฏิบัติสามารถกำจัดสัkkายทิฏฐิดังกล่าวได้ตลอดเวลาด้วยการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน

สังขารชั้นร์

ชั้นร์อย่างที ๔ คือ สังขารชั้นร์ เป็นสภาวะปรุ่แต่งจิต โดยเป็นความนึกคิดต่างๆ ความชอบ หรือความโกรธ ฯลฯ จะเห็นได้ว่า สภาวะเหล่านี้มิได้เกิดขึ้นตลอดเวลา แต่เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัยที่ปรุ่แต่ง

จะเห็นได้ว่า ถ้าเราพบอิฏฐารมณที่นำพอใจ ความโลภมักเกิดขึ้น เพราะทุกคนอยากได้รูปสวย เสียงเพราะ กลิ่นหอม รสอร่อย สัมผัสถูกใจ ต่างเพลิตเพลินยินดีกับกามคุณเหล่านี้ คำว่า กามคุณ มีความหมายว่า เครื่องผูกคือกาม หมายความว่า เป็นเครื่องผูกโดยเป็นสิ่งที่นำเพลิตเพลินยินดีนั่นเอง และเมื่อเราได้พบกับอารมณ์ที่นำยินดีเช่นนี้ โลภะย่อมเกิดขึ้น หรือขณะที่เราพบกับบุคคลสิ่งของที่ไม่ชอบใจ โทสะย่อมเกิดขึ้น ทั้งโลภะและโทสะเกิดขึ้นแล้วหายไป โดยขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยเช่นเดียวกัน

การเจริญสติปัฏฐานวิปัสสนาภาวนาก็เหมือนกัน สติ สมาธิ และปัญญาขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัย ผู้ที่ต้องการเจริญสติปัฏฐานเพื่อให้ก้าวหน้าในการปฏิบัติ จำต้องพยายามปล่อยวาง อย่าตั้งใจว่าเราจะต้องก้าวหน้าอย่างมากมาย ความจริงแล้วเราก็ต้องมีฉันทะคือความต้องการจะก้าวหน้า แต่ฉันทะนี้จะต้องมีความพอดี ผู้ปฏิบัติต้องพยายามหาความพอดี ถ้าเรามีความพอดี การเดินจงกรมหรือการนั่งกรรมฐานก็เกิดความพอดี จะไม่รู้สึกเครียดจนเกินไป แต่ถ้าเรามีฉันทะมากจนเกินพอดี เราก็จะเกิดความเครียด เกิดความกังวล กลัวว่าจะเดินผิดทำบ้าง กลัวว่าจะกราบพระผิดทำบ้าง หรือยกมือผิดทำบ้าง เป็นต้น

ดังนั้นขอให้ผู้ปฏิบัติเพียรปฏิบัติด้วยความพอดี แล้วเราจะรู้สึก
ผ่อนคลาย ไม่เกร็ง ไม่กังวลต่อการปฏิบัติธรรม

วิญญานชั้น

ชั้นประการสุดท้ายก็คือวิญญานชั้น เป็นสภาวะรับรู้อารมณ์
คำว่า วิญญาน แปลตามศัพท์ว่า สภาวะรู้อารมณ์ ซึ่งก็คือจิตนั่นเอง จัด
ว่าเป็นสภาวะรู้อารมณ์ทางทวาร ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ

ตัวเราเหมือนคนที่อยู่ในบ้านมองสิ่งนอกบ้านผ่านประตู ๖ บาน
คือ ประตูตา ประตูหู ประตูจมูก ประตูลิ้น ประตูกาย และประตูใจ ก็คือ
ทวารทั้งหกนั่นเอง เมื่อจิตของเราเกิดทางดวงตา ก็เรียกว่า จักขุวิญญาน
จิต เกิดขึ้นด้วยการกระทบสัมผัสระหว่างจักขุประสาทกับรูปารมณ์ รวม
ทั้งมีแสงสว่าง และมีมนสิการคือความใส่ใจหรือความตั้งใจจะดู

เมื่อมีเหตุปัจจัย ๔ อย่างเหล่านี้มาประชุมกัน จักขุวิญญานจิต
คือจิตที่รู้อารมณ์ทางจักขุจึงเกิดขึ้น ถ้าตาของเราไม่กระทบกับรูปารมณ์
หรือกระทบกันแต่ไม่มีแสงเพียงพอ หรือแม้กระทั่งมีเหตุ ๓ อย่างเหล่านี้
แต่เราไม่ใส่ใจ จักขุวิญญานจิตก็เกิดขึ้นที่ดวงตาไม่ได้ แม้เสตวิญญานจิต
ก็เหมือนกัน จิตเหล่านี้เป็นจิตที่เกิดทางทวาร ๖ โดยเนื่องด้วยเหตุปัจจัย
ไม่เกิดขึ้นตามที่เรต้องการ

สรุปความว่า ชั้น ๕ คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาน
เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็ดับไป มิได้เกิดขึ้นตลอด

เวลาหรือเกิดขึ้นโดยปราศจากเหตุปัจจัย ดังข้อความว่า

เอวํ ขนธา จ ธาตุโย

น จ อายตนา อีเม

เหตุํ ปฏิจฺจ สมภูตา

เหตุรงฺกา นิรุชฺฌเร.^{๑๓}

“ขันธ ธาตุ และอายตนะ ๖ เหล่านี้ก็ฉันทันนั้น อาศัยเหตุจึงเกิด เพราะเหตุดับจึงดับ”

ข้อนี้หมายความว่า สภาวธรรมเหล่านี้เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย มิได้อยู่ภายใต้อำนาจหรือความปรารถนาของเรา มันเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปตามลักษณะของสังขตธรรม คือ ธรรมที่มีปัจจัยปรุงแต่ง ซึ่งเกิดขึ้นตามเหตุปัจจัยนั่นเอง ถ้าไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง ไม่มีเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องเนื่องกันแล้ว สภาวธรรมเหล่านี้ย่อมเกิดขึ้นไม่ได้

ด้วยเหตุนี้ พระพุทธองค์จึงตรัสว่าขันธ ๕ เหมือนนกฆ่าหรือศัตรูที่คอยทำร้ายเรา ตามปกติคนทั่วไปเวลาไม่ชอบใครมักนึกว่าคนนี้เป็นศัตรูของเรา แต่ความจริงขันธ ๕ ภายในร่างกายที่กว้างสอขยายวณาศีปนี้ต่างหากเป็นศัตรูที่แท้จริง เนื่องจากมันไม่อยู่ในอำนาจ ไม่อยู่ในบังคับบัญชาของเรา มันเกิดตามเหตุปัจจัย แล้วดับลงตามเหตุปัจจัยเช่นเดียวกัน

ความจริงคนเรามักเพลิดเพลนยินดีในขันธ ๕ ของตน คือ เข้าใจว่ารูปนามของเรานี้เป็นสิ่งที่ดีงาม เป็นสุข และเป็นอัตตาตัวตน แต่ในพระสูตรนี้พระพุทธองค์ตรัสถึงความไร้แก่นสารของรูปนามว่าเหมือนผิวนี้ที่มีภัยอันตราย มีอุปสรรคนานาประการ เพราะมีงูพิษ ๔ ตัวคือ ธาตุ ๔ นัก

ฆ่า ๕ คนคือ ชนธ ๕ ที่เบียดเบียนชาวโลกอยู่เสมอ เนื่องจากธาตุทั้ง ๔ ที่แปรปรวนย่อมก่อให้เกิดความไม่สบายและความทุกข์ทางร่างกาย หรือ ชนธ ๕ ก็เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัยและดับไปตามเหตุปัจจัย ไม่เที่ยงแท้แน่นอน ไม่ใช่สุขถาวร และไม่ใช่ตัดตาตัวตนที่เราบังคับบัญชาได้ การตรัสเช่นนี้มีประโยชน์เพื่อที่จะให้ผู้ปฏิบัติเบื่อหน่ายรูปนามชนธ ๕ เบื่อหน่ายภพชาติ และมุ่งมั่นปฏิบัติธรรมเพื่อบรรลุถึงความพ้นทุกข์ต่อไป

สายลับ = นันทิราคะในกามคุณ ๕^{๑๔}

พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงภยันตรายอีกอย่างหนึ่ง คือสายลับ หมายความว่า สายลับหรือศัตรูภายใน หมายถึง นันทิราคะ คือ ความเพลิดเพลินยินดีในกามคุณ ๕ อันได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส กล่าวคือ คนทั่วไปมักเข้าใจว่าเรามีคนที่ไม่ชอบ จึงสำคัญว่าบุคคลเหล่านั้นเป็นศัตรูของเรา แต่ความจริงแล้วเรามีสายลับที่เป็นศัตรูภายในอยู่ในใจของเรา นั่นก็คือ นันทิราคะ ความเพลิดเพลินยินดีในกามคุณ ๕

ทุกคนมักรู้สึกพอใจที่ได้เห็นรูปสวย ได้ยินเสียงเพราะ ได้ดมกลิ่นหอม ได้ลิ้มรสอร่อย ได้รับสัมผัสที่ตนชอบใจ ในทุกขณะที่รู้สึกเพลิดเพลินพอใจกามคุณ ซึ่งแปลว่า “เครื่องผูกคือกาม” หมายถึง โชตรวนที่ชาวโลกยินดีพอใจ

เมื่อเรารู้สึกพอใจเครื่องผูกเหล่านี้ ก็เหมือนถูกสายลับหรือศัตรูภายในทำร้ายจิตใจ นั่นที่ราคะคือต้นหาที่พอใจกามคุณ ๕ ต้นหานี้เป็นตัวการหรือเป็นเหตุแห่งทุกข์ที่ทำให้เหล่าสัตว์ต้องเวียนว่ายตายเกิดต่อไป จัดเป็นสมุทัยสัง คือ ความจริงอันเป็นเหตุแห่งทุกข์

นอกจากคนทั่วไปมักยินดีพอใจกามคุณทั้ง ๕ แล้ว บางคนอาจคิดว่าเราไม่ยากเกิดอีก ไม่ยินดีที่จะเกิดอีก แต่เมื่อถึงเวลาใกล้เสียชีวิต อารมณ์ ๓ อย่างย่อมปรากฏในขณะนั้น เรียกว่า กรรมอารมณ์บ้าง กรรมนิमितบ้าง คตินิมิตบ้าง และด้วยความยึดติดผูกพันในอารมณ์ทั้ง ๓ อย่าง เหล่านี้ได้อย่างใดอย่างหนึ่ง สัตว์โลกย่อมไปเกิดในภพต่อไป

กรรมอารมณ์

กรรมอารมณ์ หมายถึง อารมณ์ที่เราได้เคยทำสิ่งนั้นๆ ซึ่งปรากฏเหมือนเรากำลังทำสิ่งนั้นอยู่อีกครั้งหนึ่ง เช่น คนที่ฆ่าวัวหรือฆ่าหมูเป็นประจำ อาจรู้สึกว่าเขา กำลังฆ่าสัตว์อยู่ คนที่ใส่บาตรถวายสังฆทานเป็นประจำ จะรู้สึกว่าเขา กำลังทำสิ่งนั้นอยู่

กรรมอารมณ์ดังกล่าวจะเป็นกรรมดีก็ตาม กรรมชั่วก็ตามที่มาปรากฏในขณะนั้น เหมือนเรากำลังทำสิ่งนั้นๆ อยู่ และจิตของบุคคลผู้ใกล้ตายก็จะรับเอากรรมอารมณ์ดังกล่าวเป็นอารมณ์ไว้ แล้วจิตได้ดับลง หลังจากนั้นจึงมีปฏิสนธิจิตเกิดขึ้นรับเอากรรมอารมณ์นั้นเป็นอารมณ์ แล้วไปเกิดในภพต่อไปด้วยแรงกรรมตามสมควร

กรรมนิมิต

อารมณฺ์ประการที่ ๒ คือ กรรมนิมิต แปลว่า “เหตุของกรรมหรืออุปการณฺ์ของกรรม” หมายถึง อุปการณฺ์ในการทำกรรมดีหรือกรรมชั่ว เช่น คนที่ฆ่าสัตว์อยู่เสมออาจเห็นสัตว์ที่ตนฆ่า หรือเห็นมิดที่ใช้ในการฆ่า เป็นต้น ถ้าเป็นบุคคลที่ใส่บาตรอยู่เป็นประจำ อาจเห็นอาหารที่ตนใส่บาตร บาตรพระหรือจีวรพระก็ได้ เหล่านี้นับเป็นกรรมนิมิต และเมื่อจิตของคนใกล้เสียชีวิตรับเอากรรมนิมิตนั้นไว้เป็นอารมณฺ์ ก็จะเกิดปฏิสนธิจิตต่อมา แล้วไปเกิดในภพต่อไปด้วยแรงกรรมที่ดีหรือไม่ดีดังกล่าว

คตินิมิต

อารมณฺ์ประการที่ ๓ คือ คตินิมิต แปลว่า “เหตุของภพภูมิที่จะไปเกิด” เช่น คนที่จะตกนรกมักเห็นเปลวไฟ คนที่ไปเกิดเป็นเทวดา มักเห็นวิมาน เป็นต้น หรือคนที่จะไปเกิดเป็นมนุษย์มักเห็นท้องแม่หรือเปลเด็ก เป็นต้น คนที่จะเกิดเป็นเปรตหรือสัตว์ดิรัจฉาน มักเห็นภูเขาแม่น้ำ หรือลำธารที่ตนจะไปเกิด สิ่งนี้คือคตินิมิต จัดว่าเป็นอารมณฺ์ที่เป็นเหตุของภพภูมิที่เราจะไปเกิด

ดังนั้น ทุกคนจึงรับเอาอารมณฺ์ที่มาปรากฏทางใจนั้นเป็นอารมณฺ์ แล้วปฏิสนธิจิตย่อมเกิดขึ้นต่อมา เราไม่อาจปฏิเสธอารมณฺ์เหล่านั้นได้เลย พระพุทธองค์ตรัสว่าเหมือนภูเขาใหญ่ เกิดเงาของภูเขาท่วมหบพื้นดินอยู่ในเวลาเย็น พื้นดินไม่อาจปฏิเสธเงาของภูเขาได้^๕ บุคคล

อาสีวิโสภณสูตร

ผู้ใกล้เสียชีวิตก็เช่นเดียวกัน พวกเขารู้สึกยินดีพอใจกับอารมณ์ที่มาปรากฏทางใจในขณะนั้น เปรียบได้กับคนที่จมน้ำอยู่ หากมีไม้หรือสิ่งใดลอยผ่านมา เขาจะจับไว้แน่นทันที และด้วยอารมณ์ที่มาปรากฏนั้นนั่นเอง บุคคลย่อมไปเกิดในภพต่างๆ ด้วยอำนาจของความยินดีพอใจที่เรียกว่า นันทิราคะ ซึ่งพอใจอารมณ์ที่มาปรากฏในขณะนั้น

ด้วยเหตุดังกล่าว นันทิราคะนี้จึงเหมือนสายลับหรือศัตรูภายใน ซึ่งซ่อนเร้นอยู่ในใจของเรา ทำให้เราต้องเวียนว่ายตายเกิดต่อไป ต้องเกิด แก่ เจ็บ และตาย แม้เราไม่อยากจะเกิดก็ต้องเกิด เมื่อเกิดมาแล้วไม่อยากจะแก่ก็ต้องแก่ เมื่อแก่แล้วไม่อยากจะตายก็ต้องตาย อยากมีความสุขกายสุขใจก็ต้องประสบกับความทุกข์กายบ้างทุกข์ใจบ้าง ดังนั้นเป็นต้น จึงถือว่าทุกข์ต่างๆ ในภพชาติมีสาเหตุมาจากศัตรูภายในคือนันทิราคะนั่นเอง

หมู่บ้านร้าง = อายตนะภายใน ๖^{๑๖}

หลังจากที่บุรุษนั้นพบว่ามียาสายลับหรือศัตรูภายในอยู่ จึงหนีต่อไป เขาไปถึงหมู่บ้านร้างแห่งหนึ่งที่ไม่ควรพักอาศัย หมู่บ้านร้างนี้เหมือนอายตนะภายใน ๖ นั้นเอง เพราะเป็นสิ่งที่ไม่มีแก่นสาร

คำว่า อายตนะ มีความหมายตามรากศัพท์ว่า “สภาวะก่อให้เกิดสังสารทุกข์อันยาวนาน” นั่นก็คือ เมื่อเรามีอายตนะภายใน ๖ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ รวมไปถึงมีอายตนะภายนอก ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์คือมโนสัมผัส เราจึงต้องเวียนว่ายตายเกิดต่อไป เพราะอายตนะเหล่านี้เป็นสภาวะก่อให้เกิดสังสารทุกข์อันยาวนานนั่นเอง^{๑๗}

ชาวโลกมักยึดติดผูกพันกับอายตนะภายในเหล่านี้ เช่น ในเวลาเห็นรูป เรามักรู้สึกว่าดวงตาของเรามองเห็นได้ชัดเจน จึงยึดติดผูกพันกับดวงตาของตน อีกทั้งรู้สึกว่าคุณตาเป็นสิ่งที่ดีงาม เป็นของเที่ยง เพราะตอนนี้เรายังไม่เห็นความแปรปรวนของดวงตา เนื่องจากยังไม่มีทุกข์เกิดขึ้น และเป็นอัตตาตัวตน คือเป็นส่วนหนึ่งในร่างกายของเรา

เมื่อเรารู้สึกยินดีพอใจเช่นนี้ นับว่าเกิดกิเลสโดยเนื่องด้วยดวงตา และเมื่อเป็นเช่นนั้นดวงตาจึงนับว่าเป็นสิ่งที่ขยายภพชาติของเรา ดวงตานั้นทำให้เห็นรูปที่สวยงาม ส่งผลให้เกิดความยินดีพอใจ ต้องการที่จะให้

รูปนั้นอยู่กับเรานานๆ อยู่กับเราตลอดไป หรืออยากได้มาเป็นสมบัติของเรา ดังนั้น การยึดติดผูกพันในดวงตาจึงทำให้ภพชาติต้องยืดยาวออกไปด้วยอำนาจของกิเลสซึ่งเกิดขึ้นโดยอาศัยดวงตา

นอกจากนั้น คนที่ดวงตาไม่ดี มีดวงตาฝ้าฟาง ก็ต้องการจะให้ดวงตาของตนดีขึ้น สิ่งนี้คือความโลภ ในบางขณะเราก็ไม่พอใจดวงตาของเรา ซึ่งอาจไม่สวยงามหรือมองเห็นไม่ชัดเจน ในขณะนั้นเราเกิดโทสะอย่างใดก็ตาม แม้จะเป็นความไม่พอใจ เราก็รู้สึกว่าคุณตานั้นเป็นของเที่ยง เป็นสุข และเป็นอัตตาตัวตนอยู่ตลอดเวลา ดวงตายังทำให้เห็นรูปที่ไม่พึงพอใจ ก่อให้เกิดโทสะโดยเนื่องด้วยรูปที่เห็นอีกด้วย

ดังนั้น ดวงตาหรือรูปจึงเป็นเหตุให้เกิดกิเลสทางใจ ไม่ว่าจะเป็นความโลภ ความโกรธ หรือความหลงก็ตาม ความหลงนั้นหมายความว่า ในทุกขณะที่เรารู้สึกว่ามีรูปร่างสัญญาณ นั่นคือเราเกิดโมหะหรือความหลงตลอดเวลา ด้วยเหตุนี้ อายตนะจึงมีความหมายว่า สภาวะขยายภพชาติ

พระพุทธองค์ตรัสเปรียบอายตนะภายใน ๖ ว่าเหมือนหมูบ้านร้าง นั่นก็คือ ดวงตาของเรานี้ไม่มีแก่นสารแต่อย่างใด เป็นของไม่เที่ยง คือเกิดดับตลอดเวลา เป็นทุกข์ คือถูกบีบคั้นด้วยการเกิดดับ และไม่ใช่อัตตาตัวตน เพราะไม่อยู่ในบังคับบัญชาที่เราต้องการ จะเห็นว่าแม้เราต้องการให้ดวงตาของเราสวยงามใสกระจ่าง สามารถมองเห็นชัดอยู่เสมอ แต่มันก็ไม่ได้เป็นเช่นนั้น เพราะดวงตาดำรงอยู่ตามเหตุปัจจัยเช่นเดียวกัน

อาสีวิโสภสูตร

ตามหลักของพระอภิธรรม ในดวงตามีรูปกลาปหรือกลุ่มรูป ๑๐ อย่าง คือ ธาตุทั้ง ๔ ได้แก่ ดิน น้ำ ไฟ ลม ซึ่งเหมือนงูพิษ และมีสี กลิ่น รส โอชาคือสารอาหาร อีกทั้งมีรูปอีกอย่างหนึ่งเรียกว่า ชีวิตินทรีย์ หรือชีวิตรูป ซึ่งเป็นรูปที่ทำหน้าที่รักษารูปต่างๆ ให้คงอยู่ トラบจนถึงที่สุดของชีวิต แม้รูปเหล่านั้นจะเกิดดับอยู่ตลอดเวลา ก็ยังสามารถเกิดใหม่ได้ จนกระทั่งเสียชีวิต เมื่อนั้นการทำงานของรูปเหล่านั้นจึงหยุดยั้งลง และรูปประการที่ ๑๐ ในรูปกลาปคือ จักขุปสาทรูป หรือจักขุประสาท เป็นรูปใสอยู่กลางตาดำภายในลูกตา

นอกจากดวงตาจะประกอบด้วยรูปกลาป ๑๐ อย่างเหล่านี้แล้ว ก็ยังมี จิต อกุตุ และอาหารทำหน้าที่อุปถัมภ์ดวงตา ถ้าธาตุทั้ง ๔ แปรปรวน หรือจิต อกุตุ และอาหารแปรปรวน ย่อมส่งผลให้ดวงตาเกิดการเปลี่ยนแปลง จะเห็นได้ว่า ดวงตาในขณะเกิดกุศลจิต เช่น ขณะแผ่เมตตา มีลักษณะแตกต่างจากดวงตาในขณะเกิดโทสะ

รูปทั่วไปมีเหตุเกิด ๔ ประการ คือ กรรม จิต อกุตุ และ อาหาร กรรมหมายถึงกรรมเก่าในอดีตและกรรมใหม่ในปัจจุบัน ถ้าเรานอนพอดวงตาของเราก็กระจางใส ถ้านอนไม่พอดวงตาของเราจะฝ้าฟางเกิดการเปลี่ยนแปลงในดวงตา จิตก็เช่นเดียวกัน หากจิตที่ผ่องใสเป็นกุศลเกิดขึ้น ดวงตาของเราย่อมดูดี ถ้าจิตที่เปี่ยมด้วยความโลภหรือความโกรธเกิดขึ้น ดวงตาของเราก็มักเปลี่ยนแปลงไป นอกจากนั้น อกุตุคืออุณหภูมิหรืออาหารก็ทำให้ดวงตาของเราเปลี่ยนแปลงได้เช่นเดียวกัน

จะเห็นได้ว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจเหล่านี้ ขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยคือธาตุทั้ง ๔ กรรม จิต อุตุ และอาหาร ซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ ดังนั้น พระพุทธองค์จึงตรัสว่า อายตนะภายใน ๖ เหล่านี้เหมือนหมู่บ้านร้างซึ่งปราศจากเครื่องอุปโภคบริโภค ไร้แก่นสารโดยสิ้นเชิง

โจร ๖ คน = อายตนะภายนอก ๖^{๑๘}

เมื่อบุรุษผู้หนึ่งพบหมู่บ้านร้างแล้วเห็นว่าไม่สามารถยึดเป็นที่พำนักได้ จึงออกเดินทางต่อไป เขาพบกับโจร ๖ คน ซึ่งก็คืออายตนะภายนอก ๖ อันหมายถึง รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ หมายความว่า โจรเป็นคนที่ปล้นทรัพย์จากเราไป ฉันทใด อายตนะภายนอก ๖ ก็ปล้นกุศลจากใจของเรา ฉันทนั้น

เมื่อเรามองเห็นรูปต่างๆ ทางดวงตา เรามักเกิดกิเลสทางใจ กล่าวคือ ถ้าเป็นรูปที่สวยงามน่าพอใจ ความโลภย่อมเกิดขึ้น หรือถ้าเป็นรูปที่ไม่สวยงามไม่น่าพอใจ โทสะย่อมเกิดขึ้น และในขณะนั้นโมหะก็เกิดขึ้นร่วมกับโลภะและโทสะ เพราะโมหะทำหน้าที่ปิดบังโทษของความโลภและความโกรธ จึงทำให้เรายินดีพอใจที่จะโลภและโกรธต่อไป

ความจริงแล้วในขณะที่รับรู้อารมณ์ภายนอกหรืออายตนะภายนอกดังกล่าว ถ้าเราเกิดโยนิโสมนสิการ คือ การใส่ใจด้วยปัญญา มีความระมัดระวังไม่ให้เกิดกิเลส โจรซึ่งเปรียบกับอายตนะภายนอกเหล่านี้ก็ไม่อาจจะปล้นกุศลจากเราไปได้

วิธีกำหนดรู้อายตนะ

ดังนั้น ในขณะที่สภาวะเห็นปรากฏอยู่ ผู้ปฏิบัติควรกำหนดว่า “เห็นหนอ” โดยเพียงแต่รับรู้สภาวะเห็น ในขณะที่นั้นจัดว่าเราเกิดศรัทธาที่เชื่อมั่นเลื่อมใสเพราะศรัทธาเป็นเหตุให้เจริญสติได้ ถ้าไม่มีศรัทธาเราก็เจริญสติไม่ได้ เราเกิดวิริยะความเพียรในการปฏิบัติธรรม เกิดสติที่ระลึกรู้สภาวะเห็นในปัจจุบันขณะ เกิดสมาธิคือความตั้งมั่น และเกิดปัญญาคือการรู้เห็นสภาวะเห็นตามความเป็นจริงว่าเป็นเพียงสภาวะที่ปรากฏขึ้นอาศัยจักขุปสาทและรูปารมณฺ์ ไม่มีบุคคลสิ่งของที่ถูกเห็นโดยปรมาตฺถ์แต่อย่างใด

สภาวะเห็นนี้เป็นเพียงนามธรรมอย่างหนึ่งซึ่งเกิดทางใจเท่านั้น และเกิดขึ้นตามเหตุปัจจัยเช่นเดียวกัน บุคคลที่สามารถรับรู้เช่นนี้ถือว่าได้รับรู้สภาวะเห็น เมื่อเป็นเช่นนั้น โจรซึ่งเปรียบได้กับอายตนะภายนอก ๖ ก็ไม่อาจปล้นทรัพย์ที่เปรียบได้กับกุศลของเราไปได้

อย่างไรก็ตาม ในขณะที่เราพบกับรูปารมณฺ์เป็นต้นที่น่าพอใจ โดยทั่วไปแทบทุกคนไม่อาจจะปฏิเสธความพอใจในสิ่งที่เห็นหรือเสียงไพเราะที่ได้ยินได้เลย อีกทั้งในขณะที่พบกับรูปารมณฺ์เป็นต้นที่ไม่น่าพอใจ คนส่วนมากมักมีใจประทุษร้าย ดังนั้น อายตนะภายนอก ๖ เหล่านี้จึงเหมือนกับโจรที่ปล้นทรัพย์ซึ่งเปรียบได้กับกุศลของเราในขณะที่เกิดความโลภหรือความโกรธ

ห้วงน้ำใหญ่ = โอชะ ๔^{๑๔}

บุรุษนั้นพบโจรแล้วหวาดกลัวจึงหนีจากโจรต่อไป เขาได้พบห้วงน้ำใหญ่ซึ่งมีคลื่นสูงไม่สามารถว่ายผ่านไปได้ และไม่มีเรือหรือสะพานข้าม เขาจึงผูกแพขึ้นมาเองแล้วใช้มือเท้าต่างพาย นำแพข้ามห้วงน้ำใหญ่ได้

ห้วงน้ำใหญ่นี้เปรียบได้กับโอชะ ๔ คำว่า โอชะ แปลตามศัพท์ว่า “ห้วงกิเลส” หมายถึง กิเลสที่เหมือนห้วงน้ำนั่นเอง มี ๔ ชนิด คือ กาโมชะ ห้วงน้ำคือกาม หมายถึง ห้วงน้ำคือความยินดีพอใจในกามคุณ ๖ โชะ ห้วงน้ำคือภพ หมายถึง ห้วงน้ำคือฉนาคสุข หรือความพอใจในฉนาคสุข ทิฏฐุชะ ห้วงน้ำคือทิฏฐิ หมายถึง ห้วงน้ำคือความเห็นผิด และ อวิชโชชะ ห้วงน้ำคืออวิชชา

กาโมชะ

ห้วงน้ำอย่างแรกคือกาโมชะ ห้วงน้ำคือความยินดีพอใจในกามคุณ หมายความว่า ในขณะที่ดวงตากระทบรูปหรือเสียงกระทบหู การกระทบเช่นนี้เรียกว่า ผัสสะ ตามหลักพระอภิธรรม เรามักเกิดความยินดีพอใจในรูปสวย เสียงไพเราะ กลิ่นหอม รสอร่อย และสัมผัสถูกใจ ความยินดีพอใจในกามคุณ ๕ เหล่านี้ เรียกว่า กาโมชะ เป็นห้วงน้ำคือความยินดีพอใจในกามคุณซึ่งท่วมทับชาวโลกอยู่ เป็นสิ่งที่น้อยคน

อาสีวิโสฬหสูตร

จะสามารถปฏิบัติได้ เมื่อเราไม่สามารถปฏิเสธความยินดีพอใจในกามคุณเหล่านี้ได้ ก็ถือว่าถูกห้วงน้ำใหญ่อย่างแรกคือกาโมฆะท่วมทับแล้ว

ภโวฆะ

ห้วงน้ำอย่างที่สองคือภโวฆะ ห้วงน้ำคือภพ คำว่า ภพ ในที่นี้มีได้หมายถึงภพชาติ แต่หมายถึงฉนาค คือสุขในฉนาค หมายความว่า บางคนเชื่อว่าการเกิดในกามภูมิเป็นมนุษย์หรือเทวดาแล้วเสวยกามสุขในมนุษย์โลกหรือเทวโลก ยังเป็นของต่ำทรามอยู่ แต่การเสวยฉนาคสุขในพรหมโลกจึงนับว่าเป็นสุขที่แท้จริง ดังนั้น เขาจึงเจริญฉนาคและเสวยฉนาคสุข

การเสวยสุขในฉนาคนี้ทำให้เขายึดติดผูกพันกับฉนาคสุขที่ได้รับ บุคคลที่ปฏิบัติฉนาคจนได้บรรลุฉนาคแล้ว ไม่ว่าจะเป็นการบรรลุฉนาคด้วยการระลึกรู้ลมหายใจเข้าออกหรือด้วยเมตตา มักมีความรู้สึกเหมือนกันอย่างหนึ่ง นั่นก็คือ สุขซึ่งเราได้รับในขณะที่เข้าฉนาคอยู่ แม้จะมีใครจะนำเงินร้อยล้านพันล้านมาให้ก็ไม่ยอมแลก หากมีความรู้สึกเช่นนี้เมื่อไรนี่คือเป็นความรู้สึกของผู้ที่ได้บรรลุฉนาคแล้ว และเมื่อเป็นเช่นนั้น ฉนาคสุขของบุคคลผู้ได้บรรลุย่อมทำให้เขาไม่สามารถข้ามพ้นจากห้วงน้ำคือฉนาคสุขได้ ดังนั้น พระพุทธองค์จึงตรัสถึงห้วงน้ำอย่างที่สอง ๒ คือ ภโวฆะ ห้วงน้ำคือภพ

ทิวโฐชะ

ห้วงน้ำประการต่อมาคือ ทิวโฐชะ ห้วงน้ำคือความเห็นผิด หมายความว่า คนทั่วไปมักเห็นผิดว่ามีตัวตน มีเพียงชาวพุทธที่เข้าใจว่า ร่างกายของเราประกอบขึ้นจากรูปนาม ๒ อย่าง ในศาสนาอื่นที่เป็น เทวนิยมมักกล่าวถึงวิญญาณ อาตมัน หรือกายทิพย์ อีกทั้งคนส่วนใหญ่ มักยึดติดผูกพันอยู่กับกายทิพย์ จะเห็นได้ว่า ในหนังสืองานศพทั่วไปมัก เขียนข้อความว่า “ขอให้วิญญาณของบุคคลผู้นั้นจงไปสู่สุคติเถิด” การ กล่าวเช่นนั้นไม่ถูกต้อง ถือว่าเป็นการเขียนในลักษณะที่ประกอบด้วยทิฐิ คือยังมีความเข้าใจผิดว่ามีวิญญาณหรือกายทิพย์ที่ล่องลอยไปเกิดในภพ ต่างๆ แต่ความจริงแล้วไม่มีวิญญาณเช่นนั้นแต่อย่างใด

ร่างกายของเรานี้ประกอบขึ้นจากรูปกับนาม ๒ อย่างเท่านั้น รูป คือ สภาวะไม่รับรู้อารมณ์ แต่เคลื่อนไหวได้ ส่วนนามทำหน้าที่รู้อารมณ์ เป็นตัวบงการรูปให้ทำสิ่งต่างๆ ได้ ดังนั้น ความเข้าใจว่าวิญญาณหรือ กายทิพย์ไม่มีจริงเช่นนี้จึงนับว่าเป็นความเข้าใจอย่างถูกต้องว่ามีเพียงรูป กับนาม ๒ อย่าง อันที่จริงวิญญาณตามหลักธรรมทางศาสนาพุทธก็คือ จิตอันเป็นนามประเภทหนึ่งนั่นเอง

ความเห็นผิดหรือทิฐิมิได้หมายถึงความเห็นผิดที่เกี่ยวกับ วิญญาณเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงความเห็นผิดว่ามีตัวตน ชาวพุทธทั่วไป มักเข้าใจว่าไม่มีตัวกูของกู จัดเป็นความเข้าใจด้วยอำนาจของสัญญาว่า ร่างกายของเราประกอบมาจากรูปนามเพียง ๒ อย่าง ไม่มีสิ่งที่เราคิดว่า

เป็นตัวของกูแต่อย่างใด ความเข้าใจเช่นนี้ถือว่าอยู่ในระดับสัญญา บางท่านก็กล่าวว่าไม่มีตัวของกูเดินไปไหนมาไหน แต่ถ้าเรายังรู้สึกว่าเป็นขณะเดินมีร่างกายเคลื่อนไปข้างหน้าอยู่ มีขาที่เคลื่อนไหวอยู่ จัดว่าในตอนนั้นเรายังมีความรู้สึกว่ามีตัวของกูตลอดเวลา ทั้งนี้เพราะเรารับรู้ถึงรูปร่างสัณฐานของร่างกายทุกส่วนหรือบางส่วน

ผู้ที่สามารถกำจัดความรู้สึกว่ามีตัวของกูอย่างชัดเจนได้ จะต้องบรรลุถึงวิปัสสนาญาณขั้นที่ ๕ คือภังคญาณ (ปัญญายังรู้ความดับ) เป็นต้นไป นั่นก็คือ ถ้าผู้ปฏิบัติสามารถบรรลุถึงญาณที่ ๕ ไปแล้วก็จะรับรู้ว่ามีร่างกายของเราที่เคลื่อนไหวแต่อย่างใด มีเพียงเงาๆ หรือควันจางๆ ที่เคลื่อนไหวอยู่เท่านั้น โดยที่ไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นรูปร่างสัณฐานของเราเลย ความรู้สึกเช่นนี้ย่อมเกิดขึ้นกับผู้ปฏิบัติธรรมที่บรรลุวิปัสสนาญาณขั้นที่ ๕ ไปแล้วเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม ถ้าเราเจริญสติอยู่กับปัจจุบัน รับรู้สภาวะเบา ผลักดัน และหนักโดยไม่คิดว่าเป็นขาของเรา อาจจะเป็นเพียงกิ่งไม้หรือท่อนไม้ซึ่งเคลื่อนไปมา ก็นับว่าเราได้เริ่มกำจัดความเห็นผิดในตัวตนได้แล้ว ถือว่ายังเป็นขั้นแรกอยู่แม้ปัญญาของเรายังไม่กระจ่างชัดเจน เพราะในคัมภีร์อรรถกถากล่าวว่า นามรูปปริจเฉทญาณ (ปัญญากำหนดแยก รูปนาม) ทำหน้าที่กำจัดสักกายทิฏฐิ คือ ความเห็นผิดในหมู่รูปนามว่าเป็นตัวตน^{๒๐}

ด้วยเหตุนี้ ถ้าผู้ปฏิบัติรับรู้สภาวะเบา ผลักดัน หรือหนัก ก็นับว่าได้กำจัดทิฏฐิแล้ว แม้จะเป็นเพียงชั่วขณะก็นับว่าเราได้สะสมหน่วยกิต

อาสีวิโสฬสมสูตร

ส่วนบุคคลผู้ที่ยังเห็นผิดอยู่ในอาตมมัน หรือแม้ในตัวตนที่เคลื่อนไหวอยู่ ก็นับว่าได้ถูกห้วงน้ำคือทิวฐิครอบงำ ไม่อาจว่ายน้ำข้ามห้วงน้ำนั้นไปได้

ในคัมภีร์อรรถกถา^๑กล่าวว่า ชาวโลกมักรับรู้ความไม่เที่ยงและ เป็นทุกข์ได้แม้จะรู้ในลักษณะของสมมุติบัญญัติก็ตาม เช่น แก้วน้ำใบหนึ่ง ตกแตก คนทั่วไปก็กล่าวว่า แก้วน้ำไม่เที่ยง หรือพอเรานั่งนานก็บอกว่า เป็นทุกข์ แต่ความจริงแก้วน้ำไม่มีลักษณะของความไม่เที่ยง เพราะเป็น สมมุติบัญญัติ ไม่ใช่สภาวะของรูปนาม มิฉะนั้นแล้วแก้วน้ำก็เป็นของเที่ยง เมื่อยังไม่แตก แตกเมื่อไรค่อยไม่เที่ยง แต่ความจริงความไม่เที่ยงนั้นเป็น สภาวะเกิดดับอย่างรวดเร็วตลอดเวลา

นอกจากนั้น ชาวโลกมักเข้าใจทุกขังในลักษณะของสมมุติบัญญัติ อีกด้วย เช่น ถ้าเรานั่งนานก็รู้สึกเป็นทุกข์ แต่ความจริงทุกขังในไตรลักษณ์ มีความหมายว่า “สภาวะบีบคั้น” คือ ถ้าเรามีความรู้สึกว่าถูกบีบคั้นใน ใจหลังจากเห็นความเกิดดับแล้ว นั่นคือเป็นลักษณะของทุกข์อย่าง แท้จริง หรือถ้ามีความรู้สึกว่ารูปนามเป็นสิ่งที่น่ากลัวไม่ตั้งงาม ก็นับว่าเป็น ลักษณะของทุกขังในไตรลักษณ์เช่นเดียวกัน^๒

ในเบื้องต้นของการปฏิบัติ ผู้ปฏิบัติอาจรู้สึกฟุ้งซ่านเป็นอย่างมากในวันสองวันแรก แต่ในวันที่สามความฟุ้งซ่านค่อยสงบลง หลังจากนั้น นั้นเรารู้สึกสบาย คือ รู้สึกถึงความเบาหนึ่กชัดเจน รูปร่างสัณฐานหายไป และเกิดปีติโสมนัส ชนลุก เย็นซาบซ่านตามร่างกาย เกิดความ สุขใจ หรือรู้สึกสงบเหมือนเราอยู่คนเดียวในโลกนี้ หรือเหมือนเสียง ทั้งหมดดับหายไป

ในขณะนั้นผู้ปฏิบัติมักรู้สึกว่ารูปรูปนามเป็นแก่นสารที่ติงาม เพราะทำให้เราได้รับความสุขอย่างที่ไม่เคยพบมาก่อน แต่หลังจากปฏิบัติธรรมไปเรื่อยๆ เขาย่อมยังเห็นไตรลักษณ์ขั้นแรก คือ อนิจจัง ความไม่เที่ยง หมายความว่า ในเบื้องต้นเราอาจรู้สึกว่ารยะเดินมีช่วงเดียวในขณะยก ย่าง และเหยียบ ไม่อาจแยกเป็น ๓ ช่วงได้ แต่เมื่อสมาธิมีกำลังมากขึ้น สภาวะเบาหนักย่อมปรากฏชัดเจนมากขึ้น และเราย่อมสังเกตสภาวะเริ่มกับสุดของยก ย่าง และเหยียบว่า สภาวะยกเกิดขึ้นแล้วดับไป จึงเกิดสภาวะย่าง ในสภาวะย่างไม่มีสภาวะยก หลังจากสภาวะย่างสิ้นสุดแล้ว จึงเกิดสภาวะเหยียบ ในสภาวะเหยียบไม่มีสภาวะย่าง

การที่เราได้เห็นสภาวะเดินว่าเป็นสามช่วง ซึ่งจัดว่าเป็นความเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปของสภาวะยก ย่าง และเหยียบ นี่ถือว่าเป็นไตรลักษณ์ขั้นแรกแล้ว และเราก็จะอนุมานรู้ว่ารูปรูปนามทุกอย่างหรืออากัปภิกิริยาเคลื่อนไหวทุกอย่างมีความเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปตลอดเวลา

ผู้ปฏิบัติที่รู้สึกว่เท่าเห็นยวในขณะเดิน ก็มักสังเกตเห็นความเกิดดับเล็กๆ ของการเดินว่า ในขณะนั้นความเกิดดับได้ปรากฏอยู่ตลอดเวลาเป็นเวลาช่วงหนึ่ง แม้ในขณะยกมือหรือกราบพระ เมื่อเรารับรู้สภาวะเบาหนักชัดเจนโดยมือหรือขาหายไป ในตอนนั้นมักสังเกตเห็นความเกิดดับเล็กๆ ซึ่งปรากฏอย่างชัดเจน นี่คือการนิจจังที่ละเอียดมากขึ้น เป็นการเกิดขึ้นและดับไปอย่างละเอียดมากขึ้นกว่าเดิม และหลังจากนั้นผู้ปฏิบัติธรรมก็จะยังเห็นทุกขในไตรลักษณ์ คือรู้สึกว่ารูปรูปนามที่เรา

กำหนดรู้ว่าเป็นสิ่งที่น่าอึดอัดไม่น่าชอบใจ หรือรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่น่ากลัว ไม่ควรยึดติดผูกพัน จึงต้องการจะหลุดพ้นไปจากรูปนามนี้

ในบางขณะผู้ปฏิบัติยังเห็นอนัตตา คือ ความไม่ใช่ตัวตน บางท่านที่นั่งอยู่อาจรู้สึกตัวสูงติดเพดาน แขนขายาวออกไป ตัวหมุน หรือตัวเล็กลงเป็นจุดเดี๋ยวก็มี หรือบางท่านอาจจะเกิดความรู้สึกในใจว่าไม่ใช่ตัวตน นี่คือลักษณะของอนัตตา

สภาวะของอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา มักเกิดขึ้นขณะปฏิบัติธรรมอยู่ และในขณะนั้นผู้ปฏิบัติย่อมสามารถกำหนดหวังน้ำคือทิวทัศน์ได้ตลอดเวลา มิฉะนั้นแล้ว หวังน้ำคือทิวทัศน์นี้จะท่วมทับทำให้ไม่สามารถว่ายออกจากห้วงน้ำนี้ได้

มีโยมคนหนึ่งถามอาตมาว่า “โยมก็รู้ว่าตนเองแก่ลงทุกวัน หนึ่งก็เหี่ยว หนึ่งก็หงอก ดวงตาก็ฝ้าฟาง ทำไมกิเลสจึงไม่ลดลง” อาตมาตอบว่า “เพราะโยมรู้เห็นความแก่หรือความไม่เที่ยงของสมมุติบัญญัติ คือร่างกาย ถ้าเรารู้เห็นความไม่เที่ยงของบัญญัติเช่นนี้ ก็ไม่อาจทำให้กิเลสลดลงได้ เพราะยังรู้สึกว่ามีตัวตน เมื่อบัญญัติปรากฏเช่นนี้ สภาวะธรรมย่อมไม่ปรากฏชัดเจน ดังคำพังเพยของไทยกล่าวว่า ‘เห็นไพร่ไม่เห็นพฤษภ เห็นพฤษภไม่เห็นไพร่’ นั่นก็คือ ถ้าผู้ปฏิบัติรับรู้สมมุติบัญญัติ ก็ไม่รู้สภาวะธรรม ถ้าเขารับรู้สภาวะธรรมได้แล้ว สมมุติบัญญัติย่อมหายไป”

อวิชโชฆะ

นอกจากห้วงน้ำคือทัญญูแล้วยังมีห้วงน้ำอีกอย่างหนึ่ง เรียกว่า อวิชโชฆะ ห้วงน้ำคืออวิชชา หมายความว่า ขณะที่เรามีได้ปฏิบัติธรรม อยู่ อวิชชาหรือโมหะมักเกิดขึ้นตลอดเวลา การเกิดขึ้นของอวิชชาขึ้นอยู่กับหลายลักษณะ เช่น การเกิดขึ้นของอวิชชาในขณะที่เราคิดฟุ้งซ่านโดยไม่รู้เห็นรูปนามตามความเป็นจริง นี่ถือเป็นลักษณะหนึ่งที่อวิชชาที่กำลังแต่ในบางขณะความโลภหรือความโกรธก็เกิดขึ้นร่วมกับอวิชชา ดังเช่นเวลาที่เราเห็นรูปที่สวยงาม ได้ยินเสียงที่ไพเราะ เป็นต้น ความโลภได้เกิดขึ้นร่วมกับอวิชชาในขณะนั้น ดังพระพุทธดำรัสว่า

ลฺหฺโธ อตฺถํ น ชานาติ

ลฺหฺโธ ธมฺมํ น ปสฺสตี

อนธตฺมํ ตทา โหติ

ยํ โลภํ สหเต นรํ.^{๒๓}

“ผู้โลภแล้วย่อมไม่รู้ผล ผู้โลภแล้ว ย่อมไม่รู้เหตุ ความโลภย่อมครอบงำรชนในกาลใด ความมีตมย่อมปรากฏในกาลนั้น”

ในเวลาที่ความโลภเกิดขึ้น เรามักไม่รู้เหตุ ไม่รู้ผล และในขณะนั้นมีความมืดเกิดขึ้น ความมืดนี้เปรียบได้กับอวิชชานั้นเอง จัดว่าเป็นอวิชชาที่เกิดขึ้นร่วมกับความโลภ ทำหน้าที่ปิดบังโทษของความโลภ จะเห็นว่าอวิชชาเหมือนความมืดซึ่งเกิดขึ้นร่วมกับความโลภ

แม้คนที่ถูกความโกรธครอบงำก็เหมือนคนที่ถูกความโลภครอบงำ พระพุทธองค์ตรัสถึงเรื่องนี้ว่า

ทฎุโจ อตถิ น ขานาติ
อนธตมํ ตทา โหติ

ทฎุโจ ธมมํ น ปสสตี
ยํ โกะธ สหเต นรํ.^{๒๔}

“ผู้โกรธแล้วย่อมไม่รู้ผล ผู้โกรธแล้วย่อมไม่รู้เหตุ ความโกรธ
ย่อมครอบงำรชนในกาลใด ความมีตมย่อมปรากฏในกาลนั้น”

ในขณะที่จิตของเราเกิดความโลภ ขณะนั้นอวิชชาย่อมเกิดขึ้น
ร่วมกับความโลภอีกด้วย ตามหลักพระอภิธรรมเรียกจิตชนิดนี้ว่า โลภ
มูลจิต แปลว่า จิตที่มีโลภะเป็นมูลเหตุ คือ มีโลภะเป็นประธาน โดยมี
โมหะเกิดร่วมกับโลภะ หรือขณะที่เราเกิดความโกรธขึ้นในใจ ก็มีโมหะ
เกิดร่วมด้วย จึงเรียกว่า โทสมูลจิต คือ จิตที่มีโทสะเป็นมูลเหตุ หมายความว่า
มีโทสะเป็นประธาน โดยมีโมหะประกอบร่วมอีกด้วย

ด้วยเหตุนี้ ผู้ที่มีได้ปฏิบัติธรรมจึงถือว่าเกิดห้วงน้ำคืออวิชชา
ท่วมทับอยู่ไม่สามารถจะว่ายข้ามห้วงน้ำคืออวิชชาไปได้ ความจริงเวลา
ที่เกิดอวิชชานี้เป็นช่วงที่เรารับรู้สมมุติบัญญัติตลอดเวลา ในคัมภีร์ทาง
ศาสนาเรียกว่า สักกายทิฏฐิ คือ ความเห็นผิดว่าเป็นตัวตน คำนี้แปลตาม
ศัพท์ว่า “ความเห็นผิดในหมู่ชั้นที่มีอยู่จริง” หมายความว่า ชั้น ๕ เป็น
สิ่งที่มีอยู่จริง แต่เราเข้าใจผิดว่าชั้น ๕ เป็นอัตตา ตัวตน เรา ของเรา
บุรุษ หรือสตรี ซึ่งไม่มีอยู่จริง

ชั้น ๕ นั้นเรียกว่า สักกายะ คือ หมู่ชั้นที่มีอยู่จริง โดยคำว่า
ส มาจาก สนฺต ซึ่งแปลว่า “มีอยู่จริง” กาย ศัพท์แปลว่า “หมู่” รวมทั้ง
ศัพท์จึงแปลว่า “หมู่ชั้นที่มีอยู่จริง” นั่นก็คือชั้น ๕ เหล่านี้เป็นสภาวะ

ธรรมที่มีอยู่จริงตามไตรลักษณ์ แต่ชาวโลกสำคัญผิดว่าเป็นรูปร่างสัณฐาน บุรุษ หรือสตรี จึงทำให้เราเข้าใจผิดขั้นธว่าเป็นรูปร่างสัณฐานตัวตน^{๒๕}

สรุปความว่า เมื่อเราเพติดเพลินยินดีในกามคุณ พอใจใน ฌานสุข เห็นผิดในชั้นธ ๕ ว่าเป็นตัวตน หรือมีวิชาที่ไม่รู้เห็นรูปนาม ตามความเป็นจริง ก็นับว่าถูกโอฆะทั้ง ๔ ท่วมท้นอยู่ ไม่อาจว่ายข้ามห้วง กิเลสได้

การน้อมใจ ๖ ประการ

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค^{๒๖}กล่าวถึงผู้ที่ต้องการบรรลุธรรมพ้นไปจาก ห้วงกิเลส ไม่ว่าจะเป็นพระอรหันต์ พระปัจเจกพุทธเจ้า หรือพระพุทเจ้า จะต้องมีการน้อมใจ ๖ ประการ ซึ่งเป็นวิธีขัดเกลากิเลสให้ลดน้อยลง

ประการแรกคือ **อโลภขณาสยะ** มีอธยาศัยในความไม่โลภ คือ เห็นโทษของความโลภ ทำให้ไม่ยึดติดบุคคลหรือสิ่งของใด ๆ หมายความว่า ถ้าเรายึดติดผูกพันบุคคลหรือสิ่งของ ก็ยากที่จะบรรลุธรรมได้ โดยเฉพาะผู้ที่ตั้งใจบรรลุธรรมในชาตินี้ เนื่องจากเราถูกกาโมฆะท่วมท้นอยู่ ดังนั้น จึงต้องมีอธยาศัยในความไม่โลภ

ประการที่ ๒ คือ **อโทสขณาสยะ** มีอธยาศัยในความไม่โกรธ คือ เห็นโทษของความโกรธ ทำให้ไม่อาฆาตจองเวร หมายความว่า ถ้าเรายึด ผูกโกรธอยู่ ยังไม่ชอบคนนั้นหรือคนนี้อยู่ ก็จะทำให้เราไม่สามารถบรรลุ

ธรรมในภพนี้ได้ จึงต้องปล่อยวางความโกรธให้หายไปด้วยการเห็นโทษของความโกรธ

ควรเข้าใจว่าในสังสารวัฏที่ยาวนานนี้ไม่มีใครผิด ๑๐๐% นั่นก็คือเราต้องผิด ๕๐% เช่น ถ้าเรามีกรรมที่จะห้าวแตก นาย ก. เห็นเราแล้วเกิดห่มั่นไส้มาตีหัวเราก็ตีได้ ถึงไม่มีนาย ก. ก็มีนาย ข. แม้จะไม่มีใครเลยก็หกล้มหัวแตกได้ นาย ก. หรือนาย ข. เป็นเพียงอุปกรณ์ของกรรมที่ส่งผลผ่านบุคคลเท่านั้น

สมมติว่าคนอื่นยืมเงินเราไปแล้วไม่คืน ก็แสดงว่าในชาตินี้เราอาจจะยืมเงินคนอื่นแล้วอาจจะลืมไป หรือมีฉะนั้นในชาติก่อนเราก็เคยยืมคนอื่นแล้วไม่ได้ใช้ ความจริงแล้วไม่มีใครทำความดีอย่างเดียวในชาติก่อนๆ แม้กระทั่งพระโพธิสัตว์ก็อาจทำชั่วบ้าง เช่น บางชาติที่เป็นพระราชาก็ต้องสู้รบกับโจร ปรากฏกบฏภายใน หรือสั่งประหารโจร ฯลฯ บางชาติที่เกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉานต้องกินสัตว์อื่นเป็นอาหาร ดังนั้น อกุศลกรรมในชาติก่อนจึงติดตามเราอยู่เสมอ ถ้าเราเห็นโทษของความโกรธว่าเราผิด ๕๐% คนอื่นผิด ๕๐% ถือว่าเป็นกรรมของเราเอง เราชดใช้กรรมเก่า คนอื่นทำกรรมใหม่ ก็จะทำให้ความโกรธคลายไปได้

ประการที่ ๓ คือ **อโมหัชฌาสยะ** มีอภัยในความไม่หลง คือเห็นโทษของความหลงด้วยการหมั่นพิจารณาเหตุผลที่ถูกต้อง หรือด้วยการเรียนรู้หลักธรรมอย่างถูกต้อง ก็จะทำให้มีอภัยในความไม่หลง การศึกษาพระอภิธรรมจะทำให้เราเข้าใจรูปลนามโดยละเอียด ส่วนการ

เจริญวิปัสสนากรรมฐานเป็นวิธีพัฒนาปัญญาเพื่อการรู้เห็นรูปนามอย่าง
แท้จริงจากประสบการณ์ของตน

ประการที่ ๔ คือ เนกขัมมชมาสยะ มีอัยยาศัยออกจากกาม
คือ เห็นโทษของการครองเรือน ทำให้ไม่เพติดเพลินยินดีกามคุณ ๕ อัน
ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส และโผฏฐัพพะ แม้เราอาจเพติดเพลินยินดี
กามคุณในปฐมวัยและมัชฌิมวัย แต่ควรเบื่อหน่ายคลายกำหนดในปัจจุบัน
วัย จะเห็นได้ว่าพระโพธิสัตว์ในแต่ละชาติมีลักษณะเหมือนกันอย่างหนึ่ง
นั่นก็คือ ไม่ว่าพระองค์จะครองเรือนเป็นกษัตริย์ อำมาตย์ บุโรหิต หรือ
คนเข็ญใจ แต่ในบั้นปลายชีวิต พระองค์มักออกบวชเจริญฌานอยู่เนืองๆ
นี้จัดว่าเป็นอัยยาศัยในการออกจากกาม

การเจริญฌานดังกล่าวเป็นวิธีปฏิบัตินอกพระพุทธศาสนา เพราะ
ในสมัยนั้นมิได้มีพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้น จึงอาศัยการเจริญฌานอย่างเดียว
แต่ในปัจจุบันซึ่งพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองอยู่ เราควรเจริญวิปัสสนา
ภาวนาเพื่อให้วิปัสสนาภาวนาเป็นเมล็ดพันธุ์ซึ่งจะผลิดอกออกผลเป็น
มรรคผลนิพพานต่อไป นอกจากนั้น ผู้ปฏิบัติควรเจริญสมถกรรมฐาน
ควบคู่ไปด้วย จะทำให้จิตของเราสงบจากนิวรณ์ สามารถปฏิบัติธรรมให้
ก้าวหน้าได้เร็วขึ้น

อาสีวิโสฬสูตร

ประการที่ ๕ คือ **ปวิเวกัฆมาสยะ** มีอธยาศัยพอใจความสงบ คือ เห็นโทษของการคลุกคลีกับหมู่คณะ ทำให้ชอบอยู่ในป่าที่เงียบสงัด ไม่พลุกพล่าน ข้อนี้หมายความว่า ผู้ที่ต้องการจะบรรลุสมรรถผลนิพพาน ในชาตินี้ต้องพอใจความสงบ พยายามหลีกเลี่ยงจากการคลุกคลีหมู่คณะ คือการเข้าสังคมที่ไม่จำเป็น และใช้เวลาในการปฏิบัติธรรมให้มากขึ้น ก็ นับว่าได้บำเพ็ญข้อที่ ๕ แล้ว

ประการที่ ๖ คือ **นิสสรณัฆมาสยะ** มีอธยาศัยเพื่อความหลุดพ้น คือ เห็นโทษของการเวียนตายเวียนเกิด ไม่น้อมจิตเพื่อเสวยสุข ที่เนื่องด้วยมนุษยสมบัติหรือสวรรค์สมบัติ

กล่าวโดยสรุปคือ ผู้ที่ต้องการบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ พระปัจเจกพุทธเจ้า หรือพระพุทธรเจ้า ต้องวางจิตไว้ในลักษณะ ๖ อย่าง คือ อธยาศัยไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง ออกจากกาม พิจารณาความสงบและความหลุดพ้น เมื่อบุคคลได้น้อมใจไว้ในลักษณะ ๖ อย่างนี้ถือว่าได้พยายาม ปฏิบัติเพื่อข้ามห้วงกิเลสทั้ง ๔ ประการดังที่กล่าวมาแล้ว

ฝั่งนี้ = กองรูปนาม, ฝั่งโน้น = พระนิพพาน^{๒๓}

ฝั่งนี้คือกองรูปนาม มีกัณฺธร่ายมากมาย มีไช้แดนเกษม เราต้องข้ามห้วงน้ำใหญ่จึงจะพบฝั่งโน้นซึ่งเปรียบได้กับพระนิพพาน คือความดับรูปนาม อันเป็นแดนเกษม ในเรื่องนี้พระพุทธองค์ตรัสพระนิพพานว่าเหมือนเป็นสถานที่แห่งหนึ่งที่เรียกว่าแดนเกษม การตรัสเช่นนี้จัดเป็นสำนวนทางภาษาที่กล่าวถึงสิ่งที่ไม่ใช่สถานที่ให้เหมือนเป็นสถานที่ ตามหลักอภิปรัชชาศาสตร์เป็นการใช้คำชั้นสูงที่กล่าวถึงสิ่งที่ไม่มิวัตถุให้เหมือนมิวัตถุ สิ่งที่ไม่มีชีวิตให้เหมือนมีชีวิต หรือสิ่งที่ไม่มिर่างกายให้เหมือนมिर่างกาย^{๒๔} ดังนี้ เป็นต้น

ในเรื่องนี้พระพุทธองค์ทรงเปรียบเทียบว่า พระนิพพานคือความดับรูปนามขั้น ๕ เหมือนฝั่งโน้นที่เป็นแดนเกษม เหตุที่เป็นแดนเกษมก็เนื่องจากว่าพระนิพพานนั้นปราศจากรูปนามขั้น ๕ เมื่อไม่มีรูปนามทั้งหมดจึงไม่มีธาตุ ๔ ไม่มีขั้น ๕ ไม่มีนันทิราคะ ไม่มีอายตนะภายใน ๖ ไม่มีอายตนะภายนอก ๖ ไม่มีห้วงกิลเลสทั้ง ๔ อย่าง ดังนั้น พระนิพพานจึงเป็นแดนเกษมอย่างแท้จริง

การใช้มือเท้าต่างพาย = วัริยารัมภะ^{๒๙}

บุรุษที่ต้องการจะข้ามห้วงน้ำต้องต่อแพเอง แล้วใช้มือเท้าต่างพายเคลื่อนตัวออกไปยังอีกฝั่งหนึ่ง การใช้มือเท้าต่างพายเปรียบได้กับการปรารภความเพียรทางกายและใจ ซึ่งเรียกว่า วัริยารัมภะ

ผู้ข้ามฝั่ง = พระอรหันต์^{๓๐}

ผู้ปฏิบัติจะต้องมีความเพียรทั้งทางกายและทางใจ ถ้าเราปราศจากความเพียรดังกล่าวก็ไม่อาจล่องแพหรือทำให้แพนั้นเคลื่อนตัวสู่ฝั่งตรงข้ามได้ ส่วนผู้ที่ข้ามฝั่งแล้วเปรียบได้กับพระอรหันต์ ซึ่งสามารถขจัดกิเลสทุกประการโดยสิ้นเชิง จึงนับว่าเป็นผู้ข้ามฝั่งได้

แพ = อริยมรรคมีองค์ ๘^{๓๑}

ในเรื่องนี้พระพุทธองค์ได้เปรียบแพว่าคืออริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งจะทำให้เราสามารถข้ามห้วงกิเลสได้ อริยมรรคเหล่านั้นแยกออกเป็น ๓ หมวด คือ หมวดศีล หมวดสมาธิ และหมวดปัญญา

อริยมรรคหมวดศีล ๓

สัมมาวาจา

หมวดศีลแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ สัมมาวาจา การกล่าวชอบ สัมมากัมมันตะ การกระทำชอบ และสัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีพชอบ

ผู้ต้องการจะข้ามห้วงน้ำ ในเบื้องต้นต้องมีสัมมาวาจาคือการกล่าวชอบเสียก่อน การกล่าวชอบนี้หมายถึงการหลีกเลี่ยงจากการพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ และพูดเพ้อเจ้อ จะเห็นได้ว่า เมื่อเราพูดเท็จอยู่ ก็จะทำให้ไม่สบายใจในขณะที่พูด และทำให้บุคคลอื่นไม่สบายใจอีกด้วย และเมื่อเรามีความไม่สงบทางใจ อีกทั้งทำให้ผู้อื่นมีความไม่สงบทางใจเช่นนี้ ถือว่าเรายังอยู่ในห้วงกิเลส ไม่อาจขึ้นแพคือสัมมาวาจาได้ เพราะถ้าจิตของเรายังไม่สงบ และทำให้จิตของผู้อื่นไม่สงบ ย่อมไม่อาจเจริญคุณธรรมขั้นสูงต่อไป

ผู้ที่ประพฤตีสัมมาวาจาจะต้องพูดคำจริง พูดคำที่ก่อให้เกิดความสามัคคี พูดคำไพเราะอ่อนหวาน และพูดคำที่มีประโยชน์ การหลีกเลี่ยงจากการพูดเท็จก็คือการพูดคำจริง การหลีกเลี่ยงจากการพูดส่อเสียดก็คือการพูดคำที่ก่อให้เกิดความสามัคคี แม้เราจะได้ยินคำพูดของผู้อื่นและเป็นเรื่องจริง แต่ถ้านำไปพูดแล้วก่อให้เกิดความแตกแยก ก็ไม่ควรพูดคำนั้น เพราะคำพูดดังกล่าวจัดเป็นปิสุณวาจา

การหลีกเลี่ยงจากการพูดคำหยาบก็คือการพูดคำไพเราะอ่อนหวาน การหลีกเลี่ยงจากการพูดเพ้อเจ้อคือการพูดคำที่มีประโยชน์ จะเห็นได้ว่า คนที่พูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ หรือพูดเพ้อเจ้อ คำเหล่านี้ไม่ทำให้เรารู้สึกเป็นสุขหรือสงบใจ ไม่ทำให้สังขมรอบข้างรู้สึกเป็นสุขใจ เมื่อตัวเราและสังขมยังไม่มีความสุขและความสงบเช่นนี้ ก็ถือว่าเรายังไม่อาจปฏิบัติธรรมขั้นสูงต่อไปได้

สัมมากัมมันตะ

ศิลปประการต่อมาคือ สัมมากัมมันตะ การกระทำชอบ หมายถึง การกระทำที่งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ และประพฤติดิในกาม จะเห็นได้ว่า คนที่ฆ่าสัตว์มักรู้สึกไม่สบายใจในขณะทำบาป บุคคลรอบข้างที่พบว่าเขาฆ่าสัตว์ก็บังเกิดความไม่สบายใจเช่นเดียวกัน การลักทรัพย์ก็เหมือนกัน ทำให้เขากับบุคคลรอบข้างไม่สบายใจเพราะเกิดความหวาดระแวงไม่ไว้วางใจกัน การประพฤติดิในกามก็ทำให้เขาและคนรอบข้างไม่สบายใจ เกิดความวิตกกังวลหวาดกลัวต่อภัยที่จะเกิดขึ้น

ในเบื้องต้นคนทำผิดมักได้รับ**อัตตานุภาพภัย** คือ การตำหนิตนเองเมื่อเราทำชั่ว หลังจากนั้นก็มี**ปรานูปภาพภัย** คือบุคคลอื่นตำหนิเอา หลังจากนั้นก็เป็น**ทัณทภัย** คือ การได้รับโทษตามกฎหมาย และประการสุดท้ายเป็น**ทุกคติภัย** คือ การไปเกิดในทุคติภูมิ

ดังนั้น ผู้ที่ล่วงละเมิดการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ หรือประพฤติดิในกาม เขามักเกิดความไม่สบายใจ และคนรอบข้างก็นึกหวาดระแวง

ไม่สบายใจไปด้วย แต่เมื่อเขาประพาศสัมผัสมา ก็มันตะคือการกระทำชอบแล้ว ตัวเขาเองก็รู้สึกสบายใจ ไม่วิตกกังวลกับภัยทั้ง ๔ ประการเหล่านั้น และบุคคลรอบข้างก็จะไว้วางใจ ไม่รู้สึกวิตกกังวล

ในขณะนั้นจัดว่าเขาเจริญเมตตาและกรุณาโดยอ้อม เพราะศีลเป็นอภัยทานคือการให้อภัยบุคคลอื่น ที่จริงแล้วการไม่เบียดเบียนผู้อื่นทางกายและวาจาเหมือนการเจริญเมตตาโดยมีความปรารถนาดีต่อผู้อื่น หรือเจริญกรุณา คือสงสารผู้อื่นถ้าเขาทำผิด การรักษาศีลจึงนับว่าเป็นการเจริญเมตตาและกรุณาโดยอ้อม

สัมมาอาชีวะ

ส่วนสัมมาอาชีวะเป็นการเลี้ยงชีพโดยชอบ คนทั่วไปที่ฆ่าสัตว์ด้วยความตั้งใจ เช่น ฆ่าหมูหรือมด ถือว่าเราผิดเรื่องการฆ่าสัตว์ แต่ไม่ผิดต่อการเลี้ยงชีพ ถ้าต้องฆ่าเป็นอาชีพเหมือนกับคนที่ฆ่าหมู วัว ควาย ไก่ ปลา ก็นับว่าได้ล่วงละเมิดมิฉฉาอาชีวะ เพราะเป็นการฆ่าสัตว์ที่เกี่ยวกับการเลี้ยงชีพ เพราะเหตุนี้ สัมมาอาชีวะจึงเป็นการหลีกเลี่ยงจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพาศผิดในกาม พุดเท็จ พุดส่อเสียด พุดคำหยาบ และพุดเพ้อเจ้อ โดยเนื่องด้วยการเลี้ยงชีพ เมื่อเป็นเช่นนั้นจึงจัดว่าเราได้ประพาศสัมมาอาชีวะแล้ว

อริยมรรคหมวดสมาธิ ๓

สัมมาวายามะ

นอกจากอริยมรรคหมวดศีล ก็ยังมีอริยมรรคหมวดสมาธิต่อมา ซึ่งก็คือสัมมาวายามะ ความเพียรชอบ หมายถึง ความเพียรในการปิดกั้น อกุศล ในการกำจัดอกุศล ในการทำกุศล และในการเพิ่มพูนกุศล

กล่าวโดยย่อคือการปิดกั้นบาปเก่า กำจัดบาปใหม่ ทำกุศลใหม่ และเพิ่มพูนกุศลเก่า หมายความว่า คนทั่วไปต้องปิดประตูไว้ในเวลาอยู่บ้านเพื่อไม่ให้ขโมยเข้าบ้าน จิตของเราก็เช่นเดียวกัน ต้องประกอบด้วย สัมมาวายามะ คือ ความเพียรชอบ ซึ่งเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า สัมมัปปธาน โดยพยายามปิดกั้นจิตจากอกุศลที่เราเคยทำมาแล้ว เช่น แม้เราเคยเกิด โทสะมาก่อน ก็พยายามปิดกั้นจิตไม่ให้เกิดโทสะ เหมือนการปิดประตู บ้านเป็นอย่างดีเพื่อไม่ให้ขโมยเข้า การปิดกั้นบาปไม่ให้เกิดในจิตเช่นนี้ จัดว่าเป็นความเพียรอย่างแรก คือ ความเพียรเพื่อปิดกั้นอกุศลเก่า

ความเพียรประการที่ ๒ คือ ความเพียรเพื่อกำจัดอกุศลใหม่ หมายความว่า อกุศลใดที่เรายังไม่เคยทำ เราต้องพยายามรักษาใจของ เราเพื่อไม่ให้เกิดอกุศลเหล่านั้น นอกจากความเพียรเกี่ยวกับการปิดกั้น อกุศลเก่าและกำจัดอกุศลใหม่แล้ว ยังมีความเพียรเกี่ยวกับการทำกุศล ใหม่และเพิ่มพูนกุศลเก่า หมายความว่า กุศลใดก็ตามซึ่งเรายังไม่เคยทำ

อาสีวิโสฬหสูตร

มาก่อนเราก็พยายามทำให้เกิดกุศลเหล่านั้น เช่น การเจริญเมตตาภาวนา ให้เกิดขึ้นในจิตของเรา หลังจากนั้นก็ต้องพยายามเพิ่มพูนเมตตาภาวนา ให้เจริญไพบูลย์องกามในจิตของเรามากขึ้น

ดังนั้น สัมมวายามะจึงเป็นองค์คุณที่จำเป็นในขณะปฏิบัติธรรม เราต้องพยายามปิดกั้นอกุศลไม่ให้เกิดในใจ หรือถ้ามันเกิดขึ้น เราก็ต้อง กำจัดมัน คือ ถ้ามีโทสะเกิดขึ้น เราต้องกำหนดว่า “โกรธหนอๆ” เพื่อ กำจัดโทสะนั้น หรือถ้ากำหนดว่า “โกรธหนอๆ” แล้ว โทสะยังไม่หาย เราก็แผ่เมตตาเพื่อทำให้โทสะเบาบางลง

สัมมาสติ สัมมาสมาธิ

อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการต่อมาคือ สัมมาสติ การระลึกชอบ หมายถึง การเจริญสติรู้เท่าทันปัจจุบันในกองรูป เวทนา จิต และสภาวะ ธรรม นอกจากสัมมาสติแล้วก็มีสัมมาสมาธิ ความตั้งมั่น หมายถึง การ ดำรงใจไว้อย่างมั่นคงในรูปนามปัจจุบันทุกขณะๆ ที่กำหนดรู้อยู่

อริยมรรคหมวดปัญญา ๒

สัมมาทิฐิ

อริยมรรคหมวดปัญญามี ๒ อย่าง คือ สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ และสัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ หมายความว่า ในเบื้องต้นของการปฏิบัติ เราต้องเกิดความเห็นชอบ คือ เชื่อมั่นในกรรมและผลกรรมโดยเชื่อมั่นกฎแห่งกรรมว่า กฎแห่งกรรมมีจริง มีการเวียนว่ายตายเกิดจริง ความเชื่อมั่นในกฎแห่งกรรมเช่นนี้ชื่อว่า กัมมัฏฐกตาสัมมาทิฐิ

ในนิเทศของมหาสติปัฏฐานสูตร^{๓๒} พระพุทธองค์ตรัสขยายสัมมาทิฐิว่า ความเห็นชอบในเรื่องนี้คือความเห็นชอบในอริยสัจ ๔ ซึ่งรู้เห็นอย่างถูกต้องว่า รูปนามหรือฉันท์ ๕ เป็นทุกข์สัจ (ความจริงคือทุกข์) ตัณหาที่ก่อให้เกิดรูปนามเป็นสมุทัยสัจ (ความจริงคือเหตุแห่งทุกข์) พระนิพพานที่เป็นสภาวะดับรูปนามเป็นนิโรธสัจ (ความจริงคือความดับทุกข์) และอริยมรรคมีองค์ ๘ อันเป็นแนวปฏิบัติเพื่อดับทุกข์เป็นมรรคสัจ (ความจริงคือทางดับทุกข์)

ผู้ปฏิบัติที่เจริญสติรู้เท่าทันรูปนามปัจจุบัน จัดว่าได้กำหนดรู้ทุกข์สัจแล้ว กล่าวคือ เมื่อเราระลึกรู้รูปนามซึ่งปรากฏในปัจจุบันขณะ นับว่าได้รู้เห็นว่ามีเพียงรูปนามเท่านั้น ไม่ใช่ตัวเรา ของเรา บุรุษ หรือสตรี ไม่มีตัวกูของกูอยู่ในรูปนามเหล่านั้น ในขณะนั้นผู้ปฏิบัติย่อมเข้าใจว่ารูปนาม

ซึ่งปรากฏอยู่นี้เป็นเพียงสภาวะธรรมปัจจุบัน เกิดตามเหตุปัจจัย เมื่อเกิดขึ้นแล้วได้ดับไปอย่างรวดเร็ว ความเข้าใจเช่นนี้จัดว่าเป็นการกำหนดรู้ทุกขสัจ

ในขณะนั้นต้นหาหรือโลหะมิได้เกิดขึ้น จัดว่าผู้ปฏิบัติได้ขจัดสมุทยสังคือต้นหาโดยตถังคปหาน คือ การละได้ชั่วขณะด้วยวิปัสสนาปัญญา และในขณะนั้นเราได้เจริญอริยมรรคมืองค์ ๘ พร้อมกัน จึงนับว่าได้เจริญมรรคสังแล้ว

ส่วนนิโรธสังย่อมปรากฏชัดเจนในขณะบรรลุมรรคญาณ ส่งผลให้ผู้ปฏิบัติรับรู้ความดับของรูปนามทั้งหมดขณะที่เกิดมรรคญาณนั้น นับว่าผู้ปฏิบัติได้กระทำให้แจ้งนิโรธสังแล้ว

ด้วยเหตุดังกล่าว ในนิเทศของมหาสติปัฏฐานสูตร พระพุทธองค์จึงตรัสสัมมาทัญญีว่าเป็นความเข้าใจอริยสัจ ๔ อย่างถูกต้อง

สัมมาสังกัปปะ

อริยมรรคมืองค์ ๘ อีกประการหนึ่งคือ สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ หมายถึง ความดำรินอกุศล สัมมาสังกัปปะนี้ต้องประกอบร่วมกับสัมมาทัญญีอีกด้วย เพราะเป็นสภาวะอุปถัมภ์ค้ำจุนสัมมาทัญญี ถ้าผู้ปฏิบัติไม่มีใจน้อมไปสู่กุศล ก็ย่อมไม่อาจเจริญสัมมาทัญญีได้

ในนิเทศของมหาสติปัฏฐานสูตร^{๓๓} พระพุทธองค์ตรัสสัมมาสังกัปปะว่ามี ๓ ประการ คือ เนกขัมมสังกัปปะ ความดำรินอกุศลทุก

วิมุตตายนตสูตร

อย่าง ซึ่งรวมไปถึงการปฏิบัติธรรม อภัยาพาสังกับปะ ความดำริในการไม่ปองร้าย คือ การเจริญเมตตา และอวิหิงสาสังกับปะ ความดำริในการไม่เบียดเบียน คือการเจริญกรุณา ดังนั้น ในขณะที่เจริญสัมมาทิฐิจึงต้องมีสัมมาสังกับปะประกอบร่วมอยู่ด้วยเพื่อให้จิตของเราน้อมไปใน การเจริญปัญญาซึ่งเรียกว่าสัมมาทิฐินั่นเอง

ทุกขณะที่ผู้ปฏิบัติเจริญสติปัฏฐานวิปัสสนาภาวนา จัดว่าได้งดเว้นจากการพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ และพูดเพ้อเจ้อ จึงนับว่าได้เจริญสัมมาวาจา อีกทั้งได้งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ และประพฤติดินในกาม นับว่าได้เจริญสัมมากัมมันตะ รวมไปถึงได้งดเว้นจากกายทุจริต ๓ และวจีทุจริต ๔ นับว่าได้เจริญสัมมาอาชีวะ ในขณะที่นั้นเรามีความเพียรจดจ่ออยู่กับสภาวะธรรมปัจจุบัน นับว่าได้เจริญสัมมาวายามะ มีสติระลึกรู้เท่าทันปัจจุบันทุกขณะโดยระลึกรู้ให้หลุดออกไปจากปัจจุบัน นับว่าได้เจริญสัมมาสติ และไม่มี ความฟุ้งซ่านรบกวนจิตในขณะนั้น ก็นับว่าได้เจริญสัมมาสมาธิ รวมไปถึงได้เจริญสัมมาทิฐิที่ยังเห็นรูปนามตามความเป็นจริง และเจริญสัมมาสังกับปะซึ่งเป็นสภาวะน้อมจิตสู่อารมณ์เพื่อให้รู้เท่าทันรูปนามปัจจุบันได้ชัดเจน

การปฏิบัติธรรมเหมือนยิงธนู คือ คนที่กำลังยิงธนูอยู่ต้องมีความเพียรในการยิง จัดเป็นสัมมาวายามะ การรู้ตัวในขณะที่ยิงจัดเป็นสัมมาสติ การรวบรวมสมาธิจัดเป็นสัมมาสมาธิ การเล็งเป้าจัดเป็นสัมมาสังกับปะ และการยิงถูกเป้าจัดเป็นสัมมาทิฐิ ผู้ที่เจริญวิปัสสนาอยู่ถือว่าได้เจริญ อริยมรรคมีองค์ ๘ อยู่เสมอ และอริยมรรคมีองค์ ๘ นี้ก็เปรียบได้กับแพ

ซึ่งนำพาชาวโลกให้ข้ามห้วงกิเลสทั้ง ๔ อย่าง บรรลุถึงอีกฝั่งหนึ่งอันเป็น
แดนเกษม ซึ่งก็คือพระนิพพานนั่นเอง

ขอยุติบทความเรื่องนี้ด้วยคาถาประพันธ์ของโบราณจารย์พม่า
ว่า

สงกมนตา วโยวุฒา	ชิณฺณา มรณสนฺติเก
ชีวิตุนาคเต รสฺสา	ภงฺโกนฺตา ทิเน ทิเน.

“ปีเก่าผ่านไป เราเจริญวัยแก่ชรา อยู่ใกล้มรณะ ชีวิตใน
อนาคตกาลสั้นนัก น้อมไปสู่ความหมดสิ้นไปทุกคืนวัน”

อโมฆํ ทิวสํ กยิรา	อปฺเปเน พหุเกเน วา
ยํ ยํ วิชฺหเต รตฺตี	ตพฺพํ ตสฺส ชีวิตํ.

“บุคคลควรทำวันให้มีคุณค่าด้วยการเจริญภาวนาน้อยหรือมาก
เมื่อราตรีใดๆ หมดสิ้นไป ชีวิตของเขาย่อมลดน้อยลงด้วยราตรีนั้น”

พระคันธสาราภิงค์

วิมุตตายนตฺตสูตร

วิมุตตายนตฺตสูตรเป็นพระสูตรที่สำคัญสูตรหนึ่ง พบในอังคุตตร-
นิกาย ปัญจกนิบาต^๑ พระสูตรนี้กล่าวถึงเหตุของความหลุดพ้น (วิมุตตยา-
ตนะ) คือ วิธีปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น ๕ ประการ ดังนี้

๑. การฟังธรรม
๒. การแสดงธรรมโดยพิสดาร
๓. การสาธยายธรรมโดยพิสดาร
๔. การพิจารณาตรikirongธรรม
๕. การเจริญนิมิต्तที่ก่อให้เกิดสมาธิ (การปฏิบัติธรรม)

ตั้งข้อความว่า

๑. อธิ ภิกขเว ภิกขุโน สตถา ฌมมํ เทเสติ อญฺญตโร वा
ครุญฺจानิโย สพฺรหมจารี, ยถา ยถา ภิกขเว ตสฺส ภิกขุโน สตถา ฌมมํ
เทเสติ อญฺญตโร वा ครุญฺจानิโย สพฺรหมจารี, ตถา ตถา โส ตสมิ
ธมฺเม อตฺถปฺปสิสฺสเวที จ โหติ ฌมมปฺปสิสฺสเวที จ.

“ศาสดาหรือเพื่อนพรหมจารีผู้ตั้งอยู่ในฐานะครูบางรูปแสดง
ธรรมแก่ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เธอรู้แจ้งอรรถ รู้แจ้งธรรมในธรรมนั้น ตาม

ที่ศาสดาหรือเพื่อนพรหมจารีผู้ตั้งอยู่ในฐานะครูบางรูปแสดงแก่เธอ”

๒. อปิข โข ยถาสุตํ ยถาปริยตํ ฌมมํ วิตถาเรน ปเรสํ เทเสติ.

“ภิกษุแสดงธรรมตามที่ตนได้สดับมาตามที่ตนได้เรียนมา
แก่ผู้อื่นโดยพิสดาร”

๓. อปิข โข ยถาสุตํ ยถาปริยตํ ฌมมํ วิตถาเรน สุขฌายํ กโรติ.

“ภิกษุสำถายธรรมตามที่ตนได้สดับมาตามที่ตนได้เรียนมา
โดยพิสดาร”

๔. อปิข โข ยถาสุตํ ยถาปริยตํ ฌมมํ เจตสา อนุวิตกเกติ

อนุวิจาเรติ มนसानุเปกขติ.

“ภิกษุตรึกตามตรองตามเพ่งตามด้วยใจซึ่งธรรมตามที่ตนได้
สดับมาตามที่ตนได้เรียนมา”

๕. อปิข ขวสฺส อญฺญตรํ สมาธินิมิต्तํ สุกคฺคหิตํ โหติ สุมฺนสิกฺคํ

สุปฺปาริตํ สุปฺปวิวิธํ ปญฺญา.

“ภิกษุกำหนดเอาสมาธินิมิตอย่างใดอย่างหนึ่งมาดี มนสิการ
ดี ทรงจำไว้ดี แทงตลอดดีด้วยปัญญา”

ตัวอย่างของผู้ที่ได้บรรลุธรรมด้วยเหตุ ๕ ประการเหล่านี้ พบใน
พระไตรปิฎกและคัมภีร์อรรถกถา ดังต่อไปนี้

๑. การฟังธรรม เช่น ท่านอัญญาโกณฑัญญะได้ฟังธรรมจักร
จากพระพุทธเจ้าแล้วได้บรรลุธรรมเป็นพระโสดาบัน^๒ อุปติสสะปริพาชก
ได้ฟังธรรมจากท่านพระอัสสชิแล้วได้บรรลุธรรมเป็นพระโสดาบัน^๓ และ

ธิดาของช่างหูกในเมืองอาฬวีได้บรรลุนิพพานเป็นพระโสดาบันด้วยการฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า^๔

๒. การแสดงธรรมโดยพิสดาร เช่น พระเขมกะได้สนทนาธรรมกับภิกษุ ๖๐ รูป การสนทนาธรรมในครั้งนี้ส่งผลให้ท่านและภิกษุทั้งหมดนั้นได้บรรลุนิพพานเป็นพระอรหันต์ในขณะที่สนทนาธรรม ดังที่ปรากฏในสังยุตตนิกาย ขันธวารวรรค เขมกสูตร^๕

๓. การสาธยายธรรมโดยพิสดาร เช่น พระเถระสองรูปผู้เรียนกรรมฐานในสำนักของพระมหาเทวเถระผู้อยู่ในมลยวิหาร ได้ห่มนสาธยายอาการ ๓๒ ตลอด ๔ เดือน ได้สำเร็จเป็นพระโสดาบัน^๖ อุบาสิกาชื่อว่ามาติกาตาได้สาธยายอาการ ๓๒ ได้บรรลุนิพพานเป็นพระอนาคามีพร้อมกับฌานอภิญญาภายในเวลา ๓ เดือน^๗ และพระวังคีสะสาธยายอาการ ๓๒ แล้วได้บรรลุนิพพานเป็นพระอรหันต์^๘

๔. การพิจารณาไตรตรองธรรม เช่น พระนาคสมาลเถระเห็นหญิงนักฟ้อนแต่งตัวสวยงามฟ้อนรำอยู่ ได้พิจารณาว่าเป็นเพียงกองกระดูกที่ไม่สวยงามมีกลิ่นเหม็น แล้วน้อมมาพิจารณาร่างกายของตนว่าเป็นกองกระดูกเช่นกัน ได้เกิดปัญญารู้เห็นความเกิดดับของรูปนามจนกระทั่งได้บรรลุนิพพานเป็นพระอรหันต์พร้อมด้วยวิชา ๓^๙

๕. การเจริญนิมิตที่ก่อให้เกิดสมาธิ (การปฏิบัติธรรม) เช่น ภิกษุ ๕๐๐ รูปที่เจริญเมตตาภาวนาแล้วอาศัยเมตตาเป็นพื้นฐานในการเจริญวิปัสสนา ดังที่ปรากฏในเมตตสูตร^{๑๐} หรือการปฏิบัติของท่าน

วิมุตตายนสูตร

พระสารีบุตรได้บรรลุฌานก่อนแล้วใช้ฌานเป็นพื้นฐานในการเจริญวิปัสสนา ดังที่ปรากฏในอนุปทสูตร^{๑๑}

ตามความเข้าใจทั่วไป การปฏิบัติธรรมด้วยการเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเรียกว่า มรรคสัจ เป็นทางแห่งความหลุดพ้น แต่ในสมัยพุทธกาลมีผู้ฟังธรรมบางท่านได้บรรลุธรรมในขณะที่ฟังธรรมได้ ดังนั้น แม้การฟังธรรมก็เป็นเหตุให้บรรลุธรรมได้

อย่างไรก็ตาม คนในสมัยปัจจุบันไม่อาจบรรลุธรรมด้วยการฟังธรรมหรือแสดงธรรมหรือสาธยายธรรมเป็นต้น เพราะผู้บรรลุธรรมในขณะที่ฟังธรรมเป็นต้นได้นั้นต้องเคยเจริญวิปัสสนามาก่อนที่จะฟังธรรม จึงทำให้เกิดสมาธิได้เร็วในขณะที่ฟัง นอกจากนั้น ท่านเหล่านั้นยังได้กำหนดรู้ปิติที่เกิดขึ้นจากการฟังธรรม จึงนับว่าเจริญวิปัสสนาที่รับรู้เท่าทันปัจจุบันคือปิติ แล้วยังเห็นความเกิดดับของปิติดังกล่าว สามารถบรรลุวิปัสสนาญาณขั้นต่างๆ แล้วได้บรรลุมรรคผลนิพพานในที่สุด

จะเห็นได้ว่า พระพุทธองค์ตรัสถึงบุคคลดังกล่าวว่าต้องเคยเจริญวิปัสสนามาก่อนที่จะฟังธรรมด้วยข้อความขึ้นต้นในวิมุตตายนสูตรนี้ว่า

วิมุตตายนุตตร

ปณฺณิมานิ ภิกฺขเว วิมุตตายนุตตานานิ, ยตถ ภิกฺขุโน
อปปมตตสฺส อาตapiโน ปหิตตตสฺส วิหโรโต อวิมุตตํ वा จิต्तํ
วิมฺจุจฺจติ, อปริกฺขีณา वा आसवा प्रिक्खयं คจฺจนฺติ, อนนฺอุปตฺตํ
วา อนฺนุตฺตรं โยคกฺกเขมํ อนฺนุปาปุณฺนาติ.^{๑๒}

“ภิกษุทั้งหลาย เหตุแห่งวิมุตติ ๕ ประการนี้ ซึ่งเป็น
เหตุให้จิตของภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีจิตมุ่งมั่นอยู่
ที่ยังไม่หลุดพ้น ย่อมหลุดพ้น อาสวะที่ยังไม่สิ้นไป ย่อมถึง
ความสิ้นไป หรือเธอย่อมบรรลุธรรมอันปลอดจากเครื่องผูก
อันยอติเยียมที่ยังไม่ได้บรรลु”

ข้อความว่า “ภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีจิตมุ่งมั่นอยู่”
กล่าวถึงองค์คุณของผู้พึงธรรมเป็นต้นแล้วได้บรรลุธรรมว่าต้องเป็นผู้
ประกอบความเพียรในการเจริญสติอย่างต่อเนื่องจนกระทั่งถึงเวลาพึง
ธรรมเป็นต้น ไม่ใช่บุคคลทั่วไปที่ขาดความเพียรมิได้เจริญสติแต่อย่างใด
ภิกษุนั้นเป็นผู้เจริญสติอยู่เสมอด้วยความเพียรเพากิเลสคือสัมมปปธาน
๔ โดยมีจิตมุ่งมั่นในพระนิพพานมิได้หวั่นไหวร่างกายและชีวิต ดังข้อความ
ว่า

สตียา อวิปวาเสณ อปฺปมตฺตสฺส. วีริยาตาเปณ อาตา-
ปิโน. กาเย จ ชีวีเต จ อนเปกฺขตาย ปหิตตฺตสฺส เปสิตตฺตสฺสาติ
อตฺถเณ.^{๑๓}

“ความหมายคือ ผู้ไม่ประมาทด้วยการไม่อยู่ปราศจาก
สติ, ผู้พากเพียรด้วยความเพียรเพื่อกิเลส, ผู้มีจิตมุ่งมั่น คือ ส่ง
จิตไปสู่ความสำเร็จประโยชน์ตามต้องการ] โดยมีได้ห้วงไย
ร่างกายและชีวิต”

อปฺปมตฺโตติ กมฺมฏฺฐาเน สตี อวิหฺนโต. อาตาปีติ
กายิกเจตสิกสงฺขาเตน วีริยาตาเปณ อาตาปี. ปหิตตฺโตติ กาเย
จ ชีวีเต จ อนเปกฺขตาย เปสิตจิตฺโต วิสสฺสจฺจอตฺตภาโว.^{๑๔}

“คำว่า อปฺปมตฺโต (ผู้ไม่ประมาท) คือ ผู้ไม่สละสติจาก
กรรมฐาน

คำว่า อาตาปี (พากเพียร) คือ ผู้พากเพียรด้วยความ
เพียรเพื่อกิเลสคือความเพียรทางกายและใจ

คำว่า ปหิตตฺโต (มีจิตมุ่งมั่น) คือ มุ่งส่งจิตไปยอมสละ
ร่างกายโดยมิได้ห้วงไยร่างกายและชีวิต”

นอกจากนั้น ภิกษุทั้งหลายต้องเจริญสติปัฏฐานในขณะที่ฟังธรรม
ด้วยการกำหนดรู้ปิตีที่เกิดขึ้น จึงนับว่าได้เจริญวิปัสสนาในขณะที่ฟังธรรม
ถ้าเขาไม่เกิดปิตีในขณะที่ฟังธรรม หรือมิได้กำหนดรู้ปิตีดังกล่าว ก็ไม่อาจ
บรรลุธรรมในขณะที่ฟังได้ ดังข้อความในพระสูตรนี้ว่า

วิมุตตายนตฺตสูตร

ตสฺส อตฺถปฏฺฐิสฺสเวทฺธิโน ธมฺมปฏฺฐิสฺสเวทฺธิโน ปาโมซขฺมฺ ชายติ,
ปมฺพทิตฺตสฺส ปิตฺติ ชายติ, ปิตฺติมนฺตสฺส กาโย ปสฺสสมฺภติ, ปสฺสทฺทช-
กาโย สุขํ เวเทติ. สุขิโน จิตฺตํ สมาริยติ. อิทํ ภิกฺขเว ปจฺมํ
วิมุตตายนตฺตํ, ยตฺถ ภิกฺขุโน อปฺปมตฺตตสฺส อาตาปีโน ปหิต-
ตตสฺส วิหโรโต อวิมุตฺตํ วา จิตฺตํ วิมฺจุจฺจติ, อปริกฺขิณา วา
อาสวา ปริกฺขยํ คจฺฉนฺติ, อนนฺนปฺปตฺตํ วา อนฺนุตฺตรํ โยคฺกขเมํ
อนฺนปฺปาปฺณาติ.^{๑๕}

“เมื่อเธอรู้แจ้งอรรถรู้แจ้งธรรม ย่อมเกิดปราโมทย์ เมื่อ
มีปราโมทย์ ย่อมเกิดปิติ เมื่อใจมีปิติ กายย่อมสงบ เธอมีกาย
สงบ ย่อมได้รับสุข เมื่อมีสุข จิตย่อมตั้งมั่น นี่เป็นเหตุแห่งวิมุตติ
ประการที่ ๑ ซึ่งเป็นเหตุให้จิตของภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความ
เพียร มีจิตมุ่งมั่นอยู่ ที่ยังไม่หลุดพ้น ย่อมหลุดพ้น อาสวะที่ยัง
ไม่สิ้นไป ย่อมถึงความสิ้นไป หรือเธอย่อมบรรลुธรรมอันปลอด
จากเครื่องผูกอันยอดเยี่ยมที่ยังไม่ได้บรรลु”

จะเห็นได้ว่า ในพระสูตรนี้ได้กล่าวถึงการเกิดปราโมทย์และปิติ
เป็นต้นในขณะฟังธรรม โดยปราโมทย์ (ปิติอย่างอ่อน) เป็นเหตุให้เกิดปิติ
(ปิติแก่กล้า) ปิติเป็นเหตุให้กายสงบ ความสงบกายเป็นเหตุให้เกิดสุข และ
สุขเป็นเหตุให้เกิดความตั้งมั่นของจิตคืออรรถัตถผล ดังข้อความข้างต้น
ที่นำมาแสดงไว้แล้ว

วิมุตตายนสูตร

แม้ในพระสูตรนี้จะมีได้ระบุว่าผู้ฟังธรรมได้กำหนดรู้ปิตีไว้โดยตรง แต่ก็เป็นที่อนุมานรู้ได้จากการที่ภิกษุเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีจิตมุ่งมั่นอยู่ ย่อมจะเจริญสติปัญญาในขณะที่ฟังธรรมอีกด้วย ด้วยเหตุดังกล่าว คัมภีร์อรรถกถาจึงระบุถึงการเจริญสติปัญญาด้วยการกำหนดรู้ปิตีที่เกิดขึ้นในขณะนั้น ดังข้อความว่า

อภัย หิต ทัมมัม สุนนโต อากตาคตภูชานะ ฌานวิปัสสนา-
มคคผลานิ ชานาติ, ตสฺส เอวฺ ชานโต ปิตี อุปฺปชฺชติ. โส
ตสฺสา ปิตียา อนฺตรธา โอสกฺกิตฺตํ น เทนฺโต อุปจารกมมฺภฺชา-
นิโก หุตฺวา วิปัสสนํ วฑฺฒเตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณาติ. ตํ สนฺธาย
วุตฺตํ “จิตฺตํ สมายิยตีติ. เสเสสุปิ เอเสว นโย.”^{๑๖}

“กล่าวโดยละเอียดว่า บุคคลนี้ฟังธรรมอยู่ย่อมเข้าใจ
ฌาน วิปัสสนา มรรค และผลในอาคตสถานนั้นๆ เขาเข้าใจ
อย่างนี้จึงเกิดปิตี เขาไม่ปล่อยให้ปิตีนั้นจางหายไปในระหว่าง
จึงเจริญอุปจารกรรมฐาน (กรรมฐานที่ก่อให้เกิดอุปจารสมาธิ)
ได้เจริญวิปัสสนาแล้วบรรลุอรหัตตผล พระพุทธองค์ทรงหมาย
เอาข้อความดังกล่าวจึงตรัสว่า จิตฺตํ สมายิยติ (จิตย่อมตั้งมั่น)
แม้หัวข้อที่เหลือก็มีนัยเดียวกัน [คือ การแสดงธรรมแก่ผู้อื่น
โดยพิสดารเป็นต้นเป็นเหตุของการเกิดปิตีปราโมทย์และการ
บรรลุอรหัตตผล]”

วิมุตตายนตฺตสูตร

ที่จริงแล้ว การที่ผู้ฟังเกิดปิติในระหว่างฟังธรรมนั้นถือว่าเป็นเรื่องสำคัญมาก โดยทั่วไปพระพุทธองค์จะแสดงอนุပ္พุพิกถา คือ ถ้อยคำตามลำดับ ได้แก่ ทาน ศีล สวรรค์ โทษของกาม และอานิสงส์ในการออกบวช เมื่อทราบว่าผู้ฟังเกิดปิติในขณะฟังธรรมแล้ว จึงแสดงอริยสัจ ๔ เป็นลำดับสุดท้าย เพื่อให้ผู้ฟังกำหนดรู้ปิติที่เกิดขึ้นในขณะฟังธรรมนั่นเอง ดังข้อความว่า

ยथा ภควา อณฺเณสิ ยสํ กุลปุตฺตํ กลลจิตฺตํ มุทฺจิตฺตํ
วินีวรณจิตฺตํ อุทฺคคจิตฺตํ ปสนฺนจิตฺตํ, อถ ยา พุทฺธานํ สามุกกั-
สิกา ฌมฺมเทสนา, ตํ ปกาเสสิ ทุกฺขํ สมุทฺยํ นิโรธํ มคฺคํ. เสยฺยถาปิ
นาม สุกฺขํ วตฺถํ อปคตกาฬกํ สมฺมเทว รชนํ ปฏฺิคฺคณฺเหยฺย,
เอวเมว ยสฺสส กุลปุตฺตสฺส ตสฺมีเยवासเน วิรชํ วิตมลํ ฌมฺมจกฺขุ
อุทฺปาที “ยงฺกิญฺจิ สมุทฺยธมฺมํ, สพฺพํ ตํ นิโรธธมฺมนฺติ.”^{๑๗}

“เมื่อทรงทราบว่า ยสกุลบุตรมีจิตควร[แก่ภavana]
อ่อนโยน ปราศจากนิวรณ์ เบิกบาน ผ่องใส จึงทรงประกาศ
สามุกกัสิกธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย คือ ทุกข
สมุทฺยํ นิโรธ มรรค ธรรมจักขุอันปราศจากธุลีปราศจากมลทิน
ได้เกิดแก่ยสกุลบุตร ณ อาสนะนั้นว่า ‘สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิด
ขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งทั้งมวลนั้นมีความดับไปเป็นธรรมดา’
เปรียบเหมือนผ้าขาวสะอาดปราศจากมลทิน ควรรับน้ำย่อม
ได้เป็นอย่างดี”

วิมุตตายนสูตร

องค์ประกอบของจิต ๕ ประการ คือ กลลจิตต์ มุทุจิตต์ วินีวรณจิตต์ อุทกคจิตต์ ปสนนจิตต์ (จิตควร[แก่]ภาวนา) อ่อนโยน ปราศจากนิวรณ์ เบิกบาน ผ่องใส) ก็คือจิตที่หลุดพ้นแล้วจากนิวรณ์ ประกอบด้วยปีติและศรัทธาเป็นหลัก การกำหนดรู้ปีติตามวิธีนี้จัดเข้าในธัมมานุปัสสนาหมวดโพชฌงค์ ตามมหาสติปัฏฐานสูตร ดังข้อความว่า

อิธ ภิกขเว ภิกขุ สนฺตํ วา อชฺชตตํ ปีติสสมโพชฌงค์
อตฺถิ เม อชฺชตตํ ปีติสสมโพชฌงค์โศติ ปชานาติ, อสนฺตํ วา
อชฺชตตํ ปีติสสมโพชฌงค์ นตฺถิ เม อชฺชตตํ ปีติสสมโพชฌงค์
ปชานาติ. ยถา จ อนุปปन्नสฺส ปีติสสมโพชฌงค์สฺส อุปปาโท
โหติ, ตถจ ปชานาติ. ยถา จ อุปปन्नสฺส ปีติสสมโพชฌงค์สฺส
ภาวนา ย ปาริปุรี โหติ, ตถจ ปชานาติ.^{๓๘}

“ภิกษุในธรรมวินัยนี้รู้ชัดว่า ปีติสสมโพชฌงค์มีอยู่ภายในจิต ในขณะที่มีอยู่ภายในจิต รู้ชัดว่า ปีติสสมโพชฌงค์ไม่มีอยู่ภายในจิต ในขณะที่ไม่มีอยู่ภายในจิต รู้ชัดเหตุทำให้เกิดปีติสสมโพชฌงค์ที่ยังไม่เกิดขึ้น (เหตุเกิดของสติสสมโพชฌงค์) รู้ชัดเหตุทำให้สติสสมโพชฌงค์ที่เกิดขึ้นแล้วเจริญเพิ่มพูน (เหตุเจริญเพิ่มพูนของสติสสมโพชฌงค์)”

นอกจากนั้น ในคัมภีร์ธรรมบทมีข้อความว่า

สุณฺหาการํ ปวิฏฺฐสส	สนฺตจิตฺตสส ภิกฺขุโน
อมาณสี รติ โหติ	สมมา ธมฺมํ วิปสฺสโต. ^{๑๙}

“ภิกษุไปสู่ที่สงัด มีใจสงบ หยั่งเห็นสภาวะธรรมโดยชอบ ย่อมบังเกิดความยินดีที่มีใช้ของมนุษย์ทั่วไป”

ยโต ยโต สมมสติ	ชนฺธานํ อุทฺยพฺพยํ
ลภเต ปิตฺติปามุชฺชํ	อมตํ ตํ วิชานตํ. ^{๒๐}

“เมื่อเธอหยั่งเห็นความเกิดขึ้นและดับไปแห่งขันธแล้ว ย่อมได้ความปิติปราโมทย์จากรูปนามที่กำหนดรู้อยู่ ซึ่งเป็นทางอมตะสำหรับผู้รู้เห็น[ความเกิดดับของรูปนาม]”

จะเห็นได้ว่าพระพุทธองค์ตรัสไว้ในคัมภีร์ธรรมบทข้างต้นว่า ปิตีย่อมเกิดขึ้นในวิปัสสนาญาณระดับอุทฺทยพฺพยญาณ และเป็นทางบรรลุอมตะสำหรับผู้รู้เห็นความเกิดดับของรูปนามในวิปัสสนาญาณนี้ กล่าวคือ การเจริญวิปัสสนากำหนดรู้ความปิติปราโมทย์ย่อมทำให้วิปัสสนาญาณพัฒนาขึ้นไปเรื่อยๆ จนกระทั่งบรรลุถึงมรรคผลนิพพานในที่สุด ด้วยการนำความปิติปราโมทย์มาเป็นอารมณ์ของวิปัสสนานั้นเอง

อนึ่ง มีข้อความที่กล่าวถึงการระลึกถึงพระพุทธคุณสามารถทำให้บรรลุธรรมเป็นพระอริยบุคคลได้ เพราะพระพุทธคุณก่อให้เกิดปิติปราโมทย์ได้เร็ว ผู้ที่ระลึกถึงพระพุทธคุณจึงสามารถบรรลุธรรมได้ง่าย ด้วยการกำหนดรู้ปิติปราโมทย์ ดังข้อความว่า

วิมุตตายนสูตร

อิธ ภิกขเว อริยสาวโก ตถาคตํ อนุสฺสเรติ- อิติปิโส ภควา
ฯเปฯ อุชฺศตเมวสฺส ตสฺมี สมเย จิตฺตํ โหติ นิภฺชนตํ มุตฺตํ
วฺภูจิตฺตํ เครมฺหา. เคโธติ โข ภิกขเว ปญฺจนเนตํ กามคฺฌา-
นมนฺวิจณฺ. อิทฺมปิ โข ภิกขเว อารมฺมณํ กริตฺวา เอวมิเชกฺขเจ
สฺตตา วิสฺขุณฺนติ.^{๒๑}

“ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกในธรรมวินัยนี้หมั่นระลึก
ถึง[คุณของ]ตถาคตว่า อิติปิโส ภควา (แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้
มีพระภาคพระองค์นั้น) จิตของเธอดำเนินไปตรงในขณะนั้น
พ้นออกไปจากสิ่งที่น่าลุ่มหลง คำว่า สิ่งที่น่าลุ่มหลง (เคระ) นี้
เป็นชื่อของเบญจกามคุณ เหล่าสัตว์บางคนในธรรมวินัยนี้
ระลึกถึงพระพุทธคุณนี้เป็นเหตุแล้วย่อมหมดจดด้วยวิธีนี้”

ผู้ที่ฟังธรรมบางท่านสามารถบรรลุธรรมได้ทันทีโดยมิได้เจริญ
สติปัฏฐานมาก่อน เช่น ท่านอัญญาโกณฑัญญะ หรืออุปติสสะปริพาชก
ท่านเหล่านั้นแม้จะมีได้เจริญสติปัฏฐานมาก่อน ก็กำหนดรู้ปฏิบัติที่เกิดขึ้น
ในขณะที่ฟังธรรม จึงสามารถบรรลุธรรมได้ จัดว่าท่านเหล่านั้นได้เจริญ
สติปัฏฐานในขณะที่ฟังธรรม ลำพังการฟังโดยมิได้เจริญสติปัฏฐานย่อมไม่
อาจส่งผลให้บรรลุธรรมได้ เพราะสติปัฏฐานเป็นทางสายเดียวแห่งความ
พ้นทุกข์นั่นเอง

วิมุตตายนตสูต

ในคัมภีร์ทางศาสนาพบว่ามิผู้ได้บรรลุลุธรรมในขณะที่ฟังธรรมมากมาย แต่คนในปัจจุบันไม่ทราบว่าท่านเหล่านั้นปฏิบัติธรรมมานานเพียงใดก่อนจะมาฟังธรรมครั้งสุดท้าย หรือได้ฟังธรรมมากี่ครั้งจึงสามารถได้บรรลุลุธรรมด้วยการฟังธรรมครั้งสุดท้ายได้ ตัวอย่างเช่น

๑. เรื่องธิดาของช่างหูกในเมืองอาฬวี พบในคัมภีร์ธรรมบท เปสการธิดาวัตถุ นางได้บรรลุลุธรรมเป็นพระโสดาบันด้วยการฟังธรรมจากพระพุทเจ้า ครั้งหนึ่ง พระพุทองค์เสด็จไปเมืองอาฬวีแล้วแสดงธรรมเรื่องมรณสติ (การระลึกถึงความตาย) ว่า

อทฐว เม ชีวิติ. ฐว เม มรณิ. อวสสึ มยา มริตพพเมว.
มรณปริโยसानิ เม ชีวิติ. ชีวิติเมว อนิยต. มรณิ นิยต.^{๒๒}

“ชีวิตของเราไม่แน่นอน ความตายของเราแน่นอน
เราต้องตายแน่แท้ ชีวิตของเรามีความตายเป็นที่สุด ชีวิต
ไม่แน่นอน ความตายแน่นอน”

นางเจริญมรณสติกรรมฐานนั้นตลอดทิวาราตรีเป็นเวลา ๓ ปีตามที่พระพุทเจ้าตรัสสอน สันนิษฐานว่านางคงจะได้บรรลุลุภูมิตามเพราะมรณสติส่งผลให้บรรลุลุภูมิตามได้ เมื่อพระพุทองค์ทรงทราบว่านางมีบารมีเต็มเปี่ยมแล้วจึงเสด็จไปเมืองอาฬวีเป็นครั้งที่ ๒ แล้วแสดงธรรมเป็นคาถา ๑ บท นางฟังธรรมนี้แล้วได้บรรลุลุธรรมเป็นพระโสดาบัน

๒. ท่านพระโปฏฐิละ พบในคัมภีร์ธรรมบท โปฏฐิลเถรวัตถุ^{๒๓}
ท่านพระโปฏฐิละเป็นผู้ทรงจำพระไตรปิฎกและสอนธรรมแก่ภิกษุ ๕๐๐

รูปในสมัยของพระพุทธเจ้า ๗ พระองค์ รวมทั้งพระพุทธเจ้าพระองค์นี้
วันหนึ่ง พระพุทธองค์ทรงประสงค์จะทำให้ท่านสังเวชใจว่าตนยังมีได้
บรรลุมานหรือมรรคผล จึงเรียกท่านว่า ตุจฉโปฏฐิล (พระโปฏฐิละผู้ว่าง
เปล่าจากแก่นสาร) พอท่านได้ยินดังนั้นจึงสลดใจ แล้วออกจากวัด
เดินทางไป ๑๒๐ โยชน์เพื่อปฏิบัติธรรม ท่านได้พบวัดป่ามีภิกษุ ๓๐ รูป
ซึ่งเป็นพระอรหันต์ทั้งหมด จึงเข้าไปพำนักและขอกรรมฐาน ภิกษุเหล่านี้น
ทราบว่าคุณยังมีมานะเกี่ยวกับปริยัติอยู่ จึงลดมานะของท่านด้วย
การให้ท่านไปขอกรรมฐานกับสามเณรน้อยอายุ ๗ ขวบ เมื่อท่านขอ
กรรมฐานแล้วได้ลดมานะของตนลง พระพุทธองค์จึงเปล่งโอภาสแล้ว
แสดงธรรมแก่ท่าน ทำให้ท่านได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์

บางคนอ้างเรื่องนี้แล้วตำหนิการศึกษาปริยัติว่าไม่สำคัญ เพราะ
ขนาดภิกษุผู้ทรงพระไตรปิฎกก็ยังถูกพระพุทธเจ้าตำหนิว่าเป็นผู้ว่างเปล่า
จากแก่นสาร แต่ถ้าการศึกษาปริยัติไม่สำคัญจริงอย่างนั้น เหตุใดพระพุทธ
องค์จึงอนุญาตให้ท่านศึกษาเล่าเรียนจนกระทั่งทรงจำพระไตรปิฎก และ
สอนธรรมแก่ภิกษุ ๕๐๐ รูปเป็นเวลานาน พระพุทธองค์ควรจะห้าม
ไม่ให้ท่านศึกษาปริยัติตั้งแต่ต้น ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า ท่านพระโปฏฐิละ
คงจะปฏิบัติธรรมไปพร้อมกับการสอนพระไตรปิฎก แต่บารมีของท่าน
ยังไม่แก่กล้า พระพุทธองค์ทรงรอคอยเวลาที่เหมาะสมจนกระทั่งบารมี
ของท่านแก่กล้าแล้ว จึงตรัสเรียกท่านเช่นนั้นเพื่อให้ท่านสังเวชใจแล้ว
มุ่งมั่นปฏิบัติธรรมอย่างเต็มที่ ที่จริงแล้วสิ่งที่ขัดขวางไม่ให้ท่านบรรลุธรรม
ก็คือมานะที่ถือตนว่าเราเก่งกว่าคนอื่นในด้านปริยัติ พอท่านถอนมานะ
ได้แล้ว พระพุทธองค์จึงทรงแสดงธรรมทำให้ท่านบรรลุธรรมได้

วิมุตตายนตฺตสูตร

เรื่องท่านพระโฏฐิตะนี้เป็นตัวอย่างของผู้ที่ได้ปฏิบัติธรรมเป็นเวลานาน แต่ยังไม่อาจบรรลุธรรมได้เพราะมานะเป็นเครื่องขัดขวาง นอกจากนั้น ในปัญจวัคคีย์ ๕ รูป ท่านพระอัญญาโกณฑัญญะเพียงรูปเดียวสามารถบรรลุธรรมในขณะที่ฟังได้ ส่วนปัญจวัคคีย์ที่เหลือ ๔ รูป ได้บรรลุธรรมด้วยการปฏิบัติ กล่าวคือ ท่านวัปปะได้ดวงตาเห็นธรรมในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ท่านภททิสะได้ในวันแรม ๒ ค่ำ ท่านมหานามะได้ในวันแรม ๓ ค่ำ และท่านอัสสชิได้ในวันแรม ๔ ค่ำ โดยพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ในพระวิหาร มิได้เสด็จออกบิณฑบาตเพื่อคอยแนะนำภิกษุทั้ง ๔ หากมีปัญหากเกิดขึ้นในขณะที่ปฏิบัติ และในวันแรม ๕ ค่ำ เดือนอาสาฬหะ พระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงอนัตตลักขณสูตรแก่ภิกษุปัญจวัคคีย์^{๒๔}

สรุปความในพระสูตรนี้ว่า การบรรลุธรรมมิได้ด้วยเหตุ ๕ ประการ คือ การฟังธรรม การสอนธรรม การสาธยายธรรม การพิจารณาธรรม และการปฏิบัติธรรม ประการสุดท้ายคือการปฏิบัติธรรมนี้ก็คือการเจริญนิมิตที่ก่อให้เกิดสมาธิ หมายความว่า ผู้ที่เจริญวิปัสสนากฎาต้องรับรู้รูปนามปัจจุบันที่เรียกว่า สังขารนิมิต เพื่อก่อให้เกิดวิปัสสนาขณิกสมาธิในขณะที่บรรลุวิปัสสนาญาณและอัปปนาสมาธิในขณะที่บรรลุมรรค ส่วนผู้ที่เจริญสมถกฏาต้องรับรู้อารมณ์บัญญัติเพื่อก่อให้เกิดปริกรรมสมาธิ อุปจารสมาธิ และอัปปนาสมาธิตามลำดับ

อย่างไรก็ตาม ในคัมภีร์อรรถกถาของวิมุตตายนตฺตสูตรกล่าวว่า นิมิตที่ก่อให้เกิดสมาธิในเรื่องนี้ คือ อารมณ์ ๓๘ อย่างของสมถกรรมฐาน ดังข้อความว่า

สมาธินิมิตตนิติ อภฺจติสํย อารมมณฺสํ อณฺณตโร
สมาธิเยว สมาธินิมิตฺตํ.^{๒๕}

“คำว่า สมาธินิมิตฺตํ (นิมิตของสมาธิ) หมายความว่า
นิมิตของสมาธิ ชื่อว่า สมาธิอย่างหนึ่งในอารมณฺ ๓๘”

อารมณฺ ๓๘ ก็คือกรรมฐาน ๓๘ ในกรรมฐาน ๔๐ คือ กสิณ ๘
อสุภะ ๑๐ อนุสสติ ๑๐ พรหมวิหาร ๔ อรูปฌาน ๔ อาหารปฏิกูลสัณญา
๑ จตุธาตฺววัตถุ ๑ โดยรวมอาโลกกสิณ (กสิณแสง) เข้าในโอทาทกสิณ
(กสิณสีขาว) และรวมอากาศกสิณ (กสิณช่องว่าง) เข้าในอนันตาทกสิณ
(กสิณอากาศหาขอบเขตมิได้) อันเป็นอารมณฺของอาภาสํญายตน
ฌาน ดังข้อความว่า

กสิณา ทส อสุภา ทสํอนุสสติโย จตฺตาริ พรหมวิหารา
จตฺตาริ อารูปา จตุธาตฺววัตถุํ อาหารํ ปฏิกูลสณฺณาทิ
อิเมสุ จตฺตาลีสกมมฺภูจํเนสุ ปาฬิยํ อนาคตตฺตา อาโลกา-
กาสกสิณทวํ ฐเปตฺวา อวเสสํนิ คเหตฺวา วุตฺตํ.^{๒๖}

“ในกรรมฐาน ๔๐ เหล่านี้ คือ กสิณ ๑๐ อสุภะ ๑๐
อนุสสติ ๑๐ พรหมวิหาร ๔ อรูปฌาน ๔ จตุธาตฺววัตถุ ๑
อาหารปฏิกูลสัณญา ๑ ท่านกล่าวไว้โดยถือเอากรรมฐาน
ที่เหลือยกเว้นอาโลกกสิณและอากาศกสิณ เพราะไม่ปรากฏ
ในพระบาลี”

กิญจาปี ปาฬิยํ ปถวิกสิณาทินี รูปฌานารมณานิ อฏฺเฐว
กสิณานิ สรूपโต อาคตานิ, โธทาทกสิณํ ปน อาโลกกสิณํ,
อากาสกสิณํ จ ปริจฺฉินฺนากาสกสิณํ อนฺโตคฺคํ กตฺวา เทสนา
กตาติ อธิปฺปาเยนาห “อิติ กสิณานิ ทสพฺโล, ทส ยานิ
อโวจาติ.”^{๒๗}

“ท่านกล่าวว่า อิติ กสิณานิ ทสพโล, ทส ยานิ อโวจ (พระ
ทศพลผู้ทรงเห็นธรรมทั้งปวงตรัสกสิณ ๑๐) เป็นต้นโดยมุ่ง
หมายว่า แม้กสิณ ๘ อย่างมีปฐวิกสิณเป็นต้นอันอารมณ์ของ
รูปฌานปรากฏโดยตรงในพระบาลี แต่พระพุทธรองค์ทรงทำ
เทศนาโดยรวมอาโลกกสิณเข้าในโอทาทกสิณ และรวมปริจฉิน
นากาสกสิณ (กสิณช่องว่างที่ถูกกำหนด) เข้าในอากาสกสิณ”

ตามคำอธิบายในคัมภีร์อรรถกถาข้างต้น การเจริญนิมิตที่ก่อให้เกิดสมาธิระบุงถึงการปฏิบัติสมถภาวนา แม้พระพุทธรองค์จะมีได้ระบุงถึงการเจริญสติปัฏฐานไว้โดยตรงในหัวข้อ ๕ อย่างของพระสูตรนี้ ก็จัดว่า ได้ตรัสไว้โดยอ้อมด้วยข้อความขึ้นต้นของพระสูตรนี้ว่า

วิมุตตายนสูตร

ปณจิมานิ ภิกขเว วิมุตตายนตานิ, ยตถ ภิกขุโน
อปปมตตสส อาตาปีโน ปหิตตตสส วิหระโต อวิมุตตํ वा จิต्तं
วิมัจจติ, อปริกชีณา वा आसवा प्रिकष्यं कञ्चनत्ति, อนनुपपत्तं
वा अनुत्तरं โยคกเขमं अनुपाप्पनात्ติ.^{๒๘}

“ภิกษุทั้งหลาย เหตุแห่งวิมุตติ ๕ ประการนี้ ซึ่งเป็น
เหตุให้จิตของภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีจิตมุ่งมั่นอยู่
ที่ยังไม่หลุดพ้น ย่อมหลุดพ้น อาสวะที่ยังไม่สิ้นไป ย่อมถึงความ
สิ้นไป หรือเธอย่อมบรรลุธรรมอันปลอดจากเครื่องผูกอันยอดเยี่ยม
ที่ยังไม่ได้บรรลุ”

จะเห็นได้ว่า คำว่า อปปมตตสส อาตาปีโน ปหิตตตสส วิหระโต
(ผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีจิตมุ่งมั่นอยู่) หมายความว่า การเจริญสติ
ปัฏฐาน ดังนั้น จึงสรุปความได้ว่า พระพุทธองค์ตรัสถึงการเจริญ
สติปัฏฐานด้วยพระดำรัสข้างต้น ทั้งนี้เพราะสติปัฏฐานเป็นทางสายเดียว
แห่งการบรรลุธรรมอย่างแท้จริง เนื่องจากการเจริญสติที่ระลึกรูปรูปนาม
ในปัจจุบันขณะทำให้ผู้ปฏิบัติยังเห็นรูปนามไตรลักษณ์ตามความเป็น
จริง ผู้ที่มีได้เจริญสติปัฏฐานย่อมรับรู้สมมติบัญญัติเท่านั้น ไม่อาจยัง
เห็นรูปนามดังกล่าวจนนำไปสู่การดับของรูปนามคือพระนิพพานได้ ดัง
ข้อความว่า

วิมุตตายนตฺตสูตร

เอกายโน อยฺ ภิกขเว มคฺโค สตฺตานํ วิสุทฺธิยา โสภ-
ปริเทวานํ สมตฺติกมาย ทุกฺขโทมนสฺसानํ อตฺถงฺคมาย ฌายสฺส
อริคฺคมาย นิพฺพานสฺส สจฺฉนิกิริยาย, ยทิทํ จตฺตารอ สติปฺภูจฺจานา.^{๒๔}

“ภิกษุทั้งหลาย หนทางนี้เป็นทางสายเดียวที่ทำให้เหล่า
สัตว์บริสุทธ์ ล่วงพ้นความโศกและความคร่ำครวญได้ ดับความ
ทุกข์และโทมนัสได้ บรรลุนิพพาน และเห็นแจ้งพระนิพพาน
ได้ หนทางนี้คือสติปัฏฐาน ๔ ประการ”

มีข้อสงสัยว่า อริยมรรคมีองค์ ๘ ในอริยสัจ ๔ ชื่อว่า มรรคสัง
คือ ทางแห่งความหลุดพ้น แต่การตรัสว่าสติปัฏฐาน ๔ เป็นเพียงสาย
เดียวจะถือว่าขัดแย้งกับมรรคสังหรือไม่ ศาสนาพุทธนิกายมหายานกล่าว
ว่าขัดแย้งกัน แล้วแปล เอกายโน ว่า “ทางสู่อารมณ์เดียว” คือ ทางที่ก่อ
ให้เกิดสมาธินั่นเอง ความเข้าใจเช่นนี้ถือว่าไม่ถูกต้อง เพราะถ้าพิจารณา
ข้อความจากพระสูตรจำนวนมากแล้วจะพบว่า พระสูตรที่กล่าวถึงอริยสัจ
๔ อย่างครบถ้วน มีจำนวนน้อย แต่พระสูตรที่ตรัสถึงอริยสัจ ๔ เพียงบาง
ข้อ หรืออริยมรรคมีองค์ ๘ เพียงบางข้อ มีจำนวนมากกว่า ทั้งนี้เพราะ
พระสูตรเป็นข้อความที่ตรัสตามอัธยาศัยของผู้ฟังว่าควรรับฟังหลักธรรม
ข้อไหนจึงจะเข้าใจและได้รับประโยชน์ อย่างไรก็ตาม แม้พระพุทธรองค์
จะตรัสอริยสัจเพียงข้อเดียว ก็หมายรวมเอาอริยสัจข้ออื่นได้โดยอ้อม หรือ
แม้จะตรัสอริยมรรคเพียงข้อเดียวในอริยมรรคมีองค์ ๘ ก็หมายรวมถึง
ข้อที่เหลือโดยอ้อมอีกด้วย

วิมุตตยาตตนสูตร

แม้ในประโยคต้นของมหาสติปัฏฐานสูตรจะกล่าวถึงสติเพียงอย่างเดียว แต่ในข้อความต่อมาได้กล่าวถึงอริยมรรคมีองค์ ๘ ข้ออื่นอีกด้วย คือ กล่าวถึงวิริยะด้วยคำว่า อาตปปี (มีความเพียรเผากิเลส) กล่าวถึงปัญญาด้วยคำว่า สมปชาโน (รู้จริง) และกล่าวถึงสติด้วยคำว่า สติมา (มีสติ) ดังข้อความว่า

อิธ ภิกขเว ภิกขุ กายะ กายานุปัสสี วิหริติ อาตปปี สมปชาโน สติมา วิเนยย โลเก อภิชฌาโทมนสส์, เวทนาสุ เวทนानุปัสสี วิหริติ อาตปปี สมปชาโน สติมา วิเนยย โลเก อภิชฌาโทมนสส์, จิตเต จิตตานุปัสสี วิหริติ อาตปปี สมปชาโน สติมา วิเนยย โลเก อภิชฌาโทมนสส์, ฌเมสุ ฌมมานุปัสสี วิหริติ อาตปปี สมปชาโน สติมา วิเนยย โลเก อภิชฌาโทมนสส์.^{๓๐}

“ภิกษุในธรรมวินัยนี้ :-

๑. ตามรู้กองรูปว่าเป็นกองรูปอยู่ เพียรเผากิเลส รู้จริง มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลก (อุปาทานขันธ) ได้

๒. ตามรู้เวทนาว่าเป็นเวทนาอยู่ เพียรเผากิเลส รู้จริง มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

๓. ตามรู้จิตว่าเป็นจิตอยู่ เพียรเผากิเลส รู้จริง มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

๔. ตามรู้สภาวะธรรมว่าเป็นสภาวะธรรมอยู่ เพียรเผากิเลส รู้จริง มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้”

วิมุตตายนตสูต

สรุปความว่าในมหาสติปัฏฐานสูตรได้กล่าวถึงวิริยะ ปัญญา และ สติรวม ๓ ประการ จัดว่ากล่าวถึงอริยมรรค ๓ คือ อาตาปี = สัมมา วายามะ, สมปะชาโน = สัมมาทิฏฐิ, สติมา = สัมมาสติ ส่วนสัมมาสมาธิ ถือว่ากล่าวไว้โดยอ้อม เพราะสมาธิเป็นผลของสัมมาสติและเป็นเหตุก่อให้เกิดสัมมาทิฏฐิ แม้สัมมาสังกัปปะก็มีกล่าวไว้โดยอ้อมเพราะเป็นเครื่องอุปถัมภ์สัมมาทิฏฐิด้วยการน้อมจิตสู่รูปนามปัจจุบันให้ทันปัจจุบันขณะ

การถือเอาข้อความที่มีได้กล่าวไว้โดยตรงนี้สอดคล้องกับเนตติ ปรกรณ์ คือ คัมภีร์แสดงบรรทัดฐานในการตีความพระธรรมวินัย ซึ่งภาษิต ไว้โดยท่านพระมหากัจจายนะผู้เลิศในการขยายความย่อให้พิสดาร ตามหลักเนตติปรกรณ์เรียกวิธีนี้ว่า ลักษณะหาระ คือ แนวทางในการแสดงธรรมอื่นที่มีได้กล่าวไว้โดยตรงซึ่งมีลักษณะเสมอกัน โดย การดำเนินไปร่วมกัน (สหจาริตา) การมีหน้าที่เสมอกัน (สหกิจจตา) การมีเหตุเสมอกัน (สมาน เหตุตา) การมีผลเสมอกัน (สมานผลตา) หรือการมีอารมณ์เสมอกัน (สมานารัมมณตา) ในที่นี้ถือว่ารวมเอาสัมมาสมาธิด้วยสัมมาสติ และรวมเอาสัมมาสังกัปปะด้วยสัมมาทิฏฐิ เพราะองค์มรรคเหล่านี้มีหน้าที่เสมอกันคือการกำจัดกิเลสนั่นเอง แม้สัมมาวาจาเป็นต้น ๓ ประการก็ถูกรวมไว้ในที่นี้ เพราะมีหน้าที่กำจัดกิเลสเสมอกันตามที่กล่าวมานี้

อริยมรรค ๕ คือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวายามะ สัมมา สติ และสัมมาสมาธิ ชื่อว่า การกมรรค คือ องค์มรรคที่ทำหน้าที่ปฏิบัติ ย่อมเกิดขึ้นทุกขณะในเวลาเจริญวิปัสสนากรรมฐาน^{๓๑} ส่วนองค์มรรค ๓ คือ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ ชื่อว่า ปุพพภาคมรรค

วิมุตตายนสูตร

คือ องค์มรรคที่เป็นส่วนเบื้องต้นของการปฏิบัติ^{๓๒} เพราะผู้ปฏิบัติต้องสมาทานศีลก่อนจึงจะเจริญภาวนาต่อไป องค์มรรคทั้ง ๓ อย่างที่เป็นโลกียะต้องเกิดทีละขณะ เพราะมีอารมณ์เป็นปัจจุบันเท่านั้น จะเกิดพร้อมกันไม่ได้ แต่เมื่อได้บรรลุธรรมเป็นพระโสดาบันก็จะเกิดองค์มรรคทั้ง ๓ เหล่านี้พร้อมกันในขณะเกิดมรรคจิต ด้วยเหตุที่กล่าวมานี้จึงถือว่าพระพุทธรองค์ตรัสวิริยะ ปัญญา และสติไว้โดยตรงในมหาสติปัฏฐานสูตรอีกทั้งตรัสอริยมรรคอีก ๕ อย่างที่เหลือไว้โดยอ้อม

ขอสรุปบทความเรื่องนี้ด้วยข้อความในคัมภีร์มิลินทปัญหา^{๓๓}ว่า

ปริยายภาสิตํ อตถิ

อตถิ สนธาย ภาสิตํ

สภาวะภาสิตํ อตถิ

ธมฺมราชสฺส สาสนเณ.

“ในศาสนาของพระธรรมราชา มีพระดำรัสที่ตรัสไว้โดยปริยายบ้าง โดยเจาะจงบ้าง โดยสภาวะบ้าง”

เตสํ อตถิ อนนฺถาย

เมณฺฑกํ ชินฺทสิตี

อนาคตมฺหิ อพฺพาเน

วิคฺคโห ตตฺถ เหสฺสตี.

“อนุชนในอนาคตกาลไม่เข้าใจความหมายที่พระชินเจ้าทรงแสดงไว้ จักมีการขัดแย้งกันในพระดำรัสเหล่านั้น”

พระคันธสาราภิงค์

เชิงอรรถ : เหมวตสูตร

^๑ เทวเม ภิกขเว ฌมมา ปพพิเตน น เสวิตพพา. (ส.ม. ๑๙/๑๐๘๑/๓๖๖, วิ.ม. ๔/๑๓/๑๓)

^๒ อฏฐารส พรหมโกฏีโย อปริมาณา จ เทวตาโย. (มิลินท. ๓๕๖-๕๗)

^๓ ยथा ภควา อญญาสิ ยสํ กุลปุตฺตํ กลลจิตฺตํ มุฑฺจิตฺตํ วินีวรณจิตฺตํ อุทฺทคจิตฺตํ ปสนนจิตฺตํ, อถ ยา พุทฺธานํ สามุกกัสีกา ฌมมเทสนา, ตํ ปกาเสสิ ทุกขํ สมุทฺยํ นิโรธํ มคฺคํ. เสยฺยถาปิ นาม สฺสทฺธํ วตฺถํ อปคตกาฬกํ สมมเทว รชนํ ปฏิกคณฺเหยฺย, เอวเมว ยสฺสส กุลปุตฺตสฺส ตสฺมีเยवासเน วิรชํ วีตมลํ ฌมมจกฺขุ อุทฺปาที “ยงฺกิญฺจิ สมุทฺยธมฺมํ, สพฺพํ ตํ นิโรธธมฺมนฺติ. (วิ.ม. ๔/๒๖/๒๑)

“เมื่อทรงทราบว่ายสกุลบุดรมิจิตควร[แก่ภาวนา] อ่อนโยนปราศจากนิวรณ์ เบิกบาน ผ่องใส จึงทรงประกาศสามุกกัสีกธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย คือ ทุกขํ สมุทฺยํ นิโรธ มรรค ธรรมจักขุอันปราศจากธุลีปราศจากมลทินได้เกิดแก่ยสกุลบุดร ณ อาสนะนั้นว่า ‘สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งทั้งปวงนั้นมีความดับไปเป็นธรรมดา’ เปรียบเหมือนผ้าขาวสะอาดปราศจากมลทิน ควรรับน้ำย้อมได้เป็นอย่างดี”

๔ โส หิ ธมมํ สุนนโต เหมวตํ อนุสสริตวา “อาคโต นุ โข เม สหายโก โนติ ปริสํ โอโลเกตวา ตํ อปสฺสนโต “วณฺณจิตฺโต เม สหาโย, โย เอวํ วิจิตรปฏิภาณํ ภควโต ธมฺมเทสนํ น สฺสณาตีติ วิกฺขิตฺตจิตฺโต อโหสิ. (ขุ.สุ.อ. ๑/๑๕๓/๒๒๗)

“เทพสาตาคิระนั้นพึงธรรมอยู่ได้หวนระลึกถึงเทพเหมวตะ แลดูบริษัทว่า สหายของเรามาแล้วหรือไม่ เมื่อไม่เห็นเขาจึงมีจิตฟุ้งซ่าน ว่า สหายของเราผู้ไม่ได้พึงธรรมเทศนาของพระผู้มีพระภาคอันมีปฏิภาณ วิจิตรอย่างนี้ คงถูกกามคุณลวงให้ลุ่มหลง”

๖ พุติยาจริโย มชฺฌิมเทเส สาตปพฺพเต สาตาคิโรติ นามเณ. (ขุ.สุ.อ. ๑/๑๕๓/๒๒๖)

“คนที่สองเกิดเป็นเทพยก์ชื่อสาตาคิระ ณ สาตบรรพตใน มัชฌิมประเทศ (ภาคกลางของประเทศอินเดีย)”

๗ เอตทคํ ภิกฺขเว มม สาวกานํ ภิกฺขูนํ กลยาณวากุรณานํ ยทิทํ โสโณ กุฏิกณฺโณ. (อง.เอกก. ๒๐/๒๐๖/๒๔)

“โสณกุฏิกัณณะเลิศกว่าภิกษุสาวกทั้งหลายของเรา ผู้กล่าว ถ้อยคำไพเราะ”

๘ เตน โข ปน สมเณ อาสาฬหีนกฺขตตํ โฆสิตํ อโหสิ. อถ สมฺนตโต อลงฺกตปฏฺยตฺเต เทวนคเร สีรี ปจฺจนุโณตฺตี วีย ราชคฺเห กาฬี นาม กุรรฆริกา อุปาสิกา ปาสาทมารุหํ สีหปณฺชเร วิวริตฺวา คพฺภปริสฺสมํ วิโนเทนฺตี สวาทปฺปเทเส อุตฺตุคฺคหณตถํ จิตฺตา เตสํ ยกฺขเสนาปตฺนินํ ตํ พุทฺธคฺคณปฏฺฐิสยฺยตฺตํ ถถํ อาทิมชฺฌมปริโยสานโต อสฺโสสิ. สุตฺวา จ “เอวํ วิวริคฺคณสมฺนนาคตา พุทฺธาติ พุทฺธารมฺมณํ ปิตี อุปฺปาเทตฺวา ตาย นีวรณานิ

วิกรมเมตวา ตตเถว จิตา โสตาปตติผล ปติฏฺฐาสิ. ตโต เอว ภควตา
“เอตทคฺคํ ภิกฺขเว มม สาวิกานํ อุปาสิกานํ อนุสฺสวปฺสนนํ ยทิทํ กาลี
อุปาสิกา กุรฺรหฺริกาติ เอตทคฺเค จปีตา. (ขุ.สุ.อ. ๑/๑๖๘/๒๓๘)

“ในสมัยนั้น นักชัฏรประจำเดือนอาสาฬหะได้ถูกประกาศแล้ว
ครั้งนั้น อุปาสิกาผู้มาจากเมืองกุรฺรหฺระชื่อกาลี ขึ้นสู่ปราสาทในกรุง
ราชคฤห์ที่ประดับตกแต่งรอบเมือง ดุจสายสิริในสวรรค์ เปิดหน้าต่าง
บรรเทาการแผ่ครมรภัยยืนอยู่ในสถานที่รับลมเพื่อตากอากาศ ได้ฟังคำ
สนทนาที่ประกอบด้วยพระพุทธคุณนั้นของเสนาบดียักษเหล่านั้นตั้งแต่
เบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด ครั้นฟังแล้วได้เกิดปิติมีพระพุทธคุณเป็น
อารมณ์ว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงถึงพร้อมด้วยคุณธรรมนานัปการ
อย่างนี้ ช่มนิर्वรณด้วยปีตินั้น ดำรงอยู่ในโสตาปตติผลเมื่อยืนอยู่ในสถานที่นั้น”

๙ เอตทคฺคํ ภิกฺขเว มม สาวิกานํ อุปาสิกานํ อนุสฺสวปฺสนนํ,
ยทิทํ กาลี อุปาสิกา กุรฺรหฺริกา. (อง.เอกก. ๑/๒๖๗/๒๗)

๑๐ ขุ.สุ. ๒๕/๑๕๓/๓๖๓

๑๑ ขุ.สุ. ๒๕/๑๕๓/๓๖๓

๑๒ ขุ.สุ. ๒๕/๑๕๔/๓๖๓

๑๓ ขุ.ป. ๓๑/๑๑๗/๑๓๐

๑๔ ขุ.ป. ๓๑/๑๑๗/๑๒๙

๑๕ ขุ.ป. ๓๑/๑๑๗/๑๒๙

๑๖ ขุ.ป. ๓๑/๑๑๗/๑๒๙

๑๗ ขุ.ป. ๓๑/๑๑๗/๑๒๙

^{๑๘} ขุ.ป. ๓๑/๑๑๗/๑๒๙

^{๑๙} ตสฺสตุโถ:- มหาราช ปุพฺเพ พาราณสียํ ทูทีโป นาม ราชา ทานํ
ทตฺวา มรณจกฺเคน ฉินฺโน กามาวจรเวยว นิพฺพตฺติ. ตถา สาคราทโย อฏฺฐาติ
เอเต จ อญฺเญ จ พหุ ราชาโน เจว ชตฺติยา พราหมณา จ ปุณฺณณฺณํ ยชิต
วาน อนนฺกปฺปการํ ทานํ ทตฺวา กามาวจรภูมิสงฺขาตํ เปตตตํ นาติวตฺตีสฺสูติ
อตฺโถ. กามาวจรเทวตา หิ รูปาทีโน กิเลสวตฺถุสฺส การณา ปรี ปจฺจาสีสน
โต กปณฺตาย เปตาติ วุจฺจนฺติ. วุตฺตมปิ เจตฺ:-

เย อหุตฺติยา น รมนฺติ เอกิกกา วิเวกํ เย น ลภนฺติ ปีตี
กิณฺจาปิ เต อินฺทสมานโมคา เต เว ปราจีนฺสุชา วรากาติ.

(ขุ.ชา.อ. ๙/๔๓๒/๑๕๖-๕๗)

“ศาลานันมีเนื้อความว่า ดูก่อนมหาราช พระราชาพระนามว่า
ทูทีปราช ในพระนครพาราณสีในกาลก่อน ทรงบริจาทาน สวรรคต
แล้วไปบังเกิดในกามาวจรสวรรค์นั้นแล พระราชาอีก ๘ พระองค์เหล่านี้
มีพระเจ้าสาครราชเป็นต้นก็เหมือนกัน พระราชามหากษัตริย์และ
พราหมณ์อื่นมากมายบูชาด้วยเป็นอันมาก บริจาทานนานาประการ ก็
ไม่พ้นไปจากเปรตภูมิคือกามาวจรภูมิไปได้ โดยแท้จริงแล้ว เทวตาชั้น
กามาวจรได้ชื่อว่า เปรต เพราะเป็นผู้ยากไร้เนื่องด้วยปรารถนาวัตถุที่ก่อ
ให้เกิดกิเลสยิ่งๆ ขึ้นไป ดังข้อความว่า

‘ชนเหล่าใดไม่รื่นรมย์เมื่ออยู่คนเดียวไม่มีเพื่อน ไม่ได้รับปิติน
เกิดจากวิเวก พวกเขาดังจะมีสมบัติเสมอกับทิพยสมบัติของพระอินทร์ ก็
ยังได้ชื่อว่า ผู้ยากไร้ เพราะอยู่เป็นสุขเนื่องด้วยผู้อื่น’ ”

^{๒๐} ตเหว่ ปวตตมานัน ตณหาวิชานัน อปปหินตตา อวิชาปาฏิจณา-
ทิตาทีนเว ตสมี วิสเย ตณหา นามะติ, สหชาตสงขารรา ชิปนติ. (อภิ.วิ.อ.
๒/๒๒๓/๑๗๖)

“วิญญาณนั้นที่เป็นไปอยู่อย่างนี้ จึงถูกตัณหาน้อมไป ถูกสังขาร
ที่เกิดร่วมกันกันซัดไปในอารมณ์นั้นที่ถูกอวิชาปกปิดโทษไว้ เพราะยัง
ละตัณหาและอวิชาไม่ได้”

ปจจาสนนมรณสส สตตสส วิถิจิตดาวสานะ ภวงคกขเย วา
จวนวเสน ปจจุปนนภวปริโยสานภูตัม จุตติจิตตัม อูปปชชิตวา นิรุชฌติ,
ตสมี นิรุทธารวสานะ ตสสานนตรเมว ตถาคหิตัม อารมมณमारพภ สวตถุภัง
อวตถุเมว วา ยถารหัง อวิชาอนุสยปริกขิตเตน ตณหานุสยมูลเกน
สงขาระน ชนียมานัน สมปะยุตเตหิ ปริคคยหมานัน สหชาตานมธิฏฐาณภาเวน
ปุพพกมภูตัม ภวานตโรปฏิสนธานวเสน ปฏิสนธิสงขาตัม มานสํ อูปปชชมา
นเมว ปติฏฐาติ ภวานตโร. (สงคห ๕/๙๑/๓๔)

“ในเวลาสิ้นสุดแห่งวิถิจิตหรือในเวลาสิ้นสุดภวังค์ของบุคคลผู้
ใกล้เสียชีวิตนั้น จุตติจิตซึ่งเป็นจิตดวงสุดท้ายของปัจจุบันภพ เมื่อเกิดขึ้น
แล้วย่อมดับไปด้วยอำนาจของการจติ เมื่อจิตนั้นสิ้นสุดดับไปแล้ว ลำดับ
ต่อจากจุตติจิตนั้น จิตที่เรียกว่า ปฏิสนธิจิต จะรับอารมณ์ตามที่มรณาสัน
นวิถิจิต (วิถิจิตในเวลาใกล้เสียชีวิต) รับอารมณ์ไว้ ทั้งที่มี[เหตุ]วัตถุ
หรือที่ไม่มี[เหตุ]วัตถุ อันกุศลกรรมและอกุศลกรรมที่ปรุงแต่งที่เวดล้อม
ด้วยอวิชาอนุสัยซึ่งมีตัณหาอนุสัยเป็นรากเหง้าก่อให้เกิดขึ้นตามสมควร
อันสัมปะยุตตธรรมเข้าประสม เป็นประธานโดยความเป็นที่ตั้งแห่ง
ธรรม[คือรูปธรรมกับนามธรรม]ที่เกิดร่วมกัน เมื่อเกิดขึ้นอยู่ย่อมดำรงอยู่

ในภาพต่อไปนี้ด้วยอำนาจแห่งการสืบต่อภพอื่น”

อวิชขานุสยมูลเกณ ตณหานุสยปริกขิตเตนาติ ปน วุตเต สุกฺขัตถ์
ยุชฺชติ. อวิชฺชา หิ ตณฺหาปิ มฺลภฺตา โหติ ตาย ปฏิจฺฉาปิตาทีนเว เอ
อารมฺมเณ ตณฺหาปวตฺติสมภวโต. ตณฺหา จ ปน สหการิการณภาเวน ตํ
ตํ สงฺขารํ นิโยเชนตี ปวตฺตติตีติ สงฺขารสฺส ปริวารภฺตา พลวอาสนนสหาย
ภฺตา โหตีตีติ. (ปรมตถ.ฎีกา ๕/๙๑/๒๔๖)

“ถ้าหากพระอนรุทธอาจารย์กล่าว[สลับกัน]ว่า อวิชขานุสยมูล
เกณ ตณหานุสยปริกขิตเตน (มีอวิชขานุสยเป็นรากเหง้า แวดล้อมด้วย
ตัณหานุสย) จะชัดเจนกว่า เพราะอวิชชาเป็นรากเหง้ายิ่งกว่าตัณหา เนื่อง
ด้วยตัณหาเกิดขึ้นในอารมณ์ที่ถูกอวิชชาปิดบังโทษไว้ ส่วนตัณหาทำให้
สังสมสังขารนั้นๆ โดยความเป็นเหตุเกิดร่วมกัน ตัณหาจึงเกิดร่วมกับ
สังขารอย่างมีกำลัง”

^{๒๑} ม.ม. ๑๓/๓๐๖/๒๘๑

^{๒๒} ที.สี. ๑๐/๑๕๑-๕๖/๔๗-๙

^{๒๓} ฉบับฉฺฐฐสังคิตฺติและฉบับไทยมีรูปว่า นิคฺคณฺโ จ นาฏปฺตฺโต จึงแปล
ตามศัพท์ว่า นิครนถ์นาฏบุตร แต่ในฉบับสิงหลพบรูปว่า นิคฺคณฺโ
นฏปฺตฺโต รูปว่า นฏปฺตฺโต (บุตรนักฟ้อน) ถูกหลักภาษามากกว่า เพราะ
รูปว่า นาฏ (นักฟ้อน) ไม่มีใช้ในพระไตรปิฎก มีแต่รูปว่า นฏ ซึ่งมาจาก
นฏ ฐาตุ (อวสนทเน = โนม้ตัว, ฟ้อน) + อ ปัจจัยในกัตตุฐานนะ ดังคัมภีร์
อภิธานันตปทีปิกา (คาถา ๑๐๑) กล่าวว่า นฏโก นาฏโก นโฏ (นักฟ้อน
รำ : นฏุก, นาฏก, นฏ)

๒๔ ทิสวาน ตณห์ อรติณจ ราค์
นาโหสิ ฉนโท อปี เมณฺสมิ
กิเมวิท มุตตกรีสปฺณณิ

ปาทาปี นํ สมฺมุสิตุนํ อิจฺเณ. (ขุ.สุ. ๒๕/๘๔๒/๔๙๖)

“เรามีได้มีแม่ความพอใจในเมณฺ เพราะเห็นนางตัณหา นาง
อรติ และนางราคา ไฉนเล่าจักพอใจเพราะเห็นธิดาของท่านซึ่งเต็มไปด้วย
ด้วยมูตรและคุณ เราไม่ปรารถนาจะกระทบเธอแม่ด้วยเท้า”

๒๕ สังยุตตนิกาย สคาถวรรค มารีตสูตร (ส.ส. ๑๕/๑๖๑/๑๔๙)

๒๖ ตสฺสา ทนฺตฏฺฐิกิํ ทิสฺวา ปุพฺพสณฺณิ อนุสฺสริ
ตตฺเถว โส จิโต เถโร อรหตฺตํ อปาปฺณิ.

(วิสุทฺธิ. ๑/๑๕/๒๒)

“พระเถระนั้นเห็นกระดูกฟ้นของหล่อนแล้วระลึกถึงสัญญา[คือ
กองกระดูก]ที่เคยได้มาก่อน จึงได้บรรลุอรหัตตผลขณะยืนอยู่ในที่นั้น”

๒๗ เทวทตฺเต จ วรเก โจเร องฺคุลิมาลเก
ราหุเล ธนฺปาเล จ สพฺเพสํ สมโก มฺนิ.

(ขุ.อป. ๓๒/๕๘๕/๖๘)

“พระมุนีทรงมีพระทัยสม่าเสมอในบุคคลทั้งปวง คือพระเทวทัต
นายฆังธนู โจรองคุลิมาล พระราหุล และช้างธนบาล (ช้างนาฬาคีรี)”

วรเก เทวทตฺตมฺหิ โจเร องฺคุลิมาลเก
ธนฺปาเล ราหุเล จ สพฺพตฺถ สมมานโส.

(ขุ.ธ.อ. ๑/๑๗/๑๑๒)

“พระพุทธองค์ทรงมีพระทัยสม่าเสมอในบุคคลทั้งปวง คือนาย
ขมังธนู พระเทวทัต โจรงอคูลิมาล ช้างธนบาล และพระราหุล”

^{๒๘} อหิ อิมิ จีวรํ ปุณณํ นาม ทาสี ปารุปีตวา อามกสฺसानะ นชฺชิตํ
ตํ สฺसानํ ปวิสิตวา ตุมพมตเตหิ ปาณเกหิ สมปรีกัณณํ เต ปาณเก
วิรุณิตวา มหาอริยวเส จตฺวา อคฺคเหสี. (ส.นิ.อ. ๒/๑๕๔/๒๒๒)

“เราเข้าไปสู่ป่าซำนั้นแล้วหยิบเอาผ้าคลุมร่างกายทาสีชื่อปุณณา
ที่ถูกทิ้งไว้ในป่าซำฝึดิบ อันเต็มไปด้วยหนอนราวหนึ่งกระเชอ (๑๖ กอบ
มือ) สะบัดหนอนเหล่านั้นออกไปแล้วดำรงอยู่ในมหาอริยวงศ์”

^{๒๙} ขุ.ชา.อ. ๕/๑๔๒/๒๐๖

^{๓๐} พราหมณ์ปี สตถารํ ทิสฺวา “โภติ นาสีโตมฺหิ ตยา ราชปุตฺตํ
อาคนตฺวา ทฺวาเร จิตํ มยฺหิ อนาจิกฺขนตฺติยา. ภาริยํ เต กมฺมํ กตฺตฺติ
วตฺวา อชฺชฏมฺมุตฺตํ โภชนปาตี อาทาย สตถุ สนตฺติกํ คนตฺวา “โภ โคตม อหิ
ปญฺจสฺส จานสฺส อคฺคํ ทตฺตวาว ภุญฺชามิ. อิตฺโต จ เม มชฺเช ภินฺทิตฺวา เอโกว
ภตฺตโกฏฺฐาโส ภตฺโต. เอโก โภฏฺฐาโส อวสฺสิญฺโ. ปฏิกฺคณฺหิสฺสสิ เม อิทํ
ภตฺตนตฺติ. สตถา “น เม ตว อัจฺฉิฏฺฐภตฺเตน อตฺถโถติ อวตฺวา “พราหมณ์
อคฺคมปี มยฺหเมว อนุจฺฉวีกิ มชฺเช ภินฺทิตฺวา อชฺชฏมฺมุตฺตภตฺตมปี
จริมภตฺตปิณฺโฑปี มยฺหเมว อนุจฺฉวีกิ. มยฺภทฺติ พราหมณฺ ปฺรทตฺตูป-
ชีวิเปตสฺสทิสฺสาดิ วตฺวา อิมิ คาถมาห. (ขุ.ธ.อ. ๒/๓๗๖/๔๓๘)

“แม้พราหมณ์เห็นพระศาสดาแล้วจึงพูดว่า นางผู้เจริญ หล่อน
ไม่บอกพระราชาบุตรผู้เสด็จมาประทับยืนอยู่ที่ประตูแก่เราให้เราฉิบหาย
เสียแล้ว หล่อนทำกรรมหนัก แล้วถือเอาภาชนะใส่อาหารที่ตนบริโภคน
แล้วครั้งหนึ่งไปยังสำนักพระศาสดาแล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระโคตม

ผู้เจริญ ข้าพระองค์ถวายทานอันเลิศในฐานะทั้ง ๕ แล้วจึงบริโภคน้ำ แต่ข้าพระองค์บริโภคน้ำส่วนหนึ่งโดยแบ่งครึ่งจากส่วนนี้ น้ำส่วนหนึ่งยังเหลืออยู่ ขอพระองค์ได้โปรดรับน้ำส่วนนี้ของข้าพระองค์เถิด

พระศาสดาไม่ตรัสว่า เราไม่ต้องการน้ำอันเป็นเดนของท่าน ตรัสว่า พราหมณ์ ส่วนอันเลิศก็ดี น้ำที่ท่านแบ่งครึ่งบริโภคน้ำแล้วก็ดี สมควรแก่เราทั้งนั้น แมื่อก่อนน้ำที่เป็นเดนก็สมควรแก่เราเหมือนกัน พราหมณ์ที่จริงพวกเราเป็นเช่นกับเปรตที่อาศัยอาหารอันผู้อื่นให้เลี้ยงชีพ แล้วตรัสพระคาถาดังต่อไปนี้”

๓๑) เสนาสนมหา โอรูปุห

ภุชชนต์ ปุริส ภุช

โส เม ปกฺเคน หตฺเถน

อาโลป ปกฺชิปนตฺสส

ภุชฺชฌมฺลยจ นิสฺสาย

ภุชฺชมาเน วา ภุชฺชเต วา

นคฺริ ปิณฺฑทาย ปาวีสี

สกกฺกจฺจนฺตํ อุปฺภุชฺสี.

อาโลปํ อุปนามยิ

องฺคุลี เจตฺถ ฉิขฺชถ.

อาโลปํ ตํ อภุชฺชิสํ

เชคฺคุจฺฉํ เม น วิชฺชติ.

(ชุ.เถร. ๒๖/๑๐๕๗-๕๙ /๔๐๐)

“เราลงจากเสนาสนะแล้วได้เข้าไปบิณฑบาตในนคร ได้เข้าไปยืนอยู่ใกล้ๆ บุรุษโรคเรื้อนซึ่งกำลังบริโภคอาหารนั้นด้วยความเอื้อเฟื้อ

บุรุษโรคเรื้อนนั่งใช้มือข้างที่เน่าเฟะน้อมคำข้าวเข้ามาถวายเรา และเมื่อเขาใส่คำข้าวลง นิ้วมือของเขาก็ขาดตกลงในบาตรของเรา เรานั่งฟังเขาเรื้อนฉันคำข้าวนั้นอยู่ ขณะฉันหรือฉันเสร็จแล้ว เราไม่มีความรังเกียจเลย”

^{๓๒} กถยจ ภิกขเว ภิกขุ ฉพงคสมนนาโคโต โหติ? อีธ ภิกขเว ภิกขุ จกขุณา รูปุ ทิสวา เนว สุมโน โหติ น ทุมมโน, อุเปกขโก วิหริติ สโต สมปชาโน. (อง.ฉก. ๒๒/๑/๒๗๐)

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุถึงพร้อมด้วยอุเบกขาที่มีองค์ ๖ อย่างไร ภิกษุในพระศาสนานี้เห็นรูปด้วยจักขุแล้ว เป็นผู้ไม่ติเ็จ ไม่เสียใจ วางใจ เป็นกลาง มีสติสัมปชัญญะ”

^{๓๓} ที.ปา. ๑๑/๓๐๕/๑๙๓, ที.ปา.อ. ๓/๓๐๕/๑๘๐, ชุ.ป.อ. ๒/๗/๓๐๖

^{๓๔} ที.ปา. ๑๑/๓๐๕/๑๙๓, ที.ปา.อ. ๓/๓๐๕/๑๘๐, ชุ.ป.อ. ๒/๗/๓๐๖

^{๓๕} ชุ.สุ. ๒๕/๑๕๖/๓๖๓

^{๓๖} ชุ.สุ. ๒๕/๑๕๗/๓๖๓

^{๓๗} ตั โข ปนิตุ ทุกขนิโรธคามินี ปฏิปทา อริยสจจ ภาวิตนติ เม ภิกขเว ปุพเพ อนนุสสุเตสุ ฌมเมสุ จกขุ อุทปาติ, ญาณ อุทปาติ, ปญญา อุทปาติ, วิชชา อุทปาติ, อาโลโก อุทปาติ. (ส.ม. ๑๙/๑๐๘๑/๓๖๘)

“ภิกษุทั้งหลาย ดวงตาเห็นธรรม ญาณ ปัญญา วิชชา และแสงสว่างได้เกิดแล้วแก่ตถาคตในธรรมที่ไม่เคยสดับมาก่อนว่า เราได้อบรม อริยสัจคือมรรคนั้นแล้ว”

^{๓๘} กโรโต โข มหาราช การยโต, ฉินทโต ฉะทาปยโต, ปจโต ปาจา-
ปยโต, โสจยโต โสจาปยโต, กิลมโต กิลมาปยโต, ผนทโต ผนทาปยโต,
ปาณมติปาตาปยโต, อทินน อาทียโต, สนธิ ฉินทโต, นิลโลปี หรโต,
เอกาการิก กโรโต, ปริปนเถ ตัญญโต, พรทาร์ คจจโต, มุสา ฌนโต,

กรโธโต น กรียติ ปาปี. ขุรปริยณเตน เจปิ จกเกน โย อิมิสสา ปจวียา
ปาณเ เอกัม มัสซลํ เอกัม มัสปุณขํ กรียเย, นตฺถิ ตโตนิทานํ ปาปี. นตฺถิ
ปาปสฺส อากโม. ทกฺขิณญเจปิ คจฺกาย ตีรํ คจฺเจยฺย หนนฺโต ฆาเตนฺโต
ฉินฺทนฺโต เณทาเปนฺโต ปจนฺโต ปาจาเปนฺโต, นตฺถิ ตโตนิทานํ ปาปี.
นตฺถิ ปาปสฺส อากโม. อุตฺตรณเจปิ คจฺกาย ตีรํ คจฺเจยฺย ททนฺโต ทาเปน
โต ยชนฺโต ยชาเปนฺโต, นตฺถิ ตโตนิทานํ ปุณณํ. นตฺถิ ปุณณสฺส อากโม.
ทานน ทเมน สยฺเมน สจฺจวชฺเชน นตฺถิ ปุณณํ. นตฺถิ ปุณณสฺส อากโม.
(ที.สี. ๙/๑๖๖/๕๒-๓)

“มหาบพิตร เมื่อบุคคลทำเอง ใช้ให้ทำ ตัดเอง ใช้ให้ตัด
เบียดเบียนเอง ใช้ให้เบียดเบียน เสร้าโศกเอง ทำให้เสร้าโศก ลำบากเอง
ทำให้ลำบาก ดิ้นรนเอง ทำให้ดิ้นรน ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ตัดช่องย่องเบา
ปล้น ทำโจรกรรมในบ้านหลังเดียว ดักขุมที่ทางเปลี่ยว เป็นขู้ พุดเท็จ
ผู้ทำ[เช่นนั้น]ไม่จัดว่าทำบาป แม้หากบุคคลใช้คมมีดโกนสังหารเหล่าสัตว์
ในแผ่นดินนี้ให้เป็นกลุ่มเนื้อกองเนื้อเดียวกัน เขาย่อมไม่มีบาปที่เกิดจาก
กรรมนั้น ไม่มีบาปมาถึงเขา

แม้หากบุคคลที่อยู่ทางทิศใต้แม่น้ำคงคา ฆ่าเอง ใช้ให้ฆ่า ตัดเอง
ใช้ให้ตัด เบียดเบียนเอง ใช้ให้เบียดเบียน เขาย่อมไม่มีบาปที่เกิดจากกรรม
นั้น ไม่มีบาปมาถึงเขา แม้หากบุคคลที่อยู่ทางทิศเหนือของแม่น้ำคงคา
ให้เอง ใช้ให้ผู้อื่นให้ บูชาเอง ใช้ให้บูชา เขาย่อมไม่มีบุญที่เกิดจากกรรม
นั้น ไม่มีบุญมาถึงเขา ไม่มีบุญที่เกิดจากการให้ทาน ฝึกอินทรีย์ สำรวม
และพูดคำสัตย์ ไม่มีบุญมาถึงเขา”

๓๙ นตฺถิ มหาราช เหตุ, นตฺถิ ปจฺจโย สตฺตานํ สํกิละสาย. อเหตุ
อปจฺจยา สตฺตา สํกิลัสสนติ. นตฺถิ เหตุ, นตฺถิ ปจฺจโย สตฺตานํ วิสุทฺธิยา.
อเหตุ อปจฺจยา สตฺตา วิสุทฺธมนติ. นตฺถิ อตฺตการะ. นตฺถิ ปรการะ. นตฺถิ
ปฺริสการะ. นตฺถิ พลํ. นตฺถิ วิริยํ. นตฺถิ ปฺริสธาโม. นตฺถิ ปฺริสปรกฺกโม.
สพฺเพ สตฺตา สพฺเพ ปาณา สพฺเพ ภูตา สพฺเพ ชีวา อวสา อพลา อวิริยา
นียตีสงคฺติภาวปริณดา ฉสเววาภิชาติสุ สุขทุกฺข์ ปฏิสํเวทนติ. จุทฺทส โข
ปณิมานิ มหาราช โยนิปมฺขสตสทฺสทานิ สภฺภูจิจ สตานิ ฉ จ สตานิ ปญจ
จ กมฺมโน สตานิ ปญจ จ กมฺมานิ ติณฺณิ จ กมฺมานิ กมฺเม จ อทฺตมกมฺเม
จ ทวภฺภูจิปฏิปทา ทวภฺภูจฺนตฺรกปฺปา ฉพาภิชาติโย อภฺภูจ ปฺริสภฺภูมียो
เอภฺภูนปญฺญาส อาชีวกสเต เอภฺภูนปญฺญาส ปฺริพฺพาขกสเต เอภฺภูนปญฺญาส
นาคาวาสสเต วิเส อินทฺริยสเต ตีเส นิรยสเต ฉตฺตีส รัชชาตุโย สตฺต
สญฺญีคพฺภา สตฺต อสญฺญีคพฺภา สตฺต นิคฺคญฺจคพฺภา สตฺต เทวา สตฺต
มานุสา สตฺต ปิสาจา สตฺต สรา สตฺต ปวฺภูา สตฺต ปวฺภูาสตานิ สตฺต
ปปาตา สตฺต ปปาตสตานิ สตฺต สุปฺปนา สตฺต สุปฺปนสตานิ จุลลาสิติ
มหากปฺปิโน สตฺสทฺสทานิ, ยานิ พาเล จ ปณฺฑิตะ จ สนฺธาวิตฺวา สํสริตฺวา
ทุกฺขสฺสนนฺตํ กริสฺสนติ. ตตฺถ นตฺถิ “อิมินาหํ สีเลน วา วเตน วา ตเปน วา
พรหมจฺริเยน วา อปฺริปกฺกํ วา กมฺมํ ปฺริปาเจสฺสามิ, ปฺริปกฺกํ วา กมฺมํ
มุสฺส มุสฺส พยฺยนตํกริสฺสามิตี เหวํ นตฺถิ. โทณมิตะ สุขทุกฺขะ, ปฺริยนตฺกเต
สํสારะ, นตฺถิ หายนวทฺตเมน, นตฺถิ อุกฺกํสาวกํเส. เสยฺยถาปี นาม สุตฺตคฺุเพ
จิตฺเต นิพเพชฺยมานเมว ปเลติ, เอวเมว พาเล จ ปณฺฑิตะ จ สนฺธาวิตฺวา
สํสริตฺวา ทุกฺขสฺสนนฺตํ กริสฺสนติ. (ที.สี. ๙/๑๖๘/๕๓)

“มหาบพิตร ความเศร้าหมองของสัตว์ทั้งหลายไม่มีเหตุ
สนับสนุน สัตว์ทั้งหลายเศร้าหมองเอง ความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย
ไม่มีเหตุสนับสนุน สัตว์ทั้งหลายบริสุทธิ์เอง ไม่มีการกระทำของตน ผู้อื่น
และมนุษย์ ไม่มีกำลัง ความเพียร ความสามารถ และความพยายามของ
มนุษย์ สัตว์ผู้ติดข้อง สัตว์ผู้มีปราณ สัตว์ผู้เกิดแล้ว สัตว์ผู้มีชีวิต ทั้งปวง
ล้วนไม่มีอำนาจ กำลัง และความเพียร ผันแปรไปตามโชคชะตา
สถานภาพ และลักษณะเฉพาะตน ย่อมเสวยสุขและทุกข์ในกำเนิด ๖”

(กำเนิด ๖ คือ กัณหาภิชาติ คือ กำเนิดดำ ได้แก่ คนฆ่าแกะ
ฆ่านก ฆ่าเนื้อ ฆ่าสุกร ฆ่าปลา นายพราน โจร เพชฌฆาต ผู้คุมนักโทษ
หรือคนทำกรรมชั่วอื่นๆ, นิลาภิชาติ คือ กำเนิดเขียว ได้แก่ นักบวช,
โลหิตาภิชาติ คือ กำเนิดแดง ได้แก่ เดียรถียผู้นุ่งผ้าผืนเดียว, หลีทา-
ภิชาติ คือ กำเนิดเหลือง ได้แก่ สาวกที่นุ่งห่มผ้าขาวของนักบวชชีเปลือย,
สุกกาภิชาติ คือ กำเนิดขาว ได้แก่ อาชีวกขายและหญิง และปรมสุกกา-
ภิชาติ คือ กำเนิดขาวสะอาด ได้แก่ นันทวัจนะ กิสสังกิจณะ และ
มักขลิโคสาล)

อนึ่ง กำเนิดที่เป็นประธาน ๑,๔๐๖,๖๐๐ กรรม ๕๐๐ กรรม ๕
กรรม ๓ กรรม[เต็ม] ๑ กรรมกึ่ง ๑ ปฏิปทา ๖๒ อันตรกัป ๖๒ กำเนิด
๖ วัยของบุรุษ ๘ การเลี้ยงชีพ ๔,๙๐๐ ปริพาชก ๔,๙๐๐ ที่อยู่ของนาค
๔,๙๐๐ อินทรีย์ ๒,๐๐๐ นรก ๓๐๐ [ที่ตั้งของ]ธาตุสุลล ๓๖ ปฏิสนธิที่มี
สัญญา ๗ ปฏิสนธิที่ไม่มีสัญญา ๗ ปฏิสนธิที่มีปม ๗ เทวดา ๗ มนุษย์ ๗
ปีศาจ ๗ สรร ๗ ปมใหญ่ ๗ ปมเล็ก ๗๐๐ เหวใหญ่ ๗ เหวเล็ก ๗๐๐
สุบินใหญ่ ๗ สุบินน้อย ๗๐๐ มหากัป ๘,๔๐๐,๐๐๐ เหล่านี้ที่คนเขลา

และคนฉลาดเที่ยวเวียนวายไปแล้วจักทำที่สุดทุกขได้เอง

ไม่มีการปรุงแต่งว่า เราจักอบรมกรรมที่ยังไม่ให้ผลให้ส่งผล หรือได้รับกรรมที่ให้ผลแล้วจักทำให้หมดสิ้นไปด้วยศีล พรต ตบะ หรือ พรหมจรรย์นี้ สุขทุกข์เหมือนถูกตวงแล้วด้วยทะนาน สังสารวัฏถูกกำหนด ไว้แล้ว ไม่มีเสื่อมลงหรือเจริญขึ้น มากขึ้นหรือลดลง คนเขลาและคนฉลาด เที่ยวเวียนวายไปแล้วจักทำที่สุดทุกขได้เอง เหมือนกลุ่มด้ายที่ถูกขว้างไป ย่อมคลี่หมดไปเอง”

๔๐ นตฺถิ มหาราช ทินนํ. นตฺถิ ยิฏฺฐํ. นตฺถิ หุตํ. นตฺถิ สุกตทุกกฺกฺขานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก. นตฺถิ อโย โลโก. นตฺถิ ปโร โลโก. นตฺถิ มาตา. นตฺถิ ปิตา. นตฺถิ สุตตา โอปปาติกา. นตฺถิ โลเก สมณพราหมณา สมมคฺคตา สมมาปฺปิปฺปนา, เย อิมญจ โลกํ ปรรณจฺจ โลกํ สยํ อภิญญา สจฺฉิกิตฺวา ปเวเทนฺติ. จาตุम्मหาภูติโก อโย ปุริโส ยथा กาลํ กโรติ, ปจฺวี ปจฺวิกายํ อนุเปติ อนุปคฺจจฺฉติ. อาโป อาโปกายํ อนุเปติ อนุปคฺจจฺฉติ. เตโช เตโชกายํ อนุเปติ อนุปคฺจจฺฉติ. วาโย วาโยกายํ อนุเปติ อนุปคฺจจฺฉติ. อากาสํ อินฺทริยานิ สงฺกมฺนฺติ. อาสนฺทิปญฺจมา ปุริสา มตํ อาทาย จจฺฉนฺติ. ยาว อาสาหนา ปทานิ ปญฺญายนฺติ. กาโปตกาณิ อฏฺฐินิ ฆวฺนฺติ. ภสฺสสนฺตา อาหฺตฺติโย. ทตฺตฺปญฺญตฺตมฺปิ ทานํ, เตสํ ตฺถจฺฉํ มุสา วิลาโป. เย เกจิ อตฺถิกฺวาทำ วทฺนฺติ, พาเล จ ปญฺจิตฺเต จ กายสฺส เกทา อฺจุฉิขฺชนฺติ วินสฺสนฺติ, น โหนฺติ ปรี มรณฺา. (ที.สี. ๙/๑๗๑/๕๕)

“มหาบพิตร การให้ทาน การบูชายัญ และการเช่นสรวง ไม่มีผล ไม่มีผลวิบากแห่งกรรมที่ทำได้ชั่ว ไม่มีโลกนี้และโลกหน้า [การทำ ดีหรือชั่วใน] บิดาและมารดาไม่มีผล ไม่มีสัตว์ที่ตายแล้วเกิดใหม่ สมณ

พราหมณ์ผู้บรรลุนิยามรรคอันดีงามปฏิบัติชอบ ผู้รู้แจ้งโลกนี้และโลกหน้า ด้วยปัญญาของตนแล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งก็ไม่มีในโลก

เหล่าสัตว์นี้เป็นที่ประชุมแห่งมหาภูตรูป ๔ เมื่อสิ้นชีวิต ชาติดิน ไปตามธาตุดิน ชาติน้ำไปตามธาตุน้ำ ชาติไฟไปตามธาตุไฟ ชาติลมไปตามธาตุลม [นาม]อินทรีย้อมผันแปรไปเป็นอากาศธาตุ มนุษย์มีเตียงนอน เป็นที่ ๕ นำศพไป ร่างกายปรากฏอยู่แค่ป่าช้า กลายเป็นกระดูกขาวโพลน ดุจสีนกกพิราบ การเช่นสรวงสิ้นสุดลงแค่เถาถ่าน คนเขลาบัญญัติทานนี้ไว้ บางคนกล่าวว่าการให้ทานเป็นต้นมีผล คำของพวกเขาวางเปล่า เท็จไร้สาระ เมื่อสิ้นชีวิตทั้งคนเขลาและคนฉลาดย่อมขาดสูญไม่เกิดอีก”

๔๑ สตติเม มหาราช กายา อกฺขฺยา อกฺขฺวิชา อนิมมิตา อนิมมาตา วณฺณา ภูมฺมจฺจา เอสิกฺขฺจฺจา ยิภูจฺจิตา, เต น อិณฺชนฺติ, น วิปริณฺณาเมณฺติ, น อณฺณมณฺณํ พฺยาพาเณนฺติ, นาลํ อณฺณมณฺณสฺส สุขาย วา ทุกฺขาย วา สุขทุกฺขาย วา. กตเม สตฺต ? ปจฺจวิกาโย อาโปกาโย เตโชกาโย วาโยกาโย สุขฺเข ทุกฺเข ชีเว สตฺตเม. อิมํ สตฺต กายา อกฺขฺยา อกฺขฺวิชา อนิมมิตา อนิมมาตา วณฺณา ภูมฺมจฺจา เอสิกฺขฺจฺจา ยิภูจฺจิตา, เต น อิณฺชนฺติ, น วิปริณฺณาเมณฺติ, น อณฺณมณฺณํ พฺยาพาเณนฺติ, นาลํ อณฺณมณฺณสฺส สุขาย วา ทุกฺขาย วา สุขทุกฺขาย วา. ตตฺถ นตฺถิ หนฺตา วา ขมาเตตา วา โสตา วา สาเวตา วา วิณฺญาตา วา วิณฺญาเปตา วา. โยปี ติณฺเฬน สตฺเถน สีสํ ฉินฺหติ, น โกจิ กิณฺจิ ชีวิตา โวโรเปติ. สตฺตุนฺนํ ตฺวเ ว กายานํ อนฺตเรณ สตฺถํ วิวรมนฺนฺตติ. (ที.สี. ๙/๑๗๔/๕๖-๗)

“มหาบพิตร กองทั้ง ๗ เหล่านี้ไม่มีผู้สร้าง บันดาล เนรมิต และ ทำให้เนรมิต เป็นสิ่งยั่งยืน มันคงจุยออดกู่เขาและเสาระเนียดที่ตั้งมั่น

ไม่หวั่นไหว ผันแปร และกระทบกระทั่งกัน ไม่ก่อให้เกิดสุขหรือทุกข์ หรือทั้งสุขและทุกข์แก่กันและกัน กองทั้ง ๗ เหล่านี้มีอะไรบ้าง คือ กอง ชาติดิน กองชาตุน้ำ กองชาตไฟ กองชาตุลม กองสุข กองทุกข์ และกอง ชีวะ

กองทั้ง ๗ เหล่านี้ ไม่มีผู้สร้าง บันดาล เนรมิต และทำให้เนรมิต เป็นสิ่งยั่งยืน มันคงดุษยอดกุเขาและเสาระเนียดที่ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหว ผันแปร และกระทบกระทั่งกัน ไม่ก่อให้เกิดสุขหรือทุกข์ หรือทั้งสุขและทุกข์แก่กันและกัน ในกองทั้ง ๗ เหล่านี้ไม่มีผู้ฆ่า ผู้ใช้ให้ฆ่า ผู้ฟัง ผู้ใช้ให้ ฟัง ผู้รู้ และผู้บอกให้รู้ ใครก็ตามแม้จะเอาศีลศราคมตัดศีรษะใคร ก็ไม่ ชื่อว่าปลงชีวิตใครได้ เพราะเป็นเพียงศีลศราคมแทรกผ่านไประหว่างกองทั้ง ๗ เท่านั้นเอง”

๔๒ ความเห็นของนิครนถ์นาฏบุตร มีดังนี้คือ

อิธ มหาราช นิคณโธ จาตุยามสัวรสูโต โหติ. ภณณจ โข มหาราช นิคณโธ จาตุยามสัวรสูโต โหติ. อิธ มหาราช นิคณโธ สพพวาริวาริโต จ โหติ สพพวาริยุโต จ สพพวาริธูโต จ สพพวาริผุญฺญ จ. เอว โข มหาราช นิคณโธ จาตุยามสัวรสูโต โหติ. ยโต โข มหาราช นิคณโธ เอว จาตุยามสัวรสูโต โหติ, อยฺ วุจจติ มหาราช นิคณโธ คตตโต จ ยตตโต จ จิตตโต จ. (ที.สี. ๙/๑๓๗/๕๗-๘)

“มหาบพิตร นิครนถ์ในโลกนี้สำรวมด้วยการสังวร ๔ อย่าง คือ ๑. เว้นน้ำเย็นทุกอย่าง ๒. เว้นบาปทุกอย่าง ๓. ล้างบาปทุกอย่าง ๔. บรรลุ[ความหลุดพ้น]ด้วยการเว้นบาปทุกอย่าง นิครนถ์สำรวมด้วยการสังวร ๔ อย่างนี้ จึงเรียกว่า ผู้มีใจสูงส่ง สำรวม และตั้งมั่น”

ความเห็นของสังยุตต์เพ็ญรัตนบุตร มีดังนี้คือ

อตฺถิ ปโร โลโกติ อิติ เจ มํ ปุจฺฉสึ, อตฺถิ ปโร โลโกติ อิติ เจ เม
อสฺส, อตฺถิ ปโร โลโกติ อิติ เต นํ พฺยากรเญยฺมํ. เอวณฺติปิ เม โน, ตถาติปิ
เม โน, อณฺณถาติปิ เม โน, โนติปิ เม โน, โน โนติปิ เม โน. นตฺถิ ปโร
โลโก ฯเปฯ อตฺถิ จ นตฺถิ จ ปโร โลโก ฯเปฯ เนว อตฺถิ น นตฺถิ ปโร
โลโก ฯเปฯ อตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา ฯเปฯ นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา ฯเปฯ
อตฺถิ จ นตฺถิ จ สตฺตา โอปปาติกา ฯเปฯ เนว อตฺถิ น นตฺถิ สตฺตา
โอปปาติกา ฯเปฯ อตฺถิ สุกตทุกฺกฏาณํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก ฯเปฯ นตฺถิ
สุกตทุกฺกฏาณํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก ฯเปฯ อตฺถิ จ นตฺถิ จ สุกตทุกฺกฏาณํ
กมฺมานํ ผลํ วิปาโก ฯเปฯ เนว อตฺถิ น นตฺถิ สุกตทุกฺกฏาณํ กมฺมานํ
ผลํ วิปาโก ฯเปฯ โหติ ตถาคโตะ ปรี มรณา ฯเปฯ น โหติ ตถาคโตะ ปรี
มรณา ฯเปฯ โหติ จ น จ โหติ ตถาคโตะ ปรี มรณา ฯเปฯ เนว โหติ น น
โหติ ตถาคโตะ ปรี มรณาติ อิติ เจ มํ ปุจฺฉสึ, เนว โหติ น น โหติ ตถาคโตะ
ปรี มรณาติ อิติ เจ เม อสฺส, เนว โหติ น น โหติ ตถาคโตะ ปรี มรณาติ
อิติ เต นํ พฺยากรเญยฺมํ, เอวณฺติปิ เม โน, ตถาติปิ เม โน, อณฺณถาติปิ เม
โน, โนติปิ เม โน, โน โนติปิ เม โน. (ที.สี. ๙/๑๘๐/๕๘-๙)

“ถ้าถามหาบทพิตรตรัสถามอาตมภาพว่า โลกหน้ามีจริงหรือ หาก
อาตมภาพมีความเห็นว่าจริง ก็จะทูลตอบว่ามีจริง แต่อาตมภาพมีความ
เห็นว่า อย่างนี้ก็มิใช่ อย่างนั้นก็มิใช่ อย่างอื่นก็มิใช่ จะว่าไม่ใช่ก็มิใช่ จะ
ว่ามีใช่ไม่ใช่ก็มิใช่

ถ้าถามหาบทพิตรตรัสถามอาตมภาพว่า โลกหน้าไม่มีหรือ ฯลฯ โลก
หน้ามีและไม่มีหรือ ฯลฯ โลกหน้าจะว่ามีก็มิใช่ จะว่าไม่มีก็มิใช่หรือ ฯลฯ

สัตว์ที่ตายแล้วเกิดใหม่มีจริงหรือ ฯลฯ สัตว์ที่ตายแล้วเกิดใหม่
ไม่มีหรือ ฯลฯ สัตว์ที่ตายแล้วเกิดใหม่มีและไม่มีหรือ ฯลฯ สัตว์ที่ตายแล้ว
เกิดใหม่จะว่ามีก็มีใช่ จะว่าไม่มีก็มีใช่หรือ ฯลฯ

ผลวิบากแห่งกรรมดีกรรมชั่วมีจริงหรือ ฯลฯ ผลวิบากแห่งกรรม
ดีกรรมชั่วไม่มีหรือ ฯลฯ ผลวิบากแห่งกรรมดีกรรมชั่วมีและไม่มีหรือ ฯลฯ
ผลวิบากแห่งกรรมดีกรรมชั่วจะว่ามีก็มีใช่ จะว่าไม่มีก็มีใช่หรือ ฯลฯ

หลังจากตายแล้วสัตว์เกิดอีกหรือ ฯลฯ หลังจากตายแล้วสัตว์
ไม่เกิดอีกหรือ ฯลฯ หลังจากตายแล้วสัตว์เกิดอีกและไม่เกิดอีกหรือ ฯลฯ
หลังจากตายแล้วสัตว์จะว่าเกิดอีกก็มีใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มีใช่หรือ หาก
อาตมภาพมีความเห็นว่า หลังจากตายแล้วสัตว์จะว่าเกิดอีกก็มีใช่ จะว่า
ไม่เกิดอีกก็มีใช่ ก็จะต้องตอบว่า หลังจากตายแล้วสัตว์จะว่าเกิดอีกก็มีใช่
จะว่าไม่เกิดอีกก็มีใช่ แต่อาตมภาพมีความเห็นว่า อย่างนี้ก็มีใช่ อย่างนั้น
ก็มีใช่ อย่างอื่นก็มีใช่ จะว่าไม่ใช่ก็มีใช่ จะว่ามีใช่ไม่ใช่ ก็มีใช่”

๔๓ กตโม จ โส อานนท ธมมาทาโส ธมมปริยาโย, เยน สมณนาโคโต
อริยสาวโก อากงขมาโน อุตตนา ว อุตตานํ พุยากเรยฺย ชีณนโรยมหิ
ชีณตฺรจฺฉานโยนิ ชีณเปตติวิสโย ชีณาปายทุกคตฺติวินิปาโต, โสตาปนโน-
หฺมสมฺมิ อวินิปาตธมฺโม นียโต สมฺโพธิปรายโณติ.

อิชานนท อริยสาวโก :-

๑. พุทฺธะ อเวจฺจปฺปสาเทน สมณนาโคโต โหติ อิติปิ โส ภควา
อรหํ สมมาสมพุทฺธโร วิชชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวินฺทุ อนุตฺตรโร บุริส-
หฺมมสารถิ สตถา เทวมนุสฺसानํ พุทฺธโร ภควาติ.

๒. ธมฺเม อเวจฺจปฺปสาเทน สมณนาโคโต โหติ สุวากุขาโต

ภควตา ธมโม สนธิภูจโก อกาลโก เอหิปสสิโก โอปเนยโยโก ปจจตตัง
เวทิตัพโพ วิญญูหิตี.

๓. สัมเม อเวจจปปสาเทน สมณนาคโต โหติ สุปฏิปนโน ภควโต
สาวกสสโม. อชุปปฏิปนโน ภควโต สาวกสสโม. ฉายปฏิปนโน ภควโต
สาวกสสโม. สามิจิปปิปนโน ภควโต สาวกสสโม. ยทิทัง จตตาริ ปุริสสุคานิ
อญฺช ปุริสปุคฺคลา. เอส ภควโต สาวกสสโม. อาหุเนยโย ปาหุเนยโย
ทกฺขิณเณยโย อถฺชลิกรณเณยโย อนุตฺตรัง ปุณฺณกฺเขตฺตัง โลกสฺสาตี.

๔. อริยกนฺเทหิ สัสสเลหิ สมณนาคโต โหติ อชฺณเทหิ อจฺฉิทฺเทหิ
อสพฺพะเลหิ อกมฺมาเสหิ ภูชิสฺเสหิ วิญญูปสฺตเถหิ อปรามญฺญเจหิ สฺมาธิ-
สํวตฺตนิเกหิ.

อโย โข โส อานนฺท ธมฺมาทาโส ธมฺมปริยาโย, เยน สมณนาคโต
อริยสาวโก อากงฺขมาโน อตฺตนาวัน อตฺตนาณํ พฺยากรเวยฺย ชินฺนนิรโยมฺหิ
ชินฺนติรจฺฉานโยนิ ชินฺนเปตฺติวิสโย ชินฺนาปายทฺถกฺคตฺติวินิปาโต, โสตาปนโน-
หมฺสมิ อวินิปาตธมฺโม นิยโต สมนํโพธิปฺรายโนติ. (ที.ม. ๒/๑๕๙/๘๕-๖)

“หลักธรรมที่ชื่อว่าแวนธรรม เป็นเครื่องมือให้อริยสาวกมีไว้
พยากรณ์ตนได้ด้วยตนเองในเวลาประสงคฺว่า ‘เราจะไม่ไปเกิดในนรก
กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน เปตวิสัย และนรกอันปราศจากสุข เป็นที่ตั้งแห่ง
ทุกข์ เป็นที่พินาศตกไป เราเป็นพระโสดาบัน ไม่ตกต่ำในอบาย แน่แน่นอน
ต่อมรรค มีมรรคญาณชั้นสูง ๓ เป็นเบื้องหน้า’

คือ พระอริยสาวกในธรรมวินัยนี้ :-

๑. เลื่อมใสแน่วแนในพระพุทธเจ้าว่า แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มี
พระภาคพระองค์นั้นเป็นผู้ไกลจากกิเลส ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง ถึง

พร้อมด้วยความรู้และความประพจน์เป็นผู้เสด็จไปดีแล้ว ทรงรู้แจ้งโลก ทรงเป็นสารถิผู้ฝึกบุคคลที่ควรฝึก ไม่มีใครยิ่งกว่า ทรงเป็นศาสดาของ เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ทรงเป็นผู้รู้แจ้ง ทรงเป็นผู้อธิบายธรรม

๒. เลื่อมใสแน่วแนในพระธรรมว่า พระธรรมอันพระผู้มีพระภาค ตรัสไว้ดีแล้ว เป็นธรรมที่เห็นได้ด้วยตนเอง ไม่ขึ้นกับกาล เป็นธรรมที่ควร มาดู ควรน้อมมาปฏิบัติ เป็นธรรมที่วิญญูชนพึงรู้ได้เฉพาะตน

๓. เลื่อมใสแน่วแนในพระสงฆ์ว่า พระอริยสงฆ์สาวกของพระ ผู้มีพระภาค เป็นผู้ปฏิบัติดี พระอริยสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาค เป็นผู้ปฏิบัติตรง พระอริยสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาค เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อ พระนิพพาน พระอริยสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาค เป็นผู้ปฏิบัติที่ควร นับถือ ท่านเหล่านั้น คือบุรุษ ๔ คู่ กล่าวคือพระอริยบุคคล ๘ จำพวก นี้ แหละพระอริยสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาค ผู้ควรรับสักการะ ผู้ควร แก่ของต้อนรับ ผู้ควรรับทักษิณาทาน ผู้ควรอัญชลีกรรม เป็นนาบุญอัน ประเสริฐของโลก

๔. มีศีลที่พระอริยะชอบใจ ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย เป็น ไท ท่านผู้สรรเสริญ ไม่ถูกค้นหาและทักท้วงครอบงำ เป็นไปเพื่อสมาธิ

อานนทฺ์ นี่คือหลักธรรมที่ชื่อว่าแวนธรรม เป็นเครื่องมือให้อริย สาวกมีไวยากรณ์ตนได้ด้วยตนเองในเวลาประสงคว่า ‘เราจะไม่ไปเกิด ในนรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน เปตวิสัย และนรกอันปราศจากสุข เป็นที่ ตั้งแห่งทุกข์ เป็นที่พินาศตกไป เราเป็นพระโสดาบัน ไม่ตกต่ำในอบาย แนนอนต่อมรรค มีมรรคญาณชั้นสูง ๓ เป็นเบื้องหน้า’ ”

๔๔ ต โข ปนินท์ ทุกขสมุทโย อริยสัจจํ ปหีนนติ เม ภิกขเว ปุพฺเพ อนนุสสุเตสฺส ฌมเมสฺส จกฺขุํ อุทปาติ, ฌาณํ อุทปาติ, ปญฺญา อุทปาติ, วิชฺชา อุทปาติ, อาโลโก อุทปาติ. (ส.ม. ๑๙/๑๐๘๑/๓๖๓)

“ภิกษุทั้งหลาย ดวงตาเห็นธรรม ญาณ ปัญญา วิชชา และแสงสว่างได้เกิดแล้วแก่ตถาคตในธรรมที่ไม่เคยสดับมาก่อนว่า เราละอริยสัจคือทุกขสมุทัยนั้นแล้ว”

๔๕ อารา ปมาทมหาติ ปญฺสํ กามคฺเชสฺส จิตฺตวสฺสคฺคโต ทูริภาเวน อพรหมจริยวิรตี ปุจฺจติ. (ขุ.สุ.อ. ๑/๑๕๖/๒๓๒)

“คำว่า อารา ปมาทมหา (ทรงห่างไกลจากความหลงเพลิน) ถ้ามถึงการงดเว้นอพรหมจรรย์โดยเป็นผู้ห่างไกลจากการปล่อยจิตไปสู่กามคุณ ๕”

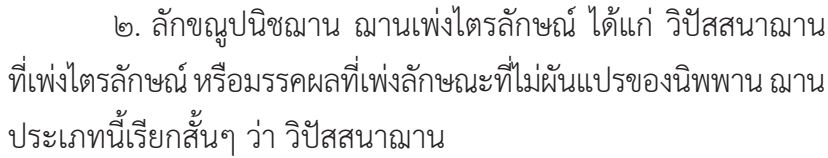
๔๖ คำว่า ฌาน มีความหมาย ๒ ประการ คือ

๑. สภาวะกำจัด คือ สมณะกำจัดนิรณด้วยกำข่มไว้ ส่วนวิปัสสนากำจัดสัตตสัณญาเป็นต้น = ปจฺจนิกรรมเม ฌาเปตฺติ ฌานํ (ฌป ฐาตุ <ทาเห = ฌา> + ยุ ปัจจัยในกัตตุสาธนะ ลบ ป อักษร)

๒. สภาวะเพ่ง คือ สมณะเพ่งอารมณ์มีกสิณเป็นต้น ส่วนวิปัสสนาเพ่งไตรลักษณ์ = อารมฺมณํ อุปนิชฌายตฺติ ฌานํ (ฌ ฐาตุ <จินตายํ = คิต> + ยุ ปัจจัยในกัตตุสาธนะ)

ฌานแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. อารัมมณูปนิชฌาน ฌานเพ่งอารมณ์มีกสิณเป็นต้น ได้แก่ อุปจารสมาธิ และสมาบัติ ๘ ฌานประเภทนี้เรียกสั้นๆ ว่า สมถฌาน

ปัจจุบันกรรมเม ฎาเปตตีติ ฎานํ. อิมินา โยคิโน ฎายนตตีติ ฎานํ,
ปัจจุบันกรรมเม ขหนติ, โคจรั วา จินเตนตตีติ อตโธ. สยํ วา ตํ ฎายติ
อุปนินขฎายตตีติ ฎานํ, เตเนว อุปนินขฎายนลกขณนติ วุจจติ. ตเทตํ
อารมมณูปนินขฎานํ ลกขณูปนินขฎานนติ ทูริธํ โหติ. ตตถ อารมมณูป-
นินขฎานนติ สห อุปจาเรน อฏฺฐ สฎาปตติโย วุจจนติ. กสฎา? กสฎาหิ-
อารมมณูปนินขฎายนโต. ลกขณูปนินขฎานนติ วิปสสนาณคคผลานิ วุจจนติ.
กสฎา? ลกขณูปนินขฎายนโต. เอตถ หิ วิปสสนา อนิจจลกขณาทินิ
อุปนินขฎายติ. วิปสสนาย อุปนินขฎายนกิจจํ ปน มคฺเคน สีขณตตีติ
มคฺโค ลกขณูปนินขฎานนติ วุจจติ. ผลํ ปน นิโรธสส ตถลกขณํ อุปนินขฎาย-
ตตีติ ลกขณูปนินขฎานนติ วุจจติ. (วิ.มหา.อ. ๑/๑๑/๑๔๑)

ฉนวนมี ๒ อย่าง คือ

๒. ลักษณะปนิชฌาน คือ วิปัสสนา มรรค และผล เพราะเพ่ง

ไตรลักษณ์ กล่าวคือ วิปัสสนาเพ่งไตรลักษณ์มีอนิจจลักษณะเป็นต้น
มรรคก็อาจกล่าวว่าเพ่งลักษณะ เพราะหน้าที่เพ่ง[ไตรลักษณ์]ของ
วิปัสสนาสำเร็จด้วยมรรค ผลก็อาจกล่าวว่าเพ่งลักษณะ เพราะเพ่ง
ลักษณะที่ไม่ผันแปรของนิพพาน”

ฉานนติ ปจฺจนิกฌาปนโต อารมมณลกฺขณฺูปนิชฺฌานโต จ
จิตฺตวิเวโก วุจฺจติ. ตตฺถ อภฺยัสมาปตฺติโย นีวรณาทิปจฺจนิกฌาปนโต
อารมมณฺูปนิชฺฌานโต จ ฉานนติ วุจฺจติ. วิปัสสนามคฺคผลานิ สุตต-
สณฺหาทิปจฺจนิกฌาปนโต ลกฺขณฺูปนิชฺฌานโตเยว เจตฺถ ผลานิ. (ขุ.สุ.อ. ๑/
๖๙/๑๒๒)

“ความสังัดทางใจเรียกว่า ฌาน (สภาวะกำจัดหรือเพ่ง) เพราะ
กำจัดปฏิบัติและเพ่งอารมณ์หรือไตรลักษณ์ในเรื่องนั้น สมาบัติ ๘ เรียก
ว่า ฌาน เพราะกำจัดปฏิบัติคือนิรณ และเพ่งอารมณ์ ส่วนวิปัสสนา
มรรค และผลเรียกว่า ฌาน เพราะกำจัดปฏิบัติมีสัตตสัจญ์เป็นต้น
และเพ่งลักษณะ[ที่มีจริงไม่ผันแปร]”

^{๔๗} ที.ม. ๑๐/๓๗๕/๒๔๙

^{๔๘} เอตฺถ หิ วิปัสสนา อนิจฺจลกฺขณาทินิ อุนิชฺฌายติ. วิปัสสนาย
อุนิชฺฌายนภิจฺจ ปน มคฺเคน สิชฺฌมตฺติ มคฺโค ลกฺขณฺูปนิชฺฌานนติ
วุจฺจติ. ผลํ ปน นิโรธสฺส ตถลกฺขณํ อุนิชฺฌายตฺติ ลกฺขณฺูปนิชฺฌานนติ
วุจฺจติ. (วิ.มหา.อ. ๑/๑๑/๑๔๑)

“กล่าวโดยละเอียดว่า ในเรื่องนี้ วิปัสสนาเพ่งไตรลักษณ์มีอนิจ
จลักษณะเป็นต้น มรรคก็อาจกล่าวว่าเพ่งลักษณะ เพราะหน้าที่เพ่ง
[ไตรลักษณ์]ของวิปัสสนาสำเร็จด้วยมรรค ผลก็อาจกล่าวว่าเพ่งลักษณะ

เพราะเพ่งลักษณะที่ไม่ผันแปรของนิพพาน”

๔๙ สพเพ ธมมา พุทฺธสฺส ภควโต อวชฺชนปฏิพฺพธา อากฺขปฏฺธิ-
พฺพธา มนสิการปฺปฏฺธิพฺพธา จิตฺตูปาทปฏฺธิพฺพธา. (ขุ.ป. ๓๑/๕/๔๐๘)

“ธรรมทั้งปวงเนื่องด้วยการนึก ความหวัง มนสิการ และจิตตูปาทของพระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้”

อวชฺชนปฏฺธิพฺพธาติ มโนทวาราวชฺชนายตฺตา อวชฺชิตา-
นฺตรเมว ชานาตีติ อตฺถโถ. (ขุ.ป.อ. ๒/๕/๒๙๙)

“คำว่า อวชฺชนปฏฺธิพฺพธา (เนื่องด้วยการนึก) หมายความว่า
เนื่องด้วยมโนทวาราวชฺชนจิต คือ รู้ต่อจากการนึกนั่นเอง”

อวชฺชนปฏฺธิพฺพธฺเมวาทิ อวชฺชนมตฺตาธินํ, อวชฺชิตมตฺเต
เอว ยถิจฉิตฺตสฺส ปฏฺธิวิขณฺณกนฺติ อตฺถโถ. (ที.ม.ฎีกา ๒/๑/๕)

“คำว่า อวชฺชนปฏฺธิพฺพธฺเมว (เนื่องด้วยการนึกนั่นเอง)
หมายความว่า เนื่องด้วยการนึกเท่านั้น คือ เมื่อเพียงแต่นึกพิจารณา
ก็แทงตลอดได้ตามต้องการ”

๕๐ สมាปฺติ ๒๔ แสนโกฏฺเฬล่านีเปนนํที่ดำเนินไปของมหา
วชิรญาณ คือ ญาณที่เปรียบดั่งสายฟ้าอันยิ่งใหญ่ ดังข้อความว่า

จตุวิสฺติโกฏฺฐิตสฺสทสฺสสมาปฺตติสฺสจาริมหาวิชฺรญาณํ นิสฺสาย
ทสฺพลสฺส คฺกุณฺเณ อนฺนุสฺสรํ อารมฺภิ. (ที.ปา.อ. ๓/๑๔๑/๖๑)

“เราเริ่มปรารภระลึกถึงคุณของพระทศพลเกี่ยวกับมหา
วชิรญาณที่ดำเนินไปในสมาปฺติ ๒๔ แสนโกฏฺเฬ)”

จตุวิสฺติ ฯ เปฯ วชิรญาณนฺติ เอตฺถ เภจิจิ ตาว อาหุ ภควา เทวสิกฺกํ
ทฺวาทสโกฏฺฐิตสฺสทสฺสขตฺตํ มหากรุณาสมาปฺตตี สมาปชฺชติ, ทฺวาทส-

โกฏิสทสสสขตตุเมว จ อรหตตผลสมาปตตี สมาปชชติ. ตาสํ ปุเรจรัส
สทจรรณจ ญาณํ ปฏิปทเชหิ อเนชชตํ มหตตณจ อุปาทาย มทวชिरณณํ
นาม. (ที.ปา.ฎีกา ๓/๑๔๑/๗๐)

“ในคำนี้ว่า จตุวิสตีเปฯ วชिरณณํ (มหาวชिरณณที่ดำเนินไป
ในสมาบัติ ๒๔ แสนโกฏิ) บางอาจารย์กล่าวว่า พระผู้มีพระภาคทรงเข้า
มหากุณาสมาบัติ ๑๒ แสนโกฏิขณะ และเข้าอรหัตตผลสมาบัติ ๑๒
แสนโกฏิขณะ ญาณที่เกิดก่อนและดำเนินไปร่วมกับสมาบัติเหล่านั้น
ชื่อว่า มทวชिरณณ เพราะไม่ถูกปฏิบัติกำทลายและยิ่งใหญ่”

^{๕๑} ม.ม. ๑๓/๒๓๕/๒๑๑

^{๕๒} ที.ม. ๑๐/๑๘๕/๑๐๗

^{๕๓} อปปมาเทน สมปาเทถาติ สติอวิปวาเสน สพพกิจจานิ
สมปาเทยยาถ. อิติ ภควา ปรีนิพพานมณเฑ นิปนโน ปณจจตตาสี
สวสานิ ทินนํ โอวาทํ สพพํ เอกสมิ อปปมาทปเทเยว ปกขิปิตวา อทาสี.
(ที.ม.อ. ๒/๒๑๘/๒๐๑)

“คำว่า อปปมาเทน สมปาเทถ (จงทำหน้าที่ให้สำเร็จด้วยความ
ไม่ประมาทเถิด) หมายความว่า เธอทั้งหลายพึงทำหน้าที่ทั้งปวงให้สำเร็จ
ด้วยความไม่อยู่ปราศจากสติเถิด พระผู้มีพระภาคทรงบรรทมเหนือ
พระแท่นปรีนิพพาน ได้ประทานสรูปโอวาทที่ประทานมาตลอด ๔๕
พรรษาลงในคำว่าความไม่ประมาทเพียงคำเดียวด้วยประการฉะนี้”

^{๕๔} ขุ.สุ. ๒๕/๑๕๘/๓๖๓

^{๕๕} คำว่า เวฏติก มีความหมาย ๒ ประการ คือ

๑. คำแสดงความพินาศให้ปรากฏ = วิภูติ กาสตีติ เวภูติกัม
(วิภูติ บทหน้า + กาส ธาตุ <ปกาเส = แสดงให้ปรากฏ> + กวิ ปัจจัยใน
กัตตุสาธนะ)

๒. คำกระทำความพินาศ = วิภูติ กรโรตีติ เวภูติกัม (วิภูติ บทหน้า
+ กร ธาตุ <กรณ = กระทำ> + กวิ ปัจจัยในกัตตุสาธนะ)

ตั้งข้อความว่า

วิภูติติ วินาโส. วิภูติ กาสติ กรโรติ วาติ วิภูติกัม. วิภูติกเมว
เวภูติกัม เวภูตियนติปิ วุจจติ เปสฺสณฺณสเสตํ อธิวณฺณํ. ตณฺหิ สุตตานํ
อณฺณมณฺณโต เกพเพน วินาสํ กรโรติ. (ขุ.สุ.อ. ๑/๑๕๘/๒๓๓)

“คำว่า วิภูติ แปลว่า ความพินาศ

คำว่า วิภูติกะ คือ คำแสดงความพินาศให้ปรากฏ หรือคำกระทำความ
ความพินาศ

คำแสดงความพินาศให้ปรากฏ หรือคำกระทำความพินาศ
นั้นแหละ เรียกว่า เวภูติกะ และเวภูติยะ [โดยแปลง อี ใน วิ เป็น เอ]
คำนี้เป็นชื่อของคำส่อเสียด เพราะคำนั้นทำให้เหล่าสัตว์พินาศด้วยการ
ทำให้แตกแยกกัน”

๕๖ อูบายที่เป็นเหตุชนะศัตรูของพระราชาในสมัยก่อน มี ๔
ประการ คือ

๑. เกทะ การยุยงให้แตกแยก คือ พุดยุยงฝ่ายศัตรูที่สามัคคีกัน
ให้แตกแยกเพื่อบั่นทอนกำลัง เหมือนพระเจ้าอชาตศัตรูส่งวัสสการ
พราหมณ์ไปทำลายความสามัคคีของเจ้าวัชชีแล้วจึงบุกยึดเมืองวัชชีใน
ภายหลัง

๒. ทัณณะ การสู้รบ คือ ต่อด้านการรุกรานของฝ่ายศัตรู หรือ
ปฏิบัติการรุกรานฝ่ายศัตรู

๓. สามะ การเกลี้ยกล่อม คือ พุดจาหวานล่อมให้ศัตรูยอมแพ้
หรือมาเป็นพันธมิตรโดยไม่ต้องสู้รบ

๔. ทานะ การติดสินบน คือ ใช้ทรัพย์ติดสินบนศัตรูให้กลายเป็น
มิตรหรือเพื่อซื้อข่าวของฝ่ายศัตรู
ดังข้อความว่า

เกโท ทณโฑ สามทานา- นยุปายา จตุโร อิเม.

(อภิธาน. ๑/๓๔๘)

“อุบายที่เป็นเหตุชนะศัตรู มี ๔ ประการ คือ เกทะ (การพุดยุยง
ให้แตกแยก) ทัณณะ (การสู้รบ) สามะ (การเกลี้ยกล่อม) และทานะ (การ
ติดสินบน)”

^{๕๗} ขุ.สุ. ๒๕/๑๕๘/๓๖๓

^{๕๘} โพธิสตตสสุ หิ เอกจเจสุ จาเนสุ ปาณาติปาโตปิ อทินนา-
ทานมปิ กาเมสุมิจจาจาโรปิ สุราเมรยมชฺชปानมปิ โหติเยว, อตถ-
เกทกวิสวาทนํ ปุรุษตวา มุสาวาทो นาม น โหติ (ขุ.ชา. ๕/๔๑/๓๑๖)

“ที่จริงแล้วพระโพธิสัตว์มีการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดใน
กาม และดื่มสุราเมรัยบ้างในที่บางแห่ง แต่พระองค์ไม่ตรัสมุสาวาทโดย
มุ่งหลอกลวงทำลายประโยชน์”

^{๕๙} ขุ.ธ. ๒๕/๑๗๖/๔๘

^{๖๐} ตํ โข ปนินํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา อริยสจฺจํ ภาวิตฺตนิ
เม ภิกฺขเว ปุพฺเพ อนนุสฺสุเตสุ ธมฺเมสุ จกฺขุ อุตฺปาติ, ญาณํ อุตฺปาติ,

ปณฺญา อุตฺตปาติ, วิชฺชา อุตฺตปาติ, อาโลโก อุตฺตปาติ. (ส.ม. ๑๘/๑๐๘๑/๓๖๘)

“ภิกษุทั้งหลาย ดวงตาเห็นธรรม ญาณ ปัญญา วิชชา และแสงสว่างได้เกิดแล้วแก่ตถาคตในธรรมที่ไม่เคยสดับมาก่อนว่า เราได้อบรมอริยสังคัมมรคนั้นแล้ว”

^{๖๑} มา โข ตุมฺเห ภิกฺขเว วจฺจสฺส ภิกฺขุโน อฺขุณฺณายิตถ. น ภิกฺขเว วจฺจโน โทสนตโร ภิกฺขุ วสสวาเทน สมฺมาจรติ. วจฺจสฺส ภิกฺขเว ภิกฺขุโน ปญฺจ ชาตีสถานิ อพฺโภกิณฺณานิ พฺราหฺมณฺกุลเ ปจฺจาชาตานิ. โส ตสฺส วสสวาโท ทีฆรตฺตํ สมฺมาจินฺโน. เตนายํ วจฺจโน ภิกฺขุ วสสวาเทน สมฺมาจรติ. (ขุ.อ. ๒๕/๒๖/๑๓๐)

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายอย่าถือโทษพระวัจนะเลย วัจนะหาได้มุ่งร้ายเรียกภิกษุทั้งหลายด้วยคำว่าคนถ้อยไม่ พระวัจนะเกิดในตระกูลพราหมณ์ติดต่อกันไม่มีช่วงคั่นถึง ๕๐๐ ชาติ เธอคุ้นเคยกับการเรียกว่าคนถ้อยนั้นมานานแล้ว ดังนั้น เธอจึงเรียกภิกษุทั้งหลายด้วยคำว่าคนถ้อย”

สวาสนนฺติ เอตถ ชีณาสวสฺสปี อชีณาสวสฺสทิสกายวจีปโยค-
เหตุฎฺตา สนฺตานเ กิเลสภาวนา วาสนา นาม आयสมฺโต ปิณฺทวจฺจสฺส
วสสโวหาโร วีย. (เนตฺติ.ฎีกา ๑๐๕/๑๖๓)

“ในคำว่า สวาสน์ นี้ การอบรมแห่งกิเลสในกระแสจิตซึ่งทำให้เกิดความเพียรทางกายและวาจาอันเสมอกับบุคคลผู้ยังมิได้สิ้นอาสวะชื่อว่า วาสนา เหมือนการเรียกว่า คนถ้อย ของพระปิณทวัจนะ”

กา ปนายํ วาสนา นาม? ยํ กิเลสฺหิตสฺสาปี สนฺตานเ อปฺปพิน-
กิเลสํ สฺมาจารสทิสฺมาจารเหตุฎฺตํ อนาทิกาลภาวิตฺเท กิเลสฺเห

อาหิตฺ สามตถิยมตฺตํ. ตถารูปา อธิมุตฺติติ วทนฺติ. (อุทาน.อ. ๒๖/๒๐๕)

ถามว่า : ขึ้นชื่อว่าवासนานี้คืออะไร

ตอบว่า : อาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า วาสนาเป็นความคุ้นเคยที่เป็นเพียงความสามารถเช่นนั้นที่ถูกตั้งไว้ด้วยกิเลสซึ่งถูกอบรมมาตลอดกาลไม่ปรากฏเบื้องต้น อันทำให้ประพัตติเหมือนความประพัตติของผู้ยังละกิเลสไม่ได้ [ซึ่งเกิดขึ้น]ในกระแสจิตแม้ของท่านผู้ปราศจากกิเลสแล้ว”

กา ปนายํ วาสนา นาม? ปหีนกิเลสสฺสปิ อปฺปหีนกิเลสสฺส ปโยคสทิสปโยคเหตุภูโต กิเลสนิสฺสีโต สามตถิยวิเสโส อายสมโต ปิณฺหวณฺณสฺสวสฺสทาจารนิมิตฺตํ วิย. (สารตถ.ฎีกา ๑/๑/๒๗๐)

ถามว่า : ขึ้นชื่อว่าवासนานี้คืออะไร

ตอบว่า : ความสามารถพิเศษที่อาศัยกิเลสซึ่งเป็นเหตุให้เกิดความพยายาม[ทางกายหรือวาจา]อันเหมือนกับความสามารถของผู้ยังกำจัดกิเลสไม่ได้ [ซึ่งเกิดขึ้น]แม้เกิดผู้กำจัดกิเลสได้แล้ว”

๖๒ นนุ อญฺเณสมฺปิ ชีณาสวานํ เต ปหีนา เอวาติ อนุโยคํ มนสิ กตฺวา วุตฺตํ “สวาสนานนฺติ. น หิ ฐเปตฺวา ภควนฺตํ อญฺเณ สห วาสนาย กิเลสํ ปหาตุํ สกฺโกณฺติ. เอเตน อญฺเณหิ อสาธารณํ ภควโต อรหตฺตณฺติ ทสฺสีตํ โหติ. (สารตถ.ฎีกา ๑/๑/๒๗๐)

“ท่านกล่าวว่า สวาสนาน (พร้อมทั้งความเคยชิน) โดยคำนึงถึงคำถามว่า ‘แม้พระชีณาสพอื่นก็กำจัดกิเลสเหล่านั้นได้มิใช่หรือ’ ที่จริงพระชีณาสพอื่นยกเว้นพระผู้มีพระภาคย่อมไม่อาจกำจัดกิเลสพร้อมทั้งความเคยชินได้ คำว่า สวาสนาน นั้นแสดงว่าอรหัตตผลของพระผู้มีพระภาคแตกต่างจากพระชีณาสพอื่น”

สา หิ กุสลาปิ อตฺถิ อกุสลาปิ อพฺยากตาปิ, ตถา ปหาตพฺพาปิ
อตฺถิ อปฺปหาตพฺพาปิ. ตตฺถ ยถา กุสลาพฺยากตา, น สา ปหาตพฺพา. ยถา
ปน อกุสลา, สา สุขุมตฺรตาย ภควโตเยว อริยมคฺเคน ปหาตพฺพา,
นาณญฺสํ. เอวํ สนฺเต อริยานมฺปิ อปายูปฺปตฺติ สียาติ? น สียา สพฺเพสเมว
อริยานํ อปายูปฺปตฺติเหตุกาย วาสนาย ปหีนตฺตา.

ทฺวิธา หิ อกุสลา วาสนา กายวจีปโยคเหตุภูตา จ อปายูปฺปตฺติ-
เหตุภูตา จ. ตตฺถ ปุริมา ภควโตเยว อริยมคฺเคน ปหาตพฺพา, อิตฺธา
สพฺเพสมฺปิ อริยมคฺเคนาติ. ตสฺมา ยํ วุตฺตํ พุทฺธาว สวาสนเ กิเลสํ ปชฺหิตุํ
สกะโกณฺติ, นาณญฺติ, ตํ กายวจีปโยคเหตุภูตํ วาสนํ สนฺธาย วุตฺตํ,
เนตฺรนฺติ นิฏฺฐเมตฺถาวคฺนตพฺพํ. (อภิธาน.ฎีกา ๗๗๒)

“กล่าวโดยละเอียดว่า ความเคยชินนั้นเป็นกุศลบ้าง อกุศลบ้าง
อัพยาภุตบ้าง เช่นเดียวกันนี้ เป็นสิ่งที่ควรกำจัดบ้าง ไม่ควรกำจัดบ้าง

ในเรื่องนั้น ความเคยชินที่เป็นกุศลและอัพยาภุต ไม่ควรถูก
กำจัด ส่วนที่เป็นอกุศลควรถูกกำจัดด้วยอริยมรรคของพระผู้มีพระภาค
เพราะเป็นสภาพละเอียดยิ่ง ไม่ถูกพระชินาสพอื่นกำจัด

ถามว่า : เมื่อเป็นเช่นนั้น พระอริยะไปเกิดในอบายได้หรือ

ตอบว่า : ไม่ได้ เพราะพระอริยะทั้งหมดกำจัดความเคยชินที่
ทำให้ไปเกิดในอบายได้

โดยแท้จริงแล้ว ความเคยชินที่เป็นอกุศลมี ๒ ประการ คือ ความ
เคยชินที่เป็นเหตุให้เกิดความพยายามทางกายและวาจา และความ
เคยชินที่เป็นเหตุให้เกิดในอบาย ในความเคยชินเหล่านั้น อย่างแรก
ควรถูกกำจัดด้วยมรรคญาณอันประเสริฐของพระผู้มีพระภาค อย่างหลัง

อื่นควรถูกกำจัดด้วยอริยมรรคของพระอริยะทั้งหมด ฉะนั้น คำกล่าวว่า ‘พระพุทธเจ้าเท่านั้นกำจัดกิเลสพร้อมทั้งความเคยชินได้ มีใช้พระชีณาสพอื่น’ จึงกล่าวไว้โดยหมายถึงความเคยชินที่เป็นเหตุให้เกิดความพยายามทางกายและวาจา มีใช้หมายถึงความเคยชินอื่นจากนี้ ผู้มีปัญญาพึงเข้าใจคำสรุปความในเรื่องนั้นอย่างนี้”

^{๖๓} ขุ.ชา. ๒๓/๗๗/๑๙, ขุ.ชา.อ. ๒/๗๗/๑๒๘

^{๖๔} นตฺถิ มหาราช ทินนํ. นตฺถิ ยิฎฺฐํ. นตฺถิ หุตํ. นตฺถิ สุกต-
ทุกกฏานํ กมมานํ ผลํ วิปาโก. นตฺถิ อโย โลโก. นตฺถิ ปโร โลโก. นตฺถิ
มาตา. นตฺถิ ปิตา. นตฺถิ สุตตา โอปปาทิกา. นตฺถิ โลเก สมณพราหมณา
สมมคฺคตา สมนาปฏิปนนา, เย อิมญจ โลกํ ปรรณจ โลกํ สยํ อภิญญา
สจฺฉิกิตฺวา ปเวเทนฺติ. จาตุम्मหาภูติโก อโย ปุริโส ยथा กาลํ กโรติ, ปจฺวี
ปจฺวิกายํ อนุเปติ อนุปคฺจฺจติ. อาโป อาโปกายํ อนุเปติ อนุปคฺจฺจติ. เตโช
เตโชกายํ อนุเปติ อนุปคฺจฺจติ. วาโย วาโยกายํ อนุเปติ อนุปคฺจฺจติ.
อากาศํ อินฺทริยานิ สงกมฺนติ. อาสนทิปญฺจมา ปุริสา มตํ อาทาย
คฺจฺจนฺติ. ยาว อาพาหนา ปทานิ ปญฺญาณนฺติ. กาโปตกานิ อฏฺฐิณี ภาวนฺติ.
ภสฺสสนฺดา อาหุติโย. ทตฺตูปญฺจตฺตมิทํ ทานํ, เตสํ ตฺถจฺจํ มุสา วิลาโป. เย
เกจิ อตฺถิกวาทํ วทนฺติ, พาเล จ ปณฺทิตे จ กายสฺส เภทา อจฺฉิขฺชนฺติ วิน
สฺสสนฺติ, น โหนฺติ ปรี มรณา. (ที.สี. ๙/๑๗๑/๕๕)

“มหาบพิตร การให้ทาน การบูชาอัยย และการเช่นสรวง ไม่มี
ผล ไม่มีผลวิบากแห่งกรรมที่ทำความชั่ว ไม่มีโลกนี้และโลกหน้า [การทำ
ดีหรือชั่วใน] วิบัติและมารดาไม่มีผล ไม่มีสัตว์ที่ตายแล้วเกิดใหม่ สมณ
พราหมณ์ผู้บรรลุนิยามรรคอันดีงามปฏิบัติชอบ ผู้รู้แจ้งโลกนี้และโลกหน้า

ด้วยปัญญาของตนแล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งก็ไม่มีในโลก

เหล่าสัตว์นี้เป็นที่ประชุมแห่งมหาภูตรูป ๔ เมื่อสิ้นชีวิต ชาติดินไปตามชาติดิน ชาติน้ำไปตามชาติน้ำ ชาติไฟไปตามธาตุไฟ ชาติลมไปตามธาตุลม [นาม]อินทรียย่อมนั้นแปรไปเป็นอากาศธาตุ มนุษย์มีเตี้ยนอนเป็นที่ ๕ นำศพไป ร่างกายปรากฏอยู่แค่ป่าช้า กลายเป็นกระดูกขาวโพลน ดุจสินกพิราบ การเช่นสรวงสิ้นสุดลงแค่เถาเถาน คนเขลาบัญญัติทานนี้ไว้ บางคนกล่าวว่าทำให้ทานเป็นต้นมีผล คำของพวกเขาวางเปล่า แท้ไร้สาระ เมื่อสิ้นชีวิตทั้งคนเขลาและคนฉลาดย่อมขาดสูญไม่เกิดอีก”

๖๕ ยัม ตถาคโต วาจํ ชานาติ อภูตํ อตจฺจนํ อนตฺตสฺสยหิตํ, สํ จ ปเรสํ อปฺปิยา อมฺนาปา, น ตํ ตถาคโต วาจํ ภาสตี. ยมฺปิ ตถาคโต วาจํ ชานาติ ภูตํ ตจฺจนํ อนตฺตสฺสยหิตํ, สํ จ ปเรสํ อปฺปิยา อมฺนาปา, ตมฺปิ ตถาคโต วาจํ น ภาสตี. ยณฺจ โข ตถาคโต วาจํ ชานาติ ภูตํ ตจฺจนํ อตฺตสฺสยหิตํ, สํ จ ปเรสํ อปฺปิยา อมฺนาปา, ตตฺร กาลณฺญํ ตถาคโต โหติ ตสฺสา วาจา ยเวยฺยากรณาย. ยัม ตถาคโต วาจํ ชานาติ อภูตํ อตจฺจนํ อนตฺตสฺสยหิตํ, สํ จ ปเรสํ ปิยา มนาปา, น ตํ ตถาคโต วาจํ ภาสตี. ยมฺปิ ตถาคโต วาจํ ชานาติ ภูตํ ตจฺจนํ อนตฺตสฺสยหิตํ, สํ จ ปเรสํ ปิยา มนาปา, ตมฺปิ ตถาคโต วาจํ น ภาสตี. ยณฺจ โข ตถาคโต วาจํ ชานาติ ภูตํ ตจฺจนํ อตฺตสฺสยหิตํ, สํ จ ปเรสํ ปิยา มนาปา, ตตฺร กาลณฺญํ ตถาคโต โหติ ตสฺสา วาจา ยเวยฺยากรณาย. (ม.ม. ๑๓/๘๖/๖๔)

“ ๑. ตถาคตรู้ว่าจาใดว่าไม่จริงแท้ ไร้ประโยชน์ ไม่เป็นที่รักชอบของคนอื่น ย่อมไม่ตรัสวาจานั้น

๒. ตถาคตรู้ว่าจาใดว่าจริงแท้ ไร้ประโยชน์ ไม่เป็นที่รักชอบ

ของคนอื่น ย่อมไม่ตรัสวาจานั้น

๓. ตถาคตรู้ว่าจาได้ว่าจริงแท้ มีประโยชน์ ไม่เป็นที่รักชอบของคนอื่น ย่อมรู้จักกาลอันควรเพื่อตรัสวาจานั้น

๔. ตถาคตรู้ว่าจาได้ว่าไม่จริงแท้ ไร้ประโยชน์ เป็นที่รักชอบของคนอื่น ย่อมไม่ตรัสวาจานั้น

๕. ตถาคตรู้ว่าจาได้ว่าจริงแท้ ไร้ประโยชน์ เป็นที่รักชอบของคนอื่น ย่อมไม่ตรัสวาจานั้น

๖. ตถาคตรู้ว่าจาได้ว่าจริงแท้ มีประโยชน์ เป็นที่รักชอบของคนอื่น ย่อมรู้จักกาลอันควรเพื่อตรัสวาจานั้น”

๖๖ ขุ.สุ. ๒๕/๑๖๐/๓๖๓

๖๗ ขุ.สุ. ๒๕/๑๖๑/๓๖๓

๖๘ อุปปชชติ กามวิตกโกติ โภธิสตตสฺส ฉพฺพสฺสานิ ปธานํ ปทหโต รชชสุํ วา อารพฺภ ปาสาทะ วา นามฺกานิ วา โอโรธะ วา กิณฺณิ-
เทว วา สมฺปตฺติ อารพฺภ กามวิตกโก นาม น อุปฺปนฺนปฺพุโป. (ม.ม.อ.
๑/๒๐๓/๔๐๓)

“คำว่า อุปปชชติ กามวิตกโก (กามวิตกเกิดขึ้น) หมายความว่า เมื่อพระโภธิสต์ทรงพากเพียรอยู่ ๖ ปี ขึ้นชื่อว่ากามวิตกปรารภความสุขในการครองราชย์ ปรารภปราสาท นางพื่อนรำ นางสนม หรือปรารภสมบัติอย่างใดอย่างหนึ่งไม่เคยเกิดขึ้น”

สตต วสฺสานิ ภควนฺตํ

อนฺุพฺพนํ ปทาปํ

โอตารํ นาธิคฺฉณิสํ

สมฺพุทฺธสฺส สติมโต.

(ขุ.สุ. ๒๕/๔๔๙/๔๑๕)

“หม่อมฉันตามสะกดยพระผู้มีพระภาคนานถึง ๗ ปีก็ยังหาโอกาส[กล่าวโทษ]พระสัมพุทธเจ้าผู้ทรงสิริมิได้เลย”

มาโร อุทานสพเพน อาคนตวา “อัย พุทโธ อหนติ ปฏิขานาติ. นนท นั อนุพนธามิ อาภิสมาจาริกั ปสฺสิตุํ. สจฺจสส กิณฺณิ กาเยน วา วาจาเยน วา ขลิตํ ภวิสฺสติ, วิเหธสฺสามิ นนฺติ ปุพฺเพ โพธิสฺตตฺถมฺมียํ ฉพฺพสฺसानิ อนุพนธิตฺวา พุทฺธตฺตํ ปตฺตํ เอกํ วสฺสํ อนุพนฺธิ. ตโต ภควโต กิณฺณิ ขลิตํ อปสฺสนโต สตฺต วสฺसानิตี อีมา นิพฺเพชนียคาถาโย อภาสิ. (ขุ.สุ.อ. ๒/๔๔๙/๒๑๔)

“มารกลับมาด้วยเสียงเปล่งอุทานแล้วดำริว่า ‘สิทธิัตถะนี้ ปฏิญาณว่าเราเป็นพระพุทเจ้าแล้ว เอาเถิด เราจะติดตามพระองค์เพื่อเฝ้าดูความประพฤติ หากพระองค์จักมีความผิดพลาดทางกายหรือวาจา เราจักกล่าวโทษ’ ได้ติดตามตลอด ๖ ปีในคราวเป็นพระโพธิสัตว์ครั้งก่อน แล้วติดตามพระองค์ผู้เป็นพระพุทเจ้าแล้วอีก ๑ ปี ถึงกระนั้น มารก็ไม่เห็นความผิดพลาดอะไรๆ ของพระผู้มีพระภาค จึงกล่าวคาถาเหล่านี้ด้วยความท้อใจว่า สตต วสฺสานิ (ตลอด ๗ ปี) เป็นต้น”

^{๒๙} ตั โข ปนินฺทํ ทุกฺขสมฺมทโย อริยสจฺจํ ปหิณฺนติ เม ภิกฺขเว ปุพฺเพ อนนฺตฺตสฺส เตสฺส ธมฺเมสฺสุ จกฺขุํ อุทปาติ, ฌาณํ อุทปาติ, ปญฺญา อุทปาติ, วิชฺชา อุทปาติ, อาโลโก อุทปาติ. (ส.ม. ๑๙/๑๐๘๑/๓๖๗)

“ภิกษุทั้งหลาย ดวงตาเห็นธรรม ญาณ ปัญญา วิชชา และแสงสว่างได้เกิดแล้วแก่ตถาคตในธรรมที่ไม่เคยสดับมาก่อนว่า เราละอริยสังคคือทุกข์สมุทัยนั้นแล้ว”

๗๐ รูป โข ภิกขเว สติ รูป อุปาทาย รูป อภินิวิสส มิจฉาทิฏฐิ
อุปปชชติ. เวทนาย สติ ฯเปฯ สณฺณาย สติ ฯเปฯ สงฺขารสฺสุ สติ ฯเปฯ
วิญญฺาณ สติ วิญญฺาณํ อุปาทาย วิญญฺาณํ อภินิวิสส มิจฉาทิฏฐิ
อุปปชชติ. ตํ ก็ มณฺณถ ภิกขเว. รูปํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วาติ? อนิจฺจํ ภาณเต.
ยํ ปณานิจฺจํ ฯเปฯ อปฺนุ ตํ อนุอุปาทาย มิจฉาทิฏฐิ อุปปชฺเชยฺยาติ? โน
เหตํ ภาณเต. เวทนา ฯเปฯ สณฺณา ฯเปฯ สงฺขารฯ ฯเปฯ วิญญฺาณํ นิจฺจํ
วา อนิจฺจํ วาติ? อนิจฺจํ ภาณเต. ยํ ปณานิจฺจํ, ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วาติ? ทุกฺขํ
ภาณเต. ยํ ปณานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, อปฺนุ ตํ อนุอุปาทาย มิจฉาทิฏฐิ
อุปปชฺเชยฺยาติ? โน เหตํ ภาณเต. (สํ.ข. ๑๗/๑๕๔/๑๔๘)

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีรูป มิจฉาทิฏฐิจึงเกิดขึ้นเพราะยึดมั่นอาศัย
รูป เมื่อมีเวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญฺาณ มิจฉาทิฏฐิจึงเกิดขึ้น
เพราะยึดมั่นอาศัยวิญญฺาณ

เธอทั้งหลายจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

สิ่งใดไม่เที่ยง ... มิจฉาทิฏฐิจะเกิดขึ้นได้เพราะไม่ยึดมั่นสิ่งนั้น

หรือ

เกิดขึ้นไม่ได้ พระพุทธเจ้าข้า

เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญฺาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข

เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า

สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา มิจฉาภิภูษิต
จะเกิดขึ้นได้เพราะไม่ยึดมั่นสิ่งนั้นหรือ
เกิดขึ้นไม่ได้ พระพุทธเจ้าข้า”

๗๑ วสสสหายุเกสุ ภิกขเว มนุสเสสุ มิจฉาภิภูษิต เวปุลลคมมาสิ.
มิจฉาภิภูษิตา เวปุลล คตยา เตสํ สตตานํ อายุปี ปริหาสิ, วณฺเณปี ปริหาสิ.
เตสํ อายุนาปี ปริหาสมานานํ วณฺเณปี ปริหาสมานานํ วสสสหายุ-
กานํ มนุสสานํ ปญจวสสสตายุกา ปุตตา อเหตุ. (ที.ปา. ๑๔/๑๐๐/๖๐)

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมนุษย์มีอายุขัย ๑,๐๐๐ ปี มิจฉาภิภูษิตก็แพร่
หลาย เมื่อมิจฉาภิภูษิตแพร่หลาย คนเหล่านั้นมีอายุและวรรณะเสื่อมถอย
ลง เมื่อพวกเขามีอายุและวรรณะเสื่อมถอยลง บุตรของมนุษย์ที่มีอายุขัย
๑,๐๐๐ ปีก็มีอายุขัยถอยลงเหลือ ๕๐๐ ปี”

๗๒ ทสวสสหายุเกสุ ภิกขเว มนุสเสสุ ทส กุสลกมมปภา สพเพน
สพพํ อนฺตรธาณิสฺสนติ. ทส อกุสลกมมปภา อติพยาทิปปิสฺสนติ.
ทสวสสหายุเกสุ ภิกขเว มนุสเสสุ กุสฺสนติปิ น ภวิสฺสติ, กุโธ ปน กุสฺลสฺส
การโก. (ที.ปา. ๑๔/๑๐๓/๖๑)

“เมื่อมนุษย์มีอายุขัย ๑๐ ปี กุศลกรรมบถ ๑๐ จักอันตรธานไป
หมดสิ้น อกุศลกรรมบถ ๑๐ จักเจริญรุ่งเรืองเหลือเกิน เมื่อมนุษย์มีอายุ
ขัย ๑๐ ปี แม้แต่ชื่อว่ากุศลก็จักไม่มี คนที่ทำการกุศลจักมีได้อย่างไร”

๗๓ จกฺขุมาติ ภควา ปกตติพฺพปณฺณาสมนตพฺพุทฺธจกฺขุหิ ปญฺจหิ
จกฺขุหิ จกฺขุมา. (ขุ.สุ.อ. ๑/๓๑-๒/๔๐)

“คำว่า จกฺขุมา (ผู้ทรงพระจักขุ) หมายความว่า พระผู้มีพระ
ภาคทรงมีพระจักขุ[ประกอบ]ด้วยจักขุ ๕ คือ (๑) จักขุปกติ (๒) จักขุ

ทิพย์ (๓) ปัญญาจักขุ (๔) สมันตจักขุ (๕) พุทธจักขุ”

จกขุมตาติ มัสจกขุ ทิพพจกขุ ปณณจกขุ พุทธจกขุ สมนต-
จกขุติ อิมะหิ ปณจหิ จกขุหิ จกขุมตา. (ขุ.เถร.อ. ๒/๔๒๒/๑๑๖)

“คำว่า จกขุมตา (ผู้ทรงพระจักขุ) หมายความว่า พระพุทธเจ้า
ทรงพระจักขุด้วยจักขุ ๕ ประการนี้ คือ (๑) มังสจักขุ (๒) ทิพยจักขุ (๓)
ปัญญาจักขุ (๔) พุทธจักขุ (๕) สมันตจักขุ”

^{๗๔} ฌมมจกขุณติ อธิ โสตาปตติมคโค อธิปปะโต. (อง.นวก.อ.
๓/๑๒/๒๓๗)

“ในคำว่า ฌมมจกขุ (ดวงตาเห็นธรรม) นี้ หมายถึงเอาโสตาปัตติ
มรรค”

^{๗๕} กตถจิ ฌมมจกขุมหิ “วิรัช วิตมล ฌมมจกขุ อุกุปาทีติ หิ เอตถ
อริยมคคตตยปญญา. (ที.สี.อ. ๑/๓๑๓/๑๖๕)

“ในบางที่ ปัญญาในโลกุตตรมรรคอันประเสริฐ ๓ ขั้นเป็นธรรม
จักขุในพระบาลีนี้ว่า วิรัช วิตมล ฌมมจกขุ อุกุปาติ (ดวงตาเห็นธรรมอัน
ปราศจากธุลีมลทิน)”

^{๗๖} ฌมมจกขุณติ อิมสมิ สุตเต จตตารโ จ มคคา จตตาริ จ ผลานิ
ฌมมจกขุณติ เวทิตพพานิ. ตตถ หิ กาจิ เทวตา โสตาปนนา อเหตุ, กาจิ
สกทาคามี, อนาคามี, ซีณาสวา. ตาสณจ ปน เทวตานํ เอตตกาติ
คณนวเสน ปริจเฉโท นตถิ. (ส.ม.อ. ๓/๑๒๑/๔๓)

“ในคำว่า ฌมมจกขุ (ดวงตาเห็นธรรม) มรรค ๔ และผล ๔ พึง
ทราบว่าเป็นธรรมจักขุในพระสูตรนี้ เพราะในที่แสดงพระสูตรนั้นมีเทวตา
บางตนเป็นพระโสตาบันบ้าง พระสกทาคามีบ้าง พระอนาคามีบ้าง

พระอรหันต์บ้าง และไม่มีกำหนดจำนวนว่าเทวดาเหล่านั้นมีเพียงเท่านี้”

^{๗๗} ธรรมจกขุนติ อถยตถ ตโย มคคา ตีณิ จ ผลานิ ธรรมจกขุ นาม โหนติ, อิธ ปจมมคโคว. (ส.ม.อ. ๓/๑๐๘๑/๓๘๐)

“ในคำว่า ธรรมจกขุ (ดวงตาเห็นธรรม) มรรค ๓ และผล ๓ ชื่อว่าดวงตาเห็นธรรม ในพระสูตรอื่น แต่ในธัมมจักกัปปวัตนสูตรนี้ปฐมมรรคนั้นแหละชื่อว่าดวงตาเห็นธรรม”

ธรรมจกขุนติ พรหมายุสสุเต เหฏฐิมา ตโย มคคา วุตตา, จูพราหุ-
โลวาเท อาสวกโข, อิธ ปน โสตาปตติมคโค อธิปปโต. (สารตถ.ฎีกา ๓/๑๖/๒๒๐)

“มรรค ๓ ขั้นต่ำเรียกว่าดวงตาเห็นธรรมในพรหมายุสสุตการสิ้นอาสวะ (อรหัตตมรรค) เรียกว่าดวงตาเห็นธรรมในจูพราหุโลวาเทสูตร แต่ในธัมมจักกัปปวัตนสูตรนี้หมายเอาโสตาปตติมรรค”

ธรรมจกขุนติ อิธ จตุสจจธมเมสุ จกขุกิจจกรณโต โสตาปตติ-
มคโค อธิปปโต. (วิมตติ.ฎีกา ๒/๑๖/๑๑๘)

“โสตาปตติมรรคถูกระบุว่าเป็นดวงตาเห็นธรรม เพราะทำหน้าที่ของดวงตาในสังขาร ๔”

^{๗๘} ยโต จ โข เม ภิกขเว อิเมสุ จตุสุ อริยสจเจสุ เอวํ ติปริวณฺณํ
ทฺวาทสการํ ยถาภูตํ ญานทสฺสนํ สุวิสุทฺธํ อโหสิ. อถาหํ ภิกขเว สเทวเก
โลเก สมารเก สพรหมเก สสสมณพราหมณียา ปชาย สเทวมนุสฺสาย
อนุตฺตรํ สมมาสมโพธิ อภิสมพุทฺธติ ปจฺจณฺญาสี. (วิ.ม. ๔/๑๖/๑๕, ส.ม.
๑๙/๑๐๘๑/๓๖๘)

๗๙ ตสฺมาติห เต พาหิย เอวํ สิกฺขิตพฺพํ “ทิกฺกุเจ ทิกฺกุจฺมตฺตํ
ภวิสฺสติ, สุเต สุตมตฺตํ ภวิสฺสติ, มุเต มุตมตฺตํ ภวิสฺสติ, วิญญาเต
วิญญาตมตฺตํ ภวิสฺสตีติ. เอวณฺหิ เต พาหิย สิกฺขิตพฺพํ. ยโต โข เต พาหิย
ทิกฺกุเจ ทิกฺกุจฺมตฺตํ ภวิสฺสติ, สุเต สุตมตฺตํ ภวิสฺสติ, มุเต มุตมตฺตํ ภวิสฺสติ,
วิญญาเต วิญญาตมตฺตํ ภวิสฺสติ, ตโต ตวํ พาหิย น เตณ. ยโต ตวํ พาหิย
น เตณ, ตโต ตวํ พาหิย น ตตฺถ. ยโต ตวํ พาหิย น ตตฺถ, ตโต ตวํ พาหิย
เนวํ น หุรํ น อุกฺกมฺนตฺเรณ. เอเสวณฺโต ทุกฺขสฺสาติ. (ขุ.อ. ๒๕/๑๐/๑๐๒-๓)

“พาหิยะ เพราะเหตุนั้น เมื่อเห็นจงเพียงแต่เห็น เมื่อได้ยินจง
เพียงแต่ได้ยิน เมื่อรู้จงเพียงแต่รู้ เมื่อคิดจงเพียงแต่คิด พาหิยะ เธอพึง
รักษาย่างนี้แล เมื่อใด เธอเมื่อเห็นจงเพียงแต่เห็น เมื่อได้ยินจงเพียง
แต่ได้ยิน เมื่อรู้จงเพียงแต่รู้ เมื่อคิดจงเพียงแต่คิด เมื่อนั้น เธอย่อมไม่เป็น
ไปร่วมกัน เมื่อใด เธอไม่เป็นไปร่วมกันในสภาวะเห็นเป็นต้น เมื่อนั้น เธอ
ก็จะไม่ยึดติดในสภาวะเห็นเป็นต้นนั้น เมื่อใด เธอไม่ยึดติดในสภาวะเห็น
เป็นต้นนั้น เมื่อนั้น เธอจักไม่มีในโลกนี้ ไม่มีในโลกอื่น ไม่มีในระหว่างโลก
ทั้งสอง ความไม่มีนี้เป็นที่สุดแห่งทุกข์”

๘๐ กตโม จ สุตตานํ อาสโย? สสฺสโต โลโกติ วา, อสฺสฺสโต โลโกติ
วา, อนตฺวา โลโกติ วา, อนนตฺวา โลโกติ วา, ตํ ชีวํ ตํ สรฺรณฺติ วา, อญฺญํ
ชีวํ อญฺญํ สรฺรณฺติ วา, โหติ ตถาคโตะ ปรมฺมณฺติ วา, น โหติ ตถาคโตะ ปรมฺมณฺติ
วา, โหติ จ น จ โหติ ตถาคโตะ ปรมฺมณฺติ วา, เนว โหติ น น
โหติ ตถาคโตะ ปรมฺมณฺติ วา อิติ ภวทิกฺกุจฺสนนิสฺสีตา วา สตฺตา โหนฺติ
วิภวทิกฺกุจฺสนนิสฺสีตา วา, เอเต วา ปน อุกฺโก อนฺเต อนุปคฺมม อิทปฺปจฺจย-
ตาปฺปจฺจสมฺปฺปนฺนสฺส ฐมฺเมสฺส อนฺโลมิกา ขนฺติ ปฏฺลิทฺธา โหติ ยถาภูตํ

วา ญาณ. อัย สุตตานํ อาสโย. (อภิ.วิ. ๓๕/๘๑๕/๔๑๕)

“ความน้อมใจชอบของสัตว์ทั้งหลาย คืออะไร คือความเห็นว่า โลกเที่ยง โลกไม่เที่ยง โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด ชีวะกับสรีระเป็นอย่างเดียวกัน ชีวะกับสรีระเป็นคนละอย่างกัน สัตว์เกิดอีกหลังจากตายแล้ว สัตว์ไม่เกิดอีกหลังจากตายแล้ว สัตว์เกิดอีกก็ใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็ใช่หลังจากตายแล้ว สัตว์เกิดอีกก็มีใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มีใช่หลังจากตายแล้ว เหล่าสัตว์อาศัยภวทัญญู (สัสสตทัญญู) หรือวิภวทัญญู (อจุณทัญญู) ดังกล่าวมานี้ อีกอย่างหนึ่ง คือเหล่าสัตว์ผู้ไม่เข้าถึงที่สุดทั้งสองนี้ ได้บรรลุอนุโลมิกขันติ (ปัญญาหยั่งเห็นคล้อยตามโลกุตตรธรรม, วิปัสสนาญาณ) ในสภาวะธรรมที่เป็นปัจจัยของกันและกันและเกิดขึ้นอาศัยกัน หรือได้บรรลุยถาภูตญาณ (ปัญญารู้เห็นตามความเป็นจริง) นี้ชื่อว่าความน้อมใจชอบของเหล่าสัตว์”

อนุโลมิกา ขนตติ วิปัสสนาญาณ. ยถาภูตํ วา ญาณนติ มคคญาณ. อิทํ วุตตํ โหติ- ยา ปฏิจจสมุปปาเท เจว ปฏิจจสมุปปนฺธมเมสุ จ เอเต อุโภ สสสตฺตจฺเณทอนเต อนุปคฺนตฺวา วิปัสสนา ปฏิลทฺธา ยถจ ตโต อุตฺตรมคคญาณํ, อัย สุตตานํ อาสโย อัย วฏฺฏสนฺนิสฺสิตานญจ วิวฏฺฏสนฺนิสฺสิตานญจ สพฺเพสมปิ สุตตานํ อาสโย อิทํ วสนฺนุจฺจานนฺติ. (อภิ.วิ.อ. ๒/๘๑๕/๔๙๔)

“คำว่า อนุโลมิกา ขนติ (ปัญญาหยั่งเห็นคล้อยตามโลกุตตรธรรม) คือ วิปัสสนา

คำว่า ยถาภูตํ วา ญาณ (หรือได้บรรลุยถาภูตญาณ) คือ มรรคญาณ ความหมายคือ วิปัสสนาที่ผู้เพียรปฏิบัติได้บรรลุโดยไม่เข้าถึงที่สุด

ทั้งสองเหล่านี้คือสัสสตทิฏฐิและอุจเฉททิฏฐิในปฏิจจสมุปบาทและ
สภาวะธรรมที่เกิดขึ้นอาศัยกัน พร้อมทั้งมรรคญาณที่ยิ่งกว่าวิปัสสนา ญาณ
ทั้งสองนี้ชื่อว่าความน้อมใจชอบ คือเรือนของสัตว์ทั้งปวงผู้ที่อาศัยวิภูฏะ
หรือวิวิภูฏ์”

^{๘๑} คำว่า อนุสย มีความหมาย ๔ ประการ คือ

๑. กิเลสที่เกิดขึ้นเมื่อได้รับเหตุปัจจัยอันเหมาะสม = อนุเสนตี
ติ อนุสยา (อนุ อุปสรรคมิอรรธว่า เหมาะสม + สิ ชาติ มิอรรธว่า เกิด
ขึ้น)

๒. กิเลสที่เกิดขึ้นเสมอ = อนุ อนุ เสนตติติ อนุสยา (อนุ อุปสรรค
มิอรรธว่า เสมอ + สิ ชาติ มิอรรธว่า เกิดขึ้น)

๓. กิเลสที่คล้อยตามนอนเนื่องอยู่ = อนุรูปา หุตวา เสนตติติ
อนุสยา (อนุ อุปสรรคมิอรรธว่า คล้อยตาม + สิ ชาติ มิอรรธว่า นอนเนื่อง)

๔. กิเลสที่นอนเนื่องเสมอ = อนุ อนุ เสนตติติ อนุสยา (อนุ
อุปสรรคมิอรรธว่า เสมอ + สิ ชาติ มิอรรธว่า นอนเนื่อง)

^{๘๒} พุทธจักขุนาติ อินทริยปโรปริยตตญาณน จ อาสยานุสยญาณน
จ. อิมะสยหิ ทวินัน ญาณาน “พุทธจักขุติ นามิ (วิ.ม.อ. ๓/๙/๑๕, ที.ม.อ.
๒/๖๙/๖๔)

“คำว่า พุทธจักขุนาติ (ด้วยพุทธจักขุ) คือ ด้วยอินทริยปโรปริยต-
ตญาณและอาสยานุสยญาณ”

^{๘๓} พุ.ธ. ๒๕/๒๘๕/๖๖, พุ.ธ.อ. ๒/๒๘๕/๓๑๓-๑๕

^{๘๔} พุ.ธ.อ. ๒/๓๘๙-๙๐/๔๗๕

^{๘๕} พุ.สุ. ๒๕/๑๖๒/๓๖๓

^{๘๖} ขุ.สุ. ๒๕/๑๖๓/๓๖๓

^{๘๗} ตั โข ปนินิ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา อริยสัจจํ ภาวิตนฺติ เม ภิกฺขเว ปุพฺเพ อนนุสฺสฺเสตฺส ธมฺเมสุ จกฺขุ อุตฺปาติ, ญาณํ อุตฺปาติ, ปญฺญา อุตฺปาติ, วิชฺชา อุตฺปาติ, อาโลโก อุตฺปาติ. (ส.ม. ๑๙/๑๐๘๑/๓๖๘)

“ภิกษุทั้งหลาย ดวงตาเห็นธรรม ญาณ ปัญญา วิชชา และแสงสว่างได้เกิดแล้วแก่ตถาคตในธรรมที่ไม่เคยสดับมาก่อนว่า เราได้อบรมอริยสัจคือมรรคนั้นแล้ว”

^{๘๘} ญาณญจ ปน เม ทสฺสนํ อุตฺปาติ. อกฺุปปา เม วิมุตฺติ. ยมฺมนตฺติมาชาติ. นตฺถิทานิ ปุนฺพภโวติ. (วิ.ม. ๔/๑๖/๑๕, ส.ม. ๑๙/๔๙๑/๑๗๘)

^{๘๙} ตตฺถ วิชชาติ ติสฺโสปี วิชชา อภฺฐปิ วิชชา. ติสฺโส วิชชา ภยเณรวสุตฺเต วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพา, อภฺฐ อมพฺภฺฐสุตฺเต. ตตฺร หิ วิปสฺสนาญาณเณน มโนมยิทธิยา จ สห น อภิญญา ปรีคฺคเหตุวา อภฺฐ วิชชา วุตฺตา. (วิสุทฺธิ. ๑/๑๓๓/๒๒๑)

“ในเรื่องนั้น ความรู้ (วิชา) คือ วิชา ๓ พึงทราบตามนัยที่ตรัสไว้ในภยเณรวสูตร (ม.ม. ๑๒/๕๒-๔/๒๙-๓๐) และวิชา ๘ ในอัมพภฺฐสูตร (ที.สี. ๙/๒๗๙/๙๙) ดังจะเห็นได้ว่า ในพระสูตรดังกล่าวตรัสถึงวิชา ๘ โดยรวมอภิญญา ๖ กับวิปัสสนาญาณและมโนมยิทธิ”

^{๙๐} อถ โข ภควา ภิกฺขุ อามนฺเตสี “จกฺขุญฺจตา วต ภิกฺขเว สาวกาวิหฺรณฺติ, ญาณญฺจตา วต ภิกฺขเว สาวกา วิหฺรณฺติ, ยตฺร หิ นาม สาวโก เอวรूपํ ญสฺสติ วา ทกฺขติ วา สกฺขี วา กริสฺสติ. ปุพฺเพว เม โส ภิกฺขเว สตฺโต ทิฏฺฐโ อโหสิ. อปิจาหํ น พยาภาสี. อหฺญเจตฺตํ พยากรเญยฺยํ, ปเร จ เม น สทฺทเหยฺยํ. เย เม น สทฺทเหยฺยํ, เตสํ ตํ อสฺส ที่ฆรตฺตํ อหิตาย ทุกฺขาย.

เอโส ภิกขเว สัตโต อิมสมิเยว ราชคเเท โคฆาตโก อโหสิ. โส ตสส กมมสส วิปาเกน พหุณี วสสานิ พหุณี วสสสตานิ พหุณี วสสสทสสานิ พหุณี วสสสทสทสสานิ นิรये ปจจิตวา ตสเสว กมมสส วิปากาวเสเสน เอวรूपิ อตตภาวปฏิลาภิ ปฏิสเวเทติ. สจจํ ภิกขเว โมคคัลลาน ออาห. อนาปตติ ภิกขเว โมคคัลลานสสาติ. (วิ.มหา. ๑/๒๒๘/๑๖๐)

“ภิกษุทั้งหลาย สวาททั้งหลายที่มีจักขุญาณก็ยังมีอยู่ เพราะ สวาทที่รู้ที่เห็นเช่นนี้เป็นพยานได้ เมื่อก่อนเราก็เห็นปรตโครงกระดุนั้น แต่ไม่บอก เพราะการบอกนั้นจะไม่ใช่ประโยชน์แก่อกุล ข้าจะเป็นทุกข์ ยาวนานแก่ผู้ที่ไม่เชื่อเรา

ปรตนั้นเคยเป็นคนฆ่าโคในกรุงราชคฤห์ เพราะผลกรรมนั้น จึงตกนรกหมกไหม้อยู่หลายร้อยปี หลายพันปี หลายแสนปีแล้วได้มี อัมพาตเช่นนี้ด้วยเศษกรรมที่ยังเหลือ โมคคัลลานะกล่าวจริงจึงไม่ต้อง อาบัติ”

^{๙๑} วิ.มหา. ๑/๒๒๘-๓๐/๑๖๐-๔

^{๙๒} ที.ม. ๑๐/๓๗๕/๒๕๙

^{๙๓} ที.ม. ๑๐/๓๗๕/๒๕๙

^{๙๔} ที.ม. ๑๐/๓๗๕/๒๕๙

^{๙๕} ยถาภูตญาณทสสนนติ สปปจจยนามรูปปริคคโห. (วิสุทฺธิ. ๒/๘๕๐/๓๘๒)

“คำว่า ยถาภูตญาณทสสน (ปัญญารู้เห็นตามความเป็นจริง) คือ ปัญญากำหนดรูปรูปนามพร้อมทั้งเหตุปัจจัย”

^{๙๖} วิสุทฺธิ. ๒/๗๒๑/๒๙๘

^{๙๗} ทุนนิคคหสส ลหุโน
จิตตสส ทมโถ สาธุ

ยตถกามนิปาติโน
จิตตํ ทนตํ สุขาวหํ.

(ขุ.ธ. ๒๕/๓๕/๒๒)

^{๙๘} สํ.ส. ๑๕/๖๒/๔๔

^{๙๙} อมनुสสา รตตี วิรวิตวา วิรวิตวา อาหิณทนต์วาปี น เกณจิ
ปหริตพพา. (วิสุทฺธิ. ๑/๓๔/๘๒)

“ถึงยักษ์ที่เฝ้าร่าร้องอยู่ในเวลากลางคืน ก็อย่าขวางปาด้วยสิ่ง
ใดสิ่งหนึ่ง [เช่น ก้อนดิน ก้อนหิน]”

^{๑๐๐} จรณนติ สีสสวโร, อินทริเยสุ คุตตทวารตา, โภขเน มตตณฺณตา,
ชาคริยานุโยโค, สุตต สทฺธมฺมา, จตตาริ รูปาวจรขณานานีติ อิเม ปนฺนรส
ธมฺมา เวทิตพพา. (วิสุทฺธิ. ๑/๑๓๓/๒๒๑)

ความประพฤติ (จรณะ) คือ ธรรม ๑๕ ประการเหล่านี้ ได้แก่
สีลสังวร [การสำรวมในปาติโมกข์], การรักษาทวารในอินทรีย์ ๖ [มีจักขุ
นทรีย์เป็นต้น], การบริโภคพอประมาณ, ความเพียรเจริญสติ, สัทธรรม
๗ [คือ ศรัทธา หิริ โอตตปปะ พาหุสัจจะ วิริยะ สติ และปัญญา] และ
รูปาวจรฌาน ๔ [ปฐมฌาน ทุตติยฌาน ตติยฌาน และจตุตถฌาน]”

^{๑๐๑} อธิ ภิกขุ ทิวสํ จงกเมน นิสชชาย อวฺรณียะหิ ธมฺเมหิ จิตตํ
ปริโสเธติ. (อภิ.วิ. ๓๕/๕๑๘/๓๐๐)

^{๑๐๒} ผู้แปลขออธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับเวลาในสมัยพุทธกาลกับเวลา
ในยุคปัจจุบัน กล่าวคือ เวลาในสมัยก่อนทั้งในอินเดีย พม่า และไทย ก่อน
จะนิยมใช้เวลาสากลเหมือนในปัจจุบัน ถือว่าวันหนึ่งมี ๖๐ ชั่วโมง โดย
แบ่งเป็น ๖ ยาม แต่ละยามมี ๑๐ ชั่วโมง กลางวันมี ๓ ยามหรือ ๓๐

ชั่วโมง เริ่มตั้งแต่ ๖.๐๐ น. เป็นต้นไป กลางคืนมี ๓ ยามหรือ ๓๐ ชั่วโมง
เริ่มตั้งแต่ ๑๘.๐๐ น. เป็นต้นไป จึงรวมเป็น ๖๐ ชั่วโมง (ถ้าเป็นเวลา
ในยุคปัจจุบันแต่ละยามนับได้ ๔ ชม.) ดังข้อความว่า

ฉฐิกา สฏฐยโหระโต (อิธิธาน. ๑/๗๔)

“๖๐ ชั่วโมง เป็นหนึ่งวันหนึ่งคืน”

ในพระไตรปิฎก อรรถกถา และฉฐิกา กล่าวถึงยาม ๖ ยามใน
กลางวันและกลางคืน โดยเฉพาะยามกลางคืนเรียกว่า ปฐมยาม
มัชฌิมยาม ปัจฉิมยาม บ้าง หรือ ปุริมยาม มัชฌิมยาม ปัจฉิมยาม
บ้าง หรือ ปฐมยาม ทุตติยาม ตติยาม บ้าง เริ่มตั้งแต่เวลา ๑๘.๐๐ -
๒๒.๐๐ น. เป็นปฐมยาม เวลา ๒๒.๐๐ - ๐๒.๐๐ น. เป็นมัชฌิมยาม และ
เวลา ๐๒.๐๐ - ๐๖.๐๐ น. เป็นปัจฉิมยาม

คำว่า ยาม แปลว่า ส่วน หมายถึง ส่วนแห่งเวลาที่แตกต่างกัน
คัมภีร์ทางศาสนาจำแนกยามออกเป็น ๖ ยามตามที่กล่าวไว้ข้างต้น ส่วน
คัมภีร์นวาทิโมคคัลลาน์จำแนกไว้เป็น ๖ ยาม หรือ ๘ ยามโดยกล่าวว่า
ยาตีติ ยาโม. ทินสส ฉฐโ จ ภาโค, อฏฐโม วา. (นวาทิ. ๑๓๖)

“ส่วนที่ดำเนินไป ชื่อว่า ยาม คือ ส่วนที่ ๖ หรือส่วนที่ ๘ ของวัน”

ถ้าจำแนกเป็น ๖ ยาม นับแต่ละยามมี ๑๐ ชั่วโมงตามเวลา
ยุคเก่า หรือมียามละ ๔ ชั่วโมงตามเวลาในปัจจุบัน โดยเริ่มตั้งแต่เวลา
๖.๐๐ น. เป็นต้นไป ถ้าจำแนกเป็น ๘ ยาม นับแต่ละยามมี ๗ ชั่วโมงครึ่ง
ตามเวลายุคเก่า หรือมียามละ ๓ ชั่วโมงตามเวลาในปัจจุบัน

อนึ่ง การจำแนกยามเป็น ๘ ยามตามอีกมติหนึ่งนี้ พบในคัมภีร์
เหล่านี้ คือ

ก. ศัพทกัลปทรมะ กล่าวว่า

ทิวารตตินิ จตฺตถภาเคกภาโค. (ศพท.ทรม ๔/๔๐) [ทิวาราตรโยสจตุรธ
ภาโคกภาคะ]

“ส่วนหนึ่งอันเป็นส่วนที่ ๔ ของทิวาราตรี [ชื่อว่า ยาม]”

ข. กัจจายนสารฐีกาใหม่ กล่าวว่า

ตตถ อตีตรตติยา อติกกนตาย นิสสยสมฺพนธิปจฺฉิโม ปริจฺเจท-
วเสน ยายนโต คมนโต ปวตฺตนโต ยาโม, จตฺตถโก ภาโค ปหาโร. (กจ.สาร
อภินวฎีกา ๑/๒๔)

“ยามท้ายของราตรีที่ล่วงแล้ว คือ ยามที่เกี่ยวข้องอันเป็นที่
อาศัยของราตรีที่ผ่านไปแล้ว ชื่อว่า ยาม เพราะดำเนินไปด้วยการ
กำหนด[เวลา] หมายถึง ปหาระอันเป็นส่วนที่ ๔”

ค. โลกนิติ กล่าวว่า

จตุยามํ ตฺ ยาจโก. (โลกนิติ ๑๑๒)

“ยาจกนอน ๔ ยาม”

^{๑๐๓} วิสุทฺธิ. ๑/๑๓๓/๒๒๑

^{๑๐๔} พาสุจจํ นาม ยํ ตํ “สูตรโร โหติ สุตฺตสนฺนิจโยติ จ “อิเธกจฺจสฺส
พหุํ สุตํ โหติ สุตตํ เคยยํ เวยยากรณฺนติ จ เอวมาทินา นเยน สตถุ-
สาสนธรรตตํ วนฺณนิตฺ, ตํ อกฺกุสลปฺปหานกฺกุสลาธิคมเหตุโต อนฺนุปฺพุเพน
ปรมตฺตสจฺจสจฺฉนิกิริยาเหตุโต จ มงฺคลนฺติ วุจฺจติ. วุตฺตตฺถเหตุ ภาควตา-

“สูตรวา จ โข ภิกฺขเว อริยสาวโก อกฺกุสลํ ปชฺหติ. กุสลํ ภาเวติ.
สาวชฺชํ ปชฺหติ. อนวชฺชํ ภาเวติ. สุตฺตมตฺตํ ปรีหเรตีติ.

อปรมปิ วุตฺต-

“ธดานํ ธมมานํ อตถมฺปปริกขติ. อตถํ อุปปริกฺขโต ธมมานิ ชุณฺหานํ ขมนติ. ธมฺมนิ ชุณฺหานกฺขนติยา สติ ฉนฺโท ชายติ. ฉนฺทชาโต อุตฺสสฺสทฺติ. อุตฺสสฺสทฺโต ตฺลุยติ. ตฺลุยนฺโต ปทฺทติ. ปทฺทนฺโต กาเยน เจวปรมตฺตสจฺจํ สจฺฉิกโรติ ปญฺญา ย จ อติวิชฺฌม ปสฺสตีติ. (ขุ.ขุ.อ. ๕/๑๑๖-๑๗)

“การทรงจำคำสอนของพระศาสดาไว้ตามนัยอย่างนี้ว่า ‘ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นผู้ทรงความรู้ สัมผัสความรู้’ และว่า ‘ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้มีความรู้มาก คือ สุตตะ เคยยะ เวຍยากรณะ เป็นต้น ถือว่าการมีความรู้มาก เรียกว่า มงคล เพราะเป็นเหตุละอกุศล ได้รับกุศล และรู้แจ้งสัจจะอันยอดเยี่ยม (พระนิพพาน) ตามลำดับ ดังพระพุทธดำรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้มีความรู้ย่อมละอกุศล เจริญกุศล ละธรรมที่มีโทษ เจริญธรรมที่ไม่มีโทษ และรักษาตนให้บริสุทธิ์ได้”

มีพระพุทธดำรัสอีกอย่างหนึ่งว่า

“บุคคลย่อมพิจารณาเนื้อความของธรรมที่ทรงจำไว้ เมื่อพิจารณาเนื้อความอยู่ ธรรมทั้งหลายย่อมควรเพ่งพินิจ เมื่อมีการเพ่งพินิจ ธรรมอยู่นั้นย่อมเกิด ผู้เกิดฉันทะแล้วย่อมอุตสาหะ ครั้นอุตสาหะแล้วย่อมไตร่ตรอง ครั้นไตร่ตรองแล้วย่อมอุทิศกายและใจ เมื่ออุทิศกายและใจแล้ว ย่อมรู้แจ้งสัจจะอันยอดเยี่ยมด้วย[นาม]กาย และเห็นประจักษ์ด้วย[มรรค]ปัญญา”

^{๑๐๕} ที.สี. ๔/๒๗๗/๔๘

^{๑๐๖} ขุ.ชา. ๒๓/๑-๒๓/๓๒๕-๒๘, ขุ.ชา.อ. ๗/๑-๒๓/๑-๑๗

^{๑๐๗} อมินา ปน ญาณน สมณนาโคโต วิปัสสโก พุทธสาสนเน
ลทสสาโส ลทสปติญโ นียตคตโก จุฬโสตาปนโน นาม โหติ. (วิสุทธิ.
๒/๖๙๑/๒๗๑)

“ผู้เจริญวิปัสสนาที่เพียบพร้อมด้วยปัจจัยปริคคหญาณ (ปัจจัย
กำหนดเหตุปัจจัยของรูปนาม) นี้ย่อมได้รับความเบาใจและที่พึงใน
คำสอนของพระพุทธเจ้า ชื่อว่าพระจุฬโสตาบันผู้จะไปเกิดในสุคติภูมิ
แน่นอน”

^{๑๐๘} ยัม ยัม รจันํ นิสสาย สยติ, สพพรตตี มหารเวน รวติ. ตสส
การุณณปริเทเวิตสทเทณ สกลวีถียัม มนุสสา สพพรตตี นิททำ น ลภนติ.
ตสส ตโต ปญฺจาย สุขสยิตะ ปโปเธตตี สุปปพุทฺโธเตว นามํ อุทปาติ.
(สํ.ส.อ. ๑/๒๖๐/๓๓๓)

“เขานอนพึงนอนร้องไหยหวนตลอดคืน ทำให้ประชาชนในทุก
ถนนนอนไม่หลับตลอดคืนด้วยเสียงปริเทวนาน่าสงสารของเขา ตั้งแต่นั้น
มาเขาจึงได้ชื่อว่าสุปปพุทเธ เพราะปลุกคนหลับสบายให้ตื่น”

^{๑๐๙} วิ.มทา. ๑/๒๖/๒๑

^{๑๑๐} สุปปพุทฺธํ กุญฺหิ อารพก อนุพุพฺพิถํ กเถสิ. เสยยถิทํทานกถํ
สีลกถํ สคคกถํ กามานํ อาทินวํ โอการํ สงกิลลํ เนกขมเม จ อาณิสํสํ
ปกาเสสิ. ยทา ภควา อณฺณาสี สุปปพุทฺธํ กุญฺหิ กลลจิตตํ มุทฺจิตตํ
วินีวรณจิตตํ อุทกคจิตตํ ปสนนจิตตํ. อถ ยา พุทฺธานํ สามุกกสิกา
ธมมเทสนา, ตํ ปกาเสสิ ทุกขํ สมุทฺยํ นิโรธํ มคฺคํ. เสยยถาปิ นาม สุทฺธํ
วตถํ อปคตกาฬกํ สมมเทว รชนํ ปฏิกคณฺเหยย, เอวเมว สุปปพุทฺธสส
กุญฺหิสส ตสมิเวยว อาสเน วิรชํ วีตมลํ ธมมจกฺขํ อุทปาติ “ยังกิญจิ

สมุทฺยธมฺมํ, สพฺพํ ตํ นิโรธธมฺมน”ติ. (ขุ.อุ. ๒๕/๔๓/๑๖๐-๑)

“พระองค์ทรงปรารภขายโรคเรื้อนชื่อสุปปพุทฺธะ จึงตรัสอนุพ
พิทฺถา คือ เรื่องทาน ศีล สวรรค์ โทษ ความต่ำทราม ความเศร้าหมอง
ของกามคุณ และอานิสงส์ในการออกจากกามคุณ

เมื่อทรงทราบว่าเขามีจิตควร[แก่ภಾವนา] อ่อนโยน ปราศจาก
นิวรณ์ เบิกบาน ผ่องใส จึงทรงประกาศสามกัมมกัณฑ์สิกขธรรมเทศนาของ
พระพุทธเจ้าทั้งหลาย คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ธรรมจักขุอันปราศจาก
อริยปราศจากมลทินได้เกิดแก่เขา ณ อาสนะนั้นว่า ‘สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความ
เกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งทั้งมวลนั้นมีความดับไปเป็นธรรมดา’ เปรียบ
เหมือนผ้าขาวสะอาดปราศจากมลทิน ควรรับน้ำย้อมได้เป็นอย่างดี”

๑๑๑ ภูตพุพฺพํ ภิกฺขเว สุปปพุทฺโธ ภูฏิจิ อิมสมิเยว ราชคฺเห เสฏฺฐิ-
ปุตฺโต อโหสิ, โส อุตฺตยานภูมิจิ นิยฺยนโต อทฺทส ตครสิขี ปจฺเจกพุทฺธํ
นคเร ปิณฺฑาย จรณตํ, ทิสฺวานสฺส เอตทโหสิ “กฺวายํ ภูฏิจิ ภูฏิจิวิเรน
วิจรติติ นิฏฺฐกิตฺวา อปฺพยามโต กริตฺวา ปกฺกามิ. โส ตสฺส กมฺมสฺส
วิปาเกน พฺหุณี วสฺसानิ พฺหุณี วสฺสสตานิ พฺหุณี วสฺสสทฺสฺสทานิ พฺหุณี
วสฺสสทฺสทฺสทานิ นิริเย ปจิตฺถ, ตสฺเสว กมฺมสฺส วิปาการเสเสน อิมสมิเยว
ราชคฺเห ภูฏิจิ มนุสฺสทลิตฺโท อโหสิ มนุสฺสกปฺโณ มนุสฺสสวราโก. (ขุ.อุ.
๒๕/๔๓/๑๖๒)

“ภิกษุทั้งหลาย ในชาติก่อน ขายโรคเรื้อนชื่อสุปปพุทฺธะเป็น
บุตรเศรษฐีในกรุงราชคฤห์นี้เอง เขาออกไปยังสวนสาธารณะ ได้เห็น
พระปัจเจกพุทธะนามว่าตครสิขีเดินบิณฑบาตอยู่ในพระนคร ครั้นเห็น
แล้วจึงคิดว่า ‘คนโรคเรื้อนห่มผ้าสกปรกเดินไปนี้เป็นใคร’ แล้วถ่มน้ำลาย

เดินแข่งไปทางด้านซ้าย ด้วยผลกรรมนั้นเขาหม้อยู่ในนรกหลายร้อย
หลายพันหลายแสนปี ด้วยเศษวิบากกรรมนั้นยังเหลืออยู่ เขาจึงเกิดเป็น
ชายโรคเรื้อน ยากจน กำพำร่า ยากไร้ในกรุงราชคฤห์นั่นเอง”

๑๑๒ โส กิร อตีเต เอโก เสฏฺฐิปุตฺโต หุตฺวา อตฺตโน สหยาเหติ ตีหิ เสฏฺฐิ
ปุตฺเตหิ สหฺมึ กิฬนฺโต เอกํ นครโสภนึ คณิกํ อุตฺตยานํ เนตฺวา ทิวสํ สมปตฺ
ตี อนุภวิตฺวา อตฺถงคเต สุริเย สหยาเย เอตทโวจ “อิมิสฺสา หตฺเถ กหาปณ
สหสฺสํ พหุภยจ สุวณฺณํ มหคฺฆานิ จ ปสาณานิ สวิชฺชนติ. อิมสฺมี วเน
อณฺโณ โกจิ นตฺถิ. รตฺติ จ ชาตา. นนฺท อิมํ มยํ มาเรตฺวา สพฺพํ ฌนํ คเหต
วา คจฺฉามาติ. เต จตฺตารโปิ ชนา เอกชฺฉมาสยา หุตฺวา ตํ มาเรตุํ อุกฺกมึ
สุ. सा तेहि मारियमाना “อิมเ นิลลชฺชา นิฏฺฐรฺณา มยา สหฺมึ กิเลสฺสนถวํ
กตฺวา นิรปรารํ มํ เกวลํ ฌนโลภาน มาเรนติ. เอกวารํ ตาว มํ อิมเ มาเรนตุ.
อหํ ปน ยกฺขิณี หุตฺวา อนเคววํ อิมเ มาเรตุํ สมตฺถา ภเวยฺยนฺติ ปตฺถนํ
กตฺวา กาลมกาสิ. เตสุ กิร เอโก ปกฺกฺสาติ กุลปุตฺโต อโหสิ เอโก พาหิโย
ทารุจิริโย เอโก ตมพทาสโก โจรฆาตโก เอโก สุปฺปพฺพุโธ กุญฺจํ อิติ อิมสํ
จตฺถนํ ชนํ อนุภเว อตฺตภาเว सा यकष्येनियं निपपत्ता कावि हत्वा
ชีविता वोโรपेहि. ते तसฺส กम्मสฺส นิสฺสนเทन ตตฺถ ตตฺถ อนุตรามรณํ
ปาปุณฺสีสุ. เอวํ सुप्पपुत्तस्स कुञ्जस्स सहसा मरुणं चात्. तेन वृत्तं “ओ
โห อจิรปุกฺกนตํ ๒เปฯ वोโรเปสฺสตี. (ขุ.อุ.อ. ๔๓/๓๐๙)

“เล่ากันมาว่า ในอดีตกาล สุปฺปพฺพุทฺธกุญฺจนั้นเกิดเป็นบุตรเศรษฐี
คนหนึ่งเล่นสนุกสนานกับบุตรเศรษฐี ๓ คนผู้เป็นสหายของตน นำหญิง
แพศยงามเมืองคนหนึ่งไปสู่อุทยานสวयम्ภตติตลอดวัน เมื่อดวงอาทิตย์
ลับไปได้กล่าวกับสหายว่า หล่อนมีเงินพันกหาปณะ ทองคำจำนวนมาก

และเครื่องประดับมีค่ามาก ไม่มีใครอื่นอยู่ในป่านี้อ และเวลาค่ำแล้ว เอา
เถาะ พวกเราจะช่วยกันฆ่าหญิงนี้แล้วยึดเอาทรัพย์ทั้งหมดไป คนทั้ง ๔
นั้นมีอริยาศัยตรงกันจึงพยายามฆ่าหล่อน

หญิงนั้นถูกพวกเขาฆ่าอยู่ได้ตั้งความปรารถนาว่า คนพวกนี้ไม่มี
ยางอาย ไร้ความกรุณา ทำการชิตเซียด้วยกิเลสกับเราแล้วยังจะฆ่าเรา
ผู้ไม่มีความผิดเพราะความโลภในทรัพย์อย่างเดียว คนพวกนี้ฆ่าเราครั้ง
เดียวก่อน ส่วนเราขอให้ได้เกิดเป็นยักษ์ฉนี้ก็ฆ่าคนพวกนี้ได้หลายครั้ง
แล้วตายไป ได้ยินว่า ในคนเหล่านั้น คนหนึ่งได้เป็นกุลบุตรชื่อว่า
ปุกกุสาติ คนหนึ่งเป็นพาหิยทารุจีริยะ คนหนึ่งเป็นเพชรฆาตเคราแดง
และคนหนึ่งเป็นสุปปพุทธภูฏฐิ ในหลายร้อยอรรถภาพของคนทั้ง ๔ ดังว่า
มานี้ นางได้เกิดในกำเนิดยักษ์จำแลงเป็นแม่โคแล้วปลงชีวิต[ของคนเหล่านี้นั้น] ฯ ด้วยผลกรรมนั้นพวกเขาจึงถึงความตายในระหว่างอรรถภาพนั้นๆ
สุปปพุทธภูฏฐิตายโดยฉับพลันด้วยอาการอย่างนี้ ฉะนั้น พระสังคีติกา
จารย์จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า อถ โข อจิรปุกกนฺตํ ฯ เปฯ โวรเปสิ (ในขณะ
นั้นโคแม่ลูกอ่อนได้ขวิดขายโรคเรื้อนชื่อสุปปพุทธะผู้จากไปไม่นานจนล้ม
ลงเสียชีวิต)

สา กิร เอกา ยกฺขินี ปุกกุสาติกุลปุตฺตํ พาหิยํ ทารุจีริยํ ตมพพา-
จิกโจรฆาตกํ สุปปพุทธภูฏฐินฺติ อิเมสํ จตฺตุนํ ชนานํ อนเนกสเท อตตภาเว
คาวิ หุตฺวา ชีวิตา โวรเปสิ. เต กิร อตีเต จตฺตาโร เสฏฺฐิปุตฺตา หุตฺวา
เอกํ นครโสภินี คณิกํ อุตฺตยานํ เนตฺวา ทิวสํ สมปตฺตี อนฺนวิตฺวา
สายนุหสมเย เอวํ สมมฺมตฺยีสฺสุ “อิมสมิ จาเน อณฺโณ นตฺถิ อิมิสฺสา
อมฺเหติ ทินฺนํ กหาปณสทฺสสฺสญจ สพฺพญจ ปสาธณณฺฑํ คเหตฺวา อิมิ

มาเรตวา คจฉามาติ. สา เตสํ กถํ สุตวา “อิเม นิลลชฺชา มยา สพุธิ
อภิมิตวา อิทานิ มํ มาเรตฺกามา. ชานิสฺสามิ เนสํ กตตพฺพยุตฺตกนฺติ
เตหิ มาริยมานา “อหํ ยกฺขิณี หุตฺวา ยถา มํ เอเต มาเรนฺติ เอวเมว เต
มาเรตฺถํ สมตฺถา ภเวยฺยนฺติ ปตฺถนํ อกาสิ. ตสฺส นิสฺสนฺเทน อิเม มาเรสิ.
(ขุ.ธ.อ. ๑/๖๖/๓๕๖)

“ได้ยินมาว่า โคม่าลูกอ่อนนั้นเป็นยักษ์ฉินตนหนึ่งจำแลงร่างเป็น
แม่โคปลงชีวิตของชนทั้ง ๔ นี้ คือกุลบุตรชื่อปุกกุสาติ พาหิยทวารุจิริยะ
เพชฌฆาตเคราแดง และสุปปพุทฺธกุฎฐิหลายร้อยอัฐภาพ ดังได้สดับมา
ว่า ในชาติก่อนชนเหล่านั้นเกิดเป็นบุตรเศรษฐีทั้ง ๔ คน นำหญิงแพศยา
งามเมืองคนหนึ่งไปสู่สวนอุทยาน เสวยสมบัติตลอดวันแล้ว ในเวลาเย็น
ได้ปรึกษากันว่า ในที่นี้ไม่มีคนอื่น พวกเราจักยึดเอาภพณะพันหนึ่งให้
พวกเราให้แก่หญิงนี้ และเครื่องประดับทั้งหมดแล้วฆ่าหล่อ่นไปเกิด
หญิงนั้นพึงถ้อยคำของบุตรเศรษฐีเหล่านั้นแล้ว คิดว่า ชนพวกนี้ไม่มี
ยางอาย อภิรมย์กับเราแล้วปรารถนาจะฆ่าเราในบัดนี้ เราจักรู้กรรมที่
ควรกระทำแก่พวกเขา หล่อนถูกฆ่าอยู่ได้ตั้งความปรารถนาว่า ขอเราจง
เกิดเป็นยักษ์ฉินที่ฆ่าพวกเขาได้เหมือนอย่างพวกเขาฆ่าเรา”

^{๑๑๓} จกฺขุมา วิสมานีว

วิชฺขมาเน ปรกฺกเม

ปณฺตีโต ชิวโลกสมิ

ปาปานิ ปริวชฺชเย.

(ขุ.ธ. ๒๕/๔๓/๑๖๒)

“คนฉลาดในโลกนี้ควรละเว้นบาปทุกอย่างในขณะที่มีความ
บากบั่นอยู่ เหมือนคนตาดีละเว้นทางขรุขระฉะนั้น”

^{๑๑๔} เอตทคคํ ภิกขเว มม สาวิกานํ อุปาสิกานํ อนุสสวปปสนนानํ,
ยทิทํ กาลี อุปาสิกา กุรฺรชฺชริกา. (อง.เอกก. ๑/๒๖๗/๒๗)

“อุปาสิกากาฬีผู้มาจากเมืองกุรฺรชฺชระ เป็นผู้เลิศกว่าอุปาสิกา
ผู้เป็นสาวิกาของเรา ผู้เลื่อมใสด้วยการฟังต่อจากผู้อื่น”

^{๑๑๕} พุ.สุ. ๒๕/๑๖๔/๓๖๓

^{๑๑๖} พุ.สุ. ๒๕/๑๖๕/๓๖๓

^{๑๑๗} พุ.สุ. ๒๕/๑๖๖/๓๖๓

^{๑๑๘} พุ.สุ. ๒๕/๑๖๗/๓๖๓

^{๑๑๙} เอณิมิคสเสว ชงฺฆา อสฺสาติ เอณิซงฺฆมฺ. พุทฺธานณฺทิ เอณิ-
มิคสเสว อนุปฺพพวฏฺเฐว ชงฺฆา โหนติ, น ปุรฺโต นิมมํสา ปจฺจโต
สฺสุมารกฺขณิ วีย อุทฺธมาตา. (ขุ.สุ.อ. ๑/๑๖๗/๒๓๖)

“พระชงฆ์ทั้งสองของพระโคตมุนีนั้น เพียงปลีแข้งเนื้อทราย
เพราะเหตุนั้น พระองค์จึงมีพระนามว่า เอณิซงฺฆะ (ผู้มีพระชงฆ์เพียง
ปลีแข้งเนื้อทราย) กล่าวคือ พระชงฆ์ของพระพุทธเจ้าทั้งหลายเรียงกลม
ตามลำดับดุจปลีแข้งเนื้อทราย ด้านหน้าไม่ลีบ ด้านหลังไม่นูนขึ้นเหมือน
ท้องจระเข้”

^{๑๒๐} กิสา จ พุทฺธา โหนติ ทิฆมฺสสสมวฏฺเฐติยุตตฺถฺจฺจนาเนสุ ตถารูปาย
องคฺปจฺจกสมฺปตฺติยา น วรฺรปุริสา วีย ญฺลา. (ขุ.สุ.อ. ๑/๑๖๗/๒๓๖-๓๗)

“อนึ่ง พระพุทธเจ้าทั้งหลายเป็นผู้ชูปดม คือไม่อ้วนเหมือน
บุรุษอื่น เพราะเพียบพร้อมด้วยอวัยวะน้อยใหญ่เช่นนั้นในที่ควรยาว
สั้น เสมอ และกลม”

^{๑๒๑} อชฺฌตฺติกพาหิรสปตฺตวิหฺธสนฺโต วีรา. (ขุ.สุ.อ. ๑/๑๖๗/๒๓๗)

^{๑๒๒} เอกาสนโภชิตาย ปริมิตโภชิตาย จ อปฺปาหารา, น ทวตฺติ-
มตฺตาโลปโภชิตาย. (ขุ.สุ.อ. ๑/๑๖๗/๒๓๗)

“พระพุทธเจ้าเสวยพระกระยาหารน้อย เพราะมักเสวยเพียงมือ
เดียวและเสวยพอประมาณ มิได้เสวยเพียงสองหรือสามคำซ้ำ”

^{๑๒๓} “อปฺปาหาโร สมโณ โคตโม อปฺปาหารตาย จ วณฺณวาทีติ อิติ
เจ มํ อุทายี สาวกา สกฺกเรยฺยํ ครุฑเรยฺยํ มาเนยฺยํ ปุเชยฺยํ. สกฺกตฺวา
ครุฑตฺวา อุนิสฺสาย วิหเรยฺยํ. สนฺติ โข ปน เม อุทายี สาวกา โกสกา-
หาราปิ อหฺมโกสกาหาราปิ เวลฺลาหาราปิ อหฺมเวลฺลาหาราปิ. อหํ โข
ปนุทายี อปฺเปกทา อิมินา ปตฺเตน สมตฺติตฺติกมฺปิ ภฺยุชามิ, ภฺยโยปิ
ภฺยุชามิ. (ม.ม. ๑๓/๒๔๒/๒๑๗)

“อุทายี ถ้าสาวกทั้งหลายจะพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชาเรา
ครั้งเคารพสักการะแล้วก็ยังอาศัยเราอยู่ด้วยเข้าใจว่า ‘พระสมณโคตม
เสวยพระกระยาหารน้อย และทรงกล่าวสรรเสริญความเป็นผู้มีอาหาร
น้อย’ แต่สาวกทั้งหลายของเราฉันอาหารเพียง ๑ ถ้วยเล็กก็มี ครึ่งถ้วย
เล็กก็มี เท้าผลมะตูมก็มี ครึ่งผลมะตูมก็มี ส่วนเราสิบางครั้งฉันอาหาร
เสมอขอบปากบาตรนี้ก็มี ยิ่งกว่าก็มี”

^{๑๒๔} เอตฺถ ปน สพฺพภากาเรเนว ภควา อปฺปาหาโรติ น วตฺตพฺโป.
ปธานญฺมียํ ฉพฺพสฺसानิ อปฺปาหาโรว อโหสิ, เวรณฺชาयํ ตโย มาเส
ปตฺโถทเนเนว ยาเปสิ ปาลิเลยฺยกวนสฺสเนทฺ ตโย มาเส ภิสฺมุพฺพาเลเหว
ยาเปสิ. (ม.ม.อ. ๓/๒๔๒/๑๗๕)

“อนึ่ง ในเรื่องนี้ไม่ควรกล่าวว่า พระผู้มีพระภาคเสวยพระ
กระยาหารน้อยโดยลักษณะทั้งปวงทีเดียว พระองค์เสวยพระกระยาหาร

น้อยตลอด ๖ ปี ณ สถานที่บำเพ็ญเพียร ทรงให้พระชนมชีพเป็นไปด้วย
ข้าวหนึ่งแ่ง (๔ ชองมือ) เท่านั้นตลอด ๓ เดือนในเมืองเวรัญชา ทรงให้
พระชนมชีพเป็นไปด้วยเหง้าบัวเท่านั้นตลอด ๓ เดือนในป่าปาลีไลย์”

๑๒๕ พุ.สุ. ๒๕/๑๖๘/๓๖๕

๑๒๖ พุ.สุ. ๒๕/๑๖๙/๓๖๓

๑๒๗ พุ.สุ. ๒๕/๑๗๐/๓๖๓

๑๒๘ พุ.สุ. ๒๕/๑๗๑/๓๖๓

๑๒๙ ที.ม. ๑๐/๓๗๕/๒๕๙

๑๓๐ จิโต วา จิโตมหิตี ปชานาติ, นิสินโน วา นิสินโนมหิตี ปชานาติ,
สยาโน วา สยาโนมหิตี ปชานาติ. (ที.ม. ๑๐/๓๗๕/๒๕๙)

“เมื่อเย็น รู้ชัดว่า ยืนอยู่ เมื่อนั่ง รู้ชัดว่า นั่งอยู่ เมื่อนอน รู้ชัดว่า
นอนอยู่”

๑๓๑ ยถา ยถา วา ปนสส กาโย ปณฺหิโต โหติ, ตถา ตถา น
ปชานาติ. (ที.ม. ๑๐/๓๗๕/๒๕๙)

๑๓๒ เสยฺยถาปิ ปหาราถ มหาสมุทฺโท จิตฺตมโม เวลํ นาติวตฺตติ,
เอวเมว โข ปหาราถ ยํ มया สวากานํ สิกฺขาบํ ปณฺณตฺตํ, ตํ มม สวากา
ชีวิตเหตุปิ นาติกกมฺนติ. (อง.อฏฺฐก. ๒๓/๑๙/๑๖๕)

“ปหาราทะ สวากทั้งหลายของเราอย่าอย่าละเมิดสิกขาบทที่เรา
บัญญัติไว้แม้เพราะ ชีวิตเป็นเหตุ เหมือนมหาสมุทรที่มีปกติคงที่ ไม่ล้น
ฝั่ง”

๑๓๓ ตสฺมาติห ภิกฺขเว เอวํ สิกฺขิตพฺพํ อปฺปฏฺวิวานํ ปทฺทิสสาม “กามํ
ตฺโจ จ นฺหารุ จ อฏฺฐิ จ อวสิสฺสตุ สรีเร อุปฺสฺสสฺสตุ มสฺโสหิตํ. ยํ ตํ

ปฐิสตถาเมน ปฐิสวีริเณน ปฐิสปรกกเมน ปตตพพํ, น ตํ อปาปุนิตวา
วิริยสส สณฺฐานํ ภวิสสตีติ. (อง.ทุก. ๒๐/๕/๕๐-๑)

^{๑๓๔} อธิ สารีปุตต ภิกขุ ปจฺฉาภตฺตํ ปิณฺหาปาทปฏิกกนฺโต นิสีทติ
ปลลงกํ อากุชิตวา อุขุ กายํ ปณิธาย ปริมุขํ สตี อูปฺภุสเปตวา “น ตาวาหํ
อิมํ ปลลงกํ ภินฺทิสสามิ, ยาว เม น อนฺนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ วิมุจฺจตีติ.
เอวรูเพน โข สารีปุตต ภิกขุ นว โคสังคสาถวณํ โสเภยย. (ม.ม. ๑๒/๓๔๕/๓๐๕)

^{๑๓๕} ฉายถ ภิกขเว มา ปมาทตถ. (ส.สพ. ๑๘/๑๔๖/๑๒๔, ม.ม.
๑๒/๒๑๕/๑๘๑)

^{๑๓๖} สพพํ ภิกขเว อภิญญะยฺย. (ส.สพ. ๑๘/๔๖/๒๕)

^{๑๓๗} สมาธิ ภิกขเว ภาเวถ. สมาหิตํ ภิกขุ ยถาภุตํ ปชานาติ ปสฺสตี.
ภิกฺข ปชานาติ? จกฺขุ อนิจฺจนฺติ ยถาภุตํ ปชานาติ. รূปา อนิจฺจาติ
ยถาภุตํ ปชานาติ. จกฺขุวิญญานํ อนิจฺจนฺติ ยถาภุตํ ปชานาติ. (ส.ช.
๑๗/๕/๑๒, อง.ทสก. ๒๔/๒/๓, อง.เอภาทสก. ๒๔/๒/๒๖๐)

^{๑๓๘} สมมาสมาธิมฺหิ อสตี สมมาสมาธิวิปนฺนสฺส หตฺถุปินิสํ โหติ
ยถาภุตถาณทสฺสนํ. (อง.ปยจก. ๒๒/๑๖๘/๑๘๙)

^{๑๓๙} ขุ.สุ. ๒๕/๑๗๒/๓๖๖

^{๑๔๐} เอวํ อูปทฺถมคากาย สรฺูปเณว ทุกฺขสจฺจํ ปุจฺฉิ. สมฺมุทยสจฺจํ
ปน ตสฺส การณภาเวน คหิตเมว โหติ. (ขุ.สุ.อ. ๑/๑๗๒/๑๔๑)

“เทพเหมวตจะได้ถามถึงทุกขสัจโดยตรงด้วยกึ่งคาถาแรกอย่างนี้
ส่วนสมุทัยสัจจะเป็นอันถูกกล่าวถึง[โดยอ้อม] เพราะสมุทัยสัจเป็นเหตุ
ของทุกขสัจนั้น”

^{๑๔๑} ขุ.สุ. ๒๕/๑๗๓/๓๖๖

^{๑๔๒} เทสนาวสานะ ปฏาจารา มหาปถวิยํ ปัสุปริมาเณ กิเลส
ฉาเปตวา โสตาปตติผล ปตัญญหิ. อญเณปิ พหุ โสตาปตติผลาทีนิ
ปาปุณีสสูติ. (ขุ.ธ.อ. ๑/๑๑๓/๕๑๕)

“ในกาลจบเทศนา นางปฏาจาราเภากิเลสมีประมาณเท่าฝุ่น
ในแผ่นดินใหญ่แล้วดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล แม้ชนเหล่าอื่นมากมาย
ก็ได้บรรลุโสดาปัตติผลเป็นต้น”

^{๑๔๓} ขุ.อ. ๒๕/๑๐/๑๐๒

^{๑๔๔} ที.ม. ๑๐/๓๗๕/๒๕๙

^{๑๔๕} ขุ.สุ. ๒๕/๑๗๔/๓๖๖

^{๑๔๖} ขุ.สุ. ๒๕/๑๗๕/๓๖๖

^{๑๔๗} ขุ.สุ. ๒๕/๑๗๖/๓๖๓๖

^{๑๔๘} ขุ.ธ.อ. ๑/๑๔๒/๕๘

^{๑๔๙} อิมสมิณจ ปน เวยยาकरणสมิ ภาณูมาเน อายสมโต
โกณฑลณฺณสฺส วิรชํ วิตมลํ ฌมมจกฺขุํ อุทปาติ “ยงฺกิลฺลิจิ สมุทฺยธมฺมํ,
สพฺพํ ตํ นิโรธธมฺมนติ. (วิ.ม. ๔/๑๖/๑๕, ส.ม. ๑๙/๑๐๘๑/๓๖๘)

“เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสพระธรรมเทศนานี้อยู่ ดวงตาเห็น
ธรรมอันปราศจากธุลี ปราศจากมลทิน ได้บังเกิดแก่ท่านโกณฑลัญญะว่า
‘สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งทั้งปวงนั้นมีความดับไปเป็น
ธรรมดา’”

^{๑๕๐} “อถ โข อายสมโต จ วปฺปสฺสาตฺติอาทิมฺหิ วปฺปตฺเตรสฺส ปาฏี-
ปททิวเส ฌมมจกฺขุํ อุทปาติ, ภทฺทียตฺเตรสฺส ทฺตฺติยทิวเส, มหา-
นามตฺเตรสฺส ตตฺติยทิวเส, อสฺสชิตฺเตรสฺส จตฺตฺตฺติยนิ. อิมสณฺจ ปน ภิกฺขุณฺ

กมมภูจนาเนสุ อุปนพนมลวิโสธนตถํ ภควา อนโธวิหาเรเยว อโหสิ.
อุปนเน อุปนเน กมมภูจนาณมเล อากาเสนาคนตวา มลํ วิโนเทสิ.
ปกขสส ปน ปญจมียํ สพเพว เต เอกโต สนนิปาเตตวา อนตตสฺสฺสฺเตน
โอวทิตฺเตน วุตตํ “อถ โข ภควา ปญจวคฺคิเยติอาทิตฺตํ. (วิ.ม.อ. ๓/๑๙/๑๘)

คำว่า อถ โข อายสฺมโต จ วปสฺส เป็นต้น หมายความว่า ดวงตา
เห็นธรรมเกิดขึ้นแก่พระวปสฺสเถระในวันแรม ๑ ค่ำ แก่ท่านพระภัททิย
เถระในวันแรม ๒ ค่ำ แก่ท่านพระมหานามเถระในวันแรม ๓ ค่ำ และแก่
พระอัสสชิเถระในวันแรม ๔ ค่ำ พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ภายในพระ
วิหารเท่านั้นเพื่อทรงชำระมลทินที่เกิดขึ้นในกรรมฐานของภิกษุเหล่านี้
เมื่อมลทินกรรมฐานเกิดครั้งแรกแล้วครั้งเล่า พระองค์จึงเสด็จมาทางอากาศ
แล้วทรงบรรเทามลทิน แต่ในวันแรม ๕ ค่ำแห่งปักษี ได้รับสั่งให้ภิกษุ
ทั้งหมดนั้นมาชุมนุมพร้อมกันแล้วตรัสสอนด้วยอนัตตลักขณสูตร ฉะนั้น
จึงกล่าวว่า อถ โข ภควา ปญจวคฺคิเย (ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคได้ตรัส
กับภิกษุปญจวคฺคิย) เป็นต้น”

๑๕๑ สีเล ปติฏฺฐาย นโร สปญญํ จิตตํ ปญญญจ ภาวยํ

อาตาปี นิปโก ภิกขุ โส อิมํ วิชฺฌเย ชฏฺฐํ.

(ส.ส. ๑๕/๒๓,๑๙๒/๑๖,๑๙๘)

“ชนผู้ฉลาดเพียรเผากิเลส มีปัญญาพิจารณา ดำรงอยู่ในศีลแล้ว
อบรมจิตและปัญญาอยู่ เขาผู้เห็นภัยในสงสารย่อมถางขั้ว (ตัณหา) นี้ได้”

๑๕๒ เอเต วา ปน อุโภ อนเต อนุปคมม อิทปฺปจยตาปฏิจจสมุ-
ปนเนสุ ฐมเมสุ อนุลลมิกา ขนติ ปฏฺฐิตทฺธา โหติ, ยถาภูตํ วา ญาณํ. (ขุ.ป.
๓๓/๑๑๓/๑๒๖)

อีกอย่างหนึ่ง คือเหล่าสัตว์ผู้ไม่เข้าถึงที่สุดทั้งสองนี้ ได้บรรลุอนุโลมิกขันติ (ปัญญายังเห็นคล้อยตามโลกุตตรธรรม, วิปัสสนาญาณ) ในสภาวะธรรมที่เป็นปัจจัยของกันและกันและเกิดขึ้นอาศัยกัน หรือได้บรรลุยถาภูตญาณ (ปัญญารู้เห็นตามความเป็นจริง) นี้ชื่อว่าอธยาศัยความชอบใจของเหล่าสัตว์”

ยถาภูตํ วา ญาณนติ ยถาภูตํ ยถาสภาวํ เนยฺยํ. ตตฺถ ปวตฺตญาณมฺปิ วิสยโฆราเรน ยถาภูตญาณนติ วุตฺตํ. ตํ ปน สงฺขารุเพกฺขาปริยन्दํ วิปัสสนาญาณํ อธิธิปฺเปตํ. (ขุ.ป.อ. ๒/๑๑๓/๗)

“คำว่า ยถาภูตํ วา ญาณ หมายความว่า ญาณที่นำไปตามความเป็นจริง คือ ตามสภาพที่เป็นจริง แม้ญาณที่เป็นไปในสภาพนั้นก็เรียกว่ายถาภูตญาณด้วยชื่อของที่อาศัย[คือสภาพ แต่มุ่งให้หมายถึงสิ่งที่อาศัยคือญาณ = ฐานอุปจาระ] อนึ่ง ยถาภูตญาณนั้นหมายถึงวิปัสสนาญาณอันมีสังขารุเพกษาญาณเป็นที่สุด”

^{๑๕๓} ทวิโธ หิ สมာธิ อุปจารสมာธิ จ อปฺปนาสมာธิ จ. ทวิหากาเรหิ จิตฺตํ สมာธียติ อุปจารภุมิยํ วา ปฏฺฐิลาภภุมิยํ วา. ตตฺถ อุปจารภุมิยํ นีวรณปฺปหานเณน จิตฺตํ สมာหิตํ โหติ, ปฏฺฐิลาภภุมิยํ องฺคปาทฺฐกาเวณ. (วิสุทฺธิ. ๑/๕๘/๑๓๗)

“สมาธิมี ๒ ประเภท คือ

๑. อุปจารสมาธิ สมาธิใกล้จะแนบแน่น, สมาธิใกล้ฌาน

๒. อปฺปนาสมาธิ สมาธิแนบแน่น, สมาธิในฌาน

จิตย่อมตั้งมั่นด้วยเหตุ ๒ อย่าง [คือ การที่ฌานธรรมห่างไกลจากปฏิกัมข และการถึงความมั่นคง] ในระดับ :-

๑. อุปจารสมาธิ จิตตั้งมั่นด้วยการจัดนิรณ

๒. บรรลุมาน (อัปนาสมาธิ) จิตตั้งมั่นด้วยองค์มานปรากฏ”

สุขํ คพภํ คณหนตํ ปริปากํ คจจนตํ ติวริํ สมาริํ ปริปุเรติ
ขณิกสมาธิ อุปจารสมาธิ อัปนาสมาธิ นติ. (วิสุทธิ. ๑/๗๒/๑๕๗)

“ความสุขที่พัฒนาขึ้นแก่กล้าย่อมยังสมาธิ ๓ อย่าง คือ
ขณิกสมาธิ อุปจารสมาธิ และอัปนาสมาธิ ให้บริบูรณ์”

สมถํ อนุปปาเทตวาติ อวธารณน อุปจารสมาธิ นิตฺเตติ, น
ขณิกสมาธิ. น หิ ขณิกสมาธิ วิภา วิปัสสนา สมภาติ. (ม.ม.ฎีกา ๑/๓๓/๒๕๗)

“คำปฏิเสธว่า สมถํ อนุปปาเทตวา (ไม่ยังสมถะให้เกิดขึ้น)
ห้ามอุปจารสมาธิ แต่ไม่ห้ามขณิกสมาธิ เพราะวิปัสสนาเกิดขึ้นไม่ได้โดย
ปราศจากขณิกสมาธิ”

๑๕๔ ส.สพ. ๑๘/๑๔๖/๑๒๔, ม.ม. ๑๒/๒๑๕/๑๘๑

๑๕๕ วิสุทธิ. ๑/๒๒๓/๓๐๓

๑๕๖ ส.สพ. ๑๘/๔๖/๒๕

๑๕๗ ที.ปา. ๑๑/๓๕๐/๒๔๑

๑๕๘ พ.สุ. ๒๕/๑๗๗/๓๖๗

๑๕๙ พ.สุ. ๒๕/๑๗๘/๓๖๗

๑๖๐ พ.สุ. ๒๕/๑๗๙/๓๖๗

๑๖๑ พ.สุ. ๒๕/๑๘๐/๓๖๗

๑๖๒ พ.สุ. ๒๕/๑๘๑/๓๖๗

๑๖๓ พ.ธ. ๒๕/๓๘๒/๘๓

๑๖๔ โฉวทยะยานุสาเสยย
สตั หิ โส ปิโย โหติ

อสพภา จ นิวารเย
อสตฺ โหติ อปฺปิโย.

(ขุ.ธ. ๒๕/๗๗/๓๐)

“พึงว่ากล่าวตักเตือนคนอื่น และพึงกีดกันเขาจากความชั่ว
คนที่คอยสั่งสอนเช่นนี้ คนดีรัก แต่คนชั่วเกลียด”

๑๖๕ อถ โข เต ภิกขุ สวิคฺคมานสา “มยํ ปุคฺคลมนุรุทฺทขณฺตา
สาสนรตนํ โสพฺเพ ปกฺขิปปิมหาติ กุกฺกัจจํ อฺปฺปาเพสฺสุ. เต เตเนว กุกฺกัจเจน
อุปฺพทาสยตฺตา กาลํ กตฺวา สคฺเค นิพฺพตฺติตุมสฺสโกณฺตา เอกาจรีย
หิมวติ เหมวเต ปพฺพเต นิพฺพตฺติ เหมวโต ยกฺโขติ นามเณ. ทฺติยาจรีย
มชฺฌิมเทเส สาทปพฺพเต สาทาคิโรติ นามเณ. เตปิ เนสํ ปริวารา ภิกขุ
เตสํเยว อนฺุตตฺติตฺวา สคฺเค นิพฺพตฺติตุมสฺสโกณฺตา เตสํ ปริวารา ยกฺขาว
หุตฺวา นิพฺพตฺติสฺส. เตสํ ปน ปจฺจยทายกา คหฺภูจา เทวโลเก นิพฺพตฺติสฺส.
เหมวตสาทาคิรา อฏฺฐวีสติยภฺขเสนาปตฺติณมพฺภนฺตรา มหानุภาว
ยกฺขราชาโน อเหตุสฺส. (ขุ.สุ.อ. ๑/๑๕๓/๒๒๖)

“ลำดับนั้นภิกษุเหล่านั้นรู้สึกเสียใจก่อให้เกิดความเดือดร้อนใจ
ว่า พวกเรารักษามุคฺคโยนรตฺตนะคือพระศาสนาหลงเหว เธอเหล่านั้น
มรณภาพแล้วไม่อาจไปเกิดในสวรรค์ เพราะถูกความเดือดร้อน
เบียดเบียนจิต คนหนึ่งไปเกิดเป็นยักษ์ชื่อเหมวตะในภูเขาเหมวตะภายใน
ภูเขาหิมาลัย คนที่สองเกิดเป็นเทพยักษ์ชื่อสาทาคิระ ณ สาทบรรพตใน
มัชฌิมประเทศ

ฝ่ายภิกษุผู้เป็นบริวารของอาจารย์ทั้งสองนั้น ปฏิบัติตาม
อาจารย์เหล่านั้น ไม่อาจไปเกิดในสวรรค์ จึงเกิดเป็นยักษ์บริวารของยักษ์

ทั้งสองนั้น ส่วนคฤหัสถ์ผู้ถวายปัจจัยแก่ภิกษุเหล่านั้นบังเกิดในเทวโลก
เทพเหมวตะและเทพสาตาคิระเป็นเจ้ายักษ์มีอำนาจมากในภายใน
เสนาบดียักษ์ ๒๘ ตน”

^{๑๖๖} พุ.สุ. ๒๕/๑๘๒/๓๖๗

เชิงอรรถ : การสูตร

๑) ตเทว ปวตตมานัน ตณหาอวิชานัน อปปหีนตตา อวิชา
ปฏิจจาทิตาพินเว ตสมี วิสเย ตณหา นามะติ สหชาตสงขารรา ขิปนติ.
(อภิ.วิ.อ. ๒/๒๒๗/๑๗๖)

“วิญญานันที่เป็นไปอยู่อย่างนี้ ย่อมถูกตัณหาน้อมไป ถูก
สังขารที่เกิดร่วมกันซัดไปในอารมณ์นั้นที่ถูกอวิชapakปิดโทษไว้
เพราะยังละตัณหาและอวิชาไม่ได้”

ปจจาสนนมรณสส สตตสส วิถิจิตดาวसानะ ภวังกุขเย วา
จนวนเสน ปจจุปปนณภวปริโยสานภูตัม จุติจิตตัม อูปปชชิตวา นิรุชฌติ,
ตสมี นิรุทธาราसानะ ตสสานนตฺรเมว ตถาคหิตัม อารมมณमारพุก สวตถุกัม
อวตถุกเมว วา ยถารหัม อวิชานานุสยปรักขิตเตน ตณหานานุสยมูลเกน
สงขารเณ ขนียมานัน สมปยุตเตหิ ปริกคฺยหมานัน สหชาตานมธิญ्ञานภาเวณ
พุพพงคมภูตัม ภวานตฺรปฏิสนธานวเสน ปฏิสนธิสงขาทัม มานสํ อูปปชช-
มานเมว ปติฏฐาติ ภวานตฺเร. (สงคห ๕/๙๑/๓๔)

“ในเวลาสิ้นสุดแห่งวิถิจิตหรือในเวลาสิ้นสุดภวังค์ของบุคคล
ผู้ใกล้เสียชีวิตนั้น จุติจิตซึ่งเป็นจิตดวงสุดท้ายของปัจจุบันภพ เมื่อเกิดขึ้น
แล้ว ย่อมดับไปด้วยอำนาจของการจุติ เมื่อจิตนั้นสิ้นสุดดับไปแล้ว
ลำดับต่อจากจุติจิตนั้น จิตที่เรียกว่า ปฏิสนธิจิต จะรับอารมณ์ตามที่

มรณาสันนวิธีจิต (วิธีจิตในเวลาใกล้เสียชีวิต) รับอารมณ์ไว้ ทั้งที่มี [หทัย]วัตถุหรือที่ไม่มี[หทัย]วัตถุ อังกุศลกรรมและอกุศลกรรมที่ปรุงแต่งที่แวดล้อมด้วยวิชานุสัยซึ่งมีตัณหานุสัยเป็นรากเหง้าก่อให้เกิดขึ้นตามสมควร อันสัมปยุตธรรมเข้าประสม เป็นประธานโดยความเป็นที่ตั้งแห่งธรรม[คือรูปธรรมกับนามธรรม]ที่เกิดร่วมกัน เมื่อเกิดขึ้นอยู่ย่อมดำรงอยู่ในภพต่อไปด้วยอำนาจแห่งการสืบต่อภพอื่น”

อวิชานุสัยมูลเคน ตณฺหานุสยปริกฺขิตฺเตนาติ ปน วุตเต สฺกฺกฺตรํ ยุชฺชติ. อวิชชา หิ ตณฺหา ยปิ มุลภูตา โหติ ตาย ปฏิจฺฉา ทิตา ทินเว เอว อารมฺมเณ ตณฺหา ปวตฺติ สมฺภวโต. ตณฺหา จ ปน สหการิการณภาเวน ตํ ตํ สงฺขารํ นิโยเชนตี ปวตฺตตีติ สงฺขารสฺส ปริวารภูตา พลวอาสนน-สหายภูตา โหตีติ. (ปรมตถ.ฎีกา ๕/๔๑/๒๔๖)

“ถ้าหากพระอนุรุทธอาจารย์กล่าว[สลับกัน]ว่า อวิชานุสัยมูลเคน ตณฺหานุสยปริกฺขิตฺเตน (มีอวิชานุสัยเป็นรากเหง้า แวดล้อมด้วยตัณหานุสัย) จะชัดเจนกว่า เพราะอวิชชาเป็นรากเหง้ายิ่งกว่าตัณหา เนื่องจากด้วยตัณหาเกิดขึ้นในอารมณ์ที่ถูกอวิชชาปิดบังโทษไว้ ส่วนตัณหาทำให้สังสมสังขารนั้นๆ โดยความเป็นเหตุเกิดร่วมกัน ตัณหาจึงเกิดร่วมกับสังขารอย่างมีกำลัง”

^๒ ม.ม. ๑๒/๒๔๑/๒๐๓

^๓ ส.ข. ๑๗/๒๒/๒๑-๒

^๔ โย โกจิ มนุโธ ภาโร

ภาเรน ทฺภฺชิตฺโธ อสฺส

ชาเรยฺย มตฺถเก สทา

ภาเรหิ ภริโต ตถา.

(ขุ.อป. ๓๒/๓๕๒/๔๓)

“ผู้ใดผู้หนึ่งพึ่งพาทุนของหนักไว้บนศีรษะตลอดเวลา เขาลำบาก เพราะของหนัก ต้องแบกของหนักไว้”

๕ ส.ป. ๑๗/๒๒/๒๒

๖ ข.อป. ๓๒/๓๕๓/๔๓

๗ ส.ป. ๑๗/๓๐/๒๖

๘ ส.ป. ๑๗/๒๒/๒๑

๙ มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ เทวทหสูตร (ม.อ. ๑๔/๑/๑)

๑๐ นามรูปปริจเฉทเณ ตาว สกกายทิกฺขุยา. (วิสุทฺธิ. ๒/๘๔๘/๓๘๐)

“ลำดับแรก การขจัดสัkkายทิกฺขุมีได้ด้วยนามรูปปริจเฉทญาณ”
ยัม ปเนตัม โลเกยัม, ตตถ ทุกฺขญาณัม ปริยญฺจนาณิกาววเสน ปวตฺตมานัม
สกกายทิกฺขุ นีวตฺเตติ. สมุทฺทญาณัม อจฺเณททิกฺขุ. นิโรธญาณัม สสฺสททิกฺขุ.
มคฺคญาณัม อภิริยทิกฺขุ. (วิสุทฺธิ. ๒/๕๖๓/๑๕๔)

“อนึ่ง ในสัจจญาณที่เป็นโลกิยะนั้น ทุกฺขญาณ (ความรู้ในทุกข์)
ย่อมกำจัดสัkkายทิกฺขุที่เป็นไปเนื่องด้วยการพຸ້ขึ้น[ในใจ]และครอบงำ
สมุทฺทญาณ (ความรู้ในสมุทัย) ย่อมกำจัดอจฺเณททิกฺขุ นิโรธญาณ (ความรู้
ในนิโรธ) ย่อมกำจัดสสฺสททิกฺขุ มรรคญาณ (ความรู้ในมรรค) ย่อมกำจัด
อภิริยทิกฺขุ”

ตตถ ยัม นามรูปปริจเฉทโต ปญฺญาย สกกายทิกฺขุจาทีนัม วเสน
นนานาภิเลสวิทุสฺสนัม วุตฺตัม, อยัม โลกิกาย ปญฺญาวาณาย อาณิสฺสไ. ยัม
อริยมคฺคทฺธเย สยฺชนาทีนัม วเสน นานาภิเลสวิทุสฺสนัม วุตฺตัม, อยัม
โลกุตฺตราย ปญฺญาวาณาย อาณิสฺสิติ เวทิตพฺพ. (วิสุทฺธิ. ๒/๘๕๕/๓๘๓)

“ในเรื่องนั้น พึงทราบการทำลายกิเลสต่างๆ โดยเนื่องด้วย สักกายทิฐิเป็นต้นตั้งแต่นามรูปปริจเฉทญาณ เป็นอานิสงส์ของปัญญา ภาวนาฝ่ายโลกียะ ส่วนการทำลายกิเลสต่างๆ โดยเนื่องด้วยสังโยชน์ เป็นต้น ในขณะที่[บรรล]ุอริยมรรคที่ได้กล่าวมาแล้ว เป็นอานิสงส์ของ ปัญญาภาวนาฝ่ายโลกุตตระ”

๑๑ วรรณขานู นาเมส สโตโต ปจวีโคปโก, เยภุยเยน เอวรูปสฺส ภวโต วุฏฺฐาณํ นตฺถิ. (ที.สี.อ. ๑/๑๗๐-๗๒/๑๕๑)

“บุคคลนี้ชื่อว่าตอในวัฏฏะ เป็นผู้เฝ้าแผ่นดิน การออกจากภพ ของคนเช่นนี้มักไม่มีเป็นส่วนใหญ่”

๑๒ เย วา ปน ตสฺมี สมเย อญฺเญปิ อตฺถิ ปฏิจฺจสมุปฺปนา อรูปิโน ธมฺมา จเปตฺวา เวทนาภฺขณฺธํ จเปตฺวา สญฺญาภฺขณฺธํ จเปตฺวา วิญฺญาณภฺขณฺธํ, อยํ ตสฺมี สมเย สงฺขารภฺขณฺโธ โหตฺติ. (อภิ.สง. ๓๔/๖๒/๓๒)

“หรือแม้นามธรรมอื่นที่อิงอาศัยกันเกิดขึ้นในสมัยนั้น เว้นเวทนา ขันธ์ สัญญาขันธ์ และวิญญาณขันธ์ นี้ชื่อว่าสังขารขันธ์ที่เกิดขึ้นในสมัย นั้น”

๑๓ ชุ.ชา. ๒๗/๑๙๐/๗๑

๑๔ นาภินนฺทามิ มรณํ
กาลยจ ปฏิกงฺขามิ

นาภินนฺทามิ ชีวิตํ
นิพพิสฺสํ ภตฺโก ยถา.

(ชุ.เถร. ๒๖/๖๐๖/๓๕๔)

“ฉันไม่ได้ยินดีความตาย ไม่เพิลิตเพิลินความเป็นอยู่ และรอ เวลาอยู่ เหมือนลูกจ้างรอรับค่าจ้าง”

๑๕ ม.ม.อ. ๑/๑๕๘/๓๗๑

๑๖ กามราเคน ทยหามิ
สาธ นิพพาปนํ พรุหิ

จิตต์ เม ปริทยหติ
อนุกมปาย โคตม.

(ส.ส. ๑๕/๒๑๒/๒๒๗)

“กระผมถูกกามราคะแผดเผา จิตของกระผมเร่าร้อน ท่านผู้เป็น
โคตมโคตร ดังกระผมจะขอโอกาส ขอท่านโปรดอนุเคราะห์ช่วยบอกเหตุ
ที่ดับราคะให้ด้วย”

๑๗ ส.ส. ๑๕/๒๑๒/๒๒๗

๑๘ อง.ปญจก. ๒๒/๖๙/๗๗

๑๙ วิสุทฺธิ. ๒/๔๗๙/๑๑๐

๒๐ วิสุทฺธิ. ๒/๔๘๕/๑๑๒

๒๑ วิสุทฺธิ. ๒/๔๖๗/๑๐๖

๒๒ พุ.ธ. ๒๕/๑๘๓/๔๙

๒๓ นมกการ ๑

๒๔ ส.ข. ๑๗/๒๒/๒๒

๒๕ วิสุทฺธิ.มหาวิภา ๒/๕๓๐/๒๑๒

๒๖ ปจฺจเยหิ สงฺคมม กรียนตฺติติ สงฺขารว. (พุ.ป.อ. ๑/๑/๖๗)

“สังขาร คือ ธรรมที่ถูกปัจจัยประชุมปรุงแต่ง”

๒๗ ส.ข. ๑๗/๒๒/๒๑

๒๘ อภิ.ก.อ. ๓/๒๓๗/๑๖๐

๒๙ อภิ.ก.อ. ๓/๒๓๗/๑๖๐

๓๐ ส.ส. ๑๕/๑๗๑/๑๖๒

๓๑ ส.ส. ๑๕/๑๗๑/๑๖๓

๓๒ ส.ส. ๑๕/๑๗๑/๑๖๓

๓๓ ส.ส. ๑๕/๑๗๑/๑๖๓

๓๔ คำนี้นี้เป็นบทประพันธ์ของโบราณจารย์ชาวพม่าซึ่งแต่งร้อยแก้วในคัมภีร์วิสุทธิมรรคเป็นร้อยกรอง มีข้อความในคัมภีร์วิสุทธิมรรคว่า สเจ ปน กติปาหิ เภสซุขิ กโรนตสสปี น วูปสมมติ. นาหิ ทาโส, น ภฏโก. ตัเยว หิ โปเสนโต อนมตคเค สสารวฏเฐ ทุกขิ ปตฺโตติ อุตตมาว ครหิตวา สมณธมโม กาทพโพติ. (วิสุทธิ. ๑/๕๑/๑๐๒)

“อนึ่ง เมื่อภิกษุฉันยาสองสามวันแล้วโรคไม่ระงับไป เธอจึงตำหนิร่างกายว่า ‘เราไม่ใช่ทาสหรือคนงาน[ของเจ้า] เราได้รับทุกขในสังสารวัฏอันไม่ปรากฏเบื้องต้น เพราะเลี้ยงดูเจ้าโดยแท้’ แล้วเจริญสมณธรรม”

๓๕ ส.พ. ๑๗/๒๒/๒๑

๓๖ พ.ธ. ๒๕/๒๕๑/๖๐

๓๗ พ.ธ. ๒๕/๑๕๓/๔๔

๓๘ พ.ธ. ๒๕/๑๕๔/๔๔

๓๙ ส.พ. ๑๗/๒๒/๒๒

๔๐ ส.พ. ๑๗/๒๒/๒๒

๔๑ ส.ม. ๑๙/๑๑๒๑/๓๙๘

๔๒ ส.พ. ๑๗/๒๒/๒๒

๔๓ พ.ธ. ๒๕/๒๐๓/๕๒

๔๔ ส.พ. ๑๗/๒๒/๒๒

เชิงอรรถ : อาสีวิโสปมสูตร

^๑ ส.สพ. ๑๘/๒๓๘/๑๖๒

^๒ จตฺตารอ อาสีวีสอา อุคฺคเตชา โฆรวีสอา”ติ โข ภิกฺขเว จตฺนเนตฺ
มหาภูตานิ อธิวณฺ ปฐวีธาตฺุยา อาโปธาตฺุยา เตโชธาตฺุยา วาโยธาตฺุยา.
(ส.สพ. ๑๘/๒๓๘/๑๖๓)

“คำว่า อสรพิษซึ่งมีเดชมามาก มีพิษกล้า ๔ จำพวก นั้นเป็นชื่อ
ของมหาภูตรูป ๔ คือ ปฐวีธาตุ (ธาตุดิน) อาโปธาตุ (ธาตุน้ำ) เตโชธาตุ
(ธาตุไฟ) และวาโยธาตุ (ธาตุลม)”

^๓ ปตฺถทฺโธ ภวติ กาโย

ทญฺโธ ภูมฺมฺเชน วา

ปถวีธาตฺุปปโกเปน

โหติ ภูมฺมฺเชว โส.

(วิสุทฺธิ. ๑/๓๕๒/๔๐๗)

“ร่างกายถูกผูกปากไม้กัต ย่อมแข็งกระด้าง ฉันทิเด เพราะปฐวีธาตุ
กำเริบ ร่างกายนั้นก็เป็ดังอยู่ในปากผูกปากไม้ ฉันทิเด”

ปุตฺติโย ภวติ กาโย

ทญฺโธ ปุตฺติมฺเชน วา

อาโปธาตฺุปปโกเปน

โหติ ปุตฺติมฺเชว โส.

(วิสุทฺธิ. ๑/๓๕๒/๔๐๗)

“ร่างกายถูกผูกปากเ็นกัต ย่อมเ็น่าเปื่อย ฉันทิเด เพราะอาโปธาตุ
กำเริบ ร่างกายนั้นก็เป็ดังอยู่ในปากผูกปากเ็น่า ฉันทิเด”

สนตตโต ภวติ กาโย
เตโชธาตูปโกเปน

ทฏฺโฐ อคคิมฺเขน วา
โหติ อคคิมฺเขว โส.

(วิสุทฺธิ. ๑/๓๕๒/๔๐๗)

“ร่างกายถูกงูปากไฟกัด ย่อมร้อนกลุ้ม ฉนฺใด เพราะเตโชธาตูกำเริบ ร่างกายนั้นก็เป็สดังอยู่ในปากงูปากไฟ ฉนนัน”

สณฺณินโน ภวติ กาโย
วาโยธาตูปโกเปน

ทฏฺโฐ สตถมฺเขน วา
โหติ สตถมฺเขว โส.

(วิสุทฺธิ. ๑/๓๕๒/๔๐๗)

“ร่างกายถูกงูปากมีดกัด ย่อมขาดไป ฉนฺใด เพราะวาโยธาตูกำเริบ ร่างกายนั้นก็เป็สดังอยู่ในปากงูปากมีด ฉนนัน”

กตมา จา วุโส อชฺฌตฺติกา เตโชธาตฺ ? ยํ อชฺฌตฺตํ ปจฺจตฺตํ เตโช เตโชคตํ อุปาทินฺนํ เสยฺยถิ ? เยน จ สนตปฺปติ, เยน จ ชีรียติ, เยน จ ปริทฺยหติ, เยน จ อสิตปิตฺทขา ยิตฺตสา ยิตํ สมฺมา ปริณามํ คจฺฉติ. ยํ วา ปนญญมฺปิ กิณฺจิ อชฺฌตฺตํ ปจฺจตฺตํ เตโช เตโชคตํ อุปาทินฺนํ; อยํ วุจฺจตา วุโส อชฺฌตฺติกา เตโชธาตฺ. (ม.มฺ. ๑๒/๓๐๔/๒๖๖)

“เตโชธาตูกายใน เป็นอย่างไร คือ เตโชธาตฺที่เกิดภายในตน อาศัยตนเกิดขึ้น เรร้อน มีความเรร้อน ถูกค้นหาและทิจฺญูเข้าไปยึดมั่น[ว่าเป็นเราและของเรา] ได้แก่ เตโชธาตฺที่ทำให้ร่างกายอบอุ่น ทำให้ร่างกายทรุดโทรม ทำให้ร่างกายเรร้อน ทำให้ย่อยสิ่งทิจิน ติม เคี้ยว และ ล้มรส หรือเตโชธาตฺอย่างใดอย่างหนึ่งอื่นที่เกิดภายในตน อาศัยตนเกิดขึ้น เรร้อน มีความเรร้อน ถูกค้นหาและทิจฺญูเข้าไปยึดมั่น[ว่าเป็นเราและของเรา] เตโชธาตฺนี้ชื่อว่า เตโชธาตูกายใน”

๕ ปุน จปริ ภิกขเว ภิกขุ อิมเมว กายํ ยถาจิตํ ยถาปณฺหิตํ ธาตุโส
ปจฺจเวกฺขติ อตฺถิ อิมสฺมี กาเย ปจฺวีธาทุ อาโปธาทุ เตโชธาทุ วาโยธาทฺติ.
(ที.ม. ๑๐/๓๗๘/๒๕๒)

“อีกประการหนึ่ง ภิกษุย่อมพิจารณาเห็นกายนี้ตามที่ตั้งไว้
ดำรงอยู่โดยความเป็นธาตุว่า ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ และธาตุลม มีอยู่
ในกายนี้”

เสยฺยถาปิ ภิกขเว ทกฺโข โคฆาตโก วา โคฆาตกนฺเตวาสีโก
คาวี วธิตฺวา จาตุมาหาปเถ วิสโส ปฏฺวิวิภชิตฺวา นิสินโน อสฺส, เอวเมว
โข ภิกขเว ภิกขุ อิมเมว กายํ ยถาจิตํ ยถาปณฺหิตํ ธาตุโส ปจฺจเวกฺขติ
อตฺถิ อิมสฺมี กาเย ปจฺวีธาทุ อาโปธาทุ เตโชธาทุ วาโยธาทฺติ. (ที.ม.
๑๐/๓๗๘/๒๕๒)

“อุปมาเหมือนคนฆ่าโคหรือลูกมือของคนฆ่าโคผู้ฉลาดฆ่าโค
แล้วฆ่าแหละออกเป็นกองๆ นั่งอยู่ที่หนทางใหญ่สี่แพร่ง ฉั่นใด ภิกษุก็
ฉั่นนั้น ย่อมพิจารณาเห็นกายนี้ตามที่ตั้งไว้ดำรงอยู่โดยความเป็นธาตุว่า
ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ และธาตุลม มีอยู่ในกายนี้”

ยถา โกจิ โคฆาตโก วา ตสฺเสว วา ภตฺตเวตนภโต อนฺเตวาสีโก
คาวี วธิตฺวา วินิวิษณฺติว จตฺสโส ทิสสา คตานิ มหาปถานิ เวมฺชณฺณจฺาน-
สงฺขาเต จตุมาหาปเถ โภฏฺฐาสํ โภฏฺฐาสํ กตฺวา นิสินโน อสฺส, เอวเมว
ภิกขุ จตฺนุนํ อิริยาปถานิ เยน เกณจิ อากาเรน จิตฺตตา ยถาจิตํ
ยถาจิตตฺตา จ ยถาปณฺหิตํ กายํ “อตฺถิ อิมสฺมี กาเย ปจฺวีธาทุ ฯเปฯ
วาโยธาทฺติ เอวํ ปจฺจเวกฺขติ. ก็ วุตฺตํ โหติ:- ยถา โคฆาตกสฺส คาวี
โปเสนตฺสสาปิ อาฆาตํ อหฺรณตฺสสาปิ อหฺริตฺวา ตตฺถ พนฺธิตฺวา

จเปนต์สสปี วเชนต์สสาปี วธิต มตฺ ปสฺสนตสสาปี ดาวเทว คาวีติ สยญา
น อนฺตรธายติ, ยาว นํ ปทาเลตฺวา พิลโส น วิภชติ. วิภชิตฺวา นิสินนสส
ปนสส คาวีติ สยญา อนฺตรธายติ มัสสยญา ปวตฺตติ. นาสส เอวํ โหติ
“อหํ คาวี วิภิกิณามิ. อิเม คาวี หรณตีติ. อถ ขวสส “อหํ มสํ วิภิกิณามิ.
อิเม มสํ หรณติจฺเจว โหติ, เอวเมว อิมสสาปี ภิกฺขุโน ปุพฺเพ พาล-
ปุณฺณชนกาเล คิหิภูตสสาปี ปพฺพชิตสสาปี ดาวเทว สตฺโตติ วา ปุคฺคโลติ
วา สยญา น อนฺตรธายติ ยาว อิมเมว กายํ ยถาจิตํ ยถาปณฺหิตํ
ชนวินิพฺโกลํ กตฺวา ธาตุโส น ปจฺจเวกฺขติ. ธาตุโส ปจฺจเวกฺขโต ปนสส
สตฺตสยญา อนฺตรธายติ ธาตุวเสเนว จิตฺตํ สนฺติภูจฺติ. เตนานํ ภควา
“อิมเมว กายํ ยถาจิตํ ยถาปณฺหิตํ ธาตุโส ปจฺจเวกฺขติ อตฺถิ อิมสฺมึ กายे
ปถวิธาคฺฐ อาโปธาคฺฐ เตโชธาคฺฐ วาโยธาคฺฐติ. เสยฺยธาปี ภิกฺขเว ทกฺโข
โคฆาตโก วาเปฯ วาโยธาคฺฐติ. โคฆาตโก วีย หิ โยคี. คาวีติ สยญา
วีย สตฺตสยญา. จตฺตมหาปโล วีย จตฺตอิริยาปโล. พิลโส วิภชิตฺวา
นิสินนภาโว วีย ธาตุโส ปจฺจเวกฺขณฺนติ อยเมตถ ปาฬิวนฺณนา.
กมฺมฏฺฐานกถา ปน วิสุทฺธิมคฺเค วิตุถาริตา. (ที.ม.อ. ๒/๓๗๘/๓๘๔-๘๕)

คนฆ่าโคหรือลูกมือที่เป็นลูกจ้างของเขา ครั้นฆ่าโคแล้วก็
ฆ่าห่านและแยกเป็นส่วนๆ นั่งขายอยู่ที่ทาง ๔ แพร่งกล่าวคือที่ท่ามกลาง
ถนนใหญ่ที่แยกไป ๔ ทิศ ฉันทใด ภิกษุก็ฉันทนั้น ย่อมพิจารณาเห็นกายตาม
ที่ตั้งไว้ เพราะตั้งอยู่โดยอาการอย่างใดอย่างหนึ่งในอิริยาบถทั้ง ๔ และ
ตามที่ตั้งอยู่ เพราะเป็นไปตามที่ตั้งไว้อย่างนี้ว่า ‘ธาตุดิน ... ธาตุลม มี
อยู่ในกายนี้’

“ความหมายคือ คนฆ่าโคเมื่อกำลังเลี้ยงโคก็ดี จูงไปที่ฆ่าก็ดี ครั้นนำมาแล้วผูกให้ยืนอยู่ในที่นั้นก็ดี กำลังฆ่าก็ดี กำลังดูแม่โคที่ถูกฆ่าตายไปก็ดี ความหมายรู้ว่าโคยังไม่จางหายไปทันที ตราบที่เขายังไม่ชำแหละโคนั้นแยกออกเป็นส่วนๆ แต่ครั้นชำแหละแล้ว ความหมายรู้ว่าแม่โคจึงจางหายไป ความหมายรู้ว่าเนื้อเข้ามาแทน เขาไม่คิดอย่างนี้ว่า ‘เราขายโค ชนเหล่านี้ฆ่าโคไป’ แต่เขาคิดเพียงเท่านั้นว่า ‘เราขายเนื้อ ชนเหล่านี้ฆ่าเนื้อไป’ ฉันทใด

ในเวลาที่ยังเป็นปุถุชนคนเขลาในกาลก่อนก็ฉันทนั้น คือ เมื่อบุคคลเป็นคฤหัสถ์ก็ดี เป็นบรรพชิตก็ดี ความหมายรู้ว่าสัตว์หรือบุคคลยังไม่จางหายไปทันที ตราบที่เขายังไม่ได้แยกกายนี้ตามที่ตั้งไว้ดำรงอยู่ให้ออกจากความเป็นกลุ่มก้อนแล้วพิจารณาโดยความเป็นธาตุ แต่เมื่อเขาพิจารณาโดยความเป็นธาตุอยู่ ความหมายรู้ว่าสัตว์จึงจางหายไป จิตตั้งมั่นอยู่โดยความเป็นธาตุ ดังพระพุทธดำรัสว่า

‘ภิกษุย่อมพิจารณาเห็นกายนี้ตามที่ตั้งไว้ดำรงอยู่โดยความเป็นธาตุว่า ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ และธาตุลม มีอยู่ในกายนี้ อู่มากเหมือนคนฆ่าโคหรือลูกมือของคนฆ่าโคผู้ฉลาด ... ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ และธาตุลม มีอยู่ในกายนี้’

กล่าวโดยละเอียดว่า ภิกษุผู้บำเพ็ญเพียรเหมือนคนฆ่าโค ความหมายรู้ว่าสัตว์เหมือนความหมายรู้ว่าโค อิริยาบถทั้ง ๔ เหมือนทาง ๔ แพร่ง การพิจารณาเห็นโดยความเป็นธาตุ เหมือนคนฆ่าโคผู้นั่งชำแหละเนื้อออกเป็นส่วนๆ ที่กล่าวมานี้เป็นคำอธิบายพระบาลีในเรื่องนี้ ส่วนเรื่องกรรมฐานได้อธิบายไว้แล้วในคัมภีร์วิสุทธิมรรค”

^๖ วิสุทฺธิ. ๑/๓๕๐/๔๐๕

^๗ สภาควิสภาคโตติ เอวํ อวินิพยุตตาสฺ จาปิ เอตาสฺ ปุริมา เทว
ครุกตฺตา สภาคา. ตถา ปจฺจิมมา ลหุกตฺตา. ปุริมา ปน ปจฺจิมมาหิ ปจฺจิมมา
จ ปุริมาหิ วิสภาคาคติ เอวํ สภาควิสภาคโต มนสิกาตพฺพา. (วิสุทฺธิ.
๑/๓๕๔/๔๐๘)

“คำว่า สภาควิสภาคโต (โดยเข้ากันได้และไม่ได้) หมายความว่า
ว่าในบรรดาธาตุเหล่านี้ที่แม้จะไม่แยกจากกันอย่างนั้น ธาตุ ๒ อย่างแรก
เข้ากันได้เพราะมีสภาวะหนักเหมือนกัน ธาตุ ๒ อย่างหลังเข้ากันได้
เหมือนกัน เพราะมีสภาวะเบา แต่ธาตุอย่างแรกกับธาตุอย่างหลัง และ
ธาตุอย่างหลังกับธาตุอย่างแรก เข้ากันไม่ได้ ผู้เพียรปฏิบัติควรใส่ใจโดย
เข้ากันได้และไม่ได้ดังนี้”

^๘ วาโยธาตุยา อนุคฺตา เตโชธาตฺุ อุทฺธรณฺสสฺ ปจฺจโย. อุทฺธรณ-
คฺติกา หิ เตโชธาตฺุติ. เตโชธาตฺุยา อนุคฺตา วาโยธาตฺุ อติหฺรณฺวิติหฺรณฺนํ
ปจฺจโย. ติริยคฺติกาย หิ วาโยธาตฺุยา อติหฺรณฺวิติหฺรณฺสฺ สาติสโย
พฺยาปาโรติ. ปถวีธาตฺุยา อนุคฺตา อาโปธาตฺุ โวสฺสขฺชนฺสสฺ ปจฺจโย.
ครุตรสภาวา หิ อาโปธาตฺุติ. (ที.สี.ฎีกา ๑/๒๑๔/๓๐๑-๒, ม.ม.ฎีกา ๑/๑๐๙/๔๔๖)

“ธาตุไฟที่มีธาตุลมไปตาม ย่อมเป็นปัจจัยแก่การยก เพราะ
ธาตุไฟมีสภาวะพุ่งขึ้นสูง

ธาตุลมอันมีธาตุไฟไปตาม ย่อมเป็นปัจจัยแก่การย่างและก้าว
ไปข้างหน้า เพราะความชวนชววยิ่งในการย่างเท้าและดันเท้าย่อมมี
แก่ธาตุลมที่มีสภาวะไปทางขวาง

ธาตุน้ำอันมีธาตุดินไปตาม ย่อมเป็นปัจจัยแก่การเหยียบ
เพราะธาตุน้ำมีสภาวะหนักกว่า[ธาตุดิน]”

^๙ วิสุทธิ. ๑/๓๕๐/๔๐๕

^{๑๐} วิสุทธิ. ๑/๓๕๐/๔๐๕

^{๑๑} ปญจ วรกา ปจจตถิกา”ติ โข ภิกขเว ปณฺจนนตํ อูปาทาน-
กฺขนธานํ อธิวณฺํ. เสยฺยถิทํ. รูปูปาทานกฺขนธสฺส เวทฺฐูปาทานกฺขนธสฺส
สณฺณูปาทานกฺขนธสฺส สงฺขารูปาทานกฺขนธสฺส วิญฺญาณูปาทา-
นกฺขนธสฺส. (ส.สพ. ๑๘/๒๓๘/๑๖๓)

“คำว่า นักฆ่าซึ่งเป็นศัตรู ๕ จำพวก นั้น เป็นชื่อของอุปาทาน
ชั้น ๕ ได้แก่ รูปูปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือรูป) เวทูปาทานชั้น
(อุปาทานชั้นคือเวทนา) สณฺณูปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือสณฺณ)
สังขารูปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือสังขาร) วิญฺญาณูปาทานชั้น
(อุปาทานชั้นคือวิญฺญาณ)”

^{๑๒} สยฺขานาตฺติ สยฺยา. ปุณฺ ชานนตถํ สยฺยาณํ กโรตฺติ อตฺถโก.
อยยฺหิ ปุพฺเพ คหิตสยฺยาณน สยฺขานนกาเลปิ ปุณฺ ชานนตถํ สยฺยาณํ
กโรตฺติเยวาทิ. สา หิ เอวํ ปุณฺปุณฺ สยฺยาณํ กตฺวา อูปฺปชฺชมานา ถิสยฺยา
ภาวํ ปตฺวา ยาวตายุกฺปิ ภาวนตฺรํ ปตฺวาปิ สตฺตานํ อปฺปมฺภฺจภาวํ สาธตฺติ.
มิจฺฉาภินเวสสยฺยาภาวํ ปตฺวา จ อิเม สตฺเต สพฺพณฺณพฺพุเทหิปี โฟเธตุํ
อสฺสกุณฺเณยเย กโรตฺติติ. (ปรมตถ.ฎีกา ๑/๗๑/๘๒)

“สัญญา (ความหมายรู้) คือ สภาวะหมายรู้[อารมณฺ์] หมายถึง
กระทำความหมายรู้เพื่อให้รู้อีกในโอกาสต่อไป โดยแท้จริงแล้ว สภาว
ธรรมนี้เป็นกระทำความหมายรู้เพื่อให้รู้อีกในเวลาที่จะจำได้ตามที่ได้รับ

รู้มาก่อน อธิบายได้ว่า สัญญาเมื่อเกิดขึ้นมีการย้าความหมายรู้บ่อยๆ
อย่างนี้ ย่อมถึงความป็นสัญญาที่ฝังติดแน่นไปตลอดชีพบ้าง ติดตามไป
ถึงภพอื่นบ้าง ย่อมให้ผลเป็นความไม่ลื้มแก่เหล่าสัตว์ เมื่อบรรลู่ถึงความ
เป็นสัญญาที่ยึดมั่นผิด ย่อมมีผลให้เหล่าสัตว์นี้กลายเป็นผู้ที่แม้พระ
สัพพัญญูก็ไม่อาจโปรดให้รู้แจ้งได้”

^{๑๓} ส.ส. ๑๕/๑๗๐/๑๖๒

^{๑๔} นฏฺโฐ อนตรจโร วรโก อุกฺขิตฺตาสีโก”ติ โข ภิกฺขเว นนฺทีราคส
เสตํ อธิวณฺโณ. (ส.สพ. ๑๘/๒๓๘/๑๖๓)

“คำว่า นักฆ่าผู้เป็นสายลับจำพวกที่ ๖ ซึ่งเงื้อมมือติดตามไป
นั้นเป็นชื่อของนันทีราคะ (ความยินดีพอใจ)”

^{๑๕} ปุน จปรํ ภิกฺขเว พาลํ ปีจฺสมารูหํ วั มณฺจสฺมารูหํ วั
ณฺมายํ วั เสมานํ ยานิสฺส ปุพฺเพ ปาปกาณิ กมฺมานิ กตานิ กาเยน
ทฺถจฺจริตานิ วาจาเย ทฺถจฺจริตานิ มนฺสา ทฺถจฺจริตานิ, ตานิสฺส ตมฺหิ สมเย
โอลฺมพฺพตฺติ อชฺโณลฺมพฺพตฺติ อภิปลมฺพตฺติ. เสยฺยถาปิ ภิกฺขเว มหตํ
ปพฺพตฺตกุณฺณํ ฉายา สายณฺหสมยํ ปจฺวิยา โอลฺมพฺพตฺติ อชฺโณลฺมพฺพตฺติ
อภิปลมฺพตฺติ, เอวเมว โข ภิกฺขเว พาลํ ปีจฺสมารูหํ วั มณฺจสฺมารูหํ
วั ณฺมายํ วั เสมานํ ยานิสฺส ปุพฺเพ ปาปกาณิ กมฺมานิ กตานิ กาเยน
ทฺถจฺจริตานิ วาจาเย ทฺถจฺจริตานิ มนฺสา ทฺถจฺจริตานิ, ตานิสฺส ตมฺหิ สมเย
โอลฺมพฺพตฺติ อชฺโณลฺมพฺพตฺติ อภิปลมฺพตฺติ. (ม.อ. ๑๔/๒๔๘/๒๑๕)

“ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่งในสมัยนั้น บาปกรรมที่คนพาล
ทำไว้ในกาลก่อน คือ ทุจริตทางกาย วาจา และใจ ย่อมหวังเหนี่ยวบดบัง
ครอบงำคนพาลผู้อยู่บนตั่ง บนเตียง หรือนอนบนพื้น อุปมาเหมือนเงา

ของยอดภูเขาใหญ่ ย่อมปิดกันบดบังครอบคลุมแผ่นดินใหญ่ในเวลาเย็น
ฉันทใด ในสมัยนั้น บาปกรรมที่คนพาลทำไว้ในกาลก่อน คือ ทุจริตทาง
กาย วาจา และใจ ย่อมหน่วงเหนี่ยวบดบังครอบงำคนพาลผู้อยู่บนตั่ง บน
เตียง หรือนอนบนพื้น ฉันทนั้น”

^{๑๖} สุธโย คาโมติ โข ภิกขเว ฌนเนตฺ อชฺมตฺติกาณํ อายตนาณํ
อริวงนํ. (ส.สพ. ๑๘/๒๓๘/๑๖๓)

“คำว่า หมูบ้านร้าง นั้นเป็นชื่อของอายตนะภายใน ๖”

^{๑๗} อิทฺถจ อนุตฺตเค สํสาเร ปวตฺตํ อตีว อายตํ สํสารทุกฺขํ ยาว
น นิวตฺตติ, ตาว นยฺนเตว ปวตฺตยฺนตฺติ วุตฺตํ โหติ. (อภิ.วิ.อ. ๒/๑๕๔/๕๐)

“อนึ่ง สภาวธรรมเหล่านั้นนำมาให้ คือ ก่อให้เกิดสังสารทุกข์นี้
อันยาวนานยิ่งซึ่งดำเนินไปในสังสารวัฏอันไม่ปรากฏเบื้องต้น トラบเท่า
ที่สังสารทุกข์ยังไม่หยุดยั้งลง [ฉะนั้นจึงชื่อว่า อายตนะ]”

^{๑๘} โจรา คามฆาตกาติ โข ภิกขเว ฌนเนตฺ พาหิราณํ อายตนาณํ
อริวงนํ. (ส.สพ. ๑๘/๒๓๘/๑๖๔)

“คำว่า พวกโจรผู้ฆ่าชาวบ้าน นั้นเป็นชื่อของอายตนะภายนอก
๖”

^{๑๙} มหาอุทกณฺณโวติ โข ภิกขเว จตฺทุนเนตฺ โອฆานํ อริวงนํ.
กาโมฆสฺส ภาโวฆสฺส ทิฏฺฐโฆสฺส อวิโชฆสฺส. (ส.สพ. ๑๘/๒๓๘/๑๖๕)

“คำว่า ห้วงน้ำใหญ่ นั้นเป็นชื่อของโอฆะ (ห้วงน้ำ) ทั้ง ๔ คือ
กาโมฆะ (โอฆะคือกาม) ภาโวฆะ (โอฆะคือภพ) ทิฏฐโฆฆะ (โอฆะคือทิฏฐิ)
และอวิโชฆะ (โอฆะคืออวิชชา)”

^{๒๐} นามรูปปริจเฉทน ตาว สกกายทิกฺขุยา. (วิสุทฺธิ. ๒/๘๔๙/๓๘๐)
“ลำดับแรก การจัดสักรายทิกฺขุมีได้ด้วยนามรูปปริจเฉทญาณ”

ยํ ปเนตํ โลเกยํ, ตตฺถ ทุกฺขณานิ ปริยฺญานานาภิภาวเสนา
ปวตฺตมานํ สกกายทิกฺขุ นีวตฺเตติ. สมุทฺยธณานิ อฺจฺเฉททิกฺขุ. นิโรธธณานิ
สสฺสทิกฺขุ. มคฺคธณานิ อภิริยทิกฺขุ. (วิสุทฺธิ. ๒/๕๖๓/๑๕๙)

“อนึ่ง ในสัจจญาณที่เป็นโลกิยะนั้น ทุกขญาณ (ความรู้ในทุกข์)
ย่อมกำจัดสักรายทิกฺขุที่เป็นไปเนื่องด้วยการพัวพัน[ในใจ]และครอบงำ
สมุทฺยธณ (ความรู้ในสมุทัย) ย่อมกำจัดอฺจฺเฉททิกฺขุ นิโรธธณ (ความรู้
ในนิโรธ) ย่อมกำจัดสสฺสทิกฺขุ มรรคธณ (ความรู้ในมรรค) ย่อมกำจัด
อภิริยทิกฺขุ”

ตตฺถ ยํ นามรูปปริจเฉทโต ปฏฺจาย สกกายทิกฺขุจาทีนํ วเสนา
นนานาภิเลสวิทฺธํสนํ วุตฺตํ, อยํ โลเกกาย ปณฺญาภาวนาย อานิสฺสํ. ยํ
อริยมคฺคกฺขณํ สํโยชนาทีนํ วเสนา นานาภิเลสวิทฺธํสนํ วุตฺตํ, อยํ โลกุต-
ตราย ปณฺญาภาวนาย อานิสฺสํ. (วิสุทฺธิ. ๒/๘๕๕/๓๘๓)

“ในเรื่องนั้น พึงทราบการทำลายกิเลสต่างๆ โดยเนื่องด้วย
สักรายทิกฺขุเป็นต้นตั้งแต่นามรูปปริจเฉทญาณ เป็นอานิสงส์ของปัญญ
ภาวนาฝ่ายโลกิยะ ส่วนการทำลายกิเลสต่างๆ โดยเนื่องด้วยสังโยชน์
เป็นต้น ในขณะที่[บรรล]อริยมรรคที่ได้กล่าวมาแล้ว เป็นอานิสงส์ของ
ปัญญาภาวนาฝ่ายโลกุตตระ”

^{๒๑} หตฺถโต หิ ตมฺมเก วา สรเก วา กิสฺมิณฺจิทฺเท วา ปติตฺวา ภินฺเน
อโห อนิจฺจนฺติ วทฺนติ. เอวํ อนิจฺจํ ปากฺกํ นาม. อตฺตภาวสฺมี ปน
คณฺหปิงฺกาทีสุ วา อฺภูตฺตาสุ ขาณุกณฺณกาทีหิ วา วิทฺธาสุ อโห ทุกฺขนฺติ

วทนติ. เอวํ ทุกขํ ปากกั นาม. อนตตลกขณํ อปากกั อนธการํ อวิภูตํ
ทุปปฏิวิชณํ ทุททีปนํ ทุปปณณูปนํ อนิจจทุกขลกขณานิ อุปปาทา วา
ตถาคทานํ อนุปาทา วา ปณณายนติ. อนตตลกขณํ วินา พุทฺธูปาทา
น ปณณายติ, พุทฺธูปาทาเทเวว ปณณายติ. (อภิ.วิ.อ. ๒/๑๕๔/๕๕)

“กล่าวโดยละเอียดว่า เมื่อ जान ถ้วย หรือสิ่งของอะไรก็ตาม
ตกจากมือแตก คนทั้งหลายมักพูดกันว่า ‘โถ! มันไม่เที่ยง’ ความไม่เที่ยง
ชื่อว่าปรากฏแล้วอย่างนี้ อนึ่ง เมื่อไฟและตอมเป็นต้นเกิดขึ้นในร่างกาย
หรือถูกตอและหนามเป็นต้นทิ่มตำ ก็มักพูดกันว่า ‘โอ! เป็นทุกข์’ ทุกข์
ชื่อว่าปรากฏแล้วอย่างนี้ แต่นั่นตลลักษณะยังมีตมน ไม่ปรากฏแจ่มชัด
เข้าใจได้ยาก แสดงได้ยาก ประกาศให้เข้าใจได้ยาก อนิจจลักษณะและ
ทุกขลักษณะย่อมปรากฏแม้พระตถาคตจะอุบัติหรือยังไม่อุบัติก็ตาม
แต่อนัตตลักษณะไม่ปรากฏนอกเวลาอุบัติขึ้นของพระพุทฺธเจ้า จะปรากฏ
เฉพาะในเวลาพระพุทฺธเจ้าทรงอุบัติขึ้นเท่านั้น”

^{๒๒} ทุกขญฺเณนาติ ภยญฺเณ, ปฏิปปีฬนญฺเณ วา. (ขุ.ป.อ. ๒/๑๘๑/๑๔๐)

“คำว่า ทุกขญฺเณ แปลว่า โดยสภาพน่ากลัว หรือโดยสภาพ
ถูกบีบคั้น”

อภิณฺหปฏิปปีฬนากาโร ทุกขลกขณํ. (วิสุทฺธิ. ๒/๗๔๐/๓๑๓)

“ลักษณะคือการบีบคั้นอยู่เสมอ เป็นลักษณะของทุกข์”

ทุกขํในไตรลักษณ์ แปลตามศัพท์ว่า “สภาพน่ากลัว” หรือ
“สภาพถูกบีบคั้น” ประกอบรูปศัพท์มาจาก ทุกข ธาตุ (ภยปฏิปปีฬเน =
น่ากลัว, บีบคั้น) + อ ปัจจัยในอุปาทานสาธนะหรือกรรมสาธนะ มีรูป
วิเคราะห์ว่า ทุกขติ ภายติ เอตสฺมาติ ทุกฺขํ (ทุกฺขํ คือ สภาพน่ากลัว) หรือ

ทุกขียติ ปฏิปัทยัตติ ทุกขํ (ทุกข์ คือ สภาพญูปบคัณ)

^{๒๓} ขุ.อิติ. ๒๕/๘๘/๓๐๔

^{๒๔} ขุ.อิติ. ๒๕/๘๘/๓๐๔

^{๒๕} สติ รูปาภิเษเก กาเย ทิฏฐิ วิชชมานา วา กาเย ทิฏฐิตี สกกาย
ทิฏฐิ. (ที.ปา.อ. ๓/๓๐๕/๑๘๒)

“สัkkายทิฏฐิ คือ ความเห็นผิดในหมู่ชั้นที่จำแนกเป็นรูปชั้น
เป็นต้นอันมีอยู่จริง หรือความเห็นผิดที่มีอยู่ในหมู่ชั้น”

สติ กาเย ทิฏฐิ สนตี วา กาเย ทิฏฐิ สกกายทิฏฐิ. กาโยติ เจตถ
ชนธปญจกั. (ขุ.ป.อ. ๒/๑๒๖/๕๒)

“สัkkายทิฏฐิ คือ ความเห็นผิดในหมู่ชั้นอันมีอยู่จริง หรือ
ความเห็นผิดที่มีอยู่ในหมู่ชั้น อนึ่ง หมู่ชั้นในที่นี้คือชั้น ๕”

สกกายทิฏฐิตี วิชชมานญฺเณ สติ ชนธปญจกสงฺขาเต กาเย;
สยํ วา สตี ตสฺมี กาเย ทิฏฐิตี สกกายทิฏฐิ. (อภิ.สง.อ. ๑/๑๐๐๖/๔๐๖)

“คำว่า สกกายทิฏฐิ (สัkkายทิฏฐิ) มีรูปวิเคราะห์ว่า สัkkายทิฏฐิ
คือ ความเห็นผิดในหมู่ชั้นที่เรียกว่าชั้น ๕ อันมีอยู่จริง เพราะเป็น
สภาวะปรากฏอยู่ หรือความเห็นผิดที่มีอยู่ในหมู่ชั้นนั้น”

^{๒๖} ฉ อชฺฌมาสยา โภธิสตฺตานํ โภธิปริปากาย สวตฺตนฺติ. อโกลฺลชฺฌมา-
สยา จ โภธิสตฺตา โลเภ โทสทสฺสาวินอ. อโทสชฺฌมาสยา จ โภธิสตฺตา
โทเส โทสทสฺสาวินอ. อโมหชฺฌมาสยา จ โภธิสตฺตา โมเห โทสทสฺสาวินอ.
เนกขมฺมชฺฌมาสยา จ โภธิสตฺตา ฆรวาเส โทสทสฺสาวินอ. ปวิเวกชฺฌมาสยา
จ โภธิสตฺตา สงฺคณิกาย โทสทสฺสาวินอ. นิสฺสรณชฺฌมาสยา จ โภธิสตฺตา
สพฺพภวคตฺสฺส โทสทสฺสาวินอ. (วิสุทฺธิ. ๑/๔๙/๑๒๕)

“ ๑. ในที่บางแห่ง สภาพของสิ่งที่มีชีวิต ถูกยกขึ้นไว้อย่างเหมาะสมในสิ่งที่ไม่มีชีวิต

๒. ในที่บางแห่ง สภาพของสิ่งที่ประกอบด้วยรูป ถูกยกขึ้นไว้อย่างเหมาะสมในสิ่งที่ปราศจากรูป

๓. ในที่บางแห่ง สภาพของสิ่งที่มีรส ถูกยกขึ้นไว้อย่างเหมาะสมในสิ่งที่ปราศจากรส

๔. ในที่บางแห่ง สภาพของสิ่งที่ประกอบด้วยความเหลว ถูกยกขึ้นไว้อย่างเหมาะสมในสิ่งที่ไม่เหลว

๕. ในที่บางแห่ง สภาพของกัตตา (ผู้ทำกิริยา) ถูกยกขึ้นไว้อย่างเหมาะสมในสิ่งที่มีไขกัตตา (ไม่อาจทำกิริยาได้)

๖. ในที่บางแห่ง สภาพของสิ่งที่แข็ง ถูกยกขึ้นไว้อย่างเหมาะสมในสิ่งที่ไม่มีสรีระ

อุทาหรณ์ของสมาธิคุณเหล่านั้น พึงมีตามลำดับ”

^{๒๙} ตสฺส หตฺเถหิ จ ปาเทหิ จ วายาโมติ โข ภิกฺขเว วิริยารมฺภสฺสเอตํ อธิวณฺโณ. (ส.สพ. ๑๘/๒๓๘/๑๖๔)

“คำว่า ใช้มือและเท้าพยายามไป นั้นเป็นชื่อของวิริยารัมภะ (การปรารภความเพียร)”

^{๓๐} ติญฺโน ปารํจฺโต ธเล ติญฺจติ พฺราหฺมณฺโณติ โข ภิกฺขเว อรหฺโตเอตํ อธิวณฺโณ. (ส.สพ. ๑๘/๒๓๘/๑๖๔)

“ภิกษุทั้งหลาย คำว่า เป็นผู้ล่อยบาปข้ามถึงฝั่งดำรงอยู่บนบก นั้นเป็นชื่อของพระอรหันต์”

^{๓๑} กุลลนติ โข ภิกขเว อริยสเสตํ อฏฺฐงฺกิกสฺส มคฺคสฺส อธิวจัน. เสยฺยถิทํ, สัมมาทิฏฺฐิ เปฯ สัมมาสมาธิ. (ส.สพ. ๑๘/๒๓๘/๑๖๔)

“คำว่า แพ นั้นเป็นชื่อของอริยมรรคมืองค์ ๘ คือ สัมมาทิฏฐิ (ความเห็นชอบ) ... สัมมาสมาธิ (ความตั้งมั่นชอบ)”

^{๓๒} กตมา จ ภิกขเว สัมมาทิฏฺฐิ? ยํ โข ภิกขเว ทุกฺขเณ ญาณํ, ทุกฺขสมุทฺทเณ ญาณํ, ทุกฺขนิโรธเณ ญาณํ, ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทาเย ญาณํ, อयํ วุจฺจติ ภิกขเว สัมมาทิฏฺฐิ. (ที.ม. ๑๐/๔๐๒/๒๖๖)

“สัมมาทิฏฐิ เป็นอย่างไร คือ ความรู้ในทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์ และทางดำเนินไปสู่ความดับทุกข์ นี้เรียกว่า สัมมาทิฏฐิ (ความเห็นชอบ)”

^{๓๓} กตโม จ ภิกขเว สัมมาสงกฺกโป? เนกขมมสงกฺกโป อพฺยาปาทสงกฺกโป อวิหีสาสงกฺกโป, อयํ วุจฺจติ ภิกขเว สัมมาสงกฺกโป. (ที.ม. ๑๐/๔๐๒/๒๖๖)

“สัมมาสังกัปปะ เป็นอย่างไร คือ ความตรึกในการออกจากกาม, การไม่โกรธเคือง และการไม่เบียดเบียน นี้เรียกว่า สัมมาสังกัปปะ (ความตรึกชอบ)”

เชิงอรรถ : วิมุตตายนตฺตสูตร

^๑ อัง.ปญจก. ๒๒/๒๖/๑๙

^๒ วิ.ม. ๔/๑๖/๑๕

^๓ วิ.ม. ๔/๖๐/๕๒

^๔ ขุ.ธ.อ. ๒/๑๗๔/๑๓๒

^๕ สัม.ข. ๑๗/๘๙/๑๐๕

^๖ วิสุทฺธิ. ๒/๑๘๐/๒๖๓

^๗ สาทตฺต ปฏฺจาย ทวตฺตีสากาเร สขมายํ กตฺวา อตฺตนิ ขยวํ
ปฏฺจเปตฺวา เตหิ ภิกฺขุหิ ปุเรตฺรเมว ตโย มคฺเค ตีณิ จ ผลานิ ปาปุณฺนิ.
มคฺเคเนว จสฺสา จตฺสโส ปฏฺฐสมภิทา โลกียอภิญญา จ อากมฺมึสุ. (ขุ.ธ.อ.
๑/๓๕/๒๑๙)

“ต่อแต่นั้นมาอุบาสิกานั้นทำการสาธยายอาการ ๓๒ เจริญ
ความสิ้นไปเสื่อมไปในตน ได้บรรลุมรรค ๓ ผล ๓ ก่อนนิกฺขุเหล่านั้น
ปฏฺฐสมภิทา ๔ และโลกียอภิญญา ได้มาถึงเธอด้วย[การบรรลุมรรคนั่นเอง”

^๘ อัง.เอวกก.อ. ๑/๒๑๒/๒๔๑

^๙ ขุ.เถร. ๒๖/๒๖๗-๗๐/๓๑๒, ขุ.เถร.อ. ๒/๒๖๗-๗๐/๓

^{๑๐} ขุ.ขุ.อ. ๑๐/๒๒๖, ขุ.ธ.อ. ๑/๔๐/๒๓๘

^{๑๑} ม.อ. ๑๔/๙๓/๗๗

- ๑๒ อง.ปญจก. ๒๒/๒๖/๑๙
- ๑๓ ม.ฆุ.อ. ๑/๕๒/๑๓๖
- ๑๔ ที.สึ.อ. ๑/๔๐๕/๓๐๐
- ๑๕ อง.ปญจก. ๒๒/๒๖/๑๙
- ๑๖ อง.ปญจก.อ. ๒๒/๒๖/๘
- ๑๗ วิ.ม. ๔/๒๖/๒๑
- ๑๘ ที.ม. ๑๐/๓๘๕/๒๕๙
- ๑๙ ชุ.ธ. ๒๕/๓๗๓/๘๒
- ๒๐ ชุ.ธ. ๒๕/๓๗๔/๘๒
- ๒๑ อง.ฉก.ก. ๒๒/๒๕/๓๐๑-๒
- ๒๒ ชุ.ธ.อ. ๒/๑๗๔/๑๓๒
- ๒๓ ชุ.ธ.อ. ๒/๒๘๒/๓๐๘
- ๒๔ วิ.ม.อ. ๓/๑๙/๑๘
- ๒๕ อง.ปญจก.อ. ๓/๒๖/๘
- ๒๖ สารตถ.ฎีกา ๒/๔๓/๕๓
- ๒๗ วิสุทฺธิ.มหาฎีกา ๑/๙๙/๒๓๓
- ๒๘ อง.ปญจก. ๒๒/๒๖/๑๙
- ๒๙ ที.ม. ๑๐/๓๗๓/๒๔๘
- ๓๐ ที.ม. ๑๐/๓๗๓/๒๔๘
- ๓๑ ม.อุ. ๑๔/๔๓๑/๓๗๖, ม.อุ.อ. ๔/๔๓๑/๒๕๓
- ๓๒ ม.อุ. ๑๔/๔๓๑/๓๗๖, ม.อุ.อ. ๔/๔๓๑/๒๕๓
- ๓๓ มิตินท. ๑๐๒

ดัชนีค้นคำ

ก

กัฏฐุมุขะ	๒๗๐, ๓๐๓
กรรมนิมิต	๓๒๒
กรรมอาร์มณ	๓๒๑
กามคุณ ๕	๒๐๕
กามสัณญา	๒๓๒
กามุปาทาน	๒๖๐
กาโมฆะ	๓๒๙
กายานุปัสสนา	๑๓๙

ข

ขันธ	๒๕๙, ๒๘๔, ๒๘๕, ๓๑๒, ๓๑๘, ๓๓๗

ค

คตินิมิต	๓๒๒

จ

จระณะ	๑๕๗
จิตตานุปัสสนา	๑๔๐
เจโตปริยญาณ	๑๔๕

ฉ,ช,ฌ

ฉพังคุเปกขา	๕๒
ชาคริยานุโยค	๑๕๘
ชีรณเตโซ	๓๐๕
ฌมาน	๖๐

ต

ตัตตรัตตราภินันทินี	๒๙๓

ท

ทัณชภัย	๓๔๕
ทิคัมพร	๕๘
ทิกฺขุปาทาน	๒๖๑
ทิพยจักขุญาณ	๑๓๒, ๑๓๖
ทิพโสตถญาณ	๑๕๖
ทิกฺขุโฐฆะ	๓๓๑
ทุกข์	๒๘๙, ๓๓๓
ทุกขานุปัสสนา	๑๔๒
ทุกขติภัย	๓๔๕
โทสมูลจิต	๓๓๗

ธ

ธัมมานุปัสสนา	๑๔๐
ธาทู ๔	๒๗๐
ธรรมจักขุ	๑๑๙

น

นัตถิกทัญญู	๑๐๙
นันทิราคะ	๓๒๐
นันทิราคะสหคตา	๒๙๓
นามรูปปริจเฉทญาณ	๑๔๐, ๒๖๔
นิพพิทาญาณ	๒๖
นิสสรณ์ชฌาสยะ	๓๔๑
เนกขัมมชฌาสยะ	๓๔๐

ป

ปฏิสนธิจิต	๑๘๐
ปวิเวกชฌาสยะ	๓๔๑
ปราณูวาทภัย	๓๔๕
ปสาทรูป	๑๘๐
ปัจจยปริคคหญาณ	๑๔๑
ปัญญาจักขุ	๑๑๘, ๑๑๙
ปาติโมกขสังวรศีล	๑๕๗
ปุพเพนิวาสานุสติญาณ	๑๓๒
ปุติมุขะ	๒๗๐, ๓๐๓
โปโนภาวิกา	๒๙๑

ผ, พ, ภ

พาหุสัจจะ	๑๖๐
พุทฺธ	๒๓

พุทธจักขุ	๑๒๐, ๑๒๔, ๑๒๖
ภวตัณหา	๒๙๕
ภโวชะ	๓๓๐
ภังคญาณ	๓๓๒
ภารสูตร	๒๕๓
โภชนมัตตัญญูตา	๑๕๗

ม, ย

โมฆบุรุษ	๑๙๘
มรรคสัจ	๓๗๑
ยถาภูตญาณ	๑๒๔

ร

รูปชั้นร	๒๖๘
โลภมูลจิต	๓๓๗

ว

วิภูษะ ๓	๑๘๙
วิปัสสนาญาณ	๘๐, ๘๑
วิปัสสนาญาณ	๑๓๘, ๑๔๒, ๑๔๓, ๑๔๔
วิภวตัณหา	๒๙๕
วิญญาณ	๒๖๗, ๒๘๒, ๓๑๘
วิญญาณชั้นร	๒๘๒, ๓๑๘
เวทนานุปัสสนา	๑๔๐
เวฏฏิก	๙๒

ดัชนีค้นคำ

ส

สมณธรรม	๑๔๖
สัจจยปรคคหญาณ	๑๔๑
สมถฌาน	๘๐
สมันตจักขุ	๑๑๙
สมาทานวิริติ	๖๒, ๖๘, ๗๕
สมุจเฉทวิริติ	๖๒, ๖๗, ๗๑, ๗๕
สมุจเฉทปหาน	๗๒
สมุจเฉทปฏิปัสสัทธิ	๗๓
สพายตนวรรค	๓๐๑
สักกายทิฎฐิ	๓๓๒, ๓๓๗
สังขตธรรม	๓๓๙
สังขารุเปกขาญาณ	๕๒, ๘๓
สังขาร	๒๘๐
สังขารขันธ	๒๖๗, ๒๘๐, ๓๑๗
สังสารวัฏ	๒๑๗
สังเสทขสัตว์	๑๘๐
สัตถมุขะ	๒๗๐, ๓๐๓
สันตปาปนเตโช	๓๐๕
สัมปัตตวิริติ	๖๒, ๖๘, ๗๕
สัมมาสัมพุทโธ	๒๒
สัมมสนญาณ	๘๒
สัญญา	๒๗๕

สัญญาวิปลาส	๒๗๖
สีลัพพตปรามาส	๒๒๒
สีลัพพตูปาทาน	๒๖๑
สุคต	๑๐๖
โสตาบัน	๓๑,๓๒,๓๕,๑๖๕

อ

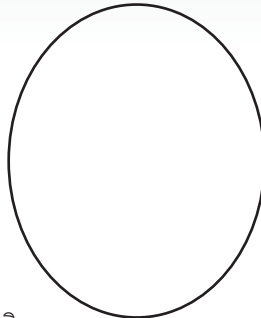
อกิริยทิมฺมจิ	๑๐๙
อภัยทาน	๓๔๖
อนัตตา	๓๓๕
อนิจจานุสัสสนาญาณ	๑๔๒
อวิชโฆชะ	๓๓๖
อัคคิมุขะ	๒๗๐,๓๐๓
อัตตกิลมณานุโยค	๑๙๒,๑๙๕
อัตตวาทุปาทาน	๒๖๓
อัตตานุวาทภัย	๓๔๕
อนุปปพิกถา	๓๖๑
อนุสัย	๑๒๔,๒๑๑
อรหัง	๑๘,๒๑
อธิคมสุตะ	๑๖๐
อาคมสุต	๑๖๐
อายตน	๓๒๔
อริยสัจ ๔	๑๖๗

ดัชนีค้นคำ

อริยกันตะ	๗๑
อโศกสมาสยะ	๓๓๘
อภิขมา	๑๐๗
อโมหสมาสยะ	๓๓๙
อโลภสมาสยะ	๓๓๘
อวินิพโกครูป	๓๐๙
อเหตุกทวิภูติ	๑๐๙
อาสวัคชญาณ	๑๓๖
อาสยานุสยญาณ	๑๒๒,๑๒๕
อาสวะ	๑๓๐,๑๓๑
อินทริยสังวรศีล	๑๕๗
อุจเฉททวิภูติ	๑๐๒
อุทยัพพญาณ	๘๒
โอฆะ	๒๑๘,๓๒๙
โอปปาติกะ	๑๘๑

ประวัติและผลงาน
พระคันธसारากววงศ์

อายุ ๕๖ ปี พรรษา ๓๕
วิทยฐานะ น.ธ.เอก, ป.ธ.๙, เจริญคุณะ คณวาทกรรมาจริยะ
และสาสนธรรมาจริยะ

บรรพชา

วันที่ ๑๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ เมื่ออายุ ๑๒ ปี ณ จิตตภาวันวิทยาลัย พัทยา
โดยมี สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ เป็นพระอุปัชฌาย์

อุปสมบท

วันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๒๕ เมื่ออายุ ๒๑ ปี ณ วัดท่ามะโอ จังหวัดลำปาง
โดยมีพระธัมมานันทมหาเถระ อัครมหาบัณฑิต ปริณญาคุชฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์
เจ้าอาวาสวัดท่ามะโอ เป็นพระอุปัชฌาย์

วิทยฐานะ

พ.ศ. ๒๕๒๒	สอบได้ชั้นโสดุชนป็นติ (ชั้นนักศึกษา) วัดท่ามะโอ จังหวัดลำปาง
พ.ศ. ๒๕๒๗	เดินทางไปศึกษา ณ ประเทศเมียนมาร์ โดยพำนักอยู่ที่วัดวิสุทธาราม จังหวัดแปร (Prome) ๗ ปี และ วัดวิสุทธาราม จังหวัดมณฑลเย่ ๓ ปี
พ.ศ. ๒๕๒๙	สอบได้ชั้นพื้นฐานของรัฐบาลพม่า (เกียรตินิยมของภาค)
พ.ศ. ๒๕๓๐	สอบได้ชั้นนักศึกษามหาวิทยาลัยพุทธศาสนาเนโคระห์ จ.แปร (เกียรตินิยมของจังหวัด)
พ.ศ. ๒๕๓๑	สอบได้ชั้นนักศึกษามหาวิทยาลัยเอกชนเจริญคุณะ ประเทศเมียนมาร์ (เกียรตินิยมอันดับ ๓ ของประเทศ)
พ.ศ. ๒๕๓๔	สอบได้ ธรรมาจริยะ ของสมาคมเอกชนเจริญคุณะ ประเทศ เมียนมาร์ ได้รับเกียรติบัตรเป็น เจริญคุณะ คณวาทกรรมาจริยะ (เกียรตินิยมอันดับ ๒ ของประเทศ)
พ.ศ. ๒๕๓๕	สอบได้ ธรรมาจริยะ ของรัฐบาลพม่า ได้รับเกียรติบัตรเป็น สาสนธรรมาจริยะ

พ.ศ. ๒๕๕๖ จบปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ. ๒๕๕๖ สอบได้ ป.ธ.๙ สำนักเรียนวัดท่ามะโอ จังหวัดลำปาง

เกียรติคุณ

- เข้มเชิดชูเกียรติวิปัสสนาจารย์ ถวายเนื่องในโอกาสฉลองครบรอบ ๕๐ ปี
สถาปนายุวพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทยฯ วันที่ ๒๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๓
- เกียรติบัตรในฐานะผู้มีผลงานดีเด่น สาขาพระพุทธศาสนา
มูลนิธิจันทวงศ์ ทองประเสริฐ วันที่ ๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๙
- เสาเสมอธรรมจักร ประเภทส่งเสริมการศึกษาพระพุทธศาสนา
สาขาการแต่งหนังสือพระพุทธศาสนา วันที่ ๒๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๐
- ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาบาลีพุทธศาสตร์
จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๕๐
- เสาธรรมโศก จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
ยุวพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์
วันที่ ๒๘ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๒

ผลงานฝ่ายพระอภิธรรม

๑. อภิธัมมัตถสังคหะ และปรมัตถทีปนี (แปล)
๒. อภิธัมมวาทาร (แปลและอธิบาย)
๓. สัจจสังเขป (แปลและอธิบาย)
๔. พระอภิธรรมเป็นพระพุทธรพจน์ และประวัติคัมภีร์สัททาวีส
๕. อภิธรรมสาธิต (แปลและอธิบาย)
๖. คาลาสาธยายในงานฉลองวันพระอภิธรรม (แปล)

ผลงานฝ่ายพระสูตร

๑. เนตติปกรณ์ (แปลและอธิบาย)
๒. เนตติอรรถกถา (แปลและอธิบาย)
๓. เนตติฎีกา (แปลและอธิบาย)
๔. พระสูตรตันตปิฎกแปล - อธิบาย มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก เล่ม ๑
๕. วิสุทธิมรรค เล่ม ๑ (แปลและอธิบาย)
๖. วิสุทธิมรรค เล่ม ๒ (แปลและอธิบาย)

๗. วิสุทธิมรรค เล่ม ๓ (แปลและอธิบาย)

ผลงานฝ่ายพระวินัย

๑. สารัตถทีปนี มหาวรรค (แปลและอธิบาย)
๒. สารัตถทีปนี จุฬวรรคและปริวารวรรค (แปลและอธิบาย)
๓. กังขาวิตรณี เล่ม ๑ (แปลและอธิบาย)
๔. กังขาวิตรณี เล่ม ๒ (แปลและอธิบาย)
๕. ศील ๒๒๗ ข้อ

ผลงานฝ่ายวิปัสสนา

๑. สติปัฏฐาน ทางสายเดียว (แปลจาก SATIPATTHANA - THE ONLY WAY)
๒. ศึกษาวิธีเจริญสติด้วยภาษาง่ายๆ
๓. การเจริญสติปัฏฐาน
๔. โพธิปักขิยธรรม
๕. ทางสู่นิพพาน
๖. ส่องสภาวะธรรม
๗. อานาปานทีปนี (แปล)
๘. วิปัสสนานัย เล่ม ๑ (แปล)
๙. วิปัสสนานัย เล่ม ๒ (แปล)
๑๐. มหาสติปัฏฐานสูตร (แปล)
๑๑. ธรรมจักกัปปวัตตนสูตร (แปล)
๑๒. ปฏิจจสมุปบาท (แปล)
๑๓. นิพพานกถา (แปล)
๑๔. พรหมวิหาร (แปล)
๑๕. อนัตตลักขณสูตร (แปล)
๑๖. วัมมิกสูตร (แปล)
๑๗. เหมวัตตสูตร (แปล)

ผลงานฝ่ายหลักภาษา

๑. สังฆณณานิยาม และสาธนะในกิตก์
๒. พาลาวตาร (ปริวรรต)
๓. ปทสังคหะ (ปริวรรต)

๔. กัจจายนสารมัญชรี
๕. คันถาภรณ์มัญชรี
๖. ถามตอบคัมภีรบทในคัมภีร์ปทฐปฐิธิ
๗. วฤตตรัตนากร (แปล)
๘. วฤตโตทยมัญชรี
๙. สุโพธาลังการมัญชรี
๑๐. สังฆณณามัญชรี และสังฆณณานิยาม
๑๑. คัมภีร์ฉันท ๔ ฉบับ (ปริวรรต)
๑๒. ปทฐปฐิธิมัญชรี เล่ม ๑
๑๓. ปทฐปฐิธิมัญชรี เล่ม ๒
๑๔. ปทฐปฐิธิมัญชรี เล่ม ๓
๑๕. พาลาวตารมัญชรี เล่ม ๑
๑๖. สุโพธาลังการฎีกา (ปริวรรต)

ผลงานปภิกษกรรม

๑. เกลฎาหคาคา (แปลและอธิบาย)
๒. พระปริตรธรรม (แปล)
๓. นมกการะ มหาปณามะ (แปล)
๔. เมตตาวาณา
๕. ทารุกขันโธปมสูตร (แปลจาก PARABLE OF THE LOG)
๖. คุณธรรมของคนดี
๗. พรหมวิหาร ๔
๘. เมตตา
๙. ปัชชมธู (แปลและอธิบาย)
๑๐. ชินาลังการ (แปลและอธิบาย)
๑๑. คำอธิบายเมตตปริตร
๑๒. ปรงตองประคองมิตร
๑๓. อุปปาดสันติ (แปลและอธิบาย)
๑๔. ประกายส่องใจ ๑
๑๕. ประกายส่องใจ ๒
๑๖. ประกายส่องใจ ๓

เพื่อการจัดพิมพ์หนังสือธรรมะเผยแพร่

นาย/นาง/นางสาว

ที่อยู่

โทรศัพท์ มือถือ

มีความประสงค์จะร่วมบริจาคสมทบทุนเพื่อจัดพิมพ์หนังสือ
เป็นเงิน บาท (.....)

โดยบริจาคเป็น

เงินสด

โอนเข้าบัญชี

โปรดโอนเข้าบัญชีออมทรัพย์

พระมหาสมลักษ์ณ สารภีวงศ์ (พิมพ์หนังสือ)

ธ.ไทยพาณิชย์ จำกัด (มหาชน) สาขาลาดหญ้า

ออมทรัพย์ ๐๑๒ - ๒ - ๖๒๑๗๙ - ๐

แล้วส่งหลักฐานการโอนเงินพร้อมชื่อและที่อยู่ที่ชัดเจนมายัง

Website : bhavana-manjari.com

Email : sarabhivong@gmail.com

เพื่อจัดส่งใบอนุโมทนาถนกลับมายังท่านต่อไป

รายนามผู้ร่วมจัดพิมพ์

เจ้าภาพแปลต้นฉบับ

คุณปลิว มังกรกนก และครอบครัว	คุณชาญวิทย์ - คุณลักษมี มโนธีรวัฒน์
คุณนันทนา สันตติวุฒิ	คุณกนกนาถ นำพาเจริญ
ดร. ณ ภัทรติศ มณีโรจน์อัคร	คุณชวนชื่น ชีวะกานนท์
คุณสมชาติ - สุธีรา ปิยะบวร และครอบครัว	คุณณภัสนันท์ วุฒิญาโณ

เจ้าภาพพิมพ์

คุณชาญวิทย์ - คุณลักษมี มโนธีรวัฒน์	๕๕,๐๐๐ บาท
คุณกนกนาถ นำพาเจริญ	๑๐,๐๐๐ บาท

ยอดเงิน ๕,๐๐๐ บาท

พระราชรัตนมณี วัดพิชยญาติการาม
สมชาติ - สุธีรา ปิยะบวร พร้อมครอบครัว
คุณภาสวริทธิ์ ภาสสิทธิ์พล และคุณจรรุภา อภิภัทรกิตติ

ยอดเงิน ๓,๐๐๐ บาท

คุณอุดมพร สิริสุทธิ

ยอดเงิน ๑,๑๐๐ บาท

คุณกุลกิตติกร เนาวจำเนียร

ยอดเงิน ๑,๐๐๐ บาท

คุณจวงจันทร์ เหมะรัชตะ	คุณชวนชื่น ชีวะกานนท์
คุณณุกานดา ชินะนาวัน	คุณถวัลย์ - คุณปชารัตน์ ธีระวิทยปัญญา
คุณรัตนารณ เทพชาตรี	คุณวีระพงษ์ พงศ์ไพฑูรย์
คุณศากุน สังขปรีชา	คุณศิริวัฒนา จรุงวัฒน์
คุณอโณทัย อัสวโกวิทธารัง	คุณอัจฉริยา เกตุทัต
ศ.ไชยยศ เหมะรัชตะ	

ยอดเงิน ๕๐๐ บาท

คุณกัลยกร ชัยญศิริ

คุณชนมนิภา ภู่ประยูร

คุณทิพย์วัลย์ สวัสดิวัฒน์ ณ อยู่ธยา

คุณพนิดา ซอบวณิชชา

คุณพิรพร คล่องเวสสะ

คุณสุภาพรรณ เดโชพลชัย

คุณสุเมธ ศิริคุณโชติ

ยอดเงิน ๓๐๐ บาท

คุณธนภัทร รักประดิษฐ์

คุณศุภวรรณ เพื่องขจรศักดิ์

ยอดเงิน ๒๐๐ บาท

คุณกาญจนา วิวัฒน์เจริญ

คุณเกื้อกุล เหล่าวัฒนพงษ์

คุณเนติธิดา กะลัมพะเหติ

คุณชวนพิศ นวลงาม

คุณดวงใจ ลิ้มสกุล

คุณนิตย์ นิมสิทธิกุล

คุณปิยนันท์ ใจจงรักษ์

คุณมนัส จอดพิมาย

คุณรัชชนิกรณ์ วิจิตรสาร

คุณโรจนา โกวิทวัฒนพงษ์

คุณวัชร พุฒชาติ

คุณศรีสุวัฒน์ เอี่ยมเจริญ

คุณอรพินท์ วิศวากร

ยอดเงิน ๑๐๐ บาท

คุณสุนันทา พงชากิจ

แม่ชีจรรยา แซ่คู

แม่ชีณชนงค์ เลี้ยวรักษ์โอฬาร

แม่ชีธีรพร สิมะสิงห์

รวมเงิน ๑๐๒,๒๐๐ บาท

ขอขอบพระคุณและอนุโมทนาในกุศลจิตของทุกๆ ท่าน
หาก ชื่อ - นามสกุล และจำนวนเงินบริจาคของท่านขาดตกบกพร่องประการใด
คณะผู้จัดทำกราบขออภัยมา ณ ที่นี้

